

EDEBİYATIN EFANESİ

ÖABT

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ

TÜRK HALK EDEBİYATI

KONU ANLATIMI

Yunus Emre

CİLT 3

AŞİYAN
AKADEMİ

aşyanakademi.com

İBRAHİM KILIÇ

İbrahim KILIÇ Video Dersleri Herkesin İsteği

Kitabımız T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Eserin Adı

(EDEBİYATIN EFSANESİ SERİSİ)

ÖABT TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI KONU ANLATIM SETİ

TÜRK HALK EDEBİYATI

Yazar

İBRAHİM HALİL KILIÇ

ISBN

978-9944-5036-2-4

Basım Yeri

ARSLANOĞLU MATBAACILIK / ANKARA

Güncelleştirilmiş

2. BASKI

İLETİŞİM

WEB: asiyanakademi.com.tr

YOU TUBE VİDEO DERSLER: İBRAHİM KILIÇ

INSTAGRAM: [ibrahim_kilic_edebiyat](https://www.instagram.com/ibrahim_kilic_edebiyat)

TELEGRAM: <https://t.me/asiyanakademi>

GSM: 0505 719 16 23

TELİF HAKKI

Bu eserin her hakkı saklıdır. Eserin tüm hakları yazarına aittir. Kitabın tamamının veya bir kısmının kitabın yazarının yazılı izni olmaksızın fotokopi, optik, elektronik, mekanik ya da herhangi bir şekilde çoğaltılması ve yayınlanması yasaktır.

İBRAHİM KILIÇ / AŞİYAN AKADEMİ UZAKTAN EĞİTİM

İNSTEGRAM: [ibrahim_kilic_edebiyat](https://www.instagram.com/ibrahim_kilic_edebiyat)

TELEGRAM: <https://t.me/asiyanakademi>

ÖN SÖZ

Sevgili Öğretmen Arkadaşlar

Kitabın ortaya çıkışında özellikle 2013 KPSS Öğretmenlik Alan Sınavı'nın gelmesi etkili oldu. Özellikle de alandan 75 soru sorulması ve alan sınavının yüzde elli etkili olması bu sınavın önemini bir kat daha arttırdı. Biz de bu alandaki boşluğu doldurmak ve sınava girecek öğretmen arkadaşlara kılavuz olmak maksadıyla böyle bir kitap hazırladık.

Elimizdeki bu konu anlatımının hazırlanmasında ÖSYM müfredatı ve soru içerikleri incelenerek bir öğretmen adayının bilgi ihtiyacı göz önünde bulunduruldu. Amacımız alan sınavında gelebilecek sorulara ışık tutmak ve öğretmen arkadaşlarımızın ders çalışmasına ve sınava doğru hazırlanmasına yardımcı olmaktır.

Kitap ayrıca öğretmenler için bir kılavuz olmanın ötesinde aynı zamanda edebiyat öğretmenliği bölümünde okuyan öğrenciler için de kült eser olma özelliği taşımaktadır.

Kitabı hazırlanırken akademik ders kitapları, çeşitli makaleler ve açık öğretim yayınları göz önünde bulundurularak eksiksiz ve ölümsüz bir ürün ortaya koymaya çalıştık.

Sevgili öğretmen arkadaşlar, bildiğimiz gibi edebiyat çabuk unutulmuş ve unutulmaya mahkûm olan konuları içermektedir. İşte bu konu anlatımı, bol ve doyurucu bilgi parçalarıyla eksiklerimizi görüp tamamlamamıza da yardımcı olacaktır. Ayrıca kitap içerisindeki hap bilgi, bilgi küpü gibi uyarılar önemli kısımlar ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

Büyük bir emek ve çabanın ürünü olan bu kitapla ilgili görüş ve düşüncelerinizi İbrahim KILIÇ Edebiyat ÖABT adlı Facebook sitemizden de bildirebilirsiniz.

Kitabımızın başarısını arttırması ve yeni neslin yol göstericisi olan siz değerli edebiyat öğretmenlerimizin atanmasına vesile olması dileğiyle...

İBRAHİM KILIÇ

TÜRK HALK EDEBİYATINA NASIL ÇALIŞMALIYIM?

- Sevgili arkadaşlar, bildiğiniz gibi Türk halk edebiyatından 12 soru gelmektedir. Bu soruların 5'i anonim halk edebiyatından, 4'ü âşık edebiyatından ve 3'ü de tekke edebiyatından gelmektedir.
- Anonim halk edebiyatı bölümünden gelen sorular arasında destanlar ve motifleri ilk sırada yer almaktadır. Yine anlatımlık türler diye bildiğimiz; masal, efsane, mit ve halk hikâyesi başlıkları sorulan veya sorulabilecek sorular arasında yer almaktadır.
- Halk hikâyelerinden mutlaka bir soru gelmektedir. Bu nedenle bu hikâyelerin özetine, motiflerine ve kahramanlarına bakmakta yarar vardır.
- Ayrıca seyirlik halk oyunları diye bildiğimiz Karagöz, orta oyunu ve meddah geleneğinden de mutlaka bir soru çıkmaktadır.
- Sevgili arkadaşlar, biliyorsunuz ki âşık edebiyatı ünitesinden daha çok metin uygulama soruları sorulmaktadır. Yine bu üniteden daha önceki yıllarda Âşık Ömer, Şeref Taşlıova, Derviş Muhammed Feryadi, Bayburtlu Zihni gibi isimler sorulmuştu.
- Tekke edebiyatında bir soru genellikle türlerle ilgili metin veya bilgi düzeyinde çıkmaktadır. Daha önceki yıllarda Kaygusuz Abdal, Eşrefoğlu Rumi gibi tekke şairleri de sorulmuştu. Yine bu yıl da tekke şairlerine dayalı en az iki soru bekliyoruz.
- Ayrıca halk bilimi ve kuramları ile ilgili daha önceki yıllarda sorular sorulmuştu. Yine bu sınavda da halk bilimi ünitesinden bir soru bekliyoruz.
- Haftada en az bir defa bitirdiğimiz konuları tekrar edelim. Önce konuları sağlam bir şekilde çalışalım, sonra konu ile ilgili bol bol soru çözelim.
- İsterseniz You Tube kanalımızdan konuları izleyip kulak dolgunluğu oluşturduktan sonra "Edebiyatın Efsanesi" konu anlatım kitaplarımızdan çalışıp elinizdeki soru bankalarımızdan da konu ile ilgili çözümlü testlerimizi çözebilirsiniz.
- Aslında elinizdeki bu kitap, ÖSYM tarzına uygun olarak hazırlanmıştır. Eminim konuları çalışırken birçok şeyi ilk kez duyup not alacaksınız ve birçok noktaya da yıldız atacaksınızdır.
- Unutmayın! Sınav, çok çalışmaktan değil, doğru çalışmaktan geçiyor. Atanmanın yarısı atanacağına inanmak ve diğer yarısı planlı programlı çalışmaktan geçiyor.
- Umarım konu anlatım kitaplarımız yolunuzu aydınlatıp atanmanıza vesile olur.

TÜRK HALK EDEBİYATI SORU DAĞILIMI

- Türk halk edebiyatından toplam 12 soru gelmektedir. Gelen soruların dağılımları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

• HALK BİLİMİ / FOLKLOR	1
• ANONİM HALK EDEBİYATI	4
• ÂŞIK EDEBİYATI (SAZ ŞAİRLERİ)	4
• TEKKE VE TASAVVUF EDEBİYATI	3

İÇİNDEKİLER

1.ÜNİTE: HALK BİLİMİ / FOLKLOR

■ Dünyada Folklorun Gelişimi	11
■ Türkiye'de Folklorun Gelişimi	12
■ Halk Bilimi Kuramları	13

2.ÜNİTE: DESTAN DÖNEMİ EDEBİYATI

■ Sözlü Edebiyat Dönemi	23
■ Eski Türklerde Dini Törenler	24
■ Sözlü Edebiyat Ürünleri	24
■ Koşuk	24
■ Sagu	24
■ Sav	25
■ Destan	25
■ Destanların Genel Özellikleri	25
■ Türk Doğal Destanları	26
■ İslam'dan Önceki Destanlar	26
■ Yaratılış Destanı	28
■ Alper Tunga Destanı	28
■ Şu Destanı	29
■ Oğuz Kağan Destanı	30
■ Attila Destanı	30
■ Bozkurt Destanı	31
■ Ergenekon Destanı	31
■ Türeyiş Destanı	32
■ Göç Destanı	32
■ İslam'dan Sonraki Türk Destanları	33
■ Battal - name	33
■ Danişment - name	35
■ Saltuk Buğra Han Destanı	36
■ Manas Destanı	37
■ Cengiz - name	39
■ Edige Mirza Han Destanı	41
■ Diğer Destanlar	42
■ Köroğlu Destanı	42
■ Dede Korkut Hikâyeleri	43
■ Dede Korkut'un Nüshaları	46
■ Dede Korkut Üzerine Çalışmalar	47
■ Dede Korkut'un Tarihi Kaynakları	48
■ Dede Korkut Hikâyelerinin Özeti	50
■ Dünya Edebiyatı Doğal Destanları	55
■ Dünya Edebiyatı Yapay Destanları	56

■ Türk Destanlarında Tipler	57
■ Alp Tipi	57
■ Bilge Tipi	58
■ Kadın Tipi	59
■ Türk Destanlarında Motifler	60
■ Işık Motifi	60
■ Ağaç Motifi	61
■ At Motifi	62
■ Rüya Motifi	64
■ Kurt Motifi	65
■ Kırklar Motifi	65
■ Hızır Motifi	65
■ Mağara Motifi	66
■ Geyik Motifi	66
■ Ok ve Yay Motifi	66
■ Demir Motifi	67
■ Sihir Motifi	67
■ Aslan Motifi	67
■ Ya Da Taşı Motifi	67
■ Yazılı Dönem Türk Edebiyatı	68
■ Göktürk Yazıtları	68
■ Uygur Yazıtları	70
■ Yenisey Yazıtları	70
■ Uygur Alfabesi	71
■ Uygur Abideleri	71
■ Uygur Edebiyatı	72
■ İslamiyet Öncesi Tür ve Şekiller	72

3.ÜNİTE: HALK EDEBİYATINA GİRİŞ

■ Türk Halk Şiirinin Kökeni	75
■ Törenler ve Şiir	77
■ Halk Edebiyatının Kaynakları	80
■ Sözlü Kaynaklar	80
■ Yazılı Kaynaklar	82
■ Cönkler ve Mecmualar	82
■ Halk Edebiyatının Özellikleri	84

4.ÜNİTE: ANONİM HALK EDEBİYATI

■ Anonim Halk Edebiyatının Özellikleri	87
■ Anonim Halk Şiirinde Şekil ve Tür	87
■ Mani	87
■ Türkü	89

İÇİNDEKİLER

■ Ağıt	90	■ Halk Hikâyelerinin Motifleri	133
■ Ninni	91	■ Halk Hikâyelerinin Diğer Türlerle İlişkisi	144
■ Bilmece	92	■ Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri	145
■ Tekerleme	93	■ Halk Hikâyesi Üzerine Çalışmalar	146
■ Anonim Edebiyatta Anlatmalık Türler	95	■ Fıkralar.....	147
■ Mitler	95	■ Fıkraların Sınıflandırılması.....	147
■ Türk Mitolojisinin Yaratılış Bağlamı	96	■ Fıkra Tipleri	148
■ Türk Mitolojisinin Kültürleri	96	■ Nasrettin Hoca	149
■ İran Mitolojisi	98	■ Anonim Edebiyatta Söylemelik Türler	151
■ Mitolojik Şahıslar	100	■ Atasözleri	151
■ Epik Destanlar	102	■ Deyimler	152
■ Kahramanlık Destanları	103	■ Alkış ve Karkışlar	152
■ Tarihi Destanlar	103	■ Anonim Edebiyatta Seyirlik Türler	153
■ Arkaik Destanlar	103	■ Karagöz	153
■ Türk Destanlarının Tasnifi	105	■ Orta Oyunu	160
■ Türk Destanları Üzerine Çalışmalar	105	■ Meddah	167
■ Türk Destan Motifleri	106	■ Köy Seyirlik Oyunları	170
■ Efsaneler	107	■ Kukla Oyunu	171
■ Efsaneler Üzerine Çalışmalar	108	■ Tuluat Tiyatrosu	175
■ Efsanelerin Sınıflandırılması	108		
■ Efsanelerin Diğer Türlerle İlişkisi	109		
■ Masallar	111	5.ÜNİTE: ÂŞIK EDEBİYATI	
■ Masalların Bölümleri	112	■ Âşık Edebiyatının Özellikleri	179
■ Masallarda Kalıp Sözler	113	■ Âşıkların Yetişmeleri ve İcrası	180
■ Türk Masalları	114	■ Âşıklık Gelenekleri	180
■ Masalların Kökeni	116	■ Bade İçme ve Rüya Motifi	181
■ Masal Tip ve Katalogları	117	■ Âşık Toplantıları	182
■ Masal Sınıflandırması	118	■ Muamma	183
■ Masal Kitapları	118	■ Askı Asma - Askı İndirme	185
■ Masal İnceleme Yöntemleri	119	■ Mahlas Alma	185
■ Masal Üzerine Çalışmalar	120	■ Lebdeğmez	185
■ Halk Hikâyeleri	121	■ Dedim Dedili Söyleyiş	185
■ Halk Hikâyesi Anlatma Geleneği	126	■ Tarih Düşürme	185
■ Halk Hikâyelerinin Bölümleri	128	■ Nazire Söyleme	185
■ Kısa Halk Hikâyeleri	129	■ Saz Çalma	185
■ Karavelli	129	■ Âşık Edebiyatının Kaynakları.....	186
■ Kara Hikâye	130	■ Sözlü Kaynaklar	186
■ Serküşte (Kaside)	130	■ Yazılı Kaynaklar	186
■ Bozlaklar	130	■ Cönkler	186
■ Halk Hikâyelerinin Kökenleri	131	■ Âşıkların Sınıflandırılması	187
■ Halk Hikâyelerinin Kaynakları	131	■ Âşıklar Bayramı ve Âşıklar Şöleni.....	190
■ Halk Hikâyelerinin Sınıflandırılması	132	■ Âşık Fasılları	191
		■ Âşıklık Geleneğinde Salavatlama	195

İÇİNDEKİLER

■ Âşıklık Geleneğinde Sicilleme	196	■ Dertli	222
■ Şair - nameler	197	■ Âşık Ruhsati	223
■ Âşık Olmanın Bazı Sebepleri	198	■ Âşık Seyrani	223
■ Âşık Edebiyatı Nazım Biçimleri	201	■ Erzurumlu Emrah	224
■ Âşık Edebiyatının Heceli Şekilleri	201	■ Âşık Dadaloğlu	224
■ Koşma	201	■ Âşık Şem'i	226
■ Konularına Göre Koşma Türleri	204	■ Âşık Tokatlı Nuri	226
■ Semai	206	■ Âşık Bayburtlu Hicrani	227
■ Varsağı	207	■ Âşık Mesleki	227
■ Destan	207	■ 20.yüzyıl Âşık Edebiyatı	227
■ Âşık Edebiyatının Aruzlu Şekilleri	208	■ Âşık Fırgani	227
■ Divan	208	■ Âşık Bayburtlu Celali.....	227
■ Selis	209	■ Âşık Feymani	228
■ Semai	209	■ Âşık Daimi	228
■ Kalenderi	209	■ Âşık Veysel	228
■ Satranç	209	■ Âşık Yaşar Reyhani	230
■ Vezn - i Âher	210	■ Âşık Zülali	230
■ 16.yüzyıl Âşık Edebiyatı	212	■ Âşık Gedai	230
■ Köroğlu	212	■ Âşık İzzet Özkan	230
■ Âşık Armutlu	213	■ Âşık Huzuri	231
■ Âşık Bahşi	213	■ Kağızmanlı Hıfzi	231
■ Âşık Çırpanlı	213	■ Âşık İlhami	232
■ Öksüz Dede	213	■ Âşık Müdami	232
■ Âşık Garip	213	■ Âşık Efkârî	232
■ Âşık Geda Muslu	213	■ Davut Sulari	232
■ Âşık Hayali	213	■ Âşık Halil Karabulut	232
■ Âşık Oğuz Ali	213	■ Şeref Taşlıova	233
■ 17.yüzyıl Âşık Edebiyatı.....	214	■ Murat Çobanoğlu	233
■ Âşık Ömer	214	■ Âşık Mahzuni Şerif.....	234
■ Âşık Gevheri	215		
■ Kayıkçı Kul Mustafa	216	6.ÜNİTE: TEKKE / TASAVVUF EDEBİYATI	
■ Karacaoğlan	216	■ Tekke Edebiyatının Özellikleri	239
■ Ercişli Emrah	218	■ Tekke Edebiyatında Türler	240
■ Âşık Kâtibi	219	■ Allah Hakkında Yazılan Türler	240
■ Âşık Kul Himmet	219	■ Tevhid	240
■ Âşık Gazi Hasan	219	■ İlahi	240
■ Âşık Kuloğlu	219	■ Peygamber Hakkında Yazılan Türler	240
■ 18.yüzyıl Âşık Edebiyatı	220	■ Naat	240
■ Âşık Levni	220	■ Siret'ün - Nebi	241
■ 19.yüzyıl Âşık Edebiyatı	220	■ Mucizat - ı Nebi	241
■ Çıldırılı Âşık Şenlik	220	■ Hicret - name	241
■ Narmanlı Sümmani	221	■ Miraç - name	241

HALK BİLİMİ (FOLKLOR)

■ Mevlid	241	■ Abdal Musa.....	253
■ Hilye	242	■ Kaygusuz Abdal	254
■ Gevher - name	243	■ Dede Ömer Ruşeni	256
■ İslam'ın Beş Şartı ile İlgili Türler	243	■ İbrahim Tennuri	257
■ Din ve Tasavvuf Büyükleri ile İlgili Türler	243	■ Hacı Bayram Veli	257
■ Medhiye	243	■ Eşrefoğlu Rumi	258
■ Mersiye	243	■ Akşemsettin	258
■ Maktel-i Hüseyin	243	■ İbrahim Gülşeni	259
■ Ali - name	244	■ Aziz Mahmut Hüdayi	260
■ Fazilet - name	244	■ Muhiddin Üftade	261
■ Düvaz - name	244	■ Ümmi Sinan	261
■ Fazilet - name	244	■ Pir Sultan Abdal	261
■ Mansur - name	244	■ Kul Himmet	262
■ Menakıp - name	244	■ Muhyiddin Abdal	262
■ Dini İnançlar ve Tasavvufi Düşünceler	244	■ Balım Sultan	263
Hakkında Yazılan Türler		■ Yemini	263
■ Nutuk	244	■ Kul Nesimi	263
■ Hikmet	245	■ Kazak Abdal	263
■ Devriye	245	■ Teslim Abdal	264
■ Şathiye	245	■ Âdem Dede	264
■ Nefes	246	■ Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi	264
■ Deme	246	■ Niyaz-i Mısri	264
■ Tekke ve Tasavvuf Edebiyatında	246	■ Âşık Virani	265
Düz Yazı Türleri		■ Gaybi Sunullah	265
■ Cenk - name	246	■ Kul Şükrü	265
■ Hamza - name	247	■ Mahdumkulu	265
■ Ebu Müslim - name	247	■ Bursalı İsmail Hakkı	266
■ Battal - name	247	■ Erzurumlu İbrahim Hakkı	266
■ Danişment - name	247	■ Bitlisli Müştak Baba	267
■ Saltuk - name	247	■ Türibi	267
■ Menakıp - name	247	■ Mihrabi	267
■ Gazavat - name	247	■ Yozgatlı Hüzni	267
■ Fetih - name	248	■ Yedi Ulu Ozan	267
■ Fütüvvet - name	248		
■ Fıkralar	248	7.ÜNİTE: HALK HİKÂYELERİ	271
■ Şerhler	248	■ Kahramanlık Konulu Hikâyeler	271
■ Tevarihler	248	■ Sevdâ Konulu Hikâyeler	284
■ Tekke - Tasavvuf Edebiyatı Sanatçıları		■ Dini Konulu Hikâyeler	320
■ Hoca Ahmet Yesevi	250		
■ Hacı Bektaşî Veli	250	8.ÜNİTE: HALK EDEBİYATI	
■ Yunus Emre	252	ARAŞTIRMACILARI	333
■ Emir Sultan	253	KAYNAKÇA	342

HALK BİLİMİ / FOLKLOR

1. ÜNİTE

HALK BİLİMİ / FOLKLOR

- **Dünyada Folklorun Gelişimi**
- **Türkiye’de Folklorun Gelişimi**
- **Halk Bilimi Kuramları**
- **Erken Dönem Halk Bilimi Kuramları**
- **Metin Merkezli Halk Bilimi Kuramları**
- **Bağlam Merkezli Halk Bilim Kuramları**
- **Diğer Halk Bilimi Kuramları**
- **Türkiye’de Folklor Araştırmaları Tarihi**

HALK EDEBİYATI ÇALIŞMALARININ TARİHİ

DÜNYADA FOLKLORUN GELİŞİMİ

- Düğün, bayram, kandil, doğum, ölüm, ad koyma, kan kardeşliği gibi gelenekler; cin, peri, büyü, efsun, muska gibi halk inançları; türkü, mâni, masal, efsane, tekerleme, bilmece, atasözü gibi halk edebiyatı ürünleriyle halk musikisi, halk tiyatrosu ve halk oyunları halkiyatın başlıca konularıdır.
- 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan ve İngilizce folklore (folk "halk, avam"; lore "bilim") terimiyle adlandırılan bu bilim dalının Türkçede kullanılan ilk karşılığı halkiyattır. Daha sonraki yıllarda hikmet-i avâm, halk bilgisi, budun bilgisi gibi terimler kullanılmaya başlanmışsa da son yıllarda folklor ve halk bilimi kullanılmaya devam etmektedir.
- Halk bilimi geleneksel insan davranışlarını gözlemlemek, insanı anlamak amacıyla 19. yüzyıl başlarında ortaya çıkan bağımsız bir disiplindir.
- Halk kültürünün 18. yüzyıldan itibaren sözlü kaynaklardan derlenmeye başlanan mit, masal, destan, atasözü, tekerleme, fıkra, türkü, ninni gibi şekilleri halk edebiyatı olarak adlandırılır.
- Avrupa'da halk bilimi çalışmalarının tarihiyle ilgili Giuseppe Cocchiara tarafından yazılmış olan Avrupa Folklor Tarihi önemli bir eserdir.
- Halk edebiyatı çalışmalarının tarihi Avrupa Rönesansına kadar gider. Coğrafi keşiflerle ilişki kurulan yeni kavimlerin varlığı bu olgunun başlangıcıdır.
- 16. yüzyılda diğer kültürlerle temas kurma isteği bu konuda önemli rol oynar. Avrupa'nın sömürge kavimleriyle olan ilişkileri, onların geleneklerini yaşamlarını inceleme isteği sonrasında kendi ilkel ve eski dönemlerine yönelen bir dikkati doğurur.
- İtalya aydınlarına öncelik eden Vica (1688-1744) atasözlerini, halk masallarını, hayvan fıkralarını tarihin canlı şahitleri sayar.
- İngiltere'de halk edebiyatı ve ilişkileri bakımından önemli bir adım atılır. Macpherson adlı bir şair 1766 yılında İskoçya yaylarından derlenmiş Eski Şiir Parçaları adında bir şiir kitabı yayınlar.
- Bu kitaptaki şiirlerde 12. ve 16. yüzyıldan kalmış eski bir yazma da ele geçirdiğini, onları adı bilinmeyen bir şairin İngilizceye çevirdiğini söyler.
- Bu şaire de Ossian adını verir. Aslında Macpherson, şiirleri İskoçya'dan kendisi toplamış ve İngilizceye çevirmiştir. Ancak buna rağmen bu akım Ossiancilik adı ile yine de devam etmiştir. Macpherson'ın şiirlerinde halk kültürünün tesiriyle birlikte Tevrat'ın ve Homer destanlarının da tesiri görülmektedir.
- 17. yüzyıl başlarında İngiltere'de başlayan halk edebiyatını yüceltme anlayışı Almanya'da da Ossiancilik akımını da doğurur. Alman asıllı bir İsviçreli olan Johann Jacob Bodmer'in "Alman İlyadası" olduğunu ileri sürdüğü Nubelungen ve de Percifal gibi epik şiirleri derlemesi önemli katkılardan olmuştur.
- 1878 yılında İngiltere'de Folklor Derneği kurulur. Bu dernek folklorun ilk derneğidir. Folklor sözcüğünün isim babası, bu sözcüğü 1846'da kullanan William John Thoms'tur.
- 22 Ağustos 1846 tarihli Athenaeum dergisi. Bazı görüşlere göre de Thoms'un "folk lore" kelimesini bir dergide müstear isimle yayımladığı bir yazıda kullanması halk bilimi araştırmalarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Folklor sözcüğü de ilk defa Thoms tarafından kullanılmıştır.

TÜRKİYE'DE FOLKLORUN GELİŞİMİ

- İlk olarak **İbrahim Şinasi**'nin eserlerinde (Eşek ile Tilki, Şair Evlenmesi, Durub-ı Emsali Osmaniyye) halka ait dil ve deyimleri görürüz ancak bu eserlerde amaç halk edebiyatı çalışması yapmak değil Türkçeye yönelmektir.
- **Ahmet Vefik Paşa** Moliere'den yaptığı uyarlamalarda ve Lehçe – i Osmanî sözlüğünde halka ait yaşam tarzına ve söyleyişlere yer vermiştir.
- **Ahmet Mithat Efendi**'nin Küssadan Hisse adlı eseri folklor açısından önem arz etmektedir.
- Macar **İgnor Kunos**'un Osmanlı Türk Halk Şiiri, Karagöz, Ortaoyunu eserleri Türkiye'de folklor çalışmaları açısından önemlidir.
- Türkiye'de folkloru ilk tanıtan yazı Halk Medeniyeti I Başlangıç başlıklı makaledir. Halka Doğru dergisinde 23 Temmuz 1913 yılında yayımlanan makalede **Ziya Gökalp** folklor sözcüğüne karşılık olarak «halkiyat» ifadesini kullanmıştır.
- **Rıza Tevfik Bölükbaşı**, Türkiye'de folklorun bir bilim olarak tanınmasına öncülük etmiştir. Peyam gazetesinde 1914'te yayımladığı Folklore adlı yazısında folkloru tanıtarak folklor karşılığı olarak «hikmet -i avam» teriminin kullanılmasını teklif eder
- Mehmet **Fuat Köprülü**, İkdâm gazetesinde Yeni Bir İlim: Halkiyat – Folklore başlıklı makalesinde folklor ve halkiyat terimlerini birlikte kullanır.

- 1920 yılında Milli Eğitim Müdürü **Dr. Rıza Nur**, Kültür Müdürlüğünü kurarak halkiyat ürünlerinin öğretmenler ve öğrenciler tarafından derlenmesi için okullara genelge göndermiştir.
- 1924 yılında halk bilim müzesi kurulmasına karar verilmiş ve Atatürk tarafından 1930 yılında Etnografya Müzesi açılmıştır.
- İlk halk bilimi derneği 1 Kasım 1927'de **Anadolu Halkbilgisi Derneği** adıyla kurulur. Bu dernek daha sonra **Türk Halkbilgisi Derneği** adını almış ve Halkbilgisi Haberleri adlı dergiyi çıkarır.
- 1932 yılında Atatürk tarafından **Halkevleri** kurulmuş; buralarda halk müziği, halk oyunları çalışmaları yapılmış, gençlere bağlama çalması öğretilmesi gibi etkinlikler düzenlenmiştir.
- M.Fuad Köprülü tarafından İÜ bağlı olarak kurulan **Türkiyat Enstitüsü**, Türkiye'de akademik olarak eğitim veren ve yayın yapan ilk kuruluştur.
- Daha sonra Prof. Pertev Naili Boratav 1938'de DTCF'de kurduğu **Halkbilimi Kürsüsü** izlemiştir.
- 1915 yılında M. Fuad Köprülü'nün **Millî Tetebular Mecmuası**'nda Âşık Tarzının Menşei ve Tekâmülü adlı çalışması, Türkiye'de âşık tarzı üzerinde ilk çalışmayı yapmıştır. Daha sonra 1919'da **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar** adlı eseri yayımlar.
- 1922'de Ziya Gökalp'in Küçük Mecmua'da **Usullere Dair Halkiyat Masallar ve Usullere Dair: Tandirname** adlı yazıları masal derlemelerinde izlenecek yol ve yöntemleri gösteren ilk çalışmadır
- Halk edebiyatı çalışmalarının gerekliliğini ve hatta diğer edebi geleneklere üstünlüğünü ortaya koymaya yönelik çalışmalar yapanların başında **Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu** gelir.
- Saadettin Nüzhet Ergun ve M. Ferit'in 1926 yılında **Konya Halkiyat ve Harsiyatı** adlı eseri ile Ahmet Talat Onay'ın 1928 yılında **Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i** önemli çalışmalardır.

HALK BİLİMİ (FOLKLOR)

HALK EDEBİYATI METİNLERİNİ İNCELEME YÖNTEMLERİ

Erken Dönem Halk Bilimi Kuramları

- Mitolojik Teori ve Mitolojik Okul
- Mitlerin Meteorolojik Gelişimi Teorisi
- Güneş Mitolojist Okul ve Güneş Mitleri
- Masalların Gücü ve Kültürel Ödünçleme

Metin Merkezli Halk Bilimi Kuramları

- Gelişme Kuramı
- Yayılma Kuramı
- Tarihi Coğrafi Fin Kuramı ve Yöntemi
- Psikoanalitik Kuram ve Yöntem
- Yapısalcı Kuram ve Yöntem

Bağlam Merkezli Halk Bilim Kuramları

- İşlevsel Halk Bilimi Yöntemi
- Sözlü Kompozisyon Kuramı ve Yöntemi
- Performans (İcra) Yöntemi

A) Erken Dönem Halk Bilimi Kuramları

1. Mitolojik Teori ve Mitolojik Okul

- Kurucusu Jacob Grimm ve Wilhelm Grimm'dir.
- Ulusal geçmişin yaşayan unsurları ve kolektif Alman ruhunun yansımaları olarak gördükleri folklor son derece romantik duygularla yaklaşmışlardır.
- Kinder und Hausmarchen (Çocuklara ve Ev Halkına Masallar)

2. Mitlerin Meteorolojik Gelişimi Teorisi

- Kurucusu Adalbert Kuhn'dur.
- Adalbert Kuhn, Prometheus adlı mitem hareketle pek çok mitem temelinde rüzgâr şimşek, fırtına gibi doğa olaylarının yer aldığını ileri sürmüştür.

3. Güneş Mitolojist Okul ve Güneş Mitleri

- Max Müller öncülüğünü yapmıştır.
- Max Müller tarafından geliştirilen ve mitemlerle ilgili faaliyetlerin büyük bir kısmını özellikle güneş ve güneşin faaliyetlerine bağlayarak açıklandığı kuramdır.

4. Masalların Gücü ve Kültürel Ödünçleme

- Teodor Benfey öncülüğünü yapmıştır.

- Bunun yerine kültürel ödünçlemeye dayalı olarak bir kültürde yer alan unsurların farklı kültürel kökenlerden gelebileceği görüşüne dayalıdır.
- Dolayısıyla Benfey homojen bir yapının tek kökenliliğinden ziyade ele alınan unsura göre değişebilen birden çok kökenin var olduğunu ortaya koymuştur
- Erken dönem halk bilim kuramlarının ortak noktaları ağırlıklı olarak mitem esas alındığı sözlü edebiyat ürünlerinden hareketli kaynağın bulunmasını ele almalarıdır.
- Bir başka ifadeyle bu kuramların birinci paradigmasını (araştırmacıların birleştiği ortak fikir) «köken araştırmaları» oluşturur. Buna «urform» (ilk şekil) denir.
- Köken arayışlarında esas itibarıyla soy birliğine dayalı ortak bir kültürel kökenden hareket ederek farklılaşmanın nasıl meydana geldiğini ve benzerliklerin neler olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır.
- Kültür ürünlerini tek nedene bağlamaları sebebiyle «dogmatik» (kesin, tartışmaya kapalı) bir yapıda oldukları görülmektedir.

B) Metin Merkezli Halk Bilimi Kuramları

1. Gelişme (Evrimsel) Kuramı

- Bu teorinin ana temsilcisi İngiliz **Edward Taylor**'dur.
- Kuramın iddiası; insan ruhu her yerde aynıdır ve bu özelliği dolayısıyla zaman içinde birbirinden habersiz olarak gereksinim duyduğu anda benzer ürünler ortaya koyabilir.
- Çocuksuz çiftlerin elma yiyerek çocuk sahibi oldukları motifi birçok ilgisiz coğrafyada aynıdır.
- Birbirinden çok uzakta ve tarihin hiçbir döneminde münasebeti olmamış farklı toplumlardaki yaratmaların benzer olması bu nedene bağlanmıştır.
- Dede Korkut Kitabı içinde bulunan bazı anlatmalar – Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek ve Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi – Yunan destanı İlyada'nın bazı bölümleri arasında benzerlikler hatta birbiriyle tamamen örtüşen kısımlar vardır.

2. Yayılma (Difüzyon / Tarihi - Kültürel Halkbilimi) Kuramı

- Gelişme kuramına benzer bir şekilde ortaya çıkan ve özellikle 19. yüzyıl arkeoloji ve antropoloji araştırmalarının etkisi ve bu çalışmaların sonunda farklı toplumlarda benzer kültür unsurlarının varlığının tespiti üzerine, benzer yaratmaların farklı toplumlar da var oluşunun nedenlerini açıklamak ve dünyada bir ilk kültür merkezi bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla kurulmuştur.
- İki gruba ayrılan yayılmacı kuram mensuplarından İngiliz Elliot Smith ve arkadaşları dünya üzerindeki ilk kültür ve medeniyetin Mısır medeniyeti olduğunu ileri sürmüşlerdir. Nil Nehri'nin taşması ve suların çekilmesi sonucunda tarım, takvim ve astronomi gelişmiştir.
- İkinci grup ise Alman Friedrich Ratzel ve Leo Frobenius'tur. Bu gruba Viyana Diffüzyoncuları da diyebiliriz. Onlar da toplumların kültürel yaratmaları arasındaki benzerlikleri bu toplumlar arasındaki tarihsel bir ilişkiye bağlamaktadır.

- Benzerliğin temelinde insanlık tarihinde tespit edilen ve edilemeyen pek çok güç bulunmakta, insanlar göç ederken oluşturdukları kültürel yapıları da beraberlerinde taşımakta ve bunun sonucunda da birbirinden farklı toplumlarda benzer yaratmaların ortaya çıkması söz konusu olmaktadır.
- Dikkat çekici yönlerinden biri de «Bozkır Kültür Çevresi» başlığı altında Türklerin de dünya kültürlerinin temelinde var olan yaratmaların ilk şekillerini yaratan toplumlardan biri olduğunu benimsemeleridir. Köroğlu anlatmaları bunun örneklerinden biridir.
- Yayılma kuramı, dünyada ilk kültür merkezinin bulunup bulunmadığını, diğer kültürlerin bu ilk kültür merkezinden yayılıp yayılmadığını belirlemek ve benzer yaratmaların farklı toplumlarda varoluş nedenlerini açıklamak amacıyla ortaya çıkmıştır.
- Elliot Smith tarafından ortaya atılmıştır. Bu kurama göre bütün medeniyet unsurları tek bir merkezden yayılır. Bir guruba göre Mısır bütün medeniyetlerin merkezidir.

3. Tarihi - Coğrafi Fin Kuramı

- İskandinav ülkelerindeki halk bilimi çalışmalarıyla ortaya çıkan kuramın kurucusu Julius Krohn'dur.
- Krohn'dan önce bu kuram Kalevela destanının derlenmesinde kullanılmıştır.
- Kuram sözlü anlatıların özellikle de masalların nerede oluştuğunu bulmayı amaçlar. Bütün benzer metinleri bulup onlardan birisini asıl metin olarak kabul ettikten sonra anlatmanın ilk şeklini tespit etmeyi amaçlayan kuram masraflı oluşu ve zaman gerektirmesi yönüyle eleştirilmiştir.
- Kuramın öncüleri **Herder** ve **J.Kroh**'tur.
- Sözlü halk anlatmalarının nerede ve ne zaman yaratıldığını ve onun muhtemel ilk şeklinin ne olduğunu belirlemeyi amaçlar.

- Metindeki motifler esas alınır. Halk bilimi araştırmacısının yapması gereken iş bulabildiği bütün eş metinleri toplamak bunlardan birini asıl metin olarak seçmek daha sonra bütün metinler arasında yapacağı karşılaştırma sonucunda bu anlatmanın ilk şeklini bulmak olacaktır.
- Bu kuram çerçevesinde Axel Olrik'in halk anlatıları için ortaya koyduğu epik yasalar, Anti Aarne'nin yapmış olduğu masalların tip kataloğu ve de Stith Thompson'un yapmış olduğu masal tipleri indeksi ve halk edebiyatı motif indeksi (The Motif-Index of Folk Literature) önemlidir.

4. Psikonalitik Kuram

- Kuramın temelini oluşturan asıl kişi **Freud**'dur. Bu kuram W. Wundt, S. Freud ve Jung etrafında oluşmuş okullar tarafından kurulmuştur.
- Halk bilimi ürünlerinin kaynağını insanın düş ve imge gibi psikolojik yönleriyle açıklamaya çalışırlar. Anlatılarda geçen bazı sembollerin nedenini çocuklukta gerçekleştirilemeyen isteklere bağlarlar.
- Wundt edebi yaratmalarda insan psikolojisinin önemli olduğuna ilk değinen bilim adamıdır. Çeşitli dinsel ve edebi yaratmaların oluşmasında insan zihninin etkili olduğunu ve rüya benzeri bir şekilde bu edebi ve dinsel olguların insan zihninin belli psikolojik şartları altında yaratıldığını iddia etmiştir.
- Jung da bilinçaltının ruhta var olduğunu, benzer mit ve mit unsurlarının tekrar tekrar üretilmesini sağlayan mekanizmanın da aynı olduğundan söz eder ve bu mitolojik bileşenlere «motifler», «yavru imgeler» veya «asıl örnekler» adını verir.
- Psikolojik yöntemin asıl uygulayıcısı S. Freud'dur. Ona göre rüyalarda ortaya çıkan çeşitli sembol ve olgular, olaylar ve yaşanılması olanaksız pek çok şey, aslında çocukluk döneminde arzu edilip gerçekleştirilemeyen bastırılmış ve bilinçaltına itilmiş cinsel arzu ve korkuların rüyalarda bazı semboller ve imgeler halinde ortaya çıkmasıdır.

- Bireyin uyanıklık durumunda arzu ettiği ve gerçekleştiremediği cinsel eğilimler bilinçaltına itilip bastırılmakta, ancak bastırılan bu arzu ve istekler uyku ve benzeri bilinçlilik halinin ortadan kalktığı durumlarda serbest kalmakta ve bu sırada da rüya ve fanteziler olarak belirmektedir.
- Freud Yunan miti Oedipus üzerinde bu yöntemle çalışmıştır.

5. Yapısalcı Kuram

- Kurama göre bir anlatı grubu üzerinde inceleme yapıp ortaya çıkan yapıyı formülize ederek bu formülün evrensel düzeyde uygulanabilir olmasını beklemek gerekir.
- Böylece bir halk edebiyatı anlatma grameri oluşması hedeflenmiş ve anlatıların iskeletleri saptanmaya çalışılmıştır.
- J. Hahn ve Otto Rank'in uyguladığı kahramanların biyografisini çözümleyen yöntem ve Propp'un masalların yapısını çözümlediği yöntemden söz edilebilir. Bu yöntem tarihî-coğrafi kurama da tepki olarak ortaya çıkmıştır.
- Metin yapılarının temel özelliklerinden hareketle sonuca varma düşüncesi hâkimdir. Amaçları halk bilimi türlerini inceleyip ortaya çıkan yapıyı formül haline getirmek bunu evrensel seviyede uygulanabilir yapmaktır.

Bağlam Merkezli Halk Birim Kuramları

1. İşlevsel Halk Bilimi Yöntemi

Temeli antropolojiye dayanır. Antropolojik yön-tem diye bilinir. Temsilcisi Kasper Malinowski'dir.

- İşlevsel halk biliminin hareket noktası metinler değil metinlerin oluşturuldukları, yaratıldıkları bağlamdır.
- Metinler kültürel ve fiziki şartlar altında bütün yönleri ile değerlendirilir. Halk edebiyatı yaratmalarının anlatılması veya söylenmesindeki temel neden, anlatıcının onu yaratma ve aktarma ve kullanma nedenleri, dinleyicilerin o yaratmaları dinleme ve kullanma nedenleri işlevsel halkbilimi yönteminin temel sorunlarını oluşturmaktadır.

2. Sözlü Formül Kuramı ve Yöntemi

- Homeros'un İlyada ve Odyssea adlı eserleri nasıl meydana getirdiği sorusuyla ilgilidir.
- Bu kuram ve yöntem temelde bir yapı incelemesine dayanır. Ancak bu yapısal inceleme sonucunda elde edilen bulguların değerlendirilmesi ve nedenlerinin açıklanması bağlamla ilgili kabul edilir.
- Yani metindeki yapısal değişikliklerin nedenleri metnin icra edildiği bağlamdan kaynaklanır.
- Kuramın ortaya koyduğu sonuçlardan biri de Homeros'un eserini sözlü olarak öğrendiği daha sonra bunları yazıya geçirmiş olduğu sonucudur.
- Bu kuram âşık tarzı edebiyatta uygulanabilmektedir.
- Bu Kuram Milmann Parry ve Albeert Lort tarafından geliştirilmiştir.
- İlyada ve Odysee'nin oluşumu üzerinde durularak ortaya çıkmıştır. Metnin nasıl oluşturulduğu üzerinde durur.
- Bu kurama göre anlatıdaki ana fikri anlatan ve aynı vezin şartları altında sürekli tekrarlanan bir grup sözcük formülü ifade eder.
- En çok yaygın olan formüller kahramanların adları, ana hareketler yer ve zamanla ilgili olan ve kolay değişmeyen formüllerdir.

- Anlatıda yeni formüller eski formül kalıplarına yeni sözcükler ekleyerek oluşur.
- Usta-çırak ilişkisi, anlatıcı-dinleyen ilişkisi içinde anlatının değişimini ele alır. Buna göre halk edebiyatı ürünü formülize edilir.
- **Homer** sorunu olarak bilinen bu teoride İlyada ve Odysee'nin bir şair tarafından oluşturulup oluşturulmadığı ya da bir anlatıdan yazıya geçirilip geçirilmediği incelenir.
- Kurama göre kulaktan kulağa oyununda olduğu gibianlatının orijinali yani urformu olmadığı gibi varyantları da söz konusu değildir. Çünkü anlatı her icrada başka başka şekiller almaktadır.

3. Bağlamsal Kuram(Performans Yöntemi)

- Özellikle sözlü kompozisyon yöntemiyle dikkat çekilen anlatıcı ve dinleyicinin bir metnin oluşmadaki etkisi performans yöntemin ilk temel tanımını oluşturmuştur.
- Dilin farklı bağlamlarda kullanılması ve aynı cümlelerin bir edebi eserde anlam kazanmasının veya doğru algılanmasının temelde kullanıldığı bağlama dayalıdır düşüncesi, halk bilimciler tarafından da sürekli benimsemiştir.
- Dundes 1964 yılında ilk şeklini yayımladığı «Doku, Metin Bağlam» adlı makalesinde «Doku veya Sözel Doku» kavramı ile bir metnin içinde oluşturulduğu dile ait özellikleri, «metin» kavramı ile halk bilgisi yaratmasının bizzat kendini ve «bağlam» kavramı ile de bu metnin yaratıldığı sosyal ortamı kastetmektedir.
- Dilbilim etkisinde gelişir. Chomsky, metnin bağlamını ele alır.
- Dile ait özellikler, sosyal doku, bireysel ve sosyal farklılıklar dikkate alınır. Metnin oluştuğu doku, ifade biçimleri ve birimleri üzerinde durulur.
- Metnin sözel boyutu yani anlatıcı boyutu önem kazanır.

- Kuramın temsilcisi Amerikan halk bilimcisi Dan ben-Amos tarafından, folklorun kendi kültürel bağlamından hareketle bir şey derlenip toplanacak bir nesne olmayıp iletişimsel bir süreç olduğu tespiti yapılmış.

DİĞER HALK BİLİMİ KURAMLARI

1. Tarihi Yeniden Kurma Kuramı

Halkbilimciler başta olmak üzere diğer sosyal ve beşeri bilimlere mensup bilim adamlarından bazıları, tarihin elde çok az delil bulunan kaybolmuş dönemlerini kavrayabilmek için halkbilimi ve halk yaşamı malzemelerinden yararlanmayı düşünmüşler. Bu nedenle tarihi yeniden kurma veya oluşturma paradigmasına dayanan bu kuramın kavramsal olarak başlangıcı, Grimm kardeşlere kadar uzanmaktadır

2. Mit - Ritüel Halkbilimi Kuramı

- Mitritüelist halkbilimciler göre kültür ve sanat ilkel insanın, dini ayinleri mahiyetindeki, ritüel törenlerinde yer alan davranışlarından, özellikle de kurban törenlerindeki kalıplaşmış hareketlerinden kaynaklanmaktadır.
- Mit-Ritüel Kuramının kurucusu Lord Raglan'dır.
- Raglan'a göre, mitlerin tarihsel bir olayla ilişkisi olsun olmasın, mitler dini öneme sahip unsurları bünyelerinde barındırırlar. Ona göre ritüeller de insani ihtiyaçlarla tekrarlanma gereğindendir ve bunun gerçekleşmesiyle mitler ortaya çıkmaktadır.

3. Tarihi Kültürel Halkbilimi Okulu

- İki temel üzerine Tarihi-Kültürel Okul ilk olarak tarihsel çözümlemenin zaman ve mekân içinde gerçeklerini nedensel olarak belirlemek ve ikinci olarak da Evrimsel Halkbilimi Kuramı ve Okulu'nun daha önce ele alınan yaklaşımının yıkılmasını hedeflemiştir.
- Kurucusu Friedrich Ratzel'dir. Halk biliminin hedefini insanın yeryüzündeki hareketleri olarak belirlerken, çevresel faktörlerin insan üzerine insan varlığından kaynaklanan faktörlerinde çevre üzerine tesirler meydana getirmesi gerçeğine dikkat çeker.

4. Biyolojik Halkbilimi Kuramı

- Kurucusu Arnold Van Gennep'dir.
- Bu kuram, tarihi ön plana alan halkbilimi kuramlarını reddeder.
- Kurama göre halkbilimi yaşamakta olan olguyu incelemelidir.
- Halkbilimi gözlem yöntemini kullanmalıdır.
- Halkbilimi, "Gelenekler ve yaşam tarzlarının metodolojik yani bilimsel olarak çalışılmasıdır

5. İdeolojik Halkbilimi Kuramları

- Bu kuram halkbiliminin, antropolojinin sömürgecilik aracı olarak kullanılmasına benzeyen, ideolojik maksatlarla kullanılması için geliştirilmiştir.
- Halkbiliminin ideolojik yönden işlenmesi, 19. yy romantik milliyetçiliğinden kaynaklanır.
- Halkbiliminin ideolojik amaçlarda uygulanması özellikle Nazi Almanyası'nda ve Sovyet Rusya'da faşist ve komünist politik ideolojilerle bütünleştirilmiş ve halkbilimi bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır.

6. Kültürler arası Çaprazlama Yöntemi

- Dünyanın her yerinden derlenen masal, efsane, türkü, bilmece, atasözü, halk inancı, gelenek, görenek, tören gibi her türlü halkbilimi ürünlerinin aralarındaki evrensel düzeni tespit edip ortaya koymak amacıyla, benzer kültür belgelerinin daha ziyade sayılarına, örtüşen dizilerine ve denkliklerine dayanarak yapılan araştırma şeklidir.

7. Yığın Kültürü Kuramı

- 20. yüzyılda kentsel, teknolojik, seri üretim kültürü ile kırsal, köylü kültürü arasında savaş sürmektedir. Halkbilimi araştırmacıları 1960larda yığın ve halk kültürlerini yeniden yorumlamışlar, karşıtlıklar yerine içice geçme olgusunu görmeye başlamışlardır.

Hap Bilgi

- Folklor terimi ilk defa 1846 yılında William John Thoms tarafından Londra'da kullanılmıştır.
- Türkiye'de ise açık olarak ilk defa 1913 yılında Fuat Köprülü tarafından kullanılmıştır.
- Ziya Gökalp folklor terimine karşılık "Halkiyat" terimini kullanmıştır ve Türkiye'de folkloru tanıtan ilk makaleyi o yazmıştır. (Halk Medeniyeti-1 Baş-langıç)
- Folklor'dan ilk söz eden kişi Ziya Gökalp ama terim olarak ilk kullanan ise Fuat Köprülü'dür.

TÜRKİYE'DE FOLKLOR ARAŞTIRMALARI TARİHİ

Dursun Yıldırım, araştırmaları beş devreye ayırır:

1. Tanzimat'tan 1908'e kadar geçen süre (Örtülü devre)
2. 1908'den 1920'ye kadar geçen süre (Türkçü devre)
3. 1920'den 1938'e kadar geçen süre (Sentezci devre)
4. 1938'den 1966'ya kadar geçen süre (Dergici devre)
5. 1966'dan günümüze kadar süregelen devre

1. Örtülü Devre

- Bu devrede folklorla belli bir yöneliş vardır; hatta bu yöneliş, mahallileşme dönemine kadar uzanır; fakat bu dönemde yapılan çalışmalar tam bir folklor çalışması sayılamaz.
- Bu devre içerisinde bilhassa Namık Kemal, Ziya Paşa ve İbrahim Şinasi'nin fikirleri, kendilerinden sonra yapılacak olan çalışmalara yön göstermiş.
- Şinasi ve Ziya Paşa halka daha yakın dururken Namık Kemal halka yakın olmaktan uzaktır.
- Ziya Paşa'nın fikirlerinde tutarsızlıklar göze çarpar: "Şiir ve İnşa" ile gerçek edebiyatımızın halk edebiyatı olduğunu savunur ve divan edebiyatını yerer. Daha sonrasında kaleme aldığı "Harabat" ile de tam tersi bir fikri savunur.
- Şinasi, "Şair Evlenmesi" ve "Durub-ı Emsal-i Osmaniye" gibi eserleri yazar ve bu sayede daha somut adımlar atmış olur. Ayrıca, Mehmet Kamil'in 1844 yılında yazdığı "Melcû't-Tabbahin" adlı eseri, ilk yemek kitabı sayılır.
- Ahmet Vefik Paşa "Lehçe-i Osmaniye" adıyla bir sözlük yazar. Bu eser Türkoloji'deki en önemli eserlerdendir.
- Yine bu devrede yazılan "Müntehat-ı Emsal-i Türkiye'de önemli eserler arasındadır.

2. Türkçü Devre

- Türk aydınının folklorla bilimsel anlamda ilk olarak tanışması 20. yüzyılda başlar. Folklorun bir bilim dalı olarak tanıtılmasında, yerleşip gelişmesinde Ziya Gökalp, M. Fuat Köprülü ve Rıza Tevfik'in yazıları önemli rol oynayacaktır.
- Bu dönemim "Türkçü" olarak adlandırılmasının bir nedeni de 1908 yılında "Türk Derneği"nin kurulmasıdır.
- Bu dernek daha sonra yerini, 1911 yılında "Türk Yurdu"na ve ardından da "Türk Ocağı"na bırakır.

HALK BİLİMİ (FOLKLOR)

- Bu dernek, “Türk Yurdu Mecmuası” adıyla bir dergi çıkartır ve bu dergide, dernek üyelerinin yaptığı derlemeler yer alır.
- Bu dönemde, 1913 yılında Ziya Gökalp tarafından “Halk Doğru” adıyla çıkartılan dergi de önemli bir yere sahiptir. Ziya Gökalp bu dergide, “Halk Medeniyeti” adıyla bir makale yayımlar.
- Ziya Gökalp’in çıkardığı dergilerden birisi de “Küçük Mecmua”dır. Bu dergide, “Masallar Nasıl Toplanmalı?” başlığıyla bir makale yazar. Ayrıca, bu dergide yayımladığı masalları “Altın Işık” adı ile kitaplaştırır.
- Bu dönemin bir diğer önemli ismi olan M. Fuat Köprülü dört adet önemli çalışma sunar:
- Köprülü, “Yeni Bir İlim: Halkiyat - Folklore” başlıklı yazısında ilk defa 1914 yılında folklorun ne olduğunu, işlevlerini, çalışma alanlarını izah etmeye çalışır.
- Rıza Tevfik, 1914 yılında Peyam-ı Edebiye’de yayımlanan “Folklor (Folklore)” adlı yazısında, folklorun karşılığı olarak “hikmet-i âvâm”ı önerir.
- 1913 yılına kadar Türkiye’de folklor çalışmaları, folklorun bir disiplin olarak ortaya konulmasından ziyade bu bilim dalının tanıtılmasından ibaret olmuştur.
- Nemeth, Friedrich Giesse, Wilhelm Radloff ve Kunoş gibi yabancı bilim adamları da Türk folkloruyla ilgili önemli çalışmalar yapmışlardır.

3. Sentezci Devre

- 1929 yılında Yusuf Akçura tarafından yapılan “Folklor Nedir?” adlı konuşma bu devre için önemlidir. Ardından Akçura, “Yeni Muhit” adlı dergiyi yayımlar ve folkloru filolojiye bağlar.
- Asıl ilim filolojidir; folklor, filolojiye hizmet eder” der ve folklor, filoloji ve etnografyayı ilişkilendirmeye çalışır. Ayrıca Akçura, Türk Yurdu, Türk Ocağı ve Türk Derneği’nin kuruluşunda yer alır. Türkçü dernekler olması sebebiyle, bu dernek üyelerinin hepsinden bulundukları bölgelerin folkloruyla ilgili derlemeler yapılması istenir.

- 1932 yılında Türk Ocağı kapatılır. Atatürk, Türk Ocağı’nın yerine aynı görevi görmesi için Halk Evleri’ni açtırır.
- Cumhuriyet döneminde folklorla hizmet eden bir diğer önemli kuruluş, “Anadolu Halk Bilgisi Derneği”dir. 24 sayı “Halk Bilgisi Haberleri” adıyla dergi çıkarır. Bu dernek, “Folklor Toplayıcılarına Rehber” adıyla, folklor derlemesi yapanların nasıl derleme yapacaklarına dair bir rehber hazırlamıştır.
- Derneğin yaptığı bir diğer iş, 1929 ve 1931 yıllarında Anadolu’ya yaptığı bilimsel gezilerdir. Bu geziler daha çok Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz ile Güneydoğu Anadolu’nun bazı kısımlarını içine alır.
- Abdulkadir İnan, Ali Rıza Yalçın, M. Şakir Ülkütaşır da heyet içerisinde. Yalçın, “Cenup’ta Türkmen Oymakları” adında Kültür Bakanlığı aracılığıyla bir kitap yayımlar.

4. Dergici Devre

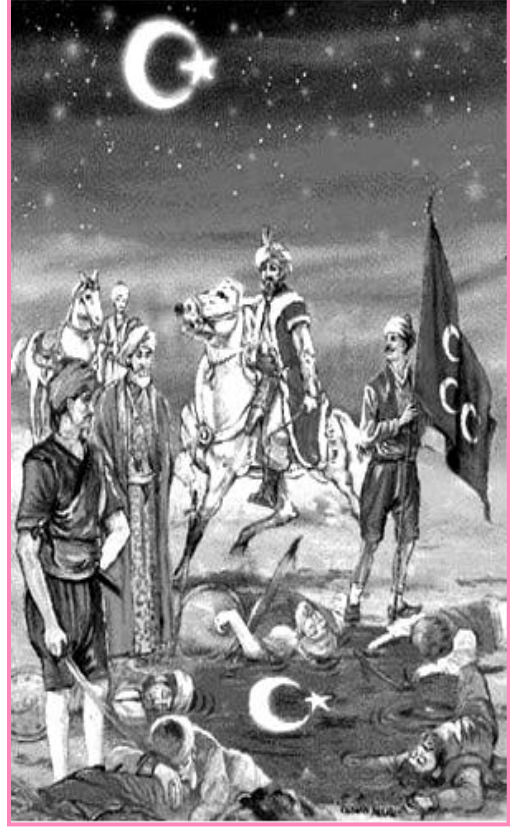
- 1939-1966 Dergici Devre’yi, folklor araştırmalarının yükünü büyük ölçüde iki mühim folklor dergisinin yüklendiği zaman olarak belirlenebilir.
- Bu devrede, Kemal Güngör’ün Folklor Postası, İhsan Hınçer’in Türk Folklor Araştırmaları adları ile çıkarmış oldukları dergiler, Türk folklor araştırmaları için birer özel “folklor mektebi” vazifesi görmüşlerdir.

5. Bilimci Devre

- 1966’tan günümüze kadar gelen evredir.
- Son devrenin ilk mühim adımı 1966 yılında İhsan Hınçer ile arkadaşlarının gayreti ve devrin devlet yetkililerinin olumlu yaklaşımlarıyla atılmıştır.
- O yıl, Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı bir “Milli Folklor Araştırma Enstitüsü” kurulmuştur. Müteakip yıllar içinde Atatürk Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara Üniversitesi lisans programlarında folklor derslerine geniş ölçüde yer verildi.

DESTAN DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

2. ÜNİTE

DESTAN DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

- **Sözlü Edebiyat Dönemi**
- **Eski Türklerde Dini Törenler**
- **Sözlü Edebiyat Ürünleri**
- **Doğal Destanlar**
- **Yapma Destanlar**
- **Türk Destanlarında Motif ve Tip Unsuru**
- **Yazılı Dönem Türk Edebiyatı**

DESTAN DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

DESTAN DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Bilinmeyen bir zamandan başlayıp Türklerin 11. yüzyıl-da İslam kültürünün etkisiyle oluşturduğu ilk dönem ürünlerine kadar devam eder. Bu dönemde Budizm, Manihaizm ve Şamanizm gibi dinlerin yayılması söz konusudur.

İslamiyet öncesi Türk edebiyatı iki döneme ayrılır:

SÖZLÜ EDEBİYAT DÖNEMİ

Türklerin yazıyı kullanmadıkları dönemde oluşmuş bir edebiyattır. Bu dönem edebiyatı sözlü olarak üretilmiş ve kulaktan kulağa yayılarak varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde edebiyatımızı Şamanizm, Manihaizm, Budizm gibi dinler etkilemiştir.

İslamiyet öncesi Türk edebiyatı, MÖ 4000'li 3000'li yıllardan başlayarak Türklerin İslamiyet'i kabul ettiği 11. yüzyıl ortalarına kadar sürer.

Bu uzun dönemin Göktürklerle ait yazılı anıtların ortaya konduğu MS 6. yüzyıla kadar olan bölümü sözlü edebiyat dönemi olarak adlandırılır

Edebiyat türleri içinde ilk doğan tür olan **Şiir**, sözlü edebiyatın anlatımında önemli bir rol oynar.

ÖRNEK

Yen-çi –şan dağını yitirdik
Kadınlarımızın güzelliğini aldılar
Se-lan şan yaylalarını yitirdik
Hayvanlarımızı otlatacak yeri aldılar

SÖZLÜ DÖNEMİN GENEL ÖZELLİKLERİ

- Ürünler dinsel törenlerde doğmuş, din dışı törenlerde gelişmiştir.
- Şiir söyleyen kişiler **ozan**, **kam**, **baksı**, **şaman** gibi adlar alırlar; şairler aynı zaman da şaman dinin de rahipleridir.
- Ürünler anonimdir, yani kimin tarafından söylendiği belli değildir. Bu edebiyat, halkın ortak malıdır.
- Öz, biçim ve dil yönünden ulusaldır; arı bir dil kullanılmıştır, yabancı etkilerden uzaktır.
- Nazım birimi **dörtlüktür**, daha çok **yarım kafiye** ve **redif** kullanılmıştır. Ölçü hece ölçüsüdür.
- Genellikle **aaab**, **cccb**, **dddb** uyak örgüsü vardır.
- Daha çok şiir ağırlıklı olan bu edebiyatta içerik ön plandadır.
- Şiirlerde genellikle aşk, ölüm, tabiat ve kahramanlık konuları işlenmiştir
- Şiirle müzik iç içedir ve şiirler **kopuz** adı verilen çalgı eşliğinde söylenir.
- Şiirler **sığır**, **şölen**, **yuğ** adı verilen törenlerde söylenmiştir.
- Bilinen ilk Türk şiiri MÖ 119'a rastlayan bir Hun türküsüdür.

ESKİ TÜRK ŞİİRİ VE İLK TÜRK ŞAİRLERİ

- Çin kaynaklarında MÖ II. yüzyıla ait eski Türk şiir çevirilerine rastlanmaktadır. İslamiyet öncesindeki Türklerde şairlere **baksı**, **kam**, **şaman**, **oyun** ve **ozan** gibi adlar verilirdi.
- Kaşgarlı Mahmut'un **Divan - ı Lûgatî't Türk** adlı eserinde ve Turfan kazılarında ele geçirilen metinlerde adlarına ve şiirlerine rastlanan ilk Türk şairleri **Aprın Çor Tigin**, **Çuçu**, **Kiki**, **Kül Tarkan**, **Asığ Tutung**, **Pratyaya Şiri**, **Kalun Kayşı**, **Çisuya Tutung** bulunur.

ESKİ TÜRKLERDE DİNİ TÖRENLER

- Benzer tarzda yaşam süren klan ve boy halindeki diğer toplumlarda olduğu gibi Türklerin de bir totem inancı vardı ve toplum bu inanç çerçevesinde birleşmişti. Totem, dokunulmazlığı olan, kutsal sayılan bir hayvandır.
- Türk boylarının totemleri arasında **bozkurt** ve **siğir** önemliydi. Dinsel törenler bu totemler arasında yapıldı. Totemizm, zamanla yerini yer, gök, yeraltı tanrılarına ve Şamanizm'e bırakmıştır.
- Totemler için dini törenler yapılmış; bu törenler hem ayın hem eğlence özelliği göstermiştir.
- Türklerde bu törenleri **şaman**, **kâm**, **oyun**, **baksı**, **ozan** ismini alan kişiler yönetirdi. Büyücülük, müzisyenlik, şairlik, doktorluk gibi nitelikleri olan yöneticiler törenlerde kopuzlarıyla destan, koşuk, sagu adı verilen şiirler söylerlerdi.

Eski Türklerdeki dini törenler şunlardır

a) SİĞİR

Klan erkeklerinin katıldığı süreklilikli avcılıktır. Türkler hayvancılığa önem verdikleri için sık sık av partileri düzenlemişlerdir. Bu partilerde büyük avcılar, kahramanlar gibi karşılanır; isimlerine koşuklar düzenlenir, destanlar söylenirdi.

b) ŞÖLEN

Siğir törenlerinden sonra, yılda bir kez düzenlenen eğlencelerdir. Avlanan hayvanlar pişirilir, at sütünden yapılan kımız, mısırdan yapılan tarason içilir. Ozanlar, kamlar şölenin en önemli kişileridir. Kopuz çalınır; destanlar, koşuklar söylenir.

c) YUĞ

Ölenlerin arkasından düzenlenen cenaze törenleridir. Ölen kişi önce bir çadıra konur; silahlı, atlı yiğitler çadırın çevresinde yedi kez dönerler. Sagu denilen ağıtlar söylenir. Ölenin yakınları elleriyle yüzlerini yolar ve acıyla dövünürler. Sonra ölü yüksekçe bir tepenin başına gömülür.

SÖZLÜ EDEBİYAT ÜRÜNLERİ

1. KOŞUK

- Genellikle yiğitlik, kahramanlık, aşk ve doğa sevgisini konu edinen bir nazım biçimidir.
- Siğir ve şölen adı verilen törenlerde **ozan**, **kam baskı**, **şaman** denilen şairler tarafından kopuz eşliğinde söylenir.
- Şekil ve içerik bakımından halk edebiyatında **koşmaya**; divan edebiyatında **gazele** benzer.
- 7'li ve 11'li hece ölçüsüyle söylenir. Nazım birimi dördüktür. Koşuklar dinsel kökenli şiirlerdir.
- Uyak düzenleri **aaab**, **cccb**, **dddb** şeklindedir.
- Halk şiirindeki koşmanın ilk biçimidir.
- Genellikle kendi başına bütünlüğü olan dört dizeli bentlerden oluşan koşuklar, **manilere** ve **koşmalar** kaynak olmuştur.
- Edebiyatımızda ilk koşuk örneklerine ise Kaşgarlı Mahmut'un **Divan - ı Lügat it Türk** adlı eserinde rastlıyoruz.

2. SAGU

- Yuğ adı verilen cenaze törenlerinde ölen bir kişinin gençliğini, yiğitliğini, kahramanlığını, iyiliklerini dile getirmek için söylenen şiir türüdür.
- Dördlüklerle ve hece ölçüsüyle söylenir.
- Halk şiirinde **ağıt**, divan şiirinde **mersiye** olarak bilinir. Kafiye örgüsü koşmada olduğu gibidir.
- Bilinen ilk örneği Divan-ı Lügat it Türk'te geçen **Alp Er Tunga** sagusudur.

Örnek Metin

Alp Er Tunga öldü mü?
İssiz ajun kaldı mı?
Ödlek için aldı mı?
Emdi yürek yırtılır

3. SAV

Bir düşünceyi, bir öğüdü içeren özlü sözlerdir. Bugünkü atasözlerinin karşılığıdır. Başlangıçta şiir biçiminde olmasına rağmen düz deyiş biçimini almıştır.

Örnek

- Aç ne yimes, tok ne times
- Suv berkese süt ber
- Arpasız at aşmaz
- İt ısırmaz, at tepmez time

4. DESTAN

- Bir milletin hayatını deriden etkileyen savaş, göç, isyan, kıtlık, doğal afet gibi olayların anlatıldığı uzun manzum şiirlere **destan** denir.
- Destanlar ulusların yazı öncesi çağlarında oluşmuş olağanüstü olaylarla, doğaüstü kahramanlarla ve kahramanlıklarla yüklü, öyküleyici özellikler taşıyan uzun şiirlerdir.
- Destanlar, eski çağlarda ezgiye eşlik etmeye en uygun tür olup çoğunlukla nazımla düzenlenmiştir. **Epik şiirin** en güzel örnekleri olan destanlarda olağanüstü olayların, doğaüstü kahramanların, tanrıların savaşlarının yanı sıra eski çağ insanların inanışları, yaratılış ve varoluş konusundaki düşünceleri; ulusların özelemleri ve düşleri de dile getirilir. Destanlar insanların olayları dinleme ve anlatma gereksiniminden dolayı kuşaktan kuşağa yayılmıştır.

Destanlar üç safhada oluşur

1. **Doğuş Safhası:** Bu safhada milletin hayatında iz bırakan önemli tarihî ve sosyal olaylar, bu olaylar içinde yüceltilmiş efsanevi kahramanlar görülür.
2. **Yayılma Safhası:** Bu safhada, söz konusu olay ve kahramanlıklar, sözlü gelenek yoluyla yayılır. Böylece bölgeden bölgeye ve nesilden nesle geçer.
3. **Derleme (yazıya geçirme) Safhası:** Bu safhada sözlü gelenekte yaşayan destanı, güçlü bir şair, bir bütün hâlinde derleyip manzum olarak yazıya geçirir. Çoğu zaman bu destanların kim tarafından derlendiği ve yazıya geçirildiği belli değildir.

Destanların Genel Özellikleri

- Konuları bakımından savaş, deprem, yangın, mizah, ünlü kişilerin yaşamları şeklinde gruplandırma yapmak mümkündür.
- Anonimdirler, bu nedenle de zamanla değişikliğe uğrayabilirler.
- Kahramanları han, kral gibi seçkin kişilerden veya toplumun kabullendiği bir insandır.
- Olaylar ve kişiler olağanüstü özelliklere sahip varlıklardır.
- Toplumun, ulusun ortak düşüncelerini ve duygularını yansıtır.
- Olaylar çok geniş bir kozmik coğrafyada geçer.
- Destanlar bünyelerinde masal motifleri taşırlar.
- **Manzum** olarak söylenir, olayın geçtiği yer ve zaman belirsizdir.
- Ait olduğu ulusun dili, nazım biçimi ve ölçüsü ile söylenir. Söyleyiş milli özellikler taşır.
- Anlatılan olaylar toplumda derin izler bırakmış olan olaylardır.
- Destanlar doğal destan ve yapma destan olmak üzere ikiye ayrılırlar:

a) Doğal Destan

Sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılan ve halk arasında kendiliğinden oluşan destanlardır. Bunlar daha sonra bir şair tarafından derlenip düzenlenmiştir. Toplumun ortak malı olan bu ürünler anonimdir.

b) Yapma Destanlar

Toplumların yakın tarihlerindeki önemli bir olayın bir ozan tarafından derlenerek ve destan özelliklerine bağlı kalınarak yazılmasına **yapma destan** adı verilir.

Hap Bilgi

- ✳ Doğal destanların söyleyenleri belli değil, yapay destanların söyleyeni bellidir.

TÜRK DOĞAL DESTANLARI

- Türk destanları sözlü edebiyat ürünü olduğu ve yazıya geç geçirdikleri için bu destanlar hakkında yeterli kadar bilgi yoktur.
- Türk destanlarının bugün elimizde bulunan parçalarının bir kısmı doğrudan halk dilinden derlenmiş, bir kısmı ise Çin, Arap, İran ve Bizans kaynaklarından derlenerek yazıya aktarılmıştır.
- Türk destanları İslamiyet'ten önceki ve İslamiyet'ten sonraki destanlar diye iki bölüm halinde incelenir.

İSLAMİYET'TEN ÖNCEKİ TÜRK DESTANLARI

1. SAKA DESTANLARI

a. Alp Er Tunga Destanı

- Türk-İran savaşlarıyla İranlıların Efrasiyap olarak bildikleri Alp Er Tunga'nın kahramanlıkları anlatılır.
- İslamiyet'ten önceki ilk Türk doğal destanıdır.
- Destan hakkında bilinen en eski kaynak Divan-ı Lügat'it Türk'tür.
- Destanda Alp Er Tunga, İranlı Med hükümdarı Keyhusrev'in davetinde hile ile öldürülmüştür.
- Alp Er Tunga MÖ 7.yüzyılda yaşamış bir Saka hükümdarıdır.

b. Şu Destanı

- MÖ IV. yüzyılda yaşadığı sanılan Türk hükümdarı Şu'nun Makedonya kralı Büyük İskender'le yaptığı savaşı ve kahramanlıkları anlatan bir destandır.
- Bu dönemde İskender İran ve Türkistan'ı istila etmişti ve bu dönemde Saka hükümdarı ise Şu idi. Destan Türklerin İskender'le mücadelelerini ve geriye çekilmelerini anlatır.

2. HUN DESTANLARI

a. Oğuz Kağan Destanı

Hun hükümdarı Mete'nin Orta Asya Türk birliğini kurması, ülkesini genişletip oğulları arasında paylaşması ve yiğitliklerini anlatan bir destandır.

b. Attila Destanı

Avrupa Hun hükümdarı Attila'nın yaşamını, yiğitliklerini, savaşlarını ve nasıl öldürüldüğünü anlatan bir destandır.

3. GÖKTÜRK DESTANLARI

a. Bozkurt Destanı

- Göktürklerin dişi bir kurttan türeyip çoğalmalarını anlatan bir destandır.
- Destanda Çinlilerin kılıçtan geçirdiği Türklerden yaralı bir genç, bir dişi kurt tarafından kurtarılır ve yeni Türk soyu bu dişi kurttan türer.

b. Ergenekon Destanı

Savaş sonrası yenilen Göktürklerin yurtlarını terk etmeleri, bir grup Türk'ün Ergenekon dağına sığınmaları ve 400 yıl yaşayıp çoğalmaları ve sonra da demir dağını eriterek oradan çıkmaları ve büyük bir devlet kurmaları anlatılır.

4. UYGUR DESTANLARI

a. Türeyiş Destanı

- Uygur Türklerinin erkek bir kurttan türeyişlerini anlatan bir destandır.
- Destanda bir Uygur hükümdarı tanrılara layık gördüğü kızlarını bir kuleye kapatır ve Gök Tanrı bir erkek bozkurt biçiminde gelir, onlarla evlenir ve böylece Uygurlar da kurttan türerler.

b. Göç Destanı

Uygur Türklerinin Kırgızların baskıları nedeni ile Doğu Türkistan'a göç edişleri anlatılır. Çinlilerin hilelerine aldanan Uygur beyinin ülkesindeki kut-sal bir taşı onlara vermesinden sonra ülkede bir kıtlık baş gösterir ve bu nedenle anayurtlarını terk ederler.

İSLAMİYET'TEN SONAKİ TÜRK DESTANLARI

1. Manas Destanı

- Kırgız Türklerinin putperest Kalmuk ve Çinlilerle yaptıkları savaşlar anlatılır.
- **Kırgız Türklerinin** milli destanıdır.
- 11. ve 12. yüzyıllarda meydana geldiği sanılıyor.
- Destan, Kırgız Türkçesiyle yazılmıştır.
- Dünyanın en uzun destanıdır. Kırgızlara ait olan bu milli destan 400.000 beyitten fazladır.
- Konusu Manas'ın Kırgızlar için verdiği özgürlük mücadelesi ve onları bir bayrak altında toplama ülküsüdür.
- Manas, Saltuk Buğra Han gibi İslamiyet'i yaymak için uğraşan bir kahramandır.
- Manas destanı, İslamiyet'ten sonraki doğal ilk Türk destanı olma özelliğine sahiptir.

2. Saltuk Buğra Han Destanı

Karahanlı hükümdarı Saltuk Buğra Han'ın Müslümanlığın yayılması için yaptığı mücadeleler anlatılır.

3. Edige Mirza Han Destanı

- Destanda 13.yüzyılda Hazar Denizi kıyısında kurulan Altınordu Hanlığı'nın 15.yüzyılda Timurlular tarafından yıkılışı anlatılmaktadır.
- Destanın adı, Altınordu Hanı ve bu destanın kahramanı Edige Mirza Bahadır'dan gelir.
- Edige'nin devletini ayakta tutabilmek için verdiği mücadele, ölümünden sonra 15.yüzyılda destan haline getirilmiştir.

4. Danişmend - name

Anadolu'nun fethini ve bu mücadelenin kahramanlarını anlatan ve 13.yüzyılda yazıya geçirilen bir destandır.

5. Battal - name

Destan 8. ve 9.yüzyılda Müslüman Türk ve Arapların Anadolu'ya yaptıkları akınları, Bizans ile savaşlarını anlatır. Destanın kahramanı Türkler arasında Battal Gazi diye bilinen bir Arap savaşçısıdır.

6. Köroğlu Destanı

Seyis Yusuf'un oğlu olan ve Köroğlu denilen halk kahramanının babasının gözlerine mil çektiren Bolu Beyi'ne karşı verdiği mücadeleler ve kahramanlıkları ile Çamlıbeli ele geçişini anlatan destandır.

7. Cengiz - name

- Moğol hükümdarı Cengiz'in hayatını ve savaşlarını anlatan bir destandır.
- Moğol hükümdarı Cengiz'in hayatı, kişiliği ve fetihleri ile ilgili olarak Cengiz'in oğulları tarafından idare edilen Türkler tarafından meydana getirilmiş.
- Cengizname, Orta Asya'da yaşayan Türk boyları arasında 13.yüzyılda gelişmiştir.

Hap Bilgi

- İslamiyet'ten önceki ilk Türk doğal destanı İskitlere ait olan Alp Er Tunga destanıdır.
- İslamiyet'ten sonraki ilk Türk doğal destanı ise Kırgızlara ait olan Manas destanıdır.
- İki Türk destanında kurttan türeme görülmüştür. **Bozkurt** destanında dişi kurttan türeme söz konusuysken **Türeyiş** destanında ise erkek kurttan türeme görülür.

Bilgi Küpü

- Türk destanlarının oluşum sırası Altay, İskit, Hun, Göktürk ve Uygur destanları şeklinde olmuştur.
- Türk destanlarının büyük bir kısmı oluşum safhasında kalmıştır. İlk kez derlenen destanımız ise Kırgızların Manas destanı olmuştur.

DESTAN ÖZETLERİ

YARATILIŞ DESTANI

Daha hiçbir şey yokken Tanrı **Kayra Han**'la (Ülgen'le) uçsuz bucaksız su vardı. Ay, yıldızlar, gök ve toprak yaratılmamıştı. Tanrı Kayra Han'ın canı çok sıkılıyordu. Bu sırada suda beliren Ak Ana Tanrı'ya "Yarat!" dedi. Bunun üzerine Tanrı Kayra Han kendine benzer bir varlık yaratarak ona "Kişi" adını verdi. Tanrı ve Kişi uçmaya başladılar. Fakat Kişi Tanrı'dan daha yüksekte uçmaya kalkınca Tanrı, Kişi'nin içindeki kıskançlık duygusunu hissetti ve onu suya fırlattı.

Tanrı yaptığına pişman olup Kişi'yi kurtardı; fakat Kişi'nin uçmasına imkân yoktu. Bu yüzden Tanrı Kişi'nin suyun dibinden toprak parçası almasını söyledi. Kişi toprağı aldı; ama bir kısmını ağzında tuttu. Tanrı toprağı "Büyü!" dedi ve "dünya" meydana geldi. Kişi'nin ağzındaki toprak da büyümeye başlayınca toprağı tükürdü ve düz olan dünyanın üzerinde bataklıklar, tepeler oluştu. Buna kızan Tanrı Kişi'yi kovdu ve ona "Şeytan" (**Erlig**) adını verdi.

Bu olaydan sonra Tanrı dokuz dallı bir ağaç bitirerek her dalın altında ayrı bir adam yarattı. Bunlar dokuz insan ırkının ataları oldu. Bu insanlar iyidiler. Erlig onları da kıskandı. Tanrı'dan insanları kendine vermesini istedi. Tanrı buna izin vermedi. Erlig de onları kötülüğe sürüklemeye çalıştı. Bunu fark eden Tanrı Erlig'i karanlıklar dünyasının üçüncü katına sürükledi.

Tanrı göğün yedinci katında kendine bir nur âlemi yarattı, insanların başına da bir melek gönderdi. Tanrı'nın nur âlemini gören Erlig kendine de bir gök istedi. Erlig bu dünyada kandırdığı kötü ruhlarla rahatça yaşamaya başladı. Bu durum Tanrı Kayra Han'ın canını sıktı ve Erlig'in dünyasını yıkmak için Mondişere'yi oraya gönderdi. **Mondişere** bu dünyayı yok etti. Parçalanan bu dünya, yaratılan ilk dünyanın üzerine yıkıldı. Böylece yüksek dağlar, ovalar, ormanlar meydana geldi. Tanrı Kayra Han Erlig'i dünyanın en alt katına sürdü ve Erlig'e orada kalmasını emretti.

Hap Bilgi

* Yaratılış destanında geçen bazı motifler

- Yaratma, ölüm, din, şans gibi motifler bulunur
- Sihir, olağanüstülük vb. motifler yer alır.
- İlk ışık motifi Yaratılış destanında görülür.
- Ağaç dallarından insan ırkı yaratma vardır.

ALP ER TUNGA DESTANI

Alp Er Tunga MÖ 7. yüzyılda Türk-iran savaşlarında ün kazanmış bir hükümdardır. İranlılar ona Efrasiyab demişlerdir. Alp Er Tunga çok kuvvetli biriydi. İran hükümdarı esir düşer. İran padişahının intikamını almak için Zal adlı hükümdar Alp Er Tunga'ya savaş açar. Zal, Alp Er Tunga'yı yense de padişah kurtulamaz. Alp Er Tunga bu sefer İran'ı almak için savaş açar. Bu dönemde İran hükümdarı Keykavus'un oğlu Rüstem çok güçlenir. Savaşların çoğunu Rüstem kazanır.

DESTAN DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

Bir ara Keykavus'un oğulları Siyavuş ve Rüstem ile arası açılır. Siyavuş, Alp Er Tunga'ya sığınır. Bir Türk kızıyla evlenir fakat bu evlilikten doğan Keyhüsrev'i İranlılar kaçıır. Keyhüsrev İran padişahı olur. Alp Er Tunga'yla defalarca savaşır, iyice güçsüzleşen Alp Er Tunga dağlara çıkıp mağaralara sığınır.

Alp Er Tunga'nın yaşadığı mağara bulununca Alp Er Tunga suya atlayıp kurtulmak ister fakat Keyhüsrev'in adamları tarafından öldürülür. Saka Devleti'ne altın çağını yaşatan bu hükümdar öldükten sonra devlet eski gücünü kaybeder.

Hap Bilgi

* Alp Er Tunga destanında geçen motifler

- Mağara motifi
- Sihir motifi
- At motifi
- Ok ve yay motifi
- Hayvanlar motifi
- Doğaüstü motifler
- Evlilik motifi
- Aldatma motifi

Püf Nokta

- * Orhun Abideleri'nde adı geçen Alp Er Tunga ölünce adına büyük bir yuğ töreni düzenlenmiştir. Yani onun cenaze merasimi Orhun yazıtlarında geçerken onun adına söylenen sagu Divan-ı Lügat'it Türk adlı eserde geçmektedir. Ayrıca Kutadgu Bilig adlı eserde de Alp Er Tunga'nın kişiliğinden söz edilmiştir. **Şehname** destanında ise düşman olarak geçer.

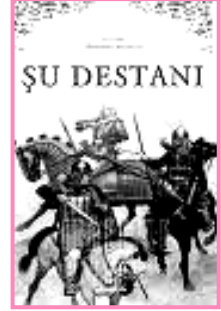
Bilgi Küpü

* Alp Er Tunga ismine rastlanan bazı eserler

- Divan-ı Lügat'it Türk
- Kültigin ve Bilge Kağan yazıtları
- Kutadgu Bilig
- Şehname destanı
- Şecere - i Terakime

ŞU DESTANI

Şu, MÖ IV. yüzyılda yaşamış bir Türk hükümdarıdır. Onun hayatı, Makedonyalı Büyük İskender'in Türk illerine yürüyüşüyle birleşen bir destandır. Balasagun yakınında Şu, kendine bir kale yaptırmıştı. Bu

sırada da İskender Türk illerine doğru sefere çıkmıştı. Askerleri her gün Şu'ya İskender'in yaklaştığını söylüyor, bir emri olup olmadığını soruyorlardı. Şu, bu soruya sessiz kalıyordu çünkü Hucend Irmağı kıyılarına 40 kumandan göndermişti. Birgün bu adamlar İskender'in Hucend ırmağını geçtiğini haber verince Şu göç davulunu çaldırdı. Halk bu olaya çok şaşırды, hayvanları olanlar bu hayvanlarla hükümdarın arkasından gittiler. Hayvan bulamayan yirmi iki kişi bulundukları yerde kaldılar.

Bu yirmi iki kişi ne yapacaklarını düşünürken yanlarına iki kişi geldi. Yirmi iki kişi aralarında konuştular yeni gelen iki kişiye İskender'in belli bir yerde kalmadığını onların da burada kalmalarını, eğlenmelerini söylediler. Böylece bu iki kişi Kalaç diye anıldı. İskender geldiğinde bu kişilere Türkmen adını verdi; ama son gelen iki kişi tam Türkmen sayılmazdı. Bu sırada Şu, ordusuyla Çin'e kadar ilerledi. İskender ona yetişti ve savaşmaya başladılar. Savaşta bir Türk, İskender'in askerlerinde birini kılıçla ikiye böldü. Askerin belindeki altın kemer kana bulandı ve zamanla o dağa Altun Han adı verildi. İlerleyen zamanlarda İskender, Şu ile barıştı ve şehirler yaptırdı. Bir rivayete göre Şu adını verdiği şehre öyle bir tılsım koymuş ki oraya giden leylekler bile daha fazla ilerleyemezlermiş.

Bilgi Küpü

- * Şu destanına Kaşgarlı Mahmut'un **Divan-ı Lügat'it Türk** adlı eserinde ve **Çin** kaynaklarında rastlanır.

Hap Bilgi

* Şu destanında geçen motifler

- Yaşlı adam motifi
- Sihir motifi
- At motifi
- Ok ve yay motifi
- Şans ve talih motifi
- Hayvanlar motifi
- Doğaüstü motifler

Bilgi Küpü

- * Şu destanının özeti **Kaşgarlı Mahmut** tarafından 11.yüzyılda yazıya geçirilmiştir.

OĞUZ KAĞAN DESTANI

- Bir gün Ay Hatun bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun yüzü gök rengi, ağzı ateş kıvılcı, gözleri ela, saçları ve kaşları kara idi. Bu çocuk annesinden bir kez süt emdi, çiğ et yedi, kımız ve şarap içti. Küçük yaşta konuşmaya, avlanmaya, ata binmeye başladı. Canavarlarla, ayılarla, ala doğanlarla dövüştü. Allah'a yalvardığı bir gün gökten bir ışık düştü. Bu ışığın içinde bir kız vardı. Bu kıza âşık oldu, ondan üç erkek çocuğu oldu; Gün, Ay, Yıldız adını verdi onlara.
- Ava gittiği bir gün gölün ortasında bir ağaç gördü. Bu ağacın ortasında yine bir kız vardı. Bu kızla da evlendi, ondan da üç oğlu oldu. Onlara da Gök, Dağ, Deniz adlarını verdi. Daha sonra büyük bir ziyafet verdi ve orada herkese kendi yanında olurlarsa onlara zarar vermeyeceğini ama yanında olmayanları bozguna uğratacağını söyledi. Bundan sonra Hun Hükümdarı Oğuz'un ömrü savaşlarda geçti. Bu savaşlarda oğulları da yanındaydı.

- Oğuz Kağan'ın yanında aksakallı yaşlı bir bilge kişi vardı. Adı Uluğ Türk'tü. Bir gün rüyasında bir altın yay, üç gümüş ok gördü. Üç altın yay gün doğusundan gün batısına; üç gümüş ok da kuzeye doğru gidiyordu. Uyanınca bu rüyayı dünyanın her yerinin Oğuz Kağan'ın nesliyle dolacağı şeklinde yorumladı. Gün, Ay ve Yıldız ava çıktıkları bir gün altın bir yay buldular ve onu babalarına verdiler.
- Oğuz Kağan yayı üçe ayırıp her bir parçasını çocuklarına verdi. Yine bir gün Gök, Dağ ve Deniz avdan dönerken üç gümüş ok buldular ve babaları bu okları da üçe ayırıp oğullarına verdi. Daha sonra Oğuz Kağan ziyafet verdi, sol yanına kırk kulaç ağaç diktirdi. Onun başına altın tavuk koydu ve ayağına "Ak Koyun" bağladı. Sağ yanına kırk kulaç ağaç diktirdi. Onun başına gümüş bir tavuk koyup ayağına "Kara Koyun" bağladı. Bu ziyafetten sonra da yurdunu oğullarına paylaştırdı.

Hap Bilgi

* Oğuz Kağan destanında geçen motifler

- Konuşan kurt motifi
- Mavi ışık motifi
- Sihir motifi
- At motifi
- Ok ve yay motifi
- Hayvanlar motifi
- Doğaüstü motifler
- Rüya motifi (İlk rüya motifi görülen destandır.)

Bilgi Küpü

* Oğuz Kağan destanının kaynakları

- Reşidüddin - Camiü't - Tevarih
- Yazıcıoğlu Ali - Tarih - i Ali Selçuk
- Ebulgazi Bahadır Han - Şecere-i Terakkime

BOZKURT DESTANI

Bu destanın eski Çin kaynaklarında iki rivayeti vardır. **Birinci rivayet** şudur: Köktürkler, Hun yurdunun kuzeyindeki So ülkesinde yaşıyorlardı. Başbuğlarının adı Ka-Pan-Pu'ydu. Ka-Pan-Pu'nun on altı kardeşi vardı. Kardeşlerinden birinin annesi kurttu. Köktürkler düşmanları tarafından istilaya uğrayınca sadece bir kurt çocuğu kurtuldu. Bu kurt çocuğunun iki eşi vardı: Eşlerinden biri Yaz Tanrısı'nın diğeri Kış Tanrısı'nın kızıydı. Eşlerinden ikiye oğlu oldu. Halk büyük oğlunu hakan seçti. Hakan "Türk" adını aldı. Türk'ün on karısı vardı. Bu eşlerinden doğan bütün çocuklar soyu devam ettirdiler.

İkinci rivayet ise şöyledir:

Türklerin ilk atası Hazar Denizi'nin batı kıyılarında oturuyordu. Bu halk Hunların devamıydı. Adları da Aşine'ydi. Aşine boyu komşu millet tarafından yok edildi. Sadece bir erkek çocuk sağ kaldı. Düşmanlar onun da ayaklarını, kollarını kesti. Düşman gidince dişi bir kurt çocuğu kurtardı. Onu besleyip büyüttü, sonunda onunla evlendi. Bu sırada düşman hükümdar çocuğun peşine düştü. Tehlikeyi sezen kurt, çocuğu denizin doğusuna götürdü.

Altay Dağları'nın ortasına geldiklerinde dişi kurt on çocuk doğurdu. On çocuk burada büyüdü. Her birinden bir boy türedi. Bunlardan biri "Aşine Boyu"ydu. Aşine, kardeşlerinin en akıllısı olduğu için hükümdar oldu. Soyunu unutmadığını göstermek için çadırının önüne üzerinde kurt başı bulunan bir bayrak dikti. Böylece Türkler kurttan türemiş oldu.

Hap Bilgi

* Bozkurt destanında geçen motifler

- Mağara motifi
- Dişi kurttan türeme motifi

ERGENEKON DESTANI

- Bozkurt Destanı'nın devamı niteliğindedir. Göktürkler, zamanında bulundukları bölgede çok güçlüydüler. Bütün kavimler birleşip onları yok etmek istediler. Türkler çadırlarını, sürülerini bir yere topladılar; çevrelerine hendekler kazdılar, başladılar düşmanı beklemeye. Savaş sonunda başladı ve Göktürkler üstünlüklerini hemen gösterdiler. Savaşarak Göktürkleri yenemeyeceklerini anlayan diğer kavimler hileye başvurdular.
- Düşmanlar kaçıyormuş gibi yapıp Göktürkleri kendi topraklarına çektiler. Düşmanlar bu tuzağa düşen Göktürkleri kılıçtan geçirdi, mallarını da yağmaladı. Sadece iki kişi kurtuldu, onlar da savaş sırasında orada değildiler. Bunlardan biri Kayan adlı küçük bir çocuk ile İl Han'ın Tukuz adlı yeğenidir. İkisi de eşlerini alıp yurtlarına dönünce olanları anladılar. Dağa gitmeye başladılar.
- Vardıkları yerde akarsular, çeşmeler, otlar, meyveli ağaçlar, çeşitli hayvanlar vardı. Tanrı'ya şükredip burada yaşamaya başladılar. Bu yere de "dik dağ kemeri" anlamına gelen Ergenekon adını verdiler.

- Dört yüz yıl boyunca burada yaşadılar; çoğaldıkça çoğaldılar. Ergenekon'un dışına, eski yurtlarına dönmek istediler. Çıkmak için geçit bulamayınca Demir Dağ'ın çevresine bir kat odun, bir kat kömür dizip dağı ateşlediler. Yüklü develerin geçebileceği kadar bir yol açtılar. Hükümdarları her ile elçi gönderdi, geldiklerini haber verdi. Onları iyi karşılayanlarla dost, kötü karşılayanlarla düşman oldular. Düşmanlarıyla savaşıp dört yüz yıl önceki intikamlarını aldılar.

Hap Bilgi

* Ergenekon destanında geçen motifler

- Demir ve demircilik motifi
- Kılıçtan geçirilme motifi
- Kutsal dağ motifi
- Ağaç motifi
- Demirden dağı eritme motifi

Bilgi Kupu

* Ergenekon destanının kaynakları

- Reşidüddin - Camiü't - Tevarih
- Çin kaynakları
- Ebulgazi Bahadır Han - Şecere-i Türk

Püf Nokta

- Ergenekon destanı ilk kez Moğol tarihçisi Reşidüddin tarafından tespit edilmiştir. Özellikle Câmîü't - Tevarih adlı eserinde destanla ilgili bilgiler vermektedir.
- Ergenekon destanını Ziya Gökalp, Rıza Nur, Ömer Seyfettin ve Yakup Kadri gibi yazarlar da eserlerinde ele almıştır.
- Bozkut destanını devamı niteliğindeki Türk destanı Göktürklerle ait olan Ergenekon destanıdır.
- Türk destanları içerisinde madencilik ve demir işleme-ciliği ilgili unsurları yapısında bulunduran destan, Göktürklerin Ergenekon destanıdır.
- Ergenekon destanında kurttan türeme yoktur. Burada kurdun insanlara yardım etmesi ve onlara yol göstermesi söz konusudur.

TÜREYİŞ DESTANI

Eski Hun hükümdarlarından birinin çok güzel iki kızı vardı. O kadar güzeldiler ki Allah'ın onları, tanrılarla evlenmeleri için yarattığına inanılıyordu. Hükümdar da böyle düşündü. Kızlarını insanlardan uzak tutmak için ülkesinin kuzeyine yüksek bir kule yaptırdı. Kızlarını bu kuleye bıraktı. Hükümdarın, kızıyla evlenmesi için yakarılarla çağırıldığı Tanrı, en sonunda bir bozkurt şeklinde geldi. Bu kızlarla evlendi. Bu evlenmeden doğan "Dokuz Oğuz - On Uygur" çocuklarının sesi bozkurt sesine benzerdi. Bu çocuklar bozkurt ruhu taşıyarak çoğaldılar.

Hap Bilgi

* Türeyiş destanında geçen motifler

- Kurdun ışıktan doğması motifi
- Kurtla evlenme motifi
- Erkek kurttan türeme motifi

Bilgi Kupu

* Türeyiş destanının kaynakları

- Cüveyni - Tarih-i Cihan - güşa
- Çin kaynakları

GÖÇ DESTANI

Uygur ilinde Hulin adında bir dağ vardı. Bu dağdan iki ırmak akardı. Bu iki ırmağın arasındaki ağaçta bir ışık görüldü. Işık aylarca orada durduktan sonra ağacın gövdesinden beş çocuk çıktı. Bu beş çocuktan biri zamanla zeki olduğunu gösterdi ve hakan oldu. Belli bir süre sonra Uygur tahtına yeni bir hükümdar geçti.

Bu hükümdar Çinlilerle dostluk kurmak istedi. Bu yüzden Çin Prensesi ile evlendi. Çin Prensesi sarayını Hatun Dağı'na kurdu. Bu dağın yakınındaki başka bir dağda büyük bir kaya vardı. Çin elçileri hükümeti zayıflatmak için bu kayayı almak istedi. Yeni hakan bu kayayı Çinlilere verdi. Hâlbuki bu kaya Uygur ülkesinin saadetini sağlıyordu. Bu kaya çok büyük olduğu için taşınacak gibi değildi. Çinliler kayanın etrafına odun yığıp ateş yaktılar. Kayanın parçalarını arabalara yükleyip Çin'e götürdüler. Bunun üzerine bütün kuşlar, hayvanlar kayanın gidişine ağıladılar. Yedi gün sonra hakan öldü ve ülke felaketten kurtulamadı. Başka bir hakan başa geçince bütün hayvanlar halka göç etmelerini söyledi. Uygurlar bunu manevi bir işaret olarak gördüler ve göç ettiler. En sonunda Beş Balık denen yerde sesler kesildi. Uygurlar buraya yerleştiler, burada beş mahalle yaptılar.

Hap Bilgi

* Göç destanında geçen motifler

- Işık motifi
- Doğaüstü motifler
- Ağaç motifi
- Ya da taşı motifi

Bilgi Küpü

* Göç destanına Çin kaynaklarında rastlanır.

İSLAMİYET'TEN SONRAKİ DESTANLAR

- Manas destanı
- Battal Gazi destanı
- Danişment Gazi destanı
- Satuk Buğra Han destanı
- Edige Mirza Han destanı
- Köroğlu destanı
- Sarı Saltuk destanı
- Timurbeg destanı
- Hz. Ali Cenk - nameleri
- Hızır - name
- Ebu Müslim destanı
- Hamza - name

BATTAL GAZİ DESTANI

- Bu destanın kahramanı Türkler arasında Battalgazi adı ile benimsenmiş bir Arap savaşçısıdır. Asıl destan 8. yüzyılda Emevilerin Hristiyanlarla yaptıkları savaşlarda büyük kahramanlıklar göstermiş **Abdullah** adlı bir kişiyle ilgili olarak doğmuştur. Battal Arapça kahraman anlamına gelmektedir. Battalgazi Arap kahramanlarına verilen unvandır. Türklerin Müslüman olmalarından sonra Battal Gazi destan tipi Türkleştirilmiş ve önceki destan örnekleriyle de zenginleştirilmiştir.
- Asıl adı Abdullah olan kahraman, Ebu Hüseyin, Ebu Yahya veya Ebu Muhammed künyeleriyle de tanınmaktadır. Kahraman anlamındaki Battal, kaynakların hepsinde onun unvanı, lakabı olarak geçer.
- Battal Gazi, 8. asırda başlayıp İstanbul'un Sultan Mehmet tarafından fethine kadar beş yüzyıl devam etmiş önce Arap-Bizans, sonra Türk-Bizans mücadelesinin atmosferi içinde doğmuş bir destan parçasıdır.
- Kaynağı, Anadolu'da yaşanmış tarihi olaylara dayanan kahramanlık menkıbelerinden olan destan, 8. yüzyılda Emevi-Bizans savaşları sırasında büyük bir ün kazanan Arap savaşçısı Battal Gazi'nin menkıbevi hayatı ve kahramanlıklarıdır.
- Bazı anlatılarda, Hz. Ali soyundan geldiği söylenen Hüseyin Gazi'nin oğlu olan Battal Gazi, Malatya'da doğmuştur. Emeviler'le Bizanslılar arasında Afyonkarahisar (Akronion) dolaylarında yapılan bir savaşta şehit düşmüştür.
- Bazı Türk kaynakları, Battal Gazi'nin bir Türk kahramanı, destanın da Anadolu'da yaşanmış tarihi olaylarla örülmüş bir Türk destanı olduğunu göstermektedir. Destanın asıl konusu Müslümanlar ile Bizanslıların mücadelesidir.

- Battal-name'deki olaylar, Malatya çevresinde meydana gelir. Malatya Emiri Ömer, Battal'ı çağdaşı olarak gösterilir. Battal, Ömer'in kızı ile evlenir. Bu yolla kurulan akrabalık Battal-name'nin iki kahraman adı çevresinde oluşmasına yol açar.
- Battal-name'deki ikinci sırada sayılabilecek tiplerin içinde dikkati çeken Abdülvehab Gazi'dir. Halk edebiyatının yaşlı, pir, danışman, ulu kişi tipinin sembolüdür. Kendisine danışılan, deneyimli, yol gösterici, uyarıcı bir tiptir.
- Battal-name'deki düşman tipler daha çok Hristiyanlardır. Bu tiplerin yanında at, geyik, ad koyma, rüya, sihir, Hızır, şekil değiştirme, kuyuya atılma gibi masal ve destan motiflerine de rastlanılmaktadır.
- Battal Gazi'nin mal ve mülkte gözü yoktur. Aldığı ganimetleri gazilere paylaştırır. Kadınlara âşık olur, büyük aşklar yaşar. Şehit olmasının sebebi de yine bir aşk macerasıdır.
- Menkıbelere göre Battal Gazi'nin, Rum diyarını Müslüman ülkesi yapacağı ve kiliselerin yerine mescitler kuracağı, daha önce Peygamber tarafından kendisine bildirilmiştir. Bu amaçla Müslüman olmayan düşmanlara ve olağanüstü varlıklara karşı büyük mücadeleler veren Battal Gazi, cesareti, cengâverliği, zekâsı ve kerameti sayesinde bütün düşmanlarını yener, Müslümanlığı kabul etmeyenleri cezalandırır ve başını keser.
- Seyyid Battal adıyla da bilinen bu kahraman hem çok bilgili hem çok dindar ve cömerttir. Müslümanlığı yaymak için yaptığı mücadelelerde insanların yanında büyücü, cadı ve dev gibi olağanüstü güçlerle de savaşır. **Eşkar Devzade** adlı atı da kendisi gibi bir kahramandır.

Bilgi Kupu

- ✱ 12. ve 13. yüzyıllarda **Battalname** adıyla mensur olarak yazıya geçirilmiştir
- ✱ Kısaca Battal-namenin konusunu, Emevilerden başlayarak Selçuklular dönemi dâhil, Bizanslılarla yapılan savaşlar, kuşatmalar oluşturur.

Hap Bilgi

- ✱ **Battal Gazi destanında geçen motifler**
- ★ **Rüya motifi:** Battal Gazi'nin karısı Gülendâm, Battal Gazi'yi rüyasında görür ve Müslüman olur. Kısa bir süre sonra da Battal Gazi ile evlenir.
- ★ **At motifi:** Battal Gazi'nin **Aşkâr** adlı atı olağanüstü anlayışla bir mağarada, bir ruhtan şekillenmiştir. Bu at da insan gibi konuşur, sahibini korur ve havada uçar. Devzâde Aşkâr adlı bu atın âb-ı hayattan içtiği bu nedenle ölümsüzleştiği efsane olarak yaşamaktadır.
- ★ **Sihir motifi:** Battal Gazi destanında Battal Gazi ile kâfirler savaşırken meydana bir cadı girer ve karşısına çıkan Müslüman'a karşı efsun okuyunca Müslümanların elleri bağlanır, etrafı sularla kaplanır.
- ★ Battal Gazi destanında ayrıca **kırklar motifi**, **mağara motifi** de bulunmaktadır. Söz gelimi Battal Gazi'nin atı olan Aşkâr bir mağarada bir ruhtan türemiştir.

Bilgi Kupu

- ✱ Battal Gazi destanı, Arap kaynaklı bir destandır.
- ✱ Battal Gazi destanının Anadolu'da devamı niteliğinde olan destan, **Danışment - name**'dir.

Bilgi Kupu

- ✱ **Battal Gazi destanının kaynakları**
  - Arap kaynakları
  - Bizans kaynakları

DANIŞMEND - NAME

- Anadolu'nun fethini ve bu mücadelenin kahramanlarını anlatan 12. yüzyılda sözü olarak şekillenen, 13. yüzyılda yazıya geçirilen İslami Türk destanlarından biridir. Danişment-namede hikâye edilen olayların tarihi gerçeklere uygunluğundan, kahramanlarının yaşamış Türk beyleri olmalarından, Anadolu coğrafyasının gerçek isimleriyle anılmasından dolayı uzun süre **ta-rih kitabı** olarak nitelendirilmiştir.
- Bu mensur eser, Danişment Gazi destanı olarak da anılır. Kahramanı **Türk** menşeli olan ilk kahramanlık menkıbesidir.
- Anadolu'da Danişmentlilerin kurucusu olan Danişment Gazi'nin adı etrafında oluşmuş bir menkıbedir. Battal-name ve Ebu Müslim-name gibi kahramanlık menkıbelerinin kahramanı Türk menşeli değildir.
- 11.yüzyılda **İç Anadolu'da Bizans'a** karşı yaptığı fetihlerle ünlenen, burada kendi adıyla anılan bir devlet kuran Danişment Gazi'nin adı etrafında oluşmuş fetih menkıbelerinden oluşan **dini-destanî** hikâyedir.
- Türklerin Anadolu'daki mücadelelerini ve Anadolu'nun fethini anlatan bu eser, konu ve amaç bakımından Battal-name'nin devamı ve Anadolu Türk destan geleneğinin bir halkası niteliğindedir.
- Eserde anlatılan bilgilere göre, Alp Aslan'ın komutanlarından olan Danişment Ahmet Gazi, Malazgirt savaşından sonra Bağdat Halifesi'nin izniyle İslamiyet'i yaymak için Anadolu'da gaza ve fetihlere başlamış, Malatya gazileriyle birlikte Sivas, Tokat ve Amasya dolaylarını fethederek Danişmentliler devletini kurmuştur. Canik Savaşı sırasında yaralanıp ölen Danişment Gazi'nin mezarı Niksar'dadır.
- Danişment Gazi, Sultan I. Kılıçaslan'la Anadolu'da haçlı ordularına karşı büyük başarılar kazanmıştır. Danişment Gazi'nin Anadolu'da Bizans, Rum, Ermeni, Gürcü ve **Haçlılar**la yaptığı mücadelelerin destansı anlatımı olan Danişment-name, anlattığı yaşanmış tarihi olaylar nedeniyle 11. - 12. yüzyıllarda Anadolu'nun fethine tanıklık eden bir kaynaktır.

- Danişment-name ilk olarak, Anadolu Selçuklu Sultanı İkinci İzzettin Keykavus'un emriyle **İbn-i Ala** tarafından halk arasında sözlü olarak yaşanan anlatmalardan derlenerek yazılmıştır. Daha sonra Sultan II. Murat'ın emriyle Tokat Dizdarı **Arif Ali** tarafından Türkçe olarak nesir diliyle 17 bölüm halinde yazılmıştır.
- Danişment-name'nin kahramanı olan Danişment Gazi, dindar, bilgili, savaşı ve kumandandır.
- Danişment-name'nin kahramanları bizzat Danişment Gazi olmak üzere, olağanüstü özellikleri bulunmayan insanlardır. İnsanüstü güçler, cinler, periler, cadılar yoktur. Destanda Battal-name ve Ebu Müslim-name'de görülen tabiatüstü motiflere, Hızır motifi dışında rastlanmaz.
- Pertev Nailî Boratav, Danişmendnâme'nin Malatya Emir'i Ömer b. Übeydullahi's Sülemi'nin başından geçenlerin halk tarafından Danişment Gazi'ye mal edilmesiyle oluşturulduğu kanısındadır.

Danişment-name

Hicretten 360 yıl sonra Battal Gazi'nin torunlarından Melik Ahmet Danişment, halifeden izin alarak yanındaki beylerle birlikte Anadolu'da fetihlere başlar. Uzun zamandan beri harabe halinde olan Sivas'ı yeniden yapıp inşa ederek buraya yerleşir. Burada mücahitleri ikiye ayırır. Turasan Bey idaresindeki mücahitler İstanbul üzerine giderler. Fakat Alemdağ önlerinde yaptıkları savaşta şehit olurlar.

Melik Ahmet Danişment ise Sivas'tan Karadeniz'e kadar olan bölgeyi fethetmeye karar verir. Artuhi adında bir Hristiyan'ın Müslüman olmasını sağlayarak onu yanından ayırmaz. Tokat, Zile, Amasya, Çorum ve Niksar bölgelerini fethederek halkı Müslüman olmaya davet eder. Halkın büyük kısmı seve seve Müslümanlığı kabul eder. Ancak bir müddet sonra Niksarlılar dinden çıkarak bölgedeki birçok Müslüman'ı öldürürler. Danişment Gazi, Niksar'ı tekrar alarak Canik'e doğru yola çıkar. Fakat yolda pusuya düşürülerek şehit edilir. Vasiyeti üzerine Niksar kalesine yakın bir yere defnedilir.

Hap Bilgi

- * Kahramanı **Türk** menşeli olan ilk kahramanlık menkıbesi, **Danişment - name**'dir.
- * **Battal Gazi** destanının devamı niteliğinde olan destan da yine Danişment - name'dir.

SATUK BUĞRA HAN DESTANI

- Bu destan, Kaşgar ve Balasagun şehirlerinde ilk Müslüman Türk devletini kuran Karahanlılara aittir. Satuk Buğra Han da Karahanlıların bilinen ilk Müslüman Türk hükümdarıdır.
- Bu destanda Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın İslam dinini kabul edişi ve İslamiyet'i yaymak için gösterdiği kerametler anlatılır.
- İslamiyet'in etkisiyle oluşan bu destanın yüz otuz beş sayfalık kısmı yazıya geçirilmiş, destanda İslam inancına ağırlık verilmiştir.

Destanın özeti

Hızır Muhammed kanatlı atı Burak'ın sırtında göklere yükseldiği Miraç gecesinde gök kanatlarında kendinden önceki peygamberlerle birlikte bir adam görür. Bu adamın **Satuk Buğra Han** olduğunu Cebrail'den öğrenir.

Hızır Muhammed yeryüzüne indikten sonra her gün İslamiyet'i Türk ülkesine yayacak olan bu insan için dua eder. Hızır Muhammed arkadaşları da bu ruh halini görmek isterler. Başlarında Türk başlıkları bulunan silahlı, kırk atlı görünür. Satuk Buğra Han ve arkadaşları selam verip uzaklaşırlar. Bu olaydan üç asır sonra Satuk Buğra Han, Kaşgar hükümdarının oğlu olarak dünyaya gelir.

Satuk Buğra Han'ın doğduğu gün yer sarsılır, mevsim kış olduğu halde bahçeler, çayırlar çiçeklerle bezenir. Falcılar bu çocuğun büyüyünce Müslüman olacağını söyleyerek öldürülmesini isterler. Satuk Buğra Hanı annesi ölümden kurtarır.

Satuk Buğra Han, 12 yaşında arkadaşlarıyla birlikte ava çıkmaya başlar. **Hızır**, tavşan şekline girerek karşısına çıkar ve ona Müslüman olmasını öğütler ve İslamiyet'i anlatır. Satuk Buğra, Kaşgar hükümdarı olan amcasından İslamiyet'i kabul etmesini ister.

Kaşgar Hanı Müslüman olmayacağını söyler. Satuk Buğra'nın işaretiyle yer yarılar ve hükümdar toprağa gömülür. Satuk Buğra hükümdar olur ve bütün Türk ülkeleri onun idaresinde Müslüman olur. Böylece ilk Müslüman Türk devleti de kurulmuş olur.

Hap Bilgi

- * **Satuk Buğra destanında geçen motifler**
  - Olağanüstü şekilde doğum motifi
  - Hızır'ın tavşan şeklinde görülmesi motifi
  - Hızır Peygamber'in Burak adlı atı motifi
  - Ağza üflenmesi ile hamile kalma motifi

MANAS DESTANI

- **Kırgız** Türklerine ait olan Manas destanı, İslamiyet'ten sonraki ilk destanlarımızdandır.
- Destan İslamiyet'in kabul edilmesi, yayılması ve onun uğrunda yapılan savaşları anlatmaktadır.
- Destan bugün **400** bin beyite ulaşmıştır. Destanda 7'li hece ölçüsü ve yarım uyak kullanılmıştır.
- Manas destanı, şimdiye kadar tespit edilmiş olan dize sayısı ile Şehname'den beş, İlyada ve Odyssea'nın toplamından yirmi kat daha büyük olup dünyanın en uzun destanıdır.
- Araştırmalara göre Manas destanının ilk oluşum dönemi 9. yüzyıldır. Göktürk ve Uygurlara karşı baş kaldırarak bağımsızlıklarını kazanmaları ve büyük bir devlet kurarak Güney Sibirya ve Orta Asya'nın büyük bir bölümünü egemenlikleri altına almaları sırasında yaşadıkları kahramanlık maceraları, Manas destanının çekirdeğini oluşturur.
- Daha sonra 11. ve 12. yüzyıllarda Kırgızların Çin, Karahitay ve Kalmuklar'la yaptıkları uzun savaşlar, yeni yeni halkalar şeklinde destana eklenerek, destanın gelişip olgunlaşmasını sağlamıştır. Kalmuk istilasısı sırasında Kırgız, Kazak, Başkurt ve Nogaylı yiğit alpların efsanevi kahramanlıkları, Manas adı etrafında örülerek destanlaşmıştır.
- Destanın tespit edildiği 19. yüzyıla kadar Kırgız tarihinde yaşanan bütün önemli olaylar, destancı ozanlar tarafından destana dâhil edilmiştir
- Manas destanının kahramanları alp tipidir. Manas ve Kançora Alpleri avuçlarında kan parçasıyla doğmuşlar.
- Manas'ın karısı **Kanıkey**, düşmanlarıyla mücadele eden yiğit ve erdemli bir alp kadındır. **Ay Çörek** de Manas'ın alp kadın tiplerindendir.
- Manas destanı, Manas merkez olmak üzere, karısı Kanıkey, oğlu Semetey, torunu Seytek, kahraman Almambet, Colay ve Er Töştük adlı kişilerin çevresinde gelişir ve yoğunlaşır.

- Manas'ın **Ak Kula** adlı atı, Manas'la aynı özelliklere sahiptir. Manas kadar nitelikli ve kahramandır. Manas'ın annesi, Ak Kula'ya sütünü vermiştir. Bu nedenle Manas ile Ak Kula sütkardeştir.
- Manas Destanı'nda rastlanılan içki meclisleri de İslâmiyet'in ve İslâmiyet'e bağlı yasakların toplumda tam benimsenmediğinin bir göstergesidir.

Bilgi Kupu

- Manas destanını ilk defa derleyip yazıya geçiren ve edebiyat dünyasına tanıtan bilim adamı **Çokan Velihanoğlu** adlı Kazak araştırmacıdır.
- Manas destanı ile ilgili bilgiler veren tek yazılı kaynak, 16. yüzyılda yazılmış olan **Mecmua-i Tevarih** adlı Farsça eserdir.
- **Wilhelm Radloff**, 1869'da Kırgızlar arasından derlediği Manas destanını, 1885 yılında, **Proben** serisinin 5. cildinde yayınlamıştır.
- Manas destanını Türkiye Türkçesine **Abdülkadir İnan** çevirmiştir.

Hap Bilgi

* Manas destanının kahramanları

▪ Manas	- ➔	Destanın asıl kahramanı
▪ Kanıkey	- ➔	Manas'ın hanımı
▪ Yakup Han	- ➔	Manas'ın babası
▪ Semetey	- ➔	Manas'ın oğlu
▪ Ay - Çörek	- ➔	Semetey'in hanımı
▪ Seytek	- ➔	Manas'ın torunu
▪ Er Kıyas	- ➔	Seytek'in düşmanı
▪ Almanbet	- ➔	Kalmuk hükümdarının oğlu
▪ Kançora	- ➔	Seytek'in düşmanı
▪ Temir Han	- ➔	Kanıkey'in babası
▪ Mendibay	- ➔	Temir Bey'in veziri
▪ Gözkaman	- ➔	Yakup Han'ın kardeşi
▪ Gökçegöz	- ➔	Manas'ın amcası oğlu
▪ Akkula	- ➔	Manas'ın atı

Destanın özeti

Kırgızlar Çin esareti altında yaşarken **Yakup Han**'ın bir erkek çocuğu dünyaya gelir. Adını **Manas** koyarlar. Manas beşikte iken konuşur, Müslüman olup kâfirleri yeneceğine söyler. Daha on dört yaşında yenilmez bir savaşçı olur. Çinlilere ve kâfir Kalmuklara savaş açar, onları yenilgiye uğratır. İslamiyet'i yaymak için mücadele eder. Kalmuk hükümdarının oğlu **Almanbet**, babasının kötü yönetimi üzerine ülkesini terk ederek Kırgızlar'a sığınır, Manas'ın da en yakın arkadaşı olur. Manas Buhar'a beyi **Temir Han**ın kızı **Kanıkey** ile evlenmek ister.

Temir'in veziri **Mendibay** bu evliliği engellemek için düğün sırasında Manas'ı zehirleyerek öldürür. Manas'ın ölümüyle ailesi yoksulluğa düşer. Kırk yiğidin manası unutulmasına karşılık atı ve köpeği mezarın başında yas tutar. Allah, hayvanların duasını kabul edip Müslümanlığı yayacağı için Manas'ı diriltir. Manas ülkesine hizmet etmeyi sürdürür. Yakup Han'ın Kalmuklara esir düşen kardeşi **Gözkaman** orada evlenmiş, beş çocuğu olmuştur.

Manas, Kalmuklar üzerine sefere çıkarken yanına amcasının oğlu **Gökçegöz**'ü alır. Onu Kalmuklar arasına casus olarak gönderir. Ama Gökçegöz, Manas'a ihanet eder. Manas, kırk yiğidi ile Kalmukları yenip dönerken Gökçegöz tarafından zehirlenir. Kırk yiğidi ölür, Manas'ı karısı kurtarır. Mekke'den erenler gelip Manas'a yardım ederler, Manas Mekke'ye gidip dua eder böylece kırk yiğidi dirilir. Zamanla Manas ve atı **Akkula** yaşlanır. Manas öleceğini anlayınca kırk yiğidi yanına çağırıp onlardan, doğacak çocuğuna iyi bakmalarını ister. Manas ölür.

Yakup Han, Kanıkey'e Manas'ın yiğitlerinden biri ile evlenmesini ister. Kanıkey doğurduğu çocuğunu yanına alıp babasının yanına gider. Çocuğa aksakallı bir adam **Semetey** adını verir. Semetey de babası gibi bir yiğit olur. Babasının kırk yiğidini yanına toplayıp birlikte savaşalım dese de onlar kabul etmeyince onları öldürür. Semetey Akın Hanın kızı **Ayçörek**'i kaçırp onunla evlenir.

Bir gün Er Kıyas'ın iline sefer yapar. Almanbet'in oğlu **Kançora** Semetey'e ihanet eder. Onu yakalayıp Er Kıyas'a teslim eder. Ayçörek'in bir oğlu olur. Er Kıyas çocuğu öldürmek ister. Sonra bu çocuğu evlat edinir, adını Seytek koyarlar. **Seytek** büyüyünce babasının sadık adamı Külçura'yı korur. Er Kıyas ile Kançora öldürülür. Seytek babası ve dedesi gibi yiğit olup Taşkent' ten Talas'a kadar uzanan bölgenin hâkimi olur.

Hap Bilgi* **Manas destanında geçen motifler**

- Olağanüstü şekilde doğum motifi
- Beşikte konuşma motifi
- Zehirlenerek öldürülme motifi
- Öldükten sonra dirilme motifi
- Evlenme motifi
- Kırk yiğit motifi

Bilgi Küpü

- Öldükten sonra dirilme motifi, destanlar içerisinde sadece **Manas** destanında görülür.
- Öldükten sonra dirilme motifi ayrıca **Varka ve Gülşah** hikâyesi ile **Kerem ile Aslı** hikâyesinin doğu varyantlarında da görülür.

Püf Nokta

- **Manas** destanı, İslamiyet'ten sonraki ilk Türk doğa destanlarımızdandır.
- Dünyanın en uzun destanı Kırgız Türklerine ait olan **Manas** destanıdır.
- Türk destanları içerisinde derlenerek yazıya geçirilen ilk destanımız da yine **Manas** destanıdır.
- Destan üç bölümden oluşur. Birinci bölümde Manas'ın mücadelesi, ikinci bölümde oğlu Semetey'in mücadelesi, üçüncü bölümde de Manas'ın torunu Seytek'in mücadelesi anlatılır.
- Manas destanı günümüzde **Manasçılar** denilen anlatıcılarca anlatılmakta ve gelişmektedir.

CENGİZ - NAME (CENGİZ HAN) DESTANI

- Cengiz Han destanını anlatan eserler, Cengiz-name adını taşır. 13. yüzyıl ortalarına doğru Orta Asya Türkleri arasında doğup yayılan bir destandır.
- Bu destan bir **Moğol** hükümdarı olan Cengiz Han'ın hayatı, kişiliği ve savaşları etrafı oluşmuştur. 15. yüzyılda yazıya geçirilmiştir.
- Cengiz-name, Cengiz'den başlayarak Moğol hanlarının destanî tarihi gibi kabul edilmiştir. Destan üç ayrı söyleyiş halindedir. Türk söyleyişinde eski Türk destanlarındaki motifler yer almaktadır.
- İslami söyleyişinde Cengiz Han, bir İslam savaşçısı gibidir. Moğol söyleyişinde ise Cengiz Han'ı bir Moğol kahramanı olarak görürüz.
- Cengiz Han, Moğollar'ın Kıyat boyundan Yesügey Bahadır Han'ın oğludur. Cengiz Han, 13. yüzyılda Asya bozkırlarında yaşayan göçebe Türk- Moğol kavimlerini bir birlik altında toplayarak Çin'den Adriyatik kıyılarına kadar uzanan geniş bir coğrafyada tarihin en büyük imparatorluğunu kuran büyük bir Türk hakanıdır. Destanda Cengiz Han, gün ışığı ve kurt tanrının çocuğu olarak dünyaya gelir.

Bilgi Küpü

* Cengiz Han destanının kaynakları

- Eski Çin kaynakları
- Reşidüddin - Camiü't Tevarih
- Ebulgazi Bahadır Han - Şecere-i Terakime

Destanın özeti

Cengiz Han'ın soyu, baba tarafından Oğuz Han'a, ana tarafından Altın Han'a dayanmaktadır. Altın Han, Akdeniz'de Malta şehrinde otururdu. Altın Han'ın bir kızı oldu. Çok güzel olan bu kıza "Üle-melik" adını verdiler. Bu kıızı hiç güneş görmeden bir saraya kapattılar. Bir gün kız pencereden bakarken, güneş ışığından hamile kaldı. Altın Han durumu öğrenince utancından kızını kırk cariye ile birlikte bir gemiye koyarak denize bırakır. Bu gemiyi Cengiz'in atalarından Tumavul Mergan adlı bir kahraman ele geçirir.

Tumavul Mergan, kıza evlenir. Kızın, ışıktan meydana gelen çocuğu dünyaya gelir. Çocuğun adını "Duyin Bayan" koyarlar. Kızın Tumavul Mergan'dan da "Bilgütay" ve "Budenatay" adlı iki oğlu olur. Duyin Bayan, Alanguva'yla evlenir. Tangıcar, Budancar ve Salcut adlı üç oğlu olur. Duyin Bayan ölür. Fakat nur haline gelerek Alanguva'yı hamile bırakır, kurt şeklinde çıkıp gider. Doğan çocuğun adını "Çingiz / Cengiz" koyarlar. Böyle olağanüstü doğan Cengiz'i kardeşleri kabul etmez, gayrimeşru sayar ve onu öldürmeye kalkarlar.

Çünkü Cengiz, halk tarafından çok sevilmeledir. Cengiz, kardeşlerinden kaçarak dağlarda yaşamaya başlar. Türk kabileleri aralarında temsilci seçerek Cengiz'in yanına giderler. Cengiz'i bularak onu kendilerine han seçerler. Çok büyük bir devlet kurar. Ölmeden önce yurdunu çocukları arasında bölüşerek dünyadan göçer.

Hap Bilgi

* Cengiz Han destanında geçen motifler

- Güneş ışığından hamile kalma motifi
- Olağanüstü şekilde doğum motifi
- Evlenme motifi
- Kırk yiğit motifi

SARI SALTUK DESTANI (SALTUK - NAME)

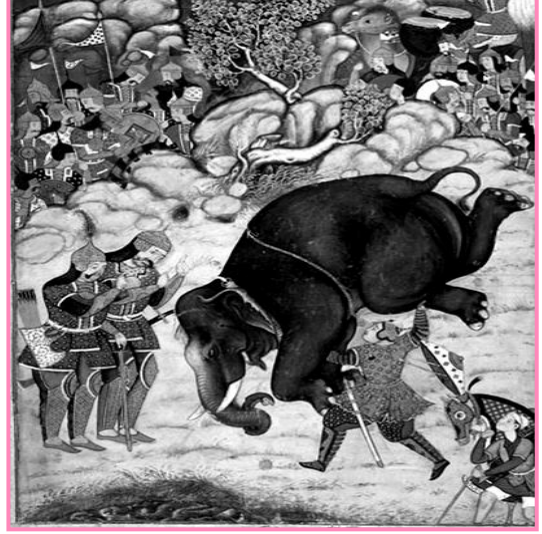

- 13.yüzyılda yaşamış Sarı Saltuk adlı bir Türk Bektaşî dervişinin menkıbevi hikâyesi olan Saltukname, Anadolu'nun fethi ve İslamlaştırılması yolunda yapılan mücadeleleri anlatır.
- Eserin yazarı **Ebü'l Hayr Rûmî**, Şehzade Cem'in isteği üzerine yedi yıl il il dolaşmış, halk arasındaki söylentileri toplayarak Saltukname'yi yazmıştır.
- Üç ciltten oluşan eser, kuruluş itibarıyla Dede Korkut hikâyelerine, içerik bakımından ise Divan-i Lügat-it-Türk'e benzerdir.
- Saltuknâme, özellikle Osmanlılar devrinde **Rumeli** gazileri arasında yaşayan **Sarı Saltuk** ile ilgili söylentileri tarih sırasına göre anlatır.
- Sarı Saltuk bir söylentiye göre 12, başka bir söylentiye göre de 72 dil bilmektedir. Dört kitabı ezberlemiştir. Kur'an ile birlikte İncil'i de ezbere okur. Çadırı kızıl atlasan yapılmış olup 44 deve dahi bu çadırı taşıyamamış.
- Sarı Saltuk'un atı, Hz. Ali'nin bindiği at olan **Düldül** dür. Kılıcı, Hz. Ali'nin kılıcı **Zülfikâr**'dır. Pir'i ve duacı-sı Hacı Bektaş-i Veli'dir. Sarı Saltuk'un asıl adı ise Hızır olup Seyyid Battal Gazi'nin soyundan gelir.

Bilgi Küpü

- Battal-name tarzında olan Saltuk - name adlı eserde ilk Nasrettin Hoca fıkralarına yer verilmiştir.

HAMZA - NAME

- Türk boylarının Anadolu'yu ele geçirme dönemi ürünlerinden biri Hamza-name'dir. Bu eser, İslami kahramanlık hikâyelerinin, Türk halk edebiyatındaki ilk örneklerindendir.
- Evliya Çelebi **Seyahatname**'sinde eser hakkında bilgiler verir. Hamza-name de Battal-name ve Saltuk-name gibi Türk toplulukları arasında sevilerek dinlenen ve anlatılan bir eserdir.
- Hamza-namelerde, Hz. Hamza'nın çok küçük yaşlarda avcılık, atıcılık, güreş gibi sporlarda çok başarılı olduğu menkıbevi bir üslupla açıklanır.
- Sahipkiran** adıyla da tanınan Hz. Hamza fiziki ve ruhi durumuyla tam bir efsane kahramanına benzerdir. Hz. Peygamber'in öz amcası olan Hz. Hamza, ilk Müslüman kahramanlardandır. O da Peygamber'in davasını benimsemiş ve hayatı boyunca o uğurda savaşmış ve şehit olmuştur.

Hap Bilgi

- Türkçe Hamza-name ilk defa 14. yüzyılda kaleme alınmaya başlanmıştır.
- Anadolu coğrafyasında bilinen ilk Hamza-name örneği Ahmedî'nin kardeşi olan **Hamzavî** 'ye aittir.

DESTAN DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

EBU MÜSLİM DESTANI

- Ebu Müslim Horasani, **Emevi** hanedanını yıkan Abbasi hanedanını kuran askeri bir liderdir. Türk geleneğinde anlatılan hikâyeleriyle o bir destan kahramanıdır.
- Türklerin Müslüman olduğu devirlerde, Ebu Müslim'in Türk destan geleneğindeki bu yakınlığı göz önüne alınırsa onun Anadolu'da ünlü bir destan kahramanı olduğuna şaşmamak gerekir.
- Ebu Müslim, Ahi teşkilatının ve meslek kuruluşlarının, Battal Gazi ve Danişment-name'de de gazi topluluklarının temsilcisidir.

EDİGE MİRZA HAN DESTANI

- Altınordu hanı Edige Mirza Han'ın yıkılma sürecine giren devletini ayakta tutabilmek için Timur devletine karşı verdiği kahramanlık destanıdır.
- Tamamı ile tarihi şahsiyet olan **Edige, Timur - Toktamış** mücadelesinin başlıca önemli kişilerinden biridir. Edige, önceleri Altınordu'nun doğu havalisinde hükümdar iken Toktamış Han'la aralarındaki anlaşmazlıktaki dolayı Timur'un yanında yer almıştır.
- Toktamış yenilgisinden sonra tekrar Altınordu'ya dönen Edige, on dört yıl o bölgenin tek hâkimi olmuştur. Birçok mücadeleden sonra Toktamış'a ansızın saldırarak onu öldürmüştür.
- Destanın sonunda Toktamış oğulları ile yaptığı bir savaşta esir düşüp idam edilmiştir.
- Kuzey Türkleri arasında hala kuvvetle yaşayan bu Edige menkıbesi, bu tarihi olayların destanı bir şekilde ifadesinden ibarettir.

TİMURBEG DESTANI

- Timur destanının aslı Türkçe ve Farsçadır. Timur total olarak dünyaya geldiği için aksak Timur lakabıyla da tanınmaktadır.
- Timur, han seçildikten sonra Hindistan, Çin ve Moskova ülkelerini fetheder. Kardeşleri ile birlikte Altınordu hükümdarı Toktamış ve Edige ile mücadeleler yapar.
- Timur menkıbesinin en zengini Türkistan'da yazılmış olan "Cenk-name-i Emir Timur" veya "Aksak Timur" adlı metnin el yazmaları ve baskılarıdır.
- Timur destanının aslı tarihi olup olaylar destan unsurları ile karışmadan meydana gelmiştir.
- Destanda Timur'un çocukluğu, devlet kurması, fetihleri, İslamiyet için çalışması menkıbevi bir şekilde anlatılmaktadır.
- Anadolu'da ise Timur'un Yıldırım Beyazıt ile mücadelelerine ait hikâyeler, Azerbaycan'da ise Timur'un siyasi gücü ve şehir imarcılığı hakkında rivayetler vardır.

Hap Bilgi

- ✳ 1402 Ankara Savaşı'nda Timur ile Yıldırım Beyazıt karşı karşıya gelmiş ve savaşı Osmanlı'nın kaybetmesi üzerine Anadolu'da 11 yıl sürecek olan bir Fetret Devri yaşanmıştır

HIZIR - NÂME

- Hızır-nameler, Hz. Hızır ve Hz. İlyas ile ilgili yazılmış, menkıbe, efsane, inanış gibi türlerden oluşan, sözlü ve yazılı edebiyat ürünleridir.
- Türk- İslam inancında Hızır yahut Hızır İlyas kültü, bugün de hâlâ canlı olarak yaşayan Hızır-İlyas-Hıdır-ellez kültüründen başka bir şey değildir.

HZ. ALİ CENK - NÂMELERİ

- Hız. Ali Cenk-nameleri, Hz. Ali'nin kahramanlıklarının halk arasında dilden dile anlatılması ile ortaya çıkmış kahramanlık hikâyeleridir.
- 13.yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında tercüme, uyarlama veya telif edilen cenk-nameler, şekil bakımından manzum, mensur, **manzum - mensur** karışık olarak kalem alınmış olup manzum şeklinde yazılanlar **mesnevi** tarzında kaleme alınmıştır.

KÖROĞLU DESTANI

- Köroğlu destanı, Balkanlardan Doğu Türkistan'a, Anadolu'dan Sibiry'a kadar geniş bir coğrafyada anlatılan ve Köroğlu'nun kahramanlığı, eşkıyalığı ve yiğitliği üzerine şekillenen bir destandır.
- Türk destanları arasında en geç oluşan destanlar arasında yer alan Köroğlu destanında Ruşen Ali, Seyis Yusuf, Ayvaz, Esabali, Bolu Beyi gibi karakterler bulunmaktadır.

- Destanda Köroğlu'nun gözlerine mil çekilen babasının intikamını almak için Bolu Bey'ine karşı verdiği mücadelesi, Çamlıbel'i ele geçirmesi, yavuklusu Esabali'yi Çamlıbel'e götürmesi, Kırat'ı Ayvaz'a çaldırması ve tüfeğin icadı ile kırıklara karışması hamasi olarak işlenmiştir.

Destanın özeti

Bolu Beyi, güvendiği seyislerinden biri olan Yusuf'a çok hünerli ve değerli bir at bulması emrini verir. **Seyis Yusuf**, uzun süre Bolu beyinin isteğine uygun bir at arar. Büyüdüklerin de istenen niteliklere sahip olacağına inandığı iki tay bulur ve bunları satın alır. **Bolu Beyi**, bu zayıf tayları görünce çok kızar ve Seyis Yusuf'un gözlerine mil çekilmesi emrini verir. Gözleri kör edilen Yusuf, zayıf taylarla beraber evine döner. Oğlu Ruşen Ali'ye verdiği talimatlarla tayları büyütür. Babası kör olduğu için **Köroğlu** takma adıyla anılan **Ruşen Ali**, babasının isteğine göre atları yetiştirir. Taylardan biri olağanüstü bir at haline gelir ve Kırat adı verilir. Seyis Yusuf, Bolu beyinden intikam almak için gözlerini açacak ve onu güçlü kılacak üç sihirli köpüğü içmek üzere oğlunu pınara gönderir. Ama Köroğlu babasına getirmesi gereken bu köpükleri kendisi içer, Bolu Beyi, güvendiği seyislerinden yiğitlik kazanır. Köroğlu sonra Çamlıbel'e yerleşir, çevresine yiğitleri toplar ve babasının intikamını alır ve yoksullara yardım eder. Ancak silah icat olunca "Demirli delik icat oldu, mertlik bozuldu" diyerek dağlara çıkmış ve kırıklara karışmıştır.

* Köroğlu destanında geçen motifler

- Göze mil çekilmesi motifi
- Üç sihirli köpük motifi
- Rüyada sihirli su görme motifi

Hap Bilgi

- Köroğlu ile ilgili Türkiye'de bilimsel düzeyde ilk çalışmayı yapan **P. N. Boratav**, Köroğlu destanının Orta Asya Türkmen menşeyinden geldiğini ve Türkmen destanı olduğunu söyler.

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ

- Asıl adı **Kitab-ı Dedem Korkut Âlâ Lisan-ı Taife-i Oğuzân** (Oğuz Boyları Dilince Yazılmış Dede Korkut Kitabı) olan fakat Dede Korkut Hikâyeleri olarak anılan eser, 19. yüzyılda varlığı ortaya çıkarılan Oğuz boyları arasında oluşmuş on iki destansı hikâyeden meydana gelir.
- Türk edebiyatında destandan halk hikâyesine geçişin ilk örneği olarak Dede Korkut kabul edilir.
- Dede Korkut Hikâyeleri Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde oluşmuş, 15. yüzyılda yazıya geçirilmiş destan tipi halk hikâyeleridir.
- Oğuz Türklerinin kendi iç savaşlarının yanında, Gürcüler, Rumlar ve Abazalarla yaptıkları savaşları da anlatır. Türk halk hikâyelerinin ilk basamağını oluşturur. Destandan hikâyeye geçişin ilk durağıdır.
- Eserin iki önemli yazması bulunmakta olup bunlar Almanya'nın Dresden şehrinde ve Vatikan'dadır. Dresden nüshası 1815 yılında H. O. Fleischer tarafından bulunmuştur, Vatikan nüshasını ise 1950 yılında **Ettore Rossi** bilim dünyasına tanıtmıştır.
- Bazı araştırmacılar Dede Korkut hikâyelerinin Berlin nüshasından da söz ederler ancak bu nüsha Dresden nüshasının kötü bir kopyası gibidir.
- Bir giriş ve on iki hikâyeden oluşan Dede Korkut hikâyelerinin konusu da çeşitlilik göstermektedir.

- Bunlardan Dirse Han Oğlu Boğaç Han ve İç Oğuzun Dış Oğuz'a Asi Olup Beyrek'in Öldürülmesi hikâyelerinde Oğuzların kendi aralarındaki mücadeleler anlatılmaktadır.
- Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Hikâye ile Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesinde ise Oğuzların olağanüstü güçlerle olan mücadelesi ele alınmıştır.
- Kalan sekiz hikâyede (Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması, Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Esir Düşmesi, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı, Kazılık Koca Oğlu Yigenek, Begil Oğlu Emren, Uşun Koca Oğlu Segrek, Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'u Kurtarması) ise Oğuzların komşuları ile olan mücadelelerini görmekteyiz.
- Dede Korkut hikâyeleri 9 ve 11. yüzyıllarda oluşmuş, 15. yüzyılın sonunda adını bilmediğimiz biri tarafından Azerbaycan'da yazıya geçirilmiştir.
- Dede Korkut hikâyelerinin birinci derecede kahramanı Dede Korkut olup mezarı Sırderya Irmağının kenarındadır. Hikâye kahramanı Dede Korkut'un doğumu, mitoloji ve efsane ile süslenerek 36 ayda gerçekleşmiştir. O, doğduğunda olağanüstülükler olmuş, mevsim değişmiştir. Tıpkı doğumu gibi Dede Korkut'un ölümü de olağanüstülüklerle doludur.
- Bir rivayete göre 295 yıl yaşamıştır. Öleceğini hissedince dört bir yana gitmiş ama her gittiği yerde kendi mezarını kazanlarla karşılaşmıştır. Bunun üzerine ölümden kaçamayacağını anlamış ve Sırderya ırmağının üzerine seccadesini sermiş ve ibadet etmeye başlamıştır. Bu sırada bir yılan onu sokmuş ve ırmağın dalgaları Dede Korkut'u bugünkü mezarının olduğu yere bırakmıştır.
- Dede Korkut, Oğuzların akıl hocasıdır. O, Oğuz kavminin sorunlarını çözer, yeni doğan çocuklara ad verir, evlenmek isteyenleri evlendirir. O aynı zamanda kopuzun bulucusu ve ozanların piridir.

- Her hikâyenin sonunda yapılan şenliklerde kopuz çalar, destanlar söyler.
- Dede Korkut hikâyelerinde hanlar hanı Bayındır Han en üst mevkidedir. Ondan sonra Salur Kazan gelir. Her beyin bir divanı bulunmaktadır. Beylerin çocuklarına av avlayıp kuş kuşladıktan ve baş kestikten sonra beylik verilir. Yine av avlamayan, kuş kuşlamayan ve baş kesmeyen çocuğa ad verilmez. Hikâyelerde beylerin yanında 300, çocuklarının yanında ise 40 yiğit vardır. Hatunların yanında da 40 ince belli kız bulunmaktadır.
- Hikâyeler, Bayındır Han veya Salur Kazan'ın verdiği ziyafetle başlar. Oğuz beyleri Bayındır Han veya Salur Kazan'dan izin aldıktan sonra ava giderler. Bu arada yurtları düşman saldırısına uğrar. Bunun sonucunda mallarını kaybederler, bu sırada Oğuz beyleri bir bir gelirler ve düşmanı yenerek ülkelerini ve tutsakları kurtarırlar.
- Hikâyelerde Salur Kazan başta olmak üzere Bamsı Beyrek, Boğaç Han, Uruz Bey, Yigenek, Seyrek ve Kan Turalı, Oğuz'un büyük alp kahramanlarıdır.
- Hikâyelerde en çok önem verilen şey, kahramanlıktır. Bamsı Beyrek, kendi kişiliğine denk bir kızla evlenmek istediği gibi Banu Çiçek de yarışma meydanında kendine üstün gelecek bir yiğitle evlenmek ister. Diğer yandan, çocuk yaşta azgın bir boğayı öldürdüğü için Boğaç adını alan oğluna babasının hanlık verdiği görülür. Bunun yanında, Salur Kazan'ın (Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Hikâye) çobanı bile bağlı bulunduğu koca ağacı kökünden çekip sökecek kadar güçlüdür.
- Hikâyelerin geçtiği coğrafi alan Hazar Denizi'nin doğusu ve batısıdır. Doğusunda geçen yerler arasında Kazılık Dağı, Ala Dağ, vb. yerler ilk aklımıza gelenlerdir. Hazar Denizi'nin batısında ise bu bölge Azerbaycan ve Türkiye'nin Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi'dir. Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu genel adı altında Kars, Pasinler, Bayburt ve Trabzon'un adı geçer. Bu geniş coğrafya, adı konulmasa da bir Oğuz ülkesidir.
- Kitapta Oğuz ülkesi de İç Oğuz ve Taş Oğuz diye ikiye ayrılmıştır. İç Oğuz'a Üç Ok ve Taş Oğuz'a Boz Ok da denilmektedir. Hikâyelerde Gürcü, Abaza, Trabzon ve Rum ülkeleri kâfir iller olarak anılır.
- Hikâyelerde Oğuzlar Müslüman'dırlar, ancak din kuvvetli bir unsur olarak görülmez. Oğuz beyleri sefere çıkmadan önce arı sudan abdest alırlar, iki rekât namaz kılarlar. Düşmanlara saldırıları sırasında "adı görklü Muhammed"e salâvat getirirler.
- Savaşların sonunda daima düşmanlarından aldıkları kalelerdeki kiliseyi mescide çevirirler, keşişleri öldürüp ezan okuturlar. Ayrıca hikâye boyunca dört büyük melek (Cebrail, Azrail, İsrail, Mikail) ten, peygamberler (Hz. Musa, Hz. Muhammed) den, üç halife (Hz. Ebubekir, Hz. Osman, Hz. Ali) den ve Kur'an-ı Kerim (Amme, Tabereke, Yasin, ihlâs sureleri vb.)'den söz edilir.
- Bütün bunlara rağmen İslamiyet'in yasakladığı içkiyi içerler, kâfir kızlarına sağrak (kadeh) sundururlar. At eti yerler, kırmızı içerler. Hatta Deli Dumrul, Allah'ı tanımaz ve onunla savaşmak ister.
- Hikâyelerde aile çok sağlamdır. Bamsı Beyrek hikâyesinin dışında bütün Oğuz beylerinin tek eşle evlilikleri söz konusudur. Bamsı Beyrek'in ikinci evliliği de Parasar'ın Bayburt Hisarı'ndan kurtulması sırasında kızın yardım etmesi ve Beyrek'in verdiği sözden dolayıdır. Oğuz beyleri kadınlara karşı saygılıdır.
- Hikâyelerde alp tipi evlilik vardır. Bunun en güzel örneği Bamsı Beyrek ve Kan Turalı hikâyelerinde görülmektedir. Bu arada beşik kurtmesi evliliğin varlığından da söz edebiliriz.
- Yine Deli Karçar'ın Banu Çiçek için istediği, 1000 dişisini görmemiş erkek deve; 1000 dişisini görmemiş koç; 1000 dişisini görmemiş aygır; 1000 kuyruksuz, kulaksız köpek; 1000 pire bu dönemin kalını (başlık parası) dır.

- Dede Korkut Hikâyeleri'nde ön söz dâhil hemen hemen tüm hikâyelerde kadın önemli bir yer tutar. Kadın bir güzellik sembolü olmanın yanında sosyal hayat içinde erkeğin yanında onun eşi ve ortağı olarak yer alır. Kadın sosyal hayat içinde düşüncesi alınan, eş seçiminde özgür, vefa duygusu gelişmiş, ane, iffet sahibi, saygı duyulan biridir. Bu özelliklerinin yanı sıra ata biner, kılıç kullanır, ok atar ve erkeklerle yarışır.
- Örneğin Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde Banu Çiçek, Beyrek ile ata biner, ok atar, pehlivan gibi güreşir.
- Dede Korkut hikâyelerinde iki yüzlülük yoktur. Bütün beyler ve kadınlar merttirler. Yalan söylemezler, hikâyelerin tek yalancısı Yalancıoğlu Yaltacuk ise konu gereği Bamsı Beyrek hikâyesinde karşımıza çıkar.
- Anneye çok değer verilir, Oğuzlara göre "ana hakkı Tanrı hakkıdır". Tercih edilen çocuk erkektir.
- Hikâyelerdeki hayat tarzı göçebeliktir. Otağ adı verilen çadırlarda yaşamışlardır fakat üstün bir hayat düzeni kurmuşlardır. Yazın yaylaya geçer, kışın ovaya inerler ve geçimlerini hayvancılık, yağmacılık ve avcılıkla sağlarlar. Tek varlıkları sürüleridir. Onların de-veleri, atları, koyunları çok kıymetlidir. Sayıları binlerle ifade edilen bu hayvanların çobanları vardır.
- Çocuklarını zamanı gelince evlendirmek isterler. Bir çocuğa baş kesip kan dökmeden ad takmazlar. Nişanlanma yüzük takmak suretiyle olur. Beşik kermesi şeklinde nişanlanma da vardır. Düğünler yedi gün, yedi gece veya kırk gün, kırk gece sürer. Düğünde güveyin yüzüğüne ok atarlar. Gerdek güveyin okunun düştüğü yere dikilir. Düğünde kadınlar ve erkekler ayrı ayrı yerlerde eğlenirler.
- Dede Korkut'ta çocuklara ad veren Korkut Ata'dır. Anne ve babanın verdiği ad geçicidir. Kahraman gerçek adını avda, savaşta, bir kahramanlık gösterdikten sonra alır. Yaşları on beş on altı olan kahramanlar ancak ad alabilirler.
- Hikâyelerde musiki aracı olarak kopuzun yanında davuldan da söz edilir. Savaşa gitmeden önce davul çalınırken kopuz hemen hemen her Oğuz beyinin yanından hiç eksik etmediği müzik aletidir. Hatta kopuz Oğuzlarda tanınma işaretidir.
- Ava da bir akın kadar önem verilir. Avlar için büyük hazırlıkların yapıldığı ve gerekirse bir hafta süren avlar düzenlendiği görülür.
- Birisi öldüğünde ölen kişinin atının kuyruğunu keserler veya atını boğazlayarak ölü için yemek verirler.
- Hikâyelerde tabiat çok canlıdır, heybetlidir, hırçındır, dağlar geçit vermez. Hikâyelerde dağlar, sular canlı gibi düşünülmüş ve onlarla konuşulmuştur. Hikâyelerin değişmezlerinden birisi de avdır. Hemen hemen her hikâyede ava çıkılmaktadır. Av alanında önemli kararların da alındığını hatırlatmakta yarar vardır.
- Oğuzlar, buğday unundan ekmek yapar, et, süt, yağ ve kaymak yerlerdi. Sayısız hayvan sürülerine sahip olan Oğuz beyleri, iklim şartlarına dayanıklı iyi cins at yetiştirerek komşu ülkelere satarlardı. Hikâyelerden Oğuzların, altın, gümüş ve bakır para ile ticaret yaptıkları anlaşılmaktadır.
- Halk mutfağıyla ilgili bilgileri yine bu eserde bulmaktayız: Kara koyun yahnisi, bazlama, bir külek yoğurt vb.
- Hikâyelerde bol miktarda sıfat kullanılmıştır. Örneğin "Güz elmasına benzer al yanaklım", "Kuru lu yaya benzer çatma kaşım", "Ela gözlü kız", "Yaban horozu gibi çalımlı" gibi. Hikâyelerde 65 de atasözünü tespit etmiştir.
- Hikâyelerde secilere, aliterasyonlara, tekrarlara deyim ve atasözlerine sıkça yer verilmiştir.
- Hikâyeler nazım ve nesir karışık olarak tespit edilmiştir. Olayların anlatılışı, hikâyesi nesir biçiminde; seslenme ve konuşmalar genel olarak nazım biçiminde bulunur.

- Dede Korkut Hikâyelerinde nesir bölümü ağırlığı oluşturur. Kahramanların konuşmaları manzum olarak verilmiştir. Konuşmalar, soylama, soy soylamak sözcükleriyle anlatılır. Yani manzum kısımlara **soylama** denilir.
- Dede Korkut Hikâyelerindeki nazım parçaları ise esas olarak seslenmelere ve konuşmalara ait parçalardır. Konuşmalar **aydur** sözü ile doğrudan kahramanlar tarafından yapılmaktadır. Nazım ile yazılmış bölümlerde **yarım kafiye** kullanılmıştır. Ahenk tekrarlarla elde edilir, **vezin** yoktur. Hikâyeler serbest nazmın başarılı örnekleridir.
- Dede Korkut'taki hikâyelerin her birine destan karşılığı olarak **boy** adı verilmiştir.

Hap Bilgi

- ✱ Hikâyelerin özellikle üç tanesinde, eski klasiklerle konu yönünden bir benzerlik görülmektedir. Bunlar; Tepegöz, Deli Dumrul ve Bamsı Beyrek'in hikâyeleridir. Tepegöz'de Homeros'un **Odyssia**'sındaki Kyklop durumları, şu noktalardan birbirine benzetilmektedir: Her ikisinin de dev olması ve gözlerinin tepeden oluşu, Tepegöz'ün dağda, Kyklop'un ıssız adada ve her ikisinin mağarada yaşamaları; Kyklop' u yenen Odysseus ile Tepegöz'ü yenen Basat'ın hapis oldukları mağaradan aynı oyunla kurtulmaları.

Hap Bilgi

- ✱ Deli Dumrul Hikâyesi ile Yunan trajedi yazarı Oripides'in **Alkestis** trajedisinde "Koca için yapılan fedakârlık" konusu benzeşmektedir.
- ✱ Pertev Naili Boratav'a göre Dede Korkut Hikâyeleri, destandan hikâyeye geçişte ilk duraktır. Hikâyede yer alan metinler, destan ve masaldan çok hikâyeye benzemektedir. Plan ve anlatım bakımından hikâye özelliği ağır basmaktadır. Başta öteki halk hikâyeleri gibi döşeme, sonra hikâye metni, sonda da dua bölümü vardır.

DEDE KORKUT HİKÂyelerİNİN NÜSHALARI

Dede Korkut kitabının bilinen iki yazma nüshası vardır. Biri Almanya'da Dresden kral kütüphanesinde, diğeri İtalya'da Vatikan kütüphanesindedir.

a) Dresden Nüshası

- Dresden nüshasında bir giriş 12 hikâye bulunur ve her sayfada 13 satır vardır.
- Alman **H. O. Fleischer** tarafından bulunan bu yazma nüshayı ilk defa bilim dünyasına tanıtan **Von Diez**'dir.
- Diez, 1815 yılında Berlin'de yayınladığı eserinde Tepegöz hikâyesini Almancaya çevirerek yayınlamıştır. Yazar bu eserinde Dede Korkut kitabındaki Tepegöz hikâyesiyle Homeros'un Odyseeia destanındaki Polyfemus'u karşılaştırarak Homeros'un bu konuyu doğudan aldığını söyler.
- Dresden kral kütüphanesinin Fleischer katalogunda 86 numarada kayıtlı bulunan nüshanın kapağında "Kitab-ı Dedem Korkut Âlâ Lisan-ı Tâife-i Oğuzan" adı bulunmaktadır.
- Dede Korkut'un bilinen bu ilk nüshası, eski doğu Türkçesi ve harekesiz nesihle yazılmıştır. 153 yapraklı yazmanın her sayfasında 13 satır vardır.
- Hikâyelerin başlık yazıları daha kalın ve kırmızı renkli mürekkeple yazılmıştır.
- Dresden nüshasında bir girişle aşağıdaki sırayla 12 hikâye bulunmaktadır.

1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyı.
2. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy
3. Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyı.
4. Kazan Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boy.
5. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyı.
6. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyı.
7. Kanlı Koca Oğlu Kanturalı Boyı.
8. Basat'ın Depegözi Öldürdüğü Boy.
9. Begil Oğlu Emren Boyı.
10. Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı.
11. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy
12. İç Oğuz'a Taş Oğuz'un Asi olup Beyrek'in Öldüğü

b) Vatikan Nüshası

- İtalya'da Vatikan kütüphanesinin Türkçe yazmalar blümünde 102 numarada kayıtlı bulunan yazma nüshayı ilk defa 1850 yılında bulup Kitab-ı Dede Korkut, adıyla tanıtan İtalyan **Ettore Rossi**'dir.
- Yazmada, "Hikâyet-i Oğuzname-i Kazan Beg ve Gayri" başlığıyla verilen bu metin, harekeli nesihle yazılmıştır.
- Vatikan nüshası, Dresden nüshasına göre imla bakımından bozuk ve kötü bir nüshadır.
- Her sayfada **13** satır olup eserde başlıklar için ayrı bir satır bulunmaz.
- Vatikan nüshası bir giriş ve **6** hikâyeden meydana gelmektedir.
- Vatikan nüshasında** sırayla şu 6 hikâye bulunur.

- Hikâyet-i Han Oğlu Boğaç Han
- Hikâyet-i Bamsı Beyrek Boz Atlu
- Hikâyet-i Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığıdır
- Hikâyet-i Kazan Begün Oğlu Uruz Han Dutsak Olduğudur
- Hikâyet-i Kazılık Koca Oğlu Yegenek Beg.
- Hikâyet-i Taş Oğuz'a Asi Olup Beyrek Vefatı.

Hap Bilgi

- Dede Korkut hikâyelerini diğer halk hikâyelerinden ayıran en önemli özellik manzum kısımlarının kafiye olmasına rağmen ölçüsünün olmamasıdır.

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

- Dede Korkut hikâyeleriyle ilgili olarak Kilisli Muallim Rifat, Orhan Şaik Gökay, Muharrem Ergin, Saim Sakaoğlu, Osman Fikri Sertkaya, Semih Tezcan, Dursun Yıldırım, Keriman Üstünova, Güllü Yoloğlu, Ali Duymaz bilimsel çalışma yapanlardan bazılarıdır.
- Dede Korkut Hikâyeleri Faruk Sümer, A. Edip Uysal ve W. Wolker tanıtından 1972 yılında ilk defa İngilizce'ye çevrilerek "The Book of The Dede Korkut" adıyla Londra'da yayınlanmıştır.
- Dede Korkut adının geçtiği en eski tarihi kaynak İlhanlı veziri Reşüddin'in **Câmîti 't-tevârih** adlı eseridir.
- Kilisli Muallim Rifat** 1916 yılında, Dede Korkut'un, Von Diez tarafından Dresden nüshasından kopya edilerek Berlin krallık kütüphanesine bırakılan Berlin yazmasını, Arap harfleriyle Kitab-ı Dede Korkut Âlâ Lisan-ı Tâife-i Oğuzan adıyla yayınlamıştır. Bu yayın Türkiye'deki ilk yayındır.
- Dede Korkut kitabını Türkiye'de **Latin** harfleriyle 1938 yılında ilk defa yayınlayan **Orhan Şaik Gökay**'dır. Gökay'ın 1973 yılında yayınladığı "Dedem Korkut'un Kitabı" adlı eseri, içerdiği konular bakımından bu güne kadar yapılan en kapsamlı çalışmadır.
- M. Fuat Köprülü**, İlk Mutasavvıflar, Türk Edebiyatı Tarihi, Halk Edebiyatı Ansiklopedisi ve Azerbaycan Yurt Mecmuasında Dede Korkut'la ilgili makale yayınlamıştır.
- Abdülkadir İnan da yayınladığı makalelerinde Dede Korkut'un üzerinde durmuştur.
- Fahrettin Kırzioğlu**, 1953 yılında yayınladığı Dede Korkut adlı eserinde Dede Korkut'un tarihi ve coğrafyası üzerinde durmuştur.
- Muharrem Ergin**'in "Dede Korkut Kitabı" adlı eseri, Dedem Korkut üzerinde yapılan çok değerli bir inceleme ve araştırmadır.

- **Faruk Sümer**, 1967 yılında yayınladığı Oğuzlar (Türkmenler) adlı eserinde Dede Korkut hikâyelerinin oluşum ve yazıya geçirildiği tarih konularını aydınlatmaya çalışmıştır.
- Bunlardan başka başta **Pertev Naili Boratav** olmak üzere birçok edebiyatçı, tarihçi, araştırmacı ve yazar çeşitli eserlerinde Dede Korkut hikâyeleri üzerinde durarak bilinmezliklerini aydınlatmaya çalışmışlardır.

DEDE KORKUT'UN TARİHİ KAYNAKLARI

📖 **Câmiti't-tevârih**

İlhanlı veziri Reşidüddin'in bir heyetle birlikte yazdığı dünya tarihi kitabının Târih-i Oğuz u Türkân u hikâyet-i cihangir-i u adını taşıyan bölümünde dört Oğuz hükümdarının çağdaşı olarak Korkut Ata'dan söz eder.

📖 **Dürerü't-ticân**

Mısırlı tarihçi Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdârî, Dede Korkut hikâyeleri ile ilgili bir Oğuznâme ve Tepegöz hikâyesinden söz etmektedir.

📖 **Selçuk- name**

Yazıcıoğlu tarafından yazılan Selçuk-name adlı eserde 65 satırlık bir Oğuz-name bulunmaktadır. 15. yüzyılda Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman döneminde yazıldığı anlaşılan eserde Oğuz beylerinden ve hikâyelerdeki bazı olaylardan söz edilmektedir.

📖 **Târih-i âl-i Selçuk**

Yazıcıoğlu Ali tarafından 15. yüzyılın ilk yarısında II. Murat adına yazılan eserde Dede Korkut hikâyeleri ile ilgili ifadeler bulunur.

📖 **Câm-i Cemâyin**

Tebrizli Hasan b. Mahmut Bayatî'nin hac yolculuğu sırasında tanıştığı Cem Sultan'ın isteği üzerine yazdığı eserde Dede Korkut'un adı geçer.

📖 **Nesâimü'l-mahabbe**

Ali Şir Nevâî'nin Câmi'nin Nefahatü'lüns'den çevirme ve tamamlama yolu ile yazdığı eserinde Dede Korkut'un Oğuzlar arasındaki ününden, kehanetlerinden ve veciz sözlerinden söz edilir.

📖 **Tevârih-i cedîd-i mir'at-i cihan**

Bayburtlu Osman tarafından III. Murat döneminde yazılmıştır, Eserin "Bayundur Han" bölümünde hikâyelerdeki bazı şahısların adları geçmektedir.

📖 **Şerefnâme**

Şeref Han'ın 1597 yılında tamamladığı eserinin Farsça girişinde Dede Korkut hikâyelerinde adı geçen Bügdüz Emen'in Hazreti Peygamber'e elçi gönderilmesi anlatılmaktadır.

📖 **Edirneli Ruhi**

Dede Korkut hikâyelerinin girişinde rastladığımız Kayı boyu ile ilgili cümlelerin benzerlerini Ruhi'nin eserinde de görmekteyiz: "Korkut Atadan nakl iderler ki dimiş imiş ki hanlık Oğuz han vasiyeti mucibince âhır Kayı Han evladına düşse gerekdür. Ta kıyâmete denlü ol nesilden olmasa gerekdür Müneccimbaşı da Arapça tarihinde yukarıdaki bilgileri tekrarlamıştır,

📖 **Şecere-i Terâkime**

Ebulgazi Bahadır Han tarafından yazılan eserde Dede Korkut, Salur Kazan, Eyrek ve Seyrek'ten söz edilmektedir.

📖 Târih-i Dost Sultan

Bu eserde Dede Korkut, "Mecusiler hakîmi ve rahipleri olan baksıların peygamberi" olarak gösterilir.

📖 Seyahatnâme

Evliya Çelebi tarafından yazılan eserde Dede Korkut'un Demirkapı Derbendi'nde ve Ahlât'ta olduğu söylenen mezarları hakkında bilgi verilmektedir.

📖 Tuhfetü's-sürûr

Hafız Derviş Ali Çengî tarafından 17. yüzyılda yazılan Farsça kitapta kopuzun dışında Dede Korkut kitabından bazı kahramanlardan da söz edilmektedir.

📖 Leylâ - Mecnun

Kul Ata adlı bir Azerbaycanlı şair tarafından yazılan mesnevide Dede Korkut'un özellikleri anlatılmıştır: Hoş imiş Korhut tahammül hoş durur; Dede Korhut dir ki ol âkil durur; Dede Korhut söyledi ki düşmenin...

📖 Adam Olearius

Fransız doğu bilimcisi olan bu zat, 1638 yılında Demirkapı Derbendi'nden geçerken o çevredeki mezarları incelemiş ve onlarla ilgili hikâyeleri dinlemiştir. Bu mezarlardan birisinin de Dede Korkut'a ait olduğundan söz etmiştir.

Hap Bilgi

✳ Dede Korkut hikâyelerinde geçen motifler

- Kör gözün açılması
- Bamsı Beyrek hikâyesi
- Kanlı gömlek ve mendil motifi
- Bamsı Beyrek hikâyesi
- Çocuksuzluk motifi
- Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesi
- Kardeş olduklarını anlama motifi
- Segrek ve Egrek hikâyesi
- İnsan eti yeme motifi
- Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü hikâye
- Periden doğma motifi
- Tepegöz'ün Sarı Çoban'la peri kızından doğması
- Güreş motifi
- Bamsı Beyrek hikâyesi
- Ölüm karşısında eş motifi
- Deli Dumrul hikâyesi
- Yüzük motifi
- Bamsı Beyrek hikâyesi
- Kılık değiştirme motifi
- Bamsı Beyrak hikâyesi
- Koç postuna saklanma motifi
- Tepegöz hikâyesi
- Rüya motifi
- Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması hikâyesi
- Çok eşle evlenme motifi
- Bamsı Beyrek hikâyesi
- Ad verme motifi
- Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesi
- Kazan Bey Oğlu Uruz hikâyesi
- Olağanüstü şekilde doğum motifi
- Evlenme motifi
- Kırk yiğit motifi
- At motifi

Bilgi Küpü

- * Dede Korkut hikâyelerinin diğer hikâyelerle olan benzerlikleri
- **Bamsı Beyrek** hikâyesinde kör gözün mendille açılması motifi, **Hz. Yusuf**'un babası Hz. Yakup'un gözlerinin kanlı gömlekle açılması motifine yine **Âşık Garip** hikâyesinde Garip'in annesinin kör gözlerinin Hızır'ın atının ayağının altındaki tozun sürülmesi ile açılması hadisesine benzediği görülür.
- **Tepegöz**'ün Çoban ile peri kızından doğması olayı, **Manas** destanında da görülmektedir.
- **Bamsı Beyrek** hikâyesinde Bamsı Beyrek'in Banu Çiçek ile evlenmek için güreş tutması hadisesi, **Şah İsmail** ile **Arap Üzengi** arasındaki güreş tutma olayı ile benzerlikler taşımaktadır.
- **Beyrek** hikâyesinde kahramanın kılık değiştirerek düğüne son anda yetişmesi motifi birçok halk hikâyesinde de görülür. Örneğin **Âşık Garip Hikâyesi** vb.
- **Bamsı Beyrek**'in çok eşle evliliği **Şah İsmail**, **Ercişli Emrah** ile **Selvihan** hikâyelerinde de görülür.
- **Kerem ile Aslı** hikâyesindeki beşik kertmesi ile evlenme motifi, **Bamsı Beyrek** hikâyesinde de vardır.

Hap Bilgi

- * Dede Korkut hikâyeleri, Eski Anadolu Türkçesinin ve Azeri şivesinin özelliklerini taşımaktadır.

Püf Nokta

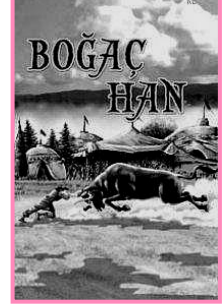
* Dede Korkut hikâyelerinde kahramanlar

• Bayındır Han	• Bamsı Beyrek
• Salur Kazan	• Tepegöz
• Dirse Han	• Deli Dumrul
• Kam Büre	• Yegenek
• Kazılık Koca	• Emren
• Kanlı Koca	• Kanturalı
• Uşun Koca	• Uruz
• Begin Han	• Segrek
• Boğaç Han	• Dede Korkut

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNİN ÖZETLERİ

1. DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN HİKÂYESİ

Bayındır Han'ın sohbetine giden Dirse Han'ın Kara Otağa oturtulması ile Dirse Han'ın karşılanması sırasındaki duygu ve düşünceleri ile oğlu Boğaç Han'ın kahramanlıklarını anlatan Dede Korkut hikâyesidir.

Bayındır Han hükmettiği halka her sene büyük şölen düzenler, yine bir sene gelecek konukların üç ayrı çadırdaki ağırlandığını emreder. Bunlar Ak, Kızıl ve Kara çadırlardır. Ak çadır oğlan çocuğu olanlara, Kızıl kız çocuğu olanlar için, Kara çadır ise hiç çocuğu olmayanlar içindir. Bayındır Han çocuğu olmayanları, üremeyenleri Tanrı'nın lanetledikleri olarak görür.

Dirse Han'ın ise çocuğu yoktur yanındaki 40 adamıyla geldiğinde bu davranışı hoş karşılamaz ve hanımına hesap sormaya karar verir. Hanımından hesap sorarken kendini öğüt dinlerken bulur, ama öğüdü de tutar ve büyük yemek düzenler. İnsanlara yardım eder hayır duası alır ve sonunda sağlıklı bir oğlu olur. Oğlan büyür ve Bayındır Han'ın büyük boğasıyla güreşir, kuvvetli yumruğuyla boğayı dizginler ve yener.

Şan kazanır Dede Korkut'un iltifatlarına nail olur, babası tarafından da ödüllendirilir. Bunu kıskanan babasının 34 adamı fesatlık düşünürler ve babasını Boğaç Han'a karşı doldururlar. Bir av düzenlerler ve o sırada türlü oyunlarla oğlanı babasına vurdururlar. Boğaç Han annesinin sütü ve dağ çiçeği oğlanın yarasına derman olur. Boğaç Han 40 yiğit tarafından kaçırılan babasını kurtarır. Dirse Han oğluna taht verir.

Hap Bilgi

- * Bu hikâyede çocuksuzluk, âşık oyunu, boğa ile güreşme, ad verme, kırk yiğit, oğlanı babasına vururma gibi motif ve unsurlara rastlanır.

2. SALUR KAZAN'IN EVİ YAĞMALANMASI

Bir şölen sırasında sarhoş olan Salur Kazan ava gitmek istemesiyle başlar. Dayısının karşı çıkmasına rağmen, oğlu Uruz'u çadırını koruması için bırakıp ava gider. Salur Kazan'ın yokluğunu fırsat bilen düşmanları evini basar, ailesinden olmayan Saru Kulmaş adlı kişi çadırı savunurken Karaçuk Çoban'ın iki kardeşi de koyunlarını savunurken ölür, karısı Burla, oğlu Uruz ve annesi tutsak edilir. Av sırasında kötü bir düş gören Salur Kazan, kardeşi Kara Göne'ye başvurur ancak Kara Göne karamsar sanırlarıyla Salur Kazan'ın korkusunu artırır. Salur Kazan avı bırakıp çadırına döner, olanları görür ve ailesini aramaya başlar.

Hap Bilgi

- * Bu hikâyede rüyada evinin yağmlandığını, evine kurtların saldırdığını ve yangın çıktığını görme motifi bulunmaktadır.

3. KAM BÜRE BEYOĞLU BAMSİ BEYREK

Bayındır Han'ın Oğuzları topladığı sohbete tüm beylerin oğullarıyla gelmesi üzerine, Büre Bey üzülür. Oğuz beyleri, Büre Bey için bir oğul, Bican Bey'e de doğacak oğlana vermesi için bir kız dilerler. Doğan oğlan büyüdüktan sonra kendisine hediye getiren bezirgânları kâfirlerden kurtarır ve Bamsı Beyrek adını alır. Bamsı Beyrek ve Banu Çiçek beşik kertmesidir ancak birbirlerini tanımazlar. Ayrı ayrı avlanırlarken karşılaşırlar, aralarında bir anlaşmazlık yüzünden güreşe tutuşurlar ancak ikisi de güçte denk olduğu için birbirlerine üstünlük kuramazlar. Bamsı Beyrek kendisini izleyen kırk yiğidin kendisini ayıplamaması için Banu Çiçek'e yumruk atar ve kazanır.

Banu Çiçek ile Bamsı Beyrek'in esir düşmesi sonucunda on altı sene ayrı kalırlar. Bu sürede Banu Çiçek mecburen evlenmek zorunda kalır. Banu Çiçek'in abisi Deli Karçar'a Yalancı oğlu Yaltacık'ın kanlı bir gömlek getirip "Bamsı öldü." demesiyle Banu Çiçek Yaltacık'a verilir. Düşün gecesi esir bulunduğu kaleden, tekürün kızının yardımıyla kaçan Bamsı, yaşadığını Banu Çiçek'e bildirir. Düşün günü Bamsı Beyrek gelerek Banu Çiçek'i geri alır. Yıllar sonra Aruz, Bamsı Beyrek'i obasına dostça çağırır. Ancak ona pusu kurmuştur ve onu yakalatıp sağ kolunu keser.

Hap Bilgi

- * Bu hikâyede beşik kermesi, çocuksuzluk, güreş tutma, esir düşme, düşünce son anda yetişme, kör gözün mendille açılması gibi motifler bulunur.

4. KAZAN BEYOĞLU URUZ'UN TUTSAK OLMASI

Kazan Bey, oğlunun henüz bir kan akıtıp baş kesip isim sahibi olamayışına üzüldüğünü bildirir. Oğlu da babasından nasıl savaş edildiğini, kan döküldüğünü kendisine öğretmesini ister. Kazan Han bunun üzerine oğlunu ava çıkarır, bu sırada düşman gelir ve Kazan Han savaşılmaya başlar. Oğluna sadece izlemesini söylemesine rağmen oğlan babasına fark ettirmeden savaşır. Babası, oğlunu bulamaz; evde de göremeyince düşmanla savaşılan yere gelir. Oğlunun kılıcını görünce onun esir düştüğünü anlar. Düşmanla tek başına savaşa giden Kazan Bey, yenilir. Bunun üzerine Hatun kırk kızla ve diğer Oğuz beyleriyle kâfirleri yener. Oğuzlar yurtlarına dönerler. Yedi gün yedi gece yemek yerler, oynarlar. Dede korkut dua eder ve hikâye de böylece sona erer.

Hap Bilgi

- * Bu hikâyede ad alma, tutsak düşme, baba sözüne itaatsizlik gibi motifler vardır.

5. DUHA KOCA OĞLU DELİ DUMRUL

Deli Dumrul isminde bir er vardır. Deli Dumrul kuru bir çayın üstüne köprü yaptırmıştır. Geçeninden 30 akçe geçmeyeninden döve döve 40 akçe alırdı. Bir gün köprüsünün yayına bir bölük oba yerleşir. Bu obada bir

yiğit ölür ve feryatlar üzerine Deli Dumrul atıyla oraya gelir. Feryatların nedenini sorar bir yiğidin öldüğünü öğrenir. Azrail'e kızar ona meydan okur. Onunla dövüşmek için Tanrıya yalvarır. Sonra evine döner.

Deli Dumrul bir toy düzenler ve bu toyda Azrail gelir. Deli Dumrul kılıcını Azrail'e savurur ve Azrail güvercin olup kaçmaya başlar. Deli Dumrul atına binip Azrail'i kovalarken Azrail birden ata gözüktür, at ürker ve Deli Dumrul attan düşer. Azrail, Deli Dumrul'un üzerine gelir, Deli Dumrul Azrail'e yalvarmaya başlar. Bunun üzerine Azrail kendisine değil Tanrı'ya yalvarmasını söyler. Deli Dumrul Tanrıya yalvarır ve Tanrı Deli Dumrul'a kendi canı yerine can bulmasını söyler. Deli Dumrul annesine ve babasına gider ama onlar canlarını vermezler. Can bulamadığı için karısına gider. Karısı da onsuz bu hayatın hiçbir önemi olmadığını söyler ve kendi canını vermeye razı olur.

Deli Dumrul Tanrı'ya yalvarır ya ikimizin canını al ya da ikimizi de bağışla diye. Bunun üzerine Tanrı onları bağışlar, 140 yıl ömür verir ve annesinin, babasının canını alması için Azrail'e emir verir. Deli Dumrul ve eşi 140 yıl ömür sürerler. Annesinin ve babasının da canı alınır.

Hap Bilgi

- * Bu hikâyede Azrail'e meydan okuma, Azrail'in güvercin kılığında görülmesi, cana karşılık can istenmesi ve kadının sadakati gibi motif ve unsurlara yer verilmiştir.
- * Dede Korkut hikâyeleri içerisinde arkaik unsurları bulunduran iki hikâyeden birisi Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi, birisi de Deli Dumrul hikâyesidir.

6. KANLI KOCA OĞLU KANTURALI

Kanlı Koca'nın, Kan Turalı adlı bir oğlu vardır ve onu evlendirmek ister. Oğlu babasına nasıl bir kız istediğini anlatır. Babası "Sen kız istemezsin, yiğit istersin." diye yanıtlar. Kan Turalı yola çıkar ve diyar di-

yar kız aramaya gider. Trabzon beyinin kızının tam istedikleri gibi olduğunu öğrenirler. Fakat bu kıza alabilmek için besledikleri üç canavarı öldürmesi gerekmektedir. Kan Turalı ölümü göze alarak kızın bulunduğu bölgeye gider. Neden geldiğini öğrendiklerinde düşmanlar onu içeri alırlar ve soyundurup boğayı üzerine salarlar. Bu arada kız oğlanı görür ve ona âşık olur. Oğlan boğayı da öldürür. Derisini beyin önüne serip kızını ister. Bu kez aslanı meydana salarlar, aslanı da öldürür. Derisini beyin önüne serip kızını ister. Onlar da bu kez deveyi öldürdükten sonra kıza alabileceğini söylerler. Kan Turalı deveyi de öldürür ve Selcen Hatun'u alıp gider. Bir yerde konaklarlar. Kan Turalı uyurken düşmanlar onun üzerine yürürler. Kan Turalı'nın annesiyle babası da onların kondukları yere gelirler. Kan Turalı ve Selcen Hatun düşmanla dövüşerek düşmanı yenerler. Atlarına binip babasının yanına varırlar. Bir çadır dikerler ve düğün yaparlar.

7. KAZILIK KOCA OĞLU YEGENEK

Hanlar hanı Bayındır Han'ın Kazılık Koca adında bir veziri vardır ve akın yapmak için kendisinden izin ister. İzin verilince de dağları tepeleri aşip Karadeniz kıyısında

bulunan Düzmürd Kalesi'ne gelir. Kalenin tefuru Arşinoğlu Direk Tekür adlı bir beydir. Altmış arşın boyu vardır ve çok kuvvetlidir.

Kazılık Koca kaleye gelince çok çetin bir savaş başlar ama tekfur onu yenip esir alır. Kazılık Kocanın yiğitleri de tekfurla tek tek savaşır fakat hepsi de yenilirler. Emren adında bir yiğit altı kez onu kurtarmaya çalışsa da başaramaz. Kazılık Koca kalede tam on altı yıl esir kalır. Onun Yigenek adında bir de oğlu vardır ama ona babasının öldüğü söylenmiştir. Yegenek bir gün arkadaşlarıyla tartışırken babasının ölmeyip tutsak olduğunu öğrenir ve Bayındır Hanın huzuruna çıkıp babasını kurtarmak için izin ve asker ister. Bayındır Han da ona adam verir. Yigenek Oğuz yiğitleriyle birlikte Düzmürd Kalesine saldırır. En sonunda Kazılık Koca'nın oğlu Yegenek tekfurunu yener. Böylece tutsak bulunan Kazılık Koca da serbest bırakılır. Baba oğul konu-tuklarında birbirlerini tanırlar. Zorlu bir mücadelenin ardından askerleri ve kaleyi ele geçirirler.

Hap Bilgi

- ✱ Bu hikâyede esir düşme, babasının ölmediğini öğrenme gibi motifler vardır.

8. BASAT'IN TEPEGÖZ'Ü ÖLDÜRMESİ

Oğuzların üstüne düşman gelir. Aruz Koca da kaçarken oğlu Basat'ı düşürür. Oğlanı bir aslan alıp besler. Çocuk zamanla büyür. Evine çağırırlar, gelir ama

tekrar aslanın yanına gider. Bu arada bir çoban su kenarında gördüğü güzel peri kızını çok beğenir. Dayanamaz ve onunla birlikte olur. Peri kızı bu birleşmeden bir çocuk dünyaya getirir fakat bu çocuk bir canavardır, bir samanlıkta büyür ve gelişir. Büyüdükçe büyür ve dev kadar olur. Bu yaratığın kafasında sadece bir göz vardır ve bu yüzden tepegöz denilmiştir. Bir türlü besleyemezler. Tepegöz, ne verseler yer ama doymaz, Dağlara çıkar, harami olur. Her gün onlarca insan yer. Bunun üzerine Dede Korkut'u çağırırlar ve Tepegöz'e haraçta anlaşmak isterler. Tepegöz, her gün beş yüz koyunla bu koyunları pişirecek aşçıya razı olur.

O sırada Basat, ailelerin feryatlarını duyar ve sorar. Öğrenince Tepegözle savaşmaya gider. Dövüşte Tepegöz'ün gözüne kızgın şişi saplayarak onu öldürür ve halkı tepegözden kurtarır.

Hap Bilgi

- ✱ Bu hikâyede aslan tarafından büyütülme, peri kızı ile birlikte olma, insan eti yeme ve dev gibi motif ve unsurlara rastlanır.

9. BEGİL OĞLU EMREN HİKÂYESİ

Bayındır Han yine otağını kurdurmuş, gelen hediyeleri alır idi. Ancak, çok üzüntülüydü. Soranlara, "Hediyeler az, ben şimdi bu beylere ne vereceğim" dedi. Gürcistan

haracı olan bir at, bir kılıç ve bir çomağı, Begil Bey'e verip onu sınır kumandanlığına atadı. Begil bu görevi çok iyi yaptı. Bayındır Han onu onurlandırdı. Bir gün Begil Bey ava çıktı. Vurduğu bir geyiğin peşinden giderken ayağı kırıldı. O halde, güç bela obasına vardı. Çok geçmeden, kırılan ayağı bütün obanın dilindeydi. Begil'in elinden bizar olan düşmanlar, bunu fırsat bilip Begil'in obasına saldırı hazırlığına giriştiler. Begil'in bundan haberi olunca derin üzüntüye kapıldı. Babasının bu halini gören oğlu, durumu öğrenince "Ben nasıl bir evlat olayım da babamın yerine savaşmayayım." diyerek babasının atına bindi, kılıcını kuşandı, yayını taktı.

Kâfirler Begil Bey'in atını tanıyorlardı. Binicisinin de onun oğlu olduğunu öğrendiler. Üzerine vardılar. Oğlan kavgada yenildi. Allah'a yalvardı. Allah Cebrael'e "Bu kuluma kırk yiğidin gücünü verdim." dedi. Bu sefer, oğlan kâfiri yerden yere vurdu. Kâfir, Begil'in dinini kabul etti. Babası oğluna karşı kara dağdan yayla, at sürüsünden oldu. Dedem Korkut geldi, bu Oğuzname'yi söyledi. Adı "Begü Oğlu Emren olsun." dedi.

10. UŞUN KOCA OĞLU SEGREK

Uşun Koca adında bir kişi vardır ve bunun da iki oğlu vardır. Büyüğünün adı Egrek'tir ve yaman, deli dolu bir yiğittir. Bayındır Hanın sohbetine canı ne zaman istese gider. İçeri

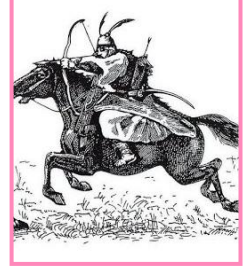

girdiğinde beyleri çiğneyip Kazan Han'ın hemen önüne oturur. Bir gün Oğuz yiğitlerinden Ters Uzanmış, kendisine kızarak oturduğu yeri hak etmediğini söyler. Egrek bu duruma üzülür ve Kazan Handan akın ister. İsteddiği izni alan Egrek şöenler verip eğlenir sonra da akına çıkar. Gökçe Denize kadar olan bütün memleketleri yağmalar. Daha sonra Kara Tekfurun çaşıntının (casusunun) bulunduğu Alınca Kalesine gelir. Buradaki ganimetleri toplarken casuslar onu zindana kapatırlar. Aradan yıllar geçer, Egrek'in kardeşi Segrek büyür. Bir tartışmada yiğit olmak istiyorsa ağabeyini Alınca Kalesi'nden kurtarmasını söylerler. Gerçeği öğrenen Segrek ana babasının yanına gelir ve ağabeyini kurtarmaya gideceğini söyler. Onlar da Segrek'i bu kararından vazgeçirmek için onu tez zamanda evlendirirler. Gerdek gecesi durumu eşine anlatır ve yıl içinde geri gelmezse evlenmesini söyler. Segrek ana babasının elini öpüp yola koyulur. Bunu duyan tekfur, Segrek'in önüne altmış asker yollar. Segrek bunları yener. Tekfur bu kez yüz asker daha gönderir. Segrek bunları da yener.

Tekfur da son çare olarak Egrek ve Segrek'i savaştırmaya karar verir ve Egrek'e, göstereceği kişiyi yendiği takdirde serbest kalacağını söyler. Egrek, Segrek'in konakladığı yere gönderirler. Egrek, Segrek'in belindeki kopuzu görünce onun da Oğuz elinden olduğunu anlar ve kopuzu eline alıp çalmaya başlar. Çalarken ona dönmesi gerektiğini yoksa onu öldüreceklerini söyler. Böylece kardeş olduklarını anlarlar ve birbirlerine sarılırlar. Daha sonra iki kardeş düşmanla savaşır onları yenerler ve evlerine dönerler. Davullar çalınır, ziyafetler verilir.

11. SALUR KAZANIN TUTSAK OLMASI

Trabzon'un tekfurı Kazan Han'a bir şahin hediye eder ve bu şahinle ava çıkarlar. Av sırasında şahin, bir kaz sürüsünün peşinden giderken birden Torna Kalesi'ne yönelir. Kazan Han da şahinin peşinden gider; dağlar, tepeler

aşar ve sonunda gözünü uyku bürür. İleride bir kale görür ve yanındaki beylere orada uyumayı önerir. Casuslardan Kazan Han ve yanındaki beylerin uyuduğunu öğrenen düşmanlar hemen bu kaleye saldırırlar ve yirmi beş yiğidi şehit ederler. Kazan Bey'i de tutsak edip Torna Kalesi'nde bir kuyuya atarlar.

Birgün tekfurun karısı Kazan Bey'i merak edip kuyunun başına gelir ve ona nasıl yaşadığını sorar. Kazan Bey de ölümlerin yiyeceklerini yediğini söyler. Kadın da bunun üzerine onun oradan çıkarılmasına ve bir domuz damına hapsedilmesine vesile olur.

Aradan uzun yıllar geçer ve Kazan Bey'in oğlu Uruz büyüüp bir delikanlı olur. Ama babasının esir olduğundan haberi yoktur. Gerçeği öğrenince anasına çok kızar ve babasını kurtarmak için hemen yola çıkar. Uruz ve ona yardım eden beyler pek çok düşmanı öldürürler. Bunun üzerine tekfur, bir plan yapar ve Kazan Bey'i Uruz'un karşısına birbirleriyle savaştırmak üzere çıkarır. Durumdan habersiz olan Kazan Bey ve oğlu savaşılmaya başlar ama Kazan Bey karşısındaki kişinin oğlu olduğunu anlar ve baba oğul kucaklaşıp hasret giderirler. Daha sonra hep birlikte düşmanı yenerler ve yedi gün yedi gece eğlence düzenlerler.

Hap Bilgi

- * Bu hikâyede tutsak olma, kuyuya atılma, ölümlerin yiyeceklerini yeme, baba ve oğlun savaştırılması gibi motifler bulunmaktadır.

12.İÇ OĞUZ'A TAŞ OĞUZ ASİ OLUP BEYREK'İ ÖL-DÜRMESİ

Üçoklar ve Bozoklar bir araya geldiklerinde Kazan Han bunlara daima yağma yaptırır. Ancak bir gün Kazan Han sadece Üç Oklara şölen verir ve diğerlerini çağırmaz. Böylece diğer boylar Kazan'

ın kendilerine düşman olduğunu düşünürler ve kendileri de Kazan Han'a düşman olurlar. Aruz, Dış Oğuz Beylerini toplayıp Kazan Han'ı düşman ilan eder. Diğer beyler de bu kararı kabul ederler. Kazan Han'a bağlı olan ve daha önce Aruz'un kızını almış olan Beyrek'in de kendi taraflarına geçmesini teklif ederler. Beyrek bu isteği, Kazan Han daha önce kendisine yardım ettiği için geri çevirir. Beyrek'e kızan Aruz onun sağ kolunu keser. Diğer beyler de onun evine yürürler. Beyrek durumu adamları vasıtasıyla Kazan Bey'e iletir ve ondan yardım etmesini ister.

Kazan Han bu haberi işitince çok üzülür ve yedi gün odasına kapanır, dışarıya çıkmaz. Kazan Han'ın kardeşi Kara Göne, Beyrek'in isteğini yerine getireceğini bunun için de kendisinden izin istediğini söyler. Kazan Han kardeşine izin verir. Böylece Üçoklar ve Bozoklar karşılaşır savaşırlar ama birbirlerini yene-
mezler. En sonunda Kazan ve Aruz birbirleriyle savaşa tutuşur. Aruz göğsünden yaralanınca diğer Dış Oğuz Beyleri af dilerler. Böylece savaş sona erer.

DÜNYA EDEBİYATI DOĞAL DESTANLARI

- **İlyada ve Odyseia:** Yunan edebiyatı
Yunanlıların Troia Savaşı'na gidiş ve dönüşlerini anlatır.
- **Şehname:** İran edebiyatı
İran-Turan mücadelelerini, İran'ın ulusal kahramanı Rüstem'in yiğitliklerini ve Büyük İskender'in İran'ı işgalini anlatır.
- **Kalevela:** Fin edebiyatı
Doğaya karşı savaşan Finlilerin erdemlerini, bilgeliklerini anlatır.
- **Mahabarata:** Hint edebiyatı
Kaurava'nın Pandavalara karşı savaşlarını, Krişna ve Arcuna'nın kahramanlıklarını anlatır.
- **Ramayana:** Hint edebiyatı
Ayadhyia prensi Rama'nın yaşamını anlatır.
- **Nibelungen:** Alman edebiyatı
5. yüzyılın ilk yarısındaki Hun-Germen savaşlarını anlatır.
- **Boewulf:** İngiliz edebiyatı
Yiğit Beovulf ve arkadaşlarının bir canavarla mücadelesini anlatır.
- **İgor:** Rus edebiyatı
12. yüzyılda Kıpçak Türkleriyle Rusların yaptıkları savaşları anlatır.
- **La Cid:** İspanyol edebiyatı
İspanyolların ulusal kahramanı Rodrigo'nun 11. yüzyılda Araplarla mücadelesini anlatır.
- **Chansen de Röland:** Fransız edebiyatı
Charlemagne döneminde Müslümanlarla yapılan savaşları anlatır.
- **Gılgamış:** Sümerler
Dünyanın ilk doğal destanıdır. Sümerlerin ilk hükümdarı olan Gılgamış'ın maceralarını anlatır.

DESTAN DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

DÜNYA EDEBİYATINDA YAPMA DESTANLAR

- **Aeneis (Vergilius):** Latin edebiyatı
Troia hükümdarı Priamos'un yeğeni Aeneis'in Roma'yı kurması anlatılır.
- **Henriade (Voltaire):** Fransız edebiyatı
16. yüzyıldaki din ve mezhep savaşları anlatılır.
- **Os Lusíadas (Camoens):** Portekiz edebiyatı
Vasco de Gama'nın seferleri anlatılır.
- **Kaybolmuş Cennet (John Milton):** İngiliz
Âdem'le Havva'nın cennetten yeryüzüne inişleri anlatılmıştır.
- **Kurtarılmış Kudüs (Ariosto):** İtalyan edebiyatı
I. Haçlı Seferi'nde Kudüs'ün alınışı (1909) anlatılır.
- **İlahi Komedya (Dante):** İtalyan edebiyatı
Öteki dünyada (ahirette) Dante'nin yaptığı 7 günlük bir gezi anlatılır.

DÜNYANIN BAŞLICA DOĞAL DESTANLARI

Gılgamış	Sümer
İliada	Yunan
Odysseia	Yunan
Nibelungen	Alman
Ramayana	Hint
Mahaparata	Hint
Kalevela	Fin
Şinto	Japon
Cid	İspanya
Şehname	İran
Robin Hood	İngiltere
İgor	Rus
Chanson do Roland	Fransız
Cuchulain	İrlanda

DÜNYA EDEBİYATI YAPMA DESTANLAR

Destan	Ulus	Yazar
İlahi Komedya	İtalyan	Dante
Kaybolmuş Cennet	İngiliz	Milton
Kurtarılmış Kudüs	İtalyan	Tasso
Çılgın Orlando	İtalyan	Ariosto
Aeneis	Latin	Vergilius
Os Lusíados	İspanya	Cervantes

TÜRK EDEBİYATINDA YAPMA DESTANLAR

Üç Şehitler Destanı	F.H.Dağlarca
Yedi Memetler Destanı	F.H.Dağlarca
Çakırın Destanı	F.H.Dağlarca
Genç Osman Destanı	K.Kul Mustafa
Sakarya Meydan Savaşı	C.Atuf Kansu
Çanakkale Şehitlerine	M.Akif Ersoy
Selçuk - name	Yazıcıoğlu Ali
Kuva-yi Milliye Destanı	Nazım Hikmet
Kurtuluş Savaşı Destanı	Nazım Hikmet
Battal Gazi Destanı	Behçet Çağlar
Cebbaroğlu Mehmet	Attila İlhan
Nemçe Destanı	Karacaoğlu
Para Destanı	Huzuri

TÜRK DESTANLARINDA TIP VE MOTİFLER

Türk Destanlarında Tipler

Tip, benzer özellikleriyle birçok eserde karşımıza çıkan ve bazı sabit özelliklere sahip karakterdir. Tip, toplumun inandığı temel kıymetleri temsil eder.

ALP TİPİ

- Türk destanlarında görülen örnek tip “alp” tipidir. Alp; kahraman, yiğit, cesur anlamlarında bir sözcüktür. Eski Türklerin yiğitlerine bu adı vermelerinin ilk koşulu yiğitlik, cesurluk, kişisel üstünlük, kahramanlık ve asalettir.
- Boy içinde asil bir aileden olmayana bu ad verilmez. Garip-name'ye göre “Alp kişide sağlam yürek, pazu kuvveti, gayret, iyi bir at, özel bir giysi, iyi bir kılıç, süngü, yay ve kader birliği ettiği iyi bir arkadaş olmak üzere dokuz şey gereklidir.
- Oğuz Kağan Destanı'nda bu tipin en ideale rastlanmaktadır. İslâmiyet'ten sonraki Türk destanlarında bu tip, “alp-eren” tipine dönüşmüştür.
- Kişilikleri ve davranışları ile bir ülkenin peşinde olan alpler, kişisel tutkuların üstünde topluma mal olmuş kişilerdir. Alpler, hareketli, sosyal yaşamın zorunlu bir sonucu olarak hareket unsurunun esas alındığı güçlü erlik duygusu dediğimiz değerlerle bütünleşirler. Bu kişiler fiziksel olduğu kadar, ruhsal açıdan da derin bir kişiliğe sahiptir. O, halkının öz gücünü sembolize eder. Mücadelesi uğruna geri çekilme, kaçma, yılma gibi davranışlar göstermez.
- Türk destanlarındaki sosyal yaşam ve bu yaşamın önemli bir parçası olan avcılık, hayvancılık, akıncı ruh ve göçebe yaşayış alp tipinin doğmasına neden olmuştur. Göçebe hayatı düzenleyen ana faktör bizzat doğanın kendisidir.

- İnsanın bütün yaşamı, doğanın ona verdiği yeteneklerin geliştirilmesi ile mümkündür. Türklerdeki göçebe yaşam tarzı hareketli ve aktif olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle, Türk destanlarında kadın ve erkeği ile akıncı, avcı tipler daima ön plana çıkmış ve alplık geleneği sürüp gitmiştir.
- Türk destanlarında (özellikle Oğuz Kağan destanında) ülkü, dünyaya buyruk olma. Sosyal hayat olarak hayvancılık, avcılıkla uğraşma, akıncı güç ve göçebe yaşayış “alp tipi”ni doğurmuştur.
- Türk destanlarında görülen alp tipi, genel olarak manevi bir güce ve Tanrı'ya inanmakta, kuvvet, kudret, başarı insanoğluna Tanrı'nın bir vergisi olarak kabul edilmektedir. Oğuz Kağan'ın “Gök Tanrı'ya borcumu ödedim.” deyişi bu inanın ifadesidir.
- Türkler İslâmiyet'i kabul edip yerleşik hayata geçince alplık, Battal Gazi, Danişment Gazi, Satuk Buğra Han gibi Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslâmlaştırmak için mücadele eden kahramanlarla alperen biçiminde devam etmiştir. Alplikte cesaretin yanı sıra fizyolojik bakımdan da kuvvet esastır. Çünkü alp kişi kendi cesaret ve gücüne güvenerek mücadelelere girer. Alp, doğuştan olgun ve güçlü doğar.
- Doğumları olağanüstü ifadelerle anlatılan ya da dolaylı olarak belirtilen kahramanların hayatları hakkında yiğitlik gösterecek yaşa gelinceye kadar hiçbir bilgi bulunmaz. Ancak kahramanlar on beş yaşına geldiklerinde alplık göstermeyle ilgili olaylar ortaya çıkar. Çocuk, bir yiğitlik göstermedikten sonra ad alamaz.
- Alp, çocukluğunda normal çocuklardan farklı davranışlar sergiler. Örneğin **Oğuz Kağan** ana sütünü bir kere emmiş, kırk günde yürümüştür. Oğuz Kağan'ın babasının, çocuğunun kudretine göre ad verilmesi için düzenlediği şölenle çocuğun birden bire “Benim adım Oğuz'dur.” demesi üzerine Oğuz adını almıştır. Dede Korkut destanında **Boğaç Han**'a boğayı öldürdüğü için Boğaç Han adı verilmiştir.

- Yine Manas destanında **Manas**'ın oğlu Semetey'e ad koyarken (doğuşunda görülen olağanüstülükler nedeniyle), "Beş yaşında yurt yıksın, on beşinde ok atsın, büyük iller alsın" diye dua edilmiştir.
- Köroğlu**'nun tasviri yapılırken de "Kendisi kaynamış kara demir gibi, kulakları kalkan gibidir. Omzunda yirmi dört kişinin oturabileceği genişlik vardır, kalkanı dövebilecek, çeliği çiğneyip püskürecek kuvvettedir. Narası dağları gümbür gümbür inletirdi." ifadesi dikkat çekmektedir.
- Dede Korkut'ta da göçebe toplumun yaşam tarzı nedeniyle alp kişi her zaman güçlü ve mücadeleye hazır olmalıdır.
- Türk destanlarında alp her zaman atlıdır. Bu yaşantı Türk düşüncesine "Türk çadırdı doğar, at üstünde ölür." yargısını yerleştirmiştir.
- Alp kişi savaşa genellikle yalnız girmekle birlikte yanında her zaman kırk yoldaşı bulunur. Alp ilk atışta düşmanı vurur ve yenilmez. Oğuz Kağan ve Manas savaşta kimseye yenilmeyen alp kişilerdir.
- Gerek alp tipinin ve gerekse alp-eren tiplerinin dövuştükleri insan ve diğer varlıkların cesaret, güç, kuvvet bakımından kahramanlardan hiç de aşağı olmadıkları görülmektedir. Onlar da sıradan insan değil, kahramanlardır.
- Anlatılardaki işlevleri de esas itibarıyla olumlu olan alperen olan başkahraman tipinin doğruluğunu, isteneni veya ideali ortaya çıkarmaktadır. Alp gönlünü yüce tutmalı, malına kıymalı, evine konuğu gelmeli, yalan bilmemelidir.
- Türk destanlarında alpler insanî fakat hanımları ruhanî bir özellik taşır. Bu nedenle genellikle alplerin hanımları, Tanrıca gönderilmiş kutsal kadınlardır.
- Oğuz Kağan'ın ilk eşi gökten inen bir ışık içinde Oğuz'un önüne çıkmıştır. İkinci eşi de bir ağaç kovuğunda bulunduğu bir kızdır. Alpler eşlerini hep kahraman, mücadeleci ve yiğit kadınlardan seçerler. Manas, eşi Kanıkey'i bir mücadele sonucu alır.

- Dede Korkut destanında **Bamsı Beyrek**, Banu Çiçek'le evlenebilmek için ava çıkar, at yarışır, ok atar, güreşir ve bu yarışları kazandıktan sonra evlenir.
- Alp kişinin en önemli özelliklerinden biri, gerçek bir yurtsever oluşudur. Gücsüz ve zayıf kimselere dokunmaz, aman dileyeni affeder. Burada alp kişinin iki türlü özelliği dikkat çekmektedir. Birisi mütevazılık, dürüstlük, cömertlik, konukseverlik gibi karaktere dayanan özelliklerdir ki bunlar, Dede Korkut Hikâyelerinde erdemli sözleriyle işaret edilir, diğeri de baş kesmek, kan dökmek, ata binmek gibi özellikler olup hünere kavramı ile işaret edilmektedir. Bunlar birbirlerinden ayrılmaz biçimde görülen alplık özellikleridir.

BİLGE TİPİ

- Eski Türklerde topluma manevi liderlik yapan, toplumu yönlendiren, çağını aydınlatan, verdiği öğütleri ve öğütlü sözleriyle yaşamlarından sonra dahi dilden dile dolaşan kişiler vardır. Aksakallı ifadesi ile de belirlenen bu kişiler, bilge tipleridir.
- Türk destanlarında bilge tipi çok önemlidir. **Erge-
nekon Destanı**'nda demir dağı eriterek Türklerin yol bulup çıkmasını sağlayan usta demirci, bilge tipinin en önemli örneklerindendir.
- Türk destanlarında kağanların yanlarında genellikle bilge vezirler bulundurmaları ve verecekleri önemli kararlarda bilgelerin bilgilerine başvurmaları bilgeliğin önemine inanılmış olmasının en belirgin işaretidir.
- Oğuz Kağan** destanındaki Oğuz'un akıl hocalarından Uluğ Türk bilge tipinin en güzel örneklerindendir. Bilge Kağan anıtı da bilgeliğin önemini vurgulayan bilgi ve belgelerden bir diğeridir.

- **Ergenekon** destanında, demir dağ eriterek Türklerin yol bulup Ergenekon vadisinden çıkmalarını sağlayan usta demirci de bir çeşit bilge tipi örneğidir.
- **Oğuz Kağan** destanında kağnyı icat eden kişinin şahsında uzmanlığın tarif edildiği bilinmektedir.
- Oğuz Kağan destanında, Uygur Türeyiş destanında, Manas destanında ve Dede Korkut'ta bilgiye verilen önem, bilge kişilerin kişiliğinde yaşatılmıştır.
- Oğuz Kağan destanının Uluğ Türk'ünün şahsında ilk örneğini gördüğümüz bilge devlet adamı, Manas'ta Bekay, Dede Korkut destanında, Dede Korkut ve diğer anlatılarda İrkıl Ata, Yuşi Hoca gibi kimliklerle karşımıza çıkmaktadır.
- Bilge kişilerde ilahî bir sezgi gücü bulunmaktadır. Gerek İslâmiyet'ten önceki gerekse İslâmiyet'ten sonraki Türk destanlarında alplık ve bilgelik adeta iç içedir. Türklerin şaman ve kam geleneğinin devamını hatırlatan Korkut Ata profili, yaşlı, töreleri yürüten, doğaüstü ve doğa olayları arasındaki ilişkileri düzenleyen bir tiptir.
- Dede Korkut hem maddi hem manevi alanlardaki yiğitlikleriyle alperen tipinin Türk kültüründeki ilk temsilcisi ve örneğidir. Dede Korkut akıl, maneviyat, ululuk yönleriyle maddî gücün manevî güç ile bütünleştiği bir simge değeridir. Dede Korkut Hikâyeleri onun bilge tipi etrafında şekillenmiştir.

KADIN TİPİ

- Aile bütün toplumlar için daima en önemli kavramlardan biri olmuştur. Küçük sosyal gruplar içinde en sürekli ve vazgeçilmez olanı ailedir. Tüm Türk destanlarındaki gibi Dede Korkut Hikâyelerinde görülen aile yaşayışında gelenekler ve anayasa yerine geçen töre hâkimdir.

- Türk destanlarının tümünde olduğu gibi Dede Korkut Hikâyelerinde de aile çok sağlam bir temel üzerine kurulmuştur.
- Aile kavramı içinde en önemli bir yere sahip olan, soyun devamlılığının kaynağı olan, yuvayı yapan, fedakârlık ve sadakatiyle toplum içinde farklı bir yere sahip olan kadındır.
- Türk destanlarında kadın bazen evin reisliğini üstlenir ve erkeğinin en büyük destekçisidir. O da gerektiğinde erkeği ile ata binip ava gider ve her türlü tehlike karşısında uyanık olur. Erkek kahraman kadar yiğitlik özelliklerine sahiptir.
- Göçebe toplum yapısı içinde ata binen, kılıç kuşanan, ok atan, ava çıkan kadın destan kahramanları, benzer yapıya sahip Altay yöresi destanlarında **Altın Arığ** ve diğer destan örneklerinde görülebileceği üzere son derece etkindirler.
- Kırgızların **Cangıl Mirza**, Uygurların **Nözüğü**, Başkurtların **Zaya Tülek**, Hakasların **Altın Arığ** destanlarında başkahramanlar hep kadındır. Manas'ın hanımı **Kanıkey** bozkır kültürünün ideal kadın tipi olarak karşımıza çıkar.
- Danişment-name'deki **Efrumiye** adlı kadın kahraman destanlardaki kadın tipinin idealleştirilmiş bir örneğidir. Yine Battal Gazi destanında, Battal'ın eşi **Zeynep** ve gördüğü rüya sonucu İslâmiyeti kabul edip Battal Gazi ile evlenen **Mah Piyruz**, Kayser'in askerlerine karşı kahramanca savaşır, tutsak olur ve kulede tutsak iken kurtulurlar.
- Destanlardaki kadın kahramanların kuvvet, kudret ve cesaret yönünden erkekten hiç farkları yoktur. Kadının destanlardaki yeri sosyal hayattaki üstün mevkisinin aynıdır. Analık görevi, Türkler arasında kadına büyük değer kazandırmış, onu ilâhî bir varlık konumuna sokmuştur.
- Yaratılış destanında Tanrı'ya insanları ve dünyayı yaratması ilhamını veren **Ak-Ana** bir kadındır. Oğuz Kağan'ın ilk karısı ışıktan, ikinci karısı ağaçtan doğmuş kutsal kadınlardır.

- Türklerdeki kadın anlayışının İslâmiyet'ten sonraki Türk destanlarında da devam ettiği görülmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde kadınların yeri ve önemi çok büyüktür.
- Manas'ta ise kadın evin kaderinin ve namusunun koruyucusu olarak gösterilir. Dede Korkut'ta **Kan Turalı**, düşmanlar tarafından sarılınca eşi **Selcen Hatun** at biner, kılıç kuşanır ve savaşır.
- Bayındır Han'ın ziyafetlerinde oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa, oğlu kızı olmayanı kara otağa oturtması kadının da toplumda işlevine göre büyük önem kazandığının işaretidir.
- Türk destanlarındaki kadın tipinde karı koca sevgisi ve kocaya bağlılık ön plandadır. Dede Korkut'ta da aile bağına büyük önem verildiği görülmektedir.
- Daha çok tek kadınla evlenilir. Aile dışında aşk hayatı görülmez. Beyler eşlerine karşı saygılıdır. Onların duygularına önem verirler.
- Kadınlar, çoğu kez erkekler gibi savaşçı ve onun imdadına yetişecek kadar cesaretlidir.
- Kısacası hemen hemen bütün Türk destanlarında ve Dede Korkut hikâyelerinde kadın tipi önemli bir yere sahiptir. Alp tipinin yardımcısıdır.

Bilgi Küpü

* Türk Destanlarında Kadın Tipleri

▪ Manas	→	Kanıkey
▪ Semetey	→	Ayçörek
▪ Kan Turalı	→	Selcen Hatun
▪ Bamsı Beyrek	→	Banu Çiçek
▪ Danişment Gazi	→	Efrumiye Sultan
▪ Battal Gazi	→	Zeynep Hatun
▪ Battal Gazi	→	Gülendam Hanım
▪ Battal Gazi	→	Mah Piyruz
▪ Köroğlu	→	Esabali
▪ Yaratılış	→	Ak Ana

TÜRK DESTANLARINDA MOTİFLER

Destan motifleri, destan kahramanları ile iç içe bir durumdadır. En önemli rol kahramanın olduğu için motifler kahramanın eylemlerine uygun olarak gelişirler. Ayrıca toplumun inancı ve yaşantısı da motifleri şekillendirir. İslâmiyet'in kabulünden önceki Türk destanlarında Şamanist unsurların ön planda olduğu görülmektedir.

İŞIK MOTİFİ

- Bu motif destanların kuruluşunda kutsiyetten kaynaklanan hayat verici bir özelliğe sahiptir.
- Destanların büyük kahramanları bu kahramanlara kadınlık ve mukaddes Türk çocuklarına annelik yapan kadınlar ilahî bir ışıktan doğarlar.
- Şamanist inanca göre yerden on yedi kat göğe doğru gittikçe aydınlanan bir nur âlemi vardır ki bunun on yedinci katında bütün göz kamaştırıcı ışıyla Türk Tanrısı oturur. Yeryüzünde iyilik yapan ruhlar da bir kuş şeklinde bu nur âlemine uçarlar.
- Işık, destanlara aydınlık veren dini bir motiftir. Destanların büyük kahramanları ve onların evlenecekleri kadınlar kutsal bir ışıktan doğarlar.
- **Yaratılış** destanındaki Ak -Ana, ışıktan bir kadın sembolüdür. **Oğuz Kağan** destanında Oğuz'un evlendiği kadın gökten inen mavi bir ışıktan doğar
- Yine Oğuz Kağan destanındaki Oğuz ordularına yol gösteren kurdun Oğuz'un çadırına inen bir ışıktan doğduğu belirtilmektedir.
- Türklerin İslâmiyet'ten önce bağlı bulundukları Şamanizm'de uçmak ifadesi ile belirlenen sonsuz mutluluk ülkesi, cennet bir ışık dünyasıdır. Şamanizme göre yerden on yedi kat göğe doğru gidildikçe aydınlanan bir ışık dünyası bulunmaktadır.
- Uygurların benimsediği ışık dini de denilen Mani-haizmin tanrısı da ışık tanrısıdır.

- Bütün eski Türk inanışlarında ışık hep ön plandadır. Uygur destanında **Böğü Kağan**'ın dört kardeşi ile birlikte gökten inen bir ışıktan yaratıldığı anlatılır.
- Yine Türeyiş destanında Uygur hükümdarının kızları gökten gelen bir ışıktan doğan Börteçine adlı kurtla evlenmişlerdir.
- Işık, destanlarda semavî - dinî bir motiftir İslâmiyet'in kabulünden sonraki destanlarda da bu motif çok önemsenmiş, destan kahramanlarının daima yüzleri nurlu ve dolunaydan daha parlak bir biçimde tasvir edilmiştir.
- **Satuk Buğra Han**'ın dört kızından ikincisi Alanur'un Cebrael vasıtasıyla ağzına akan bir damla ışıktan dünyaya gelen oğluna Ali gibi Allah'ın aslanı olduğundan Seyyid Ali Aslan Han adını veriş bu motifin Türk destanlarında yaygınlığının örneklerindendir.
- **Battal Gazi** destanında Battal Gazi'nin ölümünden sonra ışık, bir direk şeklinde onun mezarı üzerine iner. Bu durum bu motifin İslamiyet'ten sonraki Türk destanlarında da devam ettiğini ortaya koymaktadır.
- Manihaizm dininde de ışık tanrısı vardır ve kutsaldır. Yine Şamanizmde Ulu Ay atası ve Ulu Ay anası destanında da ışık motifleri görülür.
- Gökten inen kutsal ışık motifi, Çin mitolojisinde de vardır. Kimi Çin imparatorlarının doğumu gökten ışık inmesi ile gerçekleşmiştir.
- Kısacası ışık motifi, İslamiyet'ten önceki Türk destanlarında ve İslamiyet'ten sonraki Türk destanlarında görülmüştür.

Hap Bilgi

* Işık motifinin görüldüğü destanlar

- Yaratılış destanı
- Oğuz Kağan destanı
- Türeyiş destanı
- Göç destanı
- Satuk Buğra Han destanı

AĞAÇ MOTİFİ

- Ağaç motifi, Türk destanlarının asıl öğelerinden birisi olarak kabul edilir. Önemi büyük olan ağaç destanlarda kutsallaştırılmak sureti ile yok edilmesinin önüne geçilmiştir.
- Bu motif Türklerin ilkel çağlardan gelen önemli bir geleneğinin sembolleştirildiği kavramlardandır. Göktürkler ve Uygurlar devrinde ağaç kutsal sayılmıştır, Şamanizm'de orman bütünü ile bir kült olarak görülmüş, bazı ağaçlar takdis edilmiştir.
- Türk destanlarında ağaç, özellikle **çınar** ya da **kayın** gündelik hayattan alınarak kutsallık kazandırılmış ve böylece ağaca olağanüstü bir özellik verilmiştir. İnsanın yaratılışı ile ilgili bir Türk efsanesinde Tanrı, yeryüzündeki dokuz insan cinsini, bu insanlardan önce yarattığı dokuz dallı bir ağacın gölgesinde barındırmıştır.
- Ağaçların gökten indiğine inanıldığından kamların (şamanların) davulları üzerine ay ve yıldız resimlerinin yanı sıra kayın ağacı resmi yapmışlardır. Ağaç motifini hemen hemen her Türk destanında sıkça görmek mümkündür.
- Her destanda genişçe yer almıştır. Aslında insanlar ve evren için çok büyük önemi olan ağaç destanlarda bilinçli olarak kutsallaştırılmak sureti ile yok edilmesinin önüne geçilmiştir.
- **Oğuz Kağan** destanında Oğuz'un evlendiği ikinci karısı göl ortasında kutsal bir ağacın kovuğunda yaratılmıştır. **Ergenekon** destanında da meyve veren ağacın kesilmesi kesinlikle yasaktır.

- Bu motif destanlarda oba, ata ve devleti temsil eder. Uygurların eski yurtlarında bulunan Loğla ve Selenge nehirleri arasındaki bir ağaç üzerine kutsal bir ışık inmiş ve ağaçta bir şişkinlik meydana gelmişti. Dokuz ay on gün geçtikten sonra ağaçtaki bu şişkinlik çatladı ve ağaçtan beş çocuk doğdu. Uygurların beş atası gökten inen nurla ağaçtan doğmuşlardı.
- Oğuz Kağan'ın orduları batıya doğru akarken İtil suyunu ağaç üstünde geçtiler. Bu destanın İslamiyet'ten sonraki şeklinde yavrusunu ağaç kovuşunda doğuran kadının oğluna Kıpçak adı verilir. Ergenekon destanında Göktürkler, Ergenekon'daki demirden dağ, çevresinde ağaç yakıp eritmiştir.
- İslamiyet'ten önceki destanlarda rastladığımız bu kutsal ağaç motifi, İslamiyet'in kabulünden sonra da ağaç sevgisi olarak ileri düzeyde tutulmuştur. Yaş kesen baş keser gibi halk söylemleri ile de ağaçlara zarar verilmesi engellenmeye çalışılmıştır.
- Yine Oğuz Kağan destanında Oğuz'un avını bir ağaca asarak canavarı avlaması destanlarda görülen ağaç motiflerine örnek gösterilebilir. Yakut Türklerinin yaratılış ve türeyiş efsanesi olan Er Sogotoh destanında insanın ağaçtan yaratıldığı anlatılır.
- İnsanlığın yaratılışı hakkındaki Türk düşüncesine göre Tanrı, yeryüzündeki dokuz insan cinsini, bu insanlardan önce yarattığı dokuz dallı bir ağacın gölgesinde barındırmıştır. Önce yerden dokuz dallı ağacı yükseltmiş, sonra her daim altında bugünkü insanlığın ilk atalarından birini yaratarak, bu dokuz insana ağaç gölgesinde barınmayı bir yaratılış bilgisi halinde vermiştir.
- İslamiyet'ten sonraki destanlarda da ağacın ve ağaç sevgisinin ileri seviyede olduğunu görüyoruz. Dede Korkut destanlarında bu sevgi, gönülden gelen bir serzeniş şeklinde karşımıza çıkar. Dede Korkut'un Tepegöz hikâyesinde Basat'ın "Atam adın sorar olsun kaba ağaç" sözleri, Türk toplumlarında ağacın kutsal bir varlık olduğu düşüncesinin çok eskilere dayandığını göstermektedir.

Hap Bilgi

Ağaç motifinin görüldüğü destanlar

- Yaratılış destanı
- Oğuz Kağan destanı
- Ergenekon destanı
- Göç destanı

AT MOTİFİ

- Türk destanlarında ve diğer sözlü anlatı ürünlerinin hemen hepsinde at, önemli bir konuma sahiptir. Bunun temelinde Türk halkının göçebe kültürünün büyük etkisi bulunmaktadır. Devenin Arap için önemi ne ise atın da Türk için önemi odur. Destanlardaki alp kişi, destan içindeki kaderini sahibi bulunduğu atla birlikte yaşar.
- Destan kahramanının yanında yer alan at, bütün Türk destan rivayetlerinde olağanüstü özelliklere sahip olarak su ruhundan türer. Türkler, atların denizden çıkan, dağdan inen ya da gökten, rüzgardan, mağaradan gelen kutsal aygırlardan türediğine de inanırlardı.
- Bu at, insan gibi anlayışlı ve duygulu olup kuş gibi havada uçan özelliklere sahiptir. Destanlarda yer alan atlar son derece süratlidirler. Göz açık kapayınca kadar dağları, dereleri aşarlar. Her birinin kendine özgü bir adı vardır. Destanlarda atın adının geçtiği yerde sahibi de anılmış olur. Türkler arasında atın gücünün Tanrı tarafından verildiğine inanılırdı. Destanlarda kahramanların en büyük yardımcısı atıdır.

- At destanlarda tıpkı kahraman gibi olağanüstü özelliklere sahiptir. Kahraman atı olmadan hiçbir iş yapamaz.
- Adeta destanlarda zaferin ve mağlubiyetin gerçek sahibi attır. Destan kahramanlarının atları soy sop sahibi, şecereleri bilinen son derece akıllı, bilinmezden ses duyan, tehlikeyi önceden sezip haber veren, yeteneğe ve kahramanlık töresine sahip varlıklardır.
- Türklerin beslenme, yeni yerleri keşfetme ve fethetme aracı olan at, sosyal hayat içerisinde insanın kolu kanadı, kardeşi, yoldaşdır.
- Kahraman atını yanından ayırmaz, onu unutmaz, tanrıya yalvarırken bile atını anmadan edemez. Gücü ata dayanan bir toplum düzeninde kahramanın atsız olması düşünülemez. Kişinin kahraman olacağının işaretlerinden biri de at sahibi olmaktır. Destan kahramanları pek çok yerde atlarıyla birlikte ifade edilirler. Kahramanı tarif etmeye yarayan at en önde yer alır ve çoğu zaman kahramanı niteler, onun sıfatı haline gelir. Boz aygırlı Bamsı Beyrek, Konur atlı Kazan Bey gibi ifadeler bunlardandır.
- Oğuz neslinin atları gelişigüzel atlar değildir. Her birinin ayrı niteliği ve fiziksel özelliği vardır. Bu atların boynu uzun, alınları geniş, gözleri iri ve aydınlık, kulakları dik, sağrısı geniş, bacakları uzundur. Yakut Türklerinin bir destanı olan Er Sogotoh destanında, Er Sogotoh'un güney seferine giderken Kan ırmağına gelince ırmağı geçemediği ve zorda kaldığı bir sırada sarı atının üzerindeki yüklerle uçarak Sogotoh'u ırmağın karşısına geçirdiği anlatılır.
- Çin kaynaklarında Türklerin en uzun koşan atları yetiştirdikleri kayıtlı olup Mete'nin babası ölünce Çinlilerin elçi göndererek bu atı istedikleri işaret edilmektedir. Mete'nin atına da kimsenin yetişemediği çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir.
- Manas'ın **Ak Kula** adlı atı da Mete'nin atı kadar ünlü atlardandır. Bu nitelikler içinde şekillenen at, sadece Şamanist düşünceye dayalı destanlarda değil, İslâm çağı Türk destanlarında da farklı ayrıntılarla yaşatılır.
- Battal Gazi'nin **Aşkâr**'ı olağanüstü anlayışla bir mağarada, bir ruhtan şekillenmiştir. Bu at da insan gibi konuşur, sahibini korur ve havada uçar. Dev-zâde Aşkâr adlı bu atın ab-ı hayat'tan içtiği bu nedenle ölümsüzleştiği efsane olarak yaşar.
- Köroğlu'nun **Kırat**'ı da insan gibi zeki ve anlayışlıdır. Bağdat'ta Köroğlu yiğitleri ile esir edilince Kırat kimse beğenip almasın diye kör ve topal taklidi yapar. Kahramanın başarıya ulaşmasında en kuvvetli güçtür. Sahibini tehlikelerden korur, ona yol gösterir, tehlikelere karşı uyarır, sahip olduğu olağanüstü güç sayesinde ölümlerden kurtarır, onu başarıya ulaştırır.
- Savaş meydanında Aşkâr'ı kaybeden Battal Gazi başka bir ata biner fakat hiçbir varlık gösteremez ve esir olur. Köroğlu da Kıratını Keloğlan'a çaldırınca bütün gücünü ve maharetini kaybeder, ne zaman ki Kır atını tekrar eline geçirir o zaman kolu kanadı açılır ve bir güce sahip olur.
- Manas destanında Manas'ın **Akkula** adlı atı en sadık dostu ve savaş arkadaşıdır. Akkula'sına at yetişmez. Manas ölünce Akkula yas tutar, yemez içmez, mezarın başında dua eder. Akkula'nın duaları sonucu Manas dirilir.
- Bamsı Beyrek hikâyesinde, altı yıl zindanda kaldıktan sonra kendisini bekleyen atı Bengiboz'a; "Kardeş derim sana, kardeşten ileri!" diye seslenir
- At motifi Cengiz Han destanında da aynı özelliklere sahip bulunmaktadır. Türklerde ata verilen önemi işaret eden bir olay da **Oğuz Kağan**'ın Buz Dağı'na kaçan atını bulup getiren bir beye Karluk adını vermesi gösterilebilir.
- Savaşlarda atlar, binicisine göre giydirilip zırhlılandıkları ve atların savaşlarda Alp gibi görev aldıkları Göktürk yazıtlarında işaret edilmekte bir ata **Alp Salçı** adının verildiği yazılmaktadır.
- Türklerin geleneklerinden biri de kabileler arasında at yarışları düzenlenmesidir. Atın kazanması boyun onuru olarak düşünülür.

DESTAN DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

- At yarışlarının sonunda savaşların çıktığı bile olmuştur. Tarihi seyir içinde Türk destanlarındaki alp kişilerin kolu kanadı olan at motifi bütün Türk destanlarında en önemli motiflerdendir. Destanlarda başlayan bu tablo Dede Korkut'la bazı halk hikâyelerinde de devam eder.

Hap Bilgi

* At motifinin görüldüğü destanlar

▪ Kül Tigin	--▶	Alp Salçı
▪ Bamsı Beyrek	--▶	Bengiboz
▪ Manas	--▶	Akkula
▪ Battal Gazi	--▶	Devzade Aşkar
▪ Köroğlu	--▶	Kırat veya Doru
▪ Oğuz Kağan	--▶	Alaca Aygır
▪ Alpamış	--▶	Bayçıpar
▪ Er Töştük	--▶	Çal Kuyruk
▪ Edige	--▶	Timçavar
▪ Şah İsmail	--▶	Kamer tay

RÜYA MOTİFİ

- Rüyalar destan kahramanlarının hareket tarzlarının tayinine ve gelecekteki olaylardan haberdar olmalarına yaraması bakımından destanlarda önemli bir yer tutar.
- Bir mücadele üzerine kurulan destanda, kazanılacak başarıları ya da yaşanacak felaketlerin vaktinden önce hissetmesini sağlar. Her iki şekilde de bir bakıma toplumun geleceği sergilenir ve kadercilik anlayışı işlenir.
- Türk destanlarında ilk rüya motifine **Alp Er Tunga**'ya bağlanan Oğuz destanında Uluğ Türk tarafından görülen rüyada rastlanmaktadır. Bu rüyada Uluğ Türk, bir gün rüyada bir altın yay ve üç gümüş ok görür. Oklar kuzeye doğru, yay da gün doğusundan gün batısına doğru uzanmış olarak belirir. Bu rüyasını **Oğuz Kağan**'a anlatır.

- Rüya Oğuz boylarının geleceği ve teşkilatlanması hakkında bir ön haber niteliğindedir. Rüya motifi-ne Dede Korkut, Manas Destanı ve Battal Gazi Destanı'nda da rastlanmaktadır.
- Dede Korkut'taki **Salur Kazan**'ın rüyasında evinin üzerine yıldırım düştüğünü, kurtların evine saldırdığını gördüğünü anlatması üzerine Salur Kazan'ın avdan dönünce obasının yağma edildiğini görmesi rüya motifine önemli örnektir.
- Manas** destanında Kırgızlara düşman olan han kızı Akılay, rüyasında bir sele kapıldığını, o sırada altın yapraklı bir çınara sarıldığını babasına anlatır. Kısa bir süre sonra Şoruh Han Manas'a yenilir ve kızı Akılay da esir kızlarla birlikte Manas'a hediye edilir ve Manas'ın karısı olur.
- Battal Gazi**'nin karısı Gülendamar, Battal Gazi'yi rüyasında görür ve Müslüman olur. Kısa bir süre sonra da Battal Gazi ile evlenir. Beşir adlı bir oğlu olur.
- Göç destanında Böğü Kağan'ın rüyasına giren kız bulunur. Yine Böğü Han bir gece uyurken beyazlar giymiş bir ihtiyar görür. İhtiyar ona çam kozalağı büyüklüğünde bir yeşim taşı vererek "Eğer sen bu taşı koruyabilirsen dünyanın dört bir köşesi, hep senin buyruğun altında toplanacaktır!" der.
- Rüya aracılığıyla Battal Gazi'nin ve Danişment Gazi'nin Hz. Peygamberi görmeleri söz konusudur.

Hap Bilgi

* Rüya motifinin görüldüğü destanlar

- Oğuz Kağan destanı
- Göç destanı
- Manas destanı
- Battal Gazi destanı
- Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması

Bilgi Küpü

- * Rüya motifinin ilk görüldüğü destan, Oğuz Kağan destanındaki üç gümüş ok, bir altın yay düşüdür.

KURT MOTİFİ (GÖKBÖRÜ)

- Destanlarda kurt Türk'ün hayat ve savaş gücünün bir simgesi olarak belirtilmiştir. Şamanizm inancını yaşayan Türkler arasında kurt yaşam ve savaş gücünün önemli bir işaretidir.
- Çevik, hareketli ve güçlü bir hayvan olduğu için çeşitli dönemlerde kimi Türk boylarının bayrak ve flamalarına sembol olarak geçmiştir.
- Uygurlara ait Türeyiş destanında Tanrı bir erkek kurt şeklinde yere inmiş, bir Türk hakanının kızı ile evlenmiş ve Uygur nesilleri böyle türemiştir, diye anlatılır.
- Göktürk destanlarında da kurt motifi özenle işlenmiş, Türklerin yeniden çoğalışları bu motife bağlanmıştır. Oğuz Kağan destanında bir ışık içinden çıkarak Oğuz'la konuşan kurt, üç yerde Oğuz ordusuna yol göstermiştir.
- Kurt, destanlarda **Börte Çine** ve **Asena** adları ile bir sembol durumunu almıştır.

Hap Bilgi

* Kurt motifinin görüldüğü destanlar

- Bozkurt destanı
- Türeyiş destanı
- Oğuz Kağan destanı
- Ergenekon destanı

Bilgi Kupu

- * Kurt motifi, **Bozkurt** ve **Türeyiş** destanlarında türemeye etkileyen diğer Türk destanlarında ise yol göstericilik işlevinde bulunmuştur.

KIRKLAR MOTİFİ

- Türklerin önem verdiği, ona kutsal bir nitelik kazandırdıkları sayıların başında kırk gelmektedir.
- Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz kırk günde yürür, kırk günde konuşur, Kaf Dağı'nın etrafını kırk günde dolaşır, verdiği şölende kırk kulaç yüksekliğinde direk diktirir ve kırk masa hazırlar.
- Dede Korkut, Manas, Battal Gazi, Danişment Gazi ve diğer destanlarda ise kırk motifi kahramanın etrafında bir kuvvet haline gelen kırk alp veya kırk ereni ifade eden bir kavramdır.
- Her destan kahramanının arkasında ona bağlı kırk alp ya da ereni vardır. Bunlar hareketlerinde bir bütün halindedirler. Birlikte yaşar ve savaşır.
- Manas Destanı'nda Manas'ın oğlu Semetey, Talas'ı geçerken düşmanları ile vurur ve zorda kalır, o an göze görünmez kırk er ona yardıma gelir.
- Görünmez âlemden gelen kırklar motifi Danişment Gazi, Battal Gazi ve diğer mistik destanlarda üç değişik şekilde sergilenir:
- Kırk sayısı ile bazı eşya ve davranışlar sınırlanır.
- Destanlarda kahramanın etrafında meydana gelmiş kırk alp gücünü ortaya koyar.
- Kırklar motifi ile görünmez âlemden gelen koruyucu, güç verici, kutsallığa erişmiş şahıslar ifade edilir. Alpların yanında bulunan bu kırk yiğit, uşak olmayıp hepsi de bey soyundandır.

Bilgi Kupu

- * Kırk motifi, tüm Türk destanlarında görülür. Daha çok kırk yiğit şeklinde görülür.

HIZIR MOTİFİ

Türk halk kültürünün önemli bir ögesi olan Hızır motifi, destanlarımızda destan kahramanına yol gösterip yardım eder. Hızır inancı halen halk arasında Hızır efsaneleri olarak anlatılıp varlığını ve yaygınlığını korumaktadır.

MAĞARA MOTİFİ

- Destan geleneğinde mağara motifi bir inanca bağlı olarak belirgin şekilde görülmektedir. Bazı Türk boylarında mağara evlerinin bulunduğu bilinmekte olup Türk Şamanizm'inde yer altının karanlıklarına uzanan mağaralar dünyasının önemi hep ön planda tutulmuştur.
- Bütün Türk destanlarında görülen mağara motifine daha çok Göktürk destanlarında rastlanır. Gök Börü destanında eli ayağı kesilerek bir bataklığa bırakılan çocuk, bir dişi kurt tarafından denizin kıyısındaki bir mağaraya kaçırılır.
- Türk destanlarının ilki diyebileceğimiz **Alp Er Tunga** destanında da mağara bir sığınak olarak yer alır. Destanda Alp Er Tunga, İran'ı dört kere istila etmişse de tutunamamış ve sonunda bir mağaraya sığınıp tek başına orada yaşamaya başlamıştır.
- İslâmî destanlarda Battal Gazi'nin atı Aşkâr bir mağarada şekil aldığı gibi, rivayete göre Köroğlu'nun ölümü ile Kırat da bir mağaraya girerek kaybolmuştur. Destanlarda sığınak ve ana karnı gibi iki değişik şekilde etkili olan mağara motifinin dini geleneklerden kaynaklandığı da kabul edilebilir.

Hap Bilgi

* Mağara motifinin görüldüğü destanlar

- Bozkurt destanı
- Alp Er Tunga destanı
- Battal Gazi destanı
- Köroğlu destanı

GEYİK MOTİFİ

- Türk kültüründe kutsal olarak bilinen hayvanlardan biri de geyiktir. Kimi Türk destanlarında rastlanan geyik motifi kutsal özelliğini korumaktadır. Bu nedenle Anadolu'nun çeşitli yerlerinde geyik avlamanın uğursuzluk, hatta felaket getireceğine inanılır.
- Geyiğin kutsallığı nedeniyle geyik boynuzunun kimi evlerde uğur için duvara asıldığı bilinir.

OK VE YAY MOTİFİ

- İlk çağlarda Türk toplum hayatının en etkili savaş silahı olan ok ve yay da Türk toplum geleneğinde giderek savaş silahı olmanın üstünde hukuki bir sembol olma özelliği de kazanmıştır. Bu anlayış zamanla daha da genişleyerek siyasi bir anlama yükseltmiştir.
- Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in tuğrası ok ve yaydan meydana getirildiği gibi yine Tuğrul Bey'in yaptırdığı bir caminin mihrabında ok ve yay motifi işlenmiştir.
- Hukuki ve siyasi bir sembol özelliği taşıyan ok ve yay motifi, bu anlamı Türk destan geleneğindeki değerinden almıştır ki en yaygın ve etkili şekli ile Oğuz Destanı'nda görülür. Uluğ Türk'ün rüyası bunun işaretidir.
- Destanlarda ok ve yay unsuru daha çok destan kahramanının hüner ve maharetini sergilemek için bir vasıta olarak değer kazanır. Bu nedenle ok ve yay destan kahramanlarının kişiliğini değerlendiren milli bir motiftir.

DESTAN DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

DEMİR MOTİFİ

- Demir ve demircilik motifi Türklerin yaşantısından destanlara geçmiştir. Demircilikle uğraşanlar kutsal sayılmıştır. Yakut Türklerinin en büyük demircilerinin adı Aguş'tur.
- Göktürklerin atası olan Bumin Kağan da Avarların demircisiydi. Yine Ergenekon destanında Türkler demirden dağı eriterek 21 Mart günü dünyaya açılmış ve yeni devletler kurmuşlardır

Hap Bilgi

- * Demir motifi en belirgin olarak Göktürklerin **Ergenekon** destanında görülür.

SIHİR MOTİFİ

- Türk destanlarında sihir motifi de önemli yer tutmaktadır. Uygur destanında yurt bütünlüğünün ve halk saadetinin simgesi olarak bilinen bir **ya da taşı** rivayeti bulunmaktadır.
- İslâmiyet'ten sonraki Türk destanlarında bu sihir unsuruna fazlaca yer verilmiştir. Örneğin Battal Gazi destanında Battal Gazi ile kâfirler savaşırken meydana bir cadı girer ve karşısına çıkan Müslüman'a karşı efsun okuyunca Müslümanların elleri bağlanır, etrafı sularla kaplanır.
- Aynı destanın bir başka yerinde de yine bir cadı ağzından ateşler saçan yanındakilerle Battal Gazi'ye karşı gelir, efsun okuduğu bir tasın içindekini Battal Gazi'ye atınca Battal Gazi'nin etrafını alevler kaplar. Ateşin içinden çıkan bir ejderhayı da Battal Gazi okuduğu bir dua ile etkisiz kılar ve sihir bozulur.

Hap Bilgi

- * **Sihir motifinin görüldüğü destanlar**
  - Göç destanı - Ya da taşı motifi
  - Battal Gazi destanı - cadı motifi
  - Köroğlu destanı - üç sihirli köpük motifi

ASLAN MOTİFİ

Türk kültüründe aslan güç ve kuvvetin sembolü olarak önemli bir yer tutar. Bu nedenle aslan başı bayrak ve sancaklarda sembol olarak kullanılmış, Orhun kitabelerinin bulunduğu alanda heykelleri yapılmıştır. Bazı destanlarda destan kahramanının yardımcısı olarak yer aldığı da bilinmektedir.

YA DA TAŞI

- Bu taş destanlarda millî birlik ve bütünlüğü, halkın mutluluğunu ve devletin idealini temsil eder. Bu taş ülkeden çıkarıldığında birlik ve bütünlük bozulur ve kıtlık baş gösterir.
- Özellikle Göç destanında karşımıza çıkmaktadır. Destanda Uygurlar düşmanlarına Ya da taşını verince ülkede bir kıtlık baş gösterir.

Bilgi Kupu

- * Prof. Dr. Ali Öztürk destandaki motifleri 3 bölümde ele almıştır:
  - ★ Mistik motifler
  - ★ Tabiatın alınmış motifler
  - ★ Hayata, günlük yaşayışa dayalı destanlar
- 1. **Mistik Motifler**
  - Bozkurt motifi, ışık motifi, rüya motifi, kırklar motifi, mağara motifi, sihir motifi, Hızır motifi
- 2. **Tabiatın alınmış motifler**
  - Ok - yay motifi, aslan motifi, geyik motifi, demir motifi, at motifi, ağaç motifi

Püf Nokta

- * Motifler içerisinde siyasi bir sembol özelliği kazanan motif, **ok ve yay** motifidir.

YAZILI DÖNEM TÜRK EDEBİYATI

- 8.yüzyıldan 10.yüzyıla kadar devam eden edebiyat dönemidir. Türkerin yazıyı ilk olarak ne zaman kullandıklarını bilmiyoruz.
- Türklerin en eski yazılı eserleri 6.yüzyıla ait **Yenisay Yazıtlar**'dır. Ancak bunlar bulunamadığı için bir belge niteliği taşımazlar. Edebi değer taşıması bakımından Göktürk yazısıyla ortaya konmuş olan **Orhun Yazıtları** daha önemlidir. Dolayısıyla Türk edebiyatının ilk yazılı ürünleri 8. yüzyıla ait **Orhun Yazıtları**'dır. Türkler bu dönemde Göktürk ve Uygur alfabelerini kullanmışlardır:

a) Göktürk Alfabeti

- Türklerin kullandıkları ilk alfabedir.
- 38 sembolden oluşan bir alfabedir.
- Sağdan sola ve yukarıdan aşağıya doğru yazılır.
- Alfabe 4 ünlü, 30 ünsüz, 4 birleşik ses vardır
- Kelimelerin arasına sözcükler karışmasın diye iki nokta konulmuştur.

b) Uygur Alfabeti

- Türklerin kullandıkları ikinci alfabedir.
- 14 sembolden oluşan bir alfabedir.
- Yazılması ve okunması güçtür.
- Sağdan sola doğru yazılır.
- 11' i ünsüz, 3'ü ünlü 14 sembolden oluşur.
- 16.yüzyıldan sonra kullanılmamıştır.

Hap Bilgi

* Türklerin Tarih Boyunca Kullandığı Alfabeler

- Göktürk alfabesi
- Uygur alfabesi
- Mani alfabesi
- Brahmi alfabesi
- Soğd alfabesi
- Tibet alfabesi
- Grek alfabesi
- Arap alfabesi
- Kiril alfabesi
- Latin alfabesi

- * Bu alfabelerden Göktürk alfabesi sadece bir taş alfabesi iken diğerleri kitap alfabesidir.
- * Türk alfabelerinden en çok kullanılmış olanı ise Uygur alfabesidir.

GÖKTÜRK YAZITLARI

- Türk edebiyatının bilinen ilk yazılı eserleridir. Türk edebiyatında söylev (nutuk) özelliği taşıyan ilk ürünlerdir. Anı niteliği taşıdıkları için bugünkü tarih, coğrafya ve edebiyata kaynak olurlar.
- Orhun nehri yatağında dikildikleri için Orhun anıtları olarak adlandırılmıştır. Anıtlar günümüzde Moğolistan sınırları içerisinde bulunur.
- MS 720 – 735 yıllarına ait olup 38 harfli Göktürk alfabesiyle yazılmıştır. Yazıtlar **Yollug Tigin** tarafından yazılmıştır.
- Orhun yazıtları dikili üç taşın ibarettir. Abideler, sırasıyla Tonyukuk, Kültigin ve Bilge Kağan adına dikilmiştir.
- Yazıtların üçü önemlidir. Yazıtların ilki MS 720 de **Tonyukuk** tarafından diktirilmiştir.
- İkincisi MS 732'de Kültigin adına, üçüncüsü ise MS 735'te Bilge Kağan adına dikilmiştir. Bunlar **Yollug Tigin** tarafından yazılmıştır.
- Tonyukuk adına dikilen anıtta halk dili; Kültigin ve Bilge Kağan adına dikilen anıtlarda ise sanatlı bir söylev dili kullanılmıştır.
- Yazıtlarda genel olarak Göktürklerin bağımsızlıkları için Çinlilerle yaptıkları savaşlar ve bu savaşlar sonucunda devletlerini yeniden nasıl kurdukları anlatılır.
- Ulusal bağımsızlık teması işlenerek Türk ulusuna geçmişteki hatalarını tekrarlamamaları öğütlenmiştir. Doğru Göktürklerin tarihleri anlatılır.
- Orhun Yazıtları'nda Türk ulusunun benliğini unutmaması, birlik ve beraberlik içinde olması, düşmanlarının tatlı sözlerine, güzel hediyelerine aldanmayıp uyanık olması gerektiği vurgulanmıştır.
- Abidelerde yabancı etkilerden uzak yalın bir Türkçe kullanılmıştır. Anlatımda aliterasyonlara sık sık yer verilmiştir.

DESTAN DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

- Yazıtların varlığından ilk kez 13. yüzyılda İlhanlı tarihçisi Cüveyni, **Tarih-i Cihangüşa** adlı eserinde söz etmiştir.
- Orhun Yazıtları bilim dünyasına ilk kez İsveçli bir su-bay olan **Strahlenberg** tarafından tanıtılmıştır. Anıtları ilk okuyan Danimarkalı yazar ise **Wilhelm Thamson** olmuştur. (1893)
- Orhun Yazıtları, Göktürklerin ünlü hükümdarı Bilge Kağan devrinden kalmıştır.
- Türkçe sözcükler ilk kez bu yapıtta kullanılmıştır. Di-kili taşların batı yüzleri de **Çince** yazılmıştır.
- Abidelerin bir yüzü Göktürkçe, bir yüzü Çince yazıl-mıştır. Kültigin ve Bilge Kağan yazıtlarının batı yüzü Çince, diğer yüzleri Türkçedir.
- Türk - runik - Orhun alfabesiyle yazılmıştır. Yazıtları Türkçede ilk tanıtan ve yayınlayan **Necip Asım**'dır.
- **Şemsettin Sami** yazıtları yayınlamaya başlamıştır ama öldüğü için yarıda kalmıştır.
- Kitabeler üzerinde çalışma yapan Türk ve yabancı bilim adamları arasında W.Thomson, Radloff, Aspe-lin, Namık Orkun ve Necip Asım bulunur.

ÜÇ BÜYÜK ORHUN ADİDESİ

Tonyukuk Anıtı (720)

- Tonyukuk Çinli olup Bilge Kağan'ın veziridir.
- Kutluk devleti veziri Tonyukuk kendi adına 720'de dikmiştir.
- Tonyukuk yazıtını diktikten ve yazıtta konuşan Ton-yukuk olduğu söylenmektedir. Ancak kim tarafından yazıldığı kesin olarak bilinmiyor.
- Anıtı Tonyukuk kendisi anı şeklinde yalın halk diliyle yazdırmıştır. Anlatımda atasözlerine başvurulmuştur.
- Kitabede Göktürklerin Çin esaretinde nasıl kurtulduğu, savaşı nasıl yaptıkları ve Tonyukuk'un hatıraları anlatılır.
- Anıt dört cepheli **iki** dikili taş halindedir. I.taşta 35, II. taşta 27 satır vardır. İkinci taşta yazılanlar iyice bo-zulmuştur. Yazılar diğer taşlara göre daha siliktir.

Bilgi Küpü

- Tonyukuk Yazıtı, **Klementz** tarafından 1897'de Moğolistan'ın Tolo Irmağı kenarında bulunmuştur.
- Bilge Kağan ve Kül Tigin yazıtlarında satırlar **sağ-dan sola** doğrudur. Tonyukuk yazıtı yukarıdan aşağıya ve **soldan sağa** doğrudur.
- Abidenin yanında büyük bir türbe, heykel, balbal ve taşlar vardır.
- Abideleri Tonyukuk, ihtiyarlık döneminde bizzat diktirmiş, kendisi konuşmuş; Türkleri Çin hilelerine karşı uyarmıştır. **Halk dili**yle yazılmıştır.

Kültigin Anıtı (732)

- Bilge Kağan, savaşta ölen kardeşi Kül Tigin adına diktirmiştir. Anıt, Yollug Tigin tarafından yazılmıştır
- Anıtta Bilge Kağan'ın ağzından kardeşi Kültigin'in ölümü anlatılmıştır.
- Yazıtlar **Göktürk** yazgısıyla yazılmıştır. Anıt, kap-lumbağa şeklinde oyulmuş bir kaidenin üzerine oturtulmuştur.
- Mermerden yapılmış 4 cepheli bir taştır. Cetvel-den çıkmış gibi düzgün yazılmıştır. Bu taşın bo-yutu 3.75 cm.dir. Batı cephesi Çince diğer cephe-leri Türkçedir.
- Doğu cephesinin üzerinde kağanın işareti vardır. Yazılar **sağdan sola, yukardan aşağıya** doğru yazılmıştır.
- Satırların uzunluğu 235 cm.dir. Doğu cephesinde 40, kuzey ve güney cephesinde 13'er satır vardır; zaten batı yönü ise Çince'dir.
- Yazıtta konuşan Bilge Kağan'dır. Göktürklerin ku-ruluşu ve tarihinden Kül Tigin'in ölümünden, İs-temi Kağan ve Bumin Kağan'dan bahseder. Eser-de edebi bir dil kullanılmıştır.

Bilge Kağan Anıtı (735)

- Bilge kağan öldükten sonra 735'te oğlu Tenri Tegin tarafından diktirilmiştir.
- Kitabe Yollug Tigin tarafından yazılmıştır. Yazıtta Bilge Kağan'ın ağzından devletin nasıl büyüdüğü ve Kültigin'in ölümünden sonra gelişen olaylar anlatılır.
- Bilge kağan ve Kültigin'in anıtlarında Bilge Kağan'ın konuşmasından başka Yeğeni Yolug Tigin'in kitabe kayıtları da bulunur.
- Bilge Kağan ve Kültigin'in anıtlarında Bilge Kağan'ın konuşmasından başka yeğeni Yolug Tigin'nin kitabe kayıtları da bulunur.
- Bilge Kağan yazıtı Kültigin yazıtıyla aynıdır. Sadece Kültigin'in ölümünden sonraki olaylar eklenmiştir. Bilge Kağan abidesi hem devrilmiş hem de iki parçaya bölünüp bir parçası toprağa gömülmüştür. Düşen kısmı aşınmış ve okunmaz olmuştur. Onun için bu kısmı Kültigin abidesine bakarak okuyoruz.
- Her iki abidenin etrafında da türbe enkazı ve az sayıda heykel, balbal ve taşlar vardır.
- 4 cepheli bir taştan ibaret olup kaplumbağa şeklindeki kaide üzerine oturtulmuştur. Yazıtların batı yüzü Çince, diğer yazıları Göktürkçedir.
- Runik Köktürk yazısı ile yazılmıştır. Yazıtlarda edebi bir dil kullanılmıştır. Yazıtlara **bengü taş** da denir.

ORHUN HARFLİ YAZITLAR

I. GÖKTÜRK YAZITLARI

1. **Çoyren Yazıtı:** Orhun harfleri ile yazılmış ilk yazıt olarak bilinir (688 – 692). Göktürk harfli altı işaretten oluşur.
2. **Küli Çor Yazıtı**
3. **İşbara Tarhan (Ongin) yazıtı**
4. **İhe Aşete yazıtı**
5. **İhe Nur yazıtı**
6. **Bilge Kağan yazıtı**
7. **Kül Tigin yazıtı**

II. UYGUR YAZITLARI

Uygur kağanlığı döneminden kalan runik harfli metinlerdir. Bunlar şunlardır

1. **Moyen Çor (Sine - Usi)**
2. **Karabalgasun yazıtı**
3. **Somen Sevrey yazıtı**
4. **Suçi yazıtı**
5. **Tes yazıtı**
6. **Gülberçin yazıtı**

III. Hoytu - Tamir Yazıtları

Yazılış tarihi bilinmiyor. Köktürk dönemine ait olduğu sanılıyor. Yazıtların sayısı 10 kadardır. Bu yazıtları diğer yazıtlardan ayıran en önemli özellik kazınarak değil boyanarak yazılmış olmasıdır.

IV. Talas (Batı Türkistan) yazıtları

Kırgızistan'ın Talas ırmağı kenarında bulunmuştur. Sağdan sola doğru yazılmıştır.

V. Doğu Türkistan yazmaları

Doğu Türkistan yazmaları içerisinde en önemli olan İrk Bitig'tir. 114 sayfa ve 65 paragrafta oluşan bir fal kitabıdır. Orhun harfleri ile yazılmıştır. İlk yayınlayan W.Thomson'dur.

VI. YENİSEY YAZITLARI

- İlk olarak 1721 – 22 yıllarında **Strahlenberg** ve **Messeschmidt** tarafından Yenisey Irmağı'nın yakınında bulunmuştur.
- Göktürk harfleriyle yazılmışlardır. Ne zaman yazıldıkları tam olarak bilinmiyor.
- W.Thomson, yazıtlarındaki harflerin Köktürk yazıtlarına göre daha ilkel olduğu için 6.veya 7. yüzyılda dikildiğini söylüyor.
- Yenisey yazıtlarının çoğunlukla Kırgızlara ait olduğu ancak Türkiş, Oğuz gibi boylara ait alabileceği de söylenmektedir.
- Yazıtlar ilk kez 1895'te **Radloff** tarafından yayımlanmıştır. Eserinde 40 Yenisey yazıtı bulunur.

UYGUR DÖNEMİ ÜRÜNLERİ

İslamiyet'in kabulünden önce Türklerin kullandığı ikinci alfabe Uygur alfabesidir. Uygurlar, 14 harften oluşan bir alfabe kullanılmışlar. Bu alfabeyle Buda ve Mani dinine ait Türkçe dualar, ilahiler, efsaneler yazmışlardır.

UYGUR ALFABESİ

- Türklerin kullandığı ikinci alfabesidir. Uygurca yazı alfabesi, Göktürkçe ise kitabe alfabesidir. Uygurların bu alfabe kullanmalarının sebebi ilk defa kâğıdı kullanmalarıdır. Uygur alfabesi, 14 işareten oluşur. 11 ünsüz, 3 ünlüden meydana gelir.
- Sağdan sola doğru yazılır. Yazılması ve okunması Göktürkçeye göre zordur. **Z** harfi hariç tüm harfler bitişirilir. Uygur alfabesindeki ünsüz işaretler Türkçe için son derece yetersizdir.
- **Müller**, 1898 – 1914 yılları arasında Doğu Türkistan'da yapılan kazılarda bulunan metinlerdeki Uygur alfabesini Moğol yazısının yardımıyla çözer. Yani Uygurca'yı ilk çözen Müller ve Uygurca metinlerin ele alındığı ilk yayın da Müller'in 1980'de yayımladığı **Uigurica**'dır.
- Uygur alfabesini ilk kullananlar Uygurlar değil, diğer Türk boylarıdır. Uygur alfabesinin Türkler tarafından ne zamandan beri kullanıldığı kesin değildir.
- Uygur alfabesi 15.yüzyıla kadar kullanılmış ve 16 yüzyıldan sonra yerini Arap alfabesine bırakmıştır.
- Uygur yazısı 15.yy.da Osmanlıda da kullanılmıştır. Fatih, Uzun Hasan'a gönderdiği fermanın üstünü Uygurca, altını Arapça yazmıştır.
- Uygurlar, kabul ettikleri dinlere göre alfabe değişmişlerdir. Gök tanrı dinine bağlı kişiler Göktürkçe işlemişler. Bögü Kağan'ın Mani dinini kabul etmesiyle Mani alfabesini kabul etmişlerdir.
- Uygurların bir kısmı Budizm'i kabul ettiler ve eserlerini Brahmi alfabesiyle yazdılar, bir kısmı Nestorionlğu kabul ettiği için Süryani alfabesini kullandılar.

UYGUR ABİDELERİ

Sayı bakımından Uygur abideleri Göktürk abidelerinden çok fazladır.

Uygur abidelerinin bulunmasında emeği geçen ilk bilim adamı Alman bilim heyeti başkanı A.Grunvedel'dir, ikinci büyük bilim adamı Macar Lekok'tur. Ayrıca Uygur abidelerinin öğrenilmesinde Radloff, Mallof, Müller, Bang, Reşit Rahmeti Arat, Von Gabain, Deer Fer, Tauseua gibi bilim adamlarını da sayabiliriz.

Başlıca Uygur abideleri

1. Taryat yazıtı

- Moyen Çor tarafından 725'te diktirilmiştir. Göktürkler ile Uygurlar arasındaki ilişkiden söz eder.

2. Sine Usu yazıtı

- Moyen Çor'un mezar yazıtıdır. 759 yılında dikilmiş 51 satırlık bir yazıttır. Uygurların kuruluşundan söz eder.

3. Kara Balgasun yazıtı

- Yalnız başlığı okunabilen büyük bir kısmı tahrip olmuş bir yazıttır. Çince, Sogdça ve Türkçe olmak üzere üç dilde yazılmıştır.

4. Hoytu Tamir yazıtı

- Orhun Nehri'nin kollarından olan Hoytu Tamir kıyısında büyük bir taş üzerine yazılmış 10 kısa yazıttır. Bu yazıtlardan dördü Beş Balık'a doğru yola çıktıklarını haber veren kişilerin yolculukları için kutlu olsun dilekleridir.

5. Gulbalcin yazıtı

- Bir kaya üzerine alt alta üç kez "tengri kutlu bitirdim" yazılmıştır.

Püf Nokta

- Uygurlardan kalan yazıtlardan en hacimli olanı 51 satırlık **Sine Usi** yazıtlarıdır.

UYGUR EDEBİYATI

- **Uygurlar**; Göktürk, Uygur, Sogd, Mani, Brahmi ve Tibet yazılarını kullandılar.
- İlk Türk şairi **Aprunçur Tigin**'dir. Uygurların ilk dönemlerinde ve Manihaizm'in etkili olduğu çevrelerde yetişmiştir.

ALTUN YARUK (ALTIN IŞIK)

- Budizmin esaslarını, felsefesini ve Buda'nın menkıbelerini anlatan bir eserdir. 700 sayfalık eserde şiir parçaları da vardır. Uygurcaya çevrilmiş en hacimli eserdir.
- Altun Yaruk kitabında Çeştani Bey Hikâyesi, Danti-pali Bey hikâyesi ve Şehzade ile Aç Pars hikâyesi bulunmaktadır.

SEKİZ YÜKMEK (SEKİZ YİĞİN - TOMAR)

- Uygurlar arasında çok yayılmış dini eserdir. Çince-den çevrilen eser Budizm'e ait dini- ahlaki inanışlarla bazı pratik bilgileri içerir.

KALYANAMKARA VE PAPAMKARA HİKÂYESİ

- Budizme ait bir menkıbelerin öyküsüdür. İyi düşünceli bir prens ile kötü düşünceli bir prensin hikâyesidir. İki kardeş arasında geçen Budizm temalı olaylar anlatılır.

IRG BİTİG (FAL KİTABI)

- Göktürk harfleriyle yazılmış bir fal kitabıdır. Her biri ayrı fal olarak yazılan 65 paragraftan oluşur. Dini nitelikler taşımaz. Manihaist bir çevrede yazılmıştır

Püf Nokta

- Uygurlar döneminden kalan en hacimli ve en önemli eser, **Altun Yaruk**'tur.
- Uygur döneminde yazılmış eserlerden sadece **Irg Bitig** adlı fal kitabında Göktürk alfabesi kullanılmıştır.
- Uygur dönemi eserleri incelendiğinde Budist Uygurlardan kalan eser sayısı, Manihaist Uygurlardan kalan eser sayısından daha fazladır.

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜR VE ŞEKİLLER

- **KOŞUG**
Nazım, şiir ve beyit anlamlarına gelen Hakas, Yakut, Kazak ve Kırgız Türklerinde görülen bir tür.
- **KOJAN**
Günümüzde Altay Türkçesinde kojon biçiminde yaşayan ve destan dışındaki şiir, şarkı ve türküler için kullanılan bir terimdir.
- **TAKŞUT**
Burkancı Uygur metinlerinde görülen bu kelime; şiir, nazım, beyit ve manzum anlamına gelir.
- **TAKMAK**
Kalabalık karşısında ezbere söylenen şiir anlamının yanında destan dışındaki şiir ve şarkıların tümü anlamındadır.
- **IR-YIR**
Divan-ı Lügat'it - Türk'te görülen bu kelimeler yine şarkı, türkü anlamına gelmektedir.
- **KÜG**
Şiirde ses, musiki, ahenk ve makam anlamlarına gelen bu sözcük Aprunçur Tigin'in bir manzumesinde geçer.
- **ŞLOK**
Eski Türkçede manzume, şiir ve bent anlamlarında kullanılmış bir sözcüktür.
- **PADAK**
Uygur dönemi metinlerinde çok az kullanılan padak sözcüğü şiir ve dize anlamlarında kullanılmıştır.
- **KAVİ**
Eski Türkçe metinlerinde çok az rastlanan bu sözcük şiir olmamakla birlikte şiirin bazı özelliklerini barındıran bir anlatım üslubudur.
- **BAŞİK**: İlahi anlamında kullanılmış olan bu kelime Sogdça Mani metinlerinde başık, başa, babah ve paşik şeklinde geçmiştir.

HALK EDEBİYATINA GİRİŞ

3. ÜNİTE

HALK EDEBİYATINA GİRİŞ

- **Türk Halk Şiirinin Kökeni**
- **Törenler ve Şiir**
- **Halk Edebiyatının Kaynakları**
- **Sözlü Kaynaklar**
- **Yazılı Kaynaklar**
- **Cönkler ve Mecmualar**
- **Halk Edebiyatının Özellikleri**

TÜRK HALK ŞİİRİNİN KÖKENİ

- Türk halk şiirinin kökeni konusunda bugüne kadar çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Özellikle M. Fuat Köprülü'nün **Türk Edebiyatı'nın Menşei** başlıklı incelemesinde, Türk edebiyatının oluşumunu ve gelişimini açıklayabilecek sonuçlar elde edilmiştir.
- Köprülü'ye göre Türk şiirinin kökeni, dini törenlerde aranmalıdır. Dini törenlerin uygulayıcısı konumundaki **şaman, oyun, kam, baksı** ve **ozanlar**; sihirbazlık, rakkaslık, müzisyenlik ve hekimlik vasıflarını da bünyelerinde toplayarak toplum içinde saygın bir konuma yükselmişlerdir.
- Adı geçen bu tipler, toplum hayatında "semâdaki ma'butlara kurban sunmak, ölünün ruhunu yerin dibine göndermek, fenalık, hastalıklar ve ölümler gibi fena cinler tarafından gelen işleri önlemek, hastaları tedavi eylemek, bazı ölümlerin ruhlarını semâyâ yollamak, hatıralarını yaşatmak' gibi görevlerin her birini yerine getirebilmek için törenler düzenlemişlerdir.
- Kamların veya baksıların kendilerinden geçer bir halde ve aynı zamanda müzik eşliğinde okudukları şiirler, Türk halk şiirinin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir. Dini törenlerdeki dua mahiyetindeki şiirleri ilk şiirler olarak kabul ettiğimizde, doğal olarak kam (şaman) veya baksılar da Türk şiirinin ilk şairleri olacaktır.
- İslâmiyet'in kabulüne kadar, hatta daha sonraki dönemlerde de etkisini sürdüren bu tiplerin toplum içindeki konumlarına daha yakından bakılmalıdır.

- Kam, baksı, ozan gibi adlar verilen ilk şairlerin şiir söylemeden daha önce din adamlığı, büyücülük ve hekimlik gibi başka meziyetleri de vardır. Bu görevleri, kamların veya baksıların üstlenmesinde şüphesiz Türklerin İslâmiyet'ten önceki inanış sistemlerinin etkisi vardır.
- Kutsalla kutsal olmayan hayat arasında bir sınırın olduğuna inanan eski Türkler, bu iki dünya arasındaki iletişimi, kam veya baksı gibi çeşitli adlar verdikleri olağanüstü özelliklere sahip tiplerle sağlamışlardır.
- Şamanlarda olduğu gibi, sıra dışı insanlar olduklarına ve iki dünya arasında istedikleri zaman seyahat edebildiklerine inanılan kamlar, doğal olarak din ve büyü konularında toplumun lideri konumuna gelmişlerdir.
- Ölüm ve kurban törenleri başta olmak üzere kutsalla veya kutsal dünyayla alakalı etkinliklerde, hastalıkların sağaltılmasında, olağanüstü güçlerin kontrol altına alınmasında bu tipler ön sıralara geçmişlerdir.
- Sıradan insanların bilmediklerini bilen ve bu görünen dünyanın dışında diğer dünyanın yollarını tanıyan kamlar veya baksılar, törenlerde mutlaka bir müzik aleti çalmışlardır.
- Müziğin verdiği ahenkle kendilerinden geçerek ölenlerin ruhlarını diğer âleme gönderdiklerini, hastaların ruhlarını sağalttıklarını söylemişlerdir. Bunları yaparken de müzik eşliğinde ezgili ve bir o kadar da ölçülü şiirler söylemişlerdir. Dini ve büyüsel amaçlarla söylenmiş olsalar da bu şiirler, Türk halk şiirinin ilk örneklerini teşkil etmektedirler.
- Sosyal hayatın çeşitlenmesi ve toplumsal iş bölümünün gelişmesiyle din adamlığı, şairlik, hekimlik, büyücülük, müzisyenlik vb. gibi çok sayıda mesleği bünyesinde toplamış olan kamlar, baksılar ve ozanlar, yavaş yavaş bu çeşitlilikten sıyrılmaya ve sadece şiir ve müzikle uğraşan tipler haline gelmeye başlamışlardır.

- Baksıların asırlarca önce tek başlarına gördükleri vazifeler, dağılmış, parçalanmıştı: Hastaları hekimler veya efsuncular tedavi ediyor, musiki aletlerini musikişinaslar çalıyor, şiir ve edebiyatla uğraşmak medreselerde Arap ve Acem edebiyat ve bilgilerini edinmiş âlimlere ait bulunuyor, eski baksıların halkın muhayyilesinde efsanevî bir şekil alan kerametleri artık mutasavvıflara isnâd olunuyordu.”
- Burada şunu da ifade etmeliyiz ki, kam-baksı geleneğindeki mesleki ayrışma, bütün Türk boylarında aynı ölçülerde olmamıştır. Örneğin Kazak ve Kırgızlarda baksı adı verilen tipler, günümüzde bile büyü ve sihirle uğraşırken, Türkmenlerdeki bağşılar, dutarla şiir söyleyip destan anlatan bir tip halini almışlardır. Uygurlar başta olmak üzere bazı Türk boylarında bahşılar, âlim ve kâtip olarak tanınırlar. Bu bakımdan, ilk şairler olarak nitelendirdiğimiz tiplerin özellikleri Türk kültürünün çeşitli devirlerine ve coğrafyalarına göre farklılık gösterebilmektedir.
- Kamlık ve ozanlık geleneklerinin özellikle İslâmiyet sonrasında oluşmuş dinî- tasavvufî halk şiiri ve âşık şiiri gelenekleri ile yakın ilintileri vardır. İki dönem arasındaki şiirlerin şekil ve içerik özelliklerinin yanı sıra şiirleri söyleyen sanatkarların özellikleri ve şiir icra etme tarzları arasında da önemli benzerlikler vardır. Bilindiği gibi şamanlar, meslek icra edebilmek için bazı safhaları başarılı bir şekilde geçmelidir. Bazı şamanlar, şamanlık yeteneğini ve gücünü rüyada alırken bazıları da usta-çırak ilişkisi içinde gelişmiş bir eğitim sürecinde bu gücü elde ederler.
- Rüya yoluyla şamanlığa geçiş yapanlar, çoğunlukla rüyada ölü bir şamanın ruhunu görür ve onun şamanlığa davetini kabul ederek şaman veya kam olur. Bu şekilde şaman olduğunu veya şamanlık yeteneğini elde ettiğini söyleyen çok sayıda şaman vardır. Bazı şamanlar ise rüyada değil, eğitim yoluyla şaman olurlar. Usta bir şamanın yanında şaman dualarını ve bu duaların icra ediliş şekillerini öğrenen aday, yalnız başına şamanlık yapmaya başlar. Şamanlığa geçişteki rüyalara veya şamanlık eğitimine benzer bu süreç âşık şiirinde rastlanır.

- Âşıkların bir kısmı da, şamanlarda olduğu üzere, mesleğe rüyada geçiş yapar. Rüyasında gördüğü bir pir elinden içtiği bade ile âşıklık yeteneğini elde ettiğini söyleyen âşıklar bulunmaktadır.
- Ayrıca âşıkların büyük bir kısmı şamanlar gibi ciddi bir eğitimin sonunda âşık olmayı başarmıştır. Burada üzerinde durulması gereken asıl husus, şamanlık ve âşıklık geleneğinde de karşımıza çıkan rüya meselesidir.
- Genellikle âşıkların icra ettiği halk hikâyelerinde veya âşık tarzı şiirlerde âşıkların kendilerinden geçtikleri, rüyadan uyandıktan sonra şiir söylemeye başladıkları anlatılır. Şaman adayları da sıkıntılı ve zor geçen günlerin ardından rüyalarında şaman ruhlarının davetiyle uyandıklarında şamanlık meziyetleri göstermeye başlarlar.
- Konuyla ilgili çalışmaları bulunan **Umay Günay**, dinî-tasavvufî halk şiiri ve âşık şiirinde karşımıza çıkan rüya motifinin İslâmiyet öncesindeki kamlık ve ozanlık geleneklerinden alınma olduğunu söyler.
- Günay'a göre, kamların ve âşıkların benzer bir rüya ile mesleğe geçiş yapmaları, bu gelenekler arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Rüyada bazı unsurlar özellikle İslâmiyet'in tesiriyle değişmiş, ancak öz aynı kalmıştır. Bu da Dinî- tasavvufî halk şiiri ve âşık şiirinin aslında İslâmiyet öncesinde Türk edebiyatının devamı niteliğinde olduğunu veya İslâmiyet sonrası halk edebiyatının İslâmiyet öncesindeki gelenekten kopuk olmadığını göstermektedir.

Hap Bilgi

* Divan edebiyatının şu türleri halk edebiyatı için kaynak özellikleri taşır

▪ Divanlar	▪ Seyahatname
▪ Tezkireler	▪ Şehrengiz
▪ Surname	▪ Kıyafetname
▪ Mesnevi	▪ Zenanname
▪ Fütüvetname	

TÖRENLER VE ŞİİR

1. SEYLAN / ŞÖLEN

- Oğuz Türklerinin kurban törenlerine **seylan** veya **şölen** adı verilmiştir. Dini içerikli bir tören olmanın ötesinde seylan, sosyal içerikli bir törenin de adıdır. Kurban, Tanrı'yı memnun etmek veya dini bir yükümlülüğü yerine getirmek amacıyla kesilse de kurbanın dağıtım şeklinde bir hiyerarşi vardır.
- Şölenlerde kesilen kurbanın **sögük** adı verilen parçaları Oğuz boyları arasında dağıtılır, ancak bu dağıtım belli bir düzen içinde yapılır. Buna göre seylan kesilen kurbanın hangi parçasını hangi boyun alacağı önceden belirlenmiştir. Bir Oğuz boyu istediği parçayı alamaz, kendisine ait parça başka bir boya verilemez. Tanrı'ya ayrılan hisse ise ateşe atılırdı.
- Bu bakımdan seylan adı verilen kurban töreni, aslında Oğuz boylarının yılda bir kez bir araya gelmesini ve boyların Oğuz birliğine tabi olduklarını göstermelerini sağlamıştır. Kurbandan parçasını alan boy, Oğuz boyları arasında bir yerinin olduğunu bildiği gibi tören alanına gelerek bütünün bir parçası olmayı kabul ettiğini beyan eder. Adeta seylan kesilen kurbanın uzuvları, Oğuz boylarını sembolize etmektedir. Kurban edilen hayvanın çeşitli parçalardan oluşan bir birlik ve bütün olması gibi Oğuz boyları da çok sayıda parçanın, yani boyun bir araya gelmesiyle oluşmuş bir bütündür.
- Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de düzenlendiği tarih kayıtlarından takip edilebilen şölenlerde yeme içmenin yanı sıra şiirin de önemli bir yeri vardır. Ozanlar ve baksılar, törenlerin dini mahiyetini kaybetmediği dönemlerde "kopuz" adlı bir müzik aletiyle şiirler okuyup törene katılanları günlük sıkıntılarından uzaklaştırmalardır. Dini içerikli şiirlerin yanında şölenlerde ozanlar, Oğuzların atalarına ait destanları ve hikâyeleri de anlatmışlardır. Bu yönüyle seylanlar, Oğuz boylarında tarih ve toplum bilincinin gelişmesine katkı yaptığı gibi Türk halk şiirinin icra edildiği alanlar halini gelmiştir.

- Şölenleri ozan, baksı, kam ve şamanlar idare ederdi. Ozanlar, bu toplantılarda kopuz eşliğinde millî destanları nakleder, şölen tertipleycisini övücü sözler sarf eder, tabiatın sevinçlerine nasıl iştirak ettiğinden bahseder, dini-sihirbazâne nağmeler okurlardı. Dolayısıyla millî edebiyatın ilk ürünleri koşuglar bu törenlerde hayat bulurdu.
- Şölene tarihi bir metin olarak **Oğuz Kağan** destanında rastlıyoruz. Oğuz Kağan'ın emriyle oba kurulur, dokuz yüz at, dokuz yüz koyun boğazlanır, meşinden yapılan dokuz havuza arak, kırmızı doldurulur. Kırk gün yeme içme yapılır.
- **Dede Korkut**'ta Kazan yılda bir kere şölen tertipler, şölen sonunda eşinin elini tutup çadırından çıkar, varını yoğunu yağmalatırdı.
- Bu gelenek, Osmanlı hükümdarlarınca da sürdürülmüştür. Sultan sofrası veya han-ı yağma (yağma sofrası) adı verilen ziyafetlerde, ziyafete katılanlar sonrasında sofrayı yağmalardı. Şölenler daha çok kurultaylarda, düğün, doğum, av dönüşü gibi hadiselerde düzenlenirdi.

2. SIĞIR TÖRENİ

- Oğuzların av törenlerine **siğır** adı verilmiştir. Eski Türklerin yaşam biçimi dikkate alındığında avın toplum içindeki konumu daha açık anlaşılabilir.
- Bozkır kültürünü yaşayan bir toplumun günlük hayatını idame ettirebilmek için ava özel bir önem vermesi ve avcılığı bir yaşama biçimi olarak algılaması kadar doğal bir şey yoktur. Türkler için av, hem ekonomik bir üretim değeri, hem de savaşçılığı tabiata karşı uygulama şeklidir.

HALK EDEBİYATINA GİRİŞ

- Avcılıkla ekonomik ve sosyal hayatını devam ettiren Türk boyları, aynı zamanda savaş yeteneklerini de geliştirmişlerdir. Bu nedenle av dönemleri, Türkler için özel zamanlar olarak değerlendirilmiş ve tören haline getirilmiştir.
- Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde devam eden sığır törenleri, sadece avla sınırlı kalmamış, avın kutlu, bereketli ve eğlenceli geçmesi için halk şairlerinin de işlev üstlendikleri bir tören boyutuna taşınmıştır.
- Ozanlar ve baksılar, avları takip eden akşamlarda hem av sahnelerini hem de kahramanlık konulu bazı destanları anlatmışlardır. Avlara götürülen veya av öncesinde veya sonrasında şiir söyleyip destan anlatan şairler hakkında oldukça az bilgimiz var.
- Ancak Türklerdeki av ve şiir ilişkisini, yaşam şartları gereği avcılığı tamamiyle bırakmamış, avcılık kültürünü yaşatan Türk boylarından takip edebiliyoruz. Bu boylar arasında Güney Sibirya Türkleri olarak bilinen Altay, Hakas, Tıva ve Şor Türkleri bulunmaktadır.
- Bölgenin destancı masalcıları sadece eğlence amaçlı toylarda, mevsimlik törenlerde, cenaze merasimlerinde değil, avlarda da destan ve masal dinmeyi seven "tayga iyesi" için destan ve masal anlatmışlardır. Bu sayede Güney Sibirya Türkleri, av hayvanlarının koruyucu ruhlarını memnun ettiklerine ve avın bereketli geçeceğine inanmışlardır. Yakın dönemlerde elde edilen bu bilgiler, "sığır" törenlerinin içeriğine de ışık tutabilecek niteliktedir.
- Avda söylenen şiirler, ava katılanların daha iyi zaman geçirmesini sağladığı gibi, avın bereketli ve güvenli geçmesine de imkân vermiştir. Güney Sibirya Türkleri arasından elde edilen kayıtlar, bu inanışların yakın dönemlere kadar yaşadığını ve avların şiirle yakın bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir.
- Her Türk boyunun soyu ile bağlantılı olarak gördüğü bir **ongunu** vardı. Bu ongun kutsal sayılır, ulu orta avlanmazdı. Ongun olan hayvanın avı, Hakanın tayin ettiği bir günde özel bir törenle gerçekleştirilir. Ongundaki kutun kendilerine geçmesi için eti yenirdi.

- Destanlarda bu avla ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut Hikâyelerinde av, büyük yer tutar. Dede Korkut'ta kırk namertten yirmisinin Boğaç Han'ı, Dirse Hana kötülerken kullandıkları "senden izinsiz ava çıktı." ifadesi avın dini boyutuna işaret etse gerektir.
- Devlet adamları da ava önem vermişler, hatta sırf bunun için hususi **avlaklar** oluşturmuşlardır.
- Şölenlerde olduğu gibi avları da ozan, kam, şaman, baksılar idare eder, avın mutlu, bereketli geçmesi için bu şair-ruhaniler dinî-sihirbazâne şiirler terennüm ederlerdi. Umumî av sonunda şölen tertiplenir, ava katılan hükümdarın kahramanlık ve büyüklüğünü, gençlerin cesaretlerini öven kahramanlık destanları okurlardı.

3. YUĞ TÖRENİ

- Yuğ, eski Türklerde ölen kişinin ardından düzenlenen cenaze merasimlerinin genel adıdır. Bu kelimenin geçtiği ilk kaynakların başında Orhun Kitabeleri gelir. Burada Kültigin öldüğünde onun için bir yuğ töreninin düzenlendiğinden bahsedilir.
- Kitabelerde verilen bilgilerden hareketle yuğ törenlerinde **yuğcu** ve **sığıtçı** denilen ağıtçıların bulunduğunu, törene gelenlerin yanlarında altın, gümüş, misk ve kurbanlık hayvan getirdiklerini, katılımcıların saçlarını kesip yüzlerini çizdiklerini ve ölen için "**balbal**"ların dikildiğini öğreniyoruz.
- Göktürk döneminden başka Hunlarda da varlığını takip edebildiğimiz yuğ törenlerinin önemli bir kısmını kurban oluşturur.

- Altay Türklerinde kurban edilen at, derisinden çıkarılıp bir sırığa takılırken Çin tarihçilerine göre eski Türklerde kesilen kurbanların başları sıırıkların ucuna takılır. Kazaklarda ise cenaze törenlerinde atın sadece kuyruğu kesilerek kurban merasimi tamamlanır.
- **Dede Korkut** kitabı başta olmak üzere Türklerin cenaze merasimlerini anlatan veya ölüm telakkileri hakkında bilgi veren kaynaklar, törenlerde söylenen bazı şiirlerden bahsederler.
- Özellikle eski Türklerde hem din adamlığı hem de şairlik vasfı olan tipler, ölen kişinin gömülme zamanını tayin ettiği gibi, ölenin ruhunu rahatlatmak, gideceği yere ulaşmasını kolaylaştırmak için kopuzla bazı şiirler söylemişlerdir. Bu şiirler zamanla ölen kişinin hatırasını yaşatmak için onun kahramanlıklarını ve meziyetlerini anlatan şiirlere dönüşmüştür.
- Bu bakımdan yuğ törenlerinin sıradan insanlardan daha ziyade toplum için önemli bir konumda bulunan kişiler için düzenlediğini belirtek gerekir. Adına yuğ merasimi düzenlenen kişi çoğunlukla ya handır ya da kahramanlıklarıyla ün yapmış bir savaşçıdır. Böyle olduğu için onların hayat hikâyeleri ve başarıları ozanların şiirlerine girmiştir.
- Türk halk şiirinin ilk örneklerinden olan “sagu”ların, böyle bir geleneğin sonucu olarak oluşmuş olduklarını söylemek mümkündür. Meşhur Alp Er Tonga sagusu, muhtemelen **Alp Er Tonga** için düzenlenmiş bir yuğ töreninde oluşturulmuş şiirlerden ibarettir.
- Çin kaynaklarının naklettiğine göre birisi ölünce, ceset çadıra konulur, oğulları, yeğenleri; ana-baba tarafından akrabaları hepsi birer koyun, siğir, at kesip kurban ederler, çadırın önüne uzatırlar. Sonra atlarına binerek acıklı feryatlarla çadırın etrafında yedi defa dönerler, çadırın kapısına gelince bıçakla yüzlerini çizerlerdi. Kan ve gözyaşı birbirine karışırdı.
- Bu iş bittikten sonra ozan-baksının tayin edeceği uğurlu bir günde cenazenin eşya ve atı yakılarak küllerile birlikte defnedilirdi.

- Bu tören esnasında yoğçı, siğitçılar gelir, ölenin faziletlerini, kahramanlıklarını, ne kadar çok sevildiklerini manzum bir tarzda anlatarak katılanların hüzünlerini artırırlardı.
- Sonuç olarak şölenlerde **koşug**, siğirlarda **destan**, yoğlarda **sagu** olarak söylenen türler başlangıçta dinî mahiyette iken zamanla din dışı kalarak edebî birer türe dönüşmüştür.
- Ölenin ardından ağıt yakma veya onu övme geleneğine sadece eski Türklerde değil, yakın dönemlerde hem Anadolu’da hem de Anadolu dışında yaşayan bazı Türk boylarında da rastlanır.
- Anadolu’nun muhtelif yerlerinde ölen kişinin evinde ağlayarak ağıt yakan kadınlar, bu geleneğin son halkasını teşkil etmektedirler. Onlar da ölen kişilerin iyi taraflarını öne çıkararak ağıt yakarlar. Bu yönüyle geçmiş dönemlerde ozanların yaptığı ağıtçılığı, bugün onlar temsil etmektedirler.
- Kısacası, geçmişten günümüze Türklerin ölüm ve yas törenlerinde şiire özel bir yer ayrılmıştır. Eski Türklerde karşımıza çıkan yuğlar, halk şiirinin ilk örneklerinin verildiği dini içerikli törenler olarak dikkat çeker.

Hap Bilgi

- ✳ Seylan törenleri ve nevrüz töreni yılda bir kez yapılırken yuğ ve siğir törenleri birden fazla yapılır.
- ✳ Seylan töreni hem **dini** hem **sosyal** bir tören iken siğir töreni sadece **sosyal** özellik taşıyan bir törendir.
- ✳ Siğir törenlerindeki av, avcıların avlayıp getirdikleri hayvanlardan oluşurken seylan töreninde kesilen kurban Tanrı’ya sunulur.
- ✳ Seylan, yuğ ve siğir törenlerini icra edenler ozan, kam, baksı ve şaman adı verilen kişilerdir.
- ✳ Yuğ merasimlerinde **sagu** adı verilen şiirler, seylan törenlerinde **koşuglar** ve siğir törenlerinde ise **koşug** veya **destan** türünde şiirler söylenir.

HALK EDEBİYATININ KAYNAKLARI

Halk edebiyatının sözlü ve yazılı olmak üzere iki türü kaynağı bulunur.

A) SÖZLÜ KAYNAKLAR

- Halk edebiyatı ürünlerinin en önemli kaynakları sözlü kaynaklardır. Sözlü metinleri yaratanlar, icra edenler, nakledenler, araştırmacılarca "**sözlü kaynaklar**" veya "**kaynak kişiler**" olarak nitelendirilmiştir.
- Halk edebiyatının kaynaklarını esas olarak yazılı kaynaklar oluşturmaz, bunlar araştırmacılar için ikinci dereceden kaynaklardır. Asıl kaynaklar ise sözlü kaynaklardır.

B) YAZILI KAYNAKLAR

1. Çin Yıllıkları

- Eski Çin tarihlerinde Hunlar, Göktürkler, Uygurlar ve Kırgızlar başta olmak üzere Türk boyları ve kültürleri hakkında son derece önemli bilgiler yer alır.

2. Bengütaş Yazıtlar (Göktürk Abideleri)

- Göktürk alfabesi ile çoğunluğu taşlar üzerine yazılmış yazıtlardır. Bu yazıtlar yoğun olarak Moğolistan, Tıva, Hakasya, Altay, Kırgızistan, Kazakistan sınırları içindedir.
- En meşhurları, Orhun ırmağı kıyısında bulunan altı yazıttan oluşur. Bunlardan verdikleri bilgiler ve metinlerinin hacmi bakımından en önemlileri, 8. yüzyılda Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk adına dikilen ve "Orhun Abideleri" adıyla tanınan anıtlardır.

3. Eski Uygur Metinleri

- Başta Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı olmak üzere Uygur döneminden kalan pek çok şiir ve adını bildiğimiz en eski Türk şairi Aprınçur Tigin'in şiirleri ve çeşitli dillerden Türkçeye tercüme edilmiş kitaplardan oluşan eski Uygur metinleri, Türk halk edebiyatının son derece önemli kaynaklardır.

4. Atabetü'l-Hakâyık

Edip Ahmet Yügneki tarafından 12. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan manzum ahlak kitabıdır.

5. Kutadgu Bilig

Yusuf Has Hacip'in 1069–1070'te tamamlayarak Tabgaç Buğra Han'a sunduğu, devlet yönetimini anlatan Türk kültürüyle ilgili son derece zengin bilgiler veren manzum didaktik bir eserdir.

6. Divan-ı Lügâti't-Türk

- Kaşgarlı Mahmut'un Araplara Türkçe öğretmek ve Türkçenin Arapçadan daha zengin bir dil olduğunu göstermek amacıyla 1072–1074 arasında hazırladığı ve Türk kültür tarihinin en önemli kaynağı olan ansiklopedik bir sözlüktür.

7. Divân-ı Hikmet

12.yüzyılda Türk tasavvuf edebiyatının ilk şairi sayılan Türkistanlı Hoca Ahmet Yesevî tarafından yazılmıştır. Dinî-tasavvufi konular işleyen didaktik bir şiir kitabıdır.

8. Codex Cumanicus

- Karpatlar ile Ural dağları arasında yaşayan Kıpçaklar hakkında 14. yüzyılda İdil nehri boyunca misyonerlik yapan Fransiskan rahipleri tarafından yazılmış gramer örnekleri, Türkçe kelime listeleri ve Türkçe metinler içeren bir çalışmadır.
- Özellikle içerdiği 46 adet **bilmece** bu türün bilinen en eski Türkçe örnekleridir.

9. Dede Korkut Kitabı

- Oğuz - name denilen Oğuz Türklerine ait epik destanlar söyleme ve bunları yazıya geçirme geleneğinin en önemli örneklerinden birisi olan bu kitabın, 15 veya 16. yüzyılda yazıya geçirildiği düşünülmektedir.
- Bugün bulundukları yere göre adlandırılan 12 boydan (öyküden) oluşur. Dresden nüshası 12 hikâyeden, Vatikan nüshası 6 hikâyeden oluşur. Kitapta bulunan atasözleri, alkışlar, kargışlar, şiir parçaları, gelenekler-görenekler, inançlar bu eseri Türk halk edebiyatı çalışmaları açısından birinci dereceden en önemli tarihî kaynak kılmaktadır.

10. Tarih Kitapları

- Ortaçağdan kalma Câmî'ü't-Te-vârîh, Dürerü't-Ticân, Tevârîh-i Al-i Selçuk, Te-vârîh-i Al-i Osman, Târîh-i Cihan-Güşâ, Şecere-i Terâkime, Şecere-i Türk gibi tarih kitapları Türk halk edebiyatıyla ilgili birçok konuda kaynak konumundadırlar.

11. Atasözü Kitapları

- 15. yüzyıldan itibaren Türkçede atasözlerinin toplanıp müstakil kitaplar hâline getirildikleri görülmektedir. Bu gelenek çevresinde oluşturulan "Kitab-ı Atalar", "Atalar sözü" veya "Du-rûb-ı Emsâl" gibi kitaplar ve onları takip edenler.
- Halk Edebiyatımız açısından son derece değerli yazılı kaynakların başında yer almaktadır. Atalarsözü Destanı" ve "Nasihat Destanı" başlıkları altında şairler yazan Levnî, Mir'atî, Figânî, Bedrî gibi şairler atasözlerini toplamak düşüncesine öncülük etmişlerdir.

12. Masal Kitapları

- Eski Uygurlar döneminden başlayarak pek çok dilden Türkçeye tercüme edilen **Kelile ve Dimne**, **Binbir Gece**, **Binbir Gündüz**, **Mantiku't-Tayr** gibi masal kitapları halk edebiyatı bakımından kaynaklardır.

13. Osmanlı ve Cumhuriyet Yıllıkları

- 19. yüzyılın sonlarından itibaren yayınlanmaya başlanan ve Cumhuriyet döneminde de devam eden yıllıklardır. İl dâhilindeki yatırlar, ziyaret yerleri, adlar ve el sanatları hakkında verdikleri bilgiler önemlidir.

14. Fıkra Kitapları

- Türk fıkralarının en çok derlenip yazıya geçirilenlerinin başında **Nasrettin Hoca** fıkraları yer alır.
- Nasrettin Hoca fıkraları ilk olarak 16. yüzyılda Hüseyin adlı bir kişi tarafından "**Hikâyet-i Kitâb-ı Nasreddin**" adıyla yazıya geçirilmiştir.
- Bugüne dek yaklaşık 38 Nasrettin Hoca fıkraları yazması tespit edilmiştir.

15. Menakıp - name

- Bir velinin kerametlerini anlatan kısa hikâyelerin toplandığı kitaplar olan menakıp-nameler 13. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır.
- Menakıp-nameler, Türk halk edebiyatı bakımından son derece önemli yazılı kaynaklardır.

16. Şair-nameler

- Âşıkların diğer halk şairlerinin adları, devirleri, sanatları ve memleketlerine dair bilgiler verdikleri ve hece vezniyle yazdıkları destan biçimindeki eserlerdir. Adeta halk şairlerinin tezkireleri gibidir.

17. Seyahat-nameler

- Yazarların gezip gördükleri yerlerden edindikleri izlenim ve bilgileri aktardıkları eserlerin genel adıdır.

18. Destan Kitapları

- Anadolu'da meydana getirilen epik destanlar olan Battal-name, Hamza-name, Saltuk-name, Hz. Ali Cenk-nameleri ve Hikâye-i Geyik, Hikâye-i Göğercin, Hikâye-i Deve, Dâsitân-ı Ejderha gibi tamamı erken dönemlerde yazıya geçirilmiş eserler de halk edebiyatının yazılı kaynaklarındandır.

19. Divan Edebiyatı Eserleri

- Genel anlamda **divanlar**, **tezkireler** daha özel türler olarak **şehrengizler**, **mesneviler**, **sumâ-meler** gibi klasik edebiyat eserleri de halk edebiyatı hakkında son derece önemli bilgiler içeren yazılı kaynakların başında yer alırlar.

20. Mesneviler

- Mesnevi, her beyitin mısralarının kendi arasında kafiyeli olması esasına dayanan divan edebiyatı nazım türüdür. Ard arda gelen mısraları kendi aralarında kafiyeli, mesnevi düzenine uyan şiirlerde vardır.
- Başta Mevlana'nın ünlü eseri olmak üzere mesnevilerin asıl konuları hikâyeler, kıssalar ve fıkralardır. Fıkra ve hikâyelerde bir ders alma ve öğütlerle bitmektedir.

21. Fütüvvet - nameler

- Ahi teşkilatının yönetmelik ve tüzüklerinin tanıtıldığı eserlerdir. Ayrıca fütüvvet-namelerde teşkilatın ilkele-ri ve mensupları hakkında bilgiler de vardır.

22. Divanlar

- Divan edebiyatı ve halk edebiyatı için önemli kaynaklardır. Divan şairleri gibi halk şairlerinin bazıları da aruzla yazılmış şiirlerden oluşan divanlar tertip etmişlerdir.
- Âşık edebiyatımızda saraya divan sunan halk şairlerine son örnek olarak **Âşık Zihni**'yi gösterebiliriz.

23. Sur - nameler

- Halk edebiyatının ikinci dereceden kaynakları arasında yer alan sur - namelerde, Osmanlı dönemi düşünleri, şenlikleri ve eğlenceleri hakkında bilgilere rastlanmadır.
- Ayrıca bu eserlerde halk sporları, halk tiyatrosu, halk oyunları, kıyafet, yiyecek ve içecek gibi bilgilere de yer verilmiştir. İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunan bir sur-namede III. Murat'ın sünnet düşününe ait bilgiler vardır.

24. Zenân-nameler

- Çoğunlukla âşıklar tarafından kadınlarla ilgili bilgiler verilen, mesnevi tarzındaki şiirlerdir. Destan tarzında, kadınlarla ilgili inanışlar, ahlak kuralları ve çeşitli gelenekleri anlatan zenânnameler de vardır.

25. Günlük Gazeteler

- 19. yüzyıldan günümüze kadar yayınlanan gazeteler de halk edebiyatı hakkında önemli kaynaklarındandır.

26. Cönkler ve Mecmualar

- Cönkler, uzunlamasına açılan, ensiz, uzun defterlerdir. Cönkler, âşık edebiyatı, tekke ve tasavvufi halk edebiyatı ve birçok halk kültürü ürünlerine dair örneklerin bulunduğu yazılı kaynakların başında gelir. Halk arasında, ince uzun oluşlarından dolayı **sığırdili** ve **sefine** olarak da adlandırılan cönklerin boyutları değişiklik gösterir.

- Cönklerde, cönk sahibinin tercihlerine göre âşıklara ait şiirlerden, çeşitli dualara, sihir-büyü ile ilgili notlara, ilaç tariflerine, anonim halk edebiyatının türkü, mâni, halk hikâyeleri örneklerine varıncaya kadar pek çok halk kültürü ürünü yer alır. Mecmualar ise günümüz defterlerine benzeyen yapısıyla cönklerden ayrılır ve daha ziyade şehirli ve eğitilmiş kişilerce kullanılmışlardır.
- Cönkler genellikle dikey olarak aşağıdan yukarıya doğru açılan, halk arasında **dana dili** veya **sığırdili** gibi adlarla da bilinen, içerisinde âşık şiirinin yanı sıra az da olsa divan şiirinin de örneklerinin bulunduğu defterlerdir.
- Bunların dışında cönklerde mâni, atasözü ve bilmece gibi anonim ürünlerin yanı sıra, folklorun çeşitli alanlarından örneklere de rastlanır. Bazı cönkler ise günlük gibidir. Saz şairlerinin ürünlerinin toplandığı cönklerle, yazmalara ve defterlere **supara** da denilmektedir
- Saim Sakaoğlu da cönkler için "Türk kültürünün tapusudur; bize ait kültürün atalarımız tarafından adımıza tescil edilmiş belgeleridir" diyerek, konuyu kültürel açıdan değerlendirmiştir.

Cönklerin Özellikleri

- Cönkler **Arap** harfleriyle yazılmışlardır.
- Cönkleri kaleme alanların bazılarının kültür ve eğitim seviyeleri düşük olduğu için, yazının imlâsı pek sağlıklı değildir.
- Cönklerde belirli bir ölçü yoktur. Bu tür eserlerin hazırlanması sırasında cöngü yazanın zevki ve elinde bulunan kâğıtların boyutları ön plana çıkmaktadır.
- Cönklerde bir konu sınıflaması yoktur.
- Cönklerde şiir türleri veya şekillerinin başına koşma, türkü, ilahi, şarkı, gazel, destan, beyit, müseddes vb. kavramlar yazılmaktadır. Ancak zaman zaman konu başlıkları ile şiirin birbirini tutmadığı gözden kaçmamaktadır.

HALK EDEBİYATINA GİRİŞ

TÜRK HALK EDEBİYATI

- Halk edebiyatı, halkın içinden doğan halk arasında yaşayan ve gelişen bir edebiyattır. Kaynağını eski Türk edebiyatından alır ve sözlü edebiyat geleneklerini sürdürür.
- Daha çok şiir türünde gelişme gösteren bu edebiyatta sözlü gelenekten gelen atasözü, bilmece, ninni, masal, halk hikâyesi, mani, türkü, seyirlik halk oyunları ile tekke ve âşık edebiyatı sanatçılarının ortaya koydukları ürünler bulunur.
- Halk edebiyatını sahibi belli olmayan ya da unutulmuş manzum ve mensur türkülerden oluşan koluna anonim halk edebiyatı, dini ve tasavvufu konu alan türlerden oluşan koluna tekke veya tasavvuf edebiyatı, sahibi olan ve din dışı konuları işleyen koluna da âşık edebiyatı adı verilir.
- Halk edebiyatı 19. yüzyıldan sonra gücünü yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Özellikle ulaşımın kolaylaşmasıyla köy ve kasabaların kentlerle ilişkisi artmış, dolayısıyla Halk edebiyatının doğal çevresi bozulmuştur. Bunun yanında yazılı kültürün yaygınlaşması, radyo, teyp gibi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla sözlü bir edebiyat olan halk edebiyatı böylece devrini tamamlamıştır.

Hap Bilgi

- * İslamiyet'ten önceki Türk şiirine ait olan ve **ozan**, **kam**, **baksı**, **oyun** ve **şaman** adı verilen kişilerce söylenmiş ürünler arasında yer alan koşuk, sav, sagu ve destan parçaları halk edebiyatının yazılı değil sözlü kaynakları içerisinde değerlendirilir.

HALK EDEBİYATININ GENEL ÖZELLİKLERİ

- İslamiyet'ten önceki sözlü edebiyata dayanan ve bugün varlığını devam ettiren bir edebiyattır.
- Hem şiir hem düzyazı alanlarında ürünler verilmiş; ancak daha çok şiir ağırlıklı bir edebiyattır.
- Somut konuların işlendiği gerçekçi bir edebiyattır. **Toplum için sanat** anlayışı vardır.
- Şiirler **saz şairi**, **ozan** veya **âşık** denilen kişilerce saz eşliğinde söylenmiştir. Şiirde söz kadar müzik de önemlidir, müzikle şiir iç içedir.
- Halk şairleri genelde okuma yazma bilmediklerinden şiirler doğaçlama (irticalen) söylenmiştir.
- Sözlü edebiyat geleneğini sürdüren halk edebiyatının anlatımı içten ve samimidir.
- Şiirlerde aşk, tabiat, ayrılık, ölüm, yigittlik, din-tasavvuf, zamandan şikâyet gibi daha çok somut ve gerçekçi konular işlenmiştir.
- Parça güzelliğine değil, **konu bütünlüğüne** önem verilmiştir. Edebiyat ürünlerinde söyleyiş güzelliğinden çok **konuya** (içerik) önem verilmiştir.
- Şiirde nazım biçim **dörtlük**, ölçü **hece** ölçüsüdür. Hecenin ise daha çok 7, 8 ve 11'li kalıpları kullanılmıştır. Ancak 17. yüzyılda divan şiirinden etkilenmeler sonucunda bazı halk şairleri aruzu da denemiştir (Yunus Emre, Gevheri, Âşık Ömer).
- Genellikle **yarım uyak** ve **redif** kullanılmıştır. Cinaslara da çokça yer verilmiştir. **Kulak için uyak** ilkesi benimsenmiştir.
- **Koşma**, **semai**, **varsağı**, **destan**, **mani**, **türkü** gibi nazım biçimleri ile şiir söylenmiştir.
- Şiirlerin özel bir adı yoktur. Şiirler nazım biçimlerine ve türlerine göre isimler alırlar. Yani şiirler **güzelleme**, **koçaklama**, **taşlama**, **mani**, **türkü**, **ninni**, **semai**, **varsağı** gibi isimler alırlar.
- Şairlerin şiirleri onları seven gönüllüleri tarafından **cönk** denilen defterlerde toplanmıştır.

HALK EDEBİYATINA GİRİŞ

- Dil halkın konuştuğu sade, yalın bir dildir. Ancak divan edebiyatından etkilenen bazı Halk şairlerinin şiirlerinde yabancı sözcüklere rastlanır.
- Şiirlerde söz sanatlarına ve kalıplaşmış ifadelerle az da olsa yer verilmiştir. Kalem kaş, elma yanak, inci diş, selvi boy, kiraz dudak bu benzetmelerden sadece birkaçıdır.

HALK EDEBİYATININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

- Sözlü olma
- Varyantlaşma (çeşitlenme)
- Anonimleşme
- Geleneğe Bağlılık
- Kalıplaşma (formelleşme)

1. Sözlü Olma

Halk edebiyatı ürünleri sözlü gelenek unsurlarıyla beslenir ve sözlü kültür ortamında üretilir. Yazılı kültürle birlikte sözlü olara aktarılan birçok ürün cönkler, dergiler, gazeteler yoluyla yazıya geçirilmiştir. Sözlü kültürle gelişen ürünler jest, mimik, dans, müzik aletleri gibi unsurların yardımıyla da aktarılacak sözlü olma özelliğini sürdürmüştür.

2. Varyantlaşma (çeşitlenme)

- Halk edebiyatı ürünleri, ilk çıktığı ortamdaki uzaklaştıkça kültürel, sosyal, psikolojik, coğrafi vb. etkenlerle yeni renklere bürünürler ki bu varyantlaşmadır.
- Her varyant ayrı bir değerdir. Edebî eserde bir asıl vardır, bir de onun nüshaları vardır. Edebiyatçı, nüshalardan hareketle eserin ilk şeklini araştırır. Ancak bu durum anonim halk edebiyatı için söz konusu değildir. Her varyant yeni bir değerdir.
- Köroğlu destanının bir Türkmenistan varyantı, bir Kıbrıs varyantı, bir de Anadolu varyantı; Oğuz Kağan Destanı'nın İslam öncesi ve İslam sonrası varyantları vardır.(Oğuz'un çiğ et yemesi, kırmızı istemesi annesinin Müslüman olmasını istemesi gibi)
- Yine Yunus Emre ve Karacaoğlu'nun birkaç yerde mezarlarının olması çeşitlenme özelliğinin örneğidir.

3. Anonimleşme

- Anonim halk edebiyatının birinci özelliği ve niteliği, eserlerinin anonim olmasıdır. Yani bu eserlerin ilk söyleyenleri unutulmuş olup varyantlaşmayla birlikte ma'sheri vicdanı yansıtacak bir nitelik kazanmıştır.
- Böylece bu ürünlerden türküler, mâniler, masallar vb. genellikle halkın ortak malı olan edebi mahsuller halini almıştır. Bu anonim eserlerin nasıl oluştukları ve ilk söyleyicileri ise belli değildir.
- Bunları ilk söyleyenler zamanla unutulmuş, ama bu sözler ağızdan ağza yayıldıkça yine adı bilinmeyen sanatkarlar bunlar üzerinde şekil ve konu bakımından ilâveler ve değişiklikler meydana getirmişlerdir.

4. Geleneksel Oluşu

- Anonim Halk Edebiyatı ürünlerinin mutlaka geriye doğru giden bir tarihi boyutu vardır. Bu onun geleneksel yönünü oluşturur.
- Ürünlerin geleneğe bağlı olma özellikleri, sözlü olma özellikleriyle sıkı bir ilişki içindedir.

5. Kalıplaşma Özelliği

- Halk edebiyatının diğer bir özelliği de zengin ve devamlı oluşudur. Divan şiirinde olduğu gibi kalıplaşmış benzetmelere, imajlara ve konulara sahip bulunmasıdır.
- Bu husus, ifade ve üslupta da kendini gösterdiği için, halk şiirimizde tekrarlamalara çok tesadüf olunur.
- Her ürünün kendine özgü bir kalıbı vardır. Bu kalıplaşma özelliği varyantlaşma sırasında türün tamamen dağılıp bambaşka bir şekle bürünmesine engel teşkil eder.
- Türün asliyeti bu şekilde devam eder. Masalların giriş - sonuç formelleri gibi. Yine orta oyunu ve Karagöz oyunlarının muhavere bölümlerinde kalıplaşmış tekerlemelere yer verilmesi gibi.

ANONİM HALK EDEBİYATI

4. ÜNİTE

ANONİM HALK EDEBİYATI

- **Anonim Halk Edebiyatının Özellikleri**
- **Anonim Halk Edebiyatı Şiir**
- **Mani, Türkü, Ninni, Ağıt, Bilmece, Tekerleme**
- **Anonim Halk Edebiyatı Anlatmalık Türler**
- **Mit, Destan, Efsane, Masal, Halk Hikâyesi, Fıkra**
- **Anonim Edebiyatta Söylemelik Türler**
- **Anonim Edebiyatta Seyirlik Türler**
- **Karagöz, Orta Oyunu, Meddah, Köy Seyirlik Oyunları, Kukla, Tuluat Tiyatrosu**

ANONİM HALK EDEBİYATI

- Kim tarafından söylendiği bilinmeyen, halkın ortak malı sayılan ürünlerin oluşturduğu edebiyattır.
- Bütünüyle sözlü bir edebiyattır. Bu nedenle bu edebiyatın ürünleri halk arasında dilden dile aktarılırken değişikliğe uğrar ve yayıldığı yörenin özelliklerini taşır.
- İslamiyet öncesi Türk edebiyatının devamı niteliğindedir. Hem nazım hem nesir türünde ürün verilmiştir.
- Nazım birimi **dörtlük**, ölçü **hece** ölçüsüdür, daha çok **yarım uyak** ve **cinaslı uyak** kullanılmıştır.
- Dil yabancı etkilerden uzak açık ve yalın halk dilidir. Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalara rastlanmaz.
- Aşk, ölüm, ayrılık, yiğitlik kahramanlık gibi evrensel konular işlenmiştir.
- Mani türkü, ninni, ağıt** gibi nazım biçimleri ve nazım türleri vardır.
- Halk tiyatrosu (meddah, ortaoyunu, karagöz) atasözü, masal, halk hikâyeleri bilmece, tekerleme, efsane, fıkra gibi düz yazı türleri bulunmaktadır.
- Şimdi anonim halk edebiyatının ürünlerini söylemelik türler, anlatmalık türler ve seyirlik türler olmak üzere genel başlıklar altında inceleyeceğiz.

ANONİM HALK ŞİİRİNDE ŞEKİL VE TÜR

- Anonim halk şiiri kapsamına giren şiirlerin kim tarafından söylendiği belli değildir. Diğer bir ifadeyle bu şiirlerde mahlas yoktur. Mutlaka bu şiirlerin ilk yaratıcısı veya düzenleyicisi vardı, ancak bazı türlerde mahlas geleneğinin olmaması ve mahlası olan şiirlerin de zamanla mahlasını düşürmesi, anonim halk şiirinde mahlassız şiirlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır.
- Anonim halk şiirinin tür ve şekilleri, **mani, türkü, ağıt, ninni, tekerleme** ve **bilmece**den oluşur.

1. MANİ

- Mani halk şiirinin **en küçük nazım şekli** olup düşünlerde, kın gecelerinde, kadın toplantılarında doğaçlama bir şekilde söylenmiştir.
- Mani türündeki şiirlere en yakın örnekler, Uygur döneminden kalma şiirlerde ve Divan-ı Lügati't-Türk'te yer almaktadır. 4+3=7 heceli ve dörtlük şeklinde çok sayıda şiirin bulunduğu Divan'daki şiirler, manilerin oluşumuyla ilgili önemli ipuçları sunmaktadır.
- Günümüzdeki manilere benzeyen ilk şiirler, 13. yüzyılda yaşayan **Şeyyad Hamza**'ya aittir. Şeyyad Hamza, başından geçen hadiseleri anlatırken birkaç maniye de yer vermiştir.
- Evliya Çelebi **Seyahatnamesi**'nde de mani örneklerine rastlanmıştır. Mani tarzındaki şiirler özellikle on dokuzuncu yüzyıldan sonra kaleme alınan kaynaklarda sıklıkla karşımıza çıkar.
- Halk şiirinin en küçük nazım biçimidir. Divan şiirindeki karşılığı **tuyuğ**dur
- Anonimdir, yani söyleyeni belli değildir. Nazım birimi dörtlük olup genellikle **7'li** hece ölçüsüyle söylenir. Ancak 5'li, 6'lı ve 8'li kalıplarla yazılan mani örnekleri de bulunur.
- Dört mısralık manilerin yanı sıra altı, yedi, sekiz, dokuz, on, on bir, on iki, on dört, on altı ve on yedi mısralık manilere de rastlamak mümkündür.

ANONİM HALK EDEBİYATI

- Manide 1. , 2. ve 4. dizeler uyaklı; üçüncü dize serbesttir. Kafiye örgüsü **aaba** biçimindedir. Birinci ve üçüncü dizeleri serbest, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olan maniler de vardır. Manide ilk iki mısra asıl konuya giriştir. Temel duygu ve düşünce son iki mısra da verilir.
- Kendine özgü bir ezgi ile daha çok **kadınlar** tarafından söylenir. Aşk, ayrılık, gurbet, özlem, ölüm gibi konu ve temaları işler.
- Maniler, ezgiyle söylenen şiirlerdir. Kayıtlar, İstanbul'da manilerin **adam aman aman** şeklinde başladığını ve ezgili bir şekilde söylendiğini göstermektedir. Türkü ve ağıtta da olduğu gibi halk şiirindeki pek çok şiir, ezgiyle söylenir.
- Manilerin çok çeşitli söylenme ortamları vardır. Ramazan ayında davulcular, pazarlarda satıcılar, fal bakan falcılar, semai kahvelerinde âşıklar; imeceye, düğünlere, nevrüz ve hıdrellez eğlencelerine, saya gezmelerine katılanlar maniyeye başvururlar.
- Mani söyleyenlere **manici**, **mani yakıcı** veya **mani düzücü** adlarının verildiği bu gelenekte mani söylemeye **mani yakmak**, **mani düzmek** ve **mani atmak** adı verilir.
- Konularına göre sevda manileri, ramazan manileri, mektup manileri, gelin-kaynana manileri, öğüt manileri, şehir manileri, niyet manileri, atışma manileri, isimlerle kurulu maniler, bekçi ve davulcu manileri, satıcı manileri gibi türlere ayrılır. Biçim bakımından **düz**, **kesik**, **artık**, **karşılıklı** ve **cinaslı** olmak üzere türlere ayrılır.

Hap Bilgi

* Biçim Bakımından Maniler

- 1. Düz mani:** Yedişer heceli dört dizeden oluşur. Kafiye yerleri çoğunlukla cinassızdır.

Örnek

Dağlarda gezer oldum	Akşamlar olmasaydı
Okuyup yazar oldum	Badeler dolmasaydı
Ben bir güzel uğruna	Yâr koynuna girince
Kuruyup gazel oldum	Hiç sabah olmasaydı

2. Kesik mani

- Birinci dizesi 7 heceden az, anlamlı ya da anlamsız bir sözcük grubu olan manilerdir. Bu kesik dize sadece kafiye hazırlar.
- Eğer meydan ve kahvehanelerde söylenen ve ilk dizeleri "aman aman" ünlemi ile doldurulan manilerse bunlara **İstanbul manileri** denir.

ÖRNEK

Karaca
Aldım aşkın tüfeğin
Vurdum bir kaç karaca
Dünyada bir yâr sevdim
Kaşı gözü karaca

3. Yedekli(artık) mani

- Düz maninin sonuna aynı kafiye iki dize daha eklenerek söylenen manilerdir.
- Cinaslı kafiye kullanılmaz, birinci dizeleri anlamlıdır. Yedekli maniyeye **artık** mani de denir.

ÖRNEK

Şu dağlar garip dağlar
İçinde garip ağlar
Kimse garip ölmesin
Garip için kim ağlar?
Ağlarsa anam ağlar
Küsûru yalan ağlar

4. Cinaslı mani

- Kesik manilerde eğer kafiye cinaslı ise bunlara cinaslı mani denir.

ÖRNEK

Ayağı
Kuşlardan bir kuş gördüm
Var başında ayağı
Üstad manici isen
Aç maniden ayağı

5. Karşılıklı mani (deyiş)

- İki kişinin karşılıklı söylediği manilerdir. Soru yanıt şeklinde düzenlenir. Bir başka kişinin ağzındanmış gibi aktarıldığı şekilleri de vardır.
- Maniler, halk arasında yaygın olarak kullanılan, genellikle karşılıklı söylenen bir nazım türüdür.
- Aşağıda gelin - kaynana arasında karşılıklı söylenen maniler yer almaktadır.

Gelin: Rafta hedik kaynana
Dişi gedik kaynana
Oğlun çerez getirdi
Sensiz yedik kaynana

Kaynana: Tereye petek koydum
İçine ipek koydum
Gelinimin adını
Zincirli köpek koydum

Hap Bilgi

- Mani için Anadolu dışındaki Türk topluluklarından şu adlar verilmiştir.
  - Ahıska** - mahnı
  - Azerbaycan** - bayatı, mani, meni, mahnı
  - Kerkük** - meni ve me'ni
  - Gagavuz Türkleri** - şın, çın ve mâni
  - Kıbrıs Türkleri** - mâni
  - Irak Türkleri** - meni, hoyrat, horyat
  - Özbekistan** - törtlik, aşula, koşuk
  - Uygur Türkleri** - yörtlik
  - Türkmenistan** - rubayı, rubağı ve lele

2. TÜRKÜ

- Kendine özgü bir ezgi ile söylenen anonim halk şiiri nazım biçimidir. Ancak söyleyeni belli olanlar da vardır. Divan şiirindeki karşılığı **şarkıdır**.
- Genellikle 7'li, 8'li ve 11'li hece kalıbıyla söylenir.
- Söylendikleri bölgeye göre Bingöl ağzı, Urfa ağzı gibi adlar alırlar. Yapılarına göre ise türkü **bent** ve **nakarat** olmak üzere iki bölüme ayrılır.
- Asıl konunun işlendiği bölüme bent; her bendin sonunda tekrar edilen bölüme ise **nakarat** veya **bağlama (kavuştak)** adı verilir.
- Aşk, tabiat, ayrılık, gurbet, sevgi, güzellik vb. konuları işler. Her konuda söylenebilir.
- Konusu ve şekli devirden devire, bölgeden bölgeye göre değişir. Kimi dizeleri düşer, yerlerine yenileri eklenir.
- Ezgilerine göre **bozlak**, kayabaşı, **türkmani**, divan ve **hoyrat** gibi değişik isimler alır.

Ezgilerine Göre Türküler

- a. Kırık havalar:** Usullü ezgilerdir. Alt türleri; türkü (genelde tüm kırık havalar için, özelde diğer türlerin dışında kalanlar için kullanılır), deyiş, koşma, semah, tatyan, barana, zeybek, horon, halay, bar, bengi, sallama, güvende, oyun havası, karşılama, ağırlama, peşrev, teke zortlatması, gakkili havası, zil havası, fingil havasıdır.

Hap Bilgi

- Kırık havaya her bölge ve yörede değişik adlar verilmektedir:

Ege Bölgesi	→	zeybek
Karadeniz Bölgesi	→	horon
Marmara ve Trakya	→	karşılama
Erzurum yöresi	→	Sümanni
Harput yöresi	→	şıkıltım
Isparta ve yöresi	→	dattiri
Konya yöresi	→	oturak
Şanlıurfa yöresi	→	kırık

b. Uzun havalar: Usulsüz ezgilerdir. Alt türleri; uzun hava (diğer türlere girmeyenler için kullanılır), barak, bozlak, gurbet havası, yas havası, tecnis, boğaz havası, ela gözlü, maya, hoyrat, divan, yol havası, yayla havası, mugamdır. Ayrıca gazeller de özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde halk arasında söylenmektedir

Hap Bilgi

* **Türkü** sözcüğü Anadolu dışındaki Türk topluluklarında şu adlarla anılmıştır:

■ Dîvân-ı Lügâti't-Türk	—►	ır, yır
■ Azeri Türkçesi	—►	mahnı
■ Başkurt Türkçesi	—►	halk yırı
■ Kazak Türkçesi	—►	türki
■ Kırgız Türkçesi	—►	eldik ır
■ Tatar Türkçesi	—►	halik cır
■ Özbek Türkçesi	—►	nahşa
■ Uygur Türkçesi	—►	koca nahşisi
■ Türkmen Türkçesi	—►	halk aydımı

Bilgi Kupu

Konularına göre Türküler

- Ninniler
- Çocuk türküleri
- Doğa türküleri
- Aşk türküleri
- Kahramanlık ve askerlik türküleri
- Tören türküleri
- İş Türküleri
- Karşılıklı türküler
- Ölüm türküleri
- Oyun türküleri

* Yörelere göre türküler

- Rumeli türküsü
- Karadeniz türküsü
- Ege türküsü
- Urfa türküsü
- İstanbul türküsü

Hap Bilgi

* Türk şiirinde ilk türkü örneği 16.yüzyıl saz şairlerinden **Öksüz Dede**'ye aittir.

3. AĞIT

- Ağıt, anonim halk şiirinin yaygın nazım türlerinden birisidir. Ölüm ve yas gelenekleriyle bağlantılı olan ağıtlar için Türkiye'de ve Türkiye dışındaki Türk toplumlarında çeşitli terimler kullanılır.
- Eski Türklerin **yuğ** törenlerinde söyledikleri ölüm şiirlerine **sagu** adı verilirken zamanla bu kelimenin yerini **mersiye** ve **ağıt** kelimeleri almıştır.
- Ağıtlar, mani ve koşma nazım şekilleriyle söylenirdiği gibi bunların dışında başka şekil özellikleriyle de söylenmektedir. Türkülerde olduğu gibi bentlerden kurulu ağıtlar da vardır.
- Ağıtlar, ölüm başta olmak üzere hastalık, ayrılık, kayıp kişiler, mutsuzluk, askerlik, sevdâ, deprem, sel ve yangın gibi sosyal içerikli konularda söylenir.
- Ayrıca ağıtlar, ölenlerin ardından ölen kişinin evinde veya **mezarlıkta**, asker uğurlamalarında ve gelin alımlarında söylenmektedir.
- Ağıtlar, ölenin ruhunu onu överek rahatlatmak ve geride kalanları teskin etmek için söylenmiş lirik şiirlerdir. Çoğunlukla kadınlar tarafından söylenen ağıtları, bazı durumlarda âşıklar da söylenmiştir.
- Hatta halk arasında ağıt yakmayı meslek haline getirmiş olan kişiler de vardır. Ağıtın söyleyicisi kim olursa olsun, ağıtlar, belli karakterdeki ezgilerle söylenirler.
- Ağıtların kafiyeleri **aaxa** biçimindedir. Ağıt bir nazım biçimi değil türkünün bir türüdür.
- Anonim olan bu ağıtlar 7'li, 8'li ve 11'li hece kalıplarıyla söylenmişlerdir.
- Ağıt türünün en fazla gelişme gösterdiği Türk boyu **Avşar Türkleridir**.

Hap Bilgi

- * Ağıtlar genellikle **türkü** nazım şekli ile söylenirler. Bu yönüyle bu ağıtların söyleyenleri belli değildir. Ancak **âşıklar** tarafından söylenen ve **koşma** nazım biçimiyle dile getirilen ve söyleyeni belli olan ağıtlar da vardır.

Hap Bilgi

- * **Ağıt** sözcüğü Anadolu dışındaki Türk topluluklarında şu adlarla anılmıştır:

■ Azeri Türkçesi	→	ağı
■ Kırgız Türkçesi	→	cır, cıktov
■ Kazak Türkçesi	→	koşok
■ Tatar Türkçesi	→	joktov, köri
■ Özbek Türkçesi	→	yığı, yoklov
■ Uygur Türkçesi	→	mersiye

ÖRNEK

Çeyizim sandıkta basılı kaldı
Kınalar ellerde yakılı kaldı
Bayrağım ağaçta asılı kaldı
Düğünüm mahşere kaldı neyleyim?

Babam resmimi de duvara assın
Yavrum dedikçe de resmime baksın
İlidi suyum da getirin tasın
Düğünüm mahşere kaldı neyleyim?

Sefil Baykuş

Sefil baykuş ne gezersin bu yerde
Yok mudur vatanın illerin hani
Küsmüş müsün selamımı almazsın
Şeyda bülbül gibi dillerin hani

Ecel tuzağını açamaz mısın
Açıp da içinden kaçamaz mısın
Azat eyleseler uçamaz mısın
Kırık mı kanadın kolların hani

Aç mısın, yok mudur ekmeğin aşın
Odan ne karanlık, yok mu ataşın
Hanidir güveyin, hani yoldaşın
Hani kapın bacan, yolların hani

Kara yerde mor menevşe biter mi
Yaz baharda ishak kuşu öter mi
Bahçede alışan, çölde yatar mı
Uyan garip bülbül güllerin hani

Burda yorgan döşek, yastık var mıdır
Bu geniş dünyada yerin dar mıdır
Dalın tahta duvar, önün yar mıdır
Yeşil başlı Suna'm güllerin hani

Kağızmanlı Hıfzi

4. NİNİ

- Bir annenin çocuğunu uyutmak için veya susturmak maksadıyla söylediği basit sözlü türkülerdir.
- Kendine özgü bir ezgi ile söylenirler. Genellikle çocuk teması üzerine kururlar.
- Son bölümünde nakarat olarak **ninni yavrum ninni, uyusun da büyüsün** gibi kalıp sözler kullanılır.
- Ninnilerde anne çocuğa ilişkin isteklerini, sevinç ve üzüntülerini, iyi dileklerini yanık bir hava içinde anlatır.
- Söyleyeni belli olmayan bu ürünler dörtlülüklerden ve nakarat bölümlerinden oluşur.
- Ninniler genellikle **mani** nazım şekliyle söylenirler. **Yedi** heceli ninnilerin yanı sıra **sekizli** ve **on birli** ninnilere de rastlanır. Ancak ninnilerin geneline bakıldığında ölçüde ve mısra kümelenmesinde düzenli bir yapısının olmadığı görülür.
- Ninniler genellikle **mani** türünde bir dörtlülükten meydana gelen bir çeşit **türkü**dür.
- Bu bakımdan türkülerde olduğu gibi ninnilerde de çok çeşitli şekil ve yapı özellikleri bulunmaktadır. Bazı maniler iki mısradan oluşurlar. Dörtlülük şeklindeki ninnilerin önemli bir kısmı yedi heceli ve aaxa kafiye örgüsüne sahiptir. Bunların dışında 5, 6, 7, 8, 9, 10...20 heceli ninniler de vardır.
- Ninnilerde çocuk sevgisi, çocukla ilgili güzel temenniler, dualar, çocukla bağlantılı eşyalar, kişiler, durumlar ve olaylar geçebilir.
- Ninniler, annenin çocuğuna duyduğu sevgiyi, şefkati, acımayı, koruma isteğini dile getirdiği bir nezim türüdür. Amaç, çocuğu uyutmak veya teskin etmek olduğundan ninnilerde muhtevadan daha çok ezgi ön plana çıkar.
- Bazı ninnilerde konu doğrudan çocukla ilgili olmakla birlikte çocukla ilgisi olmayan bir konuda söylenmiş bir şiir de ninni olabilir. Yeter ki ezgili bir şekilde çocuğa söylenmiş olsun.

ANONİM HALK EDEBİYATI

- Ninniler, söylenen kişiye göre bazı farklılıklar gösterirler. Kız çocuğuna söylenen ninnilerle oğlan çocuğuna söylenenler aynı değildir
- Ninniler, bebeklerin dünyayla, özellikle anneyle kurdukları ilk temaslardır. Çocuk ninniyle dış dünyayı tanımaya başlar. Bu aynı zamanda bebeğin sosyalleşme sürecinin başladığına da işarettir. Ninniler, anne ile çocuk arasındaki bağın güçlenmesine ve gelişmesine vesile olur.
- Kısacası, bir bebeği veya çocuğu daha kolay ve huzurlu bir şekilde uyutmak ya da sakinleştirmek için çocuğa duyulan sevgi başta olmak üzere çok çeşitli konularda, halk şiirinin temel nazım şekillerinin yanı sıra farklı şekil ve hacim değerlerinde ezgili bir şekilde söylenen şiirlere ninni denir.

Hap Bilgi

Ninni sözcüğü Anadolu dışındaki Türk topluluklarında şu adlarla anılmıştır:

■ Azeri Türkçesi	→ ▶	laylay
■ Kırgız Türkçesi	→ ▶	alday
■ Kazak Türkçesi	→ ▶	eldiy, beşik jırı
■ Çuvaş Türkçesi	→ ▶	nenne
■ Özbek Türkçesi	→ ▶	allö
■ Uygur Türkçesi	→ ▶	allay
■ Divan-ı Lügat'it Türk	→ ▶	balu balu

Uç Bilgi

- * Kaşgarlı Mahmut'un **Divan-ı Lügat'it Türk** adlı eserinde ninni sözcüğü için **balu balu** kavramı kullanılmıştır.

Bilgi Kupu

- * **Ninniler konularına göre şu şekildedir:**

- Dini nitelikli ninniler
- Efsane ve ağıt nitelikli ninniler
- Sevgi, şikâyet ve üzüntü ninnileri
- Övgü ve yergi ninnileri
- Ayrılık ve gurbet ninnileri
- Tehdit ve korku ninnileri
- Vaat ninnileri

ÖRNEK

Oğlum büyüyecek
Uyudukça büyüyecek
Eve para getirecek
Bizi dardan kurtaracak

Benim kızım uyusun ninni
Uyusun da büyüsün ninni
Kızım öğretmen olsun da
Çocukları okutsun ninni!

Bir oğlum olsa da versem hocaya
Okuya okuya çıksa heceye
Ne iyilik etsem ben o hocaya
Ninni benim yavrum ninni

5. BİLMECE

- Çeşitli varlıklı belirli ipuçları vererek buldurmaya yönelik düşündürücü ve eğlenceli ürünlerdir.
- Bilmece **soru** ve **yanıt** bölümlerinden oluşur.
- Bilmeceyi soran kişiye, bilmece sorulan kişi “canlı mı, cansız mı?” veya “yenir mi yenmez mi” gibi kısa sorularla ipucu isteyerek cevabı bulmaya çalışır
- Bilmeceyi soran kişi ise biraz da ağırdan alıp nazlanan tavırlarla **evet** ya da **hayır** gibi oldukça kısa cevaplar verir.
- Şiir veya düzyazı biçiminde olabilir. Manzum bilmece ikili, üçlü, dörtlü dizelerden oluşur.
- Bilmeceleri yapılarına göre mensur bilmece ve manzum bilmece olarak iki gruba ayırmak mümkündür.

a. Mensur Bilmece: Kurallı cümle hâlinde sorulan bilmece mensur bilmece denir. Manzum bilmece nazaran sayısı az olan mensur bilmecelerin kafiyeli olmayışları nedeniyle hatırdaki kalmaları zordur.

Mensur bilmece örneği

- Dal üstünde sarı oğlan. (Ayva)
- Havada uçar, kanadı yok. (Bulut)
- Yer altında yağlı kayış. (Yılan)

b. Manzum Bilmece: Manzum bilmeceler ölçüsü, kafiyesi ve nazım birimi olan mısra, dördlük ve bentlerden meydana getirilmişlerdir.

Örnek

Anaya değmez babaya değer
Halaya değmez amcaya değer
İğneye değmez ipliğe değer
Vallahi değmez billahi değer 6+5=11 (Dudaklar)

Püf Nokta

- * Bilmece türünün benzerlerine divan edebiyatında da rastlanır. Bir bitki, eşya, hayvan veya bir nesneyi buldurmaya yönelikse bu bilmecelere **lügaz** adı verilir. Ünlü bir sanatçı, tarihi bir kişilik gibi önemli kişileri buldurmaya yönelikse **muamma** adını alır.

Bilgi Kupu

- * Türk halk edebiyatındaki bilmece türüyle ilgili ilk bilgilere Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lügati't - Türk adlı eserinde rastlıyoruz. Bu eserde bilmece anlamında **tabuzgu, tabuzguk, tapzug, tapzugug**; bilmece sormak için de **tabızmak, tabuzmak, tapuzmak** ifadelerinin kullanıldığı görülür. Ancak Kaşgarlı'nın eserinde bilmece örnekleri bulunmaz.
- * Türk edebiyatında ilk bilmece örnekleri, içerisindeki **46** bilmece örneği ile **Kıpçak Türkçesine** ait olan **Codex Cumanicus** adlı eserde bulunmaktadır.

Hap Bilgi

Bilmece sözcüğü Anadolu dışındaki Türk topluluklarında şu adlarla anılmıştır:

■ Azeri Türkçesi	→	tapmaca
■ Kıbrıs Türkçesi	→	mesel
■ Başkurt Türkçesi	→	tabızmak
■ Yakut Türkçesi	→	taabırın
■ Kazak Türkçesi	→	jumbak
■ Tuva Türkçesi	→	tavisak
■ Türkmen Türkçesi	→	matal
■ Hakas Türkçesi	→	tapçan

6. TEKERLEME

- * Tekerleme sözcüklerin ses benzerliğine göre sıralanan ve söyleyeni belli olmayan yarı anlamlı yarı anlamsız sözlerdir.
- * Daha çok masallarda kullanan tekerlemeler de ölçü, uyak, seci ve aliterasyonlardan faydalanılabilmektedir.
- * Tekerleme, ses benzerlikleri ile uyalardan faydalanılarak oluşturulan secili-kafiyeli ve belli bir konusu olmayan hatta önemli bir bölümü anlamlı da olmayan ses ve sözlerin akışı bakımından şiirimsi bir türdür.
- * Bir kısım tekerlemelerse tamamen nesir şeklindedir ve hayal ürünü unsurların veya tasarımların öne çıktığı iç kafiye önem veren metinlerdir.
- * Tekerleme türünün en önemli niteliği, herhangi bir konusunun olmayışıdır.
- * Tekerlemenin türkü, masal, hikâye, karagöz ve orta oyunu gibi birçok türle ilişkisi vardır.
- * Tekerlemelerde belli bir konu yoktur. Mani, türkü, ağıt, ninni gibi türlerde olduğu gibi bir konudan tekerleme türü için bahsedilemez.
- * Bu yüzden tekerlemeler, bağlı bulundukları türle ilişkileri itibarıyla anlamlarından çok fonksiyonlarıyla ön plana çıkarlar.
- * Tekerlemeler, hem mısra başı hem de mısra sonu kafiye, aliterasyon ve secilerle elde edilen ses oyunları ve çağrışımlarla birbirine bağlanmış, belli bir nazım düzenine sokulmuş, tutarsız hayallerle düşüncelerin sıralanmasından meydana gelmiştir.
- * Tekerlemelerde bazı düşünceler ve hayaller, abartma, şaşırtma ve güldürmeye dayalı bazı söz kalıpları içinde art arda sıralanır.
- * Tekerlemelerdeki düşünce nazım unsurlarıyla aktarılır. Muhteva diğer halk edebiyatı türlerine nazaran daha tutarsızdır.

- Tekerlemelerin bir kısmı karşılıklı soru - cevap ve zincirleme diyalog şeklinde söylenmiştir. Bu tekerlemelere özellikle Azerbaycan, Karay, Kazak ve Karay Türklerinin halk edebiyatında rastlanır.
- Bir kısım tekerleme **mensur** iken bazıları manzum-mensur veya sadece **manzum** haldedir. Mensur olsa bile tekerleme metinlerinde nazım unsurları her zaman vardır ancak bu unsurlar düzenli bir şekilde bir araya gelmemiştir.
- Şekil olarak tekerlemeler, **mensur**, **yarı manzum** ve **manzum** olmak üzere üç kısımda değerlendirilir
- Tekerlemeler, halk edebiyatı türleri başta olmak üzere halk kültüründe eğlendirmek, oyunların işleyişini sağlamak, anlatım ve gösterimlerde giriş, geçiş ve bitişleri düzenlemek, çocukların zihin ve dil gelişimini sağlamak gibi çok çeşitli işlevleri vardır.
- Masal, halk hikâyesi, orta oyunu ve Karagöz oyununda giriş vazifesi görürler. Bu türler, genellikle bir tekerlemeyle başlatılır ve bu şekilde dinleyenlere anlatılan veya gösterilenlerin uydurma olduğu mesajı verilir. Ayrıca anlatılarda zaman ve mekân geçişlerinde de tekerlemeler kullanılır.
- Oyunlarda ebe seçiminde, oyuncuların taraflarını belirlemede ve oyunların yürütülmesinde kullanılırlar. Tekerlemelerin bazı türleri, örneğin yanılmacalar, çocukların zekâ ve dil gelişimini için önemlidir.
- Törenlerde kullanılan tekerlemelere ise tabiat güçlerini etkilemek için başvurulur.

Bilgi Küpü

- ✱ Halk edebiyatı türleri içerisinde konusu olmayan tek tür, tekerlemelerdir. Bu nedenle de tekerlemelerde konudan ziyade şekil önemlidir.
- ✱ Tekerlemeleri çeşitleri bakımından şu şekilde tasnif edebiliriz:
- ✱ Masal tekerlemesi, Karagöz ve orta oyunu tekerlemesi, sayısmacalar ve yanılmacalar olmak üzere gruplara ayrılmıştır.

TEKERLEME TÜRLERİ

- 1. Masal Tekerlemeleri:** Masalların başlangıcında, ortalarında, uygun yerlerinde ve masalın sonunda söylenen uzunca ya da çok kısa kalıplaşmış sözlerdir
- 2. Oyun Tekerlemeleri (Sayısmacalar):** Oyun tekerlemeleri kendileri dışında başka hiçbir türe bağlanamaz. Oyun tekerlemelerinin hepsi doğru-dan doğruya oyunlarla ilişkilidir. Bunların çoğu çocuklar tarafından üretilmiştir. Şiirsel özellikleri ön plandadır.
Örnek: O piti piti / Karemala sepeti / Terazi lastik / Jimnastik / Biz size geldik bitlendik / Hama-ma gittik temizlendik.
- 3. Tören Tekerlemeleri:** Tören tekerlemelerinin büyük bir kısmı çocukların gerçekleştirdiği törenlerde söylenir. Bu tür törenlere Anadolu'da çocukların yaptığı **çiğdem pilavı** veya **yağmur** duası mahiyetinde olan **çömçe gelin** törenleri örnek olarak verilebilir.
- 4. Karagöz - Hacivat Tekerlemeleri**
Karagöz ve Hacivat ile orta oyununda da çeşitli tekerlemeler söylenilmektedir. Bu tekerlemeler muhavere bölümünde **Karagöz** veya **Kavuklu** tarafından söylenir.

5. Yanılmacalar

Bu tekerlemelere bağımsız söz cambazlığı tekerlemeleri de denir. Bunlar herhangi bir türle ilişkili olmaksızın tek başlarına gelenekte yaşayan tekerlemelerdir.

ÖRNEK

- Bir dalda bir kartal, kartal kalkar dal sarkar, dal sarkar kartal kalkar.
- Bu yoğurdu sarımsaklasak da mı yesek, sarmı saklamasak da mı yesek.
- Bir berber bir berbere, bre berber gel beraber, bir berber dükkânı açalım demiş.

ANONİM EDEBİYATTA ANLATMALIK TÜRLER

- Mitler
- Epik Destanlar
- Efsaneler
- Masal
- Halk Hikâyesi
- Fıkralar

1. MİTLER

- İnsan davranışları için model teşkil eden, hayata anlam ve önem kazandıran, dolayısıyla insanın kendini anlamlandırmasını sağlayan, her zaman için bir yaratılışın öyküsünü anlatan ve kutsal kabul edilen metinlere mit adı verilir.
- Mit evrenin yaratılışındaki kutsal bir öyküyü, yer-yüzünün hatta kâinatın başlangıcını ve kökenini anlatır.
- Mit, tanrısal ve olağanüstü varlıkların eylemlerinin öyküsüdür. Mitlerde anlatılan bu öykü, kesinlikle **gerçek** ve **kutsal** olarak kabul edilir.
- Mit daima **yaratılış** ve **kökenle** alakalıdır. Mitlerdeki zaman kavramı hiç bitmeyen, devamlı süreklilik gösteren **şimdiki zamandır**. Gelecekle şimdiki zaman arasında eş sürerlilik mevcuttur.
- Geçmişteki ilk ataların ve kahramanların, yaşayanlara yardımcı olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle mit, kökenle ilgili olduğu için kutsaldır.
- Mitlerdeki zaman, tarih olarak adlandırdığımız zamanın da ötesinde kozmik bir başlangıç zamanıdır. Mitler ya bütün kâinatın veya onun yalnızca küçük bir parçası diyelim ki bir kuş veya ağaç cinsinin, bir insan davranışının, bir sosyal kurumun nasıl oluştuğunu ve kökeninin ne olduğunu anlatır.
- Mitler hemen her zaman bir yaratılışın öyküsüdür. Bir şeyin nasıl yaratıldığını ve nasıl var olmaya başladığını anlatır.
- Mitlerdeki kahramanlar veya kişiler olağanüstü tanrısal varlıklardır. Mitler, onların başlangıç zamanında yaptıkları o olağanüstü şeylerle tanınırlar.

- Mitler, bu olağanüstü ve **tanrısal** varlıkların kâinatın başlangıç zamanında yaratıcı etkinliklerini ortaya koyar.
- Bu tanrısal olağanüstü güçlerin yaptıklarının kut sallığını veya doğaüstü olma özelliğini gözler önüne sererek kâinatın topyekûn bir yokluk veya kaos denilen bir kargaşa hâlinde nasıl bildik ve tanıdık düzenine kavuştuğunu ortaya koyar.
- Mitler, kutsal ya da olağanüstü olan güç veya güçlerin dünyaya çeşitli zamanlarda yaptıkları heyecan verici akınlarının tasvir edildiği öykülerdir.
- Dünyayı da gerçek anlamda kuran ve onu bugün içinde yaşadığımız bildik tanıdık yer hâline dönüştüren bu kutsal veya tanrısal güçlerin akını ve bu akınlarda yaptıklarıdır.
- Mitler konularına göre kendi arasında gruplanmaktadır. Bunlar:

a. Köken ve Yaratılış Mitleri

- **Etiyolojik Mitler**
İlkel topluluklarda yaygın olarak görülen mitlerdir. İlkel dönem insanların sorularına cevap vermeyi amaçlayan mitlerdir.
- **Kozmogoni Mitleri**
Evrenin, özellikle de gök cisimlerinin nasıl oluştuğunu konu edinen mitlerdir.
- **Teogoni Mitleri**
Tanrıların kökenini ve nereden geldiklerini konu edinen mitlerdir.
- **Antropogoni Mitleri**
İnsanların nasıl yaratıldıklarını, nereden geldiklerini konu edinen mitlerdir.
- **Takvim Mitleri**
Varlık yokluk ancak zaman bağlamında bir anlam taşır. Zamansa harekete bağlı olarak ölçülebilir. Zamanın ölçülmesi bağlamındaki düşünceleri sembolik biçimde anlatan öykülere denir.

▪ Totem Mitleri

Bir milletin kökeni; bitki, hayvan, taş, kaya gibi nesnelere bağlanarak tanrı-atalar kültü ilişkisini bu tür bir olguda birleştirerek açıklanmasına denir.

▪ Kahramanlık Mitleri

Bu mitler doğrudan atalar kültüyle ilişkilidir. Oğuz Kağan ve Dede Korkut bu tür kahramanlar olarak karşımıza çıkar.

b. Eskatoloji Mitleri

Dünyanın ve insanların geleceğini veya sonunu konu edinen mitlerdir.

Hap Bilgi

- * Anlatmalık türler içerisinde dünyası bu dünya olmayan tek anlatmalık tür, mittir.

TÜRK MİTOLOJİSİNİN YARATILIŞ BAĞLAM

- Türk mitlerinin kökeni Orta Asya'dır. Türk mitolojisinin doğuşunda "coğrafi çevre, insan unsuru, topluluk" gibi önemli faktörler vardır.
- Türk mitolojisinin yaratılış mitlerinde, toplayıcılığın avcılığın hâkim olduğu dönemlerde **ağaçtan yaratılma** en eski yaratılış miti olarak kabul edilir.
- Başta Uygurlar ve Oğuzlarda birçok eski mit, büyük insanların doğumunda ağaca rol verir, onu anaları ve babaları yapar.
- Ötüken ormanları bütün Türklerce kutsal sayılmıştır. Türk kozmolojisini gösteren dört büyük yıldız "Gök Ejder, Kızıl Saksagan, Ak Pars, Kara Yılan" şeklindedir. Bu yıldız grupları mevsimlerin başlangıcını ve sonunu belirlemektedir.
- Gök Tanrı dünya görüşü döneminde, ölümden sonra hayat inancının varlığını, gömülen kişilerin kişisel eşyasının mezarlara konmasından bilmekteyiz.
- Yıldızların Gök Tanrı'nın mekânı kabul edilen Kutup Yıldızı'nın etrafında döndüğü ve yıldızların bir "Gök Çarkı" tarafından taşındığına inanılmaktadır.

TÜRK MİTOLOJİSİNİN KÜLTLERİ

- **Kült** tanrıya, olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan unsurlara tapınmak anlamındadır.
- Dolayısıyla büyü ve ayinlerle ilişkilidir. Bu kültürlerin temelinde "animizm" (insanlığın en erken dönemlerinde çevrelerindeki her şeyin canlı bir ruhu olması) düşüncesi bulunmaktadır.
- **Gök Tanrı**
Çoğu zaman yaşamın ve talihin paylaştırıcısıdır. Gök Tanrı gökte oturur, gerektiğinde yeryüzündekileri yıldırım çarpması şeklinde cezalandırır. Ona dua edilir ve yılda iki kez onun için tören düzenlenip lekesiz sütbeyaz aygır at kurban edilir. Altay Türklerine göre güneş ana, ay atadır; ateş yeryüzünde güneşin temsilcisidir. Kamlara göre güneşin ve ayın tutulmasının nedeni kötü ruhların onları karanlık dünyaya çekmeleridir.
- **Ülgen**
Ülgen en büyük yaratıcı tanrıdır. Ay ve güneşin arkasında, yıldızların üstünde yaşar ve iyilik yapmayı sever. Ülgen ezeli ve ebedidir. Onun için düzenlenen ayinlerde boz bir kısrak kurban edilir.
- **Yayık**
Yaratıcı tanrı ile (Ülgen) insanlar arasında önemli aracı ruhtur. Tanrı onu insanları koruması için göndermiştir.
- **Suyla**
Gökyüzünde yaşar. At gözlü olan Suyla iyi gören bir ruh olup insanın yeryüzündeki koruyucusudur.
- **Utkuuçı**
Gökte yaşar ve Ülgen'in en yakın elçisidir. Ülgen'e ulaşmak isteyen kamları beşinci katta Altınkazık (Kutup Yıldızı) bölgesine inerek karşılar. Kamin getirdiği kurbanı alır ve tahtında oturan Ülgen'e götürür. Kam Utkuuçı'dan aldığı kazlara binerek yeryüzüne döner.

ANONİM HALK EDEBİYATI

▪ Örün Aar Toyon

Göğün dokuzuncu katında ve doğu tarafında yaşamaktadır. İnsanlara iyi ve güzel düşünceler verip diğer tanrıları yönetmektir.

▪ Yo Kan

Altay Türkleri, yeryüzündeki ruhların en güçlüsü olduğuna inanmaktadır.

▪ Talay Kan

Yeryüzündeki bütün denizlerin, suların hâkimi; ölümlerin koruyucusu olduğuna inanılır.

▪ Ana Maygıl, Ak Ene

Bu dişi tanrıça, Ülgen tanrıya yaratma ilhamını veren olağanüstü bir güç olarak görülür.

▪ Umay

İnsanın doğup büyümesiyle ilgilenen bir ruhtur. Çocuk ve hamile kadınların koruyucu ruhudur.

▪ Al Karısı, Albastı

Bu kötü ruh, lohusalara musallat olur, onu ve bebeğini öldürür.

▪ Taş Ruhı

Türkler arasında dilek, yemin, şifa, çocuk doğurmak, yağmur, kar yağdırmak amacıyla kutsanıp kullanıldığı tespit edilmiştir. Türk mitolojisinde en yaygın olarak bilinen taş "ya da" taşıdır.

▪ Dağ Ruhı

Türkler arasında dağın kutsallaştırılmasının en önemli nedenlerinden birisi Gök Tanrı'ya yakın olmasıdır.

▪ Ateş Ruhı

Türkler arasında ateş bir temizleyici ve kötü ruhları kovucu bir unsurdur.

▪ Su Ruhı

Türk mitolojisinde su her şeyin başı ve anası konumundadır. Bu nedenle kutsal sayılır.

▪ Ev Ruhları

Türk kültüründe evi koruyan ve ailenin mutluluğunu sağlayan koruyucu ruhtur.

▪ Ata Ruhları

Atalar için kutsal mağaralarda kurban kesilmesi, ataların ruhunun kendilerine yardımcı olmasının istenmesi amacıyla oluşturulmuştur.

▪ Erlik

Yeraltı ruhlarının başıdır. Kam alkışlarında "Kay-rakan" olarak adlandırılır. Ölüm getiren anlamındadır. Emrinde bulunan "Körmös" adlı kötü ruhları bazen insanlara kötülük yapması için yeryüzüne gönderir.

▪ Karabasan

Uyuyanların göğsüne bastırarak onları hareket etmez hâle getiren ve boğmak isteyen genellikle erkek olarak tasavvur edilen olağanüstü varlıktır.

▪ Enkebir

Simsiyah bir gölge gibi düşünülen kötü bir ruhtur. Ellerinin ortası delik olduğu tasavvur edilir.

▪ Hımkur Mukur

Ölüleri ve yaşayan insanları yediğine inanılan kötü ruhtur.

▪ Sarıkız

Yaşadığı evlere sağlık ve huzur verdiğine inanılan iyi bir ruhtur.

▪ Çarşamba Karısı

Her şekil ve kılıkta görünebilen, sesler çıkararak korku veren bir yaratık olarak düşünülür.

▪ Karakura

Sessiz bir ortamda ortaya çıkıp insanları boğarak öldürmeye çalıştığına inanılan kötü ruhtur.

▪ Kırk Basması

Türk halk geleneğinde hamile kadınla çocuğun doğumdan sonraki kırk gün içinde hastalanmalarına verilen addır.

▪ Kapoz

Faklı kılıklara girerek insanları tanıdıklarının sesleriyle çağırıp uçurum gibi yerlerden düşüp ölmelerine neden olan kötü ruhtur.

İRAN MİTOLOJİSİ

İran mitolojisiyle ilgili en eski bilgiler 15. yüzyıla aittir. İran efsaneleri Aryaların İran topraklarına gelmeleriyle başlamıştır.

▪ **Ahura Mazda**

Zerdüşt'ün en büyük tanrısıdır. Fars kültüründe Hürmüz olarak da geçmektedir. Her şeyi bilen Ahura Mazda'nın düşmanı kötü güçlerdir.

▪ **Âb**

Zerdüşt ayinlerinde devamlı bulundurulması gereken unsurdur. Suyun sorumlusu yer altında bulunan "Hordâd" kutsal bir ölümsüzdür.

▪ **Asuman**

Asumân aynı zamanda feleği koruyan tanrının da adıdır. Şiirde çerh, semâ, felek gibi kelimelerle de anılır ve yerler gibi onun da yedi kat olduğu kabul edilir. Feleği koruyan tanrının adıdır. Mazdeist inancıya göre gökler Ahura Mazda'nın ikametgâhı olarak nitelenmiştir.

▪ **Ateş**

Bir kahraman tarafından yeryüzüne getirilmiştir. Ateş; tanrıların gücünün simgesidir, inanışa göre ateşi **Hûşeng** bulmuştur. Şah-name'nin rivayetine göre; Hûşeng bir gün ava çıkmış, yolda bir yılanla karşılaşmış, bu yaratığı o güne kadar tanımamış olduğundan dolayı öldürmek istemiş ve bir taş alarak ona doğru fırlatmıştır. Ancak yılan ölmemiş, o atılan taştan kıvılcımlar ve ateş meydana gelmiştir. Hûşeng, bu aydınlığa şükretmek amacıyla o günü bayram olarak ilan etmiş ve ondan sonra o gün ve gecesi, İran geleneklerinde törenlerle kutlanan bir bayram olarak yer almıştır.

▪ **Camasp**

Camasp, Zerdüşt'ün dinini ilk kabul eden Kral Goştasp'ın veziridir. Bilgi, hikmet ve astronomiyle çok ilgilenmiş, **Camaspnâme** isimli bir eser yazmıştır.

▪ **Kâf**

Anka'nın da üzerine yuva kurduğu kabul edilen efsanevi dağdır. Simurg'un makamı olarak kabul ederler.

▪ **Câm-ı Cem**

Cemşid ve Keyhusrev'e aynı zamanda Süleyman Peygamber ve Büyük İskender'e ait olduğu düşünülen sihirli kadehtir, içine bakıldığında dünyadaki her şeyin görüldüğüne inanılan kadeh, Türk ve İran edebiyatlarında "Âyîne-i Süleyman, Âyîne-i İskender, Cem'in kadehi" gibi adlarla anılmıştır.

▪ **Ehrimen**

Şeytan anlamında kullanılır. Ahura Mazda'nın karşısındadır. Zerdüşt'ün doğumuyla yeryüzünden kaçmıştır. Mazdeist inancının temel özellikleri arasında yaygın olarak yer alan inanışa göre; Ahura Mazda ile Ehrimen'in on iki bin yıl boyunca savaş halindedirler. Bu mücadelenin sonunda Ehrimen'in yenileceği, daha sonra da kıyametin kopacağı kabul edilir. Ehrimen, **şeytan** ve **iblis** kelimelerinin karşılığı olarak kabul edilir.

▪ **Elburz**

Dünyanın etrafını çevreleyen mitolojik **Kâf** Dağı ile aynı olduğu ifade edilir. Güneş, Ay ve yıldızlar hep Elburz'un üzerinde döner dururlar. Elburz'un zirvesinde karanlık, gece, sıcak ve soğuk rüzgârlar bulunmaz. Cem, Elburz'da görkemli bir saray yaptırmış; Kavûs orada çok güçlü bir kale kurmuş; Feridûn, çocukluğunu bu dağda geçirmiştir. Şahnâme'ye göre Feridûn on altı yaşına geldiğinde bu dağı terk etmiştir. Surûş'un bin sütunlu sarayı Elburz zirvesinde bulunur.

▪ **Heft (Yedi)**

Bu rakama tanrısal içerikler yüklenmiş, genel olarak iyi anlamlarda kullanılmıştır. Yedi rakamına anlamlar yükleyip tanrı olarak algılayan ilk kavim Sümerlerdir.

▪ **İmşâspendân**

Mazdeizm'in en büyük melekleridir. Ahura Mazda'nın simgeleri olarak kabul edilirler. Bu melekler Behmen, Ordîbehişt, Şehrîver, Sifendârmûz, Hordâd ve Mordâd isimlerini almışlardır.

▪ Gâve

Dahhâk'ın baskıları zirveye ulaştığında, şehrin demircisi Gâve'nin, on sekiz oğlundan geriye kalan sonuncusunun beynini çıkartarak yılanlarına sunmak için Dahhâk'a götürdüler. Bunun üzerine Gâve son derece kızgın olarak Dahhâk'ın makamına çıkar. İleri gelenlerin de huzurunda peştamal olarak kullandığı deriyi de mızrağının ucuna takarak halkı kendisine destek vermeye ve zulme karşı direnişe çağırır. Kendisini destekleyenlerle birlikte Feridûn'u tahta çıkarırlar. Feridûn da bu günün hatırasına söz konusu deri parçasını uğurlu kabul ederek değerli mücevherlerle süsleyip sancak olarak kullanmaya başladı. Fars mitolojisinde ve daha sonraları da Fars edebiyatında söz konusu sancak, zulme uğramış, yoksul halkın despot yönetimlere kaşı ayaklanmalarını, haklarını aramalarını simgeleyen güç ve azamet simgesi haline gelmiştir. Gâve'nin bu haklı direnişi, İran mitolojik tarihinin yanı sıra uluslararası benzeri görülmeyen bir direniş olarak nitelendirilmekte, Musa Peygamber'in Firavuna karşı direnişi de buna benzetilmektedir. Dahhâk'ın baskılarına karşı gelip Feridûn'u tahta çıkaran kahramandır. Gâve'nin bu direnişi, Musa Peygamber'in Firavun'a karşı yaptığı direnişe benzetilir.

▪ Keyûmers

Fars kültüründe ilk insan ve yeryüzünün ilk hükümdarı olarak bilinir. Tahtı ve tacı ilk icat eden, ilk taç giyen ve tahta çıkan kişidir. Bazı tarihçilerce Âdem ve ilk hükümdar olarak kabul edilen Keyûmers, önceleri mağaralarda yaşar, hayvan postu giyerdi. Hayatının son devirlerinde evler yapmış, köy ve şehirler kurmuştur. Siyâmek adında bir oğlu olmuş, Siyâmek devler üzerinde egemenlik kurmaya çalışınca onlar Siyâmek'i öldürmüşler, ancak oğlu Hûşeng büyüyünce onun yerini almıştır. **Şehnâme'ye** göre Keyûmers ilk hükümdardır. Otuz yıl hükümdarlık yapmıştır. Kaplan postundan giysiler giymiş, sade yemiş, içmiş ve sade yaşamıştır.

▪ Mihr

Arya kavminin büyük tanrılarında biri olarak kabul edilmektedir. Işık tanrısı olarak da kabul edilir.

▪ Muğ

Zerdüşť dini önderi anlamındaki muğ, eski İran'da bir hanedan adıdır.

▪ Nevruz

Fars kültüründe en eski bayramlardan biridir. İran takviminde yılın başlangıcına denk gelen bayramın adıdır.

▪ Pîr-i muğân

İlk olarak şarap satıcısı anlamında kullanılmıştır. Tasavvuf'ta **mürşid-i kâmil** olarak da adlandırılır.

▪ Simurg

Arapça karşılığı ankâdır. Uzun boyunlu demek olan Simurg'u hiç kimse görmemiştir. Üzerine yuva kurduğu ağaç, bütün bitkilerin tohumlarını barındırdığı için hastalıklara deva olur. Simurg veya Ankâ, halk arasında Zümrüdûankâ adıyla da anılmaktadır.

▪ Surûş

İnsanlara kulluğu nasıl yapmaları gerektiğini öğreten ve tanrıya karşı görevlerini yerine getirmeyi sağlayan Zerdüşťlüğün dinsel ayinlerinde hazır bulunan tanrıdır.

▪ Şebdiz

Siyah anlamına gelmektedir. Sâsânî hükümdarı Hüsrev-i Pervîz'in ünlü atının adıdır.

▪ Yeldâ

Milat, doğum anlamına gelmektedir. Yılın en uzun gecesidir. Bu uzun gece Farslar tarafından uğursuz kabul edilir. Fars kültüründe sevgilinin zülfü ve ayrılık günleri karanlık ve uzun olması nedeniyle **şeb-i yeldâ**'ya benzetilir.

Eski Türk Edebiyatında Mitolojik Şahıslar

Divan şiirindeki mitolojik karakterler genel olarak İran mitolojisinden gelmiştir.

▪ **Cemşid**

Fars kültüründe mitolojik şahıslardır. Tahta oturduğu gün Nevruz Bayramı ilan edilmiştir. Bir gün başına muazzam bir taç takarak büyük bir tahta oturuyor. O günü **Nevruz** adıyla bayram günü ilan ediyorlar. Bir rivayete göre **şarab**ın mucidi Cemşid'dir. Sarayda sürekli baş ağrısından şikâyet eden, başka rivayette de Cem'in kendisine kızarak öldürmek için üzüm sularının biriktirildiği depoya atılmış bir cariyeye varmış. Cariye bu zehirli suyu içerek ölmeye karar vermiş ve içmiş. Tabi içer içmez de uykuya dalmış. Uyandığında ne başı ağrıyormuş ne de üzerinde bir ağırlık görmüş. Aksine şen, mutlu ve huzurluymuş. Durumu Cem'e iletmışler ve böylece şarap bulunmuş. Şarabın mucidinin Cem olduğunun söylenmesine rağmen Şehnamede böyle bir anlatı yoktur. Yine Cemşid'e nispet edilen sihirli bir alet de vardır ki adına **Câm-ı Cihan-nümâ** denirdi. İnanişâ göre, bakıldığında dünyanın dört bir tarafı bu aletten görülebilirdi. Rivâyete göre bu kadeh, temsili yedi madenden yapılmıştır. Divan edebiyatında **Câm-ı kîti-nümâ** adıyla da anılır.

▪ **Bijen**

Fars kültüründeki önemli kahramanlardan Giv'in oğlu, Rüstem'in torunudur. Kahramanlık sembolü olan Bijen Efrâsiyâb tarafından içine atıldığı kuyuyla anılır. (Çâh-ı Bijen: Sevgilinin çene çukuru.)

▪ **Dahhâk**

Cemşid'i öldürüp tahta çıkan mitolojik kahramandır. Dahhâk'ın omuzlarındaki iki yılan, sevgilinin omuzuna dökülen saçlarına benzetilmiştir. Feridun tarafından yok edilmiştir. Şehname'ye göre Dahhak'a bir gün şeytan yaklaşır ve omuzlarını öper, bunun üzerine Dahhak'ın omuzlarında iki yılan çıkar, ne yapsalar bu yılanları öldüremezler.

Şeytan bu sefer aşçı kılığında Dahhak'ın yanına gelerek, bu yılanları her gün iki insan beyni yedirmek suretiyle sakinleştirebileceğini, aksi takdirde yılanların ona azap edeceğini söyler. Bunun üzerine yılanları teskin için her gün iki insan boğazlanır ve beyinleri yılanlara yedirilir. Dahhâk, Gâve adlı bir demircinin başını çektiği bir isyanda tahtan indirilmiştir. Klâsik edebiyatımızda Dahhâk, büyük bir hükümdar olması, zalimliği, Feridun tarafından yok edilmesi ve özellikle de omuzlarındaki iki yılan sebebiyle zikredilmiştir.

▪ **Dârâ**

Edebiyatımızda **ululuk** ve azâmet sembolüdür. İskender ile yapmış olduğu savaşta öldürülmüştür.

▪ **Feridun**

Dahhâk'ı öldüren kahraman olarak bilinir. **Adalet**, iyilik ve uzun ömürlülükle anılır. Dünyayı üç oğluna paylaştıran mitolojik kişidir.

▪ **Efrâsiyâb**

Kahramanlık, hükümdarlık ve saltanat sembolü şahsiyetlerden biridir. Efrâsiyâb Türklerin büyük hükümdarı, Alp ErTunga'dır.

▪ **Hızır**

Âb-ı hayâtı içip **ölümsüzlük** sırrına erişen kişidir.

▪ **Hüsrev**

Mitolojik bir karakter olan Hüsrev ile ilgili en önemli efsane, yaptırmış olduğu sarayla ilgilidir. Hazineleri dillere destandır.

▪ **Keyhüsrev**

Kimilerine göre İskender, kimilerine göre Süleyman, kimilerine göre Mûsâ Peygamber, kimilerine göre de Efrâsiyâb'tır.

▪ **Nemrut**

Tanrı olduğunu söyleyen ve İbrahim Peygamberi ateşe attırmasıyla bilinen kişidir. Edebiyatta **zulüm** ve cefa sembolü olmuştur.

▪ Nûşîrevân

İran'daki Sâsânî sülalesinden olup adaletiyle ün yapmış bir hükümdardır. **Kisrâ** terimi ilk kez bu hükümdara verilmiştir. Adaletiyle ve "Tâk-ı Kisrâ adıyla meşhur sarayıyla ünlüdür. Sarayına bir **çan** bağlattığı ve kendisiyle görüşmek isteyenlerin bu çanın zincirini çekerek onu çağırdığı ve şikâyetini ve ihtiyacını söylediği rivayet edilir. Divan şiirinde de **sarayı**, **çanı** ve **adaleti** ile anılır.

▪ Rüstem

Zâl'ın oğludur. **Kahramanlık** ve yiğitlik sembolüdür. Küçükken bile kimsenin baş edemediği devler ve diğer yaratıklarla savaşan mitolojik bir kişiliktir. Efsanevi İran şahı Keykavus'u esir olduğu devlerin elinden kurtaran ve bu macerasında Heft-han adı verilen yedi aşılmaz engeli aşarak Mazenderan seferiyle devleri mağlup eden odur. İran'ın ünlü kahramanı Bijen'i tutsak olduğu Efrâsiyâb'ın elinden kurtaran da yine odur.

▪ Zâl

Olağanüstü özellikleri olan bu kahramanın doğduğunda saçları bembeyazdır. Onu efsanevi kuş olan Simurg büyütüştür. Rüstem'in babasıdır. Doğduğunda saçları bembeyazdır. Bu durumdan korkan babası onun bir dağın başına atarak geri döner. Efsanevi kuş Simurg, Zâl'ı büyük bir ihtimam ve dikkatle büyütür. Saç, kirpik ve kaşları bembeyaz olarak doğduğundan, yaşlı bir insan olarak tasavvur edilen Zal, divan şiirinde pek çok mazmun ve telmih konusu olmuştur. Şairlerimiz dehri, çarhı, feleği ak saçlı kadın tahayyül ederek birçok mazmunlar yapmışlardır. Çünkü Zal'ın bir mânâsı da **koca-karı** demektir.

▪ Siyavuş

Siyavuş, tıpkı İsfendiyar gibi İran mitolojik tarihinin bahtsız kahramanlarından biridir. Siyavuş'un hikâyesi Şehname'nin en acıklı ve tesirli anlatılarının başında geliyor.

Üvey annesi Siyavuş'a âşık olmuş, bunu öğrenen Siyavuş Afrasiyab'ın ülkesine kaçmış ve orada feci şekilde öldürülmüştür. Firdevsî'nin, Sudabe-Siyavuş arasındaki karşılıksız aşk ilişkisini anlatırken başka kaynaklara müracaat ettiği anlaşıyor. Şehname'deki bu aşk hikâyesi ile Yusuf ile Züleyha hikâyesi arasında pek çok benzerlikler hemen göze çarpmaktadır. Siyavuş, klâsik edebiyatımızda bir kıyas malzemesi olarak kullanıldı.

▪ Kahraman

Mitolojik şahsiyetlerden biri olan Kahraman, divan şiirinde bir **kahramanlık** ve **yiğitlik** sembolüdür. **Kahraman-ı Kâtil** olarak da anılır. Âşık'ın sevgiliyle olan mücadelesinden, tesiri ve öldürücülüğünden dolayı sevgilinin gözleri Kahraman olarak nitelendirilmiştir.

Hap Bilgi

- Şeytan ve iblis anlamlarına gelen mitolojik unsur **Ehrimen** olarak bilinir.
- Dahhak'a başkaldıran ve tahttan indirilerek yerine Feridun'un gelmesine vesile olan **Gave**'dir.
- **Keyümers**, Fars kültüründe ilk insan ve yeryüzünün ilk hükümdarı olarak bilinir. Tahtı ve tacı ilk icat eden, ilk taç giyen ve tahta çıkan kişidir.
- İran mitolojisine göre Nevruz Bayramı'nı ilan eden ve şarabı bulan mitolojik kahraman **Cemişid**'dir.
- Sevgilinin çene çukuruna benzetilen ve Rüstem'in torunu olan kahraman **Bijen**'dir.
- Cemişid'i öldürüp İran tahtına çıkan ve omuzlarındaki yılanları sevgilinin saçlarına benzetilen mitolojik kahraman **Dahhak**'tır.
- Dahhak'ı öldürüp tahta geçen ve 500 yıl hükümdarlık yapan İran hükümdarı **Feridun**'dur.
- Kahramanlığın ve yiğitliğin sembolü olan ve Alp Er Tunga'yı dize getiren tek hükümdar **Rüstem**'dir.
- Divan şiirinde yaşlılığın sembolü **Zal**, sevgilinin gözü yerine kullanılan sembol **Kahraman**'dir.

2. DESTAN (EPİK DESTAN)

- En eski türlerden biri olan epik destan, uluslarını düşmanlara karşı koruyan ve olağanüstü özelliklere sahip kahramanların hayatlarını anlatan **manzum** veya **manzum - mensur** karışık yapıda oluşturulmuş anlatılardır.
- Bütün destanlar manzumdur. Bazen aralarına mensur parçalar da katılabilir.
- Destanların çoğu manzumdur. Yani şiir halindedirler. Ancak yazıya geçiren kişi onu nesirleştirerek özet halinde yazmıştır.
- Destanlarımız ilk şekillerinde dörtlüklerle kurulmuştur. Koşmayı andıran bir nazım şekliyle yazılmıştır. Ancak mesnevi biçiminde kafiyeleşmiş destanımız da vardır. Söz gelimi **Oğuz Kağan destanı** mesnevi şeklinde kafiyeleşmiştir.
- Destanlardaki olaylar olağan ve olağanüstü olayların karışımı şeklindedir. Yani hem gerçek hem de gerçeküstü sahneler bulunur.
- Destanlarda olayın geçtiği yerler belirsizdir. Gerçek ve gerçek dışı mekânlar bir arada bulunur. Bilinen ülke ve şehir isimlerinin yanında Kafdağı, Şahı Maran ülkesi, Cinnistan gibi masal ve efsane ülkelerine de yer verilebilir.
- Destanların zamanı yani olayların ne zaman geçtiği kesin olarak bilinemez ama hangi yüzyılda destan olayının geçtiği bilinir.
- Destanlarda çevre ve mekân tasviri hemen hemen hiç yoktur. Destan kahramanı için üzerinden geçilip gidilen bir yerdir.
- Destanlarda pek çok tasvir sıfatı ve benzetmeler kullanılır. Kahramanlar, şehirler ve ırmaklar anlatılırken birçok unvan ve sıfat sıralanır.
- Abartmalara destanlarda çokça yer verilir. Şiirsel tekrardan ve aliterasyondan fazlasıyla faydalanılır.
- Destanlar saz eşliğinde söylenmiştir. Kuşaktan kuşağa aktararak sözlü kültür yoluyla günümüze kadar gelmiştir.

- Epik destanlar hemen başlayıp hemen bitmez. Anlatım durağanlıktan coşkunluğa doğru bir felaket içerir sonuç olayından sonra durgunluğa geçerek sonuçlanır. Epik destan geleneğinde en büyük kural dikkatleri başkahraman üzerine toplamaktır.
- Mitler kutsal anlatılar olmasına karşılık epik destanlar kutsal anlatılar değildir. Mitlerde kahramanlar tanrılar iken epik destanlarda insanlardır.
- Destan anlatıcılarına değişik Türk lehçelerinde ozan, şair, bahşi, jırav, gayçı gibi adlar verilmiştir.

Hap Bilgi

- Destan için Türk boylarında "comok, cır, alıptığ, nımah, kay çörçök, ölong, epos, köne epos, ir-tegi" gibi terimler kullanılmıştır.

Bilgi Kupu

* Türk destanlarının yazılı kaynakları

- Çin kaynakları
- Fars kaynakları
- Arap kaynakları
- Moğol kaynakları
- Bizans kaynakları

Bilgi Kupu

* Türk destanlarının milli kaynakları

- Kaşgarlı Mahmut → Divan-ı Lügat'it Türk
- Yazıcıoğlu Ali → Selçuk - name
- E. Bahadır Han → Şecere-i Türk
- E. Bahadır Han → Şecere-i Terakime

Püf Nokta

- Tarihteki en eski Türk destan ve efsane kalıntılarını Çin kaynaklarında buluyoruz. Çin yıllıklarında Hun, Göktürk, Uygur devletleri ile ilgili bilgilerden çok onlara ait destan parçalarını görüyoruz

Bilgi Kupu* **Doğal Türk Destanlarının Yazılı Kaynakları**

- Alp Er Tunga --> İran - Şehname destanı
- Şu destanı --> Çin kaynakları
- Oğuz Kağan --> Çin kaynakları
- Bozkurt destanı --> Çin kaynakları
- Ergenekon --> Çin kaynakları
- Göç destanı --> Çin kaynakları
- Türeyiş destanı --> Çin kaynakları
- Battalgazi --> Arap ve Bizans kaynağı

Hap Bilgi

- Elimizdeki en eski destan parçası olan **Alp Er Tunga** sagusu bir şiir parçasıdır ve Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügat'it - Türk adlı eserinde yer alır.
- Kaşgarlı Mahmut'un **Divan-ı Lügat'it - Türk** adlı eserinde yer alan tek destan parçası **Şu** destanıdır.
- Kırgızların **Manas destanı** dışında Türklerin derli toplu bir destanı yoktur. Bugün Oğuz Kağan, Battalgazi destanları aslında bir destandan kopmuş destan parçaları halindedirler.
- Dünyadaki en zengin epik destan geleneği Türk epik destan geleneğidir. Eski Türk destanları arasında Alp Er Tunga, Şu, Attila, Bozkurt, Göç, Ergenekon, Türeyiş ve Oğuz Kağan destanı yer almaktadır.
- **Yeni Türk destanları** ise taşıdıkları özelliklere göre sınıflandırılır. Bunlar:

1. Kahramanlık Destanları

- Manas destanı
- Köroğlu destanı
- Alpamış destanı
- Bozoğlan destanı
- Alpamış Batır destanı
- Karabek destanı
- Boz Yiğit destanı
- Er Targul destanı
- Karabek Batır destanı
- Seytek destanı
- Bazar Batır destanı
- Mamay destanı
- Kaztugan destanı
- Kurmanbek destanı
- Kambar Batır destanı

2. Tarihi Destanlar

- Kahramanlarını tarihî şahsiyetlerin oluşturduğu kahramanlık destanlarıdır.

ÖRNEK

- Battal Gazi destanı
- Sarı Saltuk destanı
- Danişment Gazi
- Edigey destanı
- Timur destanı
- Genç Osman destanı
- Orak Mamay destanı
- Karasay Kazi destanı
- Nözüğüm destanı
- Devletyâr destanı
- Beket Batır destanı
- Uyvar'ın Fethi destanı
- Osman Batır destanı

3. Arkaik Destanlar

- Genel olarak daha çok İslamiyet'i kabul etmemiş, **Şamanist** dünya görüşüne sahip Türk boyları arasından derlenen destanlardır.
- Arkaik destan Türk destanları özellikle de Orta Asya Türk boylarının destanları için kullanılan bir tabiridir. Arkaik destan, belli bir tarihi döneme bağlanamayan veya metindeki olaylarla tarihi olaylar arasında tutarlılık bulunmayan destanlardır. Bunlara **mitik destan** da denir.

ÖRNEK

- Alıp Manaş destanı
- Ay Manis destanı
- Altın Arıç destanı
- Yaratılış destanı
- Maaday Kara destanı
- Ural Batır Olanboy destanı
- Deli Dumrul destanı
- Basat ve Tepegöz destanı
- Akbuzat destanı
- Oğol Han destanı
- Er Töştük destanı
- Er-Samir destanı

Er Töştük Destanı

Er Töştük destanı, **Kırgız** sahasından derlenmiş 2146 mısralık bir destandır. Kazak ve Tatar versiyonları daha kısa olup nesir şeklindedirler. İsminin Manas'ın kumandanları arasında zikredilmesi nedeniyle bazı araştırmacılar tarafından Manas destan dairesine dâhil olarak da kabul edilen Er Töştük destanında kahraman yeryüzündeki maceralarından başka yer altı dünyasında cereyan eden ve kötü ruhlarla yapılan mücadelelere katılır ve ölüp dirilir. Bu tür mitolojik özellikleri nedeniyle de arkaik destanlar arasında kabul edilir.

Altın Arığ Destanı

Altın Arığ destanı son derece yoğun mitolojik elementler içeren ve **Hakas** Türkleri arasından derlenmiş bir destandır. Başkahramanı Altın Arığ adlı bir alp kız olan bu destan gerek anaerkil dönemin bazı izlerini yansıtmaması ve gerekse dil uzmanlarının Gök-türklerle ait Kültigin abidesi dil, üslup ideal ve anlayış bakımından aynı özellikleri aksettirmesi bakımından son derece önemli özelliklere sahiptir.

Maaday Kara Destanı

Altay Türkleri arasından derlenmiş en uzun epik olan Maaday-Kara destanı, kahramanı Kögütey Mergen'in şahsında insanlığın hayatta kalabilme mücadelesini ve yeryüzündeki yaşamı sürdürme azmini anlatmaktadır. Kamlık dinin dünya görüşü doğrultusunda destanın kahramanı, yeraltına götürülen annesi, babası ve Altay halkını oradan geri getirmek için kötü güçlere karşı mücadele etmekte ve aynı zamanda kozmolojinin oluşumu başta olmak üzere pek çok mitolojik unsur içermektedir.

Bozoğlan Destanı

Orta Asya'da yaygın olarak bilinip anlatılan destanlardan olan Bozoğlan destanı, pek çok yazılı nüshaya ve sözlü kaynaklardan derlenmiş metinlere sahiptir. Destandaki olaylar esas itibarıyla **Harezmi** bölgesinde geçmekte ve destanın olay örgüsü yer yer Alpamış ile Köroğlu destanına yakınlık göstermektedir.

Ural Batır Destanı

Başkurt Türklerinin tarih sahnesine çıktıkları döneme dayanan Ural Batır destanında Başkurtların yaşadıkları coğrafyanın, Ural dağlarının ve çevredeki nehirlerin, göllerin mitolojik olarak oluşumu anlatılmakta, yeri ve göğüyle doğanın kutsallığı Kamlık dini doğrultusundaki dünya görüşüne göre yorumlanmaktadır. Bu özellikleriyle de Ural Batır destanı, Türk köken mitleri açısından son derece önemli destandır.

Nözüğüm Destanı

Uygur Türk epik destan geleneğindeki Nözüğüm Destanı'nın oluşmasına neden olaylar, 1842 Hangir Hoca Kırgız Türklerinin yardımıyla Çinlilere karşı istiklal için ayaklanır, yenilir ve esir edilir. Ayaklanmayı bastıran Çinliler Doğu Türkistan'da büyük bir yağma ve katliama girişirler. Ancak işgalciler genç kadın ve erkekleri öldürmekten ziyade esir alıp köle olarak zengin Kalmuklara satarlar. Destan kahramanı Nözüğüm de bu trajik kaderi yaşamak zorunda kalmış fakat onun düşmanlarına boyun eğmeyerek direnişi ve mücadelesi destanın oluşmasının temel nedeni olmuştur.

Er Samır Destanı

Altay Türkleri arasında son derece yaygın olarak anlatılan "Er Samır Destanı" bazı motiflerin masal motiflerine benzer motifler olması, yeraltına yolculuk ve olağanüstü güçlere sahip varlıklar ve kahramanların adeta "kam kağanlar" olarak karşımıza çıkması arkaik unsurlar olarak nitelendirilmektedir.

Alıp Manaş Destanı

Alıp-Manaş destanın varyantları Altay, Kazak, Karakalpak, Özbek, Başkurt Türkleri arasında yaygındır. Destan, Altay Türkleri arasında Alıp-Manaş, Kazak ve Karakalpaklar'da Alpamış, Özbekler'de Alpamış, Başkurtlar'da Alpamışa, Tatarlar'da ise Alıpmemşen veya Alpamışa gibi adlarla bilinmektedir. Altay Türkleri arasında ve Alıp Manaş adıyla bilinen varyant en eski ve arkaik motif ve epizotlar içeren form olarak bilinmektedir.

TÜRK DESTANLARININ TASNİFİ

* **Fuat Köprülü'nün tasnifi**

a. Türk destanlarının coğrafi sahalara dağılışı

- Altay -Yenisay sahasında vücuda gelen mahsuller
- Bozkırlar sahasında vücuda gelen mahsuller
- Tarım-Sır-Derya sahasında vücuda gelen mahsuller

b. Türk destanlarının tarihi ve kavmi daireleri

- Eski Türk veya Hiyung-Nu dairesi
- Göktürk veya Tu-küe dairesi
- Uygur dairesi

* **Umay Günay'ın tasnifi**

a. İlk Türk destanları

- Altay -Yakut: Yararılış destanı
- Sakalar dönemi: Alp Er Tunga, Şu destanları
- Hun dönemi: Oğuz Kağan destanı
- Köktürk dönemi: Bozkurt ve Ergenekon destanları
- Uygur dönemi: Türeyiş ve Göç destanı

b. İslami dönem Türk destanları

- Karahanlı dönemi: Satuk Buğra Han destanı
- Kazak - Kırkız kültür dairesi: Manas destanı
- Türk - Moğol kültür dairesi: Cengizname
- Tatar - Kırım dairesi: Timur ve Edige destanları
- Selçuklu - Beylikler ve Osmanlı dönemi: Battal Gazi destanı, Danişment Gazi destanı, Köroğlu destanı

TÜRK DESTANLARI ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

- * Türk destanlarının tanımı, oluşumu, tasnifi ve yayılma sahaları gibi konular üzerinde duran ilk bilim adamı **Fuat Köprülü**'dür.
- * **Zeki Velidi Togan**, Oğuz Kağan destanı üzerine çalışma yapmıştır.
- * Türkiye'de Oğuz Kağan destanı denilince akla gelen ilk isim **Reşit Rahmeti Arat**'tır.
- * **Abdülkadir İnan** da yazdığı makalelerle Türk destanlarına değinmiştir.
- * Köroğlu destanı üzerine Türkiye'de ilk bilimsel çalışmayı yapan kişi ise **Pertev Nalli Boratav**'dır.
- * **Hüseyin Nihal Atsız** da Türk Destanlarını Sınıflandırma Tecrübesi yazısıyla bu alana katkıda bulunmuştur.
- * Resimli Türk Edebiyatı adlı eseriyle **Nihat Sami Banarlı** da destanlardan geniş olarak bahsetmiştir
- * **Orhan Şaik Gökay**, Kitab-ı Dedem Korkut adlı eseriyle bu sahada çalışmada bulunmuştur ve Dede Korkut Hikâyelerini ilk kez **Latin** alfabesiyle yayımlamıştır.
- * Dede Korkut Hikâyeleri üzerine çalışma yapan başka bir bilim adamı da **Muharrem Ergin** olmuştur.
- * Yine **Semih Tezcan**'ın Dede Korkut hikâyelerine yönelik Dede Korkut Oğuz - nameleri adlı çalışması dikkate değerdir.
- * Ayrıca **Faruk Sümer** de Türk destanları üzerine makaleler yayınlamıştır.
- * **Bahattin Ögel**'in iki cilt halinde hazırladığı Türk Mitolojisi ile Destanları adlı çalışması Türk mitoloji tarihi ile ilgili en kapsamlı çalışmadır.
- * **Saim Sakaoğlu**'nun İslamiyet'ten Önceki Türk Destanları adlı çalışması da önemlidir.
- * **Dursun Yıldırım**'ın Türk Bitiği adlı çalışması bazı destanlarla ilgili bilgiler içerir.

TÜRK DESTAN MOTİFLERİ

- **Bozkurt (Gökbörü) motifi:** Türk'ün hayat ve savaş gücünün simgesi olarak destanlarda karşımıza çıkan bozkurt, bazı destanlarda Gök Tanrı tarafından başkahramana yardım için gönderilmiş kılavuz olarak da yer alır.
- **Kutsal Işık motifi:** Destanlarda ilahî ve tanrısal kökenli bir olgu olarak yer alır ve başta kahramanın evleneceği kadınlar olmak üzere tanrısal iradenin iletişim yollarından birisi olarak karşımıza çıkar.
- **Kutsal Dağ motifi:** İnsanları düşmanlardan koruyan ve kendine has bir ruha sahip olarak görülen kutsal dağ motifi aynı zamanda Gök Tanrı'ya kurban adanan ve tören yapılan kutsal bir tapınak özelliği taşımaktadır.
- **Düş motifi:** Destanlarda başkahramanın gördüğü ve aynen gerçekleşen tanrısal düş motifi yer alır. Kahraman, pek çok önemli olaydan düşler vasıtasıyla haberdar olur.
- **Düğün motifi:** Hemen her destanda yer alan ve destanın düğümünün çoğunlukla çözüldüğü son derece şaşalı, atçılık, okçuluk ve güreş gibi geleneksel sporların yapıldığı yarışları kazananlara ödül verilen düğünler âdeta festival mahiyetindedir.
- **Düğüne Son Anda Yetişme motifi:** Başta Bamsı Beyrek ve Alpamış destan dairesi olmak üzere pek çok destanda başkahraman sevdiğinin düğününe son anda yetişir ve sevdiğine sahip olur.
- **Kırklar motifi:** Türk destanlarında baş kahramanın ve sevgilisinin başta olmak üzere kırk yoldaşları bulunur. Kırk sayısı kalıplaşmış bir sayıdır.
- **Kutsal Su motifi:** Tanrı yüzü gördüğü gerekçeyle su kutsaldır. Ayrıca kâinatı oluşturan beş elementten birisidir.
- **Kutsal Ağaç motifi:** En eski Türk köken miti olan ağaçtan yaratılma motifinin devamı olarak kayın ağacı başta olmak üzere bazı ağaçlar kutsaldır.

- **At motifi:** Türk'ün kanadı at şeklindeki atasözünü doğrularcasına, destanların çoğu zaman başkahramanların en büyük yardımcısı ve yoldaşı attır. İnsan gibi konuşabilirler ve mistik kökenli tulp aratlar gerektiğinde uçabilirler. Başkahramanın adıyla birlikte onların adı da anılır.
- **Ok-yay motifi:** Ok ve yay bir savaş araç ve gereci olduğu kadar bir haberleşme aygıtıdır. Oğuz Kağan destanında tanrısal bir kökene sahip olarak karşımıza çıkar.
- **Mağara motifi:** Kutsal aile ocağının yer aldığı ve atalar kültüne kurbanların adandığı yerdir. Muhtemelen ölen ataların da ilk olarak gömüldükleri kutsal mabetlerdir. Tepegöz Destanı gibi bazı destanlarda mağaralar devasa büyüklüktedir ve buralarda devler yaşar.
- **Pir motifi:** Kendini aşmış ve tanrısal yakınlığa ulaşmış Türk Ata, Korkut Ata, İrkıl Ata gibi pirler destan kahramanlarına yol gösterirler.
- **Sihir-Büyü motifi:** Hemen hemen bütün destanlarda karşımıza çıkan sihir ve büyü motifleri destanın mantığına aykırı değildir. Tam tersine kahramanın ve diğer tiplerin taşıdıkları olağanüstü özelliklerin kaynağı durumundadır.
- **Canlı Kılıç motifi:** Metaller veya demir Türk mitolojisinde kâinatı oluşturan beş elementten birisidir ve canlı oldukları düşünülür.
- **Demir ve Demircilik:** Demir kutsaldır ve demiri işleyen demircilere de tekin gözle bakılmaz. "Demircilerle kamlar aynı yuvadandır" şeklindeki Saha (Yakut) atasözü de demir motifinin bir göstergesidir.

Hap Bilgi

- * Anlatmalık türler içerisinde en fazla motif barındıran tür, **destan**dır. Destandan sonra en çok motif geçen tür ise destanın devamı olarak kabul edilen **halk hikâyeleri**dir.

3. EFSANE

- Bir tarihsel olaya dayanmakla beraber olağanüstü olay, kişi ve durumları anlatan hayali öykülere verilen isimdir.
- Efsane, gerçek veya hayali belli kişi, olay veya yer hakkında anlatılan hikâyelerdir.
- Efsane anlatı türleri içinde masal, destan ve halk hikâyesine göre daha kısadır; **nesir** parçalarıdır.
- Efsanelerin temelinde bir **inanç** vardır; anlatan ve dinleyen onun **gerçek** olduğuna inanır ama masalda anlatılanın gerçek olmadığına herkes başta inanır.
- Efsane dilimize Farsçadan geçmiştir. Batı'da **legenda** adı verilir. Arapçada **ustûre** ve **esatir** kullanılır. Anadolu'da ise **efsane**, **menkıbe**, **esatir**, **mitoloji** kavramları kullanılır.
- Efsane, bazı yönlerden masala ve destana benzer. Masalların sonu iyi bitmesine rağmen efsanelerin **sonu kötü** biter.
- Destanların ve efsanelerin tarihsel bir gerçeklik payı vardır. Ancak destanlar şiir biçiminde, efsaneler ise **düz yazı** biçiminde oluşurlar.
- Efsaneler de destanlar gibi **milli** bir malzeme ile kurulurlar ve toplumun yaşam biçimine ve inanç dünyasına göre şekillenirler.
- Efsanelerde daha çok bir **inanış** söz konusudur.
- Büyük sofilerin, evliyaların, hayatlarından, kerametlerinden bahseden efsanelere **menkıbe** ve bu tür menkıbeleri toplayan eserlere de **menakıp-nâme** adı verilir.
- Efsaneler genel olarak bir veya birkaç motif içeren kısa bir anlatı türüdür. Efsanelerde yer alan motiflerden **taş kesilme** önemli bir motiftir. Sadece insanlar değil hayvan, bitki, ejderha gibi varlıklar da cezalandırılmak amacıyla taş kesilir.
- **Şekil değiştirme** yani **don değiştirme** efsanelerde en çok görülen motiftir. Şekil değiştirme genellikle bir hayvanın donuna girme biçiminde görülür.

- Anadolu efsanelerde en çok görülen motif, taş kesilme motiftir. Bu motif masallarda da sıklıkla görülür.
- Efsanelerde **3, 7 ve 40** gibi sayılara fazlaca rastlanır.
- Efsanelerde asıl tema oluş ve yaratılıştır. Her ulusun, insanın ve kâinatın yaratılışı ve oluşumu ile ilgili bir efsane vardır.
- Efsaneler nesir parçalarıdır. Kısa oluşu, nesirle anlatılışı en önemli özelliğidir. Olağanüstülük masal ve destanda temel özellik iken efsanelerde olağanüstülük temel özellik değildir.
- Efsaneler tek bir olay üzerine kurulur. **Kısa ve öz** oluşları bakımından fıkrayı andırırlar. Anlatımlarında **geniş zaman** kullanılır.
- Efsane kadın ve çocukların olduğu bir toplumda anlatılmaz. Her zaman değil belli bir zamanda anlatılır. (Kutsal günler, mevsimler, kuraklık, kıtlık ve ürün alma zamanı).
- Efsane düz konuşma diliyle ve her türlü üslup kaygısından uzak, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatımdır. Efsanelerin belli bir şekilleri yoktur.
- Efsanelerin başkahramanları evliya, Hızır, derviş, gazi ve şehit gibi dini kimliğe sahip kişilerdir. Ceylan, geyik, kurt, kuş gibi hayvanlarla çeşitli canlı ve cansız varlıklar da zaman zaman efsanelere konu olur.
- Efsanelerin çoğunluğu etiyolojiktir. Şehir, dağ, göl ve nehirlerin veya bir olayın meydana gelişini, ad alışını açıklayıcı anlatımlardır.
- Efsane **mitoloji** ve **tarihten** beslenir. Ancak tarihi olayları gerçekte olduğu gibi değil inanıldığı gibi değiştirerek yorumlar.
- Efsanelerde anlatılan olaylar, bilinen bir yere ve bilinen bir zamana bağlanır. Olayın kahramanı da genelde bilinen, tanınan tarihte yaşamış kişidir.

- Efsanelerin tarihî bir olay ve kişilerle birleştirilmesi, bu türün en önemli özellikleri arasındadır. Efsanelerin tarihî zamanla birleştirilmesi, mit türünden ayrılan özelliğidir.
- Bunun yanı sıra kahramanların olağanüstü özelliklere sahip olmasına karşın, tanrı veya yarı tanrı olmadıkları için mit türünden ayrılır.
- Aynı zamanda efsanelerde anlatılanların gerçek olduğuna inanma düşüncesi, kurmaca olarak verilen masal türünden ayrılan özelliğidir.
- Doğadaki çeşitli canlı ve cansız varlıklar, cinler, periler, çeşitli hayvanlar efsanelerin ele aldığı konulardır.
- Efsane anlatılırken "Annemden duyduğuma göre, büyüklerimden öğrendiğime göre olay söyle olmuş" gibi sözlerle başlanır.

Hap Bilgi

Efsane sözcüğü Anadolu dışındaki Türk topluluklarında şu adlarla anılmıştır:

- Azeri Türkçesi → **esatir, mit, efsane**
- Özbek Türkçesi → **efsane, rivayet**
- Kazan Türkçesi → **rivayat, legenda**
- Kazak Türkçesi → **anız, epsane, legenda**
- Tatar Türkçesi → **efsane**
- Altay Türkçesi → **kuuçin, legenda**
- Başkurt Türkçesi → **rivayat, legenda**

Türk Efsaneleri Üzerine Çalışmalar

- ✱ Türk efsaneleri üzerinde ilk sınıflandırma çalışması yapan kişi **Pertev Naili Boratav** olmuştur.
- ✱ Türk efsaneleri üzerine yapılmış diğer çalışmalar arasında şunlar bulunur:
- ✱ **Saim Sakaoğlu**: Anadolu Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi
- ✱ **Saim Sakaoğlu**: 101 Anadolu Efsanesi
- ✱ **Saim Sakaoğlu**: 101 Türk Efsanesi
- ✱ **Bilge Seyitoğlu**: Erzurum Efsaneleri
- ✱ **Ali Berat Alptekin**: Fırat Havzası Efsaneleri

Efsanelerin Sınıflandırılması

- Efsane üzerinde ilk sınıflandırma çalışmasını Alman **Grimm Kardeşler** yapmışlardır.

- **Pertev Naili Boratav** Türk efsanelerini dört başlık altında sınıflandırmıştır. Bunlar:

1. Yaratılış ve dünyanın sonu ile ilgili efsaneler
2. Tarihi efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler
3. Olağanüstü kişi, varlık ve güçlerle ilgili efsane
4. Dini efsaneler

- Efsanelerin ihtiva ettikleri konulara göre yapılmış ve genel kabul görmüş sınıflandırması şöyledir:

1. Yaratılış ve Dünyanın Sonu ile İlgili Efsane
2. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi ile İlgili Efsaneler

- Medeniyetle ilgili yerlerin ve şeylerin kaynağını anlatan efsaneler.
- Belli yerlerle ilgili efsaneler.
- İlk ve erken tarihle ilgili efsaneler.
- Savaşlar ve felaketlerle ilgili efsaneler.
- Belli ve seçkin şahsiyetlerle ilgili efsaneler.
- İsyanlarla ilgili efsaneler.

3. Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçlerle İlgili Efsaneler

- Kaderle, ölüm ve ölümlerle ilgili efsaneler.
- Tabiatın ve hayvanların koruyucularıyla ilgili efsaneler.
- Olağanüstü yaratıklarla ilgili efsaneler.
- Tabiatla bulunan ruhlarla ilgili efsaneler.
- Hayaletlerle ilgili efsaneler.
- Şekil değiştiren yaratıklarla ilgili efsaneler.
- Şeytanla ilgili efsaneler.
- Hastalık ve sakatlığa sebep olan yaratıklarla ilgili efsaneler.
- Olağanüstü güçleri olan yaratıklarla ilgili efsane
- Mistik hayvanlar ve bitkilerle ilgili efsaneler
- Hazinelerle ilgili efsaneler.

4. Dini Efsaneler

Efsanelerin Diğer Türlerle İlişkisi**Efsane - Mit**

- Her iki tür de inançlara dayalı olup gerçek olduklarına inanılır.
- Mitler kutsal kabul edilirken efsanelerde bu kutsallık kesin değildir. Efsanelerde kutsallık bazen var, bazen yoktur.
- Mitlerin zamanı uzak geçmiştir, efsanelerin zamanı ise yakın bir geçmişe ele alır. Günümüzde yeni efsaneler oluşmasına rağmen mit için aynı şey söylemez.
- Mitlerdeki mekân başka bir dünya yani daha önceki bir dünyadır. Efsanelerde ise günümüz dünyasıdır.
- Mitlerdeki tanrı ve yarı tanrıların yerini efsanede tarihi ve yarı tarihi kahramanlar alır. Mit insan dışı varlıkları efsane ise insanı ele alır.

Efsane - Destan

- İkisi de olağanüstü olay ve kahramanlara yer verir. Ancak olağanüstülük efsane için zorunlu değildir. Hiçbir olağanüstü yanı olmayan efsaneler de vardır.
- İkisinde de anlatılan olaylar gerçektir. Destandaki olayları tarih kitaplarında bulabilirken efsane için bu her zaman söylenemez.
- Her iki türün mekânı yaşadığımız dünyadır. Ancak efsanedeki olaylar daha yakın bir zamanda geçer.
- Destanlar daha uzun bir zamanda oluşurken efsaneler daha kısa bir zamanda meydana gelir.
- Destanlar uzun manzum parçalardır, efsaneler kısa nesir parçalarından oluşur.
- Efsanelerin sonu kötü biterken destanların sonu kötü bitmez.
- Dini konulu efsanelerde kutsallık görülürken destanlarda dini bir özellik bulunmaz. Destanlar genelde milli özellik taşır.
- Efsanelerin varyantları başka milletlerde olabilir. Ama destanlar milli oldukları için bir millete aittir.

Efsane - Masal

- Masallar hayal ürünüdür. Efsaneler ise gerçek kabul edilir.
- Efsane yakın geçmişte oluşmuştur ama masalların ne zaman oluştukları belli değildir.
- Efsanelerde olayın geçtiği yer açık bir şekilde verilirken masallarda olaylar masal ülkesinde geçer.
- Efsanelerin bir kısmı gerçek kabul edilirken masallarda asla kutsallık ve millik görülmez daha çok evrensellik söz konusudur.
- Hem masal hem de efsane nesir parçalarıdır ancak masallar efsanelere göre daha uzundur.
- Her iki anlatımda da kahramanlar ve olaylar olağanüstü özellikler taşır. Ancak masaldaki olağanüstülük daha belirgindir.
- Efsanelerdeki kahramanlar özenle seçilir ve toplumca benimsenir. Ancak masallarda sadece iyi ve kötü güçler vardır.
- Bazı efsaneler acıklı bir sonla biter. Efsanelere inanıldığı için efsanelerdeki kötü son ders verme özelliği taşır. Masallar ise daima mutlu sonla biter.

Efsane - Menkıbe

- Her ikisi de olağanüstü olaylara yer vermeleri açısından benzerdir. Ama menkıbedeki olağanüstülük bazen bir velinin kerameti şeklindedir.
- Her iki tür de kısa ve sade anlatım özelliklerine sahiptir.
- Efsane kahramanı dini bir boyuta sahip değildir. Menkıbede ise kahraman gerçek ve kutsal kişidir.
- Efsanedeki yer ve zaman belirsizdir. Menkıbede konu gerçek kişilerin etrafında belli bir zaman ve mekânda geçer.
- Türk tarihinde yer edinmiş dini ve tarihi şahsiyetlerin hayatlarını ve kerametlerini anlatan efsanelere **menkıbe** adı verilir. Yani menkıbe efsanesinin bir alt dalıdır. Menkıbeye Batı'da **legende** denilir.

Taşbebek Efsanesi

Birkaç yıllık bir karı-kocanın çocukları olmaz. Yıllar geçtikçe gelinde bir telaştır başlar. Zamanla bu telaş yerini üzüntüye bırakır. Gelin çocuksuz kalacağı için ağlamaya, Allah'a yalvarmaya başlar. Diğer taraftan daha önce pek çok hemcinsinin başına gelen ikinci kadın olma (kumalık sistemi) durumunda kalacağı endişesi onu daha da üzmektedir. Nitekim çok geçmeden kocası bunun üzerine yeniden evlenir.

Kocasının başka bir evde, yeni hanımı ile çocuk sahibi olma ümidi ile yaşaması bu zavallı kadına fazlası ile tesir eder. Düşünür, taşınır; sonunda kararını verir. O kadar mahluka can veren Allah, elbet onun yontturduğu bir bebeğe de can verecektir. Hemen bir ustaya gider, kendisine bir taşbebek yapmasını söyler. Mesleğinin ehli olan usta kısa zamanda hazırladığı taşbebeği kadına teslim eder.

Kadın o gece bebeği bir güzelce kundaklar, beşiğe yatırır. Onu sabahlara kadar sallar, hem de ninnilerin en içlisini söyler:

Aktaş diye belediğim,
Seni Halitan dilediğim
Ak tülbende doladığım
Mevlâm sana bir can versin, ninni.

Talihsiz kadın sabahlara kadar Allah'a dua eder; üçler, yediler, kırklar aşkına; erenler, evliyalara, pirlere hürmetine çocuğuna can verilmesini niyaz eder. Allah katında bu dualar kabul olur, kadının taşbebeği canlanır. Zavallı kadın sevinçten ne yapacağını şaşırır.

Sabah olur olmaz hemen hocasının yeni evine koşar, ona da haber verir. Koca ikinci karısını boşamaz, onu da yanlarına alarak eski evlerine dönerler. Böylece sönmüş olan bir ocak yeniden canlanır.

Al Bastı Efsanesi

Köy halkının cin adını verdiği bir mahlûk 2-3 günlük genç bir lohusayı her gece rahatsız etmeye başlar. İlk günler kadın kendi gayretiyle bu mahlûktan kurtulur. Nihayet dayanamayıp bir gece kocasına haber verir. Böylece koca, karısını koruyacak, lohusayı rahatsız eden güç ortadan kaldırılabilecek veya gelmesi önlenecektir.

O gece kadının kocası odaya gizlenir ve cin adını verdikleri mahlûkun gelmesini beklemeye başlar. Gece yansından sonra cin içeriye girer ve kadının boğazına sarılır. Koca, saklandığı yerden çıkar ve cinin üzerine hemen bir iğne saplar. Böylece cin zararsız hâle getirilir.

Bu cin, üzerindeki iğne ile birlikte o eve yıllarca hizmet eder. Bir yandan da ev sahibine yalvarır. Sonunda dayanamayıp yakasındaki iğneyi çıkarırlar, o da ayrılıp gider.

Köylülerin dediklerine göre o eve bir daha al karısı gelmemiştir. Zira serbest bırakılan cin, o ev halkına zarar vermeyeceğine dair söz vermiştir.

4. MASALLAR

- Olağanüstü olay ve kişilere yer veren ve çocuk eğitiminde önemli bir yeri olan düz yazı şeklindeki anlatı türüdür.
- Masal sözü Habeşçedeki **mesl** kelimesinden gelmektedir. Arapçada mesel diye geçen söz Türkçeye masal olarak geçmiştir. Masal yerine **metel**, **matal** adları da verilir.
- Çok eski bir geçmişe sahiptir. Uzun bir zamanda ortaya çıkarlar. Kuşaktan kuşağa değişerek yayılırlar ve zamanla söyleyenleri unutulur.
- Başlıca kahramanları arasında **cinler**, **devler**, **ejderhalar**, **cadılar**, **periler** bulunur. Kahramanı insan olan masallar da vardır. Keloğlan, Kırmızı Başlıklı Kız gibi.
- Masallarda genellikle iyilik-kötülük, doğruluk-haksızlık, adalet-zulüm gibi **zıt** kavramlar işlenir.
- Masallarda genellikle **tek bir olay** anlatılır. Bu olayda ele alınan hayali - gerçek, maddi - manevi birtakım problem ve konular insanı eğlendirirken düşündürür.
- Evrensel konular ele alınır; toplumun düşünüş, yaşayış biçimi ve beğenisi kuşaktan kuşağa aktarılır.
- Masal kahramanları genellikle, yoksul insanlar ve gerçek dünyanın kahramanları olabileceği gibi dev, cin, peri, ejderha gibi hayali yaratıklardan da olabilir.
- Masallarda yer ve zaman belli değildir. Genel anlamda “-miş”li geçmiş zaman kullanılır ve yerin yedi kat altı, Kafdağı gibi hayali yerlerden söz edilir.
- Masallarda gerçek anlamda zaman ve mekân kavramı yoktur. Bazı masallarda yer alan Çin ü Maçın, Hindistan, Yemen hatta İstanbul gibi gerçek yer adlarından söz edilse bile bunların kullanımı masalı, o kendine has masal dünyası ve ülkesi kavramından koparak gerçek hayata bağlayacak nitelikte değildir.
- Anlatım kısadır, olay tamamen hayal ürünüdür. Çoğunlukla kalıp ifadelerle başlar ve biter. Halk hikâyesi ve destan kadar olmasa da uzun anlatmalardır.

- Bu türün başında, ortasında ve sonunda **formel**, **kalıp söz**, **tekerleme** gibi adlarla anılan söz öbekleri bulunmaktadır.
- Her masal bir tip olarak kabul edilirken bazı anlatıcılar birkaç masalı birleştirip tek masalmış gibi aktarırlar.
- Bu metinlerin dili, anlatıldığı yörenin ve kaynak adı verilen anlatıcının dilidir.
- Bu metinlerin içinde diğer halk edebiyatı ürünlerine (fıkra, mâni, ağıt gibi) yer verilebilmektedir.
- Masalarda insanlar ve diğer yaratıklar şekil değiştirebilir. Örneğin bir masal kahramanı ceylan, balık, kuş şekline geçebilir. Kötü tipler ise genelde **taş** kesilirler. Bazen de **çalı** şekline dönerler.
- Her masalda başarı ve mutluluk peşinde koşan bir kahraman ve ona engel olmaya çalışan varlıkların çatışması bulunur.
- Masalların anlatılışında ayrıntılara girilmez. Zaman ve mekân arasında büyük boşluklar bırakılır. Örneğin elli yıl, beş yüz yıl bir sözle geçilir.
- Masallarda 3, 7 ve 40 gibi sayı motifleri çok geçer. Bu sayılara efsanelerde de rastlanır.
- Masalda yer alan her çeşit kahraman olağanüstü özelliklere sahiptir.
- Kahramanları insanlardan oluştuğu zaman bazıları halktan kişilerin özelliklerini gösterir.
- Kahramanları hayvanlardan oluştuğunda iki grupta değerlendirilir. Gerçek hayvanlar ve hayvan görünümüne giren diğer varlıklar.
- Kahramanları olağanüstü varlıklardan oluştuğu zaman başta devler gelmektedir. Bunun yanı sıra cadılar, eşya ve aletler de kendi yapısına uygun olağanüstülükler göstermektedir.
- Olaylar masal ülkesi **Hint**, **Yemen**, **Kaf Dağı** adı verilen yerlerde geçmektedir.
- Kahramanların yapmış oldukları dua ve bedduaları gerçekleşmektedir.

- Masalların yapısal özelliklerinin başında “motifler” gelir. Her masalda birer motif vardır.
- Genel olarak **mensur** bir tür olmasına karşılık bazı masalarda kahramanların ağzından söylenen manzum parçalar da bulunur. Ancak bu **manzum** parçalar çok azdır.
- Masal ya **masalcılar** ya da **meddahlar** tarafından anlatılır. Masalların özel anlatıcıları vardır. Bu anlatıcılar genelde kadınlardan oluşur. Bunlar **masal anası**, **masal ninesi**, **masalcı**, **hekeveci**, **olcum** gibi adlarla anılır.

Hap Bilgi

- * Masal sözcüğü Anadolu dışındaki Türk topluluklarında şu adlarla anılmıştır:

- Azeri Türkçesi → **nagıl**
- Türkistan Türkçesi → **erteği, ertek**
- Çuvaş Türkçesi → **hallap**
- Uygur Türkçesi → **ötünç**

Bilgi Küpü

- Türkiye’de halk ağzından derlenerek yazıya geçirilen ilk masal **Billur Köşk** adını taşır.
- Masallarımız üzerinde ilk doktora çalışması yapan bilim adamı ise **Gümüşhane Masalları** adlı yapıtıyla **Saim Sakaoğlu**’dur.
- Masalların ilk kaynağını araştıran bilim adamı, Alman **Wilhelm Grimm**’dir.

MASALIN BÖLÜMLERİ

- Masal üç bölümden oluşur. Masal başı, masalın kendisi, masalın sonu. Masalın başı (tekerleme), tamamen sözcük oyunlarından, birbiriyle ilgisi olmayan, yalnız dinleyicinin ilgisini masala çekmek için kullanılan sözlerden oluşur. Tekermenin gerçek güzelliği de ilgisiz sözlerin bir araya getirilişindeki düzen ustalığıdır.

1. Giriş Tekermesi

- Bir gün başımdan kavak yelleri esti... Nasip kismet deyip düştüm yola. Az gittim, uz gittim, inişlerde ter dökerek, yokuşlarda tırnak sökerek dere tepe düz gittim, üç köy çıktı uğruma. İkisi viran meran, birinin de aslı var astarı yok...
- Aslı astarı yok köyde üç kuyu kazdım, üç kurus kazandım. İkisi silik milik, birinin de yazısı var turası yok...
- Tur asın aldım, çarşıya daldım. Bir de baktım tüfekçinin birinde üç tüfek. İkisi kırık mırık, birinin de kundağı var çakmağı yok...
- Ne ona baktım, ne buna baktım. Çakmaksız dala taktım. Yürüdüm babam yürüdüm, gölgemi peşimde sürüdüm. Bir de baktım, bitmemiş ağacın dibinde üç tavşan. İkisi daha doğmamış, birinin de adı var sanı yok. Adı var sanı yok tavşanı avladım, tüfeğimi pekmez ile yağladım, yeniden düştüm yola, haydi avcılar başı uğurlar ola...
- Az gittim, uz gittim, çayır çimen geçerek, lâle sümbül biçerek altı ayla bir güz gittim. Bir de baktım üç ev. İkisi yıkık mıkık, birin de üstü açık, dört duvarı yok...
- Üstü açık evden üç hatun çıktı; ikisi yalan dolan, biri de Kafdağı’nda doğan, Kafdağı’ndaki doğandan bir kazan istedim, üç kazan verdi cebinden; ya Hint’ten gelmiş, ya da Çin’den. İkisi yamuk yumuk, birinin de kenarı var dibi yok.
- Dipsiz kazanı vurdum ocağa, ne baltaya baktım ne bıçağa; yok oğlu yok tavşanı doğradım kazana; göz değmesin şu mavalı dizip bozana...

2. Sonuç Tekerlemesi

Masalın üçüncü bölümü yine tekerlemedir. Buna masal sonu da denir. Çoğunlukla masalci, masalını ilginç bir biçimde bitirmek ister. Anlattıklarına gerçek hissi vermek için tekerlemeye başvurur. Sanki anlattığı olayların içinde bulunmuş veya kırk gün süren düğünlere katılmıştır.

Örnek

- Düğüne beni de çağırdılar, gittim, bana bir heybe çerez verdiler. Eşeğime yükledim. Eşeğimin ayakları mumdan, gözleri camdandı. Çok acele ettiğim halde yetişemedim. Gün doğuverdi. Mumlar eridi. Camlar patladı. Çerezler de taş oluverdi.
- Kırk gün kırk gece düğün yapılmış. Onlar ermiş muradına, biz çıkalım tahta boşuna... Gökten üç elma düştü. Biri sizin, birisi söyleyenin, birisi de benim.

MASALLARDA KALIP SÖZLER (FORMELLER)

- Masal, nesirden oluşan bir anlatı türüdür. Masalın bu şekilde nesirle örülü olması bir ahenksizlik doğurmaktadır. Akıcılık sağlamak için ahenkli sözlerden yararlanmaya gereksinim duyulmuştur.
- İşte bu sözlere kalıp söz ya da öteki adıyla formel denilir. Formel sözünü masal dünyasına kazandıran **Saim Sakaoğlu** olmuştur.

1. Başlangıç Formelleri: Bunlar masal dinleyicisinin dikkatini çekmeye yarar. Dinleyiciyi hazırlamak için kullanılır. Bunları değişik alt bölümlere ayırmak mümkündür.

a. Sade Başlangıç Formelleri: Bunlar çoğunlukla Bir varmış, bir yokmuş veya evvel zaman içinde sözleriyle başlamaktadır. Bazen ikisi bir arada olur.

* Bir Varmışlı Başlangıç Formeli

- Bir varmış, bir yokmuş, bir....varmış.
- Bir varmış, bir yokmuş, bir...ile... varmış.
- Bir varmış bir yokmuş Allah'tan başka kimse yokmuş

* Evvel - Eski zamanlı Başlangıç Formeli

- Evvel zaman içinde bir... varmış.
- Eski zamanlarda bir.... ile bir... varmış
- Vakti zamanında bir....varmış.

* Bir Varmış ve Evvel Zamanlı Başlangıç Formeli

- Bir varmış, bir yokmuş, evvel zaman içinde bir çocuk varmış.
- Bir varmış, bir yokmuş, eski zamanlarda bir adam varmış.

b. Tekerlemeli Başlangıç Formelleri:

Sade giriş formelinin bazen başına bazen de sonuna tekerleme getirilmesiyle yapılır.

* Tekerlemenin Sona Getirildiği Başlangıç Formelleri

- Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, develer tellal iken, pireler berber iken, ben anamın beşiğini tıngır mıngır salları iken bir...varmış.

* Tekerlemenin Başa Getirildiği Başlangıç Formelleri

- Var varanın sür sürenin, destursuz başa girenin hali budur padişahım! Yollar saçak pürçek, kimi yalan, kimi gerçek, hikâyesidir bunun adı, söylemeyle çıkar tadı. Eski zamanın devrinde bir.... varmış.

2. Geçiş Formelleri: Masal anlatıcısının amacı, dinleyicinin ilgisini canlı tutmaktır. Anlatıcı, bir olaydan ötekine geçerken bazı formellerden yararlanır. Geçiş formelleri şu alt bölümlere ayrılır:

a. Masalda Olayın Geçtiği Yeri ve Kahramanı Değiştirmek İçin Kullanılan Formeller

* Bağlanılan Şahsın Hemen Söylenildiği Formel

- Biz haberi verelim....dan
- Biz haberi ...dan verelim.
- Gel haberi... dan verelim.
- Sana haberi ver elim... dan.

✱ **Bağlanılan Şahsın Bir Soru ile Haber Verildiği Formeller**

- Size haberi nereden verelim? Padişahın üç tazı var.
- Sana haberi nereden verelim? Kızdan verelim.
- Haberi kimden verelim? Tembel Ahmet'ten.

✱ **Dinleyicinin Dikkatini Artırmak İçin Söylenen Formel**

- Bakar ki biri havuzda suyunu tasla alırken sular hep altın kesiliyor.
- Eve gelince ne görsün ev silinmiş, süpürülmüş.

✱ **Uzun Zamanı Kısaltmak İçin Kullanılan Formel**

- Hikâyeler geç kavuşur, üstatlar tez kavuşturur.
- Hikâyeler uzun gitseler bile üstatlar bunu kısaltır.

✱ **Masal Ortasında Geçiş Sağlayan Formeller**

- Bunların çoğu az gitmekle başlar:
- Az gider, uz gider, az gelirler, uz gelirler.

3. Bitiş Formelleri: Anlatıcı masalı olumlu bir biçimde bitirmek için formele başvurur. Bunlar da kendi arasında gruplara ayrılır.

✱ **Çıplak Bitiş Formeli**

Kahraman ödüllendirilir veya cezalandırılır. Burada yi-yip içmek veya murada ermek sözlerinden faydalanılır.

- Yi-yip içip keyiflerine bakarlar, onlar muratlarına erdi.
- Onlar orada, biz de burada muradımıza erelim.

✱ **Şahsi Bitiş Formelleri**

- Gökten üç elma düştü. Biri söyleyene, biri dinleyene, biri de bana.

✱ **Çeşitli Formeller:** Sayılar, renkler, zaman ve yer formelleri bu gruba girer.

- **Sayılar:** Üç, yedi, kırk. Üç gün üç gece, üç karga, üç katır, üç satır. Yedi saat, yedi gün, yedi gece, kırk gün kırk gece, kırk altın, kırk başlık.

- **Renkler:** Sarı, pembe, yeşil, siyah. Kırmızı elma, beyaz at, kara at,

- **Yer:** Hint, Hindistan, Yemen, Mısır, Şam, İstanbul, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum

TÜRK MASALLARI

- Türk masallarının yapısı döşeme, olay ve dilek olarak adlandırılan üç bölümden oluşur.
- Birinci ve üçüncü kısımlar az veya çok birbirine benzeyen kalıplaşmış ifadeler olan tekerlemelerden oluşur.
- Bu nedenle de birinci ve üçüncü kısımlar Türk masallarının büyük bir çoğunluğunda ortaktır.

a. Döşeme Bölümü

- Bu bölüm, masalcının dinleyicileri masal atmosferine ve masal biçimindeki iletişim ve etkileşim şekline hazırladığı bölümdür.
- Döşeme bölümünde masalcı çoğunu gelenekten öğrendiği ve bu örneklerle uygun olarak kendisinin de yarattığı bazı unsurları kattığı başlangıç veya masala giriş tekerlemeleri söyler.

- Dinleyiciler bir yandan tekerlemelerdeki komik sözlerle gülerken diğer yandan da masalcıya yaklaşarak ve dikkatlerini toparlayarak masalı dinlemeye hazırlanırlar.

✱ **Döşeme bölümünde söylenen tekerlemeler**

- Bir varmış bir yokmuş, Allah'ın kulu çokmuş. Evvel zaman içinde deve tellal iken, sıçan berber iken, ben on beş yaşında iken, anamın babamın beşiğini tıngır mıngır salları iken.
- Var varanın sür sürenin destursuz bağa girenin hali budur hey... Yananı Sefa, Bekri Mustafa, kaynadı kafa.
- Aksakal kara sakal, yeni berber elinden çıkmış bir taze sakal.
- Kasap olsam sallayamam satırı, nalbant olsam nallayamam katırı, hamamcı olsam dost ahabatı.
- Birisi benim kârım değil doğru kelâm, bir gün başıma yıkıldı hamam.

b. Olay Bölümü

- Asıl masal, masalın bu bölümüdür. Döşeme ve dilek bölümleri âdetâ bu bölüme yapılmış ekler gibidir. Bu bölüm de kendi içinde, anlatılacak olayın kompozisyonu şeklinde giriş, gelişme ve sonuç olarak üç kısımdan oluşur.
- Masalcının asıl söz ve hikâye etme gücünü ortaya koyacağı yer bu bölümdür.
- Anlatacağı olayı, dinleyiciye girişinde sunan veya masalın olayına giriş yapan masalcı, olayın gelişmesini nelerin nasıl olup bittiğini anlatır, anlattığı olayda çözülmesi güç düğümlere dönüşen karmaşıklaşan örgüleri de çözerek olayın sonucunu ortaya koyar.
- **Olay bölümünde söylenen tekerlemeler**

- a. Bu bölümdeki tekerlemeler çoğunlukla masalda kahraman tarafından aşılması gereken büyük zaman ve mekân aralıkları bulunduğunda bunların oluşunu ifade etmek için söylenilir.
- b. Aynı şekilde masal kahramanının başından büyük değişiklikler geçmesi durumunda da masalcı tekerleme söyler.

Örnek

- Az gider uz gider.
- Konarak, göçerek lale sümbül biçerek gider.
- Tepelerden yel gibi, derelerden sel gibi.
- Manastır'dan Tire'den, ben söyleyeyim buradan, siz dinleyin oradan.

- c. Masal içinde anlatılan bir olaydan başka olaya geçişi sağlayan bu tekerlemeler **bağlayış** veya **geçiş formelleri** (tekerlemeleri) adıyla da bilinir.

Örnek

- Uzatmayalım kameti, koparırız kıyameti
- Çok işlerde hikâyeler uzun gider, ustalar tez bağlarlar.

- d. Masalda anlatılan kahramandan başka bir kahramana geçiş için de kullanılan kalıplaşmış sözler var.

Örnek

- Gel haberi.... dan verelim.
- Haberi kimden verelim.

c. Dilek Bölümü

- Dilek kısmında da masalcı kalıplaşmış sözler veya tekerlemeler söyler.
- Masalın sonunda masal hemen herkesin kabul edebileceği ve katılabileceği güzel bir sonuca bağlanır.
- Masalcı masal kahramanlarının başlarına gelen mutlu son ve sonucu, şans ve bahtlarını dinleyicileri için de dilemeye başlar.

Dilek bölümünde söylenen tekerlemeler

- Onlar ermiş muradına, darısı buradakilerin başına
- Gökten üç elma düşmüş, görenlerin başına, birisi bu masalı düzüp koşana, birisi oturup dinleyene, birisi de anlatana
- Onlar orada safa sürsünler, ben de onları bıraktım geldim.
- Ben de orada bir zaman daha kaldım, sonra bıraktım geri geldim. Daha ne ettiler bilmiyorum.

* Türk Masallarının Diğer Özellikleri

- Türk masallarında herkesin duası kabul olmaz. Genel olarak **Hızır**, **derviş**, **pir** vb.lerinin duaları kabul olur.
- Türk masallarında, çeşitli formel unsurlar içindeki **3, 7, 40** sayıları masalın değişmezleri arasındadır.
- Masallarda geçen kahramanlar sembolik tiplerdir ve karakteristik özellikler gösterir.

▪ Keloğlan	→	Zekâ, şans
▪ Köse	→	Hain, kötü
▪ Üvey anne	→	Zulüm
▪ Üvey kız kardeş	→	Kıskanç
▪ En küçük kardeş	→	Zekâ, iyilik
▪ Büyük kardeşler	→	Kötü, kıskanç
▪ Teyze	→	Kötü, kıskanç
▪ Yaşlı adam	→	Yardım, iyilik

ANONİM HALK EDEBİYATI

- Masal kahramanları genel olarak olağanüstü yardımcıların çabalarıyla başarıya ulaşırlar.
- Genel olarak masallar dinleyicileri iyiliğe, doğruluğa sevk eden mesaj vardır.
- Anlatıcıların durumuna göre masalarda dinî inanışlarla ilgili bilgiler görülür.
- Konu bakımından kimi masallar olağanüstü özelliklerle aktarılırken kimileri gerçek hayattan izler taşır.
- Türk masallarının en önemli erkek tiplerinden **Keloğlan** kötülerle savaşması ve güçlülerle olan mücadelesinde hiç beklenmeyen başarılar elde etmesi bakımından iyi bir tiptir. Bir başka erkek tip de **Kırk Haramiler**'dir. Bunlar sevimli yüzleriyle masalarda yer alır.
- Masalarda her kesimden ve her meslekten insan yer alır. Bunlar içinde **haydutlar**, **hırsızlar** başta olmak üzere her türlü kötü insan da yer alır.
- Türk masallarında çevresindekilere kötü oyunlar oynamaktan zevk alan kötü tip **Köse** tipidir. İyi tipin kazanması her masalda esastır ve her zaman iyi tipin kazanması âdeta masalın temel yasasıdır. Bu nedenle masalarda Köse tipinin karşısına Keloğlan tipi çıkarılır. Keloğlan Köse'ye karşı hazırladığı zekice oyunlarıyla onu alt eder.
- Türk masallarında belki de masalcıların çok büyük bir çoğunluğunun kadın olmasından dolayı kadın tipleri erkeklere göre daha fazla yer alırlar.
- Kadınların masallara yansıttığı alın yazısı kavram-sallaştırması, kadın-erkek eşitsizliği kavramlarının ön plana çıkarılması son derece anlamlıdır.
- Masallardaki **iyi kadın** tipi vefalı, sağduyulu, uysal, iyi yürekli, çalışkan, doğru, güzel ve sabırlıdır. Masallardaki **kötü kadın** tipi ise cadı, zalim kaynana, üvey ana, kıskanç kardeş olarak yer alır. **Cadılar** daima kötülük yaparlar ve kötülük yapmak için en önemli araçları büyüdür. Cadılar ikiyüzlüdürler ve gerçek yüzlerini tatlı dil ve güler yüz göstererek saklarlar.

- Masallar daha çok **kadınlar** tarafından anlatılırdı. Masalların da tıpkı destancılar gibi bu işi yapmakla tanınmış özel anlatıcıları vardır. Bunlar çok büyük bir çoğunlukta kadınlardır. Bu masalcılara, masal anası veya masalcı ya da bazı yörelerde hekveci, olcum gibi isimler verilirdi.

MASALLARIN KÖKENİ

Masalların kökeni hususunda birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşler şu şekilde sınıflandırılmıştır.

1. Mitolojik Görüş - Tarih Öncesi Görüş

- Bu görüş masalların kaynağının mitoloji olduğunu vurgulamaktadır.
- Bu görüşün savunucularından Huet, masalların kökeninin Hint mitolojisi olduğunu belirtir.
- Bu görüşün temelini **Grimm**, **Dasent**, **Müller** gibi bilim adamları atmıştır.

2. Tarihi Görüş - Hindoloji Okulu

- Bu nazariye, masalların çıkış yerini **Hindistan** olarak gösterir.
- Bu görüşün temsilcileri Elenfey, Gaidoz, Sacy'dır.

3. Etnografik Görüş - Antropoloji Okulu

- Bu nazariyeye göre masallar doğrudan doğruya gerçek hayatın artıklarıdır.
- Dolayısıyla bu masallar geçmişin ve dönemine ait kültürlerin izlerini barındırmaktadır.
- Önemli temsilcileri **Tylor**, **Lennan**, **Lang**'dır.

MASAL TIPLERİ VE KATALOGLARI

W. Eberhard ve Boratav'ın Sınıflandırması

1. Hayvan Masalları

- Asıl masallardan daha kısadır. Bu masallarda genel olarak formel unsurlara rastlanmaz. Başlangıç tekerlemeleri yoktur.
- Kahramanlarının bazen hayvan bazen insan olduğu, ders vermenin ön plana çıktığı masallardır. Bu tür masallar, birden fazla olay üzerine kurulmuştur.
- Olağanüstü kahramanlar (cadı, cin vb.) genel olarak yoktur. Bu masallarda hayvanlar genelde kendilerine ait özellikleri yitirmiş, şekil değiştirmiş ve insan şekline bürünmüşlerdir.

Hap Bilgi

* Hayvan masalları

- Ezop masalları
- Kelile ve Dimne
- La Fontaine masalları
- Harname

2. Asıl Halk Masalları

- Bu masallar diğer masallardan daha uzundur. Kişileri kalabalık, olayları daha karışıktır.
- Kahramanları **insanlar, devler, cinler, periler ve ejderhalardır.**
- Asıl halk masallarında diğer masallara göre **formel** unsurlar daha fazladır.
- Bu metinlerde birden fazla olay olduğu gibi birbirine benzeyen olaylar veya hiç ilgisi olmayan olaylar bulunmaktadır.
- Genellikle hayal ürünü olup diğer anlatmalara göre daha uzun olabilmektedir.

Hap Bilgi

* Asıl halk masalları

- Keloğlan Masalları
- Binbir Gece Masalları
- Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler
- Kırmızı Başlıklı Kız

3. Fıkralar

- Diğer masal türlerine göre daha kısa anlatmalardır. Genelde gerçekle ilgisi bulunmaktadır.
- Olağanüstü kahramanlar bulunmaz. Kahramanları günlük hayattan alınabilir.
- Kişileri padişah, bey, vezir, tüccar, hoca, kadı, müftü vb. olabilir. Bu masallarda ayrıca deliler, hırsız, haydut, yankesici gibi tipler de bulunabilir.

4. Zincirleme Masallar

- Asıl masallara göre daha kısadır. Gerçekle ilgisi olmayan hayal ürünü anlatmalardır.
- Birden fazla kalıp ifade bulunabilir. Olağanüstü kahramanlar yok denecek kadar azdır.
- Olaylar iç içedir. Zincirleme masalların kahramanları genellikle hayvanlardır.
- Asıl halk masalarından farkı ders verme amacı gütmemesi, sadece eğlendirmek ve şaşırtmak için düzenlenmiş olmasıdır

Bilgi Küpü

- Bilim adamları masalları genel olarak şu başlıklar altında sınıflandırmışlardır:

- Hayvan Masalları
- Asıl (Olağanüstü) Masallar
- Güldürücü Masallar
- Zincirlemeli Masallar

MASAL SINIFLANDIRMASI

A) Antti Aarne'nin Masal Sınıflandırması

Dünya masallarını ilk sınıflandıran kişi **Antti Aarne** olmuştur. Masalları dörde ayırmıştır.

1. Hayvan masalları
2. Asıl halk masalları
  - Sihir masalları
  - Efsane tarzındaki masallar
  - Kısa hikâye tarzındaki masallar
  - Aptal dev masalları
3. Zincirleme masallar
4. Güldürü hikâyeler - Fıkralar

B) Stith Thompson'un Masal Sınıflandırması

Stith Thompson **Motif Index of Folk Literature** adlı eserinde masalları şöyle sınıflandırmıştır.

1. Hayvan masalları
  - Vahşi Hayvanlar
  - Vahşi Hayvanlar ve Evcil Hayvanlar
  - İnsan ve Vahşi Hayvanlar
  - Evcil Hayvanlar
  - Kuşlar, Balıklar
  - Öbür Hayvanlar ve Nesneler.
2. Asıl halk masalları
  - a. Sihir Masalları
    - Tabiatüstü Rakip
    - Devin Yenilişi
    - Tabiatüstü veya Sihirli Koca / Karı veya Öbür Akrabalar
    - Tabiatüstü Görevler
    - Tabiatüstü Yardımcılar
    - Sihirli Nesneler
    - Öbür Tabiatüstü Masallar
  - b. Dinî Masallar
  - c. Romantik Masallar
  - d. Aptal Dev Masalları
3. Şakalar ve Anekdotlar
4. Formülle başlayan masallar
5. Sınıflamaya girmeyen masallar

MASAL KİTAPLARI

1. Hint Masal Kitapları

📖 **Pançatantra**: Hint masal kitaplarının en eskisidir. Beş kitap anlamına gelmektedir. Eserin giriş bölümünde masalların Vişnuşarman adlı bir bilgin tarafından bir padişahın üç oğluna anlatıldığı yazılır. Eser bir politika, bir devlet kitabıdır.

📖 **Hitopadeça**: Eserdeki masalların çoğu "Pançatantra"dan alınmıştır. Eserde daha çok fabl ve özdeyiş değerindeki sözler bulunmaktadır. Eser faydalı bilgiler anlamına gelir. Kitap bir tür fabl antolojisi niteliğindedir.

📖 **Vetailapancavincati**: Eserde yirmi beş masal bulunmaktadır.

📖 **Çakasaptati (Sukasaptati)**: Dilimizde Tutinâme olarak bilinen eserin özgün metnidir. Eserde hikâyeler bilgin bir papağan tarafından anlatılır.

2. Arap Masal Kitapları

📖 **Binbir Gece Masalları**:

- Eserin yazarı belli değildir. Bazı masallarda Harun Reşit ve Vezir Cafer Bermeki kahraman olarak yer alır.
- Binbir Gece Masalları genellikle kadınların sadakatsizliği üzerine kurulmuştur.
- 11. yüzyıldan itibaren anlatılan ve derlenen eseri, Avrupa'ya ilk defa A. Galland tanıtmıştır.
- Eserin Mısır ve Asya yazmaları bulunmaktadır. Bu masalların kökeni olarak Hindistan ve Mısır gösterilir.
- Eserin asıl kahramanları **Şehriyar** ve **Şehrazat**'tır.
- Türkçeye ilk çevirisi **Câmasbnâme** adıyla II. Murat zamanında **Abdî** yapmıştır.

📖 **Ferec Ba'de's-Şidde**: Eser, Tanûhî tarafından yazılmıştır. Dilimizdeki ilk çevirisi 15. yüzyılın sonlarında gerçekleştirilmiştir.

3. İran Masal Kitapları

Binbir Gündüz Masalları

- Eserde erkeklerin vefasızlığından söz edilmektedir. Gündüzleri anlatılır. Daha uzun metinlerden oluşur.
- Yazılış tarihi ve yazarı bilinmeyen eseri **Ahmet Raşid** dilimize aktarmıştır.
- Binbir Gündüz Masalları, Arapların Binbir Gece Masallarına karşılık yazılmıştır.

4. Avrupa'da Önemli Masal Kitapları

▪ **Aisopos (Ezop)**: Aisopos MÖ VI. yüzyılda yaşadığı düşünülen eski Yunan masalcısıdır. Adıyla anılan hayvan masallarıyla ünlenmiştir. Türkçeye Aisopos Masalları adıyla **Nurullah Ataç** tarafından çevrilir.

▪ **Jean De La Fontaine**: Fabl türünün en önemli temsilcisidir. Bu türde oluşturulan masalların geneli ona bağlanmıştır. Türk edebiyatındaki ilk La Fontaine çevirileri **Şinasi** ve **Ziya Paşa** ile başlamıştır.

▪ **Grimm Kardeşler**: Jakob ve Wilhelm Grimm Kardeşler, Alman masallarını derleyip masalların bilimselliğini de ön plana çıkarmışlardır. Grimm Kardeşlerle ilgili dilimizdeki en önemli çeviri Ülkü Tamer'in çocuklar için yazdığı **Şeytan'ın Altınları** adlı eserdir.

▪ **Andersen**: Danimarkalı yazar 19. yüzyılda yaşamıştır. Andersen günlük hayattaki dili kullanarak birçok kitleye hitap etmiştir.

Hap Bilgi

- Halk masallarından yararlanan bir sanatçının kendi yaratıcılığı ve üslubuyla yazdığı masallara **edebi masallar** veya **yapma masallar** adı verilir.
- Bu masal türünün en büyük temsilcisi Danimarkalı **Andersen** olmuştur.
- Türk edebiyatında ise **Cahit Uçuk**, **Yaşar Kemal** ve **Gülten Dayıoğlu** gibi sanatçılar yapma masal örnekleri kaleme almışlardır.

MASAL İNCELEME YÖNTEMLERİ

1. Tarihi - Coğrafyafi Fin Yöntemi

- Bu metotta bir masal ele alınır. Epizot ve motiflerine ayrılır. Dünyadaki benzerlikleri aranır. Sonra epizotlar karşılaştırılarak ilk ve en eski şekli tespit edilir.
- Bu metodun temsilcisi **Stith Thompson**'dur. Bu metod, masalın geliştiği sosyal çevreyi hesaba katmadığı için eleştirilmiştir.

2. Psikolojik Yöntem

- Bu yöntemde masalın epizot ve motifleri psikolojik olarak incelenir.
- Bu incelemede Freud psikolojisi kullanılmaktadır.

3. Antropolojik Yöntem

- Masalı anlatanın eğitimi, şahsiyeti, yetişmesi ve çevresi göz önünde tutulur.
- Masal geleneğinin nasıl doğup geliştiği araştırılır.
- Masal dinleyen çevrenin, masalın doğmasındaki payı ortaya konur

4. Propp Yöntemi

- Rus folklorcusu **Vladimir Propp** 100 masal üzerinde yaptığı araştırma ile bir çığır açmıştır.
- Propp'a göre karakterler ne kadar farklı olursa olsun gördükleri iş sınırlıdır.

Bilgi Küpü

* Keloğlan Masalları

- Hayatta yaşlı ve dul annesinden başka kimsesi olmayan bir delikanlıdır.
- Bazı masallarda kardeşleri vardır. Bu masallarda Keloğlan en küçük kardestir.
- Pek çok Keloğlan masalında evlendiği kız ise padişahın kızıdır.
- Masallarda zekâyı, iyiliği ve insanlara yardım eden tipi temsil eder.
- En büyük düşmanı **Köse**'dir. Ayrıca dev, peri, vezir, kadı, cimri gibi düşmanları da vardır.

TÜRKİYE'DE MASAL ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

- Türk masalları üzerine ilk araştırmayı yapan kişi ünlü Türkolog **F.W. Radloff**'tur. Radloff, Türk boylarının halk edebiyatı malzemelerini **Proben** adını taşıyan 10 ciltlik bir külliyyat hâlinde 1866–1907 yılları arasında yayınlamıştır.
- Türk masallarını ilmi bir bakış açısıyla ilk derleyen Macar Türk halkbilimcisi **Ignacz Kunoş**'tur. Kunoş, Balkanlar'da ve Anadolu'da yaklaşık beş yıl süren alan araştırmalarının sonucu olarak pek çok masal derleyerek bunları 1887–1907 yılları arasında beş cilt hâlinde yayınlamıştır.
- Türk masallarını yayınlayan ilk Türk, sözlü kaynaklardan derlediği 13 masalı **Türk Masalları** adıyla 1912 yılında bastıran **"KD."** rumuzunu kullanan ancak gerçek kimliği bilinmeyen bir hanımdır.
- Türk halkbiliminin Türkiye'de bir disiplin olarak ortaya çıkış sürecinde önemli bir isim olan **Ziya Gökalp**, daha sonraki yıllarda bir yandan masalları nazma çekerek diğer yandan da derlediği masalları yayınlarak halkbilimi ürünleri üzerine önemli araştırmalar yapmıştır. Alageyik, Polvan Veli gibi masallarını daha sonra **Kızılalma** adlı kitabında bir araya getirmiştir. Küçük Hemşire, Kolsuz Hanım, Keloğlan, Kuğular, Keşiş Ne Gördün adlı masallarını da **Altın Işık** adlı kitabında bir araya getirmiştir.
- **Bilge Seyidoğlu**, 1975 yılında Erzurum'dan derlenen 72 masalın bulunduğu Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar adlı doktora tezini hazırlamıştır.
- **Naki Tezel** ise sözlü kaynaklardan derlediği masalları Keloğlan Masalları adıyla yayınladı. Naki Tezel İstanbul Masalları adıyla sözlü kaynaklardan derlediği 72 masal metnini kitap şeklinde yayınlamıştır.
- **Tahir Alangu**, Masal Araştırmaları Sahasına Toplu Bir Bakış ve Türk Halk Masallarının İç Yapısı ve Kahramanları Üzerine Bir Deneme adlı eseri ile kendinden sonraki pek çok çalışmaya yön veren lisans tezini hazırlamıştır.
- Tahir Alangu 1961 yılında Billür Köşk Masalları, 1967 yılında da Keloğlan Masallarını yayınladı.
- Türk masalları üzerine çalışma yapan en önemli araştırmacılardan birisi **Pertev Naili Boratav**'dır. Pertev Naili Boratav'ın Türk masalları üzerine yaptığı en önemli çalışma 1953 yılında Wolfram Eberhard ile birlikte hazırladıkları Typen Türkischer Volksmärchen adıyla yayınladığı Türk Masal Tipleri Katalogudur. Bu eser, masal araştırmalarında **"TTV"** kısaltmasıyla kullanılmaktadır.
- Pertev Naili Boratav, bu eser dışında 1959 yılında Zaman Zaman İçinde, 1969 yılında da Az Gittik Uz Gittik adlı masal monografilerini yayınlamıştır. Türk halkbilimcileri arasında önemli bir yere sahip olan Pertev Naili Boratav, bu çalışmalar dışında masal konusunda birçok lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri yönetmiş, yurt dışında Türk masallarının Fransızca ve Almanca çevirilerini de yayınlamıştır.
- **Saim Sakaoğlu** da 1973 yılında "Gümüşhane Masalları: Metin Toplama ve Tahlil" adlı doktora tezinde Gümüşhane'den derlenen 70 masal metni üzerine tahlil çalışması yapmıştır.
- Türk masalları üzerine yapılan bir başka önemli çalışma da **Umay Günay**'ın 1975 yılında hazırladığı Elazığ Masalları adlı çalışmadır.
- Türk masalları üzerine bir başka çalışma da **Ali Berat Alptekin** tarafından derlenen Taşeli Masalları adlı çalışmadır.
- **Eflatun Cem Güney** birinci kuşak masal yazarı olup Açıl Sofram Açıl, Evvel Zaman, İçinde, Gökten Üç Elma Düştü gibi eserleriyle edebiyatımızda **Masalıcı Baba** unvanını kazanır.
- **Nuri Taner**, ikinci kuşak masal yazarı olan sanatçı, "Dere Tepe Düz Gitmiş, Yalova Masalları, Bir Varmış Bir Yokmuş" gibi eserler vermiştir.
- **Esmâ Şimşek**'in "Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması" önemli eseridir.

5. HALK HİKÂYELERİ

- 16.yüzyıldan itibaren destanların yerini almış olan halk hikâyeleri, âşıkların anlattıkları **nazım - nesir** karışık anlatıdır
- Olayların anlatımı **nesir**, karşılıklı konuşmalar ve duyguların anlatımı ise **nazım** biçimindedir.

Bilgi Küpü

- ✱ Halk hikâyelerinin nesir parçaları nazım parçalarından daha fazladır. Ancak Türk halk hikâyeleri içerisinde nazım kısmı nesir kısmından fazla olan tek hikâye **Kerem ile Aslı** hikâyesidir.

Uç Bilgi

- ✱ Türk halk hikâyeleri içerisinde nazım kısmı mani şeklinde olan hikâyeler **Arzu ile Kamber** hikâyesi ve **Asuman ile Zeycan** hikâyesidir.
- ✱ Nazım kısmı nesir kısmından fazla olan tek halk hikâyesi ise **Kerem ile Aslı**'dır.
- Nesirle anlatılan yerlerde konu bütünlüğünü bozmadan istediği gibi değişiklik yapabilir. Ancak nazımla yazılan yerler değiştirilemez.
- Hikâyeler ortaya çıkaran olaylar gerçek veya gerçeğe yakındır. Bu nedenle ortaya çıktıkları dönemin tarihi olayları bazen aynı şekilde bazen de hikâye gerçekliği içerisinde ele alınır.
- Halk hikâyelerini **âşıklar** arada saz çalarak ve taklit yaparak anlatırlar. Türkiye'de halk hikâyeleri daha çok âşıklar tarafından anlatılır. Hikâye anlatmayı meslek edinenlere ise **kıssahan** adı verilir.

- Halk hikâyeleri genellikle bireysel olup olaylar bir kişinin veya âşık ile sevgili arasında geçer.
- Kahramanlar padişah, sultan, şah, bey, vali, lala, tüccar, kadı, bey kızı, fakir delikanlı, kâhya, hacı, Hızır, derviş, eşkıya gibi halktan kişilerdir.
- Kahramanların dua ve bedduaları her zaman kabul olunur. Arzu "Allah'ım beni Kambere kavuştur da, istersen kavuşturduğun anda canımı al!" dediği için bunlar tam birbirlerine kavuştukları anda ölmüşlerdir.

Hap Bilgi

Kahramanlar birbirlerine genellikle dört şekilde âşık olurlar:

- Bade içerek âşık olma
- Resim görerek âşık olma
- İlk görüşte âşık olarak
- Aynı evde büyüyen kahramanların kardeş olmadıklarını öğrendiklerinde âşık olma

- Hikâyelerde kahramanların en büyük yardımcısı Hızır'dır. Hızır'dan sonraki en önemli yardımcı unsur ise attır.
- Halk hikâyelerinin konuları genellikle **aşk** ve **kahramanlık**tır. Bazen de iki konu birlikte işlenir.
- En tanınmış **aşk hikâyeleri** arasında Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, Ferhat ile Şirin sayılabilir.
- En tanınmış **kahramanlık hikâyeleri** arasında Dede Korkut Hikâyeleri, Köroğlu Hikâyeleri, Battal Gazi Hikâyeleri bulunur.
- Bazı hikâyelerde ise **aşk** ve **kahramanlık** beraber yer alır: Kaçak Nebi, Yaralı Mahmut, Kirmanşah, Âşık Efgan ile Belendihüma adlı hikâyeler bu türdendir.
- Halk hikâyelerinde olaylar **gerçek** ya da **gerçeğe yakındır**. Ancak kahramanların yaşadığı birçok olayda olağanüstülükler göze çarpar.

ANONİM HALK EDEBİYATI

- Hikâyelerde genelde **erkek** ve **kadın** kahramanlar birlikte yer alır ama olaylar daha çok erkek kahraman üzerinde döner.
- Erkek kahramanlar olağanüstü bir şekilde dünyaya gelir (Hızır, pir, adak vs. vasıtasıyla dünyaya gelme) Kahramanların babaları daha çok çocuk sahibi olmayacak kadar yaşlı kişilerdir.
- Kahramanın dünyaya gelmesine yardımcı olan ak saçlı ihtiyar (**pir**, **Hızır**) daha sonra kahramana ad verme, eğitimi, âşık olması ve sevgiliyi aramak için gurbete gitmesi gibi durumlarda da karşımıza çıkar.

Bilgi Küpü

Halk hikâyelerinin şahıs kadrosu geniş değildir.

- **Asıl kahraman:** Kerem, Aslı, Tahir, Zühre
  - **Kahramanın yakın çevresi:** anne, baba, kardeş
  - **İdareciler:** padişah, vezir, bey, kadı
  - **Yardımcı tipler:** Hazreti Hızır, pir, derviş, bezirgân
  - **Arabozucular:** koca karı, kara vezir, üvey ana
  - **Hayvanlar:** at, turna, geyik, ahu, ceylan
- Kahramanlar genellikle ailenin tek çocuğu olup olağanüstü bir şekilde dünyaya gelir. Sevgi konusunu işleyen halk hikâyelerinde padişah ve vezirinin çocuğu olmaz. Gurbete çıkarlar, dinlenmek ve ibadet etmek için bir subaşında dururlar, iki rekât namazın ardından dervişle (Hazreti Hızır, pir) karşılaşırlar. Onun verdiği elmanın yenilmesiyle kadın hamile kalır ve dokuz ay sonra çocukları olur. Padişah ve vezirinin çocukları zeki olmalarının yanında herkesin dikkatini çekecek derecede güzel ve yakışıklıdır. Ayrıca padişah ve vezirin başka çocukları da olmaz. Bu sebepten gerek halk hikâyesinin kadın kahramanı, gerekse erkek kahramanı biricik kız ve biricik oğuldurlar. Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Emrah ile Selvihan vb. hikâye kahramanları gibi.
- Hikâyelerden bazıları âşıkların hayatı etrafında oluşup onların başından geçen aşk maceralarını anlatır. Âşık Garip, Kerem ile Aslı hikâyesinde olduğu gibi.

- Halk hikâyeleri genellikle **mutlu sonla** biter. Bununla beraber sonu çok kötü bitenler de vardır. Örneğin Kerem ile Aslı ve Tahir ile Zühre hikâyelerinde âşıklar bir araya geldikleri anda öldükleri veya öldükten sonra diğer dünyada kavuştukları görülür.
- Oluştukları çağdaki sosyal yapıyı ve mücadeleyi yansıtır. Anlatıcılar okur, yazar, az çok kültürlü kişilerdir.

Bilgi Küpü

Döşeme denilen **giriş**, **olay** ve **dua** olmak üzere üç bölümden oluşur. Hikâyede asıl konudan önce tekerleme kısmı bulunur, sonra asıl konuya geçilir. En sonda ise dua bölümü bulunur.

- Halk hikâyelerinin bazı bölümlerinde dinleyici ya da okuyucu için dua bölümleri bulunur.
- Halk hikâyeleri daha çok kahvehane ve köyodası gibi yerlerde anlatılmıştır.
- Hikâyenin manzum bölümlerinde halk edebiyatının koşma, semai, türkü örneklerine yer verilebilir.
- Hikâyenin giriş kısmında masalda olduğu gibi **kalıp** ifadeler vardır. "Raviyanı - şirin ve nâkılân-ı âsâr şöyle rivayet ve bu yüzden hikayet ederler ki geçmiş zaman ve eski günlerde ..." veya "Efendim olsun deminiz, olmasın gamınız dönsün serenceniniz" şeklinde kalıp ifadeler görülür.
- Hikâyelerin özellikle giriş kısmında hikâyenin konusuyla ilgisi olmayan ve anlatıcı tarafından sonradan eklenen **manzum parçalara** rastlanabilir.

ANONİM HALK EDEBİYATI

- Halk hikâyeleri şekli yönünden **türkölü** ve **türkölüsüz** hikâyeler diye ikiye ayrılır. Türkölü hikâyelerde asıl olay ve serüvenler nesirle karşılıklı söyleşmeler nazımla söylenir. Türkölüsüz halk hikâyeleri nesir olarak anlatılan hikâyelerdir.
- Erzurum ve çevresinde anlatılan hikâyeler veya **kara hikâyeler** bu gruptadır. Yine küçük, türkölüsüz hikâyeler anlamında kullanılan **karavelliler** bu gruptadır, konusunu yaşanmış hayattan alan kısa, güldürücü hikâyelerdir. Bu hikâyeler genellikle anlatıcının türkölü olarak anlattığı asıl hikâyeye arasına kattığı ve asıl hikâyeden bağımsız hikâyedir.
- Halk hikâyelerinde **mekân**, üzerinde yaşanan dünyadır. Daha çok hikâyelerin başlangıç yeri Hayber, Herat ve İsfahan'dır. Bununla beraber bazı hikâyeler dar bir muhitte de teşekkül edebilir: Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan, Hurşit ile Mahımihri vb. (Erzincan, KalezeHoş, yayla).
- Bazı halk hikâyelerinde ise mekân Kafkaslar ve Ortadoğu'dur: Âşık Garip, Sümmanî ile Gülperi, Sevdakar Şah, Salman Hey ile Turnateli Hanım, Kaçak Nebi ve Mihrali Hey gibi.
- Halk hikâyelerinde kahramanların hareketleri, bir yere gidişleri, bir olaydan başka bir olaya geçişleri ve uzun zamanı kısaca ifade etme, vb. gibi olaylar kalıplaşmış sözlerle ifade edilir.
- Bir halk hikâyesinin metni içerisinde masal, efsane, fıkra, dua, beddua, deyim, atasözü, bilmece gibi örneklerle rastlanabilir.

Hap Bilgi

Halk hikâyelerinde anlatılan bazı olayların tarihle çok yakın ilişkisi vardır.

- Köroğlu hikâyeleri: Celali ayaklanmaları
- Emrah ile Selvihan: Van Kalesini kuşatma
- Yaralı Mahmut: İstanbul padişahının Gence'ye yaptığı sefer
- Kaçak Nebi: Rus işgaline bir başkaldırı

Hap Bilgi

- Halk hikâyeleri içerisinde tarihle en çok ilgisi olan hikâyeye, **Köroğlu hikâyeleri**dir.

Hap Bilgi

Halk hikâyeleri, gerçek olmanın yanında olağanüstülüklerle de süslenmiştir:

- Köroğlu'nun su üzerindeki üç köpüğü içmesi üzerine şairlik, kahramanlık, ölümsüzlük özelliği kazanması
- Âşık Garip'in Hazreti Hızır'ın atının ayağının altından aldığı toprağı, annesinin görmeyen gözlerine sürmesi üzerine gözlerinin açılması
- Kamber'in bedduası üzerine Arzu'nun gelin giderken bindiğı bütün atların belinin kırılması
- Kerem ile Aslı'nın yanarak kül olması
- Destan ve masalda olduğu gibi halk hikâyelerinin de özel anlatıcıları vardır. Masal anlatana masal anası, masal ninesi; destan anlatana destancı, ırcı, yırcı; halk hikâyesi anlatanlara hekâtçi, meddah, âşık gibi adlar verilmektedir.

ANONİM HALK EDEBİYATI

- Hikâyenin sonu da bir dua ile tamamlanır: Hekeyimiz burada menziline yetdi. Allah darda galanları, mirad üsdünde olanları miradına gavuşdursun.
- Halk hikâyelerinin dili sözlü anlatmalarda sade, anlaşılır olmasına karşılık yazıya aktarılmış metinlerde daha ağırdır.
- Sözlü kaynakların dil özelliklerinde anlatıldığı coğrafyanın ağız özellikleri öne çıkarken yazılı kaynaklarda dönemine uygun bir anlatım vardır.
- Yazma ve basılı halk hikâyeleri sözlü varyantlarına göre daha uzundur ve şiir parçaları daha fazladır.
- Halk hikâyelerinin giriş kısmına hikâyenin aslında olmayan parçalar eklenebilir. Bunlar bölgelere göre farklı adlar altında (selçuk, peşrev, **sersuhane**) söylenirse de işlevleri aynıdır.
- Halk hikâyesi anlatma geleneği Doğu Anadolu'ya özgü olup başka bölgelerimizde daha az görülür. Bu bölgede hikâyeler **duvaggapma**, **peşrov**, **selçuk** vb. gibi adlar verilen bölümle başlar. Bu bölüm, eğer şiirle başlayacaksa en az üç ayrı şiirin okunması gerekecektir.

Bilgi Küpü

- **Duvaggapma**: Halk hikâyelerinin sonunda âşık ve maşukun kavuşturulmasından sonra söylenen genellikle muhammes ve müseddes türünde şen, şakrak, neşeli güzellemelemlere verilen addır.
- **Peşrev**: Halk hikâyesi anlatmaya başlamadan önce söylenen mensur ve manzum parçalara verilen addır.
- **Selçuk**: Saz meclislerinde âşığın kendi şiirlerini okumadan önce yahut bir hikâyeyi anlatmaya başlamadan önce fikrî, mistik hatta didaktik tarzda söylediği **manzum** üründür.
- **Sersuhane**: Saz meclislerinde âşığın kendi şiirlerini okumadan önce yahut bir hikâyeyi anlatmaya başlamadan önce fikrî, mistik hatta didaktik tarzda söylediği manzum ürünlerdir.

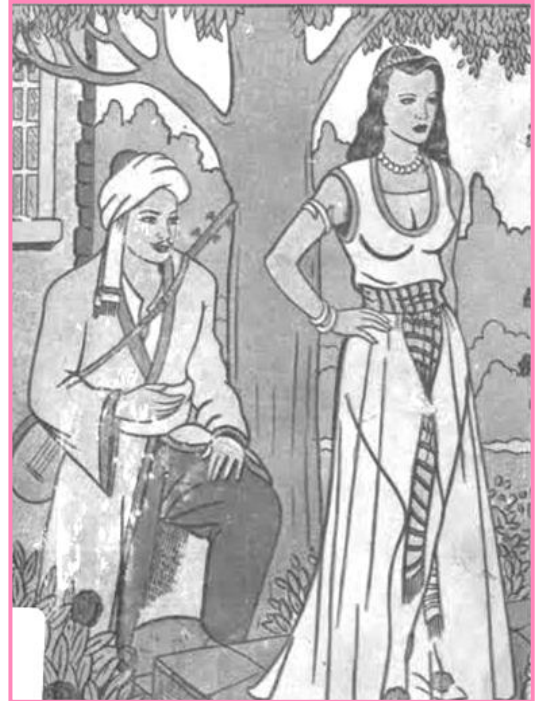
Hap Bilgi

- Halk hikâyelerinin ilk örnekleri 16.yüzyılda görülmüştür. Destandan halk hikâyesine geçişin ilk örneği olarak Dede Korkut Hikâyeleri kabul edilir.
- Dede Korkut hikâyelerinde asıl tema kahramanlık olduğu için de ilk halk hikâyemiz olan bu hikâyeler kahramanlık konuludur.
- Dede Korkut hikâyelerindeki **boy** boylamak, **soy** soylamak söyleyişi ile Köroğlu hikâyelerindeki **kol** kavramı da hikâye yerine kullanılmıştır.

Hap Bilgi

- **Hikaye** sözcüğü Anadolu dışındaki Türk topluluklarında şu adlarla anılmıştır:

▪ Dede Korkut	→	boy, hikâye
▪ Azerbaycan	→	hekat, nagil
▪ Başkurtça	→	hikâye
▪ Kazakça	→	hikâye
▪ Kırgızca	→	hikâye
▪ Özbekçe	→	hikâye
▪ Türkmence	→	hekaye

Hikâye Kahramanının Âşık Olma Yolları

Halk hikâyelerinin kahramanları değişik şekillerde birbirlerine âşık olurlar. Bunları **dört** ana başlık altında sıralayabiliriz:

a. Bade içme yoluyla âşık olma

- Türk dünyası anlatmalarının tamamında görülmektedir. Bade içme âşıklık ve halk hikâyeciliğinin dışında şaman ve destancı olmada da görülmektedir.
- **Bade**, rüyada içildikten sonra insanlara şiir söyleme yeteneğini kazandıran manevî bir içkidir. Âşıkların bir kısmı bunu **dolu** olarak adlandırır. Konuyla ilgili İlhan Başgöz'ün değerlendirmesi şu şekilde özetlenebilir:

1. Uykuya yatma
2. Rüyada pir elinden dolu (bade) içilme
3. Bayılma, ağızdan köpükler saçılma
4. Müzik aletinin sesinin duyulması ile ayılma
5. Destan veya şiir söylemeye başlama

Bilgi Küpü

Anadolu sahası araştırmacıları **bade içme** motifini dört ana başlık altında değerlendirmişlerdir:

- a. Hazırlık safhası:** Âşık ve maşukun bade içmeden önceki (âşık olmadan önceki) durumunun ele alınması
- b. Rüya:** Bir yerde (çeşme, harman, mezarlık) uyu-
ma, pir (aksakallı ihtiyar, derviş, Hazreti Hızır)
elinden üç bade içilmesi
- c. Uyanış:** Baygın vaziyette yatan kahramanın saz
sesini duyunca uyanması
- d. İlk deyiş:** Âşığın rüyada gördüklerini şiirle ifade
etmesi

- * Bade içmenin iki çeşidi vardır. Eğer hikâyeci, anlatmasında kahramanlık temasını işleyecekse er dolusu bade içirilir. Bunun pek fazla örneği olmayıp Anadolu sahasında **Köroğlu**'nın bu çeşitten bade içtiği düşüncesi yaygındır.

Hap Bilgi

- **Er dolusu:** Rüyasında içen kişiye, âşıklığın yanında kahramanlık özellikleri de kazandıran bir badedir. Er dolusu içen tek âşık, **Köroğlu**'dur.
- **Pir dolusu:** Rüyasında bade içen kişiye, şiir söyleme yeteneğini kazandıran badedir. Kişiyi bir güzele meftun eden badedir. Bundan içen, sevgili için bütün varını terk eder. Ona kavuşmak için yıllarca dağ bayır dolaşır, çeşitli çilere maruz kalır. Halk hikâyesi anlatıcısı, kahramanları birbirine âşık edecekse bu durumda **pir dolusu** bade içirilmektedir. Bu çeşitten badenin pek çok halk hikâyesinde örneği vardır.
- Badeyi üçler, yediler, kırklar, Hazreti Hızır, Hazreti Ali, Hazreti Peygamber içirmektedir. Rüyada sıvının dışında bir dilim **portakal**, **elma**, **turunc** da verilmektedir.
- Bade içildikten sonra halk hikâyesi kahramanlarında gözle görülür değişiklikler oluşur. Örneğin, Asuman ile Zeycan hikâyesindeki gibi ağızdan köpük saçılması, yemeden içmeden kesilmesi, kahramanın yalnızlıktan hoşlanması vb. gibi.

b. İlk görüşte âşık olma

- Halk hikâyeleri kahramanları arasında gördüğümüz bir başka âşık olma özelliğidir. Genellikle av giden delikanlı ilk defa karşılaştığı kıza âşık olmaktadır.
- Şah İsmail hikâyesinde Şah İsmail, Cihan ve Abdullah hikâyesinde Abdullah, Hurşit ile Mahımihri hikâyesinde Hurşit av alanında gördükleri kızlara (Gülizar, Cihan, Mahımihri) âşık olmaktadır.

c. Resim görerek âşık olma

Bezirgân veya dervişin gösterdiği resimdeki kıızı gören genç, anında kendisinden geçer ve bayılır. Bunun üzerine hekimler çağırılır, fakat onun derdi hekimlik değildir; o gördüğü resme âşık olmuştur. Bu motifi daha çok **Köroğlu** halk anlatmasının kollarında görmekteyiz.

HALK HİKÂYESİ ANLATMA GELENEĞİ

- * Halk hikâyesi anlatma geleneği **fasıl**, **döşeme**, **asıl konu** (hikâye), **duvak kapamayla** birlikte dört ve bazen bunlara eklenen efsanelerle beş bölüm hâlinde tertip edilir:

1. Fasıl Bölümü

- Âşık, hikâyesine başlamadan önce dinleyiciyi hikâye icrasına hazırlamak, ustalığını göstermek veya isteklere cevap vermek için önce bir **divanî** söyler. Divanî özel ezgileri olan ve “fâ’ilâtün, fâ’ilâtün, fâ’ilâtün, fâ’ilün” vezniyle veya on beşli hece kalıbıyla söylenen bir şiiirdir. Sonraki âşıklar, aruz vezniyle şiir söylemede zorlandıkları için daha çok hece ölçüsüyle söylemeyi tercih ederler.
- Bundan sonra cinaslı bir türkünün yani **tecnîs** okunması gelenek gereğidir.
- Ardından olağanüstü bir konunun dile getirildiği bir **tekerleme** söylenir. Tekerlemenin söylenmesinden sonra bazı yörelerde **üstat - nâme** adı ve-rilen eski usta âşıklardan üç şiir okunur.
- Ezgiyle okunan bu şiirlerde daha çok Hz. Muhammed’in büyüklüğü, dört halife ve din büyükleri anlatılır veya dünyanın faniliği dile getirilir.
- Son olarak da mizahi bir atışma veya destana, bazen de âşığın yine kendisinin çözdüğü bir muammaya yer verilir.
- Fasıl kısmının uzunluğu ya da kısalığı veya bu kısımda icra olunacak parçaların özellikleri bir bakıma hikâyeyi dinlemeye gelen dinleyicilerin taşıdıkları özellikler, istekleri ve ilgilerine göre âşığın yaptığı tercihlerle belirlenir.

Hap Bilgi

Fasıl bölümünde okunan şiirler

- Divani
- Tecnis koşma
- Tekerleme
- Üstat - name
- Muamma

2. Döşeme Bölümü

- **Manzum** veya **mensur** kalıplaşmış cümlelerden oluşan bir **giriştir**.
- Döşemede hikâyenin geçtiği **zaman** ve **mekân**-dan söz edilir.
- Sözlü gelenekte döşeme bölümü bazen konuyla ilgili kısa bir hikâye, bazen de değişik konulu kısa bir bölüm halinde düzenlenebilir.
- Hikâye kahramanlarının aileleri döşeme bölümünde takdim edilir.

3. Asıl Konu (hikâye) Bölümü

- Hikâye en büyük arzuları çocuk edinebilmek olan yaşlı kimseler üzerine gelişir ve bunun için arayışlar başlar. Bu arayışlar sırasında kahramanlar olağanüstü yardımlar alırlar.
- Meselâ görünüp kaybolan bir dervişin verdiği elmayı hanımıyla pay edip yiyince veya Hz. Ali, kırklar, Hacı Bektaşî Veli gibi dinî şahsiyetleri rüyasında görüp onların emirleri doğrultusunda hareket edip gerekenleri yerine getirince çocuk sahibi olurlar.
- Bu olağanüstü unsurların yardımıyla doğan çocuk çok özel, itinalı bir eğitimle yetiştirilir. Ergenlik çağına gelinceye kadar “av avlamak, kuş kuşlamak” denilen pratik eğitimle birlikte devrin bütün ilimlerini tahsil eder. Sonra “âşık olma” motifi devreye girer.
- Türk halk hikâyelerinde âşık olma değişik şekillerde gerçekleşebilir. Bazı hikâyelerde âşık Allah’ın kendisine takdir ettiği, bütün ömrünü ona kavuşmak için harcadığı sevgiliyle birlikte büyür. Bu durumun sonucu olarak aralarında bir aşk başlar. Bazı hikâyelerde ise âşık rüyasında kutsal kişilerin veya bir dervişin verdiği badeyi içince sevgilisini görür ve uyanınca âşık olduğu anlaşılır. Bu bağlamda âşık olma iki anlamda kullanılır. Birinci anlamı birini sevmek, ikinci anlamıysa saz çalıp türkü söyleme yeteneği kazanmadır.

- Hikâyenin kahramanı olan âşık, hikâyeye girdikten sonra özellikle heyecan ve duygunun arttığı yerlerde diyaloglarda “dil ile değil tel ile söylemeyi” tercih eder ve böylece şiir ve musiki devreye girer. Buralarda artık anlatıcının pek fazla inisiyatifi kalmaz. Hikâyenin değişmeyen ve değiştirilmemesi gereken bölümleri bu manzum kısımlardır. Hikâye bundan sonra âşığın sevgiliye kavuşma serüveni olan “serencam”la devam eder. Halk hikâyesi geleneği, âşığın karşısına sevgiliye kavuşmasını güçleştiren sayısız engeller çıkarır. Bunlar arasında epik ve mitolojik unsurlarla masal unsurları son derece önemli bir yer tutar.

- Sihirli güçler, hayvanlar, kar, tipi, boran gibi tabiat olayları, geçilemeyen ırmaklar, aşılamayan dağlar gibi tabii engeller kahramanın önüne sıralanmıştır. Bir bakıma âşık sevgilisi için bütün bu engelleri aşarak aşk imtihanından geçer. Hikâye kahramanı âşık, güçlüklerle her karşılaşmasında türkü ile Allah’a yalvarır ve duaları kabul olunur. Esasen doğumdaki olağanüstülük, bu güçlükleri yenmesi için bir hazırlık durumundadır.
- Hikâyelerin anlatımı esnasında, âşık hikâyenin belirli bir kısmını anlattıktan sonra “hikâyenin yatılacak yeri” veya “hikâyenin yatak yeri” de denilen heyecanın doruğa çıktığı ve dinleyicilerin olayın nasıl gelişeceğini çok merak ettikleri yerlerinden birinde çay, kahve, sigara içmek ve dinleyicilerin de dinlenmelerini sağlamak üzere mola verir. Moladan sonra hikâye anlatımı tekrar başlarken âşık, genellikle 8 heceli kalıpla oluşturduğu bir türküyle dinleyici topluluğuna hikâye anlatımının nerede kaldığını sorar.

- Geleneğe göre dinleyici ses çıkarmamalı, sessizce dinleyerek âşığın kaldığı yerden hikâyesine devam etmesini beklemelidir. Geleneği bilmeyen âşığa hikâye anlatımı şurada kaldı diyen kişi, geleneğe göre âşığa bahşış vermek zorundadır. Böyle âşığın türküyü sorduğu soruya cevap veren kişinin önüne gelen âşık sazını onun önüne koyarak “Sen biliyorsan, anlat öyleyse !” der.

- Bunun üzerine âşığa bahşışı verilir, daha sonra âşık hikâyeye devam eder. Âşıklar çoğu kez bu bahşışı alabilmek için hikâye anlatımında nerede kaldıkları sorusunu sordukları türküyü iyice uzatırlar. Dinleyiciler arasından birisi hikâye şurada kaldı deyip âşığın bahşişini verir ve hikâye anlatımı devam eder. Bu uygulama açık işlev olarak âşığın bahşış almasına yönelikse de gizli işlev olarak da molada kendi aralarında konuşmaya başlayan ve dikkatleri dağılan dinleyici kitlesinin dikkatini toplamak ve susarak sessizliği sağlamaya yöneliktir.

- Hikâyelerin büyük bir çoğunluğunun anlatması bir gecede bitmez. Bu durumlarda âşık yine “hikâyenin bir yatak yerinde” anlatımını keser ve ertesi gece devam edeceğini dinleyiciye bildirir.

4. Sonuç ve Dua Bölümü

- Bu bölümde gelenek halk hikâyelerini sonucuna göre iki kısma ayırmaktadır: Vuslata erenler ve trajik bir sonla bitenler. Badeli âşıklardan sadece Âşık Garip vuslata ermiştir. Âşık Kerem gibi yarı olarak vuslata eremeyen diğer gruptakiler ise gerçek vuslatın öbür dünyada olduğu mesajı ile biter.
- Mutlu sonla biten hikâyelerde **duvak kapama** adı verilen ve beş mısralık bentlerden oluşan muhammes şeklinde uzun bir türkü söylenir. Bu türküde sevgililer birbirlerine çektiklerini anlatır hediyelerini sayar ve dinleyiciye dua ederek hikâyeyi bitirirler.
- Mutlu sonla bitmeyen hikâyelerdeyse çoğunlukla bayati makamında veya tatyan havaları söylenir.

Bilgi Küpü

- * Hikâyenin sonunda hikâye ile organik bağı bulunmayan bir **efsane** anlatılabilir. Özellikle sevgililer kavuşmadan ölüyşe öbür dünyada kavuştuklarına işaret eden bir efsane söylenebilir. Böylece hikâye bir bölüm daha eklenerek hikâye beş bölümden oluşmuş olur.

HALK HİKÂYELERİNİN BÖLÜMLERİ**A) MANZUM KISIMLAR**

Bu bölüm hikâyenin değişmeyen kısımlarıdır. Fasil kısmında halk şiirinin değişik türlerinin ör-nekleriyle karşılaşabiliriz:

1. Divan (Divanî)

- * Halk şiirinin aruzlu türlerindendir. "Fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün" ölçüsüyle söylenir.
- * En az üç dörtlükten oluşur. Kafiye yapısı itibariyle birinci dörtlüğün üçüncü mısrası serbest, diğerleri kendi aralarında kafiyeli (aaxa), diğer dörtlüklerin ise ilk üç mısrası kendi aralarında, dördüncü mısraları ise birinci dörtlüğün son mısra ile kafiyelidir.
- * Hikâyeci âşıklar, aruz vezni bilmedikleri için divanî nazım şeklini hece ölçüsüne uydurmaya çalışırlar. Böylece 4+4+4+3; 8+7=15 duraklı bir nazım şekli ortaya çıkar.

2. Tecnis

- * Kafiye cinaslı kelimelerden oluşan bir şiir olup genelde türkü olarak okunur. Kafiye şekli koşmada olduğu gibidir. Türk halk şiirinin örneği en zor verilen dallarından birisidir.

3. Tekerleme

- * Gülünç bir konuyu dinleyicileri heyecanlandırabilmek için yine türkü olarak okunan bir daldır.
- * Kafiye şekli koşmada olduğu gibidir. Türk halk şiirinde fazla örneği yoktur.

4. Koşma

- * Halk şiirinin en sevilen türlerinden biridir. Hece ölçüsünün 8 ve 11'li ölçüsüyle söylenir.
- * En az üç dörtlükten oluşup aşk, tabiat, sevgili gibi konuları işler.
- * İlk dörtlüğün birinci ve üçüncü mısraları serbest, ikinci ve dördüncü mısraları kendi aralarında kafiyeli (xaxa) veya ilk dörtlüğün birinci ve üçüncü mısraları ile ikinci ve dördüncü mısraları kendi aralarında kafiyelidir.

5. Destan

- * Kafiye şekli koşmada olduğu gibidir. En az beş dörtlükten ibaret olup üst sınır hakkında herhangi bir kısıtlama yoktur.
- * Halk hikâyesi anlatılması sırasında tercih edilen destan genelde kahramanlık konusunu içerir.
- * Doğu Anadolu Bölgesi âşıklık geleneğinde geçmişte olduğu gibi günümüzde de Köroğlu'ndan bir parça okuma geleneği sürmektedir.
- * Yine geleneğe göre Köroğlu'dan destan okunmazsa onun güceneceği, Kırat'ın sabaha kadar anlatıcının kayıncı olduğunu rahatsız edeceği düşüncesi yaygın bir görüştür.

6. Muamma

- Muamma bir adı gizlemek anlamına gelir; hem divan hem de halk edebiyatında bolca örneği vardır. Halk hikâyesi anlatıcısı bir âşıkta mecliste bulunanlara muamma sorar.
- Hikâye anlatıcısı eğer belirlenen süre içerisinde muammaya cevap alamazsa o zaman kendisi cevap verir.
- Hikâyenin asıl kısmı dediğimiz bölümde de manzum kısımlar vardır. Bilhassa bu manzum kısımlar hikâyenin asıl kahramanlarının ağızından söylenen dörtlülerle zenginleştirilmiştir.
- Atışma diyebileceğimiz tarzda bu şiirler 7, 8, 11 hecelidirler. Özellikle Arzu ile Kamber, Tahir ile Zühre gibi halk hikâyelerinde manzum kısımlarda ağırlığı 7 heceli manzumeler almakta olup kafiye yapısı da manî şeklinin özelliklerini göstermektedir.
- Diğer halk hikâyelerinde ise manzum kısımlarda daha çok 11'li hece ölçüsü benimsenmiştir. Ancak bu şiirlerin tamamı hikâyenin anlatıcısı âşığa aittir.
- Hikâyenin akışına uygun şiirlerin bütününde tapşırma (**mahlas**) dörtlüklerinde anlatıcı kendi adının yerine halk hikâyesi kahramanlarının adlarını tapşırılmaktadır.
- Hikâyenin asıl kısımlarının dışında son bölümde de **manzum** parçalar vardır.

B) MENSUR KISIMLAR

- Bu kısım halk hikâyesinin nesir kısımlarını içine almakta olup bölüm döşeme adı verilen bir tekerlemeyle başlar. Burada tekerlemenin yapısına uygun hâle getirilen bir olay anlatıcısının ağızından komik bir şekle sokularak anlatılır.
- Tekerlemeyi söylemedeki asıl amaç dinleyici ve anlatıcı ikilisinin hikâyeye uyum göstermesi ve iletişim sağlanması içindir. Bu sebepten hikâyeci mensur tekerlemede dinleyiciye anlattığı olayı kendi başından geçmiş gibi gösterir.

KISA HALK HİKÂYELERİ

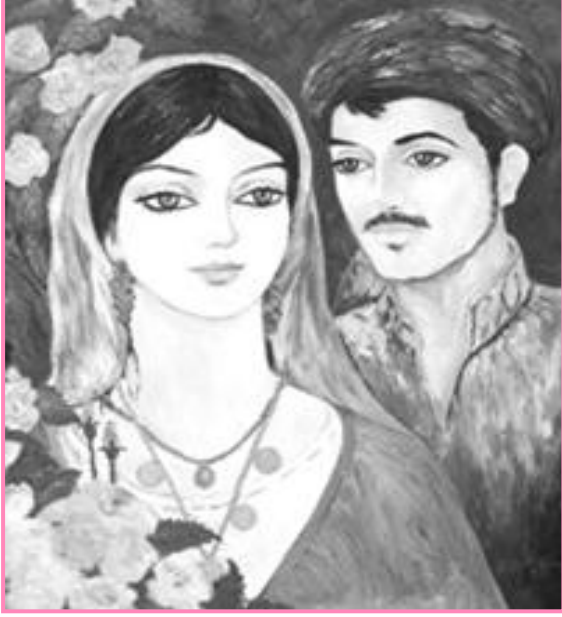
- Karavelli
- Kara hikâye
- Serküşte (kaside)
- Bozlaklar

KARAVELLİ

- Küçük hikâyeler anlamına gelen karavelli, konusunu yaşanmış olaylardan alır. Bunlar **kısa**, **güldürücü**, ibret verici, **mensur** hikâyelerdir.
- Halk hikâyecileri anlatıma zenginlik katmak amacıyla asıl hikâyeden farklı olarak karavelli dedikleri bu kısa güldürücü ve **komik** hikâyeleri anlatır.
- Bazı araştırmacıların Eski Oğuzcada ve Doğu Anadolu'da "hikâye" olduğunu iddia ettikleri **velli** kelimesi bugün kısa küçük hikâye şeklinde kabul edilirken **kara** da türküsüz, sade olarak bilinir.
- İçinde hiç türkü, nazım, ayaklı saya (seci) bulunmayan düz ve sade anlatıları ifade etmek için kullanılan karavelliler kısa, güldürücüdür ve konuları genellikle **gerçek hayattan** alınır.
- Ekseriyetle toplumun kültür düzeyi yüksek olan grupların toplantılarında, derneklerde kara hekat ve türkülü uzun hikâyelerde asıl hikâyenin arasında konuyu değiştirmek ve dikkati başka yöne çekmek maksadıyla karavelli söylemek adettir.
- Ancak anlatının planı ile ilgisi olmayan karavellilerin hikâyenin uygun bir yerinde, uygun bir zamanda söylenilmesi gerekmektedir.
- Bir anlamda hikâyenin genişlemesini sağlayan faktörlerden biri olan bu kısa anlatı türü "hikâye içinde müstakil bir hikâye" olarak karşımıza çıkar.
- Genellikle toplumun dini ve resmi kurumlarının işleyişlerindeki aksaklıkları, çeşitli yolsuzluklarını, ahlaki yapısını tenkit ve hicveden konuların yer aldığı karavellilerin bir kısmı uzunca masalların bazılarında karşımıza çıkan ve üçüncü şahısla anlatıldığında yalanlamalı masal olarak adlandırılan mantık kurallarını hiçe sayan ve akla hayale sığmayan pek çok olayı ihtiva etmektedir.

ANONİM HALK EDEBİYATI

- Karagöz muhavereleriyle orta oyunu fasıllarında da yer alır. Uğru Molla, Çobanla Molla, Yoksulun Arzusu, Cennet Satan Molla, Kerem ve Şeyh gibi bir kısmının adını verdiğimiz bu anlatı türü de diğerlerinde olduğu gibi belli bir plan dâhilinde anılır.

KARA HİKÂYELER

- **Nesir** olarak anlatılan hikâyelerdir. Bu hikâyeler karavellilere göre daha **uzundur** ve **manzum** parçalar yoktur.
- Kara hikâyeler adından anlaşılacağı üzere nazım kısmı olmayan, **türkü**süz; sadece nesre dayalı bir anlatı türüdür. Bu özelliğiyle karavellilere benzetmekle birlikte hacim olarak onlardan ayrılırlar.
- Zira bazı âşıklara göre kara hikâye, usta âşıklar tarafından uygun bölümlerine, konuya uygun türküler yerleştirilmemiş; kesin şeklini almamış bir anlatıdır.
- Nitekim **Bey Böyrek**'in bazı bölgelerde **kara hikâye** olarak anlatıldığı bilinmektedir.
- Kara hikâyeler tıpkı klasik halk hikâyeleri gibi realist bir olayı, çeşitli efsane ve menkıbeleri, hikâyenin yaygın olduğu yörede bilinen bir rivayeti, bir masalı, destan geleneğimize dayalı konuları muhayyel veya yaşayan bir âşığa ait hayat hikâyeleri ile aşkı konu ediniyorlarsa da hacim olarak karavellilerden ayrılırlar.

SERKÜŞTE (KASİDE)

- Az sayıda, bazen bir tek türkünün etrafında meydana gelmiş; yapısı basit, kısa anlatılardır.
- Kuzeydoğu Anadolu'da **kaside**, **serküşte** olarak ifade edilen bu tür hikâyelerde asıl olan, nesirdir; macera **nesir** kısmında anlatılır.
- Asıl halk hikâyelerimizde olduğu gibi nazım ikinci plandadır. Vakayı bize nakleden, hikâyenin kendisi de diyebileceğimiz nesir kısmıdır.
- Bu tür hikâyeler bir efsaneden bir masaldan veya gerçek hayattan alınmış olay ya da epizot çerçevesinde örülerek olduğu gibi anlatı geleneğinin giderek zayıflaması ya da anlatıcı - dinleyici ilişkilerine bağlı olarak bazı bölümlerinin tasarrufu sonucunda teşekkül eden kısa anlatılardır.

BOZLAKLAR

- Bazen sonu acıklı aşk hikâyelerini, kan davalarını, aşiretlerin birbirleriyle olan kavgalarını anlatan bir türküdür, bazen hikâyedeki belli bir ritmi ve çerçevesi olmayan uzun, aksak ritimli ve ezgili bir makam adıdır, bazen da ağlamak, sızlamak, ağrı yakarmak anlamını ifade eden **bozlak** hem hikâyedeki türküyü hem de bu türkünün açıklaması olan bir türdür.
- Klasik halk hikâyelerimizin ve kasidelerin aksine bozlaklarda asıl mühim unsur şiir, türküdür. Nesir kısmı ikinci planda olup bir süs mahiyetindedir.
- Genellikle bir tek türküden meydana gelen bu tür küçük hikâyelerde türkü, olayı bize anlatan, nakleden kısımdır.
- Nesir kısmı, bütün halk türkülerimizde olduğu gibi türkünün iyi anlaşılabilmesi için bir açıklama bir giriş niteliğindedir. Ayrıca bu bölüm kalıplaşmış olup belli bir anlatı geleneğine sahip değildir.
- Bozlakların konusu gündelik hayatımızdaki ölüm, ayrılık, intihar, geçimsizlik, düğün, aşkın yanı sıra derebeyi ve aşiretler arası mücadeleler, eşkiyalarla ilgili maceralar, tarihi vaka vb. da olabilir.

Bilgi Küpü

- * Halk hikâyelerinin sınıflandırılmasıyla ilgili ilk çalışmalar Macar Türkolog Ignac Kunos'a aittir. Bu konudaki ilk bilimsel araştırma ve inceleme ise **Pertev Naili Borotav**'a aittir.

TÜRK HALK HİKÂYELERİNİN KÖKENLERİ

Türk halk hikâyeleri dört önemli kaynaktan teşekkül ettiği kabul edilir ve hikâyeler de bu kabule göre şu şekilde tasnif edilir:

1. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da gerçek olaylardan doğmuş kısa hikâyeler

- Salman Bey hikâyesi
- İlbeyoğlu hikâyesi

2. Yaşayan veya yaşadığı rivayet edilen âşıkların hâl tercümelerinden doğan hikâyeler

- Kerem ile Aslı
- Âşık Garip
- Emrah ile Selvihan

3. Dinî-millî hadiselerle bunlara dayalı kahramanlık konularını konu edinen halk kitapları kökenli hikâyeler

- Battal Gazi destanı
- Ebû Müslim Cenkləri
- Kesikbaş hikâyesi
- Güvercin destanı

4. Klasik hikâyeler

- Tuti - name
- Binbir Gece Masalları
- Ferhat ile Şirin
- Leyla ve Mecnun

HALK HİKÂYELERİN KAYNAKLARI

- * Halk hikâyelerinin kaynakları hakkında ilk görüş Fuat Köprülü'ye aittir.

F. Köprülü, hikâyelerin kaynaklarını

- İslam geleneğinden gelen dinî konular
- Eski Türk geleneğinden gelen konular
- İran geleneğinden alınan genellikle dinî olmayan konular şeklinde belirtmiştir.

- * **Pertev Naili Boratav** hikâyelerin kaynaklarını

- Yaşanmış olaylar
- Klasik manzum hikâyeler
- Âşıkların hayatları etrafında oluşan hikâyeler şeklinde belirtmiştir.

- * **Ali Berat Alptekin** hikâyelerin kaynaklarını

- Türk kaynağından gelen hikâyeler
- Fars, Arap, Hint kaynağından gelen hikâyeler
- Masal-Efsane kaynaklı olanlar
- Âşıkların hayatından kaynaklanan hikâyeler şeklinde belirtmiştir.

- * **Şükrü Elçin** halk hikâyelerinin kaynaklarını

1. Türk kaynağından gelenler

Dede Korkut Hikâyeleri, Köroğlu ve kolları, Kerem ile Aslı, Âşık Garip, Karacaoğlu ile İsmikan Sultan, Genç Osman gibi.

2. Arap İslam kaynağından gelenler

Leyla ile Mecnun, Binbir Gece Masalları, Battal Gazi, Ebu Müslim, Veysel Karani

3. İran Hint kaynağından gelenler

Ferhat ile Şirin, Kelile ve Dimme vb olmak üzere üç bölümde inceler.

Bilgi Küpü

- * Halk hikâyelerinin atlı göçebe kültürünün ürünü olmak gibi bir özelliği bulunmamaktadır.

HALK HİKÂYESİLERİNİN KONU SINIFLANDIRMASI

- * Ignacz Kunoskonularına göre hikâyeleri üçe ayırır:
  - > Kahramanlık romanı
  - > Saz şairlerinin romanı
  - > Saz şairlerinin kahramanlık romanı

- * Pertev Naili Boratav, halk hikâyelerini konularına göre üç ana başlıkta toplar:

I. Kahramanlık hikâyeleri

1. Köroğlu Hikâyeleri

Şimdiye kadar Köroğlu hikâyelerinin 24 varyantı tespit edilmiştir. Pertev Nailî, bunların 21 tanesini adını tespit etmiştir.

- * **Köroğlu kolları:** İlk Kol, Kösenin Kolu, Koca Bey Kolu, Kızıroğlu Mustafa Bey Kolu, Bolu Bey Kolu, Halep Kolu, Dağıstan Kolu, Gürcistan Kolu, Deli Kara Kolu, Hasan Bey - Dağıstan Kolu, Kenan Kolu, Kayseri Kolu, Köroğlu'un Oğlu Haydar Bey Kolu, Son Kol

2. Diğer kahramanlık hikâyeleri

- a. Köroğlu dairesine bağlı olanlar
Celâli Bey ve Mehmet Bey, Kirmanşâh hikâyesi

- b. Diğer hikâyeler
Eşref Bey, Salman Bey, Lâtif Şah, Cihan ve Abdullah Arslan Bey, Mustafa Bey, Ahmet Han, Şah İsmail, Beyböyreğ, Haydar Bey, Hurşit Bey, Yaralı Mahmut

II. Aşk Hikâyeleri

1. Kahramanları hayali olanlar

Mirza-yı Mahmut, Ülfetin, Derdiyok ile Zülfü Siyah, Elif ile Mahmut

2. Âşık - şairlerin romanlaşmış hayatları

- a. Yaşadıkları rivayet olunan âşıklar
Ercişli Emrah ile Selvi Han, Âşık Garip, Tufarganlı Abbas, Âşık Kerem, Kurbanî, Tahir Mirza

b. Yaşadıkları kesin olanlar

Âşık Ali İzzet, Sümmâni, Gökçeli Ali Esker, Hasta Hasan, Dikmetaşlı Dede Kasım, Kara Gelin, Karaca-oğlan, Vüdat-ı Hasta.

III. Bu kategorilere girmeyen hikâyeler

1. Aşk maceraları

Ali Şir Hikâyesi, Gündeşlioğlu, Hasan ile Mihri-can, Yahudi Kızı, Namuslu Kız, Kamber'in Beyşehir'deki Macerası, Âşık Ömer'in Şair Olması, Abdullah Çavuş, Furkânî

2. Meşhur kaçaklara (eşkıyalara) ve kabadayılara ait hikâyeler

Deli Yusuf Bey, Kerem Bey, Kazar, Mihrali Bey, Kaçak Nebi vb.

3. Dinî-hamasi Hikâyeler

Hız. Ali Cenklere, Battal Gazi, Hamzanâme, Ebû Müslim Cenklere.

4. Dinî-içtimai, Ahlaki Hikâyeler

Kesik Baş, Deve, Güvercin Hikâyesi, Ejderha Hikâyesi

5. İstanbul çevresinde oluşlar

Hançerli Hanım, Letâifname, Tıflı ile İki Birader, Cevri Çelebi, Tayyazade Hikâyesi

Bilgi Kupu

- * **Saim Sakaoglu** halk hikâyelerini konularına göre üçe ayırmıştır:

- > Kahramanlık hikâyeleri
- > Sevda hikâyeleri
- > Gerçekçi hikâyeler

HALK HİKÂYELERİNİN ÖZELLİK VE MOTİFLERİ

KEREM İLE ASLI HİKÂYESİ

- İsfahan şahlarından birinin oğlu olan Ahmet Mirza (Kerem) ile şahın hazinedarı Ermeni Keşiş'in kızı Kara Sultan'ın (Aslı) aşklarını anlatır.
- Bu hikâyenin nasıl ve ne zaman doğduğu bilinmiyor. Ancak âşık Kerem'in on altıncı yüzyılın sonlarına doğru yaşadığı düşünülürse bu yüzyılda oluşmuştur.
- Ayrı dinden olanlarla evlenme konusu ilk olarak bu hikâyede işlenmiştir.
- Din farklılığı üzerine kurulan ilk hikâyedir.
- Nazım kısmı nesir kısmından fazla olan tek hikâyedir.
- Hikâyenin başlıca kahramanları arasında **Kerem** (Ahmet Mirza) , **Aslı** (Kara Sultan), **Keşiş**, Sofu, Adil Şah, **Esmâ** bulunur.
- Bütün Türk cumhuriyetlerinde ve topluluklarında bilinen hikâyenin doğuş yeri olarak **Doğu Anadolu** ve **Azerbaycan** gösterilir.
- Hikâyede Aslı'ya âşık olan Kerem türlü maceralardan sonra Aslı'ya kavuşur. Ancak gerdek gecesi Aslı'nın babası Keşiş'in diktirdiği sihirli gömleğin düğmelerini bir türlü çözemeyen Kerem ah çekip yanar. Aslı da ateşi söndürmeye çalışırken tutuşur, her ikisi de ölür.

Hap Bilgi

Kerem ile Aslı hikâyesindeki motifler

- Kerem ile Aslı beşik kертmesi ile nişanlanır.
- Kerem'in duası sonucu akmakta olan Murat Suyu akmaz olur ve üzerinden yolcular geçer.
- Kerem ile Aslı'nın mezarında güller açar.
- Gerdek gecesi Aslı'nın babasının giydirdiği sihirli gömlek sabaha kadar açılır kapanır ve Kerem yanıp kül olur.
- Kerem Aslı'yı görebilmek için dişçilik yapan Aslı'nın annesine dişlerini çektirir.
- Kerem ağzının kanını mendil ile silince onun Kerem olduğu ortaya çıkar.
- Kerem ile Aslı öldükten sonra tekrar dirilir.

ARZU İLE KAMBER HİKÂYESİ

- Horasanlı zengin bir tüccar olan Behram'ın oğlu Kamber ile birlikte büyüdüğü ve kız kardeşi sandığı Arzu'nun aşklarını anlatır.
- Hikâyenin başlıca kahramanları arasında **Arzu**, **Kamber**, **Ahmet** (Arzu'nun babası) bulunur.
- Hikâyenin sonunda Arzu ile Kamber kavuşamamıştır ve mezarlarından çıkan güllerin kavuşma anında onları ayıran cadı yine kavuşmalarını engellemiştir.
- Manzum kısımları **mani** şeklinde olan tek halk hikâyesi örneğidir.
- Arzu ile Kamber hikâyesi **göçebe hayatın** izlerini taşıması açısından son derece önemlidir.
- Hikâye Türkiye dışında Azerbaycan, Kerkük, Musul ve Balkanlarda da bilinmektedir.
- Araştırmacılara göre hikâyenin doğuş yeri olarak Kerkük gösterilir.
- Arzu ile Kamber hikâyesi üzerinde Esmâ Şimşek bir çalışma yapmıştır.

Hap Bilgi**Arzu ile Kamber Hikâyesinin Motifleri**

- Dervişin verdiği elmalar yenilince Arzu ile Kamber dünyaya gelir.
- Kamber kocakarının testisini kırınca Arzu' ya âşık olması için beddua eder.
- Akrebe benzeyen cadı kadın Arzu ile Kamber'e kardeş olmadıklarını söyler.
- Kamber, Arzu'nun sihirli bileziğini alınca ona âşık olur.
- İki âşık birlikte görenler Kamber Arzu'yu öpüyor diye iftira atarlar.
- Arzu'nun babası, Kamberi zehirlmek ister.
- Arzu'nun annesi Kamber'e zehirli kuzuyu yedireceği sırada Arzu haber verince Kamber kurtulur.
- Arzu ile Kamber aynı anda suya atlayarak orada zuhur eden evde kavuşurlar.
- Kamber dervişin verdiği mendili atına sürünce at eski haline döner.
- Koca karı, Arzu'yu almak için gelen Kamber'e onun öldüğü yalanını söyler.
- Arzu'yu götüren at Kamber'den başkasının yanına yaklaşmaz.
- Arzu gelin giderken bindiği atın beli kırılır.
- İstemediği adamla evlenen Arzu kocasının yaşamasına izin vermez.
- Arzu evlendiği adam ölünce memleketine geri döner
- Kamber'in "Ya Rabbi Arzu'nun dizinde yatayım da ondan sonra canımı al diye dua eder ve duası kabul görür.
- İki âşık birbirine kavuşamaz ve ölür, aynı mezara gömülürler.
- Arzu ile Kamber mezara gömüldükten sonra 2 güvercin olup uçar, giderler.
- İki âşığın mezarında her yıl 2 beyaz gül açar.

Hap Bilgi

- **Kerem ile Aslı**, ayrı dinden olanlarla evlenme konusunu işleyen ilk hikâyedir. Yani din farklılığı üzerine kurulan bir hikâyedir.
- Nazım kısmı, nesir kısmından fazla olan tek hikâyeye ise yine **Kerem ile Aslı** hikâyesidir.

ÂŞIK GARİP HİKÂYESİ

- Tebrizli zengin bir tacir olan Hoca Ahmet'in oğlu Resul (Âşık Garip) ile Tiflisli Hoca Sinan'ın kızı Şah Senem'in aşkları anlatılır.
- Âşık Garip hikâyesi üzerinde Fikret Türkmen bir doktora tezi hazırlamıştır.
- Hikâyenin başlıca kahramanları arasında Resul (Âşık Garip), **Şah Senem**, Tiflisli Hoca Sinan (Senem'in babası), **Güllü Han** (Garip'in kızkardeşi), **Şah Veled** bulunur.
- Âşık Garip hikâyesi Balkanlardan Doğu Türkistan'a kadar uzanan coğrafyada bilinmektedir.
- Bu hikâyenin Dede Korkut hikâyelerinden Kampüre'nin oğlu Bamsı Beyrek hikâyesi ile benzer yanları bulunmaktadır.
- Hikâyede yetim bir delikanlı olan Resul, namaz kılarken dua etmesi sonucu âşıklık yeteneği kazanır ve Tiflisli Hoca Sinan'ın kızı Şah Senem'e âşık olur. Anasını ve kız kardeşini alarak Tiflis'e göç eder. Burada kendisine Garip ismi takılır.
- Âşık Garip, Senem'e kavuşabilmek için kazanması gereken başlık parası için gurbete çıkar ve Hızır'ın yardımlarıyla tüm zorlukları yener ve Şah Senem'e kavuşur.

Hap Bilgi**Âşık Garip Hikâyesinin Motifleri**

- Âşık Garip, Şah Senem'e bade içerek âşık olur
- Şah Senem'in babası kızının karşılığında Garip' ten 40 kese altın ister.
- Garip gurbetten dönünce asılı olan sazının teli kırılır, annesi ve kardeşi Güllü Han onu böylece tanır.
- Hızır'ın atının ayağının altındaki toprak Garip'in kör olan anasının gözlerine sürülünce kadın tekrar görür.
- Şah Senem başkısıyla evlendirilirken Âşık Garip düğüne son anda yetişir ve sevdiği kıza kavuşur.

📖 ŞAH İSMAİL İLE GÜLİZÂR HİKÂYESİ

- Kandeğer padişahının oğlu Şah İsmail ile bir Türkmen beyinin kızı olan Gülizâr'ın aşkları anlatılır.
- Hikâyenin başlıca kahramanları arasında Şah İsmail, Arap Üzengi, Gülizar, Gülperi, Kandeğer Padişahı vb. bulunur.
- Sevgi konulu halk hikâyelerinin tamamında görülen elma yiyerek çocuk sahibi olma motifi bu hikâyede de görülür.
- Hikâyede Şah İsmail bir gün ava çıkar. Çeşme başında uyurken kırkların elinden bade içer. Gezi sırasında Türkmen Beyi'nin kızı Gülizar'a âşık olur.
- Kız ile evlenecekleri sırada kızın annesi kızını alıp kaçıtır sonra Şah İsmail peşlerine düşer ve türlü mace-ralardan sonra düğün yapılır ve evlenirler.

Hap Bilgi**Şah İsmail ile Gülizar Hikâyesinin Motifi**

- Elma yenilerek çocuk sahibi olma motifi bulunur.
- Şah İsmail'in atı sihir sayesinde uçar.
- Şah İsmail kuşdilini öğrenir.
- Kamer Tay adlı atı Şah İsmail ile konuşur.
- Köpek iki defa Şah İsmail'i ölümden kurtarır.
- Şah İsmail devleri yenerek Gülperi'nin kardeşle-ri devlerden kurtarır.
- Arap Üzengi, insan başından kaleler yapar.
- Şah İsmail'in babası gelinlerine sahip olmak için oğlunu öldürmek ister.
- Şah İsmail güvercin tüyünü gözüne sürünce göz-leri açılır.
- Hikâyede birden fazla eşle evlilik söz konusudur.

📖 TAHİR İLE ZÜHRE HİKÂYESİ

- Vezir oğlu Tahir ile padişah kızı Zühre'nin aşk-larını anlatır.
- Tahir ile Zühre hikâyesi üzerinde Fikret Türkmen bir doktora tezi hazırlamıştır.
- Tahir ile Zühre hikâyesi daha çok çocuksuzluk motifi üzerine kurulmuştur.
- Hikâyenin başlıca kahramanları arasında Tahir, Zühre, Göl padişahı, Arap köle vb.

Hap Bilgi**Tahir ile Zühre Hikâyesinin Motifleri**

- Tahir ile Zühre kavuşamaz ve ölümler aynı mezara gömülürler.
- Tahir kıyafet değiştirerek Zühre'nin düğününe son anda yetişir.
- Tahir sandık içinde Nil Nehri'ne atılır. Yani hikâ-yede sandık içinde Nil Nehri'ne atılma vardır.
- İki aşğın mezarının üzerinde diken çıkar. Tahir'in mezarında kırmızı, Zühre'nin mezarında ise be-yaz bir gül açar. Aralarında ise bir çalı biter.

📖 KIRMANŞAH İLE MAHPERİ HİKÂYESİ

- Kaynağını Binbir Gece Masalları'ndan alan hikâyede Hurşit Şah'ın oğlu Kirman'ın kahramanlıkları ve Mahperi ile olan aşkı işlenir.
- Hikâyede Tiflis hükümdarı Hurşit Şah'ın pirlerin yardımıyla dünyaya gelen oğlu Kirman'ın maceraları işlenmektedir.
- Kirmanşah rüyasında bade içerek Herat ülkesinin kızı olan Mahperi'ye âşık olmuş ve türlü maceralardan sonra onunla evlenmiştir.
- Türkiye ve Azerbaycan bölgesinde de bilinen hikâye Şah İsmail hikâyesi gibi bünyesinde masal öğeleri barındırır.

Hap Bilgi

Kirmanşah Hikâyesinin Motifleri

- Elma yenilerek çocuk sahibi olma motifi bulunur.
- Rüyasında bade içerek Herat hükümdarının kızına âşık olması motifi
- Mahperi'yi Ağ Dev'in Kafdağı'na kaçırıp tutsak etmesi
- Hızır'ın Mahperi'nin rüyasına girerek Kirman'ın geldiği haberini bildirmesi
- Kirmanşah'ın devi kendi kılıcıyla öldürmesi motifi

Hap Bilgi

* İçerisinde masal öğeleri bulunduran hikâyeler

- Şah İsmail ile Gülizar Hikâyesi
- Kirmanşah Hikâyesi

📖 ERCİŞLİ EMRAH İLE SELVİHAN HİKÂYESİ

- Hikâyede Ercişli Emrah'ın bade içtikten sonra rüyasında gördüğü Selvihan adlı kıza kavuşabilmek için verdiği mücadeleler anlatılmaktadır.
- Hikâyenin sonunda Emrah önce Selvihan ile bir hafta sonra da diğer sevgilisi Selâtin Peri ile evlenir.
- Hikâyenin kahramanları arasında Emrah, Selvihan, Selâtin Peri, Şahoğlu Şah Abbas, Âşık Ahmet, Miroğlu bulunur.
- Hikâyenin doğuş yeri araştırmacılara göre Doğu Anadolu bölgesidir.
- Hikâyede Şahoğlu Şah Abbas adaleti ile dikkat çekerken Kara Vezir ise ikiyüzlülüğü ile öne çıkar.
- Türkiye dışında Azerbaycan, Türkmenistan ve Balkanlarda da bilinmektedir. Muhan Bali tarafından hikâye hakkında tez çalışması yapılmıştır.

Hap Bilgi

Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi Motif

- Emrah Selvihan'a bade içerek âşık olur. Hikâyede Emrah Selâtin Peri için de bade içmiştir.
- Selvi, Kara vezir'in oğluna 7 yılda bitecek bir halı dokuyacağını ve halı bitmeden onunla evlenmeyeceğini söyler.
- Selvi Bağları bitince Selvi Han, Şah Abbas ile evlenecektir.
- Emrah hem Selvi hem de Selâtin Peri ile evlenir.
- Yani hikâyede birden çok eşle evlilik vardır.

📖 KARACAOĞLAN İLE İSMİKAN SULTAN

- Karacaoğlan (Smayıl) çeşme başında yaşlı bir kadının bardağını kırınca onun bedduasına uğrar.
- Bu bedduayı alan Smayıl evinin yolunu tutar. Bir gece rüyasında kendisine İsmikan Sultan gösterilir. Smayıl kızı görünce kendinden geçer ve şiir söylemeye başlar.
- Gurbete çıkan Smayıl Murat Paşa'nın kahvesine çıkar olur ve türlü maceralardan sonra İsmikan Sultan'a kavuşur ve evlenirler.
- Hikâyenin kahramanları arasında Karacaoğlan (Smayıl), İsmikan Sultan, Murat Paşa, Prikâşçık bulunur.
- Hikâyenin tek anlatısı Radloff'un **Proben** adlı eserinin birinci cildinde bulunur.

Hap Bilgi

Karacaoğlan Hikâyesinin Motifleri

- Üç Turunçların temel motifi olan "ihtiyar kadının testisinin kırılması" üzerine onun "üç turunçların hışmına uğrayasın" şeklindeki bedduasıyla başlar.
- Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan hikâyesinde ise Smayıl ihtiyar kadının bardağını kırınca "Çok güç bela çekesin de geç murat alasın" şeklinde beddua ile başlar.

📖 KÖROĞLU HİKÂYESİ

- Bolu beyinin, gözlerine mil çektirdiği seyisinin oğlu olan ve babasından dolayı Köroğlu diye anılan kahramanın başından geçen olayları anlatır.
- Köroğlu destanının halk ağzından ilk derlenmeleri, 19. yüzyılda başlar.
- Köroğlu hikâyeleri Türkiye'nin dışında bütün Türk cumhuriyetlerinde ve topluluklarında, Türklere komşu olan halklar (Ermeni, Gürcü, Tacikler, Fars vb.) arasında da anlatılmaktadır.
- Türkiye'de Köroğlu ile ilgili ilk bilimsel çalışmayı **Pertev Naili Boratav** başlatır.
- Ziya Gökalp, Köroğlu'nun Gazneli Mahmut; Ayvaz'ın da nedimi Ayaz olduğunu iddia eder.
- Destanın Türkmen kökenli olabileceğini söyleyen Boratav'dır. Fikret Türkmen ise Köroğlu hikâyelerinin temelinde Dede Korkut hikâyeleri olduğunu söyler.

Hap Bilgi

Köroğlu Hikâyesinin Motifleri

- Köroğlu hikâyelerinde en çok görülen motiflerden birisi kıyafet değiştirmedir. Örneğin Köroğlu, Ayvaz'ı kaçırmak veya adamlarını esaretten kurtarmak için kıyafet değiştirir.
- Köroğlu'nun Kırat'ı suda yüzen, deryalar geçen hatta uçabilen olağanüstü bir yaratıktır.
- Köroğlu'nun babası Seyis Yusuf'un gözlerine Bolu Bey'i mil çektirir.
- Köroğlu ve atı Bengisudan içerler. Ruşen Ali bu sudan içince yenilmezlik, ozanlık ve ölümsüzlük gibi üç büyük üstünlük kazanır.
- Köroğlu etrafına kırk yiğit toplar. İstanbul'dan Kasapbaşı'nın oğlu Han Ayvaz'ı kaçırpı evlat edinir.
- Bolu Beyini bozgundan bozguna uğratır. Beyin kız kardeşi Döne Hatun'u kaçıtır ve evlenir.
- Tüfeğin icadı üzerine bu dünyayı sevmez ve kaybolarak kırklara karışır.

YARALI MAHMUT HİKÂYESİ

- Hikâyede daha çok masallarda rastladığımız geceleyin ortaya çıkarıldığı zaman etrafı aydınlatan şamçırak taşlarının Bağdat'tan alınarak İstanbul'a getirilmesi ve aynı zamanda Mahmut ile Mahbub adlı kızın aşkları konu alınmaktadır.
- Hikâyede Mahmut, taşları elde edebilmek için çeşitli maceralara girer, cadı tarafından yaralanır. Sonunda cadı ve Kara Vezir'i öldürüp sevgilisi Mahbub ile evlenir ve taşları İstanbul'a getirir.
- Hikâyenin kahramanları arasında Yaralı Mahmut, Mahbub, Kara Vezir, cadı, Ahmet, Gence hükümdarı, Osmanlı padişahı bulunur.
- Sadece Türkiye'de bilinen hikâyenin doğuş yeri ise Doğu Anadolu Bölgesidir.

ASUMAN İLE ZEYCAN HİKÂYESİ

- Erzincan Beyi Kaleli Bey'in kızı Zeycan ile kâhyası Derviş Ahmet'in oğlu Asuman'ın aşklarını anlatır.
- Asuman ile Zeycan Hikâyesi sadece Türkiye'de bilinen bir halk hikâyesidir.
- Hikâyenin konusu Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde geçmektedir. Erzincan - Erzurum ve Murat suyunun dışındaki yerler daha çok masal unsurlarıyla süslenmiştir.
- Bu hikâyenin diğerlerinden ayrılan en önemli özelliklerinden birisi manzum kısımların mâni tarzında olmasıdır.
- Hikâyenin başlıca kahramanları arasında Kaleli Bey, Derviş İsmail, Asuman, Zeycan vb. bulunur.
- Hikâyede yer alan başlıca motifler: Rüyada âşık olma, kuyuya atılma, düğün vb.

DERDİYOK İLE ZÜLFÜSİYAH HİKÂYESİ

- Babaları amca çocuğu olan Derdiyok ve Zülfüsiyah'ın aşklarını anlatır.
- Derdiyok ile Zülfüsiyah hikâyesi sadece Türkiye'de bilinen bir halk hikâyesidir.
- Hikâyenin konusu geniş bir coğrafyaya yayılmış olup Batı da Keşan, doğuda Buhara'ya kadar uzanır.
- Derdiyok ve Zülfüsiyah gibi adlar pek bilinmemesine rağmen günümüzde Recep ve Abdurrahman adları daha çok bilinen adlardır.
- Hikâyenin başlıca kahramanları arasında Derdiyok, Zülfüsiyah, İsmail Şah, Ali Ağa, Recep vb. var.
- Hikâyede yer alan başlıca motifler: Rüya motifi, açlık susuzluk, düğün vb.

ELİF İLE MAHMUD HİKÂYESİ

- Buhara Sultanı Murat'ın oğlu Mahmud ile Hutun memleketi peri padişahının kızı Elifin aşklarını anlatır.
- Hikâyenin başlıca kahramanları arasında Mahmud, Elif, Murat Şah, Ejderha Padişahı vb. vardır.

📖 FERHAD İLE ŞİRİN HİKÂYESİ

- Horasan'da Erzen şehrinin kadın hükümdarı Meh-mene Bânû'nun kardeşi Şîrîn ile Nakkaş Behzad'ın oğlu Ferhat'ın aşklarını anlatır.

📖 GÜL İLE SİTEMKÂR HİKÂYESİ

- Horasan padişahının oğlu Sitemkâr ile vezir kızı Gül'ün aşklarını anlatır.

📖 HURŞİD İLE MAHMIHRÎ HİKÂYESİ

- Genç Karabağı Sultan Yeğin Şah'ın oğlu Hurşid ile İçmean şehri hoyinin kızı Mahmihrî'nin aşklarını anlatır.

📖 LEYLA İLE MECNUN HİKÂYESİ

- Arabistan'da Beni Amr kabilesinden Kays (Mecnun) ile komşu kabileden Leyla'nın aşkları anlatılır.

📖 MELİK ŞAH İLE GÜLLÜ HAN HİKÂYESİ

- Konya Geylani hükümdan Âdil Şah'ın oğlu Melik Şah ile Yemen padişahının kızı Güllü Han'ın aşklarını anlatır.

📖 RAZMİHAN İLE MAHİFİUZE HİKÂYESİ

- Kandeher padişahının oğlu Razmihan ile Hindistan padişahının kızı Mahîfirûze'nin aşklarını anlatır

📖 ÂŞIK KURBANİ HİKÂYESİ

- Genceli zengin bir köy ağasının üç oğlunun en küçüğü olan Kurbanî ile İtarabağ hükümdarı İzzet Han'ın kız kardeşi Perizad Hanım'ın aşkları işlenir

📖 KAÇAK NEBİ HİKÂYESİ

Hikâye, Kafkaslardaki dağlarda geçmektedir. Hikâyede Rus işgaline bir başkaldırı söz konusudur.

📖 ÂŞIK ABBAS VE GÜLGEZ PERİ HİKÂYESİ

- Hikâye, on altıncı yüzyılın sonu, on yedinci yüzyılın başlarında yaşamış olan Âşık Abbas'ın hayatı etrafında oluşmuş bir halk hikâyesidir.

Hap Bilgi

- Din farklılığı üzerine kurulan halk hikâyeleri arasında "**Kerem ile Aslı**, Karacaoğlan ile İsmikan Sultan" bulunur
- Kerem ile Aslı hikâyesi, nazım kısmı nesir kısmından fazla olan tek hikâyedir.
- Manzum kısımları mani şeklinde olan halk hikâyeleri Arzu ile Kamber ve Asuman ile Zeycan adlı hikâyelerdir.
- İçerisinde dev unsuru geçen ve masalımsı öğeler taşıyan halk hikâyeleri arasında Kirmanşah hikâyesi ve Şah İsmail ile Gülizar hikâyesi bulunur.
- Aynı evde büyüyen kahramanların kardeş olmadıklarını öğrenince birbirlerine âşık olması Tahir ile Zühre hikâyesi ile Arzu ile Kamber hikâyesinde görülmektedir.
- Doğuş yeri Kerkük olarak gösterilen halk hikâyesi Arzu ile Kamber adlı halk hikâyesidir.

Bilgi Kupu

- Göçebe hayatın izlerine rastlanılan halk hikâyesi, Arzu ile Kamber ve Dede Korkut hikâyesidir.

HALK HİKÂYELERİNDE MOTİF YAPISI

Yanıp Kül Olma

- Kerem ile Aslı, Hazar Denizi'nin batısındaki anlatmalarda yanıp kül olurlar. Doğu varyantlarında ise yanıp kül olma motifinin yerini ölüp dirilme motifi almıştır. Ölen Kerem'in mezarında kırk yıl bekleyen Aslı'nın duasıyla sevdiği genç dirilir. Ancak bu arada Aslı çok yaşlanmıştır. Bu yaşlılığı sindiremeyen Kerem dua edince Aslı da gençleşir. Daha sonra da Hazreti Peygamber ve Hazreti Ali çiftlerin nikâhlarını kıyarlar.

Mezarda Gül Bitmesi

- Dünyada kavuşamayan çiftlerin mezarlarının üzerinde birer gül biter. Kırmızı ve beyaz açan bu güllerin tam kavuşacakları sırada aralarından çıkan bir çalı (diken) onların kavuşmasını engeller. Kırmızı ve beyaz güller gençleri, çalı (diken) cadıyı sembolize eder. Şu hikâyelerde görülür:
  - Arzu ile Kamber hikâyesi
  - Ferhat ile Şirin hikâyesi
  - Tahir ile Zühre hikâyesi
  - Kerem ile Aslı hikâyesi

Öldükten Sonra Dirilme

- Dünyada birbirlerine kavuşamayan çiftlerin öldükten sonra tekrar dirilmeleri motifi çok fazla görülen bir motif değildir.
- Bu motif **Kerem ile Aslı** hikâyesinin varyantlarında ve **Varka ile Gülşah** hikâyesinde görülmektedir.
- Ayrıca Kırgızlara ait **Manas destanı**nda da Manas'ın İslam'ı yayacağına inanıldığı için Tanrı tarafından tekrar diriltildiği görülür.

İnsan Başından Kaleler Yapma

- Masallarda görülen bu motife birkaç halk hikâyesinde de rastlanmıştır.
- Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Arapüzengi insan başından kaleler yapmaktadır.

Kör Gözün Açılması

- Kahramanın ağlamaktan dolayı gözlerinin kör olup sonra bir nesne yardımıyla açılması bazı halk hikâyelerinde karşımıza çıkar.
- Kör gözün açılması motifi şu hikâyelerde görülür:
  - Şah İsmail hikâyesi
  - Âşık Garip hikâyesi,
  - Bamsı Beyrek hikâyesi
  - Yusuf ile Züleyha
- Gözleri oyularak dağa atılan **Şah İsmail**'in gözlerine sürdüğü güvercin tüyü ile gözleri açılır.
- Oğlunun öldüğü haberini alan **Âşık Garip**'in annesinin gözleri ağlamaktan kör olur. Garip, Hızır'ın atının ayağının altındaki tozu annesinin gözlerine sürünce gözleri açılır.
- **Bamsı Beyrek** hikâyesinde görmeyen gözlerin açılması için kanlı mendil sürülür.
- Ağlamaktan gözleri kör olan **Hz. Yakup**'un gözleri ise cennetten getirilen gömleğin göze sürülmesi ile açılır.

Tayy-i Zaman ve Tayy-i Mekân

- Tayy-i zaman, zamanın daralması, tayy-i mekân ise mekânın dürülmesi veya kısılmasıdır.
- Uzun bir yolu kısa bir zamanda geçmek ve kat etmeye denir.
- Bu motif **Tahir ile Zühre**, **Arzu ile Kamber** adlı halk hikâyelerinde görülmektedir.

Şekil Değiştirme Motifi

- Kılık kıyafet değiştirme motifi de halk hikâyelerinde yaygın olarak görülür.
- **Köroğlu** derviş kılığına girerek Kırat'ın peşinden gider. Nigar'ın yanına giden Köroğlu kılık değiştirerek onun sarayına girer.
- **Latifşah** ve veziri derviş kılığına girerek oğullarını aramaya giderler.
- **Bamsı Beyrek**, Akkavak Kız'ın düğününe elbise değiştirerek gider.
- **Tahir** kıyafet değiştirerek **Zühre**'nin düğününe gider.
- **Âşık Garip** kıyafet değiştirerek son anda Senem'in düğününe yetişir.

Çok Eşle Evlilik

- Halk hikâyelerinde genellikle tek eşle evlilik söz konusudur. Ancak bazı hikâyelerde birden fazla eşle evlilik görülür.
- **Bamsı Beyrek** hikâyesinde Bamsı hem Banu Çiçek ile hem de Akkavak Kız ile evlenir.
- **Şah İsmail** hikâyesinde İsmail, Gülizar adlı sevdiğinin dışında Arapüzengi ve Gülperi adlı kızlara da düğün dernek yapar.
- **Emrah ile Selvihan** hikâyesinde Emrah bir hafta ara ile hem Selvihan hem de Selâtin Peri ile evlenir.
- **Battalgazi** hikâyesinde Battal'ın eşlerinin adları Zeynep ve Gülendam Hanım diye geçer.
- **Köroğlu** hikâyelerinin doğu varyantlarında da çok eşle evli olduğu kayıtlıdır.

Beşik Kertmesi ile Evlenme

- Çocuğu olmayan padişah ve vezir çocukları doğmadan önce birbirlerine vereceklerini söylerler.
- Bu motif Kerem ile Aslı hikâyesinde görülür. Hikâyede Kerem ile Aslı daha doğmadan beşik kertmesi ile sözlenirler.
- Kam Büre'nin dua sayesinde olan oğlu ile Pay Bicen' in kızı arasında beşik kertmesi yapılır.

Bade İçerek Âşık Olma

- Mezarlıkta, su kenarında veya ıssız bir yerde uyuya dalan kahraman, rüyasında Hz. Hızır'ı veya pirleri görür. Kahramana üç bade sunulur. Birisi Allah, biri üçler, yediler, kırklar, birisi de bir güzelin aşkına sunulur. Böylece kahraman âşık olur.
- Bu motife şu halk hikâyelerinde rastlanmıştır.
  - Adil Şah Hikâyesi
  - Âşık Garip Hikâyesi
  - Ercişli Emrah ve Selvihan Hikâyesi
  - Kirmanşah ve Mahperi Hikâyesi
  - Sümmani ile Gülperi Hikâyesi
  - Salman Bey ve Turnatel Hanım

İlk Görüşte Âşık Olma Motifi

- Bazı halk hikâyelerinde kahramanlar birbirlerine ilk görüşte âşık olurlar.
- İlk görüşte âşık olma motifi şu hikâyelerde görülür
  - Hurşit ile Mahımihri
  - Şah İsmail ve Gülizar
  - Derdiyok ile Zülfisiyah
  - Ülfetin ile Zernişah
  - Şah Abbas ile Selvi
  - Yusuf ile Züleyha
  - Latifşah ile Mehriban
  - Mine Sultan ile Ayvaz

Resim Görerek Âşık Olma

- Bazı halk hikâyelerinde kahramanlar birbirlerine resim görerek âşık olurlar.
- Bu motifi şu halk hikâyelerde görülmüştür:
- Hasan Bey ile Telli Nigar'ın resmini görünce ona âşık olur.
- Melikşah dervişin gösterdiği resme âşık olur.
- Mahmut mağarada gördüğü kızın resmine âşık olur.

Kardeş Olmadıklarını Öğrenme Motifi

- Çeşitli sebeplerden dolayı aynı evde yaşayan iki kahramanın çocuklukları birlikte geçer. Birlikte oynarlar ve okula giderler. Ancak bir arabozucu çıkıp da kardeş olmadıklarını söyleyince iki genç birbirlerini sevmeye başlar.
- Bu motife Arzu ile Kamber hikâyesi ile Tahir ile Zühre hikâyesinde rastlanır.

Diş Çektirme Motifi

- Bu motife sadece Kerem ile Aslı hikâyesinde rastlamaktayız. Kerem Aslı'yı görebilmek için dişçilik yapan Aslı'nın annesine 32 dişini çektirir.

Başlık Parası İçin Gurbete Çıkma

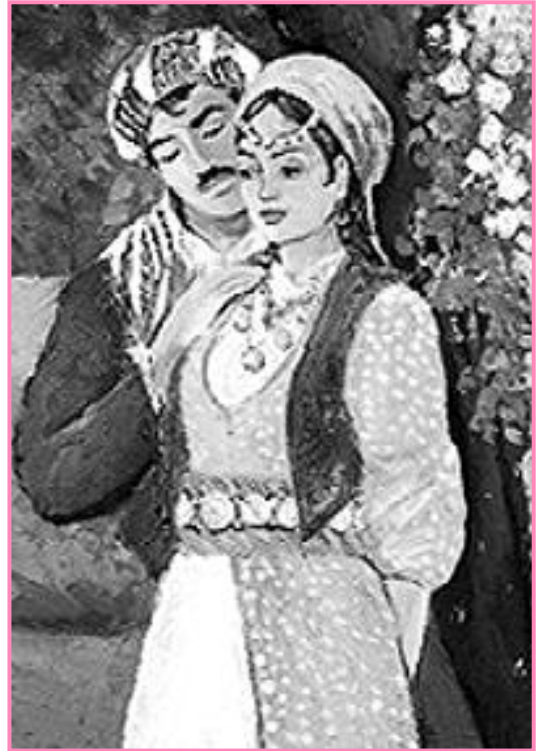
- Kimi kahramanların sevdiğine kavuşabilmesi için balık parası getirmesi gerekir.
- **Âşık Garip**, Senem için istenen 40 kese altını getirmek için gurbete çıkar.
- **Varka ve Gülşah** hikâyesinde Varka istenen parayı bulmak için Yemen'e gider.

Dev ve Cadı Motifi

- Halk hikâyelerinde özellikle de Arzu ile Kamber, Battalgazi, Elif ile Mahmut hikâyelerinde bu motife yer verilmiştir.
- Akrebe benzeyen cadı, Arzu ile Kamber'in kardeş olmadıklarını söyler.
- Elif'in sarayına gelen cadı, Mahmut'un yerini öğrenip onu kuyuya atar. Elif'i de ejderhaya götürür.

Düğüne Son Anda Yetişme Motifi

- Birçok halk hikâyesi kahramanı gurbette iken sevdiğini başkasıyla evlendirirler. Kahraman genellikle 39. gün düğüne yetişir ve sevdiğini alır.
- **Âşık Garip** hikâyesinde Garip son anda düğüne yetişerek Senem'i Şah Velet'in elinden alır.
- **Bamsı Beyrek** hikâyesinde Beyrek, düğün günü gelerek Banu Çiçek'i geri alır.

Sandıkta Nehre Atılma

- Bu motife sadece **Tahir ile Zühre** hikâyesinde rastlamaktayız.
- Tahir sandık içinde Nil nehrine atılır. Yani hikâyede sandık içinde Nil Nehri'ne atılma motifi vardır.

Şamşırak Taşı

- Bu motife sadece **Yaralı Mahmut** hikâyesinde rastlamaktayız.
- Geceleyin ortaya çıkarıldığı zaman etrafı aydınlatan şamşırak taşlarının Bağdat'tan alınarak İstanbul'a getirilmesi bu hikâyede görülür.

Sihir ve Büyü Motifi

- Hikâyelerde yer alan motiflerden biri de sihirdir. Bu sihir değişik şekillerde karşımıza çıkar.
- **Arzu ile Kamber** hikâyesinde, mezara gömüldükten sonra iki kahraman iki güvercin olup uçarlar.
- Hazreti Hızır'ın atının ayağının altındaki toprak **Âşık Garip**'in annesinin gözlerine sürülünce gözleri açılır.
- Sihirli elma yenilerek padişah ve vezirin birer çocuğu dünyaya gelir.
- Hz. Hızır, **Asuman**'a sihirli bir nar verir.
- **Şah İsmail**, kuş tüyünü gözlerine sürünce gözleri görmeye başlar.
- **Kerem ile Aslı** hikâyesinde Keşiş, gerdek gecesi Aslı'ya sihirli bir elbise giydirtir.
- **Arzu ile Kamber** hikâyesinde Kamber, dervişin verdiği mendili atına sürünce at eski haline döner.
- **Kamber**, Arzu'nun da kendisini sevmesi için sihirli bir bilezik yaptırır.
- **Arzu ile Kamber** aynı anda suya atlayarak orada ortaya çıkan evde kavuşurlar.
- **Kamber**'in bedduası ile Arzu'yu üzengi, eyer, duvak ve kemeri sıkır.
- **Köroğlu** içtiği sihirli köpükle âşıklık ve kahramanlık yetisi kazanır.
- Üçler, yediler, kırklar Ferhat'ın sırtını sıvazlayıp ağzına üfürünce olağanüstü bir güce sahip olur.
- **Âşık Garip** gurbetten dönünce duvarda aslı duran sazın telleri kırılır.
- **Battalgazi** hikâyesinde bir cadı ortaya fırlar ve büyü yapar Battal'ın eli kolu bağlanır.
- **Şah İsmail**, Gülperi'nin kardeşlerini kurtarmak için devleri öldürür.
- **Kirmanşah** hikâyesinde de yine dev ile ilgili unsurlara rastlanır.

Hap Bilgi* **Ayrılıkla Biten Halk Hikâyeleri**

- Kerem ile Aslı hikâyesi
- Tahir ile Zühre hikâyesi
- Arzu ile Kamber hikâyesi
- Varaka ve Gülşah hikâyesi
- Sefil Baykuş hikâyesi
- Leyla Mecnun hikâyesi
- Ferhat ile Şirin hikâyesi

* **Mutlu Sonla Biten Halk Hikâyeleri**

- Kirmanşah hikâyesi
- Latifşah hikâyesi
- Salman Bey ve Turnatel Hanım hikâyesi
- Sevdakar Şah ve Gülenaz Sultan hikâyesi
- Adilşah hikâyesi
- Melikşah ve Güllü Han hikâyesi
- Nedimşah hikâyesi
- Bey Beyrek hikâyesi
- Hurşit ile Mahımihri hikâyesi
- Şah İsmail hikâyesi
- Yaralı Mahmut hikâyesi
- Derdiyok ile Zülfisiyah hikâyesi
- Elif ile Mahmut hikâyesi
- Ülfetin hikâyesi
- Asuman ile Zeycan hikâyesi
- Âşık Garip hikâyesi
- Âşık Abbas ile Gülgez Peri hikâyesi
- Emrah ile Selvi Han hikâyesi
- Karacaoğlan ile İsmika Sultan hikâyesi
- Yusuf ile Züleyha hikâyesi

Halk Hikâyesi Nesir Parçası

Zaman-ı evvelde bir padişah var idi. Padişahın bir kethüdası var idi. İkinin dahi zürriyeti dünyaya gelmedi deyü düşünürken günlerden bir gün bir derviş geldi. Keşkülü önüne kodu

“Behey derviş: Derdime dert merdime mert olma-zın.” dedi. “Beyim ne derdin var?”

Bey eyitti: “Bak giden karıya, üç dört tane çocuğu var. Bunların birini Tanrı bana vere idi ne olur?”

“Ya beyim derdin o mu?” dedi.

“Ya ondan büyük dert olur mu?”

“O, kolaylı bir şeydir.”

“Sen benim derdime dert olduktan sonra dahi ben dünyada bir şey istemem.

“Ya beyim! Murat Suyu’nun kenarına gidersin. Bir kurban kesersin. Andan bir nar zuhur eder. İkinin inşaallah zürriyeti dünyaya gelir.”

Oı zaman kurbanı alıp Murat Suyu’na vardılar. Sabah namazını onda kıldılar. Ba’de kurbanı kesip suya bıraktılar. Andan iki dalga koptu. Arasında bir nar zuhur etti. Andan Derviş İsmail ol narı alıp beyin yanına geldi. O narın yüz tanesi var idi. Ellişer tane aldılar.

Bey eyitti: “Bundan ne hâsıl olur?” dedi.

Konuk eyitti: “Dokuz ay on gün deyince ikinizin zürriyeti dünyaya gelir.” dedi. Eğer oğlan olur ise adını Âsumân koyasız, kız olur ise adını Zeycân koyasız; birbirinden ayırmayasız.

Halk hikâyesi nazım parçası

Âsumân eyitti:

Nazar eylen ağalar benim hâlime
Kendi yaralarım deştim ne dersin
Böyle imiş bize Hakk’ın fermanı
Kırklar ile devrân sürdürüm ne dersin

Âşıklar pirini sever gayetten
İçirirler dolu ab-ı hayattan
Pirim bana söyler “İkra” âyetten
Aşkın kitabını açtım ne dersin

Halk Hikâyelerinin Diğer Türlerle İlişkisi**Halk Hikâyeleri - Masal**

- Kahramanları benzerdir. Halk hikâyesinde rastladığımız kahramanlarla masal kahramanları arasında açık benzerlikler vardır.
- Çevre aynıdır. Hikâye kahramanlarının yaşadığı memleketler, masal kahramanlarının yaşadığı memleketlerdir. Mısır, Yemen, Hint, İstanbul vb.
- Hayvan kahramanlara masallarda olduğu gibi halk hikâyelerinde rastlanır. Kerem’in ceylanlarla konuşması
- Birçok halk hikâyesi konusunu masallardan almıştır. Örneğin Kirminşah hikâyesinin konusu Binbir Gece Masallarından alınmıştır.
- Masallar kısa ve nesir şeklindedir. Halk hikâyeleri masala göre daha uzundur.
- Aşk teması masallarda bir gelgeç ve ciddi olmaksızın uzakken halk hikâyelerinde konunun ağırlığını teşkil eder.
- Pek az masalda manzum kısımlar bulunmasına karşılık hemen hemen bütün halk hikâyelerinde manzum kısımlar vardır.
- Masallarda zaman belirsizdir. Yine masallardan farklı olarak halk hikâyelerinde, hikâyelerin geçtiği tarih zamanı da az çok tespit edebilir.
- Masal kişileri her çağda ve her yerde yaşayabilir. Halk hikâyelerindeki kişiler ise çevreleri sosyal durumları ve kimlikleri ile az çok belirtilmiş durumdadır.
- Masal daha çok kadınlar arasında ve evlerde anlatılmaktadır. Hikâyeler ise çoğu zaman uzman hikâyeci âşıklar tarafından kahvelerde, düğün ve toy gibi toplantılarda söylenmektedir.
- Masal, nesirle söylenmiş tamamıyla hayal ürünü olan ve anlattıklarına inandırmak iddiası bulunmayan bir anlatıdır. Ayrıca masallarda olayın geçmişe ait olduğu belirtilir. Halk hikâyeleri ise gerçeğe daha yakın bir türdür.

📖 Halk Hikâyeleri - Destan

- Halk hikâyeleri de destanlar gibi hikâyeci âşıklar veya halk şairleri tarafından saz eşliğinde söylenir
- Yine destanlarda olduğu gibi halk hikâyelerinde olay ve fikirlerin bazı olağanüstü nitelikleri vardır.
- Destanlar gibi halk hikâyeleri de büsbütün manzum olmasalar bile büyük ölçüde manzum kısımları da vardır.
- Destanlar mutlaka tarihi bir olaya dayanır. Halk hikâyeleri ise tarihi bir olaya dayanmazlar.
- Destanlar genellikle nazım, nazım - nesir karışık veya nesir olanlar) sayıca çok azdır. Halk hikâyeleri ise nazım - nesir karışık oluşu veya zamanla nesir kısmının ağırlık kazanmasıyla destandan ayrılır.
- Destanlarda şahısların ve olayların anlatımında abartma ve olağanüstülükler çok yer verilir. Halk hikâyelerinde ise şahısların ve olayların anlatımında gerçekçi bir tavır izlenir. Olağanüstülükler azalmıştır.
- Destanlarda kahramanlık maceralarına çok yer verilmiştir. Halk hikâyelerinde ise kahramanlıktan çok aşk maceralarına yer verilmiştir.
- Halk hikâyelerinde kesin bir son vardır. Hikâyenin sonunda âşık sevgiliye kavuşur veya kavuşmaz. Destanlarda ise kesin bir son yoktur, mücadele destan kahramanının oğlu ve yakınları tarafından devam ettirilir.
- Destan olaylarında mücadele iki ayrı milletin veya dinin mensupları arasında olduğu halde halk hikâyelerinde ise toplum içi (mezhep, zümre, menfaat, aşk, ihtiras vs.) çekişmeler ve ilgiler görülür.

Uç Bilgi

- ✳ Anlatımlık türler içerisinde bünyesinde en fazla motif barındıran tür, **destan**dır. Destandan sonra bünyesinde en fazla motif barındıran tür de destanların devamı olan **halk hikâyeleridir**.
- ✳ Bünyesinde en az motif bulunduran türler ise **fıkralar** ile **efsanelerdir**.

Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri

Dört ana başlık altında toplanmıştır.

1. Tarihi - Coğrafi Fin Yöntemi

- Metinlerin varyantlarının tarihsel ve coğrafi dağılımında arandığı bu yöntemin asıl amacı ilk metne ulaşmaya çalışmaktır.
- Türkiye'de 1966 yılından sonra kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem epizot ve motiflere göre oluşturulmuştur.

📖 Epizotlarına göre

Bu yöntemde hikâye ana motifleri üzerinden incelenmektedir. Bunlar:

- Kahramanın ailesi
- Kahramanın doğumu
- Kahramanlara ad verilmesi
- Kahramanın eğitimi
- Kahramanların âşık olmaları
- Kahramanın sevgiliyle karşılaşması
- Kahramanın gurbete çıkması
- Sevgilinin başkasıyla evlendirilmek istenmesi
- Kahramanın memleketine dönüşü
- Sonuç

📖 Motiflerine göre

- Bu inceleme yöntemi **Stith Thompson** tarafından düzenlenmiştir.
- Padişahın çocuğunun olmaması
- Hazreti Hızır'ın çıkması
- İki bebeğin doğması ve okula gitmeleri
- Çocuğun büyüüp savaşa katılması
- Dünür olma
- Cadının huzursuzluk çıkarması
- Kızın kırk gün süre istemesi
- Kızın ailesinin memleketten ayrılması
- Kıyafet değişikliği ve sevgiliyi arayış
- Kahramana yaşlı bir kadının yardım etmesi
- Kahramanın tekrar sevgiliyle karşılaşması
- Kahramanın olağanüstü güçlerle savaşır miras elde etmesi
- Memlekete dönüş kırk gün kırk gece düğün

2. İdeolojik Halk Bilimi Kuramı

Bu yöntem, bir milletin dilinin canlanmasında, kültür bağımsızlığını sağlamasında, millet ruhunun temsil edilmesinde aracı olarak halk bilimi kavramları kullanılır.

3. Bağlam Merkezli Halk Bilimi Kuramları

a. Performans Teorisi

Halk bilimsel bir kavramın oluşum süreci üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla metinlerin oluşum sürecinde anlatıcı kadar dinleyici, sosyo-kültürel etkiler, mekân gibi kavramların etkisi bulunmaktadır.

b. Sözlü Kompozisyon Teorisi

Bu teori, âşıkların yetiştirme evrelerini belirlemektedir. Usta âşık olmada, epik şiirin veznine uygun doğaçlama yapma becerisinin kazanılması gerektiğini ileri sürmüştür.

4. Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı

Destan ve mitlerdeki kahramanların ortak özellikleri olduğunu belirten Raglan bu özelliklerin insan yaşamında ayinle desteklenen bir dönem olduğunu vurgulamıştır. Raglan, kahramanın yaşamını yirmi iki başlıkla ele almıştır.

HALK HİKÂYELERİ ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Halk hikâyeleri ya cönklerde ve yazma mecmualarda ya da sözlü gelenekte âşıkların hafızalarında bulunur. Bu metinler, 19. yüzyılın sonlarından itibaren derlenip yayımlanmaya başlanılır.

- İlk olarak Macar Türk halkbilimcisi **Ignacz Kunos** 1892 yılında Âşık Garip, Şah İsmail, Elif ile Mahmut, Melikşah, Derdiyok ile Zülfüsiyah, Tâhir ile Zühre, Râzinihan ile Mahfiruze, Gül ile Sitemkâr, Arzu ile Kamber, Âşık Kerem ve Köroğlu adlı on bir hikâyeyi yayımlamıştır.
- Türkiye'de halk hikâyelerini bilimsel yöntemlerle araştıranların başında **Pertev Naili Boratav** gelir. Pertev Naili Boratav'ın 1946 yılında yayımladığı Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği adlı eseri, yayımlanan önemli çalışmalardan birisidir.
- Türkiye'de Boratav'dan sonra halk hikâyeleri üzerinde emeği geçen bir başka araştırmacı **İlhan Başgöz**'dür. Ancak İlhan Başgöz'ün kitap hacminde olan ve 1949 yılında tamamlanan "Biyografik Halk Hikâyeleri" adlı doktora tezi henüz yayımlanmamıştır.
- Halk hikâyeleri üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanıdığımız araştırmacılarından birisi de **Fikret Türkmen**'dir. Türkmen, Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma adlı doktora tezinde anılan hikâyenin kaynağını, varyantlarını, epizotlarını, şiirlerini ve örnek metinleri çeşitli açılardan değerlendirmiştir.
- **Ensar Aslan**, Lâtif Şah, Salman Bey ile Turnateli Hanım ve Sevdakâr Şah hikâyelerinin metinlerini yayımlamıştır. Aslan'ın halk hikâyeleriyle ilgili ikinci çalışması Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme adını taşımaktadır.
- **Ali Duymaz** tarafından hazırlanan Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma adlı doktora tezinde Kerem ile Aslı hikâyesinin Anadolu ve Türk dünyasından on dört varyantı epizotları, şiirleri ve motifleri bakımından mukayese edilmiştir.

6. FIKRALAR

- Güldürü ögesi taşıyan ve insanı güldürürken düşündürmeyi amaçlayan kısa ve nükteli öykülere denir.
- Fıkralar, aynı zamanda Türk sözlü edebiyat geleneğinin en eski türlerinden biridir. Divan-ı Lügâti't-Türk'te fıkra karşılığı olarak kullanılan ve tam olarak da "Halk arasında ortaya çıkıp insanları güldüren şey" anlamındaki **küg** ve **külüt** kelimelerinin varlığı da fıkra türünün eskiliğinin bir göstergesidir.
- Türkçeye Arapçadan geçmiş bir kelime olan "fıkra", dilimizde "parça, cümlecik, paragraf, bent, madde" gibi pek çok anlamı karşılamaşının yanı sıra bir edebiyat türünün adı olarak kullanılmaktadır.
- Fıkra yerine **latife**, **nükte**, **hikâye**, **şaka**, **mizah**, **destan**, **kıssa**, **masal** gibi isimler verilmiştir.
- Kısalık ve anlamda yoğunluk gibi temel özelliklere sahip olan fıkralar, genellikle günlük hayatta yaşanan olaylara dayandığı için gerçeklik duygusu uyandırır.
- Fıkra, insanlara ait kusurlarla sosyal ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, zıtlıkları, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin ve ince bir alay yoluyla yansıtır.
- Konularını genel olarak hayattan almaktadır. Dinî hayat da işlenmektedir. Toplumdaki çatışmalar fıkra tipi olarak adlandırılan kişinin etrafında anlatılır.

- Fıkroda uzun betimlemelere ve ayrıntıya yer verilmemiş; anlatımda özlülük, yoğunluk ön plandadır.
- Kuruluş bakımından bir tez bir karşı tezdendir. Hazırlık bölümünde kısaca olay veya verilmek istenen düşünce ile ilgili kısa bilgiler verilir, daha sonra sırayla **tez** ve **karşı tez** ifade edilir. Varılan yargı fıkranın sonuç kısmıdır.
- Metinlerde olayın geçtiği zaman genellikle belli değildir. Fıkraların mekânı, genellikle belirsizdir.
- Fıkraların kahramanları molla, derviş, Bektaşî, imam, muhtar, bakkal, esnaf gibi toplumun her kesiminden insanlardır.
- Edebiyatımızda **Nasrettin Hoca fıkraları**, İncili Çavuş, Bektaşî fıkraları en tanınmış fıkralardır.
- Fıkralarda ana tipin yanı sıra ana tip olmamakla birlikte tipleşme eğilimde ikinci dereceden tipler de bulunur. Bunlara **alt tip** adı verilir. Bu durumu örneklemek gerekirse Temel fıkralarının ana tipi Temel'dir. Temel fıkralarında yer alan Cemal, Dursun, Fadime gibi tipler ise alt tipler olarak nitelendirilebilir.

Türk Fıkralarının Sınıflandırılması

* Dursun Yıldırım'ın Sınıflandırması

- Dursun Yıldırım, sınıflamayı yedi başlık altında toplamıştır.

1. Ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdî tipler:

- Nasrettin Hoca, Bektaşî, Esenpulat, Köse, Bekri Mustafa, İncili Çavuş vb.

2. Zümre tipleri: Mevlevî, yörük, köylü, Tahtacı

3. Azınlık tipleri: Yahudi, Rum

4. Bölge ve yöre tipleri: Kayserili, Karadenizli

5. Yabancı tipler: Behlül

6. Gündelik tipler

- Karı-koca, ana-baba, kaynana, anne-çocuk, doktor, sağır, dilsiz, deli, cimri, şair vb.

7. Moda tipler

Hap Bilgi

- * Türk fıkralarının tiplerine göre ilk sınıflamasını **Dursun Yıldırım** yapmıştır.
- * **Saim Sakaoğlu'nun Sınıflandırması**
- 1. Türkçe konuşulan bütün bölgelerde bilinen tipler
Örnek: Nasrettin Hoca
- 2. Sadece bir iki Türk ülkesinde bilinen tipler
Örnek: İncili Çavuş, Esenpulat, Ahmet Akay
- 3. Sadece çok dar bölgede bilinen tipler
Örnek: Tayyip Ağa-Konya

Türk Dünyasındaki Belirli Bölge Tipleri**İncili Çavuş:**

- Asıl adı İncili Mustafa Çavuştur. 17. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. I. Ahmet zamanında yaşamıştır. Padişahın sohbet arkadaşıdır.
- Saray halkının aksayan yanlarını çekinmeden eleştirmesine izin verilmiştir.
- Fıkralarında genellikle saray ve saray çevresindeki insanlarla bu insanların toplum hayatındaki davranışları işlenir.
- İncili Çavuş'u diğer tiplerden ayıran özelliği İran'da elçi olarak görev yapmasıdır.
- Fıkralarının konusu kendi hayatıdır. Aynı zamanda toplumdaki yanlışlıkların, cahil yöneticilerin, alaylı bir şekilde eleştirildiği de görülür. Fiziki görüntüsü de fıkralara konu olmuştur.

Bekri Mustafa

- 17. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. IV. Murat zamanında yaşamış ünlü bir ayyaşdır. Bu dönem içki yasağının da olduğu bir evredir.
- O ise içkiye düşkünlüğü yüzünden içki yasağına karşı çıkan bir tiptir.
- Başı devlet memurları ile sık sık derde girer. Fıkralarında, Osmanlı Devletinin toplum yapısı, toplumdaki aksaklıklar, Türk gelenekleriyle ilgili birçok konuyu işlemiştir. Fıkraları uzundur.

Kemine

- 1770 - 1840 yıllarında Türkmenistan'da yaşamıştır. Halk dili ile katı davranışları ve zenginliği tenkit etmiştir.
- O aynı zamanda Türkmen klasik edebiyatının önde gelen şairlerindendir ve Mahdumkulu'nun öğrencisidir.

Esenpulat

- Hayatı hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte Türkmenlerin Teke kolundan olduğu söylenmektedir. Eserlerinde Nasrettin Hoca nüktelerinin havası sezilmektedir.

Ahmet Akay

- Gerçek hayatı hakkında kesin bilgi yoktur. Kırım Türkleri arasında tanınan bir tiptir. Kurnaz bir söz ustasıdır.

Molla Zeydin

- Uygur Türklerindendir. 19. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir.

Kuyruçuk

- Çektiği sıkıntılardan dolayı nüktedan ve hazır cevap birisi olmuştur. Haksızlığı, cimriliği tenkit eden açık sözlü biridir.

Bir Topluluğu Temsil Eden Tipler**Bektaşî**

- Bu fıkralarda İslamiyet ile gelen tasavvuf düşüncesinin izleri ile tanrı insan ilişkileri görülür.
- Bektaşî fıkraları, Türk edebiyatında din, mezhep, tarikat zümrelerini konu edinen fıkraların en yaygınıdır. Farklı karakterlerden oluşmuştur.
- En önemli özelliği katı tutumlara karşı hoşgörüyü savunmuş olmasıdır.

Aldarköse

- Türk dünyasının pek çok yerinde bilinen bir tiptir. Fıkralarında toplum hayatındaki çarpıklıklar eleştirilmiştir. Başka bir özelliği insanları aldatmasıdır.

ANONİM HALK EDEBİYATI

📖 **Mevlevi**

- Mevlevilik, Mevlana'nın ölümünden sonra dönem aydınlarının bir kısmını da etrafında toplanmıştır. Günlük hayatlarındaki özlü sözlerden nükteler görülür

📖 **Temel**

- Bir coğrafyada yaşayan insanları temsil eden ve bulundukları mekânla adlandırılan tipler bulunmaktadır. Fıkralarda o coğrafyanın insanının hayat izlerini ve eylemler karşısında takındığı tavır belirtmektedir.
- ✳ Bu tiplere ilave olarak dar ve geniş bölge tipleri "Kayserili, Karadenizli, yerel tipler olarak Konyalı Tayyip Ağa, Şamlının Hacı İbrahim, Mutlu Çivit, Emmi, Ağın-
lı İbik Dayı, Botsalı Kara Kâmil, Silifkeli Hacı Kiya" bulunmaktadır.

NASRETTİN HOCA (1208 – 1284)

- Nasrettin Hoca, 13. yüzyılın başlarında **Eskişehir**'in Sivrihisar ilçesinin **Hortu** köyünde doğmuştur. Selçuklular zamanında yaşamıştır.
- Babası köy imamı Abdullah Efendi'dir, annesi ise Sıdika Hatun'dur. İlk bilgilerini babasından almıştır.
- İlk öğrenimini **Sivrihisar**'da görmüştür, babası ölünce **Hortu**'ya dönerek köy imamlığı yapmıştır.
- Bir söylentiye göre 1237'de **Akşehir**'e yerleşerek medresede ders okutmuştur, kadılık yapmıştır, bundan dolayı kendisine **Nasrettin Hoca** adı verilmiştir.

- Dünyaca tanınmış bir halk filozofu olan Nasrettin Hoca, Türk halkının mizah anlayışının sembolü olmuştur, onun fıkralarını dinleyenler kendi hayatlarından izler bulmuşlardır.
- Fıkralarında halk hayatından kesitler sunmuştur, insanları güldürürken ince **mizah** yoluyla da düşündürmeyi amaçlamıştır.
- Ona ait olmayan birçok fıkra da sonradan ona mal edilmiştir. Örneğin bir söylentiye göre de Selçuklu sultanlarıyla tanıştığı, Mevlana ile yakınlık kurduğu, kendisinden bir asır sonra Anadolu'ya gelen Timur'la konuştuğu şeklinde rivayetler bulunur.
- Hoca fıkralarında Türk insanının inanışını, yaşam felsefesini ve dünya görüşünü nükteci bir üslupla anlatmıştır. Fıkraları başka dillere de çevrilmiştir.
- Fıkralarındaki kahramanlar karısı, çocuğu, evine giren hırsızlar, dilenciler, esnaf, komşuları ya da yanından hiç ayırmadığı eşegidir.
- Fıkralarında ibadeti kişisel çıkarları için kullananları alaycı bir dille eleştirmiş; halka zulmeden beyleri yermiş, ikiyüzlüleri, kul hakkı yiyenleri, dalkavukları sözleriyle cezalandırmıştır.
- Nasrettin Hoca, **Akşehir**'de ölmüştür ve oraya gömülmüştür. Türbesinin duvarı olmadığı halde kapısı vardır. Bu da halk için ayrı bir nükte kaynağı olmuştur.

Bilgi Küpü

- Nasrettin Hoca fıkralarını **Orhan Veli Kanık**, "Nasrettin Hoca Hikâyeleri" ismiyle nazma dönüştürmüştür.
- Halide Edip Adivar'ın "**Maske ve Ruh**" adlı oyunu, konusunu Nasrettin hoca fıkralarından alır.
- Nasrettin Hoca'ya diğer Türk cumhuriyetlerinde Afandi, Molla Nasrettin, Koca Nasır, Ependi, Nasır Koca, Munla Nasrettin, Nasruddin Hodza gibi adlar da verilmiştir.

Nasrettin Hoca'nın Fıkralarının Özellikleri

- Nasrettin Hoca'yı budala gösteren fıkralar onun değildir fakat zekâyı gizlemek gibi sebeplerle ilgili olarak oluşturulanlar Nasrettin Hoca'ya aittir.
- İçki ve sarhoşlukla ilgili fıkralar Hoca'ya ait değildir, o Müslümanların temsilcisidir.
- N. Hoca'yı mal mülk sahibi gösteren fıkralar ona ait değildir çünkü hoca ömür boyu yoksulluk içinde yaşamıştır. Hoca'yı maddi anlamda güçlü bir insan olarak gösteren fıkralar ona ait değildir çünkü o güçlükleri aklı ile çözmektedir.
- Konusu çapkınlık, iffetsizlik ile ilgili fıkralar da ona ait değildir. Konusu iki yüzlülük çıkarıcılık ile ilgili fıkralar da ona ait değildir.
- Onun dilediklerini zorla yaptırabilen bir kişilik olarak gösteren fıkralar da ona ait değildir çünkü o; güçsüz, yoksul insanların simgesidir.
- Tasavvuf ile ilgili fıkralar Hoca'ya ait değildir çünkü Hoca, tasavvuf ile ilgisiz olup mutasavvıf geçinenlerin karşısındadır.
- Fıkralar çok uzunsa o da Hoca'ya ait değildir. Hoca'nın fıkralarının özelliği kısa oluşudur

Bilgi Küpü**Nasrettin Hoca'ya ve fıkralarına yer veren belgeler**

• Ebu'l- Hayr-ı Rûmî	→	Saltuk-name
• Güvâhî	→	Pend-name
• Basîrî	→	Letaif
• Lâmiî Çelebi	→	Mecmâ'ül-Letaif
• Bayburtlu Osman	→	Mir'ât-ı Cihân
• Taşlıcalı Yahyâ	→	Gencine-i Râz
• İbrahim-i Gülşenî	→	Gülşen-i Menakıb
• Nev'izâde Atâyî	→	Sohbetü'l- Ebkar
• Evliya Çelebi	→	Seyahatname
• Kaygusuz Abdal	→	Budalaname
• Yusuf Nâbi	→	Tuhfetü'l-Haremeyn
• Âşık Çelebi	→	Meşairü's- Şuara

Okuma Parçası**Ya Tutarsa**

Nasrettin Hoca azığını heybesine koyup yola çıkmış. Öğlen vakti Akşehir gölü kenarında bir ağacın altında oturmuş. Ekmeğini, zeytinini ve bir çanak yoğurdunu gölgede keyifle yemiş. Yoğurt çanağını gölde çalkalarken birisi görüp sormuş.

— Ne yapıyorsun Hoca?

— Göle maya çalışıyorum" demiş Hoca.

Adam üstelemiş:

— İlâhi Hoca, göl maya tutar mı hiç ?"

— Ben de biliyorum tutmayacağını, ama tutarsa

Ver Cüppesini, Al Semerini

Nasrettin Hoca'nın köyünden bir adam, eşiğiyle bahçesine doğru giderken çalılıkların önünde durmuş. Eşiğini de bir ağaca bağlamış. Abasını çıkarıp eşiğin semerinin üzerine koymuş. Abdest bozmak için kuytu bir yere gitmiş. O sırada birisi abayı alıp kaçmış.

Adam geri döndüğünde abasının yerinde yeller estiğini görünce eline bir sopa alıp eşiğini hem acımasızca dövüyor hem kötü kötü söyleniyor.

O sırada bahçesine gitmekte olan Nasrettin Hoca olayı görmüş, Adama;

— Dur bakalım, ben şimdi ona gösteririm demiş.

Hemen eşiğin semerini indirip yere koymuş. Yularını çözüp boynuna sarmış. Eşeğe kuvvetli bir sopa yapıştirarak;

— Sana semer memmer yok, getir sahibinin abasını, al semerini, demiş.

Kıyamet ne zaman kopacak

Nasrettin Hoca'ya sormuşlar:

— Kıyamet ne zaman kopacak?

— Karım ölürse küçük kıyamet, ben ölürsem büyük kıyamet kopacak, demiş.

ANONİM EDEBİYATTA SÖYLEMELİK TÜRLER

- Atasözleri
- Deyimler
- Alkış ve Karkışlar

1. ATASÖZLERİ

- Atalarımızın uzun deneyim ve gözlemlerine dayanan, toplumu eğitmeyi amaçlayan kısa ve özlü sözlerdir.
- Sözlü edebiyattaki karşılığı “**sav**”dır.
- Her atasözü, toplumsal yaşantı içindeki bireyin uyması beklenen ya bir genel kural veya bir düstur niteliğindedir. Bu nedenle de atasözleri, milletlerin karakterlerini, hayat karşısında tavır ve zihniyetlerini ifade eden ve aynı zamanda da şekillendiren özlü sözlerdir.
- Atasözleri hemen hemen her zaman tek cümle hâlinde dirler. Formal sanat varlıkları olarak dikkati çeken geleneksel ifadelerin en kısa şekilleri arasında yer alırlar.
- Atasözlerinde büyük bir çoğunlukla geniş zaman kipi ve özellikle öğüt verme durumundakilerde de emir kipi kullanılmıştır. Bunların dışında kalan kiplerle kurulan az sayıdaki atasözlerinde de geniş zaman veya emir anlamı gizli olarak muhafaza edilmiştir.
- Atasözlerinde gereksiz bir kelimeye bile rastlanılmaz. Aynı şekilde, edat ve bağlaç türünden kelimelerin ancak çok gerekli ise atasözünün anlamını güçlendiriyorsa kullanıldıkları görülmektedir. Atasözlerinde bu durumun dışında edat ve bağlaca pek rastlanmaz.
- Bir takım atasözlerinde anlam çok daha keskin bir anlatım gücüne erişirken fiillere bile ihtiyaç duyulmamıştır. Bununla birlikte, cümlelerin en önemli öğesi olan fiil atılmış olduğu halde atasözünün anlamı tamdır: “Aba vakti yaba, yaba vakti aba”, “El el ile, değirmen yel ile”, “Karışık ipin buruşuk bezi” gibi atasözleri buna örnek olarak verilebilir.

- Türk atasözlerinde kullanılan isim cinsi kelimelerin çoğunluğunu maddi kültüre ait hayvan, bitki ve eşya adları meydana getirmektedir. Bu hayvan ve bitkilerin çoğu bozkır coğrafyasının canlılarıdır.
- Atasözlerinin diğer dil ve üslup özelliklerinin başında büyük bir kısmında görülen manzum olmaları ve çeşitli edebî sanatlardan da faydalanılarak kurulmalarıdır. Bu özelliklerden ölçü ve kafiye bilhassa iki cümleli atasözlerinde yaygındır.
- Türkiye Türkçesinde yer alan atasözlerini göz önünde bulundurarak atasözlerinde en az üç heceliden başlayarak on üç ve daha fazla heceli olanlarına kadar pek çok çeşitli hece ölçüsünün kullanıldığını söyleyebiliriz.
- Türk atasözlerinde ahengi sağlayan seci, aliterasyon ve ölçü gibi unsurların yanı sıra akis, cinas, intak, kinaye, mecaz, mübalâğa, tenasüp, teşbih, tevriye, tezat gibi edebî sanatların da kullanıldığı görülebilir.
- Türk atasözlerine yansıyan ulusal değerlerimizin başında yiğitlik, mertlik, ağırbaşlılık, sabırlılık, konukseverlik yer almaktadır.
- Atasözlerinde, akrabalık, komşuluk, dostluk, aile gibi sosyal kurumlar ve anne, baba, kadın, erkek, çocuklar hakkındaki sosyal değerler ve görgü kuralları ele alınır. Ayrıca sağlık, ölüm, bitkiler, tarım, hayvanlar, hayvancılık, ekonomi, tabiat, evren, iklim, takvim ve zihin terbiyesi atasözlerinin işlediği başlıca konular arasında yer alır.
- Türk atasözlerinde cimrilik, suçu yüklenme, tenkide tahammülsüzlük, ihtiyatsızlık, öfke, boşboğazlık, gevezelik, bencillik, kibirlilik eleştirilip yerilen konuların başında gelir. Bu kavramlarla ilgili atasözlerine, “Az tamah çok ziyan getirir”, “Yalancının mumu yatsıya kadar yanar”, “Kabahat samur kürk olsa da kimse sırtına almaz”, “Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar”, “Keskin sirke küpüne zarar” ve “Besle kargayı oysun gözünü” gibi örnekler verilebilir.

2. DEYİMLER

- Gerçek anlamı dışında kullanılarak yeni bir anlam ifade eden ve bir düşünceyi dile getiren iki veya daha fazla kelimeden oluşan kalıplaşmış söz dizisine deyim adı verilir.
- Deyim, anonim halk edebiyatının en küçük ancak en işlevsel ve yaygın olarak kullanılan konuşmalık türüdür.
- Deyimler birkaç kelimeyle kurulmuş ve kendi anlamlarından sıyrılarak yepyeni bir anlam kazanmışlardır. 'Kellesi koltuğunda' veya 'kaşla, göz arasında' gibi deyimleri asıl anlamlarıyla anlayamayız.
- Bazı deyimlerse, mecazi anlamlar oluştururken gerçek anlamlarından da tamamen sıyrılmazlar ve bazen tamamen kendi gerçek anlamlarında da kullanılabilirler.
- Bazı deyimlerin sonu bir mastarla biter. Bu tip deyimlere örnek olarak, 'İğneyle kuyu kazmak', 'can atmak' ve 'pamuk ipliğine bağlanmak' verilebilir.
- Bazı deyimler cümle şeklinde görünürler. Cümle şeklinde görünen deyimlere 'Ağzını bıçak açmıyor' ve 'Gözü toprağa bakıyor' örnek olarak verilebilir.
- Deyimler kalıplaşmış sözlerdir ve isteğe bağlı olarak değiştirilemez. Deyimler halkın yarattığı ve gündelik konuşmalarında yaşattığı gibi kullanılır. Meselâ 'Kırdığı ceviz kırkı geçti' deyimini 'kırdığı fındık kırkı geçti' şeklinde söylenemez.
- Deyimlerin sayısı, hem de kullanım alanları atasözlerinden çoktur. Deyimler bir cümle içinde kullanılarak söz içinde yer alırlar. Atasözleriye kendileri cümle yapısında oldukları için daha çok cümleler arasında yer alarak konuşmaya dâhil olmaktadır.
- Deyimlerin çok büyük bir çoğunluğunun herhangi bir hüküm anlamı yoktur. Deyim bir kavramı belirtmek için oluşturulmuş özel bir anlatım kalıbıdır. Deyim genel kural niteliğinde bir söz değildir.
- Deyimlerin amacı bir kavramı özel bir söz kalıbı içinde anlatmaktır. Atasözlerinin amacı ise insanlara yol, yöntem gösterip onlara ders ve öğüt vermektir.

3. ALKIŞLAR VE KARGIŞLAR

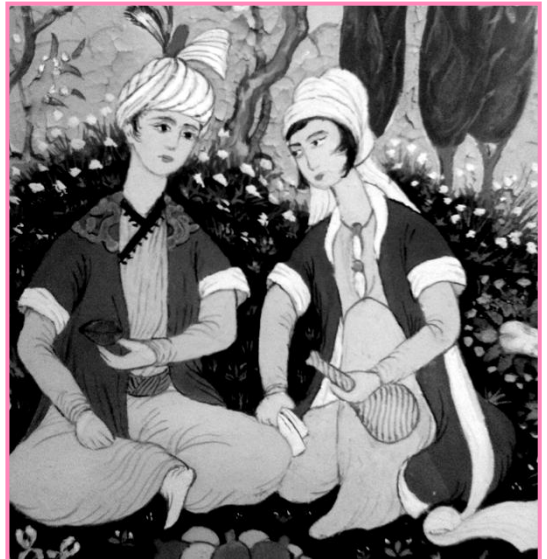
Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullandığımız "dua" ve "beddua" terimlerinin eski ve günümüzde de Türk dünyasında yaygın şekilleri alkış ve kargıştır.

- **Alkış (dua)**, insanın kendisi ile yakınları, tanıdıkları, hısımları ve akrabalarıyla sevdikleri başta olmak üzere içinde yaşadığı toplumun bütün bireylerinin maddi refah ve manevi saadetine yardım ve merhametini istemek için Tanrı'ya yaptığı bir hitap ve bir sesleniştir.

Alkış örnekleri: Allah utandırmasın, Allah ne merde muhtaç etmesin, Allah analı-babalı büyüt-sün, Allah açlık yüzü göstermesin, nice bayramlar göresiniz, ruhun şad olsun, yiyeceğe afiyet olsun, ocağın tütedursun.

- **Kargış (beddua)** ise alkışın aksine insanın kendisine, ailesine, toplumuna ve toplumunun değerlerine, kurumlarına zararı dokunacak şahıslara, onların düşünce ve fikirlerine karşı şiddetli bir tepkidir.

Kargış örnek: Meskeni viran yurt ver Yarabbi, Daima ters gitsin işleri, lokmasını sert ver Yarabbi, helal lokma yiyip karnı doymasın, yansın ocağın duman tütmesin...

ANONİM EDEBİYATTA SEYİRLİK TÜRLER

- Karagöz
- Orta oyunu
- Köy seyirlik oyunları
- Kukla
- Meddah
- Tuluat

KARAGÖZ

KARAGÖZ OYUNUNUN TARİHÇESİ

- Gölge oyunu tekniği çıra, mum, lamba gibi bir aydınlatma kaynağı ile yarı saydam bir perdeden yararlanılarak oluşturulur.
- Bu perdenin arkasında iki boyutlu ve saydam olmayan tasvir veya kuklaların oynatılması gölge oyunu tekniğinin esasını meydana getirir.
- Gölge oyunun Çin, Japonya, Hindistan veya Endonezya gibi Uzakdoğu ülkelerinin birinde ortaya çıktığı ve oradan XIII. yüzyıldan itibaren Araplar eliyle Yakındoğu'ya getirildiği ve buradan Batı'ya yayıldığı yaygın olarak kabul edilen görüştür.
- Özellikle Mısır Memlûkları'nda gölge oyunun çok rağbet gördüğü bilinmektedir.
- Oyununun kahramanları Karagöz ve Hacivat'ın kimliklerini araştırdığımızda çok yaygın anlatılan bir **Bursa efsanesi** ile karşılaşmaktayız.

KARAGÖZ EFSANESİ

Sultan Orhan devrinde **Ulu Cami**'nin yapımında demirci ustası **Kambur Bâli Çelebi** (Karagöz) ile duvarcı ustası **Halil Hacı İvaz** (Hacivat) çalışmaktadı. İkisinin arasında geçen nükteli konuşmalar diğer işçilerin dikkatini toplayıp işlerini aksatmalarına sebep olur. Cami inşaatı yavaş ilerler. Durumu öğrenen padişah hiddetlenip her ikisini de idam ettirir. **Bursa**'nın **Çekirge** semtindeki mezarlığa gömülürler. Günümüzde mezarlarının yanına bir de anıt dikilmiştir. Padişah bir süre sonra yaptığı yanlışlığın bilincine varır ve çok üzülür. Padişahın musahibi **Şeyh Küşterî** padişahı teselli etmek için beyaz sarığını çıkarıp gerer ve arkasına bir şem (mum) yakar. Ayağından çıkardığı çarıklarıyla Karagöz ve Hacivat'ın tasvirlerini canlandırıp nükteli konuşmalarını seslendirir.

- Günümüzde karagöz perdesine **Şeyh Küşterî Meydanı** denir ve Şeyh Küşterî, Karagözcülüğün piri, **kurucusu** kabul edilir.
- Ancak yazılı belge ve kayıtlar 16. yüzyıl başlarında Mısır'ı fetheden **Yavuz Sultan Selim**'in davet ettiği Mısırlı gölge oyuncularının İstanbul'a gelerek bu teknikle oyunlar sergilediklerini ortaya koymaktadır. Nitekim 16. yüzyılda yapılan şehzadelerin sünnet düğünlerinde gölge oyunlarının varlığına rastlanmaktadır.
- Karagöz 17. yüzyılda kesin biçimini almıştır. Karagözün varlığı ve içeriği **Evlîya Çelebi** başta olmak üzere pek çok yabancı seyyahın kayıtlarında da açıkça yer alır. 17. yüzyılda, İstanbul'da Kör Hasanzade Mehmet Çelebi, Şengül Çelebi; Erzurum'da Kandillioğlu devrin ünlü Karagözcüleridir. 18. yüzyılda yetişen ünlü karagözcüler arasında Sarı Ahmet, Şerbetçi Emin, Kasımpaşalı Hafız yer alır.
- 19. yüzyılda Ser-hayâlî (Karagözcü başı) unvanına sahip Sait Efendi, Hayali Hamit, Berber Sait Efendi, Rıza Efendi, Mehmet Efendi ve Nafiz Bey ünlü Karagöz sanatkarlarıdır.

ANONİM HALK EDEBİYATI

- XIX. yüzyıl sonlarında ve XX. yüzyıl başlarında yaşayan Hayali Memduh Bey, Hayali Ömer, Hayali Arap Cemal Efendi, Hayali Kâtip Salih, Hayali Küçük Ali, Hayali Torun Çelebi, Erhan Ergüler, Orhan Kurt, Tacettin Diker, İhsan Dizdar, Metin Özlen, Mustafa Mutlu, Mehmet Baycan, M.Tahir İkiler, Ünver Oral gibi isimler Karagöz sanatkarı olarak ün yapmıştır.
- Başlangıçta, İstanbul, Bursa, Edirne, Selanik, Üsküp, Erzurum gibi büyük şehirlerde icra edilen Karagöz oyunları zamanla Kars, Gaziantep, Kıbrıs başta olmak üzere taşraya da yayılmıştır. Ayrıca büyük şehirlerde yaşayan Karagözcülerin Ramazan ayı dışında Anadolu ve Rumeli’de turneye çıktıkları bilinmektedir.
- Osmanlı Devleti’nde uzun müddet en çok sevilen eğlence türlerinin başında gelen Karagöz zamanla Yunanlılar tarafından da aynı ad ve büyük bir çoğunluğu aynı olan karakterlerle alınmıştır.

Bilgi Küpü

- Karagözcüler ramazanın ilk gecesi **Mandıra** oyunuyla başlarlar ve arife gecesi **Meyhane** oyunuyla bitirirlerdi.

Bilgi Küpü

- Karagöz oyunu yerine "Gölge oyunu" ve "Zıll-ı hayal" ifadeleri de kullanılmıştır.

Hap Bilgi

Karagöz oyunlarının adları

• Abdal Bekçi	• Meyhane
• Ağalık	• Orman
• Bahçe	• Ödüllü
• Balık	• Salıncak
• Büyük Evlenme	• Sünnet
• Cambazlar	• Şairlik
• Ferhat ile Şirin	• Tımarhane
• Hamam	• Tahmis
• Kanlı Kavak	• Yangın
• Kanlı Nigar	• Bakkal
• Tahir ile Zühre	• Aşçılık
• Ters Evlenme	• Cincilik
• Yalova Sefası	• Kırgınlar
• Bursalı Leyla	• Eczane
• Hançerli Hanım	• Kayık
• Kerem ile Aslı	• Çeşme
• Leyla ile Mecnun	• Mandıra
• Pehlivanlar	

Hap Bilgi

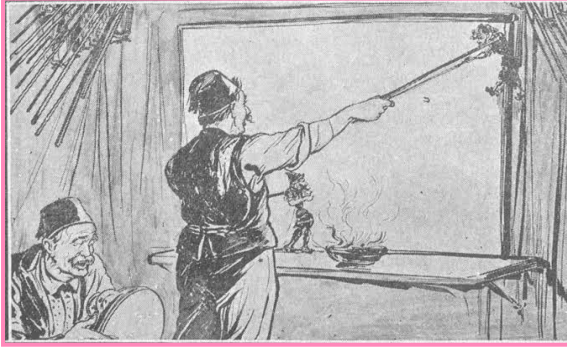
- Karagöz oyunu tek kişinin icra ettiği bir gösteridir. Karagöz’ü oynatan kişiye **hayali** veya **usta** denir.
- Şeyh Küşteri**, Karagözcülerin piri kabul edilir.
- Hayali veya hayalbaz da denilen karagözcü ustasına yardım eden yardımcıları da vardır. Bunlar:
  - **Dayrezen**
  - **Yardak**
  - **Sandıkâr**

Hap Bilgi

Karagöz oyununa yardımcı olan kişiler

- **Sandıkâr:** Karagöz oynatıcısının çırağıdır. Perdenin hazırlanması, fasılda oynatılacak olan tasvirlerin seçilip sıralanması gibi görevler çırağındır.
- **Dayezen:** Oyun oynanması esnasında tef çalan yardımcıdır.
- **Yardak:** Karagöz oyununun icrası sırasında şarkı ve türkülerini okuyan kişiye verilen addır.
- **Hamal:** Tasvirler ve perdenin konulduğu sandığı taşıyan kişidir.

Hap Bilgi

- **Nâreke:** Kamıştan yapıla ve üflendiğinde arı vızıltısı gibi ses çıkaran düdüktür. Bu düdüğün çalınmasıyla oyunun başlayacağı haber verilir.
- **Tasvir:** Gölge oyununda oynatılan iki boyutlu kuklalara verilen isimdir.
- **Göstermelik:** Karagöz oyunu başlamadan önce perde kurulu ve perdeye "göstermelik" denilen "çiçek dolu saksı", "hayat ağacı", "fiskiyeli havuz", "ağaç", "kalyon", "zümrüdüanka" gibi sabit olarak duran bir tasvir konulurdu. Göstermelik "nâreke" adlı kamış bir düdüğün öttürülmesiyle birlikte sahneden kaldırılır. Bu hareket ve nâreke sesi, oyunun başlamak üzere olduğunu işaret ederdi.
- **Nevrekân:** Tasvirlerin yapıldığı derilerin üzerine kalıplar yardımıyla tasvirler çizilir ve "nevrekân" denilen sivri uçlu bıçakla kesilerek, zımparalanır, çini mürekkebi ve kök boylarla boyanır.

KARAGÖZ OYUNUNUN ÖZELLİKLERİ

- Çıra, mum, lamba gibi bir aydınlatma kaynağı ile yan saydam bir perdeden yararlanılarak oluşturulur. Bu perdenin arkasında iki boyutlu ve saydam olmayan tasvir veya kuklaların oynatılması gölge oyunu tekniğinin özünü oluşturur.
- Karagöz oyunları konularını gerçek hayattan alır. Ancak Karagöz oyunu kişilik özelliği sivriltilerek gerçeklikten uzaklaştırılmış tiplerden oluşur.
- Karagözde **mûzik** oldukça önemli bir yer tutar. Karagöz takımlarında karagözcüye yardım etmek üzere müzisyenler bulunur.
- Karagöz oyunlarında yürük **semaî**, ağır semai, peşrev ve saz semaîsi, oyun havaları, **türkü**, **şarkı** ve **gazeller** önemli bir yer tutmaktadır.
- Taklide ve karşılıklı konuşmaya dayanan bir gölge oyunudur. Oyun deriden yapılmış birtakım şekillerin beyaz perde üzerine yansıtılması temeline dayanır.
- Karagöz oyunları **28** oyundan oluşur. Oyunlar adlarını fasıl bölümünde canlandırılan olaydan alır. Bahçe, Çeşme, Hamam, Kanlı Nigar, Kanlı Kava, Kayık, Salıncak, Tımarhane, Yalova Sefası, Meyhane, Mandıra gibi adlar verilir.
- Şive taklitlerine ve güldürü öğelerine yer verilir. Karagöz, perde arkasında bir sanatçı tarafından ortaya konan bir **gölge oyunudur**.
- Doğaçlama oynanan oyunda güldürü öğesi yanlış anlamalara dayanır. Oyunda her meslek grubundan kişiler şivesiyle konuşur.
- Başkahramanları Karagöz ve Hacivat'tır. Karagöz okumamış cahil halk tipini, Hacivat ise yarı aydın tipini temsil eder.
- Karagöz ve Hacivat bu oyunların ana tipleridir. Onlar dışındaki bütün tipler ikincil tipler olarak oyunlarda yer alırlar. İkincil tipler perdeye kendilerine has müzik dans, ağız özellikleriyle gelirler.

ANONİM HALK EDEBİYATI

Bilgi Küpü

Karagözde Yer Alan İkincil Tipler

İstanbul ağız konuşan tipler

- Çelebi
- Tiryaki
- Bebe Ruhi

Anadolulu tipler

- Kayserili
- Lâz
- Kastamonulu
- Eğinli
- Harputlu

Anadolu dışından gelenler

- Rumelili
- Arnavut
- Arap
- Acem

Azınlıklar

- Ermeni
- Rum
- Frenk
- Yahudi

Marazi tipler

- Aptal
- Kekeme
- Hımhım
- Kötürüm
- Esrarkeş
- Sağır

Kabadayılar

- Tuzsuz Deli Bekir
- Efe
- Zeybek

Sarhoşlar

- Matiz
- Tiryaki

Kadın tipler: zenneler

Çocuklar

- Hacivat'ın oğlu Sivrikoz
- Âşık Hasan'ın oğlu Muslu

Olağanüstü tipler

- Büyücü
- Cadı
- Cinci
- Yılan
- Canavar

Eğlendirici tipler

- Hokkabaz
- Köçek
- Çengi
- Kantocu
- Cambaz
- Curcunabaz

Geçici tipler

- Tavtatik kütüpatı
- Hacivat'ın eşi
- Tahir
- Hacivat'ın kardeşi
- Zühre
- Ferhat
- Karagöz'ün eşi
- Şirin
- Âşık Hasan
- İmam
- Tablalı

Asıl tipler: Karagöz ve Hacivat

Karagöz Oyunundaki Tiplerin Özellikleri

Karagöz

- Dışa dönük, tepkilerini hemen açığa vuran, olduğundan başka gözükmeye çalışmayan bir halk adamıdır
- Halk diliyle konuşur öğrenim görmüş Hacivat'ın yabancı sözcük ve dil kurallarıyla yüklü sözlerini anlamaz, anlayabildiklerini de anlamaz görünür.
- Çoğu zaman işsizdir. Hacivat'ın bulunduğu işlerde çalışır. Okumamış **cahil** halk tipini temsil eder.
- Yuvarlak yüzü, değirmi top sakalı, kocaman gözleriyle tam bir halk tipidir.
- Gölge oyunlarının baş komiği **Karagöz**'dür.

Hacivat

- Tam bir düzen adamıdır. Nabza göre şerbet verir. Karagöz'ün tam tersi bir tiptir.
- Hacivat, herkesin huyuna göre konuşmasını, yüze gülmesini bilen, içinden pazarlıklı, ölçülü, ağırbaşlı, her kalıba girebilen, kusurlara kolayca göz yumabilen, işine gelince dilini tutan, esnek bir kişidir.
- Öğrenim görmüştür, medrese diliyle konuşur, her zaman kişisel çıkarlarını göz önünde bulundurur.
- Gölge oyunlarının **yarı aydın** tipini temsil eder.

Sarhoş (Matiz)

- Çingenecedan Karagözcü argosuna geçen ve Matiz adıyla perdeye çıkan bir tiptir. Matiz, sarhoş, külhanbeyi tiplerinin hepsi yaklaşık olarak aynı tiplerdir.

Zenne

- Karagöz oyunundaki bütün kadınlara genel olarak "**Zenne**" denir.
- Bunların çoğu hafifmeşrep, fetan olarak gösterilmiştir. Salkım İnci, Şekernaz, Dürdane, Dilber bunlardandır.

Çelebi

- Çelebi tipi, malı mülkü olan zengin adam ya da **mirasyedidir**. Çoklukla adı "Hoppa Bey, Rezzakîzade, Kınabzâde vb."dir.
- Elinde lâle, gül, çiçek demeti, ayrıca eldiven, baston, şemsiye vardır
- **Nazik, çıtkırdım ve zampara** bir tiptir.

Tuzsuz Deli Bekir

- Bir elinde kama, bir elinde şarap kabı ile perdeye gelir, nâra atar, anasını babasını ve dokuz yüz doksan dokuz kişiyi öldürmüş olmakla övünür.
- Perdedeki kişileri zorbalığıyla ürkütür, olaylar karmaşık bir durum aldığı sırada ortaya çıkıp sorunu çözerek oyunu sona erdirir.

Tiryaki

- Afyon yutup pineklemele ömür geçiren, konuşmaların en can alacak noktasında başı önüne düşüp uyuklamaya başlayan bir tiptir.
- Oyunda adı çoklukla **Nokta Çelebi** olarak geçer.

📖 Zeybek, Efe

- Yeniçerilik kaldırıldıktan sonra kimi oyunlarda Tuzsuz'un yerini almıştır.
- Nâra atarak değil, iri yarı görünüşüyle egemenliğini kabul ettirir. II. Abdülhamit Devri'nde perdede giren Külhanbeyi tipi de oyunda hep aynı görevi yapar, aynı geleneği sürdürür.

📖 Beberuhi

- Oyunda adı **Altı Kulaç** ya da **Pişboş** olarak geçer. Çabuk ve duraksız konuşur; işi gürültüye, bağırtyıya, yaygaraya getirip sövüp sayar.
- Karagözle durmadan alay eder, boyuna bakmadan zennelerin kendisi için ölüp bittiğini söyler. Karagöz de onun boyunun kısalığıyla alay eder.
- Yılışık, sulu, densizdir. Laf getirip götürür. Yaşı büyük aklı küçük bir tiptir.
- Artık klasikleşmiş bir şarkısı vardır, perdede bu şarkı eşliğinde gelir:
  - Vardım halebe
  - Bindim dolaba
  - Paraları verdim
  - Rakı şaraba

📖 Kastamonulu, Bolulu

- Aşçı, yufkacı, kadayıfçı, yoğurtçu, koç bakıcısı, ayakkabı tamircisi ve gözlemeci rolünde görülür.
- Uzun boyludur; dili, tavırları kaba ve böndür. Dili ve tavır kaba elinde baltası odun kıran bir tiptir.

📖 Rumelili Muhacir

- Trakya şivesiyle konuşur. "Alışimin gözleri kara", "Dağlar, dağlar yüce dağlar" ya da "Havada turnam gelir" türküsüyle içeri girer
- Çoğunluk Çatalca'dan gelir. Uğraşı pehlivanlık ve arabacılıktır, İstanbullular için "muhallebici" der.
- Çoğu kez adı Hüsmen Ağa ya da pehlivandır. Sözü'nün başına hep "**A be Ahretlik**" getirir.

📖 Karadenizli Laz

- Elinde çoğu kez kemençe bulunur. Ağzı kalabalıktır, çok çabuk konuşur, yerinde duramaz, çabuk öfkelenip çabuk yatıştır.
- Ya gemicidir, gemisiyle fındık taşır ya da kalaycı, hallaç, tü-tüncüdür. Adı Hemşinli Hayreddin ya da Çopur Memiş'tir.

📖 Kürt

- Doğu Anadolu'dan gelir, çoklukla **Harputlu**'dur. Adı Hasso'dur. Tanıtıcı dansı ya bar ya da çırpın oyunudur.
- Uğraşı çoğu kez hamallık, kâhya, aşçı yamaklığı ya da bekçiliktir. Bozuk bir Türkçeyle konuşur.

📖 Acem

- İran'dan ya da Azerbaycan'dan gelir, varlıklıdır; eli açık, gönlü yüce ve şiire düşkündür. Eğlenmeyi sever, kendini eğlendirene para verir.
- Ya halı tüccarı ya tömbekici, tefeci ya da antika-cıdır. Çoğu kez adı Cabbar Ağa, Gaffar Ağa, Mirza Sarfırazoğlu, Baba Nukud, Antikacı Mirza, Ali Ekber Ağa olur.

Arnavut

- Çabuk öfkelenir, ataktır, onun için öldürmek olağan işlerdendir. Çabuk sinirlenir bu yüzden de silahına sarılır.
- Kabadayılık taslar fakat sıkıya gelince kaçır. İyi davranılınca yumuşak başlıdır. Heceleri kekeler gibi çoğaltarak ve vurgulayarak konuşur.

Arap

- Çoğu kez Suriye, Şam, Beyrut, Yafa, Halep, Bağdat, Basra'dan gelir.
- Uğraşları arasında Mekke kınası tüccarlığı, kahve dövücülüğü, kestane, baklava, fıstık satıcılığı, kökçülük, devencilik vardır.
- Adı Hacı Fettah, Ebul - Hasan, Hacı Şamandra, Hacı Fitol, Hacı Fişfiş, Hacı Kandil olur.

Yahudi

- Oyun argosunda Cûd denir. Çoğu kez İspanyolca sözler kullanır. Hesapçı, inatçı ve pazarlıktır.
- Uğraşları arasında eskicilik, sarraflık, kuyumculuk, tefecilik vardır.

Hap Bilgi

- Karagöz oyunlarının baş komiği, Karagöz'dür.
- Karagöz oyununu açan tip, Hacivat iken oyunu kapatan tip ise Karagöz'dür.
- Karagöz oyunlarında Karagözle durmadan alay eden tip ise Beberuhi'dir.

Karagöz Oyunun Bölümleri

- Oyun başlangıç, muhavere, fasıl ve bitiş olmak üzere dört bölümden oluşur.

1. Giriş Bölümü

- Oyundan önce perdenin ortasına konan göstermelik, nâreke zırlıtısı ve tef velvelesi ile kaldırılır Göstermelik oyun hakkında fikir veren bir tasvir olabileceği gibi oyun ile ilgisiz bir tasvir de olabilir.
- Göstermelik konmasının amacı seyircinin oyuna odaklanmasını sağlamak ve oyunun başladığını belirtmektir. Göstermelik kaldırıldıktan sonra Hacivat şarkısını söyleyerek seyirciye göre sol taraftan perdeye gelir.
- Şarkısını bitirdikten sonra perde gazeli okur perde gazeli de bittikten sonra seyirciyi selamlar ve Karagöz'ü perdeye getirebilmek için tegannî'ye (tegannî kelimesi makam ile şarkı söyleme anlamına gelir, burada Hacivat'ın bir melodi ile ah bana bir eğlence medet diye seslenişi tegannî olarak adlandırılır) başlar.
- Karagöz camdan uzanır ve Hacivat'a bağırmasını söyler, Hacivat'ın bağırmasına devam etmesi üzerine kafası kıran Karagöz aşağı atlar ve Hacivat ile kavga ederler.
- Hacivat kaçır, Karagöz sırtüstü yerde yatar vaziyette iken Hacivat'a söylenir. Sonunda (bir daha gel bak ben sana neler yaparım) der demez Hacivat gelir. Hacivat'ın gelmesiyle Mukaddime biter, Muhavere başlar.

2. Muhavere Bölümü

- Muhavere, asıl oyunun konusuyla ilgili değildir. Bu bölüm Karagöz'ün yabancı sözcükleri kullanarak konuşan Hacivat'ı yanlış anlaması ya da yanlış anlar görünmesi, böylece ortaya türlü cinaslar ve nükteler çıkmasıyla sürer gider.
- Karagöz oyunlarında doğaçlamaya en uygun bölüm muhavere bölümüdür.

3. Fasil Bölümü

- Asıl oyunun oynandığı bölümdür.
- Genelde mahalli şiveyle veya azınlık Türkçesiyle konuşurlar ve Karagöz'le yanlış anlaşılmalara dayanan komik konuşmalar yaparlar.
- Oyunun akışına göre kendi kılık ve şiveleri ile Zenne, Çelebi, Tuzsuz Deli Bekir, Beberuhi, Tiryaki, Frenk, Yahudi, Acem, Matiz gibi değişik tipler girip çıkarlar. Elbette ki başrollerde her zaman karagöz ile Hacivat vardır.
- Karagöz ustası oyunun akışına göre bu tipleri azaltıp çoğaltabilir.

4. Bitiş Bölümü

- Bu bölümde perdede sadece Karagöz'le Hacivat vardır. Kavga ederler. Karagöz Hacivat'a saldırır.
- Hacivat: Yıktın perdeyi eyledin viran, varayım sahibine haber vereyim heman, diyerek perdeden çekilir. Karagöz de: Her ne kadar sürc-i lisan ettikse af ola, deyip oyunu bitirir.
- Perde arkasındaki ışığın sönmesiyle oyun biter.

TASVİR

ORTA OYUNU

Orta Oyununun Tarihi Gelişimi

- Halkın ortasında seyirciyle çevrilmiş bir alanda belli bir konu çerçevesinde fakat herhangi bir yazılı metne bağlı kalmadan, canlı oyuncular tarafından doğaçlama (irticalen / tulûat) olarak oynanan geleneksel seyirlik bir oyundur.
- Orta oyunu müzik, dans, şarkı, taklit ve konuşmalardan oluşur. Oyunun eğlendiricilik bakımından esasını "taklit", "mimik", ve "irtical" (doğaçlama) teşkil eder. Bu özelliğiyle, orta oyunu âdeta söz sanatları (özellikle de cinas) düellosuna dayanan bir şehir halk tiyatrosudur.
- Orta oyunu kelimesi 19. yüzyıldan beri kullanılmakla beraber bu geleneksel sanat dalına verilen tek ad değildir. "Taklit Oyunu" da denilen orta oyunu yerine kullanılan adlardan biri de ortaya çıkıp gelişen anlamında "Zuhur"dir.
- Orta oyunu, oynandığı mekân bakımından "Meydan Oyunu" ve bu oyunu oynayan takım veya oyuncu topluluğu anlamında da "Kol Oyunu" olarak da adlandırılmıştır. "Kol Oyunu" ifadesi aynı zamanda "Komedy" anlamında da kullanılmıştır.
- 19. yüzyıldan itibaren orta oyununda yer alan iki "kol"un oyunun icrasındaki bazı nitelikleri ve bunlara bağlı anlatım tutumu veya icra tarzlarını da yansıttığı görülür:

a. Zuhurî Kolu Orta Oyunu: Orta oyununun daha resmî ve kibar bir türüdür. Zuhurî kolu orta oyunları sarayda padişahın doğum günü, tahta çıkışı ve benzeri resmî toplantılarda icra edilirdi.

b. Han Kolu Orta Oyunu: Orta oyunun daha az kibar bir anlatım tutumuyla meydanlarda halka gösterilen daha az resmî ve popüler biçimidir.

- Oyuncuların meydana getirdikleri topluluklara kol denilmesi Osmanlı devletinde yaygındı. Osmanlı devletinde oyuncu kolları esnaftan sayılırlardı. Ayrıca, esnaf loncaları da şenliklerde esnaf alayları şeklinde yer alırlardı. Dahası her esnaf loncası da bu tür etkinliklerde oyunlar çıkarırdı.
- Orta oyununda yer alan oyuncuların büyük birçoğunluğu esnaftan yetişmiştir. Bunlar hem asıl mesleklerini yaparlar hem de orta oyununda meydan alırlardı. Ancak geçimini tamamen orta oyunundan sağlayan başka bir iş yapmayan oyuncular da vardı.
- Her orta oyunu kolunun bir “kolbaşı”sı vardı. Orta oyununun Pişekâr veya Kavuklu rolüne çıkan ustalarından biri kolbaşı olurdu.
- Orta oyunu kolları da kolbaşısının adıyla Ahmet Kolu, Kapucuoğlu Osman Kolu, Ali Ağa Kolu, Hacı Bekçi Kolu gibi anılırdı.
- Orta oyununda Pişekâr ve Kavuklu rolleri hep Türkler tarafından oynanmıştır. Bunun dışındaki rollerde Yahudi, Rum, Çingene gibi topluluklardan sanatçılar da oynamışlardır. Orta oyunu kollarında **usta-çırak** temelli geleneksel eğitim verilirdi.
- Oyuncu olmak isteyen yetenekli gençler küçük yaşlarından itibaren bu kollara girip yetişirler ve kolbaşından pazat denilen icazet (diploma) alarak kendi başlarına oyun oynamaya hak kazanırlardı.
- Orta oyunun icra töresine veya geleneğe aykırı hareket ederek kötü şakalar, açık-saçık konuşma yapanlar ve uygunsuz söz söyleyenlerin meydana çıkması kolbaşılar tarafından yasaklanabilirdi.

Orta Oyununun Genel Özellikleri

- Ortaoyunun temel kişileri Pişekâr ve Kavuklu’dur. **Pişekâr** Hacivat’ın **Kavuklu** da Karagöz’ün karşılığı olarak görev alır.
- Tuzsuz, Matız, Sarhoş, Külhanbeyi, Efe, Zenne, Çelebi, Denyo, Cüce ve Kambur orta oyununun diğer oyuncularıdır.
- Oyunda kadın tipini **zenne** adı verilen kadın kılığına girmiş erkek canlandırır. Orta oyununda zenne çoğunlukla “zevce”, “kapatma” ya da “orta-malı” kadınları canlandırır.
- Zenne tipi yeri geldiğinde meydandaki Pişekâr ve Kavuklu’nun eşi, tanıdığı, kızı olur. Çelebi, Sarhoş, Kayserili, Türk, Arnavut, Yahudi gibi diğer tiplerle de sevdalı ilişkileri veya alacak-verecek ilişkileri içinde olabilir.
- Yanlış anlamlar, hazırcevaplılık ve şive taklitleri orta oyunun güldürü öğesini oluşturur.
- Oyunda dekor olarak **yenidünya** denilen bir **pano** ile **iskemleler** kullanılır.
- Oyunun oynandığı alana ise **palanga** adı verilir. Oyun esnasında çalınan tefe ise **panola** denir.
- Belli bir metne dayanmayan ortaoyununun sözleri oyuncular tarafından doğaçlama söylenir.
- Karadenizli, Rumelili, Kayserili, Ermeni, Rum, Yahudi, Sarhoş, Tiryaki, Bekçi gibi değişik ulus ve kültürden kişi kendi şiveleriyle oyunda yer alır.
- Asıl oyun başlamadan önce meydana köçekler, çengiler ve arkadan da curcunabazlar gelirdi.
- Curcunaya Pişekâr ve Kavuklu da dâhil olmak üzere koldaki bütün oyuncular katılırdı. Bu müzik ve dans kısmından sonra asıl oyuna geçilirdi.
- Asıl oyunda her tip, zurnacının çaldığı tiple özdeşleşen bir hava eşliğinde meydana gelir.
- Çalgı ve çok oyunculu bir oyun olup **tuluat** tiyatrosunun doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Bilgi Küpü

Orta Oyunu Meydan Bölümleri

- * **Sandık Odası** (Pusat Odası): Oyuncuların kostümlerinin bulunduğu ve giyinip soyundukları çadır ya da perdeyle kapatılmış bir yerdir.
- * **Kapı**: Oyuncuların meydana girip çıktıkları kısımdır.
- * **Çalgıcıların Yeri**: Orta oyununda genellikle zurna ve çifte nara gibi müzik aletlerini çalan müzisyenlerin oturduğu yerdir.
- * **Dükkân**: Neredeyse bütün oyunlarda "Pişekâr'ın yardımıyla bir işe başlayan Kavuklu'nun dükkân olarak kullandığı 70 cm yüksekliğinde iki kanatlı bir paravanadır.
- * **Meydan**: Oyuncuların oynadığı yaklaşık 15 x 25 metrelik bir alandır.
- * **Yenidünya**: Oyuna göre ev, hamam gibi mekânlar olarak kullanılan yaklaşık 1,5 m yüksekliğinde tahattan yapılmış 2-4 kanatlı kafes veya paravanadır. Yenidünyanın içinde 2-3 tane iskemle vardır.
- * **Mevki**: Erkek seyircilerin oturduğu bölümdür.
- * **Kafes**: Kadın seyircilerin oturduğu bölümdür.
- * **Parmaklık**: Çoğunlukla 1,5 m yüksekliğindeki kazıklara çekilen iplerle oluşturulan seyirci kısmı ile oyun meydanını birbirinden ayıran bölümdür.

ORTA OYUNUNDAKİ TİPLER VE ÖZELLİKLERİ

Pişekâr

- Pişekâr, orta oyununda oyun başıdır. Oyunu o açar, o yürütür, o kapatır. Oyuna elinde **pastav** (**şakşak**) denilen tahta maşa ile çıkar.
- Karagöz oyunundaki **Hacivat**'ın karşılığıdır. Daha çok **yarı aydın** tipini temsil eder.
- Pişekâr hem oyuncu hem sahneye koyucu, hem de yazar gibi davranır.
- Pişekâr'ın kılığı şöyledir: "Dört renkli ve dört dilimli bir külâh, kenarında dışından kaplanmış dört parmak kürklü bir cübbe, altında aynı renkte bir çakşır, bir entari veya bir mintan ve çedik pabuçtan ibarettir.

Kavuklu

- Karagöz oyunundaki **Karagöz**'ün karşılığıdır. Kavuklu, orta oyununun **başkomiğidir**, Pişekâr'la birlikte asıl oyuncudur. **Cahil** halk tipidir.
- Cahil görünüp ahmak geçinen, telaşlı, kurnaz ve neşeli bir halk adamıdır.
- Pişekâr'dan bir ev ya da dükkân kiralar ve oyunun sonuna kadar orada kalır. Kimi zaman Pişekâr'la, kimi zaman öteki oyun kişileriyle sürekli ilişki halindedir.
- Oyuna girdiği andan itibaren komedi ögesi bu aktörün üzerinde toplanır. Oyun kişileriyle olan söyleşmelerinde "ters anlama, anlamazlıktan gelme", onun işidir. Oyunun diğer kişilerinin güldürme gücü, Kavuklu'ya çatmakla belirir.
- Kavuklu'nun kılığı şöyledir: "Başına abânî sarıklı, dilimli kavuk, sırtına kırmızı çuhadan cübbe, bunun altına uzun boy entarisi giyer; cübbenin altına, entarisinin üstüne beline şaldan kuşak bağlar, entarinin iki ucunu kaldırıp, beline sokar. Yarı bel-den aşağıya çakşır giymiş olduğu görülür.
- Kavuklu Hamdi ile Pişekâr Küçük İsmail Efendi, orta oyununun önemli ustaları sayılır.

Bilgi Kupu* **Orta oyunundaki Pişekâr ve Kavuklular****Pişekârlar**

- Abdi Efendi
- Frenk Mustafa Efendi
- Hamamcı Süleyman Efendi
- Kadir Ağa
- Kambur İzzet Efendi
- Mehmet Çavuş
- Mutfak Mustafa Efendi
- Terlikçi Ahmet Efendi
- Tosun Efendi
- Uzun Halil Efendi

Pişekar

Kavuklular

- Abdürrezzak Efendi
- Agâh Efendi
- Aktar Şükrü Efendi
- Çolak İbrahim Efendi
- Demirci İbrahim Efendi
- Hacı Hasan Efendi
- Kavuklu Hamdi Efendi
- İmam Hakkı Efendi
- Kâmil Ağa
- Kanbur Rıza Efendi
- Kör Mehmet Efendi
- Küçük Ayı Mehmet Efendi
- Meddah İsmet Efendi
- Misk Yağcı İzzet Efendi
- Muhallebici Mehmet Ali Efendi
- Rıfat Efendi
- Sepetçi Ali Rıza Efendi
- Naşit Özcan
- İsmail Dümbüllü

Çelebi

- Çelebi tipi, "kendisine hizmet edilen adam" tipidir. Her zaman zengin bir mirasyedi, tanınmış bir ailenin tek varisi durumundadır.
- Terbiyeli, nazik, ince zevk sahibi ve şık olmasının yanında züppe ve zampara olarak gösterilir. Çelebi'nin kıyafeti dönemin modası ile yakından ilgilidir.

Zenne

- Orta oyununda her yaşta, her mizaçta, her sosyal konumda zenne (kadın) tipi, bazen kalabalık gruplarla, bazen bir iki kişi olarak temsil olunur.

Sarhoş (Matiz)

- Matiz, sarhoş tipidir. Matizler kimi oyunlarda zeybekler den ya da efelerden baskın çıkarlar. Görünüşü korku, yıldı verici olmakla birlikte kendisini pek önemseyen olmaz.
- En büyük özelliği gözdağı vermek, sindirmek, kaba kuvvettir. Daha çok İstanbul ağzı kullanır, cıvık, peltek bir konuşması vardır.
- **Kıyafeti:** Dizden itibaren ayak bileklerine doğru darlaşan, üst tarafı bol, yan dikişlerinin üzeri dize kadar işlenmiş bir pantolon giyer. Üzerine yaka-sız bir mintan, belinde kuşak ve kısa cepken bulunur. Cepkenin göğsü, yakası ve kol ağzları işlenmiştir. Başında etrafına sarılmış, keçeden bir külâh bulunur. Belinde, kuşağına sokulu büyük bir kama vardır.

Tuzsuz Deli Bekir

- Öldürdüğü kişilerle övünür. Her zaman ve herkesle dövüşmeye hazırdır

Hap Bilgi

- * Orta oyunu, **İsmail Dümbüllü**'nün 1973'te ölümü ile son temsilcisini de kaybetmiştir.

📖 Külhanbeyi

- Çoğu kez tulumbacıdır. Yere tükürür, bıyık burar, fesini yana eğer. Mâni okur ve argo konuşur.
- Adı Yanbastı Ali, Gevşek Mehmet ya da Çağanoz Salih'tir. Nâra atarak yan yan yürür.
- **Kıyafeti:** (Çivi baskını oyununda) Fesinin üzerine yazma yemeni sarıdır. Yarım Fransız pantolon giymiştir. Arkası basık, yumurta ökçeli iskarpinleri vardır. Göğsü açık, kolları sıvalı mintan üzerinde ceke-tini omzuna atmıştır.

📖 Zeybek Efe

- Heybetli görünüşleriyle, haydutluk efsanelerinin temsilcileri olarak görülürler.
- **Kıyafeti:** Mintan ve dize kadar bol şalvar üzerine cepken giyer. Belinde kuşak sarıdır. Başında, etrafına dolanmış, kırmızı külah, ayağında çizme bulunur. Belinde, kuşağın arasına sokulu olarak, kama, piştov gibi silahlar taşır.

📖 Cüce ya da Kambur

- Bu oyuncu, Kavuklu ile birlikte ve onun arkasından yürüyerek meydana geldiği için kendisine **Kavuklu arkası** denir.
- Çoklukla Kavuklu gibi fakat onu gülünçleştirecek biçimde giyinir. Sırtında bir **zenbil**, elinde bir **fener** vardır.
- Genellikle Kavuklu'nun oğlu, **emeksiz** denilen evlât-lığı ya da komşusunun çocuğudur.

📖 Denyo

- Denyo ruhsal hastalığı olan, **aptal** tiptir. Bir İstanbul mahallesinde halkın merhametine sığınmış, mahallelinin acıma duygusu ve hoşgörülüğü karşısında bu duyguları istismar edecek kadar şırmamış ve yüzleşmiş, küfürbaz, küstah bir mahalle çocuğudur.
- Çoğu kez başında önü yırtık, kulaklarına kadar geçmiş bir fes vardır. On on beş parçadan oluşan donunun uçkurları ensesinden bağlanmıştır, ayağının birinde takunya, ötekinde eski bir terlik var.
- Ucuna ip bağlı bir **araba** sürükler, kimi zaman bir elinde bir Karagöz, öteki elinde bir Hacivat taşır.

📖 Anadolu - Rumelili Kişiler

- Türk ya da Hırbo adıyla anılan Kastamonulu, Bolulu ile Kayserili, Eğinli, Rumelili (Muhacir), Laz, Kürt bu gruba giren kişilerdir. Bunlar kendi yöresel özellikleri, kıyafetleri, konuşmaları ile ön plana çıkarlar.

📖 Müslüman Azınlıklar

- Arnavut, Acem, Arap bu gruba girer. Milletlerine ait özelliklerle ön plana çıkarlar.

📖 Yahudi

- Korkaktır, Kavuklu uzaktan dayak atar gibi yaptığında dayak yemiş gibi bağırır. Yaygaracıdır.
- Çoğu kez meydana elinde Tevrat okuyarak gelir, sağa sola okuyarak üfler.
- Başı hafif bir sarık ile örtülüdür, şalvar üzerine entari, belinde kuşak, gözünde gözlük, ayaklarında çedik pabuç vardır.

Ermeni

- Çoğu kez udla gelir. Müzik, şiir gibi güzel sanatlardan hoşlanır, soylu, güngörmüş, başkalarını küçümseyen tavrıdır.
- Ceketi, pantolonu ve yeleği siyah kumaştan yapılmış, ceketinin etekleri dizlerine kadar uzun bir giysi giyer. Beyaz gömleğinin yakasına, küçük, siyah bir papyon bağlamıştır. Başında fes, elinde ince bir baston ve ayaklarında parlak iskarpinler vardır.

Frenk - Balama

- Frenk'e orta oyunu argosunda Balama denir. Balama, polka oynayarak oyuna girer.
- Doktorluk ve eczacılık yapar. Adı çoğu kez Nikolaki, Apostol, Gerkidis, Hristaki Efendi, Niko, Kiryako olur.
- **Kıyafeti:** Beyaz kolalı gömlek, yakası çok büyük ve uzun, kırmızı bir kravat ile süslenmiş. Uzun bir silindirik şapka, ayağında uzun burunlu iskarpin, elinde ince, uzun baston vardır.

Orta Oyunun Bölümleri

1. Giriş (Prolog) Bölümü

Zurnacının çaldığı Pişekâr havası eşliğinde Pişekâr elinde pastav (tahta maşa / şak şak) olduğu hâlde ağır ağır ve ciddi bir havada meydana çıkar, yerle beraber temenna ettikten sonra seyircileri selamlar. Zurnacıyla bir konuşma yaparak oyunu başlatır.

2. Muhavere (Diyalog) Bölümü

Zurnacının Kavuklu havasını çalmasıyla birlikte Kavuklu ve Kavuklu - arkası meydana gelir. Oyunun muhavere bölümü arzbar ve tekerleme denenilen iki alt bölümden oluşur.

a. Arzbar

Kavuklu ile Kavuklu-arkası'nın tıpkı Karagöz'de olduğu gibi çekişmeli konuşmalarından sonra Kavuklu ile Pişekâr konuşurlar ve birbirleriyle tanıdık çıkarlar. Tanışma konuşması durumundaki bu diyalog sayesinde, ana tiplerin belirgin özellikleri seyirciye tanıtılmış veya hatırlatılmış olmaktadır.

b. Tekerleme

Bu bölümde Kavuklu, olağanüstü bir olayı başından geçmiş gibi anlatır. Pişekâr da bu anlatıma olan inancını çeşitli sorularla ortaya koymaya çalışır. Sonunda Kavuklu'nun anlattıklarının bir rüyadan ibaret olduğu anlaşılır.

- Esas itibarıyla, muhavere bölümünde oyunun iki ana tipi olan Pişekâr ile Kavuklu birbirleriyle söz ustalığı bakımından yarışır. Biraz da bu nedenle olsa gerek, orta oyununa meydan-ı sühan (söz meydanı) adı da verilmektedir.
- Bu bölümde, yutturmaca, tekerleme ve diğer söz oyunlarından yararlanan oyuncular hazırcıevaplıklarını, keskin zekâlarını, sözlü icra ortamındaki ustalıklarını ortaya koyarlar.
- Çoğunlukla, oyunların fasıllarıyla ilişkili olmayan bu bölüm doğrudan doğruya seyircinin ilgisine göre uzayıp kısaya bilir. Orta oyunlarında 50'yi aşkın kalıplaşmış **tekerleme** konusu vardır.
- Bunlar içinde en yaygın olanları Beygir Kuyruğu, Çeşmeye Düşmek, Bedesten, Dilenci Vapuru, Gelincik, Beygir, Helva, Esrar, Piyango, Telgraf, Kısmet Çeşmesi, Tramvay, Evi Vapur Yapmak, Nargile, Tımarhane, Kavun, Tayyare ile Uçmak, Yalıda Ziyafet, Pazar Yeri, Hırsız, Sofra ve Ördek şeklinde sıralanabilir.

3. Fasil Bölümü

- Orta oyunlarının asıl ele aldığı konunun anlatıldığı bölümdür. Bu nedenle, orta oyunu geleneğinde oyunlar fasıl bölümünde işlenen konuya göre adlandırılır.
- Fasıl bölümünde işlenen konuların büyük bir kısmı Karagöz geleneğinden alınmıştır. Karagöz geleneğinden alınan oyunlar arasında Âşıklar, Ağalık, Orman, Ödüllü, Sünnet, Tahir ile Zühre, Ters Evlenme ve Yazıcı gibi bulunmaktadır.
- Tanzimat sonrası Batı edebiyatlarının etkisiyle oluşan yeni edebiyatın roman ve tiyatro gibi türlerde verdikleri eserlerden de yararlanılarak Bir Çiçek Elli Böcek, Arabada Devr-i Âlem, Bir Hanımın İntikamı, Çingirak, Talihsiz Delikanlı, Kadın Adama Ne Yapar, Kırmızı Kedi Meyhanesi, Hanım Sildi Çapağını Tencere Buldu Kapağını, Sevdanın Encamı Yahut Felaket, Şehirliye Köylü Gelin ve Yalancının Mumu gibi orta oyunu fasılları oluşturulmuştur.
- Orta oyunun fasıl kısmı da diğer kısımlar gibi kalıplaşmış bir plana veya iskelete sahiptir. Ancak bu modern tiyatrodaki olduğu gibi harfi harfine ezberlenerek tekrar edilecek tamamlanmış ve sabit hâle gelmiş bir metin değildir.
- Oyuncular bu planda işaret edilen olay ve hareketleri icra anında içlerinden geldiği gibi ve doğaçlama olarak oyunun bu bölümünü yeniden yaratıp işlemekte tamamen serbesttirler. Bu nedenle de icrada oluşacak olan sözler ve hareketler bütünü, onların doğaçlama yaratıcılıklarına bağlıdır. Oyuncuların icra anında takip ettikleri bu tür oyun planları oyuncular tarafından kaydedilmiştir.
- Orta oyunlarının kurgusu, Kavuklu'nun sürekli sahnede kalması için Pişekâr'ın ona iş bulmasıyla başlatılır. Pişekâr, Kavuklu'ya yardım ederek ona ev ve dükkân kiralar.
- Zenneler de dükkân müşterisi veya alacaklı olmaları nedeniyle sahneye gelirler. Zennelerle ilişkili olan diğer taklitlerin (tiplerin) de sahneye gelmesiyle oyun genişleyerek devam eder.

4. Bitiş Bölümü

- Oyunun bu bölümünde Pişekâr, seyirciden yapmış olabilecekleri muhtemel kusurlar nedeniyle af diler, gelecek oyunun nerede ve ne zaman olacağını duyurup iki eliyle yerden yukarıya temenna ederek seyirciyi selamlayıp meydandan çekilir.
- Bu esnada zurna, Ey Gaziler veya Cezayir, İzmir Marşı gibi havaları çalarak oyunun bittiğini belirtir.

Hap Bilgi

- Orta oyunu da Karagöz gibi 19.yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Bugüne kadar 24 ortaoyunu derlenmiştir.

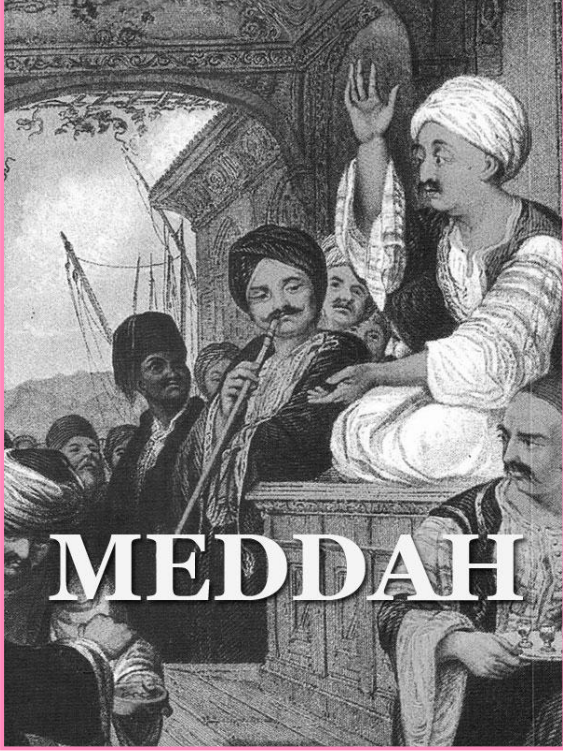
Bilgi Küpü

- İlk Türk tiyatro oyunu sayılan, Şinasi'nin "Şair Evlenmesi" adlı oyunu, orta oyunu tekniğinin yansımalarını gördüğümüz ilk oyundur.
- Ahmet Vefik Paşa da Moliere'den yaptığı birçok uyarlamada, orta oyunu kalıplarını ve özelliklerini kullanmıştır.
- Orta oyununu savunmak, yeni Türk tiyatrosu için örnek göstermek üzere Teodor Kasap da Moliere' in bir oyununu, İşkilli Memo adıyla uyarlamış ve orta oyunu, 1 fasıl diye nitelemiştir.

Hap Bilgi

- Orta Oyunu yerine kullanılan diğer adları şunlar:
  - Zuhuri oyunu
  - Taklit Oyunu
  - Kol Oyunu
  - Meydan Oyunu

MEDDAH GELENEĞİ

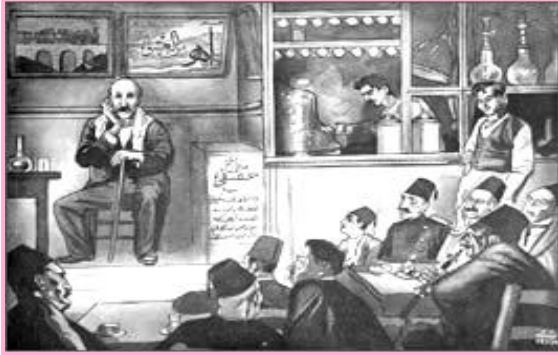
Meddah Geleneğinin Genel Özellikleri

- Meddah kelimesinin anlamı **methedici, övücüdür**. “Meddah” kelimesi, kelime anlamının yanı sıra bu geleneğinin adı olarak da kullanılmaktadır. Meddahlık, hikâye anlatma ve taklit yapma sanatıdır.
- Meddahlık; perdesi, sahnesi, dekoru, kostümü tek kişide toplanmış bir temaşa sanatıdır. Tek kişilik geleneksel Türk tiyatrosunun adıdır.
- Meddah, taklitler yaparak hikâyeler anlatan bir halk sanatçısıdır. Meddah öykü anlatırken her karakteri şivesine göre konuşturur.
- Anlattıkları **gerçekçi hikâyeler** olup sıradan insanların başından geçen olaylardır. Ayrıca **masal, destan, hikâye** ve **efsane** anlatırlar.
- Hikâyesini yüksekçe bir yere çıkıp konuşma dili ile anlatır. Meddah bütün kişileri kostüm değiştirerek şive taklidi yaparak **jest** ve **mimik** faktörleriyle sahnede canlandırır.

- Oyunda kullanılan iki araç **sopa** ve **mendildir**. Mendil türlü ses ve şive taklitleri yaparken ağzını, burnunu kapamak için bastonu da çeşitli sesler, gürültüler çıkarmak için kullanır.
- Meddahlık özellikle **ramazan** gecelerinde, **bayramlarda**, **sünnet** düğünlerinde yapılan bir sanattır.
- Genelde **kahvehane** gibi halkın topluca bulunduğu alanlarda, küçük bir sahne üzerinde taklit ve güldürmek amaçlı oyunlar yapar.
- Meddahlar anlattıkları hikâyeleri uygun bir yerinde keserler. Bu hareketleriyle hem dinleyicilerin kahve, çay ve tütün içerek dinlenmelerini sağlar hem de elde dolaştırılan bir tepsiyle dinleyicilerden para toplatırlardı.
- Ramazanlarda kahvehane sahipleriyle anlaşma yapan meddahlar ustalık ve şöhretlerine göre alacakları ücret için pazarlıklar yaparlardı.
- Bazı meddahlara icralar esnasında topladığı paradan başka icra anında yapılan kahve ve çay satışından da pay verilebilirdi.
- Meddahların kalıp sözleri vardır; birincisi girişte “İsim isme, kisb kisbe, semt semte benzer. Geçmiş zaman söylenir, yalan gerçek dinlenir, vakit geçer” şeklindedir ve seyirciye hikâyenin başlayacağını haber verir.
- Hikâye sonunda “Bu kıssadır, bir mecmua kenarına kaydolunmuş, biz de gördük, söyledik. Her ne kadar sürc-i lisan ettikse affola” der ve seyirciden özür diler.
- Meddah hikâyelerinde devler, cüceler, cadılar, periler yoktur. Meddah hikâyeleri doğaüstü, tanrısal kahramanlardan ve onların oldukları rivayetlerden arındırılmıştır.
- Bu bakımdan meddah hikâyelerinde insan gücü ve bugünün imkânları dışında herhangi bir öge bulunmaz. Bu da meddah hikâyelerini destanlardan ve masallardan arındırılır.

ANONİM HALK EDEBİYATI

- Meddah gerçekçi hikâyeler şiir dilinde anlatır. Genelde akıcı bir dille ve dinleyiciyi kendine bağlayacak bir şekilde bir anlatım sergiler. Bu anlatımını da taklitlerde destekler
- Hikâyeci - meddahlar, anlatımlarını eğlendirici, güldürücü, monotonluktan uzak yan hikâyelerle ve konudan uzak fıkra ve sakalarla şişirirler.
- Meddah hikâyelerinin konularını halk hikâyelerinden, sözlü anlatılardan, halk masallarından da alır. Yani maddeler halinde saymak gerekirse meddah hikâyelerinin kaynakları şunlardır:
  - Halk hikâyeleri
  - Halk masalları
  - Sözlü edebiyat ürünleri
  - Tarihi olaylar
  - Büyük şehirlerdeki günlük olaylar

- Meddah hikâyelerinin en önemli konularından biri, mirasyedilik, hovardalık, sefahat ve sefalet hayatı, kadın maceraları ve ibret alınacak yaşantılardır. Kadın-erkek ilişkisi, daha çok erkeklerin çapkınlığıyla sınırlı kalır.
- Hikâyelerde olayların geçtiği yer ise genellikle **İstanbul**'dur. Ancak kişi, hayal kırıklığına, umutsuzluğa ya da bir acıya maruz kaldığında İstanbul dışına bir sürgüne gider gibi gider.
- Halk hikâyelerinin türkölü versiyonları yani meddah yanında türkü söylemek için gelen meddah ikilisi köy ortamında oldukça tutulurdu. Buna rağmen meddah hikâyeleri daha çok **şehir**lerde oluşmuş, gelişmiş ve tutunmuştur.

- Dinleyiciler genelde esnaf, memur kesimidir. Ayrıca sarayda, zengin çevrelerinin evinde de meddahlar çok fazla aranan karakterlerdir.
- Meddahların dinleyici kitlesi genelde yetişkin erkeklerdir. Özellikle uzun kış gecelerinde, ramazan gecelerinde meddah sahneye çıkardı. Meddahlar zengin evlerinin yanı sıra orta tabaka için kahvehanelerde yeteneklerini sergilerdi.
- Meddahların hikâyeyi anlatma süresi, duruma, dinleyiciye ve meddahın kendi özelliklerine göre kısadır veya uzar.
- Yarım saatlik hikâyeler anlatan meddahlar olduğu gibi, sabahlara kadar hikâyelerini sürdürenler vardır. Meddah hikâyeleri kısadır, genellikle bir buçuk ya da iki saat sürer.

Bilgi Kupu

- **ÜNLÜ MEDDAHLAR**
- Fatih zamanında – Mustafa – Kısahan
- III. Murat – Bursalı Mustafa Baba – Meddah
- 17.yüzyıl: Bursalı Şerif Çelebi, Kurbanî Ali, Mahmud, Kara Firuz, Tireli Ali, Erzurumlu Kasap Kurt
- 18.yüzyıl: Manisalı Derviş Kamilî, Nuhzade Mustafa Çelebi, Pertevî Ahmet Çelebi, Maraşlı Ahmet, Ramazan, İstanbullu Hamdi vb.
- 18.yüzyılın en ünlü meddahı **Tıflı Çelebi**'dir. IV. Murat'ın hikâyeciliğini yapmıştır. Anlattığı hikâyelerden bazıları günümüze kadar gelmiştir: Letaif-name, Hançerli Hanım, Sansar Mustafa, Kanlı Bektaş vb. bulunmaktadır.
- 19. yüzyıl: Kız Ahmet bu yüzyılın en ünlü meddahlarından biridir. Tıflı ile Sultan Murat'ı sahneye çıkaran bir hikâyesinin olduğu da bilinmektedir.
- 20. yüzyıl: Aşkî, Sürûrî, Borazan Tevfik, Meddah Tahsin, Dümbüllü İsmail, Münir Özkul, Yılmaz Guruda, Gazanfer Özcan, Erol Günaydın, Ahmet Yenilmez, Yusuf Duru vb. bulunur.

Bilgi Küpü■ **Meddah Geleneğinin Bölümleri**

- Başlangıç bölümü
- Açıklama bölümü
- Senaryo bölümü
- Bitiş bölümü

MEDDAH GELENEĞİNİN BÖLÜMLERİ**1. Başlangıç Bölümü**

- Meddah, ellerini birbirine üç kez çırparak veya sopasını üç kez yere vurarak veya değneğini yere atarak ya da üç kez elini göğsüne götürüp selam vererek giriş yapar ve 'Hak dostum, Hak!' diye söze başlar.
- Sonra mizahlı, alaylı, dokundurmalar, anlamlı ya da anlamsız kelime oyunlarına dayalı bir tekerleme söyler veya bir divan okur.
- Bu bölüm, dinleyicinin dikkatini toplamayı amaçlar. Meddah "Hak dostum Hak! nidasıyla oyuna başlar. Meddah bir divanî veya bir tekerleme söyleyerek seyircinin dikkatini icrasına çeker.
- Hak dostum hak, yanıldım bir çırak aldım yanıma eve gelmez külhani dükkânda yatır, kovsam o da düşmez şanıma kibardır çarşafsız yorganda yatır, hâşâ huzurdan ustası çırağını sever, eşek aldı pazardan eşek göze geldi çatladı nazardan, eşek çıktı mezardan eşeğin aşkından ormanda yatır, bizim çırak da hırtıyı pırtıyı toplamış külhanda yatır, zamanı evailde... diye başlayan kalıplaşmış tekerlemesini söyleyerek oyuna başlar.
- Meddahın hikâyeye başlaması hem hareket hem sözle olur; örneğin kimi meddahın ellerini üç kez vurarak, kiminin değneğini yere atarak, kiminin sopasını yere üç kez vurarak, bir kısmının da üç kez elini göğsüne götürüp selam vermek suretiyle söze başladığını görürüz.
- Değneği tüfek, süpürge, at vs yerine aksesuar olarak kullanır. Mendille çeşitli etnik grupların ve çeşitli meslekten kişilerin giyimlerini, başlıklarını taklit eder.

- Mesela zenne taklidi sırasında mendil başörtüsü olur, mendilin bir işlevi de değişik sesler çıkarmada yardımcı olmasıdır.
- Kimi meddah, hikâyelerine daha yalın bir biçimde başlar. Ne divan okur, ne tekerleme söyler. Yalnızca hikâye anlatmaktaki amacı belirleyen iki dize sunar.

2. Açıklama Bölümü

- Hikâyenin geçtiği dönem ve kişiler tanıtılır, haklarında bilgi verilir. Bazen padişaha övgüde bulunulur. Bu bölüm serimdir; halk hikâyelerindeki döşemeye benzer.
- Burada, hikâye kahramanının öncesi, anası, babası, toplumsal ve ekonomik durumu açıklanır.
- Meddah bu bölümde ölçülü veya ölçsüz sözlü kalıp ifadeler kullanarak anlatacağı hikâyenin kahramanlarının ailesi, sosyo-ekonomik durumu, mekânı, zamanı hakkında bilgiler verir.

Örnek

Lüleci Ahmet hikâyesinde bu açıklama şöyledir: Asitane-i âliyyede Lüleci Ahmet isminde bir kimesne var idi. Bu âdem her ne kadar zengin değil ise de, fakir de değil, ancak kendi halinde zevki, cümbüşü bilir bir zat idi. Hanesi ittisalinde (bitişinde) dükkânı olarak bir nev'i eğlence güya lüle yapıp satar; amma geçinmesi dükkânda lüle satmaktan değil ise de, ancak kendisini arayanlar dükkânda bulsun deyis resmen oturur idi. Kimlerden aranır? Vüzera, rical, kibar konaklarından, zira kendisini sevdirmiş, âlâ münasebetle sohbetlerle, arada hoşça tebessüm, bir de tuhaf mazmun fıkralarla eğlendirir ve kendisi dahi eğlenip vakit geçirir idi.

Bilgi Küpü

- ✱ Meddah geleneğindeki "açıklama bölümü", Karagöz ve Orta oyunundaki arzbar bölümüne karşılık gelmektedir.

3. Senaryo Bölümü

- Meddah, başlangıç ve açıklama bölümlerinde dikkatlerini çekerek etrafına topladığı seyircilere, bu bölümde asıl anlatacağı hikâyeyi anlatmaya başlar. Meddah bütün ustalığını bu bölümde gösterir.
- Hikâyenin asıl metni ve olaylar burada verilir. Anlatılan hikâye, şive taklitleriyle türkü, mani, atasözleri, deyim ve fıkralarla desteklenir.
- Meddah, hikâyeyi duruma, ortama ve ustalığına göre değiştirebilir; eklemeler, çıkarmalar yapabilir.
- Meddah, bilinen bir hikâyeyi anlatıyor olsa da bu hikâyenin senaryosu üstünde kendine özgü yaratışlar da bulunur.

4. Bitiş Bölümü

- Anlatılan hikâyedeki düğümün çözüldüğü ve anlatımın bittiği bölümdür. Birçok sözlü anlatım geleneği türünde olduğu gibi meddahlık geleneğinin anlattığı hikâye de didaktik özellikler taşır.
- Meddah hikâyesini bitirirken bir yandan yaptığı muhtemel kusurlardan dolayı seyirciden bağışlanma dilerken diğer yandan da anlatılan hikâyeden çıkarılacak derslerin (Kıssadan seyircinin alması gereken hisse veya dersler) altını çizerek ve onları tek tek sıralar.
- Bu kıssadır bir mecmua kenarına kaydolunmuş, biz de gördük söyledik. Sakiye sohbet kalmazmış baki. Her ne kadar sürç-i lisan ettikse affola, inşallah gelecek sefere daha güzel bir hikâye söyleriz" diye sözün bağlar, öykünün sorumluluğunu kaynağına bırakıp özür diler, gelecek öykünün adını, anlatılacağı yeri ve zamanını belirten meddah gösteriye son verir.

KÖY SEYİRLİK OYUNLARI

- Köylerde uzun kış aylarında ve özellikle bayramlarda eğlenmek ve vakit geçirmek için oynanan folklorik oyunlardır. Karagöz, ortaoyunu ve meddah geleneğinden farklı oyunlardır.
- Kırsal bölgelerde, köylerde görülen daha çok tarih öncesine uzanan bolluk (tarım ve çobanlık), eriş-tirme, canlandırıcılık, atalara tapınım gibi işlevsel törenlere bağlı bir tiyatro geleneğidir.
- Seyirlik köy oyunları, köylülerce uzun kış aylarında, özellikle düğünlerde, bayramlarda eğlenmek ve vakit geçirmek için düzenlenip oynanır.
- Köylerde oynanan seyirlik oyunlarının oyuncularını (aktörleri) oyunculuğu meslek edinen kişiler değildir, hatta zaman zaman seyirci köylülerin bile oyuna katıldığı görülmektedir.
- Köylülerin güldürücü, acıklı ve sessiz olarak kümelendirdiği bu oyunların en önemli özelliği anonim oluşlarıdır.
- Bu oyunları köylerde gençlerle, orta yaşlılar oynarlar. Kadınların da kendi aralarında bu oyunlardan bazılarını oynadıkları görülür.
- Yazılı bir metne dayanmazlar. Sadece konuları bellidir. Oyuncular bir hazırlık yapmazlar, **doğaçlama** olarak oyunu oynarlar.
- En tecrübeli köylü rejisör olur. Belli başlı tipler arasında **oduncu**, bostancı, **değirmenci**, muhtar, **ağa**, uşak, **kâhya**, kız vb. kişiler bulunur.

ANONİM HALK EDEBİYATI

- Oyun alanının dekoru yoktur. İnsanlar halkalar halinde toplanır. Oyunun oynandığı yere **orta**, insanlar tarafından çevrelenen halkaya **şenlik** denir.
- Oyunlar **kapalı** yerlerde veya **açık** havada oynanır. Oyunlarda ihtiyaca göre değişebilen ve çevrede bulunan malzemeye oluşturulan, çok basit bir dekor, aksesuar, makyaj ve kostüm fikri vardır. Köy seyirlik oyunları için özel olarak tasarlanması gereken bir dekor yoktur. Oyunun oynandığı yer onun dekorunu oluşturur. Bu genellikle **köy meydanı** veya uygun bir **bahçe, su kenarı** veya bir **evdir**.
- Hasat zamanında yapılan oyunlarda da **tarla** ya da **harman yeri** oyunlar için ideal mekânlardır.
- Makyaj malzemesi olarak **kömür** ve **un** kullanılır. Kişiler temsil edilen tipe göre kıyafet giyerler.
- Oyun çıkaran erkekler kadın kılığına girecekleri zaman uzun elbise ve başörtüsü giyerler. Hayvan rolüne girenler canlandıracağı hayvanın postunu giyerler.
- Köy seyirlik oyunlarında en önemli teknik araç gereci sahnede kullanılanlardır. Bunlar ya **tüfek**, tabanca, **bıçak**, keser gibi gerçek aksesuarlar veya tüfek ve at yerine sopa kullanımı gibi yalancı (uydurma) aksesuarlar ya da sandalye yerine çömelmiş insan gibi canlı aksesuarlardır.
- **Efekt** ve **ışık** konusu oyunlarda önem taşır. Köy seyirlik oyunlarında efekti oyuncular canlı olarak yaparlar. Meselâ girilen hayvan rollerinde oyuncular hangi hayvanın kılığına girerlerse taklit ederek onun sesini çıkarırlar. Köy seyirlik oyunlarında oyun yerinin özellikle aydınlatılmasına çalışılmaz. Meydanın ortasında yakılan bir ateş ya da lüks lambaları ve fenerlerin asılmasıyla aydınlatma ve ışık meselesi halledilir.
- **Müzik** ve **dans** köy seyirlik oyunlarında önemli unsurlardır. Oyunlarda, davul, zurna, keman, tef, çan, zil, tulum, darbuka, daire, teneke ve kaval gibi çalgılar çalınır. Bazı köy seyirlik oyunlarında yöresel halk oyunları oynanır ve karşılıklı türküler söylenir.

- Oyun, çalgıların çaldığı yöreye has oyun havaları ve türkülerle başlar. Törene katılan oyuncu ve seyircilerin tamamı topluca dans eder.
- Oyunun söyleşili kısmından sonra başlangıçta yapıldığı gibi toplu dans diriliş ve bolluk sembolü olarak tekrar oynanır.
- Bu şekilde, oyuncu-seyirci törene katılanların topluca dans etmesi öz ve biçim açısından köy seyirlik oyunlarının son derece önemli bir özelliği olarak karşımıza çıkar.

Bilgi Küpü

- Köy seyirlik oyunlarını diğer oyunlardan ayıran en önemli özellik doğaçlama oynanmasına rağmen oynanacak oyunun konusunun belli olmasıdır. Hâlbuki Karagöz ve orta oyununda konular fasıl bölümünde işlenen konuya göre verilmiştir.

KUKLA OYUNU

- Kukla, konuşmaları ve ses taklitlerini tek bir sanatçının üstlendiği ve kişileri temsil eden yapma bebeklerin oynatıldığı geleneksel seyirlik oyunudur.

- Tahta, alçı, mukavva veya bezden yapılmış; elle, iple veya sopayla oynatılan bu küçük bebeklere kukla, bu bebeklerle yapılan gösteriye kukla oyunu veya kukla ve kuklayı oynatan kişiye de **kuklacı** adı verilir.
- Yapma bebeklerin oynatılması ve oynatıcı tarafından seslendirilmesi tekniğine dayalı bu oyunun geçmişi oldukça eskidir. İlk kuklanın ne zaman yapıldığına ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır.
- Kukla oyununun da gölge oyunu gibi **Çin** ve **Hindistan**'da ortaya çıktığı, önce **Endonezya** ve **Japonya**'ya daha sonra da Türkistan ve İran yoluyla Batı'ya geçtiği görüşü yaygın olarak kabul edilmektedir.
- Kukla oyununun kaynağında dinsel, ayinsel ve büyüsel amaçlar olduğu düşüncesi hâkimdir. Budist inancında önemli bir yere sahip olan tanrı ve tanrıçaların heykellerini veya kuklalarını yapmanın, eğitim ve öğretim amaçlı olarak kullanmanın, kukla sanatının kökeni olduğu düşünülmektedir.
- Türklerde doğal olarak kukla oyunun çok eski bir geçmişi vardır. Bu konuda en eski Türkçe kaynak olan Dîvân-ı Lügâti't-Türk adlı eserinde Kaşgarlı Mahmut, kız çocuklarının oynadıkları insan şeklindeki yapma bebeklere **kudhucuk** denildiğini yazar.
- Eski Türkçede, el kuklasına **kol korçak** adı verilirdi. İpli kuklaya ise **çadır- hayal** denilmekteydi.
- Anadolu ve Rumeli Türklerinde, ilk dönemlerde kol korçak (el kuklası) ve çadır hayal (ipli kukla) adı verilen kukla oyununa daha sonra farklı adlar verilmiştir.
- Selçuklular ve Osmanlılar döneminde son derece önemli bir kültürel etkinlik olarak karşımıza çıkan bu geleneksel seyirlik oyunlar, 17. yüzyıldan sonra kukla olarak adlandırılmaya başlanılmıştır. Kuklalara da Kuklabaz, Başkuklabaz, Hayalbaz, Suretbaz gibi adlar verilmiştir.
- 19. yüzyılın sonunda batı tiyatrosu, yerli orta oyunu ve tulûat tiyatrosunun karışımından oluşmuş minyatür seyirlik bir oyun niteliğine dönüşmüştür.

- İstanbul'daki bu tür etkileşimlere karşılık Anadolu'da halk arasında "kukla"ya yaygın olarak korçak, bebek, hemecik, çömçe gelin veya karaçör denilmeye ve geleneksel tekniklerle oynatılmaya devam edilmiştir.
- Osmanlı döneminde gezgin kuklacıların Rumeli ve Anadolu'da köy, kent ve panayırırları dolaşarak gösteri yaptıkları bilinmektedir
- Türk kukla seyirlik oyun geleneğinde değişik tekniklerle oluşturulup oynatılan çeşitli kukla oyunu tipleri vardır. Bu kukla oyunu tipleri çoğunlukla oynatıldıkları teknikten hareketle adlandırılırlar.
- Bunlar, el kuklası, ipli kukla, iskemle kuklası, araba kuklası, köy kuklası, dev kukla, ayak kuklası, yer kuklası ve canlı kukla gibi adlar ile anılır.
- Türk kukla seyirlik oyun geleneğindeki oyun tipleri ve oluşturulup oynatıldıkları tekniklerin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. El Kuklası

- Bu tür kuklaların başları ve kolları **mukavva** veya **tahtadan**, gövdeleri **bezden** yapılır.
- Kuklacı, sağ elini kuklanın giysisinden içeri sokar, işaret parmağı ile başı, baş ve orta parmağı ile kolları oynatır.
- Eldeki parmaklar ve bileğin hareketi ile kuklaya hareket verir ve doğaçlama olarak kuklanın hareketine uygun şekilde konuşur veya konuşup anlattığı duruma göre kuklaya hareket verir.
- El kuklasının yapımında dikkat edilecek önemli nokta oynatıcı eli ile kuklanın büyüklüğünün birbirine uymasındır. Çünkü oynatıcının eli, kuklanın vücudu olacaktır, dikdörtgen şeklinde bir bez torba şeklinde dikilir. Üst kısa kısmına baş takılır ve bu kenar omuz olarak kabul edilir.
- El kuklasında, kuklacı ayakta durur ve kuklaları tam sahneye gelecek şekilde tutarak oynatır. Kuklacının kolları ve başı sahnede görülmemeli.

2. İpli Kukla

- İpli kuklanın yapımında en çok kullanılan malzeme ahşaptır. İpli kukla yapımında hem yumuşak ve hafif hem de dayanıklı olan ıhlamur gibi ağaçlar kullanılır.
- İpli kukla yapımlarında, kol, el, bacak başta olmak üzere pek çok eklem yeri vardır. Bu kısımlar için ahşaptan sonra, tel, levha ve metal malzeme de kullanılır. Bu kukla çeşidinin kullanım alanı son derece geniştir.
- İpli kuklada kuklacı sahnenin gerisinde gizlenip bir sandalyeye çıkarak sahnenin üstünden istavroz adlı tahtaya tutturulan ipleri çekmek suretiyle sahneye iplerle sarkıtılmış kuklaları oynatarak gösterisini icra eder.

3. İskemle Kuklası

- Göğüslerinden yatay biçimde bir ip geçirilen bu kuklalar gayda ve benzeri çalgıların eşliğinde aşağıdan ipleri çekilmek suretiyle oynatılırlar. İskemle kuklaları daha çok sokak eğlenceleri içindir.
- Bu kuklalar dört köşe bir tahta iskemle üstüne dizilmiş iki veya dört bebeğin dönerek ve zıplayarak oynatılmasından ibaret olduğu için bu adı almıştır.

4. Dev Kuklası

- Bu kukla türü hazırlanan kuklaların çok büyük olması nedeniyle dev kuklası olarak adlandırılır.
- Kuklalar içine bir insan girecek büyüklükte hazırlanır. Kukla, içine giren kuklacı tarafından el, kol, ayak ve baş kısımları hareket ettirilerek oynatılır.

5. Araba Kuklası

- Araba kuklası çok yaygın olarak bilinen bir kukla türüdür. Araba kuklasında kuklayı oynatan kişi arabanın dibine gizlenip, arabanın üzerindeki büyük boy kuklaları sopa ile oynatır.
- Kuklacı başının üzerine gelecek şekilde yerleştirilmiş bir merdivenin altına geçer, merdivenin basamak aralıklarından ellerini çıkartır (merdivenin üzeri kuklacıyı göstermeyecek şekilde örtü ile kapatılır) veya arabaya boylu boyunca uzanır, iki eline birer kukla alarak onları oynatabilir veya dizlerine de bir kukla koymak suretiyle üç kuklayı aynı anda oynatıp konuşturabilir.

6. Köy Kuklası

- Anadolu'da yüzyıllar boyunca köylerde görülen kukla türleriyle şehirlerde görülen kuklaların birbirinden ayrı işlevlerde olduğu belirtilmektedir.
- Köylü seyirlik oyunları geleneğinde kukla, ayinsel özelliklerini günümüzde bile korumaktadır.
- Anadolu'da yağmur yağdırmak için bugün de adına "Bebek, Çaput Adam, Kepçe Kadın, "Bodi Bostan, Gelin Gök, Kepçe Başı, Su Gelini, "Kodu Gelin" v.b. adlar verilen ve yapımları bakımından ilkel kuklalar kullanılmaktadır.

7. Ayak Kuklası

- Daha çok Anadolu'da yaygın olan ayak kuklası tekniği, kuklacının iki ayak başparmağına taktığı kuklaları oynatmasına ve konuşturmasına dayanır.
- Ayak kuklasının başkahramanına Keçel Pehlivan adı verilmektedir.

8. Yer Kuklası

- Boylu boyunca yere uzanan kuklacının, yalnız başı ile kukla kılığına sokulmuş bir kolunun dik tutulduğu, elindeki kukla ile kendi başını oynatıp konuşturmak suretiyle icra edilen bir kukla tekniğidir.

9. Canlı Kukla

- Anadolu'da köylerde çeşitli adlar altında oynatılan bir kukla da "canlı kukla"dır. Bu oyunda aslında kukla yoktur. Fakat oyuncular kendilerini kukla biçimine sokmaktadırlar.
- Oyuncular çıplak karınları üzerine yüz resmi çizerler, sonra başlarını ve kollarını kasnak üzerinde bir örtüyle örterler.
- Karna çizilmiş yüzün omuz hizasına gelen yerine bir oklava bağlanır, buraya bir gömlek giydirilir. Oyuncu hareket ettikçe kukla da ona uygun olarak hareket edip oynar.

Hap Bilgi

- * Türk halk kültüründe yaygın olarak kullanılan iki kukla tekniği **el kuklası** ve **ipli kukladır**.
- * Kuklada oyunun baş tipleri **İbiş** ve **İhtiyar**'dır.
- * Bugünkü **çizgi filmler** veya **animasyonlar** kukla geleneğinden yola çıkılarak oluşturulmuştur.
- * Üzerinde en az araştırma yapılan tiyatro geleneği, kukla geleneğidir.

KUKLA SEYİRLİK OYUNUN OYUNCU TİPLERİ

İbiş

- Her zaman **uşak** rolündedir. Asıl adı Sadık olmasına karşılık çoğunlukla "İbiş" olarak çağırılır.
- İhtiyar'ın uşağıdır, **kurnaz** ve **hazırcıvaptır**. İbiş kaba saba, açık saçık ve iki anlamlı sözler söyleyerek oyunun gelişmesini sağlar.
- O, kukla oyunlarının **başkomiği**dir. Eğri büğrü, püskülü devamlı oynayan biçimsiz bir fesi vardır. Kaba bir dili vardır.
- İbiş oyunlarda Tombul, Fıstık, Kıvrak, Kışkış, Guguk, Gaytan, Gelecek, Köstebek, Mutlu, Cümbüş, Toplu, Altm Bülbül, Durmuş gibi adlar da alır.

İhtiyar

- İbiş'in efendisidir. Bey veya Beyefendi adı da verilir. İhtiyar mal mülk sahibi zengin bir kişidir.
- İhtiyarı sevmeyenler ona Tirit, Parçacı, Moruk gibi lakaplar takarlar.

Diğer Kişiler

- İbiş'in karısı Yatma
- Arap
- Şeytan
- Dalkavuk
- Efe
- Yahudi
- Balama
- Laz
- Genç âşık delikanlı
- Delikanlının sevgilisi
- Cadalog

Kukla Oyunlarının Konuları

- Türk kukla sanatında İstanbul'da oyunların konuları daha çok karagöz ve orta oyunlarından alınır.
- Biraz da bu nedenle olsa gerek İstanbul kuklacılarınca bir yönüyle orta oyununun Kavuklusu'na benzeyen kuklaya Karagöz, İbiş ve Bebe Ruhi gibi adlar verilmiştir.
- Bazı halk efsaneleri, fıkra tipleri ve aşk hikâyeleri de kukla oyunlarında işlenir.
- **Bilinen bazı kukla oyunları olarak**
  - İki Garip Kardeşler
  - Anadolu Köyünde Düğün
  - Sahte Esirci
  - Cinli Yazıcı
  - Gül ile Fidan
  - Üvey Anne
  - İncili Çavuş
  - Arabistan'dan Gelen Esirci
  - Kâhyanın Hilesi
  - Hain Kız
  - Anadolu Köyünde Düğün sıralanabilir.

ANONİM HALK EDEBİYATI

TULUAT TİYATROSU

- Tuluat, olay örgüsü bilinmekle birlikte bir metne dayanmayan ve doğaçlama olarak oynanan bir sahne sanatıdır. Tuluat tiyatrosu, geleneksel orta oyununun sahnelerde sergilenmesi ve Batılı anlamdaki oyun ile karışmasından meydana gelen bir tiyatro dalıdır.
- Kısaca bu oyun, orta oyunu denilen geleneksel Türk tiyatrosunun bazı unsurlarının Batı tiyatrosuyla kaynaşması sonucu meydana gelmiştir.
- Bu oyundaki en büyük değişim orta oyunundaki sahnenin kullanılmamasıdır.
- Tuluat tiyatrosu bize Avrupa'dan gelmiştir. Orta oyunu ile sentezlenerek bir çeşit parodi haline gelmiştir.
- Tulûat tiyatrosunda vazgeçilemeyen başka bir özellik de kantocuların söylediği kantolardır. Bunlar şarkılarla oyuna renk kattıkları gibi, aynı zamanda çıktıkları oyunlarda da bazı rolleri üstlenirler. Böylece müzik rengi de eser içinde yerini almış olur.
- Tuluat oyunu 19. yüzyıldan sonra görülmeye başlanmıştır. Oyuncular yazılı bir metne bağlı kalmadan da bu oyunu oynayabilmektedirler.
- Tuluat tiyatrosu ilk olarak Hamdi Efendi'nin 1875' te Hayalhane-i Osmanî Kumpanyası adıyla Aksaray'da kurduğu tiyatro ile başlamıştır.
- İstanbul'da 19. yüzyıldan itibaren sergilenmeye başlanan Tulûat tiyatrosunun önemli temsilcileri arasında Kavuklu Hamdi efendi, Kavuklu Abdi (Abdürrezzak) efendi, Kel Hasan, **Naşit Özcan**, **İsmail Dömbüllü**, Muammer Karaca, **Münir Özkul** ilk akla gelenlerdir.

Hap Bilgi

- Türk edebiyatında ilk oyun örneklerine **Uygurlar** döneminde rastlanmıştır. Budist Uygurlardan kalan **Maytrismih** bunun en güzel örneğidir.

Bilgi Kupu

- **Geleneksel Oyunların Ortak Özellikleri**
  - Yazılı bir metne dayanmamaları
  - Doğaçlama olarak oynanmaları
  - Şive taklitlerine yer vermeleri
  - Yanlış anlamalara dayanmaları
  - Güldürü öğesine yer vermeleri

Hap Bilgi

- **Orta oyununda olup da Karagöz oyununda olmayan tipler:**

- Pişekâr
- Kavuklu
- Kavuklu Arkası
- Cüce veya Kambur
- Denyo
- Balama (Frenk)

Bilgi Kupu

- **Orta oyunu ve Karagöz'de ortak tipler**

- Zenne
- Çelebi
- Sarhoş (matiz)
- Tiryaki
- Tuzsuz
- Zeybek Efe
- Külhanbeyi
- Kastamonulu
- Rumelili
- Karadenizli
- Kürt
- Acem
- Arnavut
- Arap
- Yahudi

ÂŞIK EDEBİYATI

4. ÜNİTE

ÂŞIK EDEBİYATI (SAZ ŞAİRLERİ)

- **Âşık Edebiyatının Özellikleri**
- **Âşıkların Yetiştirilmesi ve İcra Töresi**
- **Âşıklık Gelenekleri**
- **Usta - Çıraklık ve Rüya Motifi**
- **Âşık Toplantı ve Âşık Fasılları**
- **Muamma, Mahlas Alma, Askı Asma Askı İndirme**
- **Âşık Edebiyatının Kaynakları**
- **Âşıkların Sınıflandırılması**
- **Âşıklar Bayramı ve Şöleni**
- **Âşık Fasılları**
- **Âşıklık Geleneğinde Salâvat**
- **Âşıklık Geleneğinde Sicilleme**
- **Şair - name ve Özellikleri**
- **Âşık Olmanın Sebepleri**
- **Âşık Edebiyatı Nazım Biçimleri**
- **Âşık Edebiyatının Temsilcileri**

ÂŞIK EDEBİYATI

Âşık Edebiyatının Genel Özellikleri

- Âşıklar 16.yüzyıldan beri köy köy, kasaba kasaba şehir şehir dolaşarak halk hikâyeleri anlattıkları ve koşmalar okudukları için bunlara **gezgin âşıklar**, **âşık**, saz şairi, **ozan**, halk şairi gibi değişik isimler verilmiştir
- Saz şairlerinin genellikle saz eşliğinde söyledikleri şiirden oluşur.
- Bu edebiyatın temsilcileri **usta - çırak** ilişkisi ile yetişirler, okuma-yazma bilmezler ve genellikle **gezgin âşıklardır**.
- Okuma yazma bilmeyen divan şiirinden etkilenmeyen şairlere **saz şairi**, okuma yazma bilen ama saz çalmayan şairlere ise **kalem şairi** denilmiştir.
- Âşıklar genellikle köylerde, göçebe obalarda, şehirlerde, yeniçeri ocaklarında ve kasabalarda yetişir.
- Âşıklar, şiirlerini hiçbir hazırlık yapmadan irticalen (**doğaçlama**) söylerler. Anlatımı içtendir, dili çok yalındır. Divan şiirinden etkilenen şairlerin dili ağırdır.
- Şiirler saz eşliğinde söylenmiştir. Bu nedenle şiirle musiki iç içedir. Müzik, şiirin ayrılmaz bir parçasıdır.

- Âşıklar kervansaray, panayır, köyodası, kışla kâh-vehane, saray ve konak gibi yerlerde; düğünlerde, toplantılarda, derneklerde sazlarıyla doğaçlama şiirler okuyup halk hikâyeleri anlatmışlar.
- Âşıklar kendi geleneklerini devam ettirmek için çırak yetiştirmeye önem vermişler ve böylece 19. yüzyılda **âşık kolları** ortaya çıkmıştır.
- Âşık edebiyatı 17.yüzyıldan itibaren divan edebiyatının etkisinde kalmıştır ve 19.yüzyılda bu etki giderek belirginleşmiştir.
- Özellikle âşıkların divan şiirinden aldıkları gazel müstezat, murabba, muhammes, müssedes gibi biçimlerini kullanarak geliştirdikleri aruzlu nazım biçimleri ortaya çıkmıştır.
- Âşık edebiyatı sanatçılarının aruzla yazdıkları şiirlere **Divan**, Selis, **Semai**, Kalenderi, **Satranç**, Vezn-i Ahir gibi isimler verilmiştir.
- Genellikle **din dışı** konuları işlemiş; daha çok aşk, doğa, gurbet, ayrılık, ölüm, yiğitlik ve sosyal olaylar ele alınmıştır. Ancak **Âşık Ömer** gibi tasavvufi etkilenen şairler de yetişmiştir.
- Nazım birimi **dörtlüktür**; ölçü **hece** ölçüsüdür. Hece ölçüsünün daha çok 7'li, 8'li ve 11'li kalıpları kullanılmıştır.
- Daha çok **yarım uyak** kullanılmıştır ve cinaslı kafiyele de yer verilmiştir.
- **Koşma**, semai, **varsığı** ve destan başlıca nazım biçimleridir. Nazım türleri ise **güzelleme**, koçaklama, **taşlama** ve ağıttır.
- Şairler, şiirlerinin son dörtlüğünde **mahlas** denilen takma ad kullanırlar. Bu takma ada ise **tapşırma** da denir. Şiirlerin belli bir adı yoktur.
- Şairlerin şiirleri, meraklıları tarafından **cönk** adı verilen defterlerde toplanmıştır.
- Âşık edebiyatı yazılı bir edebiyat değil, sözlü bir edebiyat geleneğinden oluşur.

ÂŞIKLARIN YETİŞMELERİ VE İCRA TÖRESİ

- Âşıklar çıraklıktan başlayarak **usta âşık** oluncaya kadar belli bir eğitimden geçerler, usta âşıkların yaptıkları atışmalara, fasıllara ve hikâye anlatma toplantılarına katılırlardı. Bu sürecin sonunda aldığı eğitimi özümseyerek yeteneğini geliştirerek ustalaşan âşıklara, ustaları kullanacakları bir **mahlas** (şiiirlerde kullanılan takma ad) verirdi. Aşığın şiirinde mahlasını alması, gelenek temsilcileri ve halk arasında mahlas veya tapşırma olarak adlandırılır.
- Geleneğe göre yetişmiş ustalaşmış kabul edilen âşık bundan sonra kendi başına âşıklık sanatını icra ederdi. 19. yüzyıl sonlarına kadar İstanbul gibi büyük şehirlerde âşıklık, başlı başına bir sanat ve meslek olarak kabul edilip bugünün sendika ve birlik fonksiyonlarını yerine getiren tüzel kişilik ve kurumlara sahipti.
- Bir âşık adayını âşıklığa hazırlayan çeşitli faktörler vardır. Bunların en yaygınları arasında çocukluk veya ilk gençlik yıllarında çoğunlukla olumsuz bir sonuçla neticelenmiş bir kıza âşık olma, çocukluk yıllarından itibaren âşıkların gelip gittiği ve son derece büyük bir prestije sahip olarak âşık fasılları yapıp hikâyeler anlattıkları bir köyde hatta evde doğmuş bulunmak ve bu âşıklara karşı büyük bir hayranlık besleyerek onlar gibi olmaya heveslenmek, aynı sonuca hizmet edecek şekilde âşıkları çok görmese de bir çocuğun Âşık Garip ve benzeri âşık biyografisine benzer bir şekilde kaleme alınmış klasik âşık hikâyeleri okuması, görme özürü olan çocuklar açısından âşıklık yapılması mümkün birkaç geleneksel uğraştan birisi olması gibi sosyal ve kültürel faktörler bir âşık adayını âşıklığa hazırlar.
- Anadolu'nun kasaba ve küçük şehirlerinde de durum köylerden çok farklı değildi. Ancak İstanbul, Bursa, Selanik, Halep, İskenderiye, Üsküp, Edirne, Saraybosna ve İzmir gibi büyük şehirlerde iş ve geçim imkânları çoğalsa da 17, 18 ve 19. yüzyıllarda buralardaki kahvehaneler başta olmak üzere âşık fasıllarıyla elde edilen gelir.

ÂŞIKLIK GELENEKLERİ

Âşıklık geleneği mensuplarının yetiştirme süreçleri şu aşamalardan oluşur:

- **Usta - çırak ilişkisi**
- **Bade içme ve rüya görme**
- **Âşık toplantıları ve fasılları**
- **Mahlas alma**
- **Leb - değmez**
- **Muamma (askı)**
- **Dedim - dedili söyleyiş**
- **Tarih düşürme**
- **Nazire söyleme**
- **Saz çalma**

USTA - ÇIRAKLIK

- Usta âşık sazda sözde yeteneği olan bir genci çırak olarak kabul eder ve onu yanında gezdirir. Çırak, ustasının yanında gezerken onun yaptığı fasılları irticalen söylediği şiirleri izler ve bunları öğrenir.
- Ustasından meydan açma'yı, "divan"a çıkmayı ve benzeri geleneğin gereklerini öğrenir. Hikâye anlatma, hikâye anlatmanın kuralları, âşık şiirinde "ayak" ve "ayak açma" özellikleri hep bu öğrenilecek geleneksel unsurlar arasındadır.
- Çırak; ustası, ustasının karşılaştığı, atıştığı, birlikte fasıl yaptığı diğer âşıklar ve onların bilgilerinden yararlanarak kendi bilgi ve görgüsünü zenginleştirip geliştirir.
- Aynı şekilde bağlama çalma ve geleneksel çeşitli ezgiler de bu süreçte âşığın öğrenmesi gereken bilgilerin başında gelmektedir.
- Halk toplulukları karşısında saz eşliğinde şiir söyleyen âşıklardan herhangi bir konuda saz çalıp doğaçlama olarak şiir söyleyebilmeleri de beklenir. Bu devre çırağın yeteneğine göre uzayıp kısalabilir. Çırağının yetiştigi ve onun kendi başına bu sanatı icra edebileceğine inanan usta, çırağına "mahlas" ve "icazet" (diploma) vererek onu mezun eder.

ÂŞIK EDEBİYATI

- Usta - çırak ilişkisi karşılıklı sevgi ve saygıya dayalıdır. Ustasına karşı saygıda kusur etmez. Ustasının şiirlerini ezberler. Ustalaştığında yaptığı âşık fasıllarına ustasından öğrendiği “**usta malı**” olarak adlandırılan şiirlerle başlar.
- Usta - çırak ilişkisi geleneğin oluşup devam etmesi bakımından büyük önem taşır. Geçmiş yüzyıllarda usta - çırak ilişkisine bağlı olarak oluşan ekoller “**âşık kolu**” olarak adlandırılmıştır.

Bilgi Kupu

* Usta - Çırak İlişkisi ile Oluşan Âşıklık Kolları

- Erzurumlu Emrah kolu
- Tokatlı Nuri kolu
- Âşık Ruhsatî kolu
- Âşık Sümmanî kolu
- Âşık Dertli kolu
- Âşık Huzurî kolu
- Âşık Şenlik kolu
- Derviş Muhammad kolu
- Derviş Feryadi kolu

Hap Bilgi

* Âşık Kollarının Oluşum Şartları

- Odak hüviyetindeki usta âşığın dil ve üslubu
- Şiirlerinde işlediği konular
- Usta âşığın başında geçen ve hafızalardan silinmeyecek izler bırakan çeşitli olaylar
- Usta âşığın karşılaşmaları
- Usta âşığın tasnif ettiği hikâyeler
- Usta âşığın kendisine ait ezgiler
- Usta âşığa ait ayaklar

Bilgi Hazinesi

- * Âşıklık kolları ya da kol geleneği usta - çırak ilişkisinin sonucunda **19.yüzyılda** ortaya çıkmıştır. Dolaşısıyla 16, 17. ve 18.yüzyıllarda âşık kolları görülmez

BADE İÇME VE RÜYA MOTİFİ

- Âşıklık geleneğinde bazı âşıklar maddi aşktan manevi aşka geçerken saz çalıp söylemeye başlarken ilahî araçlarla yani bir mürşidin, bir pirin veya Hızır'ın rüyasına girmesiyle âşık olup saz çalmaya başladıklarını söylerler. Halk inançlarına göre bunlar ilahî ilhama sahiptirler bu nedenle de “**badeli**” veya “**Hak âşığı**” diye adlandırılırlar.
- Hızır, İlyas veya pirlerden birisi bazen uyanırken çoğunlukla uyurken âşığın rüyasına girer ve “**kudret gülü**” denilen kollarıyla âşığa uzattığı “bade”yi âşığa ıçırır. Üç defa sunulan badenin birincisi “Allah aşkına”, ikincisi “pirlere aşkına”, üçüncüsü de “sevdiği aşkına” ıçırılır.
- Bundan sonra âşığa **buta gösterme** adı verilen genç güzel bir kızın yüzü gösterilir bu kız onun o andan itibaren sevgilisidir. Aynı anda o kıza da aynı şekilde âşığın gösterildiğine ve onların birbirini sevdiklerine inanılır. Âşık kendisine gösterilen güzele doğru yönelince pir ortadan kaybolur.
- Âşık uyandığında gördüğü rüyanın tesiriyle ağlar, üzülür, hatta ağzından burnundan kan gelinceye kadar dövünüp sevgilisini aramaya başlar.
- Âşıkların rüyalarında içtikleri bade (dolu) iki çeşittir. Birincisine, **er dolusu** denir. Er dolusu içen âşıkların âşıklık yanında kahramanlık özelliği de kazandığına inanılır. İkincisiyse **pir dolusu** olarak adlandırılır.
- **Pir dolusunda**, âşık uyku ile uyanıklık arasında iken bir düş görür. Düşünde bir pir gelir başında durur. Âşığa üç dolu aşk badesi sunar. Bazı anlatılarda pir âşığa saz veya elma verir ya da ona nasihat eden bir deyiş söyler. Bu bade içme düşü anında şok geçirerek dili çözülmeyenlere **tutuk**; sırrını saklamayıp açılanlara **murdarlanmış** adı verilir. Aynı şekilde, rüyasında kendine sunulan badeyi içemeyen veya rüyası yarım kalanlara **yarım âşık** adı verilmektedir.

ÂŞIK EDEBİYATI

- Geleneğe göre rüya anında pir veya pirlerin âşığa bilmediklerini öğrettiğine ve irticalen şiir söyleyip **bağlama** çaldığına inanılır.
- Bu tür bir rüya ve sözü edilen bade içme sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişi sembolize eden bir dinî tören veya ritüel niteliğindedir.
- Bu rüya motifi, Türk kültürüne özel anlam ve simgeselliğiyle âşıklık geleneğinden önce aynı şekilde teke ve tasavvufi halk edebiyatı geleneğinde, daha önce de **ozan** - **baksı** geleneğinde ve **kamlık** geleneğinde yer alan bir motiftir.

Hap Bilgi

✳ Başlıca badeli âşıklar şunlardır

- Âşık Köroğlu
- Ercişli Emrah
- Narmanlı Sümmani
- Çıldırılı Âşık Şenlik
- Murat Çobanoğlu
- Şeref Taşlova
- Âşık Reyhanî
- Âşık Feymani
- Kağızmanlı Hıfzî
- Âşık Nihanî
- Posoflu Müdâmi
- Posoflu Zülâli
- Bayburtlu Celali
- Âşık Efkârî
- Davut Sularî

ÂŞIK TOPLANTILARI VE ÂŞIK FASILLARI

- Âşıklık geleneğinde bazı yörelerde karşılaşma, deyişme, bazı yörelerde atışma da denilen âşık fasıllarında iki ya da daha fazla âşığın dinleyici huzurunda herhangi bir yerde karşı karşıya gelerek birbirlerini sazda ve sözde belli kurallar içinde deneyerek yarışmalarıdır.
- Sistemli deyişler de denilen bu tür âşık karşılaşmaları kahvehane, köy odası, konak, düğün, pazar, panayır gibi yerlerde yapılmaktaydı.
- Âşık atışmalarında farklı amaçlar taşıyan türler ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi iki âşığın birbirlerini tanıması ve sohbet etmesidir. Bu türe ait örnekler karşılıklı övgüleri, birbirlerinin özel hayatlarına dair soru ve cevapları, çeşitli konularda bilgi edinmelerini içerirler. Bu tür atışmalarda âşıklar birbirlerini zor durumda bırakmazlar.
- Atışma olarak adlandırılan karşılaşmaların ikinci türü ise birbirlerini rakip olarak gören ve saf dışı etmeye çalışan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle âşıklar birbirlerini zor durumda bırakabilmeyi amaçlarlar. Âşıklar birbirini beğenmez ve kendini daha üstün gören bir tavır takınırlar. Birbirlerini küçük düşürmek için birbirlerine hakaret eder, birbirlerini küçümseyen sözler söylerler. Bu tür atışmaların yapısına savunma ve saldırı hâkimdir.
- Kendisine saldırılan âşık; aynı şekilde ve aynı "ayak"la rakibine cevap verir onu savuşturur. Arından da kendisi rakibine saldırır.

ÂŞIK EDEBİYATI

- Üçüncü tür karşılaşmalarda ise âşıklar birbirlerinin sordukları soruya rakibin cevap verebilme yeteneğini sınarlar. Amaç rakibi cevap veremez ve doğru cevabı bilemez hâle getirerek bağlamak olduğu için sorabileceği en zor soruları sorar. Doğru cevabı alamaması durumunda rakibini yenmiş, **bağlamış** veya **mat etmiş** sayılır.
- Soru-cevap şeklinde sürdürülen rakibi **bağlama** amaçlı bu tür karşılaşmalarda dünyanın kuruluşu, ahret, peygamberler tarihi gibi konular en yaygın olarak sorulanlar arasındadır.
- Âşık karşılaşmalarını dinleyen ve izleyen insanlar bazen ortaya konulacak manzumenin şekillenmesinde etkin rol alırlar. Bu âşıklara **ayak verme** şeklinde gerçekleşir.
- Dinleyiciler karşılaşmada sunulacak şiirlerin kimi zaman redifleri de içerecek şekilde kafiye yapısını belirleyerek âşıklara bildirirler ve bu kafiye ve rediflerle şiirler oluşturarak yarışmalarını isterler.
- Bu uygulamaya “**ayak verme**” denilir. Ayak verme yoluyla karşılaşma yapan âşıkların hazırlıksız şiir söyleme yeteneği ölçülebilir.
- Âşık karşılaşmalarında seyircinin tepkisi son derece önemlidir. Usta âşıklar seyirci kitlelerinin taşıdığı özellikleri en hızlı bir biçimde tahlil ederek onları memnun edeceğini düşündükleri uygulamaları gerçekleştirirler. Bir anlamda usta bir âşık aynı zamanda iyi bir halkla ilişkiler uzmanı gibi seyircisini ve taşıdığı özellikleri tahlil ederek icrasını oluşturandır. Çünkü seyirci memnuniyeti **parsa toplamak** tabir edilen bir tepsinin seyirci arasında dolaştırılması esnasında herkes memnuniyetine göre parayı tepsie atarak gösterecektir.
- Karşılıklı atışan iki âşıktan birisi cevap veremezse veya takip edilen kafiye uygun bir kafiye bulamazsa **bağlanmış** veya **yenilmiş** sayılır.
- Yenilen âşık sembolik bir biçimde bağlamasını yenen ustaya verir. Bağlamayı alan âşık zaferini gösteren bu sembolü bir müddet elinde tuttukten sonra iade eder.

OKUMA PARÇASI

Reyhani:

Eski fikirlerin noksanı buldu
İhsan isteyenler ihsanı buldu
Yaşı seksen beşi doksanı buldu
Gelmiş de benimle meydan gözetir

Nihani:

Elif her bir mahreç ile hecelmez
Âşıklar yorulur dünya dincelmez
Ömür geçer amma gönül kocalmaz
Yüz yaşında yine meydan gözetir

Reyhani:

Baba senin hükmi halin kalmadı
Bozuldu peteğin balın kalmadı
Bir yana gidecek yolun kalmadı
Artık seni bir kabristan gözetir

MUAMMA

- Âşık geleneğinde önemli bir konu olan muamma ve lügaz, âşık karşılaşma ve yarışmalarında çok başvurulan manzum bilmece söyleme sanatıdır.
- Âşıklık geleneğinde hece ölçüsüyle oluşturulan “**bilmece**”lerden başka divan edebiyatında görülen **muamma** ve lügazlar da tertip edilmiştir.
- Muamma bir ismi işaret eden söz, mısra veya beyittir. Muammalarda genellikle iç ve dış olmak üzere iki anlam vardır.

ÂŞIK EDEBİYATI

- Divan edebiyatında **muamma** insan, **lügaz** ise hayvan ve cansız varlıklar için kullanılır. Ancak âşıklar, lügaz ve muamma ayırımı yapmaksızın canlı veya cansız bütün varlıklar için muamma kavramını kullanırlar.
- Âşık geleneğinde muamma asma ve muamma çözme iki usulde yapılır. Eski dönemlerde yapılan uygulamalarda köy odalarında, düğün meclislerinde ve kahvehanelerde, yönetici durumunda bulunan saygın kişiler tarafından canlı veya cansız bir varlığın adı yazılarak ağzı mühürlü bir torbanın içerisinde herkesin görebileceği şekilde kahvehanenin veya toplantı yapılan salonunun tavanına asılırdı.
- Muammayı çözecek âşık veya âşıklar sırayla söyledikleri deyişlerle torbanın içerisinde yazılı olan muammayı bulmaya, çözmeye çalışırlardı.
- Muamma, âşık toplantılarında, âşıkların sezgi güçlerini, kültürel birikimlerini ve sanatsal yeterliliklerini göstermek ve ölçmek için hazırlanmış ve yazılmış bir bilmecedir.
- Muamma, âşıklık geleneğinde kendine has bir icra töresine sahiptir. Muammada herhangi bir somut veya somut kavramın çeşitli özellikleri, âşık tarafından kısa bir şiir şeklinde söylenilip hazırlanır yazıya geçirilir ve kahvehanenin bir duvarına süslü bir çerçeve içine asılır. Muammayı hazırlayan onun cevabını gizli kalmak şartıyla kahveciye veya yetkili bir kişiye verir.
- Muammayı çözen kimse ödül olarak ortaya konulan parayı alır. Muammayı çözen kişiler de cevaplarını şiir şeklinde verirler.
- Başta Doğu Anadolu'da Kars, Erzurum, Ardahan Ağrı olmak üzere Konya, Sivas ve Kayseri'de bulunan âşık kahvelerinde özellikle türkü söyleyip halk hikâyesi anlatan onlarca âşık vardır. Bu kahvelerde kimin zaman üç beş âşık meydan ederek atışirlar. Atışmalar sırasında birbirine manzum muamma sorarak çözümünü isterler.

- Karşılaşma programlarında çoğunlukla muamma yarışmalarına yer verilir. Jüri tarafından, muamma dalında yarışmaya katılacak olan âşıklardan, içerisinde muammanın ipuçları bulunan, iki veya üç dörtlükten oluşan yazılı bir şiir parçasında saklı bir muamma konularak çözümü ve cevabı istenir. Bu dalda yarışmaya katılan âşıklar sırayla dörtlükten oluşan ve ezgiyle söyledikleri bir deyişle muammanın cevabını açıklamaya çalışırlar. Cevabı doğru bilen âşık, o dalda belirlenen ödülü alır. Eğer doğru cevabı bilen âşık sayısı birden fazla olursa ödül paylaşılır.

ÖRNEK

Muamma

Ayrılık durağı gönül kalesi
Âşığın dilinde söze bağlıdır
Sevda çöllerinde umut deryası
Karlı dağ başında buza bağlıdır
Kim doladı bu sevdayı başıma
Dertli yazın mezarımın başına
Kan çilendi kirpiğime kaşıma
Dert için ağlayan göze bağlıdır
Ol nedir ki muallâktır kâşanesi
Temeli yok üstat kendi kuraram
Zinciri var, kemendi var hem şanesi
Sakit durur lâkin yakar nice canı.
Üç harflidir ağyârı çok
Dostu azdır, hem yârı çok
Âşık olan tanır anı,
Nadir gezer, efkârı çok

ASKI ASMA - ASKI İNDİRME

- Âşıklık geleneğinde yapılan uygulamalardan birisidir. Bir sepetin, mendilin veya kutunun içine herhangi bir cisim konularak yüksekçe bir yere asılır. Bu gizlenen cismin özelliklerini yansıtan bir şiir yazılarak altına bağlanır. Askıda saklı olan cismin tahmin edilip bulunması hâlinde askı indirilir. Vaat edilmiş olan ödül verilir. Bu uygulamaya "**askı asma**" ve "**askı indirme**" adı verilir.
- Eskiden âşık fasılları toplantıda bulunan en yaşlı âşığın yaptığı bir dua ile sona ererdi. Bu uygulama, 20. yüzyıl ortalarından itibaren toplantıda bulunan âşıkların koro halinde Köroğlu'ndan bir koçaklamanın söylenmesi şekline dönüşmüştür.

MAHLAS ALMA

- Mahlas, âşıkların şiirlerinde kendi adı yerine kullandığı takma adıdır. Mahlas âşıklık geleneğinin bir kuralıdır. Mahlas kelimesi yerine **tapşırma** da kullanılmaktadır. "Kendini tanıtma, bildirme" anlamına gelen tapşırma son dördlükte yer alır.
- Örneğin Köroğlu'nun gerçek adının Ruşen Ali, Dertli'nin İbrahim, Ruhsati'nin Mustafa, Sümani'nin Hüseyin, Dadaloğlu'nun Veli olması gibi.
- Âşık karşılaşmalarında hangi âşık ayak açıysa veya ödüle gittiyse karşılaşmaya tapşırma suretiyle son vermek de onun hakkıdır. İkinci âşık daha önce tapşıramaz. Aksi takdirde mat olmuş sayılır.
- Mahlaslar genellikle usta âşıklar tarafından verilir. Günümüzde çırak geleneği can çektiği için âşıklar genellikle mahlaslarını kendileri seçmiştir. Bazı âşıklar mahlas alışlarını rüyaya bağlamaktadırlar. Mahlas olarak şiirlerinde kendi adını kullanan bazı âşıklar da vardır.

Püf Nokta

- Divan şiirinde de şairler gerçek adlarının yerine mahlas kullanmışlardır. Bu durum divan ve halk edebiyatları arasında ortak bir özelliktir.

LEB - DEĞMEZ (DUDAKDEĞMEZ)

- Âşıkların yeteneklerini sergilemek ve ortaya koymak için başvurdukları bir yöntemdir. Dudak ve diş dudak ünsüzleri kullanmadan şiir söylemedir.
- Şairler dudaklarının arasına dikey vaziyette bir iğne koyarak içinde bu ünsüzlerin bulunmadığı şiirler söylemeye çalışırlar. Bu ünsüzlerden birini telaffuz eden âşık hem yarışmayı kaybedecektir hem de aşığın dudağına iğne batacaktır.

DEDİM - DEDİLİ SÖYLEYİŞ

- Bu tarz söyleyişe **müracaa** da denilir. Bu şiirler daha çok **koşma** ve **semai** nazım biçimleriyle icra edilirler. Bu tarzda yazılmış şiirlerde âşık ve sevgili "dedim - dedi" ifadesine bağlı olarak karşılıklı konuşurlar.

TARİH DÜŞÜRME

- Divan edebiyatından âşık edebiyatına geçen bu uygulama **ebced** hesabına dayanmaktadır.
- Âşıklar bu tarzda yazdıkları şiirlerde kıtlık, yangın, salgın, savaş gibi toplumu ilgilendiren olayları ve kendi doğum tarihlerini bildirmişlerdir.

NAZİRE SÖYLEME

- Divan edebiyatından âşık edebiyatına geçen bir uygulamadır. Her iki edebiyatta da görülür.
- Nazire, bir şairin şiirine başka bir şairin aynı uyak ve ölçüde benzerini yazmasıdır.
- Âşık edebiyatında da pek çok âşık, kendi ustalarının şiirlerine nazire yazmışlardır.

SAZ ÇALMA

- Temeli İslamiyet'ten önceki Türk edebiyatına dayanan âşık edebiyatı temsilcileri o dönemdeki ozan, kam ve baksılar nasıl kopuz çalmışlarsa kendileri de şiirlerini sazla icra etmişlerdir.
- Saz çalabilen âşıklara **saz şairi** denilirken saz çalmayan şehrili ve eğitilmiş âşıklara ise **kalem şairi** ifadesi kullanılmıştır.

ÂŞIK EDEBİYATININ KAYNAKLARI

Âşık edebiyatı araştırmacıları âşık şiiriyle ilgili olarak iki kaynak gösterirler:

A) Sözlü Kaynaklar

- Bunlar halk arasında **kaynak kişi** adını verdiğimiz insanlarımızdan yapılan derlemelerdir. Bu derlemeler daha çok yaşayan âşıklardan yapılmaktadır.
- Onlara bu şiiri kimden öğrendiğini sorduğumuzda kendinden daha yaşlı olan bir âşığın adını söylerler.
- Âşıklar dinledikleri bu şiirleri çeşitli sebeplerle değiştirebilirler. Hatta hatırlayamadığı yerlere kendisi eklemeler yapabilmektedir.
- Bu sebeple sözlü kaynaklara ihtiyatla yaklaşmamız gerekmektedir. Ancak bu derlemeleri de yapmayacak olursak bu eşsiz kültür mirası unutulup gidecektir

B) Yazılı Kaynaklar

1. Cönkler

- Genellikle dikey olarak aşağıdan yukarıya doğru açılan, halk arasında **dana dili** veya **sığır dili** gibi adlarla da bilinen, içerisinde âşık şiirinin yanı sıra az da olsa divan şiirinin de örneklerinin bulunduğu defterlerdir.
- Bunların dışında cönklerde, mâni, atasözü ve bilmece gibi anonim ürünlerin yanı sıra, folklorun çeşitli alanlarından örneklerle de rastlanır. Bazı cönkler ise günlük gibidir.
- Saz şairlerinin ürünlerinin toplandığı cönklerle, yazmalara ve defterlere **supara** da denilmektedir.
- Yine **gemi** anlamına gelen ve içinde çeşitli konuların yer aldığı defterlere **sefine** de denilmektedir. M. Şakir Ülkütaşır bir makalesinde ‘türkü, mâni, destan, koşma, atasözü, fıkra, hikâye, nefes, mersiye, ilâhi, dua, hutbe vs. gibi millî, dinî şiir ve mensureleri ihtiva eden elyazması dergilere cönk denildiğini belirterek bu tür eserlerin içeriğini etraflı bir şekilde vermiştir.

Cönklerin Özellikleri

- Cönkler **Arap** harfleriyle yazılmışlardır. Cönkler genellikle besmele ile başlar ve temmet (tamamlandı) ifadesi ile son bulur.
- Cönkleri kaleme alanların bazılarının kültür ve eğitim seviyeleri düşük olduğu için, yazının **imlâsı** pek sağlıklı değildir.
- Cönklerde belirli bir ölçü yoktur. Bu tür eserlerin hazırlanması sırasında cönkü yazanın zevki ve elinde bulunan kâğıtların boyutları ön plana çıkmaktadır.
- Cönklerde bir konu sınıflaması yoktur. Cönklerin içerisinde boş yapraklar olabilir.
- Cönklerde şiir türleri veya şekillerinin başına koşma, türkü, ilahi, şarkı, gazel, destan, beyit, müseddes vb. kavramlar yazılmaktadır. Ancak zaman zaman konu başlıkları ile şiirin birbirini tutmadığı gözden kaçmamaktadır.
- Cönklerin içerisinde ayrıca **dua**, hutbe, **büyü**, halk hekimliği, **veterinerlik**, tarihi olaylar ve cönk yazarların kişisel bilgileri de bulunur.
- Cönklerde sadece halk şairlerinin değil aynı zamanda **divan** şairlerinin şiir örnekleri de görülür.
- Cönkler uzunlamasına, yani aşağıdan yukarıya doğru açılan, çoğu meşin kaplı, ciltli, bazen birkaç renkli kâğıttan meydana getirilen **dikdörtgen** bir defterdir.
- Cönklerde büyük ölçüde yaprak ve sayfa numarası yoktur. Numarası olanlara ise daha sonra bu numaralar verilmiştir.
- Cönklerde standart bir ölçü yoktur. Eni, boyu birbirini tutmaz. Cönkler genelde defter biçimindedir.
- Cönkün yazarı belli değildir. Cönkü bir kişi de birden fazla kişi de yazmış olabilir.

2. Tezkireler

- Divan şairlerinin sanatlarından ve eserlerinden söz eden tezkirelerde, az da olsa âşıklardan söz edilmektedir.

3. Seyahatnameler

- Bilhassa çok zengin bir kültür derlemesi olan Evliya Çelebinin Seyahatname adlı eserinde divan şairlerinin yanı sıra âşıklardan da söz edilmektedir. Ancak bu tür eserlerde zaman zaman bilgi yanlışlarıyla da karşılaşmaktayız.

4. Menakıpnameler

- Bu tür eserler daha çok dinî-tasavvufî Türk halk şairleri için iyi birer kaynaktır. Bugün başta Yunus Emre olmak üzere Sarı Saltuk, Hacı Bayram Veli, Hacı Bektaşî Veli ve benzerlerinin gerçek hayatlarından daha çok menkıbevi hayatları öne çıkmaktadır. Onlarla ilgili bilgileri de büyük ölçüde menakıpnamelerde bulabilmekteyiz.

5. Divan-ı Lügâti't-Türk

- İlk derleme eserimiz Divan-ı Lügâti't-Türk, ilk şairlerimizden Çuçi'nin adına yer vermesinin ötesinde içerdiği bir bölümü aruz vezniyle yazılmış 200'ün üzerindeki manzumeye (dörtlük ve beyit şeklinde) Türk şiiri araştırmacılarının ilk kaynakları arasındadır.

CÖNK ÖRNEĞİ

ÂŞIKLARIN SINIFLANDIRILMASI

1. Eğitim Durumlarına Göre

- Bu hususta ilk sınıflamayı **Fuat Köprülü** yapmış ve şairleri iki başlık altında toplamıştır:
  - Kalem şairleri:** Saz çalamayıp sadece şiir söyleyen şairlerdir.
  - Meydan şairi:** Halk toplantılarında doğaçlama olarak da şiirler tertip eden ve onları sazları ile çalıp söyleyen şairlerdir.

Hap Bilgi

- Âşık edebiyatının ilk kalem şairi, 19.yüzyılda yaşamış olan **Ruhsatî**'dir.
- Ali Berat Alptekin** âşıkları eğitim durumlarına göre aşağıdaki şekilde sınıflandırmıştır:
  - Ümmî âşıklar:** Genellikle öğrenim görmemişlerdir. Saz çalmasını bilenlerin yanında, çalamayanlar da vardır. Hazırlıksız olarak şiir söylerler. Şiirleri büyük ölçüde millî veznimiz hece vezniyledir: Âşık Veysel, Fehmi Gür vb.
  - Okuma yazma bilen âşıklar:** Bu âşıklar öğrenim görmüşlerdir, saz çalmasını bilirler. Şiirleri hece vezniyledir. Ayak (kafiye) konusunda, muamma hazırlama ve çözmede başarılıdırlar: Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova, Yaşar Reyhanı, Hacı Karakılıç vb.
  - Kalem şairleri:** Saz çalmasını bilmezler, öğrenim görmüşlerdir, şiirleri büyük ölçüde hece vezniyledir: Halil Karabulut, Erzurumlu Ümmânî Can.

2. Yetiştikleri Çevreye Göre

a. Şehir ortamında yetişen âşıklar:

- Genellikle şehirlerde yaşayan ve divan edebiyatından etkilenen şairlerdir.
- Hem halk hem de divan şiiri tarzında şiirler yazmışlar
- Arapça ve Farsça sözcüklere genişçe yer vermişler.
- Bu şairler, hece ve aruzu birlikte kullanmışlardır.

Örnek

- Erzurumlu Emrah
- Kırımlı Âşık Gevheri
- Bayburtlu Zihni
- Konyalı Âşık Ömer

b. Köy ortamında yetişen âşıklar

- Yaşamlarını köylerde sürdüren, kent kültüründen ve divan edebiyatından hiç etkilenmeden halk şiiri geleneğine bağlı kalan şairlerdir.
- Aruz ölçüsünü kullanmamışlar, şiirlerini hece ölçüsü ile söylemişlerdir.
- Okuma yazma konusunda zayıf kalmışlardır.

Örnek

- Âşık Veysel
- Çıldır Âşık Şenlik
- Âşık Ruhsatî
- Âşık Minhaci
- Âşık Meslekî
- Âşık Noksanî

c. Göçebe ortamda yetişen âşıklar

- Köy köy, şehir şehir dolaşan âşıklardır. Bunlar eğitim görmedikleri için divan edebiyatından etkilanmemişlerdir.
- Hece ölçüsünü kullanmışlardır Dilleri ise sadedir.
- Bu şairler, geleneksel şiir anlayışını sürdürmüştür

Örnek

- Âşık Karacaoğlu
- Âşık Dadaloğlu
- Narmanlı Sümmani
- Âşık Köroğlu

d. Askerî ortamda yetişen âşıklar

- Orduda özellikle de Yeniçeri Ocağı'nda yetişen âşıklardır. Bunlar katıldıkları savaşlarla ilgili kahramanlıkları dile getiren şiirleri ile tanınmışlardır.
- Ölçü, dil ve anlatım yönünden geleneksel şiir anlayışına bağlıdırlar.

Örnek

- Âşık Ömer
- Kayıkçı Kul Mustafa
- Âşık Bahşî
- Âşık Armutlu
- Âşık Çırpanlı
- Âşık Kul Çulha
- Geda Muslu
- Âşık Hasan
- Öksüz Dede

e. Dini-tasavvufi şiir söyleyen âşıklar

- Din ve tasavvuf konularında şiirler söyleyen âşıklar geleneğinin, on ikinci yüzyılda Ahmet Yesevi ile Orta Asya' da başlayan tasavvuf edebiyatının on üçüncü yüzyılda Anadolu'da Yunus Emre ile devam ettiğini görmekteyiz.
- Dini-tasavvufi âşıklar, tasavvuf edebiyatının Anadolu'daki bir uzantısıdır. Ahmet Yesevi müritlerinin Anadolu'da açtığı çeşitli tarikat ve zaviyelerle tasavvuf edebiyatı büyük bir gelişme göstermiştir.

3. Yetiştikleri Bölgelere Göre Âşıklar

Batı Türkleri arasında 16. yüzyıldan bu yana (Azerbaycan, Türkiye ve Balkanlar) âşıkların temsilcileri vardır. Bu üç coğrafyada âşık şiiri şekil ve içerik bakımından benzerlikler göstermektedir. Bununla beraber geçmişten günümüze âşıkların yoğun olarak yetiştikleri çevreler vardır.

a. Doğu Anadolu Bölgesi

- Doğu Anadolu Bölgesi'nin Kars, Ardahan, Iğdır, Artvin, Ağrı (Tutak ve çevresi), Van (Erciş ve çevresi), Erzurum, Gümüşhane, Bayburt ve Erzincan illeri âşıklık geleneğinin geçmişten günümüze yoğun olarak yaşatıldığı coğrafyadır.
- Anadolu sahasının ilk âşığı **Baykan (Bıkan)** bu bölgede yetişmiştir. Bununla beraber 19. yüzyıla kadar bölgede yetişen âşıklar hakkında fazla bir bilginiz yoktur. Bu yüzyıldan itibaren ise bölgede çok sayıda âşık yetişmiştir.
- Âşıkların yetişmesindeki en büyük etken bölgenin 40 yıl boyunca Rus işgaline uğraması, zor tabiat şartları, imkânsızlıklar ve geçim zorluklarıdır.
- Bölge âşıkları **Çıldırılı Âşık Şenlik** ve **Narmanlı Sümmanî**'yi kendilerine örnek alırlar.

Hap Bilgi

Doğu Anadolu'da yetişen âşıklar

- Ardahan:** Posoflu Müdamî, Posoflu Zülâî
- Çıldır:** Âşık Şenlik, Âşık Şeref Taşlıova
- Kars:** Gülistan Çobanlar, Murat Çobanoğlu, Kağızmanlı Hıfzî
- Ağrı:** Eleşkirtli Öksüz Ozan
- Van:** Ercişli Emrah, Ahmet Poyrazoğlu
- Artvin:** Efkarî
- Bayburt:** Bayburtlu Celâlî, Bayburtlu Zihnî
- Erzurum:** Narmanlı Sümmanî, Yaşar Reyhanî Erzurumlu Emrah
- Erzincan:** Çayırılı Davut Suları

b. İç Anadolu Bölgesi

- İç Anadolu Bölgesi'nde Sivas, Tokat, Çorum, Yozgat, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Konya ve çevresi âşıkların yoğun olarak yaşadığı illerdir.
- Bölgede hem dinî-tasavvufî Türk halk şairlerinin hem de saz şairlerinin yetiştiğini biliyoruz.
- Önder olarak seçilen âşıklar arasında **Deliktaşlı Ruhsatî** ve **Develili Seyranî** öne çıkmaktadır.

Hap Bilgi

İç Anadolu'da yetişen âşıklar

- Sivas:** Âşık Veysel, Ruhsatî, Minhaci
- Kayseri:** Âşık Hasan, Develili Seyranî
- Yozgat:** Yozgatlı Hüznî
- Kırşehir:** Âşık Said
- Niğde:** Âşık Tahin, Kemali Baba
- Konya:** Âşık Ömer, Âşık Şem'i

c. Akdeniz Bölgesi (Çukurova)

- Akdeniz Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Adana, Osmaniye, Hatay, Mersin ve Kahramanmaraş illerinde çok sayıda âşık yetişmiştir.
- Bölge âşıkları kendilerine önder olarak hep **Karacaoğlu**'nı seçmektedirler.

Hap Bilgi

Akdeniz Bölgesi'nde yetişen âşıklar

- Adana Kozan:** Âşık Deli Hazım, Âşık İmamî
- Feke:** Âşık Eyyübî, Âşık Hacı Karakılçık
- Osmaniye Kadirli:** Âşık Feymanî
- Elbistan:** Âşık Mahzunî Şerif
- Hatay:** Âşık Gül Ahmet Yiğit

d. Karadeniz Bölgesi

- Bölge sınırları içerisinde yer alan Çankırı, Kastamonu, Bolu vb. illerimizde âşıklar yetişmiştir.
- Çankırı'dan Pinhanî; Kastamonu'dan Yorgansız Hakkî; Bolu'dan Dertli ve Figanî aklımıza gelen âşıklardan bazılarıdır.

e. Marmara Bölgesi

- Bölgedeki en önemli şehir İstanbul'dur. İstanbul'da semaî kahvelerinin bulunduğu mekânlar ile **Beşiktaş**, **Üsküdar** ve **Tavukpazarı** semtlerinde âşıkların saz çalıp şiir okuduklarını biliyoruz.
- **Fuat Köprülü**'den öğrendiğimize göre 19. yüzyılda İstanbul Tavukpazarı semtinde âşıkların lonca teşkilatı vardı. **Erzurumlu Emrah** da bir süre bu teşkilatın başkanlığını yapmıştır.
- Günümüzde Erzurum, Kars, Ardahan, Iğdır, Ağrı, Van ve Erzincan gibi illerimizden göç eden âşıklar, yoğun olarak Kocaeli, Bursa, İzmir ve İstanbul'a yerleşmiştir. Âşıklar, sanatlarını bu çevrede icra ederler

ÂŞIKLAR BAYRAMI VE ÂŞIKLAR ŞÖLENİ

- 16. yüzyıldan bu yana pek çok âşık toplantısı yapılmıştır. Ancak elimizdeki bilgilerden bunun ilk örneklerini 19. yüzyılda görmekteyiz. Bu toplantıları düzenleyenler arasında **Ziya Paşa**, **Ahmet Kutsi Tecer** ve **Feyzi Halıcı** dikkatimizi çekmektedir. Ancak âşıklar bayramının sistemli ve usulüne uygun olarak yapılması Cumhuriyet'ten sonradır.
- **1932** yılında Ahmet Kutsi Tecer'in öncülüğünde I. Sivas Halk Şairleri Bayramı yapılır. Bayrama, 14 âşık katılır, bunlardan birisi de Âşık Veysel'dir.
- 27 Şubat – 5 Mart 1938 tarihleri arasında o yıllarda Gümüşhane'ye bağlı bir ilçe olan Bayburt ilimizde Mahmut Kemal Yanbeğ'in öncülüğünde Bayburt Saz Şairleri Haftası düzenlenir. Bayrama dönemin valisi ve diğer üst düzey yöneticiler ve halk bu bayrama büyük ilgi gösterir.

- 30 Ekim 1964 tarihinde yapılan **II. Sivas Halk Şairleri Bayramı**'na, ülkemizin değişik bölgelerinden 10 âşık katılır.
- 07 – 09 Ekim 1966 tarihleri arasında **Feyzi Halıcı**'nın önderliğinde **Konya**'da düzenlenen Âşıklar Bayramı'na 16 âşık katılır. Bunlar arasında Ali İzzet Özkan, Murat Çobanoğlu, Davut Sularî, Dursun Cevlanî, Âşık Efkârî, Âşık Hasretî, Hüseyin Çırakman, Posoflu Müdamî, Sefil Selimî, Âşık Selmanî, Şemsi Yastıman ve Vahap Kocaman dikkatimizi çeken adlardandır.
- 20. yüzyıl âşık edebiyatının oluşmasında Konya Âşıklar Bayramı'nın etkisi büyüktür. Abdulvahap Kocaman, Murat Çobanoğlu, Sefil Selimî, Halil Karabulut, Âşık Hasretî, Şeref Taşlıova, Âşık Feymanî, Hacı Karakılıç gibi âşıklar kendilerinin yetişmesinde ve tanınmasında Konya Âşıklar Bayramı'nın payını hemen hemen her ortamda dile getirmişlerdir.
- Konya Âşıklar Bayramı bir dönem **Selçuk** Üniversitesi tarafından düzenlenmiş, daha sonra tekrar Konya Kültür ve Turizm Derneği ve **Konya** Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na devredilmiştir. Son 10 yılda ise çeşitli sebeplerden dolayı, âşıklar bayramı düzenli olarak yapılamamaktadır.
- Bu arada günümüz âşıklarına ve şiirlerine değer veren, onları maddi ve manevi bakımından destekleyen birkaç belediyemizi de anmak isteriz.
- Bunların başında **Tarsus** Belediyesi gelmektedir. Karaca Oğlan Şelale Şiir Akşamları Âşıklar Bayramı başlangıçta ulusal düzeyde iken daha sonra uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bursa Yıldırım Belediyesi son beş yıldır temmuz ayının ilk haftasında yaptığı bayramı geleneksel hâle getirmiştir. **Kars Belediyesi** Murat Çobanoğlu'nun anısına düzenlediği âşıklar bayramını geleneksel hâle getirmiştir. Osmaniye Belediyesi Âşık Feymanî adına düzenlediği **Osmaniye** Âşıklar Bayramı'nı son beş yıldır aralıksız olarak sürdürmektedir.

ÂŞIK FASILLARI

1. Hoşlama, merhabalaşma

- Âşıkların dinleyicilere hoş geldiniz deyip onları selamladıkları bölümdür.
- Genellikle hoş geldiniz, merhaba, safa geldiniz gibi redifler taşıyan ayak üzerine kurulu olduğu için bu adı alır. Fasıllarda âşıklar dinleyicileri bu redifli birer dörtlülle selamlarlar.
- Bu tür şiirler farklı âşıklarca söylenmesine rağmen aynı ayak ve aynı ölçüde oldukları için bir şiir bütünlüğündedir.
- Bununla birlikte dışarıdan gelen âşık için ev sahibi sayılan âşık tarafından hoşlama ile karşılanması da gelenektir.
- Bu bölümü âşıklardan herhangi biri tek başına yapabildiği gibi fasıla katılan âşıkların aynı ayakla birer dörtlülük okuması şeklinde de yapılmaktadır.
- Merhabalaşma bölümündeki deyişlerde genellikle fasılın önemli konukları (vali, kaymakam, başkanlar, temsilciler vb.) dörtlülüklerde söylenir.

ÖRNEK

Hoşlama

Âşıkların yarasına dermanlar hoş geldiniz
Erkânlar sonra sizler lokmanlar hoş geldiniz
Âşıkın gözyaşı derya ucudur deli gibi
Bizlere önder olan gaptanlar hoş geldiniz

2. Hatırlatma (canlandırma)

- Eski usta âşıkların şiirlerinden örneklerin verilip saygı gösterildiği bölüm olup burada karşılaşma yoktur.
- Âşıklar, bu bölümde kendilerinden önce yaşamış ve sevilen âşıkların deyişlerini sıra ile söylerler.
- Âşık fasıllarının diğer bölümlerinde de zaman zaman usta malı deyişlerin söylendiği olursa da âşık fasıllarında usta malı deyişler bu bölümde yer alır.
- Gelenekteki şekliyle usta - çırak ilişkisi olmayan yörelerdeki fasıllarda usta malı deyiş okunmaz. Ancak zaman zaman fasılın herhangi bir yerinde Köroğlu, Karacaoğlu, Dadaloğlu vb. usta âşıklardan güzellemler, koçaklamalar okunur. Bazen de usta âşıklar için âşıklarca söylenmiş şiirler okunur.

ÖRNEK

Hatırlatma

Gerçek muradını fânî cihanda
Kim almış ki sen alasin Ferrahi
Bu garip yolcuyla bu yıkık handa
Kim kalmış ki sen kalasin Ferrahi

Emine'n bakmamış kanlı yaşına
Düşürmüş sevdanın can telâşına
Gülmedi yazmışlar mezar taşına
Kim gülmüş ki sen gülesin Ferrahi

3. Tekellüm

- Fasılın en önemli bölümüdür. Âşıkların güçlerini ve hünelerini göstermeleri burada gerçekleşecektir. Âşıklar bu bölümde kendilerini gösterme fırsatı bulurlar.
- Âşık fasıllarında en geniş ve en çok beceri isteyen bölüm tekellüm bölümüdür. Bu gelenek daha çok iki âşıkla yapılmaktadır. Halkın isteği üzerine ya da âşıkların kendi aralarındaki rekabete göre belli bir konu üzerinde yapılır.

ÂŞIK EDEBİYATI

- İki âşık, verilen ayağa göre belirli bir konuda birbirlerini taşıyarak yarışır. Birçok yörede tekellüm bölümü belirli bir düzen içinde yapılmayıp güçlü ve rekabet halinde olan iki âşığın yarışması şeklindedir.
- Koşma dörtlüklerinin paylaşarak sıra ile karşılıklı olarak çeşitli konularda ve çeşitli ayak düzenlerine uyularak daha çok yarışma psikolojisi ile yapılan karşılaşmalardır. Halk arasında **tekerleme** de denir
- Bu yarışmada iki âşık önce dörtlüklerle kendilerini tanıtır, sonra konuya girerler. Söylenen ayağa bağlı olarak kendilerin överler. Birbirlerinden üstün olduklarını hünerleriyle göstermeye çalışırlar. Yarışmanın en hızlı yerinde birbirine aşağılayıcı, yerici, hakaret edici ve küçük düşürücü dörtlükler söylerler. Bu değişme dinleyicinin en beğenerek izlediği bölümdür.
- Yarışmanın ilerleyen bölümünde âşıklar birbirlerine üstünlük sağlayamamışlarsa her iki âşık birbirine söylemiş oldukları kırıncı sözlerden dolayı özür diler. Sonra birbirlerinin övülecek özelliklerini sıralayarak yarışmayı bitirirler.

Bu bölüm kendi içinde sekiz safhaya ayrılır:

- Açılış
- Öğütleme
- Bağlama (muamma)
- Sicilleme
- Yalanlama
- Taşlama - Takılma
- Tüketmece - Daraltmaca
- Uğurlama - Methiye

a. Açılış

- En yaşlı âşığın veya ev sahibi konumundaki âşığın, dar olmayan bir ayakla deyişmeyi açmasıdır.
- Âşık “düzayak” veya “geniş ayak” denilen kafiyei sağlayacak kelimelerin bol olduğu bir ayakla deyişmeyi açar.
- Bu bölümde konu sınırlaması, kıta sayısı sınırlaması yoktur. Âşıklar karşılaşma sebeplerini dile getirdikleri gibi istedikleri herhangi bir konuda açılan ayağa uyarak sohbet tarzında söyleşirler.

ÖRNEK

Huzuri

Hurûfat usûlü yol erkân budur
Mala noktasızdır Âşık Efkârî
Âşık isen bu manayı bilirsün
Taban cansız yürür canım Efkârî

Efkârî

Âşık olan her imlâya âşnâdır
Mola noktasızdır canım Huzûrî
Hayal gibi geçmektedir yaz ve kış
Zaman cansız yürür canım Huzurî

Huzuri

Hele şairlerin daim güttüğü
Dava noktasızdır canım Efkârî
Bu kadar akar da bulutlar kalmaz
Umman cansız yürür canım Efkârî

b. Öğütleme

- Burada iki âşığın birbirine nasihat vererek yol göstermesi ve tecrübeleri aktarması yer alır.
- Dörtlük sayısı sınırlı değildir. Âşıklar yeri geldiğinde karşısındaki âşığı uyarmak daha fazla ileri gitmemesi için bir iki dörtlük söyledikleri de olur.

ÖRNEK

İlhamî

Mademki veriyon ustalık süsü
Hakikat ilmine gir güzel güzel
Gel âşık sen bana olma ha asi
Bilmediğin şeyi sor güzel güzel

Feymanî

Dikkat et karşıda kusur arama
Sen nefsine öğüt ver güzel güzel
Benlik ile Hak'tan kaçıp yıran
Eline yüzüne vur güzel güzel

c. Bağlama (Muamma)

- Tekellümün bu en zor bölümünde âşıklar birbirlerinin çeşitli alanlardaki bilgilerini ölçerler. Genellikle dar ayaklar tercih edilir. Dinleyicilerin zevkle takip ettikleri bölümlerin başında gelir.
- Âşık karşılaşmalarında en önemli bölümlerden biri muamma bölümüdür. İki âşık birbirlerini dini, tasavvufi ve İslâmî menkıbeler konusunda sınarlar.
- Bu bölümde çok kere **zor ayaklara** da başvurulur. Âşıklar birbirlerini hem bilgi hem de sanat yönünden zorlarlar.
- Bağlama, muamma adıyla da anıldığı için âşıklık geleneğinde yer alan askı - muamma ile karıştırılmaktadır. Askı şeklindeki muammalar daha çok anonim bilmece karakterindedir. Soruların cevapları canlı veya cansız cisimlerdir. Bağlama grubuna giren muammalar ise iki âşığın birbirinin bilgisini ve sanattaki hünerini yoklama esasına dayanmaktadır.
- Klasik edebiyatta da örnekleri bulunan “ol nedir kim” ibaresine benzer ibarelerle başlayan lügazlarla âşık tarzı şiirdeki “ol nedir ki” ibarelerinin kullanıldığı muammalar farklıdır.

ÖRNEK

Âşık Hacı

Bir sualim vardır Âşık İmamî
Kutsal kitabının başını söyle
İnan ki sözlerim gayet samimî
Doluya dokunma, boşunu söyle

Âşık İmamî

Sualine cevap istersen benden
Besmele Kur'an'ın başı değil mi?
Manasız mantıksız söz olmaz senden
Cahillerde sözün boşu değil mi?

Âşık Hacı

Hak emrini vahiy ile bildirdi
İsa'yı sağ iken göğe kaldırdı
Ol Gabil, Habil'i niçin öldürdü
İsmi ne, Gabil'in eşini söyle

d. Sicilleme

- Karşılaşmaya yer vermeyen bölümlerdir.
- Bağlama muamma bölümünde iddialı ve rekabet halindeki âşıklardan yenen âşık, yenilen âşığı hicveder. Soyu ve kişiliği ile ilgili acı sözler söyler. Gerekli durumlarda karşısındaki âşığı uyarmak isteyen âşık, fasıllar dışında da sicilleme yapar.
- Atışmalarda yarenlik olsun diye yapılmaya başlanmıştır. Atışmalarda âşıklar birbirlerine takılırlar. Sicilleme doğulu âşıklarda yaygın bir gelenektir. Güneyli âşıklarda, âşığa takılma özelliği taşır.
- Günümüz âşıklık geleneğinde atışmalarda rekabet halinde olan âşıkların bağlama sonunda kırıcı olmayacak şekilde takılmasıdır. Genç âşıkları uyarmak için yapılır.
- Eski âşıklar sicillemeyi daha çok yaparken âşıklar buna pek rağbet etmemektedir. İstenildiğinde yalnızca sahnede yapılıyor. Genel olarak âşıklar kırıcılığa yol açtığı için pek tasvip etmiyorlar.

ÖRNEK

Âşık Şahballı

Gençliğinde doğru yola gidiyon
Korkarım sonradan azarsın âşık
İstikamet yolun doğru şimdilik
Korkarım yolunu bozarsın âşık

Âşık Hacı

Bundan önce benim sadık dostumdun
Niçin yavaş yavaş yozarsın âşık
Öğüt versem öğüdünden almazsın
Niçin doğru söze kızsarsın âşık

Âşık Şahballı

Varsak Türkmenlerdenmiş senin soyun
Ölçtüm, biçtim gayet güzelmüş huyun
İki metreyi geçiyor bak boyun
Çam ağacı gibi uzarsın âşık

ÂŞIK EDEBİYATI

e. Yalanlama

- İnandırması güç yalanların söylendiği bir bölümdür.
- Fasılların en ilginç bölümlerindendir. Âşık fasıllarının karşılıklı paylaşılan koşma dörtlüklerinden oluşan bölümüdür

ÖRNEK

Yalanlama

Bir pamuk büyüdü bizim tarlada
Dallarına ben de şaştım duydun mu?
Çıktım da üstüne toplayım derken
Kırk metre yerden düştüm duydun mu?

Bu nasıl hikmettir bilmek istedim
Her tarafa methin salmak istedim
Kökünü ucunu bulmak istedim
Beş yüz metre kuyu deştim duydun mu?

f. Taşlama - takılma

- Âşıklar, bir topluluğun, bir yerin veya birbirlerinin kusurlarını, ayıplarını, kötü ve çirkin taraflarını veya kendilerine garip gelen olayları dile getirirler.
- Bu bölümde âşıklar; bir olayı, arkadaşlarını, hatta kendilerini eleştirip gerekirse taşlarlar.
- Taşlamalar müstakil şiirler olabileceği gibi koşma dörtlüklerinin paylaşılması esasına dayalı karşılıklı deyişler şeklinde de söylenebilir.
- Âşıklar taşlama ve takımları toplantılarda, eğlencelerde, oda sohbetlerinde, sevinç hallerinde, üzüldüklerinde iki âşık karşılaştığında, âşığın çok sinirlenmesi halinde, dinleyicinin hüzünlendiği durumlarda, âşık toplantılarının gereği olarak yaparlar.
- Âşıklar, taşlama ve takılmayı ayırırlar. Takılma, kinci olmadan yapılan şakalaşmalardır. Bazen hoş olmayan, gelenekte tasvip edilmeyen takımlar da olur. Taşlamada haksızlığa bir protesto vardır. Taşlama bazen kişiyi uyarmak, mesaj vermek için de yapılır.

ÖRNEK

Taşlama-Takılma

Âşık Müdamî

Senin ile bir nazire oynayak
Amma söz içinden söz çıkartırım
Zahiri sıfatta dönüp dolaşma
Girer öz içinden öz çıkartırım

Âşık Kul Mustafa

Mevlam emretmese yağmur yağar mı?
Lök dengin bulursa gider ağar mı?
Kamil kuldan ham bir kelam doğar mı?
Kamil sözlerine naz çıkartırım.

Âşık Müdamî

Hangi daldan uçtun hangi dala konarsın
Akşam olur hangi dalda tünersin
Yaklaşma üstüme sonra yanarsın
Ateş püskürürüm köz çıkartırım

Âşık Kul Mustafa

Hiç düştün mü sen bu aşkın bendine
Akıl almaz ilimine fendine
Seni alırsam kol kemendine
Vurur yerden yere toz çıkartırım

g. Tüketmece - daraltmaca

- Buraya kadar birbirlerini yenemeyen âşıkların dar ayaklarla ve dudakdeğmezlerle birbirlerini zorladıkları bölümdür.
- Âşık fasıllarında zor ayakların yanı sıra lebdeğmez adı verilen **b, m, v, f** dudak ünsüzlerinin yer almadığı ayaklarla deyişme yapılır.
- Birbirlerinden üstün olduklarını ispatlamak isteyen âşıklar, bu zor ayaklardan bir veya birkaçıyla deyişerek hünerlerini göstermek isterler.

Hap Bilgi

- ✱ Âşık fasılların en zor bölümü tüketmece - daraltmaca bölümüdür.

ÂŞIK EDEBİYATI

ÖRNEK

Atışma-Lebdeğmez

Aştan ayrılanlar aşksız kalırlar
Ne esrara geçer ne sırta geçer
Seher salâsına edince edâ
Aradan kaç üstün esire geçer

Yaşar Reyhânî

İnsanların suçu arttığı anda
Yakalar yesirden yesire geçer
Köylüler çalışır kendi içinde
Tarlada dikenler nasıra geçer

Âşık Kul Nuri

Dolanır dağları, dolanır düzü
Dikenler insanı ısıtır geçer
Âşıklar sözünü söyledik durduk
Söylerken sözler ile nesire geçer

Âşık Tanrıkulu

ÖRNEK

Uğurlama

Âşıklar içinde mücevher satan
Ehl-i dil Şenliğim sen misen gardaş
Mağribden maşrika beyan ve beyan
Âlemde ürüşan sen misin gardaş

Sanki müzeyyendir gevherin fani
Lal-i zer yığmağı mücevher kani
Bir görenler bir de arzular seni
Can içinde şirin can mısın gardaş

ÂŞIKLIK GELENEĞİNDE SALAVATLAMA

- Salavattamalar geleneksel **güreşleri** ve **pehlivanları** konu almaları yönüyle kültür tarihine kaynaklık ederler.
- Meydan güreşlerinde pehlivanları halka tanıtan, güreş başlamadan dua okuyup meydana süren kişilere “**cazgır, meydan şeyhi, tellal**” denir.
- Cazgır, güreşe çıkan pehlivanları önüne aldıktan sonra seyircilere yüksek sesle onların adlarını, sanlarını, maharetlerini, ünlü güreş oyunlarını anlatarak tanıtır. Bundan sonra salavatlama adı verilen pehlivan duasını okuduktan sonra pehlivanları er meydanına salar.
- Salâvatçılar millî kıyafetleriyle dinî, millî hamasî destanlar okurlar, atasözlerini sıralarlar. Salâvatçılığı güreş yapmayanlar da yapabilir.
- Salâvatçılar, genellikle kendi tekerlemelerinden çok atasözleri, âşıkların usta malı şiirlerinden örnekleri veya bölümleri okuyarak pehlivanları salavatlarlar.
- Âşıklar salavatlamalarında güreş geleneğini anlatırlar. Pehlivanların piri olarak kabul edilen Hz. Hamza sık sık tekrarlanır. Hz. Muhammed'e dua edildikten sonra, pehlivanlar savaşa gönderilir gibi er meydanına dualanarak gönderilir.

h. Uğurlama veya methiye

- Faslin sonunda, daha önce söyledikleri sözlerle birbirlerini inciten âşıkların rahatlama amacıyla söyledikleri şiirlerdir.
- Faslin son kısmında âşıklar birbirlerini rahatlatmak, beraberliği kabul etmek için güzelleme adı verilen birer koşma söyledikten sonra yine bir koşmanın dörtlüklerini paylaşarak birbirlerini överler veya ayrı birer deyişle işi tatlıya bağlarlar.
- Âşıklar bu bölümde karşılıklı söylemiş oldukları kinci sözlerden dolayı birbirlerinden manzum olarak özür dilerler. Birbirlerinin üstün yönlerini sıralayarak bu bölüme son verirler. Genellikle gönül alma için atışmaların son dörtlükleri kullanılır.
- Atışan âşıklar seyirciye de seslenerek kusur işledilerse özür dilerler. Bazen âşıklar arası kırınglık diğer fasıla kadar sürer. Yaşça küçük âşık sazla, sözle küskünlüğe son verdirmek için özür diler.

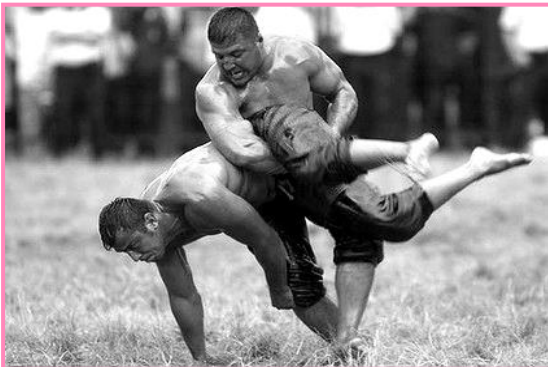
ÂŞIK EDEBİYATI

- Her iki pehlivana “Allah ikinizin de işin onara” denilerek alkış verilir. Pehlivanın nasıl olması gerektiği söylenir. Eski ünlü pehlivanların adları sıralanır, onların ünlü oyunları, güçleri anlatılır, güreş ağaları, geleneksel güreşi ve pehlivanları destekleyenler övülür. Güreşin mertçe, yiğitçe tutulması, pehlivanların nefesine hâkim olması, rakibin hasım, düşman olarak görülmemesi, hatır kırılmaması öğütlenir.
- Pehlivanların salâvatçılar tarafından eşleştirildikten sonra yönlerini kıbleye çevirmeleri, ellerini dizlerine koymaları, güreş öncesi dua etmeleri, galibiyet sonrası şükür namazı kılmaları İslâmî öğelerdir.
- Toplumumuzda pehlivanlık yiğitlik, güreşlerin yapıldığı yer, er meydanı olarak nitelendirilir.

ÖRNEK

Salavatlama

Bütün sporlar içinde
En ala güreşi gördüm
Mertçe güreşiyorlardı
Öz iki kardaşı gördüm

Yavrusuna nen çağıran
Kirmende kispet eğiren
Pehlivanları doğuran
Anaları dışı gördüm

Selimiye nurlarım
Hakka malum sırlarım
Kırkpınar'ın erlerini
Erenlerin eşi gördüm

ÂŞIKLIK GELENEĞİNDE SİCİLLEME

- Âşık edebiyatında yaygın olarak kullanılan nazım birimi dördlüktür. Ancak değişik zamanlarda değişik sebeplerle farklı nazım birimleriyle de yani beşli, altılı yedili ve daha fazla dize esasına dayalı şiirler de yazılıp söylenmiştir. Bunlardan biri de **sicilleme** adı verilen şiirlerdir.
- Sicillemeler, bugüne kadar **şeki** ismiyle incelemeye alınmışlardır. Şeki, **Kuzey Azerbaycan**'da bir yer ismidir. Söz konusu şiir bu yöreden etrafa yayıldığı için bu adı aldığı söylenir.
- Sicillemeler **7** ile **16** hece ile aynı kafiye ile en az **10** dizeden oluşan bent veya bentlerle söylenen; **nasihat**, **millîlik**, **mistik** ve belli bir **inanç** konularında söylenmesi gerekenlerin sayılıp döküldüğü şiirlerdir.
- Diğer yandan sicilleme **Azerbaycan**'da âşık şiiri-nin yanı sıra anonim halk şiiri olarak da kabul edilmiştir. Bu manzumeler aynı zamanda bir konudan diğerine geçilen tekerleme niteliğinde parçalarıdır.
- Mevsim törenlerinde ve düğünlerde kına yakılırken söylenen sicillemeler ezgilerle okunur. Metinlerde herhangi bir fikir bulunabileceği gibi şaka niteliğinde sözler de yer alabilir.
- Sicillemeler yapılarına göre, tek bent olan sicillemeler ve bentlerden oluşan sicillemeler diye ikiye ayrılır.
- Sicilleme (şeki) türünün Türk halk şiirindeki en büyük temsilcisi, 19.yüzyılda yaşamış olan ve kendi adıyla bir kol geleneği de meydana getiren **Çıldırî Âşık Şenlik** olmuştur.

a. Tek bent olan sicillemeler

- Âşık şiirinde bugüne kadar üzerinde pek durulmamış bir şiir şekli olan sicillemelerin farklı bir şekli “bütün mısraları aynı kafiye ve tek bent” halinde olanlardır.
- Bentteki mısra sayılan 16 ile 64 arasında değişir.

b. Bentlerden oluşan sicillemeler

- Sicillemeler en az on dizeden oluşur. İlk bentte bütün dizeler aynı kafiye ile kafiyeleşir. Bentlerin son dizesi veya son iki dizesi ilk bentle ilgili olarak kafiyeleşir.
- Sicillemeler, hece ile yazılırlar. Bentleri oluşturan dizeler birbiriyle kafiyeleşirler. Tek bent halinde olanların dize sayısı 16 ile 64 arasındadır. Dizelerin hece sayısı 14 ile 16 arasındadır.
- Birkaç bentten oluşan sicillemelerin bent sayısı 3 ile 9, bentlerdeki dize sayısı 11 ile 17, dizelerin hece sayıları 7 ile 16 arasındadır.
- Kafiye dizeleri ise son dize veya son iki dize hariç diğer dizeleri birbiriyle kafiyeleşir. Sicillemelerde öğüt, tasavvuf, millî konular ve Bektaşî inancı işlenir.

ÖRNEK

Tek bentten oluşan sicilleme

Atamız Âdem'den beri yaşarız hûb cân gibi
Hak bize vermiş mürüvvet gezmeli inşân gibi
Sığılayıp çıkma havaya adeta tufan gibi
Saldırıp mazluma pençe gire bir doğan gibi
Gahi demde hışma gelip adeta devrân gibi
Kaftan Kafa hükmedersin mühr-i Süleymân gibi
Olmayız dünya harisi âhır yalan gibi
İki hain güler yüze siyasi düşman gibi
Salma zuban kalbimize hem siyah yılan gibi
Öyle bir fikir taşır ki yutmağa evrân gibi
Kavil olup biz tutmuşuz hem cânı cânân gibi
Güler simalar gösterir samimi yârân gibi
Âdemoğlu mest olurlar duruma hayrân gibi
Amma lâkin bilmeliyiz âhır virân gibi
Gelen gider konan göçer kapısı yok han gibi
Emr-i Hakk'a razıyız biz hazırız kurbân gibi
Ayrırır seni hanenden cesed-i üryân gibi
Yükletip ecel göçünü sevk eder kervân gibi
İletirler bir sahaya yataksız mihmân gibi
Kucarız kara toprağı esaslı mekân gibi

ŞAİR - NAME

- Âşık edebiyatında divan şairlerinin tanıtıldığı şuaratezkireleri kadar olmasa da âşıkların birtakım niteliklerini sıralayan “âşıklar destanı, ozanlar şiiri, tekerleme, **âşıklar serencamı**, şairname, **âşık-name**” gibi adlarla anılan ya da belli bir bölge âşıklarını konu edinen şiirler vardır. Bu şiirlere genellikle **şair - name** adı verilir.
- Şair-nameler, on birli, bazen de sekizli hece ölçüsüyle yazılırlar.
- Şair-namelerde bilinen ve yaşadığı çağda iz bırakan âşıkların adlarına yer verilir.
- Ayrıca hangi âşıkların kendisinden sonraki âşıklarla tanındığı, hangi niteliklere sahip olduğu şair-namelerden öğrenilebilir.
- Şair -nameler âşıklarla ilgili araştırmalarda önemli bir kaynaktır. Ancak bir âşık hakkında verilen yorumlarda şair-name sahibinin öznel görüşünün bulunacağı bilinmelidir.

Hap Bilgi

* Şair-nameler farklı yöntemlerle yazılmıştır

1. Elif- name düzeninde şair - nameler
  - Arap alfabesindeki harf sırasına göre şair - name
  - Latin alfabesindeki harf sırasına göre şair - name
2. Bektaşî inancı ile yazılmış şair - nameler
3. Âşığın yakinen tanıdığı şairleri konu ettiği şair - name
  - Şairlerin tanıtıldığı ve özelliklerinin konu edildiği şair - name
  - Kıyasa dayalı şair - name
  - Âşıkların dertlerinin konu edildiği şair - name
4. Yöre âşıklarını konu alan şair - nameler
5. Âşık kolunu konu alan şair - nameler
6. 20. yüzyıl âşıklarını konu alan şair - nameler
7. Âşıklık geleneğini konu edinen şair - nameler
8. Karşılaşma olarak söylenmiş şair - nameler

Püf Nokta

- * Türk edebiyatında ilk **şair-name** örneğini 17.yüzyıl saz şairlerinden **Âşık Ömer** vermiştir. 38 dörtlükten oluşan ve 105 şairden söz eden bu şair-name, türünün en eski örneğidir.

Bilgi Hazinesi

- * **Şair - name türünde örnek veren şairler**
  - Âşık Ömer
  - Âşık Bosnavî
  - Âşık Gubari
  - Âşık Hızri
  - Âşık Sun'î
  - Âşık Feryadi
  - Âşık Noksani

ÖRNEK

ŞAİR - NAME

Deli gönül nice âşıklar geçti
Onların derdinden derdim ziyade
Sefil **Ruhsat** nice bulandı coştı
Onların derdinden derdim ziyade

Sevdaya düşenin ciğeri dağlı
İşinden gücünden kalmaz mı eğli
Minhacî yedi yıl bekledi bağlı
Onların derdinden derdim ziyade

Yatamazdı hayâlinden halından
Haber yok idi dünya malından
Sümmân Baba geri döndü yolundan
Onların derdinden derdim ziyade

Sevda yaman imiş serime düştü
Yandım ateşine ciğerim pişti
Sefil **Âşık Şenlik** zehiri içti
Onların derdinden derdim ziyade

Karac'oğlan saramadı yârini
Yunus yoldan döndü buldu pirini
Âşık Ömer Hakk'a verdi varını
Onların derdinden derdim ziyade

ÂŞIK OLMANIN BAZI SEBEPLERİ

- Âşık edebiyatı temsilcileri (ozan, âşık, kalem şairi, vb) çeşitli şekillerde (bade içerek, silsile yoluyla, şartların gereği, usta çırak ilişkisi) âşık olmuşlar.
- Bu husus **Fuat Köprülü**'den bu yana pek çok araştırmacı tarafından (Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz, Umay Günay, Ali Berat Alptekin vb.) çeşitli yönleriyle değerlendirilmiştir. Bu sebepleri daha anlaşılır olabilmesi için kendi arasında sınıflandırmanın yararlı olacağına inanıyoruz.

1. Bade İçerek Âşık Olma

- Bade içme; Şamanizm, destan, halk hikâyesi ve âşıklık geleneğinde en çok karşımıza çıkan olaydır. Rüyada usta bir şaman, bir destancı veya pir (Hazreti Hızır, aksakallı ihtiyar) elinden içilen bade ile kendinden geçme ve uyandıktan sonra şiir söyleme yeteneğine kavuşmayı esas alır.
- Anadolu sahası âşıklık geleneğinde çeşitli sebeplerle evinden ayrılan kahraman bir mezarlıkta, su yanında veya ıssız bir yerde uyuyakalır. Rüyasında Hazreti Hızır'ı veya pirleri görür. Hazreti Hızır, kahramana üç bade uzatır veya duruma göre bazı yiyecekler verir.
- Bunlardan birincisi Allah; ikincisi üçler, yediler, kırklar; üçüncüsü de bir güzelin aşkınadır.
- Kahraman üçüncü badeyi içtikten sonra günlerce baygın yatar. Sonra bir saz sesiyle uyandırılır.
- Ercişli Emrah, Çıldırılı Âşık Şenlik, Narmanlı Sümmânî, Bardızlı Nihanî, Posoflu Müdamî, Posoflu Zülâlî, Bayburtlu Celalî, Âşık Yaşar Reyhanî, Âşık Murat Çobanoğlu, Âşık Osman Feymanî, Âşık Şeref Taşlıova vb. gibi âşıklara pir dolusu bade içirilmiştir.
- Hem halk hikâyeciliği hem de saz şairliği alanlarının içinde önemli bir yeri olan **Köroğlu** da pir elinden bade içmiştir. Ayrıca onun mizacı gereği badenin şekli de değişmiş ve ona er dolusu bade verilmiştir.

- Badeli âşıkların büyük çoğunluğu **Umay Günay**'ın sistemleştirdiği şekilde, bade içme olayını dört safhada tamamlamışlardır:

a. Hazırlık safhası: Âşık ve maşukun bade içmeden önceki (âşık olmadan önceki) durumları

b. Rüya: Bir yerde (çeşme başı, harman yeri, mezarlık) uyuma, pir (aksakallı ihtiyar, derviş, Hazreti Hızır) elinden üç bade içilmesi

c. Uyanış: Baygın vaziyette yatan kahramanın saz sesini duyunca uyanması

d. İlk deyiş: Âşığın rüyada olanları şiirle ifade etmesi

2. Usta - Çırac İlişkisiyle Âşık Olma

- Âşık adayı genç, hayranı olduğu bir âşığın yanına çırac olarak girer. Çırac yıllarca âşığın yanında gezer, ondan geleneğin esaslarını, sazı ve şiiri öğrenir.
- Zamanla ustasından önce meclislere çıkar ve onun parçalarından okur. Sanatta belli bir aşamaya geldikten sonra, usta âşıkların da bulunduğu bir mecliste kendisine mahlas verilir. Böylece usta bir âşık olarak kendi mahlasıyla şiirler söyler, atışma yapar ve hikâye anlatır.

3. Sevdâ Yüzünden Âşık Olma

- Yaşadığı çevrede sevdiği bir kıza âşık olan genç, çeşitli sebeplerden dolayı sevdiğine kavuşamaz. Bazen de sevdiği kız bir başkasına verilir veya kaçar. Bütün bu acılara dayanamayan genç, yaptırdığı veya satın aldığı bir saz eşliğinde konuyla ilgili şiirler söylemeye başlar.

4. Kendi Kendine Âşık Olma

- Âşık şiirine ve âşıklığa yeteneği olan bir kimse; Karacaoğlan, Pir Sultan Abdal, Şah Hatayî, Çıldırîlî Âşık Şenlik, Erzurumlu Emrah, Dadaloğlu, Dertli vb. âşıkların şiirlerini önce dinler, sonra ezberler, daha sonra da saz çalmayı öğrenir. Bir süre sonra da usta âşıklara ve kendisine ait şiirleri saz eşliğinde söyler, ardından da kendisine bir mahlas seçer.

5. Âşık Meclislerini Takip Ederek Âşık Olma

- Daha çok Azerbaycan ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan âşık kahvelerinde, uzun kış gecelerinde ve Ramazan aylarında halk hikâyeler anlatılır.
- Günlerce, hatta yıllarca kahvede halk hikâyesi dinleyen genç, zamanla hikâyelerin türkülü kısımlarını ezberler.
- Bir süre sonra hikâye kahramanlarının ağzından söylenen şiirlerin yanı sıra kendinden parçalar okumaya, hatta kendi başından geçen bazı olayları nazım - nesir karışık olarak anlatmaya başlar.
- Bu arada saz çalmasını da öğrenir ve zamanla kendisine bir mahlas seçerek âşıklar arasına katılır.

6. Sazlı ve Sözlü Ortamlarda Âşık Olma

- Ozan-baksı geleneğinde kopuzun, âşıklık geleneğinde ise sazın önemli bir yeri vardır.
- Türkiye'de sazlı sözlü ortam daha çok düğünlerde, âşık kahvelerinde, cem ayinlerinde, şenliklerde, festival ve törenlerde karşımıza çıkar.
- Bu meclisleri takip eden genç, bir süre sonra usta malı parçaları ezberlemekte, mahlas seçmekte, daha sonra da kendisinden parçalar okuyarak âşıklar arasına katılmaktadır.

7. Yoksulluk, İşsizlik, Hastalık vb. Durumların Etkisiyle Âşık Olma

- Pek çok âşık yoksulluk, işsizlik ve hastalıkta, kendisine kimsenin yardım etmemesi üzerine dertlerini önce saz çalarak ve konuyla ilgili usta malı parçalar söyleyerek anlatır.
- Daha sonra da kendi kendine veya bir ustadan mahlas alarak konuyla ilgili şiirler söyler.

8. Kalıtım (İrsiyet) Yoluyla Âşık Olma

- Aile içinde babanın saz çalıp şiir söylemesi çocuklarına da geçer. Örnek verecek olursak Gülistan Çobanlar, **Murat Çobanoğlu**'nun babasıdır. Çobanoğlu, âşıklığı babasından öğrenmiştir.

ÂŞIK EDEBİYATI

9. Vatan Özlemi Yüzünden Âşık Olma

- Vatan özlemi, gurbet, ayrılık ve hasret gibi kavramlar bir araya gelince insan yüreğindeki ya da saz eşliğinde ya da sazsız olarak şiire döker.
- Zamanla kendisini geliştirir. Bir süre sonra kendi derdini bu parçalarda bulan halk, o şiirlerinin sahibini dinlemeye başlar. Bunun en güzel örneğini Avrupa'nın çeşitli ülkelerine giden vatandaşlarımız arasında yetişen âşıklar oluşturur.

10. Millî Duyguların Etkisiyle Âşık Olma

- Kore ve Kıbrıs Barış Harekâtı gibi savaşları yaşayanların anlattıkları, toplumun değişik kesimlerinden öne çıkan bir âşık tarafından saz eşliğinde söylenir. Bir süre sonra saz ve söz kabul görünce âşığa ve şiirlerine ilgi artar. Daha sonra da iletişim araçlarının yardımıyla âşık kendisini toplumun tüm kesimlerine tanıtır.

Püf Nokta

* Âşıklık geleneğinde âşık olma sebepleri

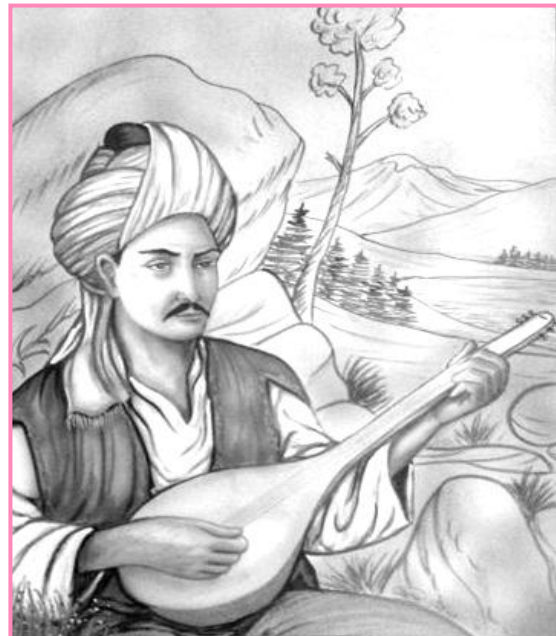
- Bade içerek âşık olma
- Usta - çırak ilişkisiyle âşık olma
- Sevda yüzünden âşık olma
- Kendi kendine âşık olma
- Âşık meclislerini takip ederek âşık olma
- Sazlı sözlü ortamların etkisiyle âşık olma
- Yoksulluk, işsizlik, hastalık vb. durumların etkisiyle âşık olma
- Kalıtım (irsiyet) yoluyla âşık olma
- Vatan özlemi yüzünden âşık olma
- Millî duyguların etkisiyle âşık olma

ÂŞIKLAR KAHVEHANESİ

Genellikle âşıkların toplandıkları ve bir âşık tarafından işletilen kahvehanelerdir. Bu kahveler âşıkların başlıca buluşma noktalarıdır. Burada mesleklerini icra eder, şehrin meraklıları bu faaliyetleri izlerler. Geçmişte **Şem'i** ve **Dertli**'nin kahvehaneleri ünlüydü. Günümüzde **Reyhanî** ve **Çobanoğlu**'nun bu tür kahvehaneleri bulunmaktadır.

ÂŞIKLAR VE DOĞUM YERLERİ

Köroğlu	Bolu Dört Divan ilçesi
Karacaoğlu	Çukurova
Kul Himmet	Sivas Banaz köyü
Âşık Gazi Hasan	Tameşvar
Âşık Ömer	Konya
Âşık Gevheri	Kırım
Ercişli Emrah	Van Erciş
Âşık Levni	Edirne
Dertli	Bolu Şahanlar köyü
Âşık Şem'i	Konya
Dadaloğlu	Çukurova Avşar boyu
Bayburtlu Zihni	Bayburt
Seyrani	Kayseri - Develi (Everek)
Âşık Şenlik	Kars - Çıldır
Ruhsati	Sivas - Kangal (Deliktaş)
Erzurumlu Emrah	Erzurum - Tambura
Sümmani	Erzurum - Narman
Âşık Hıfzi	Kars - Kağızman
Âşık Minhaci	Kangal - Deliktaş
Âşık Huzuri	Yusufeli - Zor köyü
Âşık Veysel	Sivas-Şarkışla - Sivrialan
Âşık Ali İzzet	Şarkışla - Höyük köyü
Âşık Hicrani	Bayburt
Yaşar Reyhanî	Erzurum - Alvar köyü
Âşık Mihmani	Kars - Mezra köyü
Şeref Taşlıova	Kars - Çıldır - Gülyüzü
Murat Çobanoğlu	Kars
Âşık Feymani	Adana - Kadirli - Azaplı
Mahzuni Şerif	Maraş - Afşin - Berçenek

ÂŞIK EDEBİYATI

ÂŞIK EDEBİYATI NAZIM BİÇİMLERİ

A) ÂŞIK EDEBİYATININ HECELİ ŞEKİLLERİ

1. KOŞMA

- Halk edebiyatının en çok kullanılan ve en çok tercih edilen nazım biçimidir.
- Genellikle 11'li hece ölçüsü kullanılır. Saz eşliğinde kendine özgü bir ezgiyle okunur.
- Lirik konularda yazılır, dili oldukça sadedir.
- Nazım birimi dördlük olup dördlük sayısı 3 ile 6 arasında değişir.
- Kafiye örgüsü **abab, cccb, dddb** şeklindedir.
- Son dördlüğünde şairin **mahlası** bulunur.
- Ezgilerine göre **Acem koşması, Kerem koşması, Gevheri koşması** gibi adlar alırlar.
- Karşılıklı konuşma biçiminde yazılmış koşmalar da vardır. Dedim - dedi şeklinde yazılan bu koşmalara **müracaa** adı verilir.
- Uyakları cinaslı olan koşmalara ise **cinaslı koşma**; dizelerinde iç uyak bulunan koşmalara ise **musammat koşma** denir.
- Aşk, sevgi, güzellik, yiğitlik gibi din dışı konuları işler ve konularına göre türlere ayrılır.
- Koşmaların yapı açısından **düz** koşma, **yedekli** koşma, **musammat** koşma, **ayaklı** koşma, zincirbent ayaklı koşma, **zincirleme**, **koşma** - **şarkı** gibi çeşitli türleri vardır.

Hap Bilgi

- Konu bakımından divan şiirindeki karşılığı **gazel**dir. İslamiyet'ten önceki **koşuğ**un devamıdır.

Hap Bilgi

- Ezgilerine göre **koşma çeşitleri** şunlardır:

- Sümmani Koşması
- Acem koşması
- Kerem koşması
- Gevheri koşması

Yapı Bakımından Koşma Çeşitleri

- a. Düz Koşma:** Adi koşma da denilen bu koşma çeşidi, ayrı bir özelliği olmayan sıradan koşma nazım şeklini karşılamaktadır. Uyak düzeni abab, cccb, çççd... veya xaxa, bbba, ccca olan ve hece ölçüsünün 8'li veya 11'li şekilleriyle söylenen ve 3 veya 5 dördlük civarında bir hacme sahip olan koşma türüdür.

ÖRNEK

Düz koşma

Bir sabah uğradım göl kenarına
Sunam beni gördü yüzmeye durdu
Çalındı çırpındı çıktı kenara
Elâ gözlerini süzmeye durdu

İstedim kendimi göle atam
Elimi uzatıp yavruyu tutam
Bir hâyâl eyledim sarılıp yatam
Vefâsız gönlümü üzmeye durdu

Emrah şahin almış bugün yalçını
Yel estikçe döker bele saçını
Arz-ı hâl eyledim visal bacını
İnci dişlerini dizmeye durdu

Âşık Emrah

ÂŞIK EDEBİYATI

b. Yedekli Koşma: Doğu Anadolu âşıkları arasında bilinmekle birlikte Azerbaycan âşıklık geleneğinde daha yaygın olan bu koşma çeşidi, iki farklı şekilde kullanılır.

- Birinci şekli koşmanın dörtlüklerinin ikinci ve üçüncü mısralarının arasına bir maninin (bayatı) yerleştirilmesi veya kafiye örgüsü maniye uymayan yedi heceli dörtlük veya beşliklerin konulmasıyla oluşturulur. Bu tür koşmaya yedekli koşma denilir.

ÖRNEK

Uyanmışım hâb-ı nazdan havf ilen
Kırklar dolusu verdi tabla raf ilen
Dolu tabla raf ilen
Divan durdum saf ilen
Öğüt almam laf ilen
Erenler taraf ilen
Yedi deryaları kûh-i Kaf ilen
Gavvazam kaynağa dalsam el kınar

- Yedekli koşmanın ikinci çeşidine ise yedekli beşli koşma adı verilir. Yedekli beşli koşmalar hecenin 8'li kalıbıyla oluşturulur, Bu koşmaların her bendinde iki kıta bulunur.
- İlk kıta beş, ikinci ve **yedek** olarak adlandırılan kıta dört mısradır. Birinci kıtanın ilk üç mısrası birbiriyle, dördüncü ve beşinci mısraları da ilk üç mısradan ayrı ve kendi aralarında kafiyelidir.
- Yedek denilen ikinci kıtanın dört mısrası kendi aralarında kafiyeli olmakla birlikte bu kıtaların ikinci mısraları birbiriyle ve dördüncü mısraları birbiriyle nakarattır.
- Bu düzen koşmanın diğer bentlerinde de aynen devam eder. Yani yedekli beşli koşmanın kafiye örgüsü aaabb-cccc, çççdd - cccc, eeeff - cccc şeklindedir.

ÖRNEK

Kars şehitler yatağıdır
Gazilerin ocağıdır
Laçın doğan durağıdır
Yaşatır mı kargaları
Kırdı hemen gür küffarı
Yurdu aldı baştan başa
Osmanlılar şanın koşa
Artırdın ey Muhtar Paşa
Binler yaşa binler yaşa

- c. Musammat Koşma:** Mısra sonlarındakine ek olarak mısra ortalarında da kafiyeli olan koşmalara denir. Musammat koşmalarda her mısranın birinci ve ikinci kısımları birbiriyle kafiyelidir. Bu yönüyle musammat koşmaların her dörtlüğü, kendi içinde iki dörtlük haline gelebilir.

ÖRNEK

Sevdim bir **dilberi** / gönül **serveri**
Dudağı **sükkeri** / em emcesine
Gezmişim her **yeri** / böyle bir **peri**
Görmedim **ekseri** / âdemcesine

d. Koşma - Şarkı

Koşmaların hane sonlarındaki mısraların tekrarlanmasıyla elde edilen özel bir şeklidir.

ÖRNEK

Salınarak yürü ceylan kuzusu
Kaçma maral kaçma ben avcı değilim
Seni sevmek imiş başım yazısı
Kaçma maral kaçma ben avcı değilim
Kâtibî kulunum yazı yazarım
Altın kalem ile tarih yazarım
Kâkülün teline inci dizerim
Kaçma maral kaçma ben avcı değilim

ÂŞIK EDEBİYATI

e. Ayaklı Koşma: İlk dördlüğün ikinci ve dördüncü, diğer dördlüklerin 4.mısrasından sonra ziyade adı verilen mısraların eklenmesiyle oluşturulmuş koşma çeşididir. Ziyadeler, asıl mısralara göre kısadır.

ÖRNEK

Ey benim can içre canım
Şuh nevcivânım olma bî-vefâ
Rahmeyle bana
Ben sana kurbanım gel kes gerdanım
Dök yerlere kanım tek ol âşina
Olma bî-vefâ
Nâr-ı aşkın serde düştüm derde
Şeklin perilerde yoktur kişverde
Ellerin hançerde zerrîn kemerde
Her gördüğün yerde gel kıyma bana
Can sana fedâ
Sevdim sen dilberi hûblar serveri
Gördüm şeklin peri oldum müşteri
Çeksen de hançeri kessen de bu seri
Gayrı şimden geri sen şah ben geda
Kul oldum sana

f. Zincirleme Koşma: Her dördlüğün son mısrasındaki kafiyeli kelimenin diğer dördlüğün başında tekrarlanmasına denir. **İade** sanatıyla kurulan koşmadır

ÖRNEK

O ki yaratıldık turâb-ı Tur'dan
Perverdigâr Hak Sübhânı biliriz
Turâbın aslını yarattın nurdan
Nurdan evvel bir **mekânı** biliriz
Mekânda var iken nice bin şehir
Anı ziynet kıldı ne murg-u meher
Günde yetmiş kere eyledi teher
Ana nisbet dü cihanı biliriz
Âşık Zülâîf

g. Zincirleme Ayaklı Koşma

Ayaklı koşmaların kısa mısraları (ziyade mısraları) veya kısa mısraların son kelimeleri kendinden sonra gelecek mısralarda tekrarlanan koşmalara zincirleme ayaklı koşma denilir.

ÖRNEK

Zincirleme Ayaklı Koşma

Gani Mevlâm düştüm **aşkın oduna**
Aşk oduna düştüm ciğerim kebâb
Söyündürmez **âb**
Âb akıyor benim iki **gözüm**den
Gözümden akan yaş hep olur şarab
Kerem et **Yârab**
Kerem et Yârabbi hâlim **yamandır**
Yaman oldu hâlim sana **ıyandır**
İyan oldu beyân âhir **zaman**dır
Âhir **zaman** oldu oku dört kitâb
Bulasın sevâb

h. Musammat Ayaklı Koşma

Hem musammat hem de ayaklı olma özelliklerine sahip koşmalara, musammat ayaklı koşma adı verilir.

ÖRNEK

Ey güzeller **şahı** âşıklar **ahı**
Kessin bizden **rahı** etme içtinap
Hak'tan et hicap
Yeryüzünün **mahı** diller **penahı**
Seversen **Allah'ı** çok kılma azap
Ey tasvir-i nikab
Sen hublar **âlası** cihan ranası
Kâkülün **sevdası** gönlün **havası**
Kaddin **dıllarası** aşkın **cılası**
Başımın **belâsı** kaşların mihrap
Eyledi harab

ÂŞIK EDEBİYATI

i. Musammat Zincirbent Koşma

Hem musammat hem de zincirbent koşmanın özelliklerine sahip koşmalara musammat zincirbent koşma denir.

j. Musammat Zincirbent Ayaklı Koşma

Hem musammat hem ayaklı hem de zincirbent koşmaların özelliklerine sahip koşmalara, musammat zincirbent ayaklı koşma denir.

k. Dedim - Dedi'li Koşma

- Seven ve sevilen arasında "dedim-dedi'li" ifadelerle karşılıklı diyalog şeklinde düzenlenen koşmalardır. "Dedim - dedi" şeklindeki koşmalar iki şekilde oluşur.
- Dedim - dedi'li koşmalar, birinci şekilde bir mısra soru bir mısra cevap; ikinci şekilde ise bir mısradan hem soru hem cevap yer alacak biçimde düzenlenmiştir.

ÖRNEK

Dedim Kemâliyi ağlatma yârim
Dedi âşıkları ağlatmak kârım
Dedim kalmadı hiç sabrı kararım
Dedi sabrın sonu hep selamettir

Âşık Kemâlî

Dedim yanakların dedi gülümdür
Dedim kâküllerin dedi sümbülümdür
Dedim Garip Hasan dedi kulumdur
Dedim sarmaşalım dedi ki yok yok

Âşık Garip Hasan

l. Tecnis Koşma

Bütün kafiyeleyeri cinaslı olan koşmalara tecnis veya cinaslı koşma denilir.

ÖRNEK

Ben âşıkım el göğüste yüz yerde
Gel efendim del sînemi yüz yerde
Yaralarım göz göz oldu yüz yerde
Demem yârim ne yaradır o yara
...
Gevherî der benim yârim sanemdir
İki gözüm çağlar kurusa nemdir
Gel güzelim dudaklardan sen emdir
Müptelâyım lebler ile o yâra

KONULARINA GÖRE KOŞMA TÜRLERİ

a) Güzelleme

- Doğa güzelliklerini anlatmak ya da kadın, at gibi sevilen varlıkları övmek için yazılan şiirlerdir.
- Divan şiirindeki methiyenin karşılığı kabul edilir.

ÖRNEK

Nasıl vasfedeyim güzelim seni
Rumeli, Bosna'yı değer gözlerin
Dünyaya gelmemiş eşin akranın
İzmir'i, Konya'yı değer gözlerin
Kimsede görmedim sendeki nazı
Tunus, Trablus, Mısır, Hicaz'ı
Kars'ı, Kağızman'ı, Acem Şiraz'ı
Girid'i, Yanya'yı değer gözlerin

b) Koçaklama

- Coşkun ve yiğitçe bir üslupla savaş ve kahramanlık konularını işleyen şiirlerdir.
- En güzel örneklerini Dadaloğlu ile Koroğlu vermiştir. Batı şiirindeki karşılığı epik şiirdir.

ÂŞIK EDEBİYATI

ÖRNEK

Benden selam olsun Bolu Beyi'ne
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcirtısından kalkan sesinden
Dağlar seda verip seslenmelidir

Düşman geldi tabur tabur dizildi
Alnımıza kara yazı yazıldı
Tüfek icad oldu mertlik bozuldu
Eğri kılıç kında paslanmalıdır

Koroğlu düşer mi yine şanından
Ayırır çoğunu er meydanından
Kırat köpüğünden düşman kanından
Çevrem dolup şalvar ıslanmalıdır

c) Taşlama

- Bir kimseyi yermek ya da toplumun bozuk yönlerini eleştirmek amacıyla yazılan şiirlerdir.
- Taşlama divan şiirinde **hiciv**, Batı şiirinde **satirik**, günümüz şiirinde ise **yerghi** adını alır.
- Halk şiirinde en büyük taşlama ustası **Seyrani**'dir.

ÖRNEK

Bir vakte erdi ki bizim günümüz
Yiğit belli değil mert belli değil
Herkes yarasına derman arıyor
Devâ belli değil dert belli değil

d) Ağıt

- Sevilen bir kişinin ölümünden duyulan üzüntüyü dile getirmek amacı ile yazılan şiirlerdir.
- Deprem, yangın, sel gibi doğal afetlerle ilgili de ağıtlar yakılmıştır.
- Sözlü edebiyatta **sagu**, divan şiirinde **mersiye** adını alır
- Türkçede 7, 8 ve 10 heceli ağıtlar yaygındır. En çok rastlanılan ise 8 heceli ağıtlardır.

- Kimi şairler ise **koşma** nazım biçimiyle de ağıtlar söylemiştir.
- Ağıt söyleme işine **ağıt yakma**, ağıt söyleyenlere **ağıtcı** adı verilir. Ağıtlar genelde kadınlar tarafından yakılmaktadır.

ÖRNEK

Yurt yuva kıldığın tenli mereği
Düzüp koşmak idin tepir eleği
Şu kavdan yaptığın tecir tereği
Divan-ı Bâri'ye yadigâr götür
Çeyizim sandıkta basılı kaldı
Kınalar ellerde yakılı kaldı
Bayrağım ağaçta asılı kaldı
Düğünüm mahşere kaldı neyleyim?

Bilgi Kupu

- ✳ Ağıt yakma geleneğinin en fazla olduğu Türk boyu, Afşar Türkleridir.

Hap Bilgi

- ✳ Âşık edebiyatında öğretici yönü bulunan ve bir fikrin açıklamasını esas alan şiirlere **nasihat-name** adı verilir.

Örnek

Mecliste ârif ol kelamı dinle
El iki söylerse sen birini söyle
Elinden geldikçe sen eylik eyle
Hatıra dokunup yıkıcı olma

- ✳ Dize başlarındaki harflerin alt alta alfabetik bir tarzda sıralanmasıyla oluşan şiir türüne elif-name adı verilmektedir.

Örnek

Elif Allah'ı seversin beri bak
Ben benden vazgeçme boyu güzelim
Te ile se ile seni severim
Cim ile cilvesi huyu güzelim

ÂŞIK EDEBİYATI

Hap Bilgi

Yaş - name

- Şairlerin hangi yaşta nasıl bir hal aldıklarını anlatan şiirlere yaş - name denir.
- Yaş-nameler, daha ziyade âşıklar tarafından ortaya konulmuş manzum eserlerdir.
- Destanî tarzda söylenmiş olan bu eserlerde hayatın safhaları ele alınır ve genellikle bu dünyaya ait her şeyin yine bu dünyada kalacağı ima edilir.
- Âşık edebiyatında ilk örneğine XVI. yüzyılda Azerbaycan'da yaşayan Kurbanî'de rastladığımız yaş-nameler, dördlüklerle ve on bir hece ile "koşma" ti-pinde söylenen şiirlerdir.

Bilgi Küpü

Yaş - name türünde yazan şairler:

- Pir Sultan Abdal
- Âşık Ömer
- Âşık Seyrani
- Âşık Ruhsati
- Âşık Şenlik
- Âşık İrfani
- Âşık Müdami
- Âşık Zülali

Örnek

On üçünde ebru zülfü top durur
Aklı fikri temelinden kopturur
On dördünde yanağından öptürür
Dili şeker dudakları bal gibi

On beşinde çilesini doldurur
On altıda kendisini bildirir
On yedide maşukunu öldürür
Göz ucuyla bakar gider yel gibi

On sekizde gördüğünü şaşırılmaz
On dokuzda döktüğünü devşirmez
Yirmide aklın derer taşırılmaz
Sahip olur her yanına mal gibi

2. SEMAİ

- 8'li hece ölçüsüyle söylenirler.
- Nazım birimi **dörtlütür** ve dördlük sayısı 3 ile 6 arasında değişir.
- Kafiye örgüsü yönünden de **koşmaya** benzer.
- Semainin de güzelleme, koçaklama, taşlama gibi türleri vardır.
- Koşmadan bestesi, ölçüsü ve dördlük sayısı bakımından ayrılır.
- Aşk, sevgi, güzellik ve doğa sevgisi konularını lirik bir şekilde işler.
- Semainin **hece ölçüsünün** yanında aruz ölçüsü kullanılarak yazılanları da vardır.
- İlk dördlüğü **aaab, abab, aaba, abcb** şeklinde diğer dördlükler **dddb, eeeb, fffb** şeklindedir.
- En güzel semai örneklerini **Karacaoğlan** ve Erzurumlu Emrah vermiştir.

ÖRNEK

Semai

Gönül gurbet ele çıkma
Ya gelinir ya gelinmez
Her dilbere meyil verme
Ya sevilir ya sevilmez

Yörük'tür bizim atımız
Yardan atlattı zatımız
Gurbet ilde kıymatımız
Ya bilinir ya bilinmez

Bahçemizde nar ağacı
Kimi tatlı kimi acı
Gönüldeki dert ilacı
Ya bulunur ya bulunmaz

Deryalarda olur bahri
Doldur ver içem zehri
Sunam gurbet elin kahrı
Ya çekilir ya çekilmez

Erzurumlu Emrah

3. VARSAĞI

- Anadolu'nun güneyinde yaşayan **varsak** boyuna ait şairlerce söylenen şiirlerdir.
- **8'li hece ölçüsü**yle söylenirler.
- Ölçü ve kafiye bakımından semaiye benzer.
- Kafiye örgüsü "abab - cccb - dddb" şeklindedir.
- Nazım birimi dörtlük olup dörtlük sayısı **3** ile **5** arasında değişir.
- **Yiğitçe** ve **mertçe** bir söyleyiş vardır. Bu özelliği ile semaiden ayrılır.
- Genellikle **bre**, **bre hey** gibi ünlemler kullanılır
- Kendine özgü bir ezgisi olan bu nazım biçiminde hayattan ve talihten şikâyet konuları da işlenir.

Bilgi Küpü

- ✱ Saz şairleri içerisinde en çok varsağı söyleyen şairimiz, **Karacaoğlan**'dır.

Varsağı

Bre ağalar bre beyler
Ölmeden bir dem sürelim
Gözümüze kara toprak
Dolmadan bir dem sürelim

Bilgi Küpü

- 📌 Varsağı, koçaklama ile de benzerlik gösterir. Karıştırmamak için şu özelliklere dikkat etmek gerekir
- Koçaklama 11'li hece ölçüsüyle, varsağı 8'li hece ölçüsüyle söylenir.
- Koçaklamada dövüş, savaş, yiğitlik gibi konular işlenirken varsağıda yaşamdan ve talihten şikâyet gibi konular işlenir.
- Varsağı bir nazım biçimidir. Koçaklama ise koşma nazım şeklinin bir türüdür.

4. DESTAN

- Halk şiirinin en uzun nazım biçimidir. Uzunluk yönünden divan şiirinde karşılığı **mesnevi**dir.
- Genellikle **11'li hece ölçüsü**yle yazılır. Ancak 8'li hece kalıbıyla ya da **mani** dörtlükleriyle söylenen destanlar da vardır.
- Nazım birimi dörtlük olup dörtlük sayısı bazı destanlarda yüzü geçer. Kafiye örgüsü **abab**, **ccca**, **ddda** şeklindedir.
- Destanın son dörtlüğünde şairin mahlası yani **takma adı** bulunur.
- Savaş, kahramanlık, isyan, kıtlık, doğal afetler, gülünç olaylar gibi toplumsal konular işlenir
- Konuları bakımından destanları savaş, yangın, deprem, salgın hastalık, ünlü kişilerin yaşamları, mizahi gibi gruplandırabiliriz.

ÖRNEK

Güzellerin yığnağına uğradığın
Birer birer beri gelin güzeller
Her biri geldikçe can tazelenir
Söndürürsüz yangınları güzeller

Söndürürsüz kurtarırsız cefadan
Deli gönül kam almadı sefadan
Siyah müylar ser çekmiştir fezadan
Bağlatırsız **ruzigarı** güzeller

Ruzigar değince sırma telize
İnanılmaz sizin ferzenk dilize
Elli kadem bağlamışız belize
Kuşanmışız hub kemeri güzeller

Kuşanmışız hub kemeri bellere
Meyil vermiş olur olmaz kullara
Şerefiz yücedir düştüz dillere
Artırırsız ah ü zarı güzeller

ÂŞIK EDEBİYATI

Bilgi Küpü

Destan nazım biçimi ile yazılan konular

- Savaş destanları
- Deprem, yangın, salgın hastalık gibi olaylarla ilgili destanlar
- Eşkıyaların ve ünlü kişilerin maceralarını anlatan destanlar
- Mizahî destanlar
- Taşlama veya eleştiri niteliğindeki destanlar
- Atasözleri destanları
- Hayvan destanları
- Yaş destanları

ÖRNEK

Yaş Destanı

Yirmi beşte bıyıkları burulur
Otuzunda akan sular durulur
Otuz beşte günahları sorulur
Yalana karışmış irfana benzer

Kırk yaşında gazel dökülür bağlar
Kırk beşinde günahlarına ağlar
Ellisinde insanlara bel bağlar
Dağ başına çökmüş dumana benzer

Atasözü Destanı

Tut atalar sözünü kalbi selim ol
Gönülden gönüle yol var demişler
Gider yavuzluğun tab'ı halim ol
Sert sirke kabına zarar demişler

Çün bildin alçağa akmaktadır su
Kâmilin cahile nasihatı bu
İkrarını gözet olma abes-gü
Birdir ikrar ile iman demişler

ÂŞIK EDEBİYATININ ARUZLU ŞEKİLLERİ

Halk şiirinde aruz ölçüsüyle düzenlenmiş şiirler de vardır. Bunlar divan edebiyatının halk edebiyatına etkisiyle oluşmuştur. Halk edebiyatında özel bir adla anılan ve aruzla oluşturulan bu yoldaki nazım biçimleri şunlardır:

- Divan
- Selis
- Kalenderi
- Semai
- Satranç
- Vezn-i Ahar

1. DİVAN (DİVANI)

- Aruzun "fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün" kalıbı ile düzenlenir.
- Ayaklı (yedekli) divan biçimi de vardır; divanın gazel biçiminde düzenlenmiş olanlarında her dizenin altına "fâilâtün, fâilün" parçasının eklenmesiyle oluşur.
- Divanlar ya gazel ya da murabba, muhammes, müseddes biçimlerinde olur. Musammat divanlar da vardır.
- Dörtlüklerden oluşan divanların kafiye şeması şöyledir: **aaba, ccca, ççça**. Bu şema, ilk dörtlüğün uyak durumuna göre değişebilir.
- Divanın bir de ayaklı divan ya da yedekli divan adı verilen çeşidi var.

ÖRNEK

Divan

Şerh edip râz-ı derûnum ol cenâna söylesem
Pâyine yüzümü sürsem bî-bahâne söylesem
Katre-i eşkim dökülse dâne dâne söylesem
Çektiğim her türlü gamdan bir nişâne söylesem

Tutalım ben söylemişim ol perî ma'zûrdur
Tıfl-ı nevres hâl-i dilden bilmemek meşhûrdur
Bilse de bî-merhamettir hüsnüne magrûrdur
Bana rahm etmez o kâfir müslümâna söylesem

2. SELİS

- Halk edebiyatında aruz ölçüsü kullanılarak yazılan şiirlerdir.
- Genellikle 19.yüzyıl âşıkları tarafından kullanılan selisin en fazla yazılan tipi gazeldir.
- Hece ölçüsünün on beşli kalıbına da uyan selislerin en belirgin özellikleri farklı bir ezgiye sahip olmalıdır.
- Aruzun "fe'ilâtün, fe'ilâtün, fe'ilâtün, fe'ilün" kalıbıyla yazılan gazellere denir.
- Murabba, muhammes, müseddes biçimiyle yazılmış selisler de vardır.
- Uyak düzeni, divan, semai ve kalenderi de olduğu gibidir.

ÖRNEK

Selis

Benden özge sana yok âşık-ı âvâre güzel
Sûz-i firkat ile yakma beni nâre güzel
Dün gece dîde-i hun-hâr ile ettikçe nigâh
Ciğerim başına açtın yine bir yare güzel
Çok cefâ-pîşe perî-rûlara mecbûr oldum
Görmedim sen gibi âlemde sitemkâre güzel
Kan döker hecrin ile subh u mesâ dîdelerim
Yok mu îmâmn acep bendene birpâre güzel
Ne füsûn ettin acep Nûri-i nâlânına sen
Açamam râzımı ne dosta ne ağıyâre güzel

3. SEMAİ

- Aruz ölçüsünün "mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün" kalıbıyla yazılır.
- Bunun da ayaklı (yedekli) biçimi vardır; semainin gazel biçimi ile düzenlenmiş olanlarında, her dizinin altına "mefâîlün, mefâîlün" ya da "mefâîlün, feûlün" parçasının eklenmesiyle oluşur
- Gazel, murabba, muhammes, müseddes biçiminde yazılırlar. Uyak düzenleri, divan ve seliste olduğu gibidir. Semailer, hecenin 8+8 kalıbına da uyarlar.

ÖRNEK

Semai

Aceb bir hûb-ı enversin/ ziyâ verdin bu dünyâya
Açılmış birgül-i tersin/sezâsın medh-i a'lâya
Cemâlin îd-ı ekberdir/ kerem elbet mukarrerdir
Cenâbın özge dilberdir/ düşürdün beni gavgâya
Ruhunda gonce-i güller/ eder feryâd bûlbûller
Sana meftun olan diller/ düşer mi ka 'r-ı deryâya
Güşâde verd-i ahmerler/harâm oldu beyaz tenler
Bize de Vasfiyâ derler/gönül vermez her ednâya

4. KALENDERİ

- Halk şairleri tarafından aruzun "mef'ûlû, mefâ'ilû, mefâ'ilû, feûlün" kalıbıyla gazel, murabba, muhammes, müseddes biçiminde söylenen şiire denir.
- Özel bir ezgiyle okunur. Ezgisi bakımından düz kalenderi, Acem kalenderisi, Emrah kalenderisi gibi çeşitlere ayrılır.
- Kafiye düzeni divan ve semaî ile aynıdır. Bu tür şiirler 3+4+3+4 veya 7+7 şeklinde on dört heceli iken sonradan yerine aruz vezninin geçtiğini ileri sürenler vardır.

5. SATRANÇ

- Aruz ölçeğinin "müfteilün, müfteilün, müfteilün, müfteilün" kalıbıyla ve musammat gazel biçimiyle düzenlenir.
- Satranç, musammat beyitlerinden oluştuğu için her dize iki eşit parçaya bölünür, iç uyak bulunur.
- İç uyaklarına göre uyak şeması şöyledir: abab, cccb, çççb. Satranç hece ölçüsünün 8+8 kalıbına da uyar.
- Saz şairlerinin aruzla yazdıkları satrançın örnekleri de azdır ve 19. yüzyılda görülür.

ÖRNEK

Kalenderi

İkbâle zevâl erse ne var, sen de kemal var
Mağrûr-ı kemâl olma ki ardınca zeval var

Her bir kişinin tâlihi devlette bir olmaz
Bir lokması yoktur ki yesin bunca rical var

Ahvâli perîşânımı hiç de sorma efendim
Vallahi beğim boynuma, bu işte vebal var

Tek başıma olsam şaha gedaya kul olmam
Viran olası hanede evlad-ü ıyal var

Dûr olmayı ister mi kişi öz vatanından
Ey Dertli bîçâre bu esrarda ne hal var

Âşık Dertli

Satranç

Medhine meddâh olalım hüsrev-i hûban güzele
Vasfına sözler bulalım dinleye yâran güzele

Benzeyemez hûr u melek hizmetine çektik emek
Dişleri zer şâne gerek zülfü perişan güzele

Dayanamam nazlarına tûti gibi sözlerine
Çekme sezâ gözlerine kuhl-i Sıfâhan güzele

Söylese diller dolaşır bakmaya gözler kamaşır
Sırmalı kaftan yaraşır serv-i hırâman güzele

Ruhları gül gonca femi kendi aşîret Hatem'i
Gezseler Rûm u Acem'i olmaya akran güzele

Emrine tâ'at edelim cevrine gayret edelim
Hâneyi halvet edelim bir gece mihman güzele

Câm ile mey süzdürelim bezme şeker ezdirelim
Seyr ederek gezdirelim bâğ ile bostan güzele

Dertli-i efkenderiz vasfını gûyendeleriz
Can baş ile bendeleriz şimdi Alî-şan güzele

Âşık Dertli

6. VEZN-İ ÂHER

- Aruz ölçüsünün "müstef'ilâtün, müstef'ilâtün, müstef'ilâtün, müstef'ilâtün" kalıbıyla düzenlenir
- Birkaç bentten oluşan bir vezn-i âherin uyaklarının genel şeması divan, selis, semai ve kalenderi ile aynıdır.
- Üçlüklerden kurulu vezn-i âherin genel uyak şeması ise şöyledir: aab, ccb, ççb... şeklindedir.

Bilgi Küpü

Arızlu Ölçüsüyle Yazılan Nazım Biçimler

- **Divan:** fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün
- **Selis:** fe'ilâtün, fe'ilâtün, fe'ilâtün, fe'ilün
- **Semai:** mefâilün, mefâilün, mefâilün, mefâilün
- **Kalenderi:** mef'ûlü, mefâ'ilü, mefâ'ilü, fe'ülün
- **Satranç:** müfteilün, müfteilün, müfteilün, müfteilün
- **Vezn-i âher:** müstef'ilâtün, müstef'ilâtün, müstef'ilâtün, müstef'ilâtün

Hap Bilgi

Hem heceyi hem aruzu kullanan şairler

▪ Âşık Ömer	▪ Âşık Şem'i
▪ Bayburtlu Celali	▪ Tokatlı Nuri
▪ Âşık Gevheri	▪ Narmanlı
▪ Erzurumlu Emrah	▪ Sümmani
▪ Bayburtlu Zihni	▪ Âşık Mesleki
▪ Bayburtlu Hicrani	▪ Âşık Müdâmi
▪ Âşık Levni	▪ Âşık Zülâli
▪ Âşık Dertli	▪ Âşık Kâtibi
▪ Âşık Ruhsati	▪ Âşık Huzuri

ÂŞIK EDEBİYATININ TEMSİLCİLERİ

Bilgi Kupu

Tüm şiirlerini heceyle yazan şairler

- Koroğlu
- Karacaoğlu
- Dadaloğlu
- Kayıkçı Kul Mustafa
- Ercişli Emrah
- Âşık Şenlik
- Âşık Veysel
- Şeref Taşlova
- Murat Çobanoğlu
- Mahzuni Şerif
- Âşık Daimi

Bilgi Kupu

Yeniçeri Ocağı Âşıkları

- Âşık Ömer
- Kayıkçı Kul Mustafa
- Âşık Bahşi
- Âşık Armutlu
- Âşık Çırpanlı
- Öksüz Dede
- Geda Muslu
- Âşık Gazi Hasan

Bilgi Kupu

- * Yeniçeri Ocağı âşıklarının piri olarak kabul edilen saz şairi, Kayıkçı Kul Mustafa'dır

Bilgi Kupu

Divan sahibi olan saz şairleri

- Âşık Ömer
- Âşık Gevherî
- Âşık Dertli
- Erzurumlu Emrah
- Bayburtlu Zihni
- Yaşar Reyhanî
- Âşık Şem'i
- Âşık Nigari

YAŞADIKLARI YÜZYILLARA GÖRE ÂŞIKLAR

16.YÜZYIL ÂŞIK EDEBİYATI

- Âşık Koroğlu
- Âşık Armutlu
- Âşık Bahşi
- Âşık Çırpanlı
- Âşık Geda Muslu
- Öksüz Dede
- Âşık Hayali
- Âşık Oğuz Ali
- Âşık Kul Pirî
- Kul Çulha
- Kul Mehmet

17.YÜZYIL ÂŞIK EDEBİYATI

- Âşık Ömer
- Ercişli Emrah
- Gevherî
- Karacaoğlu
- Kayıkçı Kul Mustafa
- Tameşvarlı Âşık Hasan
- Âşık İbrahim
- Âşık Mustafa
- Âşık Şah Bende
- Âşık Şahinoğlu
- Âşık Şermî
- Âşık Türabî
- Âşık Üsküdarî
- Âşık Yazıcı
- Âşık Zaiî
- Kul Süleyman
- Benli Ali
- Bursalı Halil
- Âşık Edhemî
- Demircioğlu
- Âşık Eroğlu
- Âşık Gedayî
- Âşık Hakî
- Haliloğlu
- Âşık Kâmilî
- Âşık Kâtibî
- Kâtip Ali
- Âşık Keşfi
- Kul Deveci
- Öksüz Âşık
- Âşık Piroğlu
- Âşık Sun'î

18.YÜZYIL ÂŞIK EDEBİYATI

- Âşık Levni
- Kabasakal Mehmet
- Âşık Civan
- Âşık Deninî
- Âşık Derviş Musa
- Âşık Kâmil
- Âşık Nifan
- Âşık Hocaoglu
- Âşık Kara Hamza
- Âşık Kıymetî
- Kul Himmet Üstadım
- Âşık Benli Ali
- Âşık Kamil
- Âşık Abdî
- Âşık Agahî
- Âşık Sait
- Âşık Bağdadî
- Âşık Küşâdî
- Âşık Mahdumî
- Mağripoğlu
- Âşık Vartan
- Âşık Talibî

ÂŞIK EDEBİYATI

19.YÜZYIL ÂŞIK EDEBİYATI

▪ Âşık Dertli	▪ Deli Boran
▪ Erzurumlu Emrah	▪ Âşık Nigari
▪ Âşık Seyrani	▪ Âşık Agâhî
▪ Âşık Dadaloğlu	▪ Âşık Bezmî
▪ Bayburtlu Zihnî	▪ Âşık Celalî
▪ Âşık Ruhsatî	▪ Âşık Cevrî
▪ Narmanlı Sümmani	▪ Âşık Ceyhunî
▪ Âşık Şenlik	▪ Deliboran
▪ Tokatlı Nuri	▪ Âşık Devamî
▪ Âşık Muhibbî	▪ Âşık Gedaî
▪ Âşık Nigârî	▪ Gündeşlioğlu
▪ Âşık Nuri	▪ Hengamî
▪ Âşık Pesendî	▪ Âşık Hızrî
▪ Âşık Pinhanî	▪ Âşık İkrarî
▪ Seyyid Osman	▪ Âşık Kamilî
▪ Âşık Serdarî	▪ Âşık Kemterî
▪ Âşık Şem'î	▪ Âşık Kusun
▪ Âşık Tahirî	▪ Âşık Minhacî

20.YÜZYIL ÂŞIK EDEBİYATI

▪ Âşık Veysel	▪ Mehmet Yakıcı
▪ Şeref Taşlıova	▪ Âşık İlhamî
▪ Âşık Feymani	▪ Ali İzzet Özkan
▪ Murat Çobanoğlu	▪ Âşık Ferrahi
▪ Yaşar Reyhanî	▪ Habib Karaaslan
▪ Kağızmanlı Hıfzî	▪ Talibî Coşkun
▪ Mahzuni Şerif	▪ Beyanî
▪ Neşet Ertaş	▪ Gamgüder
▪ Bayburtlu Hicranî	▪ Hasretî
▪ Davut Sularî	▪ Sefil Selimî
▪ Posoflu Müdamî	▪ İslam Erdener

16. YÜZYIL ÂŞIK EDEBİYATI

KÖROĞLU (16.yüzyıl)

- Hayatıyla ilgili kesin bilgiler yoktur. 16.yüzyılın sonlarında 17. yüzyılın başında yaşadığı sanılıyor
- Hikâye kahramanı eşkıya Köroğlu ile ilgili ilk bilgileri Evliya Çelebi vermektedir, Seyahatname adlı eserinde Köroğlu'nun Anadolu'nun kuzeybatısında eşkıyalık yapmış biri olduğunu kaydeder.
- **Âşıkların piri** sayılmaktadır. Âşık fasıllarında ilk önce Köroğlu türküsü okunmaktadır.
- Daha çok koçaklamalarıyla bilinen şair yiğitliğin ve kavganın simgesi olmuştur. **Koçaklama** şiir türü Köroğlu'yla başlar. Köroğlu koçaklama türünün en güzel örneklerini vermiştir.
- Kavga şiirleri yanında aşk ve tabiat konularını işleyen şiirleri de vardır.
- Bugün halk arasında yaygınlaşan Köroğlu Destanı onun yiğitliklerini, kahramanlıklarını anlatır.
- Şiirlerinde aşk, doğa, yiğitlik, arkadaşlık gibi duyguları işlemiştir. Tasavvufî ve divan edebiyatından hiç etkilenmemiştir.
- Sanatçının coşkun bir anlatımı, ahenkli ve sade bir dili vardır. Şiirlerini yiğitçe ve coşkun bir üslupla dile getirmiştir. Dili yabancı etkilerden uzak yılın halk Türkçesidir.
- Köroğlu şiirlerini hece ölçüsüyle söylemiştir. Divan şiiri ve tasavvufun etkilenmemiştir.

ÂŞIK EDEBİYATI

ÂŞIK ARMUTLU (16.yüzyıl)

- **Garp Ocakları** âşıklarından olan Armutlu'nun 16. yüzyılın ortalarında doğduğu, 17 yüzyılın başlarında öldüğü tahmin edilmektedir.
- Bazı araştırmacılar onun Armut adlı köy veya kasabada doğup büyüdüğü görüşündedirler.
- Diğer Garp Ocakları âşıkları gibi şiirlerinde gazaları konu almaktadır. Bestelenip musiki mecmualarına kadar girebilen bir türküsünün varlığına bakılırsa zamanında sevilen ve ilgi duyulan bir şair olduğu sonucuna varılabilir.
- Elde bulunan iki şiirinde sade bir dil, duru bir söyleyiş hâkimdir. Şiirlerinde görülen hece düzensizlikleri kendisine ait olabileceği gibi, zamanla meydana gelmiş değişiklikler olarak da kabul edilebilir. Şairnâmelerde kendisi ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

ÂŞIK BAHŞÎ (16.yüzyıl)

- Hayatı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi üzerine söylediği destan-türkü eldeki tek şiiridir.
- **Asker** şairlerden sayılabilir. Beş hanelik şiirinin sekiz heceli mısralarla kurulması Köprülü'ye göre şairin eskiliği için bir işarettir.
- Mahlasının Anadolu sahasında hiç kullanılmayan bir kelime olması da onun eskiliği için delil olabilir.

ÂŞIK ÇIRPANLI (16.yüzyıl)

- Murad Reis ile ilgili olarak söylediği bir şiirinden yola çıkarak 16.yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Hakkında elde başka bir bilgi bulunmamaktadır.
- Eldeki tek şiiri onun da diğer **Garp Ocakları** şairleri gibi savaşlarla ilgili olduğunu gösteriyor. Bu şiirde duru bir söyleyişin ve saf dilin hâkim olduğu görülür.

ÖKSÜZ DEDE (16.yüzyıl)

- III. Murat'ın Ferhat Paşa kumandasındaki Türk - İran savaşlarında söylediği şiirleriyle tanınır.
- Şiirleri, Yeniçeri halk şairleri arasında itibar görmüş bir kişidir.
- Sanatçının Türk - İran seferi sırasında İran şehzadesi Haydar Mirza'nın rehin alarak İstanbul'a gelişini anlatan ve bunu bir babanın ağzından dile getiren şiiri ünlüdür.

Hap Bilgi

- Türk halk şiirinde ilk türkü örneği 16.yüzyıl şairlerinden **Öksüz Dede**'ye aittir.

ÂŞIK GARİP (16.yüzyıl)

- Âşığın hayatı hakkında net bilgilere ulaşılamamıştır. Tebriz yöresinde doğduğu ve Erzurum, Kars, Halep gibi şehirleri gezdiği söylenmektedir.
- Sade bir Türkçesi vardır. En önemli eseri kendi hayatını anlattığı **Âşık Garip Hikâyesi**'dir.

ÂŞIK HAYÂLİ (16.yüzyıl)

- Hayâlî hakkında hiçbir bilgi yoktur. Eldeki şiirlerinden yola çıkarak bazı tahminlerde bulunulabilir. 1578 tarihinde sonuçlanan Osmanlı-İran savaşı için söylediği şiirler onun bu savaşa katıldığı için işareti olarak kabul edilebilir.
- Aruz ile divan kaleme almasının yanında bu şiirin dili onun belli bir eğitim almış olduğunu gösterir.

ÂŞIK OĞUZ ÂLİ (16.yüzyıl)

- Hayatı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Eldeki tek şiiri, ünlü Türk denizcisi Turgut Reis'in ölümü üzerine söylediği ağıttır. Şiirdeki yer adlarına bakarak Ali'nin bir denizci olduğu söylenebilir.
- Şiir sekiz heceli dizelerle söylenmiş olup yer yer teknik kusurlar içermektedir. Bazı dizeleri tam olmayan ağıt Turgut Reis'in Sultan Süleyman nezindeki sevgisini dile getirmesi açısından ilginçtir.

ÂŞIK EDEBİYATI

ÂŞIK GEDÂ MUSLU (16.yüzyıl)

- Gedâ Muslu hakkındaki bilgi, şiirlerinden elde edilen ve 17. yüzyıl şairlerinden Sun'î'nin Tekerleme'sinde adının anılmasından ibarettir.
- Gedâ Muslu, çöğür şairlerinden sayılmaktadır. Sun'î ise diğer Gedâ'larla birlikte anar. Ancak herhangi kesin bir yargı ortaya koymaz.
- Eserlerinde yer verdiği üç şiirinden sonuncusu Kul Muslu mahlaslı olup muhteva ve söyleyiş bakımından **Garp Ocakları** âşıklarının şiirlerinden oldukça farklıdır.
- Muslu'nun şiirinde de Armutlu'da olduğu gibi Mısır yolunu kesmeye çalışan İspanyol korsanlarına karşı kazanılan zaferler övülmektedir.

Hap Bilgi

- * Türk halk şiirinde ilk çöğür aşığı, 16.yüzyıl saz şairlerinden Âşık Geda Muslu'dur.

ÖRNEK

KOÇAKLAMA

Benden selam olsun Bolu Beyi'ne
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcirtısından kalkan sesinden
Dağlar seda verip seslenmelidir

Düşman geldi bölük bölük dizildi
Alnımıza kara yazı yazıldı
Tüfenk icat oldu mertlik bozuldu
Eğri kılıç kında paslanmalıdır

Köroğlu düşer mi hele şanıdan
Çoğunu ayırır er meydanından
Kırat köpüğünden düşman kanından
Çevrem dolup şalvar ıslanmalıdır

Köroğlu

17. YÜZYIL ÂŞIK EDEBİYATI

ÂŞIK ÖMER (17.yüzyıl)

- **Konya** doğumlu olan sanatçı, gençliğinde birçok yeri gezmiş, birçok savaşa katılmıştır. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmeyen sanatçının 17. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır.
- Şair, **IV. Mehmet** zamanında yaşamış ve yaşadığı devrin askerî olaylarını, savaşlarını, gazalarını şiirlerinde konu etmiştir. Âşık Ömer bu özelliğinden dolayı ordu şairi yani **Yeniçeri şairi** olarak anılmıştır.
- **Üstat** diye anılan Âşık Ömer, medrese eğitimi almış medrese eğitimi görmüştür, **Farsça** öğrenmiştir. Şiirlerinde **divan** edebiyatı etkisi görülür.
- Divan şairlerinden Ahmet Paşa, Fuzuli ve Atai'nin şiirlerine nazireler yazması; gazel murabba kalenderi, satranç, müstezat gibi nazım biçimlerini kullanması divan şiirinden etkilendiğini gösterir.
- Divan şairiyle boy ölçüşecek kadar gazeller ve murabbalar söylemiştir. Saz şairleri arasında en çok şiir yazan sanatçıdır.
- Şair 1500'e yakın şiir yazmıştır. En önemli şiiri ise 38 dörtlükten oluşan ve 105 şairden bahseden **Şair-name**'sidir. Bu şair - name, Türk halk edebiyatının ilk şair-namesidir.

ÂŞIK EDEBİYATI

- Şiirlerinde; aşk, sevgi, tabiat, kahramanlık, tasavvuf gibi konuları işlemiştir. Ömer mahlasından başka **Derviş Nihani** ve **Adli** mahlaslarını da kullanmıştır.
- Sanatçının koşma, semai ve destanlarının yanında tevhit, naat, gazel, kaside, murabba tarzında şiirleri de bulunur.
- Asıl gücünü aşk konusunu işlediği koşma ve semailerinden alan sanatçının bir de **Divan**'ı var. Dili, diğer halk şairlerinin diline göre ağırdır.
- Âşık Ömer, asker saz şairidir. Sınır kalelerinde bulunduğunu, birçok savaşa katıldığını ve orduyla Tuna'dan Bağdat'a kadar birçok yer dolaştığını şiirlerinden öğreniyoruz.
- Uzun süre sınır boylarında ve savaşlarda bulunan şairin, padişah IV. Mehmet, II. Ahmet, II. Mustafa ve III. Ahmet hakkında yazdığı methiyeleriyle, asker kahramanlar ve savaşlarla ilgili manzumeleri bulunur.
- Saz çaldığını ve iyi bir **tambur** ustası olduğunu bildiğimiz Âşık Ömer'in şiirlerinde İslâmî konularla tasavvufa ait mazmun, motif ve kavramları halk söyleyişine göre ustalıkla kullandığını görüyoruz.

Hap Bilgi

- * Halk şiirinde ilk şair - name örneği 17.yüzyıl âşıklarından Âşık Ömer'e aittir.
- * Âşık edebiyatında en çok şiir yazan şair ise, yine Âşık Ömer'dir.
- * Türk halk şiirinde üstat unvanıyla anılan şairimiz, Âşık Ömer'dir.
- * Türk halk şiirinde dili en ağır olan sanatçı, 17.yüzyıl âşıklarından Âşık Ömer'dir.

Bilgi Küpü

- * Halk edebiyatında tambur ustası olarak tanınan sanatçı Âşık Ömer iken 12 telli sazı ile tanınan âşık ise 19. yüzyıl saz şairi Âşık Dertli'dir.

ÂŞIK GEVHERİ (17.yüzyıl)

- Asıl adı **Mustafa** olup **Kırım**'da doğmuştur, medrese öğrenimi görmüştür ve divan kâtipliği yapmış olan Gevherî çağdaşı Âşık Ömer gibi divan şiirinden etkilenmiş, hece ile aruz ölçüsünü kullanmış.
- Şam, Arabistan ve Avusturya'ya giden, Rumeli ve Anadolu'nun birçok vilayetini dolaşan Gevherî'nin şiirlerinden Osmanlı ordusuyla birlikte seferlere katıldığı anlaşılar.
- Âşıkane tarzda şiirler söylemiş, toplumsal olaylarla ve tasavvufi konularla pek ilgilenmemiştir.
- Aşk, ayrılık ve gurbetten söz eden lirik bir söyleyişi vardır. Hem **hece** hem **aruz** ölçüsünü kullanmış ancak heceyle yazdığı şiirlerinde daha başarılı olmuş bir saz şairidir.
- **Divanı** olan şairlerdendir. Bazı küçük divançeleri de bulunmaktadır.
- Şiirlerinde birçok makam kullanan sanatçının kendi adıyla bilinen bir de makamı vardır. Bu makama **Gevherî Makamı** denir.
- Gevherî'nin dili çağdaşlarına göre daha ağırdır. Ancak hece ile yazdığı şiirlerinin dili sadedir.

ÂŞIK EDEBİYATI

KAYIKÇI KUL MUSTAFA (17. yüzyıl)

- 17. yüzyılda yaşamış olan sanatçı, **Yeniçeri ocağı**nda yetişmiştir. Gençliğinde Murat Reis'in yanında deniz eri olarak bulunduğu için kendisine **Kayıkçı** adı verilir. Şiirlerinde Mustafa, Kul Mustafa ve Kayıkçı Kul Mustafa gibi adlar kullanmıştır.
- Birçok sefere ve savaşa katılmış ve katıldığı savaşlarla ilgili destanlar yazmıştır. Bunlar arasında IV. Murat'ın Bağdat seferine katılan ve şehit düşen Genç Osman için söylediği **Genç Osman Destanı** en ünlü şiiridir.
- Genç Osman'ın öldürülmesi IV. Murat'ın İran seferi ve Bağdat'ın fethi gibi birçok olay, Kayıkçı Kul Mustafa'nın şiirlerine konu olmuştur.
- Şiirlerinde dönemin tarihsel olaylarını yansıtmış ve **sade** bir halk diliyle destanlar, koşmalar ve türküler yazmıştır.
- Bir Yeniçeri Ocağı aşığı olan şairin şiirleri yeniçeriler arasında, sınır boylarında sevilerek okunmuştur.
- Divan şiirinin etkisinden uzak halk zevkine uygun şiirler yazan şair, **Bektaşiliği** benimsedikten sonra **tasavvuf** konularını işleyen nefesler de yazmıştır.
- Kayıkçı Kul Mustafa'nın, elimizde bulunan şiirlerinin tamamı **hece** ölçüsüyle ve dörtlüklerle yazılmış koşma, türkü, destan ve semailerdir.

- Kayıkçı Kul Mustafa'nın şiirlerinde sade bir Türkçe kullandığı görülmektedir. Yabancı dillerin etkisinde kalarak kullandığı sözcüklerin sayısı çok azdır.
- Kayıkçı Kul Mustafa'nın en önemli özelliği, yaşadığı devrin tarihi ve sosyal olaylarını **destan** ve **türkülerinde** ayrıntılı bir biçimde anlatmasıdır
- Kayıkçı Kul Mustafa, Yeniçeri şairlerin ustası olarak kabul edilmektedir.

KARACAOĞLAN (17.yüzyıl)

- Doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen Karacaoğlan; **17.yüzyılda** yaşamış, Anadolu'nun güneyinde, Toroslarda yaşayan ve Türkmen (**Çukurova**) aşiretleri içinde yetişmiştir.
- Kesin olarak nerede doğduğu bilinmemektedir. Araştırmacılar en yakın ihtimal olarak **Bahçe** ilçesinin **Farsak** köyünü gösteriyorlar. Asıl adının da **İsmail** veya **Hasan** olduğu iddiaları vardır.
- Karacaoğlan uzun bir hayat sürmüş ve birçok yeri gezmiştir. Şöhreti bütün Anadolu'ya, Azerbaycan'a, Kırım ve Rumeli'nin Tuna boylarına kadar yayılmıştır.
- Halk arasında çok sevilen Karacaoğlan'ın Konya Karaman, İçel, Tokat, Bursa, Aydın illerini gezdiği; ayrıca şiirlerinden Rumeli'ye, Mısır'a, Suriye'ye gittiği anlaşılmaktadır.

ÂŞIK EDEBİYATI

- Kendisinden sonra yetişen tüm halk şairlerini derinden etkilemiştir ve **Çukurova bölgesinde** bir âşıklık geleneği oluşturmuştur.
- Güney Anadolu, Çukurova, Toroslar ve Gâvurdağı yörelerinde yaşamış ve Türkmen aşiretlerinin yaşayış, duyuş ve düşünüş özelliklerini yansıtmıştır.
- Karacaoğlu, doğayla iç içe yaşayan bir konar - göçer aşiret şairidir. Doğup yaşadığı toplum yapısı, doğa çevresi ve geleneksel göçebe kültürü içerisindeki her çeşit insan ilişkileri, Karacaoğlu şairlerinin hamurunu doğada arar, mutluluğu, sevgiyi ve sevgiliyi doğada bulur.
- Onun şiirlerinde tabiatı bütün unsurları ile bulmak mümkündür. Bu unsur yol vermeyen karlı ve dumanlı dağlar, çiçekli yaylalar, soğuk pınarlar, taş akan seller, ılgıt ılgıt esen yeller, elvan elvan çiçekler, turnalar, kuğular vb.dir.
- **Badeli** âşıklardandır fakat onun bade içmesi pirin, rüya hâlinde ağzına tükürmesiyle gerçekleşmiştir.
- Karacaoğlu Osmanlının iktisadi bunalımlar ve iç karışıklıklar içinde olduğu bir çağda yetişmiştir.
- Şiirlerinin kaynağını, doğup büyüdüğü göçebe toplumunun gelenekleri ve doğa oluşturmuştur. Divan şiirinden ve tasavvuftan hiç etkilenmemiştir. Şiirlerinde **dini konulara** yer vermemiştir.
- Şiirlerinde koşma, semai ve varsağı gibi nazım biçimlerini kullanmıştır. Edebiyatımızda **en çok varsağı yazan şair** olmuştur.
- Şiirlerindeki insana dönüklüğünün özünde belirgin olan tema **doğa** ve **aşktır**. Ayrıca **ayrılık**, **gurbet**, **sıla özlemi**, **ölüm** gibi temaları da işlemiştir.
- Gittiği her yerde bir güzele âşık olan Karacaoğlu şairlerinde sevgililerin adlarını ilk kez söyleyen sanatçıdır. Cennet, Elif, Zeynep, Hörü, Döne, Emine bu sevgililerden sadece birkaçıdır. Bunların kimine bir pınar başında su doldururken, kimine suya giderken kimine de halı dokurken görüp âşık olmuştur.

- Şiirlerini açık, **sade** bir Türkçeyle yazmıştır. Güneydoğu Anadolu insanının günlük konuşma dilini şiirlerine yansıtmıştır.
- Şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeler oldukça azdır. Yer yer sanatlı söyleyişler görülse de Karacaoğlu'nun dili bulunduğu yörenin dilidir.
- Bütün şiirlerini **hece ölçüsüyle** yazmış özellikle hecenin 11'li ve 8'li kalıplarını tercih etmiştir.
- 17.yüzyıl saz şairlerinden Gevheri, Âşık Ömer, Âşık Hasan onun etkisinde kalarak şiirlerine nazireler yazmıştır. Karacaoğlu ayrıca sonraki yüzyıllarda Dadaloğlu, Ruhsatı birçok şairi de etkiler.

Bilgi Kupu

- ✴ Saz şairleri içerisinde en çok **varsağı** söyleyen şair, Karacaoğlu'dır.
- ✴ Saz şairleri içerisinde yine en çok **semai** söyleyen Karacaoğlu olmuştur.
- ✴ Şiirlerinde sevgililerinin adlarını tek kullanan saz şairi yine Karacaoğlu'dır.

Bilgi Kupu

- ✴ Karacaoğlu'nun en ünlü şiirlerinden biri de Osmanlı Devleti'nin Avusturya üzerine yaptığı seferini anlattığı **Nemçe Destanı**'dır.
- ✴ Saz şairleri içerisinde kendi adıyla gelenek oluşturan tek şair, Karacaoğlu'dır.
- ✴ Güzelleme türünün en güzel örneklerini veren yine Karacaoğlu olmuştur.

ERCIŞLİ EMRAH (17.yüzyıl)

- Yaşamı ile ilgili kesin bilgiler yoktur. Van'ın **Erciş** ilçesinde doğduğu ve 17. yüzyılda yaşadığı bilinir. Babası da âşıktır. Babası Âşık Ahmet diye bilinir. Yurt sevgisi, aşk, doğa güzelliği, özlem gibi konuları işlemiş ve hayatını anlattığı **Emrah ile Selvihan** adlı halk öyküsüyle ün kazanmıştır.
- Kendi adına bağlı "Ercişli Emrah ile Selvihan" adlı türkölü halk hikâyesinin âşık kahramanıdır. Hikâyede âşık Ahmet'in oğlu olan Emrah, Erciş Beyi'nin kızı Selvihan'a âşık olur. Van şehrini kuşatan İran Şahı Abbas, Emrah'ın sevgilisi Selvihan'ı tutsak alarak İran'a götürür. Bu olay üzerine Emrah, sevgilisini aramak için maceralı İran yolculuğuna başlar.
- Bu öykü Doğu Anadolu'nun yanı sıra Azerbaycan, Türkmenistan ve Ermenistan'da da değişik isimler ile tanınır ve sevilir.
- Ercişli Emrah, pir elinden **bade** içen âşıklardandır. Fazla bir tahsil görmemiştir, âşıklık geleneğine bağlı kalmıştır. Van ve Çukurova yörelerinde dolaşmıştır.
- Şiirlerinde divan şiirinin etkisi yoktur. Aruzu kullanmamıştır. Sadece **hece** ölçüsüyle şiirler yazmıştır.
- Arı bir Türkçe kullanmıştır. İçten ve halk zevkine yakın bir söyleyişi vardır.
- Bazı şiirleri Erzurumlu Emrah'a mal edilmiştir. Ancak "Emrah ile Selvi" adlı halk hikâyesinin hem kahramanı hem de söyleyeni olan **Ercişli Emrah** ile Erzurumlu Emrah aynı şairler değildir.

Bilgi Küpü

Ercişli Emrah ve Erzurumlu Emrah

- Ercişli Emrah **dini** konulara yer vermemiştir. Erzurumlu Emrah ise dinî, tasavvufi konularda da şiirler yazmıştır.
- Ercişli Emrah hiçbir tarikata bağlı değilken Erzurumlu Emrah **Nakşibendî** tarikatının Halidiye kolundandır.
- Ercişli Emrah pir elinden **bade** içen yani badeli âşıklardandır fakat Erzurumlu Emrah badeli âşıklardan değildir.
- Ercişli Emrah'ın dili **sade**, herkesin anlayabileceği bir Türkçeyken Erzurumlu Emrah'ın dilinde Arapça ve Farsça kelimeler görülür.
- Ercişli Emrah tüm şiirlerini **hece** ölçüsüyle söylemiştir. Erzurumlu Emrah'ın hem **aruzlu** hem **heceli** şiirleri vardır.
- Erzurumlu Emrah **divanı** olan şairlerdendir. Ama Ercişli Emrah'ın bir divanı bulunmaz. Ercişli Emrah'ın, elimizde bulunan şiirlerinin tamamı hikâyeye bağlı şiirlerdir.
- Ercişli Emrah'ın şiirlerinde **Van** ve **İran** dolayları anlatılırken Erzurumlu Emrah'ın şiirlerinde **Orta Anadolu** şehirlerinden geçen yollar anlatılır.
- Ercişli Emrah **17.yüzyılda** yaşamışken Erzurumlu Emrah **19. yüzyılda** yaşamıştır.
- Ercişli Emrah'ın herhangi bir kolu bulunmaz iken Erzurumlu Emrah'ın kolu vardır.
- Erzurumlu Emrah **medrese** eğitimi almış bir âşık iken Ercişli Emrah herhangi bir medrese eğitimi almamış olup daha çok **gezgin** bir âşık olarak bilinir.

ÂŞIK EDEBİYATI

ÂŞIK KÂTİBİ (17.yüzyıl)

- Kâtibi, 17. yüzyıl âşıklarındandır. İyi öğrenim görmüş, paşa ve beyler yanında kâtip olarak çalışmıştır. Hayatı hakkında bilgi azdır. **IV. Murat'a** çok yakın olan şairlerden biridir.
- Katıldığı İran ve Bağdat seferlerinden dolayı yazdığı şiirlerden 17. yüzyılda yaşamış asker şairlerden olduğu anlaşılmaktadır.
- Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre daha sonra koyun tüccarlığı yapmıştır.
- Çağdaşı âşıklardan Âşık Ömer'in **Şair-name** adlı destanında "Evvel Kâtibî'den idelüm âğaz" diye âşıkları anmaya onunla başlaması ününün yaygınlığını gösterir.
- Dördüncü Murat'ın Bağdat seferine katılmıştır. Aruz ve hece vezni ile başarılı eserler vermiştir. Ancak hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerde çok başarılı olmuştur.

KUL HİMMET (17.yüzyıl)

- 16.yüzyılın sonlarında **Tokat** Almus Güdümlü köyünde doğmuştur ve 17.yüzyılın ilk yarısında ölmüştür. Coşkulu deyişleriyle tanınan ve Hatayi ile Pir Sultan'dan sonra gelen üçüncü büyük Alevi - Bektaşî şairidir. **Pir Sultan** ile yakın arkadaşdır. Onun asılmasından sonra uzun süre saklanmıştır.
- Şiirlerinde tarikat kurallarını her kültür düzeyinden Alevi-Bektaşîlerin anlayabileceği bir yalınlıkla anlatır.
- Bazı şiirleri asıl isimleri İbrahim ve Hacik Kız olan Kul Himmet Üstadım takma isimli şairler ve başka Himmetlerin yazdıklarıyla karışmıştır.

ÂŞIK GÂZİ HASAN (17.yüzyıl)

- Hayatı hakkında bilinenler oldukça azdır. Ayrıca ad benzerliğinden Alevî-Bektaşî şairlerinden Hasan Dede ile karıştırılması, hayatının gün ışığına çıkmasını güçleştirmiştir.
- Emekli maaşına bağlandığı, iki yılda bir hacca gittiği ve 1699'dan sonra vefat ettiği bilinenler arasındadır. Son yıllarını Tameşvar'da geçirmiştir.
- **Tameşvarlı** diye anılması oralı olduğunun işareti sayılabilir. Asker şairlerinden olması, seferlerde saz çalıp şiirler okuması, onun bir dereceye kadar tanınmasını sağlamıştır.
- Budin'in 1686'da düşmesi üzerine söylediği **Budin Türküsü** şehzade meclislerinde bile söylenir olmuştur. Padişah huzurunda saz çalıp şiir okuyan sayılı âşıklardandır.
- Şiirlerinden pek azı elde bulunmaktadır. Bu şiirlerden hareket ederek duru bir dile ve sade bir söyleyişe sahip olduğunu görmek mümkündür.

ÂŞIK KULOĞLU (17.yüzyıl)

- Hayatı hakkında çok az şey bilinmektedir. Bilinenler de tahminlere dayanmaktadır. Asıl adı Mustafa olan Kuloğlu, Naima'daki kayıtlara göre, II. Osman'ın öldürülmesini gerçekleştirenlerden Davut Paşa'yı cellâtların elinden kurtarmıştır.
- Cahit Öztelli, onun, Sultan IV. Murat'a yakın olduğu, Sultan'ın ölümünden sonra Cezayir'e sürüldüğü; Sultan İbrahim'in ölmesi üzerine sürgünden İstanbul'a dönebildiği görüşündedir.
- Kuloğlu'nun **aruz** vezniyle de yazılmış şiirleri vardır. Ancak sade bir dille söylediği âşık tarzı şiirlerinde daha başarılıdır.

Hap Bilgi

- ✳ IV. Murat'ın ölümü üzerine yazdığı "**Elveda**" adlı şiiri ile tanınmıştır.

18. YÜZYIL ÂŞIK EDEBİYATI

ÂŞIK LEVNİ (18.yüzyıl)

- Hayatı hakkında geniş bir bilgin yoktur. Asıl adı ise **Çelebi Abdül Çelil**'dir.
- Buna göre Edirne'den İstanbul'a gelerek Saray Nakkaş-hanesine çırak olarak girmiştir, zamanla kendini yetiştirerek icazet almıştır.
- Devrindeki ressamı geride bırakıp uzun süre sarayın baş ressamı olarak bulunmuştur.
- Levni, Osmanlı döneminin en ünlü **minyatür** sanatçısıdır. Özellikle III. Ahmed'in şehzadeleri için yaptırdığı sünnet düğününü anlatan "Surname"ye yaptığı 137 minyatür, onun bu sahadaki ustalığını ortaya koymaktadır. **Gül Koklayan Kadın**, Tahterevan tablosu bunlardan en meşhurlarıdır.
- Levni, hem **aruz** hem de **hece** ile şiirler yazmıştır. Hece ile yazdıklarında daha başarılıdır. Son yıllara gelinceye kadar onun âşıklığı üzerinde durulmuştur. Taranan cönklerde 20 kadar şiiri bulunmuştur.
- Âşıklar arasında atasözlerini nazma çekmek ilk onunla başlar. Birkaç aruzla yakılmış şiiri dışında koşma, türkü ve tekerlemesi vardır.
- Levni, divan edebiyatıyla şiirler söylese de hece ile yazdıklarında daha başarılıdır. Özellikle sanatçının atasözlerini nazımla anlattığı **Atalarsözü Destanı** oldukça ünlüdür.

19. YÜZYIL ÂŞIK EDEBİYATI

ÇILDIRLI ÂŞIK ŞENLİK (19.yüzyıl)

- 1850 yılında Kars'ın **Çıldır** ilçesinin Suhara kasabasında doğan Âşık Şenlik'in asıl adı **Hasan**'dir. 14 – 15 yaşlarında pir elinden **bade** içen Hasan, uyandığı vakit ilk şiirinde **Salatın**'la birlikte **Şenlik** adını tapşırır.
- Çıldırli Âşık Şenlik'in edebî kişiliğinin oluşmasında Azerbaycan âşıklarının, özellikle Hasta Hasan'ın etkisi büyüktür. Onun yetiştiği dönem, Anadolu ve Azerbaycan sahalarında usta âşıkların yetiştiği dönemdir. Narmanlı Sümmâni, Posoflu Zülalî, Göyçeli Âşık Elesker bunlardan bazılarıdır.
- Şenlik, şiirimize bayat, koşma, destan, divani gibi türlerin yanında **sicillemeyi** de kazandırmıştır.
- Çıldırli Âşık Şenlik, iyi bir **hikâye** anlatıcısıdır. Salman Bey, Sevdakâr, Şah ve Latif Şah hikâyeleri onun tarafından tasnif edilmiştir.
- Âşık Şenlik, boyundan büyük işlere soyunan kendini bilmezleri, başkalarını haksız yere yerip onların arkalarından konuşanları yerer.
- Âşık Şenlik, şiirlerini mahalli **Terekeme / Karapapak** ağızıyla söylemiştir.
- **Aşk**, ayrılık, **doğa** ve toplumsal konuları işlendiği koşma ve destanları içli ve ahenklidir.

ÂŞIK EDEBİYATI

- Şiirde cinas sanatına önem veren Şenlik, Âzeri sahası âşıklarının çok kullandığı **cıgalı tecnis** biçiminde örnekler vermiştir.
- Âşık Şenlik, hikâye tasnifi, anlatım tarzı, halk şairliği, şiirleri ve yetiştirdiği çırakları ile gelenekte çığır açan ve iz bırakan "Âşık Şenlik Okulu"nun hocası ve büyük ustasıdır.
- Hikâyeleri Doğu Anadolu'da âşıklar tarafından yaygın olarak anlatılmakta ve halk tarafından sevilerek dinlenmektedir. Onun hikâyelerinin Azerbaycan âşık edebiyatında da önemli bir yeri vardır.
- Yalnız kahramanlık meselesiyle ilgilenmemiş, günlük sorunları, sosyal olayları da hicvetmiştir. Bir kız kaçırma meselesi yüzünden mahkemeye düşen Âşık Şenlik ve babası Kars'a giderken gece bastırır, bir köyde misafir olmak isterler. Fakat hiçbir hane onları misafir etmez.
- Âşık Şenlik'in oğlu olan **Âşık Kasım**, babasının yanında yetişmiş ve onun çıraklığını yapmıştır. Kasım'ın oğlu Yılmaz Şenlik, dedesinin şiirlerini ve hikâyelerini bugün en iyi bilen ve söyleyen bir saz şairidir.
- Çıldır'lı Âşık Şenlik'in şiir ve hikâyeleri sadece Türkiye'de değil, Azerbaycan ve İran'da da bilinmektedir. 1913 yılında bir mecliste mat ettiği âşıklar tarafından kendisine içirilen **zehirli bir şerbet** yüzünden vefat etmiştir.
- Tiflis, Gümrü, Ahıska ve Azerbaycan'da birçok yer gezen Şenlik, 1913 yılında Revan Han'ının daveti üzerine Revan'a gider. Burada yaptığı yarışmalarda ünlü âşıkları yenerek birinci âşık seçilir.
- Şenlik'in bu başarısını kıskanan rakipleri, yemeğine zehir katarak zehirlerler. Çıldır'a dönerken yolda ölen Şenlik'in cenazesi Suhara'ya getirilir.

Hap Bilgi

- Türk halk şiirinde en büyük **muamma** ustası 19.yüzyıl şairlerinden Çıldır'lı Âşık Şenlik'tir.
- Türk halk şiirinde en büyük **sicilleme** ustası yine 19. yüzyıl şairlerinden Çıldır'lı Âşık Şenlik'tir.

NARMANLI SÜMMÂNÎ (19.yüzyıl)

- Sümmânî 1860 yılında **Erzurum** ilinin **Narman** ilçesinin Samikale köyünde doğmuştur. Fakir bir ailenin çocuğu olan Sümmânî, hayatını çiftçilik ve çobanlık yaparak sürdürmüştür. 1915'de yine aynı yerde vefat etmiştir. Asıl adı **Hüseyin**'dir.
- Gençlik yıllarında Kafkasya, İran, Afganistan, Hindistan ve Kırım'ı dolaşmıştır. Çağdaşlarından Şenlik, Sezaî, Nihânî ve Celâlî ile karşılaşmaları var.
- Sümmânî, önce Narman'a, oradan da Erzurum'a babasıyla gelir. Burada âşık kahvelerine devam eder. Gözünü, kulağını âşıklardan ayırmamaya çalışır. Sazın perdelerini ve tezene tutmasını öğrenir. Erzurum'un en ünlü şairi Erbabî ile sınava girer. Erbabî'yi yener.
- **Badeli** âşıklarımızdandır. Rüyasında karşılaştığı **Gülperi**'yi bulabilmek için Kafkasya, İran, Kırım ve Afganistan'ı gezip dolaşmıştır.
- Şiirlerinde din ve tasavvuf, aşk, varlık-yokluk gibi konuları işleyen Sümmânî, hem hece hem de aruzu kullanmıştır. Heceyle koşma, semaî, türkü, destan gibi şekiller kullanmıştır.
- Dili oldukça sadedir. Şiirleri mahalli kelimeler, atasözü ve deyim yönünden oldukça zengindir.
- Gurbet, hasret, aşk, kendinden ve devrinden şikâyet, öğüt ve ahlak gibi temaları şiirlerinde işlemiştir. Ayrıca tasavvufa da yer vermiştir.

DETLİ (19.yüzyıl)

- Bolu'nun **Şahanlar Köyü**'nde doğan Dertli, çocukluğunda çobanlık yapmıştır, gençliğinde ise İstanbul, Konya ve Mısır'a gitmiştir, birçok yeri gezmiştir. Asıl adı **İbrahim**'dir. 19. yüzyılda yaşamıştır.
- Babasının ölümünden sonra köyünde barınamayan ve toprakları Halil Ağa tarafından zorla elinden alınan İbrahim, köyünü terk ederek İstanbul'a gider.
- İşsiz kalır, tekrar Anadolu'ya Konya'ya döner. Bir kahvecinin yanında üç yıl çıraklık yapar ve daha sonra Mısır'a gider. Orada on yıl kaldıktan sonra tekrar köyüne döner.
- Bu uzun yolculukları sırasında âşık kahvelerinde tekkelerde bilgisini artırır. Bu gurbette geçen hayatında birçok âşıkla tanışır, edebi terbiye alır ve **Lütfi** mahlasıyla şiirler söyler.
- Köyüne dönünce Hafize adlı bir kadınla evlenen Dertli'nin, Ömer ve Seyit adlı iki oğlu olur. Gezgini ve serüvenci bir yaşama alıştığı için köyünden ayrılarak Anadolu'yu dolaşır.
- Zevk ve eğlenceye düşkün, maceradan hoşlanan bir mizaca sahip olduğu için ailesini köyde bırakarak diyar diyar gezer. Daha sonra hayatına bir çeki düzen vermek gayesiyle tekrar İstanbul'a gelir.

- İstanbul'da saz şairlerinin toplandığı kahvehanelerdeki meclislere ve âşık fasıllarına katılan Dertli, yeteneği, güzel sesi ve çaldığı **on iki telli divan** sazıyla büyük bir ün kazanmıştır.
- II. Mahmut döneminde fes giyilmesi kabul edilince fesi öven redifli bir kaside yazmıştır. Ödül olarak Çağa'ya ayan atanmıştır. Ancak topladığı vergileri zimmetine geçirince görevden alınmıştır.
- 1840 yılında Bilecik'in Gülnazar'ı kasabasında, boğazını keserek intihar teşebbüsünde bulunur.
- Bu olaydan sonra **Lütfi** mahlası yerine **Dertli** mahlasını kullanmaya başlar.
- Halk şiirinin son ustaları arasında kabul edilen Dertli, **Alevi - Bektaşî** inançlarına bağlıdır.
- Medrese tahsilinin yakınlığı dolayısıyla **tasavvuf**la da ilgilenmiş, bu yolda devriyeler ve **nefesler** yazmıştır. Tasavvufta derinleşememiş, orta seviyede şiirler yazmıştır.
- Koşmalarında ve nefeslerinde tasavvuf konularıyla Bektaşî - Kızılbaş inançlarını dile getirirken hiçbir zaman katı, tutucu ve kuralcı olmayan bir şairdir.
- **Divan**'ı vardır. Şiirlerinde toplumsal eleştiriler yapmıştır ve **taşlamaları** ile tanınmıştır.
- Divan şiiri tarzı şiirler de yazmıştır; hecenin yanında **aruzu** da kullanmış olan sanatçı, ancak asıl ününü **hece**yle yazdığı şiirleriyle kazanmıştır.
- Dertli geleneğin kurallarına uyarak birçok çırak yetiştirmiştir ve kendi adıyla anılan bir **âşıklık kolu** geleneği meydana getirmiştir.
- Bu âşık kolunda Geredeli Figanı, Mudurnulu Yağcı Emin, Çankırlı Pinhanî, Çankırlı Cudi, Ilgazlı Naili ve Kastamonulu Yorgansız Hakkı gibi âşıklar yetişmiştir.

Hap Bilgi

- ✳ Dertli'nin en ünlü ve bilinen şiiri ise **Telli Saz destanı** olarak da anılan taşlamasıdır.

ÂŞIK EDEBİYATI

ÂŞIK RUHSATÎ (19.yüzyıl)

- 1832 yılında **Sivas**'ın Kangal ilçesi **Deliktaş** köyünde doğmuştur. 1911 de aynı yerde ölmüştür. Yoksul bir ailenin çocuğudur. Dönemin koşulları ölçüsünde eğitim görmüştür. Değirmencilik, sıvacılık, kağınlarla tahıl taşımacılığı yapmış, köy köy dolaşıp düşünlerde saz çalmıştır. Oğlu **Âşık Minhacı**'nın genç yaşta vefat etmesi onu büyük ölçüde sarsmıştır.
- Önceleri **İcâdî** ve **Cehdî** mahlaslarını kullanmıştır. Asıl adı **Mustafa** olan Ruhsatî'nin mahlasını Şeyh İbrahim Efendi vermiştir.
- Ruhsatî bir köy âşığıdır. Kendisinden sonra "Ruhsatî Kolu" ortaya çıkmıştır. **Ruhsatî kolu**, Şenlik kolundan sonra en kuvvetli âşık koludur.
- 19. yüzyıl halk ozanları içinde şiirinin gücü, kendine özgü kişiliği ve tavrıyla öne çıkar. Orta Anadolu köylüsünün sorunlarını ve dünyasını bütün çıplaklığıyla yansıtır.
- Taşlama** ve güzellmelerıyla tanınmış bir âşıktır. **Aruzla** şiir söyleme denemesi de yapmıştır ama başaramamıştır. Daha çok **heceyle** yazdığı şiirleri ile üne kavuşmuştur. Şairin **Divan**'ı bulunmaz.
- Ruhsatî, **Bektaşî** dervişlerindendir. Buna bağlı olarak âşık **dinî** - **tasavvufî** şiirler de yazmıştır. Bu tarz şiirlerinde Pir Sultan Abdal ve Hatayi etkisi görülmektedir ve ahlaki, didaktik ifadelerle yer vermiştir.
- Ruhsatî'nin dili **sadedir**. Köy şairi olduğu için fazlaca mahalli kelime kullanmıştır.

SEYRANİ (19.yüzyıl)

- Kayseri**'nin **Develi** ilçesinin **Everek** köyünde doğmuştur, iki yıl medrese eğitimi görmüştür; daha sonra da İstanbul'a gelmiştir ancak devrin ileri gelenlerini hicvettiği için memleketine dönmek zorunda kalmış ve yoksulluk içinde ölmüştür.
- Asıl adı **Mehmet**'tir. Babası cami imamıdır. Seyranî, 19.yüzyılda yaşamıştır. İstanbul'da âşıkların toplandığı semai kahvelerinde düzenlenen atışmalara katılmış ve taşlamalarıyla dikkat çekmiştir.
- Şiirlerinde haksızlığa, yolsuzluğa, her türlü kötülüğe karşı çıkmıştır. Şiirlerinde rüşveti, adaletsizliği, cahilliği hiç çekinmeden eleştirir. Devlet b yüklerini eleştirince başı derde girmiştir.
- Divan edebiyatını iyi bilen sanatçı; Karacaoğlan, Fuzuli, Yunus Emre, Âşık Ömer ve Âşık Gevherî' den etkilenmiştir. Şairin **divanı** ve **kolu** yoktur.
- Seyranî, çağının aksaklıklarını, ham sofuları değersiz yöneticileri taşlamaları ile yerden yere vurmuş ve **taşlama** türünün halk edebiyatındaki en büyük ustalarından biri olmuştur.
- Nefesler, devriyeler gibi din ve tarikat konularında çok güzel şiirler de yazmıştır. **Alevî** - **Bektaşî** tarikatına girmiştir.
- Aruz ölçüsünü de kullanmakla beraber asıl kişiliğini heceyle yazdığı koşma, nefes, destan, semai gibi nazım biçimleriyle ortaya koymuştur.

ÂŞIK EDEBİYATI

Hap Bilgi

- * Halk şiirinin en büyük taşlama ustası, **Seyrani**'dir.
- Divan şiirinde **Nefi**'nin Tanzimat şiirinde Namık Kemal'in yeri neyse halk şiirinde de **Seyrani**'nin yeri orası olmuştur.
- Seyrani'nin bilinen en ünlü şiiri ise **Yaş Destanı**'dır.

ERZURUMLU EMRAH (19.yüzyıl)

- 19.yüzyılda yaşamıştır, **Erzurum** doğumlu olduğu için Erzurumlu Emrah olarak tanınmıştır. Erzurum yakınlarındaki **Tanbura** köyünde doğduğu sanılıyor.
- 19.yüzyılın halk edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olmuştur. **Erzurum**'da **medrese** eğitimi almış, medrese öğreniminden sonra **Nakşibendî** tarikatının Halidiye koluna bağlanmıştır.
- Sivas, Konya Kastamonu, Niğde illerini dolaşmıştır; daha sonra Niksar'a gelerek öğrenimini burada tamamlamıştır. Sivas'ta özellikle Kastamonu'da da kalmıştır. Kastamonu'nun ileri gelenlerinden **Alişal Bey**'in konağında bulunmuş ve onun sohbet âşığı olmuş ve desteğini görmüştür.
- Tokat'ta yaşadığı yıllarda **Mahmut** adlı bir genci kendisine çırak yapmış ve ona Nuri mahlasını vermiştir. Daha sonra da bu çırak ise **Tokatlı Nuri** mahlasıyla büyük ün yapmıştır.

- Kendi adıyla anılan bir **âşık kolunun** kurucusu olan Emrah'ın, **Tokatlı Nuri** ve **Gedâî** gibi iki ünlü çırağı vardır.
- Gezip dolaşmaktan evlenmeye ve aile kurmaya zaman bulamayan Emrah'ın Tokat'ta kısa süren birkaç evlilik yaptığı bilinmektedir.
- Saz şairleri içinde divan şiirini en iyi bilen şairin heceyle yazdığı **koşma** ve **sema**ileri yanında aruzla yazılmış gazel, murabba ve muhammesleri de vardır.
- Fuzuli, Baki ve Nedim'den etkilenecek aruzla şiirler yazmış olsa da asıl kimliğini **heceyle** yazdığı **koşma** ve **sema**ileri ile kazanmıştır.
- Divan şiirinin etkisinde kalan şair yer yer tasavvufi da yönelmiştir. Ancak onun şiirlerinde tasavvuf düşüncesi de kuvvetli değildir.
- Şiirlerinde aşk, gurbet, sıla, özlem, zamandan şikâyet gibi konuları işlenmiştir. **Divan**'ı bulunur.

ÂŞIK DADALOĞLU (19.yüzyıl)

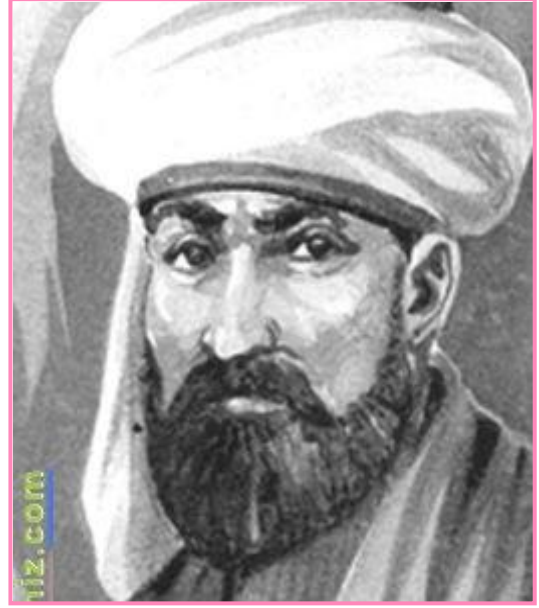
- Asıl adı **Veli** olan Dadaloğlu, Toroslarda yaşayan göçebe Türkmenlerin **Avşar** boyuna mensuptur. 19.yüzyılda yaşamış olan sanatçı **koçaklama**larıyla tanınır.
- Şiirlerinde göçebelik şartlarının döneminde Orta Anadolu'da hüküm süren aşiret kavgaları ve yerleşik yaşama zorlanan Türkmenlerin Osmanlıya başkaldırıları yalın bir dil ile anlatılmıştır.

ÂŞIK EDEBİYATI

- Özellikle Türkmen boylarını yerleşik düzene geçmek için zorlayan Osmanlı'ya isyan eden şair, "**Ferman padişahın ise dağlar bizimdir.**" diyerek dağlara çıkmıştır, Türkmenlerin sözcülüğünü üstlenmiş ve onlara rehber olmuştur.
- Dadaloğlu'nun bağlı bulunduğu **Avşar aşireti**, Sivas Olaylarına yerleştirilmiş ve bazı beyler de İstanbul'da oturmaya mecbur edilmişlerdir. Ömrünün son yıllarını Çukurova'da geçirmiştir.
- Koşma, semai, varsağı, destan ve türkü türlerinde aşk ve doğa konulu şiirler yazmıştır; ancak asıl ününü **kavga türküleri** ile yapmıştır.
- Dadaloğlu, şiirlerinde Osmanlı'nın yerleştirme politikasına karşı, Türk boylarının ayaklanışını işlemiştir. Şiirlerinin konuları Toroslarda yaşayan göçerlerin hayatları, mücadeleleri, yenilgileri, dağılışları, iskân edilmişleri ve bunların çektiği türlü ıstıraplardır.
- Üslup yönünden Karacaoğlu'nı ve Köroğlu'nu anımsatır. Koçaklamaları ile Köroğlu'na, güzellemleriyle Karacaoğlu'na benzer.
- Koçaklamalarında yiğitçe ve sert bir söyleyiş; aşk ve sevgi şiirlerinde ise duygulu ve içli bir söyleyiş vardır. Divan'ı bulunmaz.
- Dadaloğlu kent yaşamından uzak kaldığı için şiirlerinde sadece **göçebe** yaşamını yansıtmıştır, divan şiirinden tamamen uzak kalmıştır.

BAYBURTLU ZİHNİ (19.yüzyıl)

- Âşık edebiyatının 19. yüzyılda yaşamış şairlerindendir. Bayburt'ta doğmuştur, Trabzon ve Erzurum medreselerinde eğitim görmüştür, daha sonra İstanbul'a gelerek divan kâtipliği yapmış, memuriyetlerde bulunmuştur.
- İstanbul'da on yıl kalarak şiirleriyle, kasideleriyle kendisini tanıtmış; Divan-ı Hümâyun kaleminde çalışmıştır. 1826'ya doğru memleketine dönmüştür.
- Bayburt'un Ruslar tarafından işgali üzerine Erzurum'a göç etmiştir, kaleme aldığı "**Vardım ki yurdumdan ayak götürmüş**" mısrasıyla başlayan koşmasıyla ün yapmıştır.
- Divan şiirinden etkilenecek divan şairi olma kaygısı gütmüştür. Kaside, naat, gazel ve tahmislerden oluşan bir **Divan** yazmıştır.
- Bayburtlu Zihni'nin **Kitab-ı Hikâye-i Garibe** adlı divan nesrinin özelliklerini taşıyan bir başka eseri daha vardır. 27 yapraklık bir eser olup Bayburt beylerinden Abdullah'ın 18 yıllık hayatının hikâyeleştirilmiş şeklidir.
- Bayburtlu Zihni'nin başından geçen olayları anlattığı **Sergüzeşt-name** adlı bir de mesnevisi vardır.

ÂŞIK EDEBİYATI

- Şair bu mesnevisinde oğluna hayatını hikâye ederken orada adı geçen bir takım çağdaşlarına ait hikâyelerini de kaydetmiştir.
- Sergüzeşt-name'nin diğer önemli parçaları, bu kitaba eklenen destanlardır. Bu destanlardan birisi Akkâ harbine bir diğeri Ruslarla yapılan savaşa aittir. Diğer üç destan ise bazı tipleri alaya alan mizah manzumelerden meydana gelmektedir.
- Divan şiirini çok iyi bilen şair, Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır. Asıl ününü ise heceyle yazdığı koşma ve destan türündeki yergi ve taşlamaları ile kazanmıştır.
- Usta bir taşlamacı olan Zihni, **hiciv**lerinde bazen en kaba sözlere de başvurmuştur. Onun tasavvufi ve tarikatlarla bir ilgisi de yoktur.

Hap Bilgi

- ✱ Saz şairleri içerisinde **mesnevi** türünde eseri olan tek sanatçı, **Bayburtlu Zihni**'dir.
- ✱ Divan'ı dışında nesir alanında eseri olan tek saz şairi yine **Bayburtlu Zihni**'dir.

ÂŞIK ŞEMİ (19.yüzyıl)

- **Konya**'da doğmuştur. Bazı kaynaklara göre 1839 yılında yine Konya'da vefat etmiştir.
- **Mevlevîliğe** bağlandığı söylenen Şem'i'nin mezarı Mevlâna Müzesinin hemen yanı başındadır.
- İstanbul'a ve hacca giden Şem'i **aruz** ölçüsüyle **dini** içerikli şiirler söylemiştir.
- Eski kültürü oldukça iyi bilen Şem'i'nin ölümünden sonra basılan ve sadece aruz ölçüsüyle yazılmış olan şiirlerinin yer aldığı divanı büyük ilgi görmüştür.
- Aruzla yazdığı şiir sayısı daha fazladır. Hece ölçüsü ile yazdığı şiirleri sayıca az olup özellikle destanları önemlidir.

- **Kalem şairleri** arasında yer almaktadır. Onun üzerinde klasik şairlerimizden başka, başta Âşık Ömer olmak üzere aruzla yazan âşıkların etkileri görülür.
- Şiirlerinin dili oldukça ağıdalıdır. Bu da aruzla yazmanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.
- Torunu Emine de âşık olup "Şem'i'nin Gülü", "Şem'i'nin Kızı" gibi mahlaslarla şiirler söylemiştir.

Hap Bilgi

- ✱ Aruzla yazdığı şiirleri, hece ile yazdığı şiirlerden daha fazla tek şair, **Âşık Şem'i**'dir.

ÂŞIK TOKATLI NURİ (19.yüzyıl)

- Doğum tarihini 1825 olarak kabul eden kaynakların yanında bu tarihe şüphe ile bakanlar da vardır. Tokat'ın Kızılca mahallesinde doğmuş, 1883'te Samsun'da vefat etmiştir.
- **Erzurumlu Emrah**'ın çıraklarından olup mahlasını kendisine Emrah vermiştir.
- Şiirlerinde hem hece hem de aruz ölçüsünü kullanmıştır. Ancak heceyle yazdığı şiirlerde daha başarılı olmuştur.
- Zileli Ceyhunî, Tosyalı Gayreti çırakları arasındadır. Nuri, güçlü bir âşık olmakla beraber gereği gibi tanınmamıştır.

ÂŞIK EDEBİYATI

ÂŞIK BAYBURTLU HİCRANİ (19.yüzyıl)

- Bayburtlu Âşık Hicranî 1908'de Bayburt'ta doğmuştur. Asıl adı **Hacı Taştan**'dır. 1970 yılında Bayburt'ta vefat etmiştir. Mahalle mezarlığına gömülmüştür.
- Köy imamından öğrendiklerine özel olarak öğrendiği yeni alfabeyi ekleyerek tahsilini tamamlamıştır.
- Gezdiği yakın çevrede bazı âşıklarla tanışma imkânı bulmuştur. 23 yaşında Akçaabat'a bağlı Zevana Salıhan köyünde işçi olarak çalışırken bir gece rüyasında ona **bade** içirirler. Böylece aşka düşmüş olur.
- Şiirlerinde **tasavvuf** hâkim unsurdur. Şiirlerinde bazı kelimelere özel anlamlar yüklediği de olur. Dünyevî aşka ilişkin yazdıkları yok denecek kadar azdır.
- Hem **hece** hem de **aruz** vezni ile şiirler yazan Hicranî'nin arı ve duru bir söyleyişi vardır.

ÂŞIK MESLEKİ (19.yüzyıl)

- Asıl adı **Bekir** olup 1848'de **Sivas**'ın Kangal ilçesine bağlı **Kertme** (Mescidi) bucağında doğmuştur. 1930'da vefat etmiştir.
- Bölgenin ünlü âşığı **Ruhsatî**'nin çıraklarından. Yakın çevresini uzun yıllar ustasıyla dolaşmış, bu nedenle ünü pek yaygınlaşmamıştır.
- Hece** vezniyle sade bir dille söylediği şiirleri vardır. **Aruza** ilgi göstermemiştir.
- Hayatı sıkıntılarla geçirmiş olan şair, bu sıkıntılarını da şiirlerine yansıtmıştır.

20. YÜZYIL ÂŞIK EDEBİYATI

ÂŞIK FIRGANİ (20.yüzyıl)

- Âşık Fırganî, 1942 yılında **Ağrı**'nın **Donbat** köyünde doğmuştur. İlkokul mezunudur. On altı yaşında âşıklığa başlayan Fırganî, Âşık Müdâmi ve Âşık Reyhanî'den saz ve söz olarak yol ve nasip almıştır. İki bine yakın şiiri vardır.
- Konya Âşıklar Bayramı'nda 1968'den 1976'ya kadar ikincilikleri ve üçüncülükleri vardır. 1972'de altın madalya almıştır.

ÂŞIK BAYBURTLU CELÂLİ (20.yüzyıl)

- 1950 yılında Bayburt'a bağlı Ozansu Köyünde doğmuş, yine aynı köyde 1915 'te vefat etmiştir. Asıl adı **Ahmet**'tir. Medrese kültürü almış ve Nakşibendî tarikatına intisap etmiştir. Celâli, değeri henüz pek anlaşılamayan halk şairlerindendir.
- Halk arasında Baba Celali olarak da bilinen şair bütün yaşamını yoksulluk içinde çobanlık yaparak geçirmiştir.
- Doğu Anadolu'da ün yapmış halk şairlerinden biri de Celâlî'dir. Celâli, Zihnî'den sonra Bayburt ve çevresinin en çok sevilen halk şairidir.
- Celâlî'nin yöre şairleri üzerinde de önemli etkileri vardır. Âşık Celâli, aynı zamanda, bir ağıt ve destan şairidir. İlk eşinin ölümü dolayısıyla yazdığı ağıt ona haklı bir ün sağlamıştır.
- Âşık Celâlî yer yer taşlamalarıyla da dikkat çeken bir halk şairidir. Bayburtlu Celali karşılaştığı birçok âşıkla yakınlık kurmuş, değişmelerde bulunmuştur. Özellikle kendi çağdaşlarından Sümmani' ile dostluk kurmuştur.

ÂŞIK EDEBİYATI

ÂŞIK FEYMÂNÎ (1942)

- 1942 yılında **Adana**'nın Kadirli kazasının **Azaplı** köyünde dünyaya gelen Feymânî'nin asıl adı **Osman Taşkaya**'dır. Âşık olduktan sonra Feymânî mahlasını almıştır. Feymânî, **Osman Feymânî** olarak da tanınır.
- Kendi kendini yetiştiren âşık, özellikle **tasavvuf** konusunda geniş bilgi sahibidir. Âşıklık geleneğini en iyi bilenlerden biri olması, onun öğrenmeye açık, araştırmacı kişiliğinden kaynaklanmaktadır.
- Âşık Feymânî, önceleri "**Çoban**, Çoban Osman" diye tapırmıştır. Daha sonra rüyasında bir pirin kendisine "Feymânî" diye seslenmesinden sonra bu mahlası kullanmaya başlamıştır. **Badelidir**.
- Onun şiirlerinde biçim, gelenekten kopmaz. O da diğer âşıklar gibi koşma nazım biçimini kullanır.
- Şiirlerinde zalim ve vefasız sevgili, güzel sevgiliye özlem, ölüm, zamandan ve dünyadan yakınma, gurbet gibi temaları işlemiştir.
- Ayrıca kişisel taşlama, toplumsal taşlama da şiirlerinde işlenen temalar arasında görülür. Bunun yanında kahramanlık temasını da işlediği görülür.
- Feymânî halk şiirinin koşma, semai ve varsağı gibi türlerinde oldukça başarılıdır. Hemen hemen her konuda şiirler söylemiş, muamma çözmede de yeteneğini kanıtlamıştır.
- Sağlığında adına şenlikler yapılan ilk âşık olma özelliğine sahip olmuştur. 1997 yılından bu yana Osmaniye Belediyesi ve Osmaniye Folklor Araştırma Derneği, Âşık Feymânî şenlikleri tertip etmektedir.

ÂŞIK DAİMÎ (1932)

- Asıl adı **İsmail Aydın**'dır. 1932 yılında İstanbul'da doğan âşık, 1983 yılında yine İstanbul'da ölmüştür. Aslen **Erzincan**'ın Tercan ilçesindendir.
- Elinden hiç sazı bırakmayan Daimî, önceleri usta malı çalmış, bir süre sonra da kendi deyişlerini besteleyerek okumuştur.
- TRT** sanatçısı olarak yurt içinde ve yurt dışında birçok konserler vermiştir. Yurt içindeki Âşıklar Şölenleri'ne de katılmıştır. Çok içli ve duygulu söyleyişleri vardır.

ÂŞIK VEYSEL ŞATIROĞLU (20.yüzyıl)

- 25 Ekim 1894'te **Sivas**'ın Şarkışla ilçesi Sivrialan köyünde dünyaya gelmiştir. İki kez evlenmiştir. 7 çocuğu olmuştur. Köy Enstitülerinde saz ve halk türküleri dersleri vermiştir. 21 Mart 1973'te akciğer kanserinden Sivrialan'da ölmüştür.
- Yirmi beş yaşında köylerinden **Esma** adlı bir kızla evlenmiştir. Sekiz yıl evli kaldıktan sonra karısı, Hüseyin adlı biriyle kaçıp başka köye yerleşmiştir.
- Bu olaya çok üzülen Veyse, köyünü terk ederek arkadaşı Kasım'la birlikte bir süre Sivas ve yöresinde gezip dolaşmıştır. Gezileri sırasında tanıdığı **Gülizar** adlı bir kızla evlenen Veyse'in bu evlilikten dört kız, ikisi erkek altı çocuğu olmuştur.

ÂŞIK EDEBİYATI

- Cumhuriyet dönemi saz şairlerimizden biridir. Yedi yaşındayken geçirdiği **çiçek hastalığı** yüzünden gözlerini kaybetmiştir; babasının avunsun diye aldığı bir sazla çalıp söylemiş ve karanlık dünyasını aydınlatmıştır.
- Gözlerinin dış âleme kapalı olması şaire zengin bir iç dünya kazandırmıştır. Şiirlerinde **aşk, yurt, doğa ve toprak** sevgisini dile getirmiş; karanlık dünyasında kendine özgü bir üslup geliştirmiştir.
- Âşık Veysel, bade içen, çıraklık yapan, muamma çö-zerek âşık olan âşıklardan değildir.
- Çeşitli âşık kahvelerinde **Atatürk, Cumhuriyet ve inkılâplar** adına şiirler söylemiştir.
- Âşık edebiyatında Atatürk sevgisi, toprak ve yurt sevgisi gibi konular onunla görülmeye başlamıştır.
- Veysel'in, şiirlerinde **din ve tasavvuf** konularına da değindiği görülür. **Tanrı** sevgisi ve Tanrı güzelliği Yunus tarzında dizelere yansıtılmıştır.
- Âşık Veysel, doğa tutkunu, doğa ve toprak sevdalı bir şairdir. **Kara Toprak** betimlemesi onun bu konudaki duygu ve düşüncelerinin en güzel ifadesidir.
- Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlu, Emrah, Dadaloğlu gibi halk ozanlarından etkilenerek şiirlerini saziyle seslendirmiştir.
- Sivas'ta Ahmet **Kutsi** Tecer tarafından düzenlenen Âşıklar Bayramı'nda sesini duyurmuştur, türkülerinin çoğu plaklara alınmıştır.
- Ahmet Kutsi Tecer tarafından edebiyat ve sanat dünyasına kazandırılan Veysel'in en ünlü şiiri **Kara Toprak**'tır.
- Ahmet Kutsi Tecer'in yardımlarıyla Köy Enstitülerinde saz öğretmenliği yapar. Ünlü toprak şiirini 1944 yılında **Çifteler Köy Enstitüsü**nde yazar. Aynı yıl Ahmet Kutsi Tecer, şairin 33 şiirden oluşan "Âşık Veysel'den Deyişler" adlı şiir kitabını yayınlar.

- 1949 yılında "Sazımdan Sesler", 1953 yılında da içerisinde 125 parça şiir bulunan "Âşık Veysel Hayatı ve Şiirleri" adlı şiir kitabını yayınlar.

Bilgi Kupu

- Türk halk şiirinde cumhuriyet konulu ilk şiir, Âşık Veysel tarafından söylenmiştir.
- Deyişler, Sazımdan Sesler, Dostlar Beni Hatılasın adlı şiir kitapları vardır.

ÖRNEK

Uzun İnce Bir Yoldayım

Uzun ince bir yoldayım
Gidiyorum gündüz gece
Bilmiyorum ne haldeyim
Gidiyorum gündüz gece

Dünyaya geldiğim anda
Yürüdüm aynı zamanda
İki kapılı bir handa
Gidiyorum gündüz gece

Uykuda dahi yürüyom
Kalmaya sebep arıyom
Gidenleri hep görüyom
Gidiyorum gündüz gece

Şaşar Veysel işbu hale
Gah ağlaya gahi güle
Yetişmek için menzile
Gidiyorum gündüz gece

Âşık Veysel

ÂŞIK EDEBİYATI

ÂŞIK YAŞAR REYHANÎ (1932 – 2006)

- Asıl adı **Yaşar Yılmaz** olan sanatçı, 1932'de Erzurum'un Hasankale ilçesinin **Alvar** köyünde doğmuştur. Okuma-yazmayı ise okula gitmeden öğrenmiştir. 2006'da ise hayatını kaybetmiştir.
- Küçük yaşlarda köyüne gelen âşıklardan etkilenmiştir ve birçok halk hikâyesi öğrenmiştir. 18 yaşından sonra ise şiir yazmaya başlamıştır. Kendisine Reyhanî mahlasını Bayburtlu **Âşık Hicrani** vermiştir.
- İran'dan Avrupa'ya birçok ülkede türküler söyleyen Reyhanî, katıldığı yarışmalarda birçok kez birincilik ödülü kazanmıştır.
- Âşıklık geleneğinin bütün türlerinde başarılı olmuştur, şiirlerini çeşitli gazete ve dergilerde yayımlamıştır.
- Şiir kitapları arasında ise Alvarlı Reyhanî Divanı, Böyle Bağlar, Şu Tepenin Arkasında bulunur.

ÂŞIK ZÜLÂLÎ (1873 – 1959)

- 1873 yılında **Kars**'ın Posof ilçesinin Suskap köyünde doğmuş, 1959 yılında Emirdağ'da vefat etmiştir. Asıl adı **Yusuf Kökten**'dir.
- Zülâlî, çocukluk yaşlarından itibaren âşıklık geleneğinin bütün gereklerini başarıyla yerine getirmiştir. Âşık, aynı zamanda **badeli** âşıklardandır.
- Karşılaştığı âşıklar arasında Sümmanî ve Şenlik gibi çok ünlüleri de vardır. Sözü de sazi da güçlüdür. **Aruzla** da şiirleri vardır. Zülâlî'yi üne kavuşturan şiirleri ise koşma, destan ve divanlarıdır.

ÂŞIK GEDÂÎ (1826 – 1899)

- 1826 yılında **Tokat**'ta doğmuştur. Asıl adı **Ahmet**'tir. 1899'da İstanbul'da vefa etmiştir. Ustası ise **Erzurumlu Emrah**'tır.
- İstanbul'a geldikten sonra birçok âşıkla atışmalara devam etmiş, pek çok halk şairi ona nazireler söylemişlerdir.
- Ermeni ve Türk âşıklarıyla yaptığı karşılaşmalar büyük ilgi görmüştür. İyi bir tahsil görmüş ve oldukça başarılı şiirler yazmıştır.

ALÎ İZZET ÖZKAN (1902 – 1981)

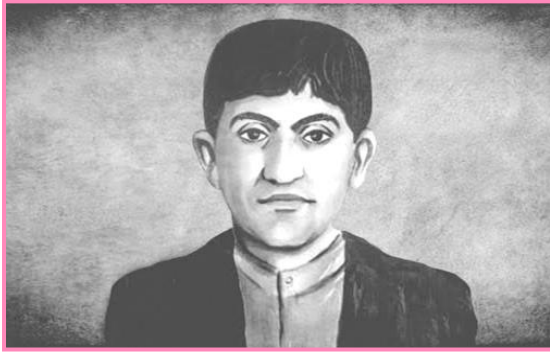

- 1902 yılında **Sivas**'ın **Şarkışla** ilçesine bağlı Üyük köyünde doğmuştur. Asıl adı **Özkan** olup 1981 yılında yine aynı köyde vefat etmiştir.
- Belli bir öğrenim görmemiş, uzun yıllar yurdun çeşitli yörelerinde gezip dolaşmıştır. Genç yaşlarında **Ülkü Dergisi**'nde şiirleri yayımlanmıştır.
- Âşık Veysel**'le birlikte Köy Enstitülerinde geçici öğretmenlik yapmıştır.
- Alevî** bir şair olduğu için şiirleri de bu toplulukta ilgi görmüştür. Âşık, Konya'da yapılan Âşıklar Bayramı'na da katılmıştır. Pek çok şiir söylemiş ve şiirlerini kitaplarda toplamıştır.
- Basılı kitaplarından bazıları şunlardır: Bugünkü Anadolu Halk Şairi Ali İzzet, **Teller de Muradını Alsın, Mühür Gözlüm**.

ÂŞIK HUZÛRÎ (1886 – 1951)

- Artvin'in **Yusufeli** ilçesine bağlı Zor köyünde 1886 yılında doğmuştur. 1951 yılında Artvin'de vefat etmiştir. Adı **Ali Coşkun**'dur.
- Usta âşıkların yanında kendisini yetiştirmiş olan Huzûrî, **aruz** vezniyle de şiirler yazmıştır. Fakat asıl ününü âşık tarzı şiirlerle kazanmıştır.
- Usta âşıklarla karşılaşmalar yaparak ustalığını gösteren âşık, Artvin çevresinde birçok âşık yetiştirmiştir. Onun en çok tanınan şiiri ise **Para Destanı**'dır.
- Destanları ve taşlamaları önemlidir. Devrin güçlü âşıkları arasındadır.

KAĞIZMANLI HIFZI (1893 - 1918)

- 1893 yılında Kars'ın **Kağızman** ilçesinde doğmuştur. Asıl adı **Recep**'tir. Şiirlerinde Hıfzı mahlasını kullanmıştır. Kağızman'da evlerinin bulunduğu Toprakale mahallesindeki medresede öğrenimini tamamlayan Recep, bir yandan hafızlık yaparken bir yandan da güzel sesiyle türküler destanlar söylemiştir. 15 yaşında Nakşibendî tarikatına girmiştir.
- Hıfzı, camilerde Kur'ân okuyarak ve mevsimine göre pazarcılık ederek geçimini sağlamıştır.
- 1908 yılında bir komşu kızına tutulmuş onunla ancak üç yıl sonra evlenebilmiştir. Ne var ki bir süre sonra ozan Hıfzı'nın gönlü kasabada çirkinliğiyle ün yapmış baldızı Ayşe'ye kaymış. Bu seviden de bir türlü kendini kurtaramamıştır. Söylendiğine göre Kağızmanlı Hıfzı'nın yazdığı şiirlerin çoğu bu sevgiden kaynaklanmıştır.

- On beş yaşında saz çalmaya ve şiir söylemeye başlamıştır. Ustası Âşık Sezaî'dir. Şiirlerini sade bir dille söylemiştir. Usta bir âşık ağzından çıkmış gibi çok güzel ve akıcı bir dili vardır.
- Dah çok yaşadığı olayları şiirlerine konu edinmiştir. Amcasının kızının mezarı başında söylediği **Sefil Baykuş** adlı ağıtı çok ünlüdür.
- Hıfzı, 1911 yılında komşularının kızı ile evlenir. Fakat genç âşığın gönlünde fırtınalar koparan **badeli** sevgilisi Ayşe'nin aşkıdır.
- Amcasının ölen kızı **Ziyade** için söylediği üç ağıt bulunur. Sefil Baykuş adlı şiirini ölen karısı **Sona** için Şeyda Bülbül, Çiçekler ve Turnalar adlı şiirlerini ise amcasının kızı için söylediği ifade edilir.
- Kağızmanlı Hıfzı, daha yirmi beş yaşındayken Erzurum'dan Sarıkamış'tan gelen Ermeni kuvvetlerinin kurşunlarıyla şehit edilmiştir

DERVİŞ MUHAMMED FERYÂDÎ (1824 - 1904)

- Feryâdi, 1824 yılında Sivas'a bağlı Zara ilçesinin Zoğallı köyünde doğmuştur. Asıl adı Mehmet'tir. Şiirlerinde önce Kul Yusuf, daha sonra Feryâdi mahlaslarını kullanmıştır.
- Feryâdi, 24 yaşında pir elinden dolu içmiş, o günden sonra da sazı elinde köy köy, kasaba kasaba dolaşmış, durmadan çalıp söylemiştir.
- Bir de herkesin onunla ilgili ortak görüşü, Sivas bölgesinin gelmiş geçmiş en iyi bağlama çalan ozanı oluşudur.
- Bağlamasına "**Sarı Turna**" adını veren Feryâdi, çağının ünlü halk şairlerinden Kusuri ve Ruhsati ile aynı dönemlerde yaşamış, arkadaşlık etmiş, dost meclislerinde birlikte çalıp, söylemiştir.
- Döneminin önemli söz ustalarından biri olan Feryâdi, koşma ve semaî kalıplarından oluşan deyişlerinde tarikat, sevgi ve dostluk gibi konularla birlikte yaşadığı çağın sorunlarını dille getirmiştir.

ÂŞIK EDEBİYATI

ÂŞIK İLHAMİ (1934 – 1987)

- 1934'te **Kars**'ın Arpaçay ilçesine bağlı Büyük Çatma köyünde doğmuş, 1987'de vefat etmiştir. Asıl adı ise **Hamit Demir**'dir.
- Halk edebiyatının âşıklık geleneğinin bütün inceliklerine, ustalıklarına sahip bir âşıktır. Son çeyrek yüzyılın en usta ve güçlü âşıklarından biridir.
- Atışma dalında başarılı bir âşığımızdır. Bir hikâye anlatıcısı olan Âşık İlhami'nin "Suhap ile Medina Sultan", "Muhammet Şah ile Nermina", "Kahraman Kasım ile Pakize Sultan" adlı üç hikâyesi vardır.

DAVUT SULARİ (1925 – 1985)

- 1925'te **Erzincan**'a bağlı Çayırılı ilçesinde doğmuş, 1985'te vefat etmiş **Kemâlî** ve **Serhat Âşık** mahlaslarından sonra **Sularî** mahlasını kullanmaya devam etmiştir.
- Badeli** âşıklardandır. Ancak rüyasındaki güzeli bulamamış başka biriyle evlenmiştir. Başta Avrupa olmak üzere güney ve doğu komşularımızı ve bütün Türkiye'yi karış karış dolaşmış ve konserler vermiş bir âşıktır.
- Yunus Emre ve Sümmanî'nin etkisinde kalmıştır. Pek çok türküsü TRT halk müziği repertuarına girmiş, bazı türküleri uzun yıllar dillerden düşmemiştir

ÂŞIK HALİL KARABULUT (1926 – 2010)

- 1926'da Adana'nın Kadirli ilçesine bağlı Mehmetli köyünde doğmuştur. 20. yüzyıl Çukurovalı âşıklardandır. Türkmen kaynaklı bir ailedendir.
- Aşk, tabiat, zamandan, dünyadan ve felekten yakınma; öğüt, askerlik, tasavvuf şiirlerinin belli başlı konuları olmuştur.
- Şiirlerinden âşık tarzı geleneğini iyi bildiği anlaşılmaktadır. Şiirlerinde konar - göçer ve köy hayatının kuvvetli izleri görülmektedir. Dili ustalıklı kullanmış ve üslubu doğal ve akıcıdır.

ÂŞIK MÜDÂMİ (1918 – 1968)

- 1918 yılında Kars'ın **Posof** ilçesinin Demirdöğen köyünde doğmuş, 1968'de yine aynı köyde vefat etmiştir. Adı **Sabit Ataman**'dır. **Badeli** âşıktır.
- Pir elinden bade içtiğini türkülerle anlatır. Geleneğe uyarak, Müdâmi mahlasını alır ve düğün meclislerinde âşıklık mesleğini sürdürmeğe başlar.
- Hece** ile yazdığı şiirlerinde **aruzla** yazdığı şiirlere göre çok daha başarılıdır.
- Koşma, türkü, destan, semai gibi yaygın kullanılan biçimlerin dışında, **cigalı tecnis**, **sicilleme**, kalender ve satranç türlerinde de başarılı örnekler vermiş bir saz şairimizdir.
- İyi bir hikâye anlatıcısı ve hikâye anlatıcısı olan Müdâmi'nin, Ali Şir ile Gül, Öksüz Vezir, Dürü Gilan, Seyfi Zülyezan ve Yaralı Top adlı türkölü halk hikâyeleri ile şiirlerinin bir kısmı ilk defa Pertev Naili Boratav tarafından derlenmiştir.
- Müdâmi'nin şiirlerinin konusu çoğunlukla **aşk**, **doğa** betimlemesi ve kahramanlıktır. Şair şiirlerinde ayrıca **öğüt**, **yergi** ve **din** konularına da yer vermiştir.
- Müdâmi, birçok saz şairi gibi klasik şairlere özenerek aruz vezni ile yazma gereğini duymuş, ancak hece ile yazdıkları kadar başarılı olamamıştır.
- 1966'da başlayan Konya Âşıklar Bayramını Âşık Efkari ile birlikte açmıştır. Aynı yıl türkü dalında Murat Çobanoğlu ile birlikte birinci olmuştur.

ÂŞIK EDEBİYATI

ÂŞIK ŞEREF TAŞLIOVA (1938 – 2014)

- XX. yüzyılın önemli âşıklarından olan Şeref Taşlıova, 1938'de **Kars**'ın **Çıldır** ilçesinin **Gülyüzü** köyünde dünyaya gelmiştir.
- Âşıklıkla ilgili bilgi ve tecrübesini Doğu Anadolu ve Azerbaycan' da tanınan Çıldırli Âşık Şenlik'in oğlu **Âşık Kasım**'dan almıştır.
- Âşık Müdamî'ye çıraklık eden Taşlıova, onunla birlikte diyar diyar dolaşmıştır.
- **Kars radyosu** için halk edebiyatı programları düzenlemiş, dergilerde şiirlerini yayımlamıştır ve folklor üzerine yazılar yazmıştır.
- Âşıklar Bayramı'nda birincilik ödülleri bulunan sanatçının şiirlerinin bir kısmı ve türküleri yurt dışındaki bazı üniversiteler tarafından derlenmiştir.
- Şiirlerinde aşk, özlem, doğa ve sosyal temaları işlemiş olan Taşlıova'nın şiirleri "**Gönül Bahçesi**" adıyla Kültür Bakanlığınca yayımlanmıştır.
- Türk Dünyasına Hizmet Ödülünü alan Taşlıova folklor üzerine birçok yazı da yazmıştır. Birçok halk hikâyesini tasnif etmiştir ve binin üzerinde şiir yazmıştır.
- 1000'den fazla şiiri bulunan Taşlıova, Azeri, Fars ve Anadolu kültürüyle yoğrulmuş bilgi birikimiyle önemli bir kaynak ve değerlerden biridir.
- **UNESCO** tarafından âşıklık geleneği temsilcisi olarak **Yaşayan İnsan Hazinesi** seçilmiştir.

ÂŞIK EFKÂRİ (1900 – 1980)

- 1900 yılında **Artvin**'in Ardanuç ilçesine bağlı Yolüstü köyünde doğmuştur. Adı **Âdem Şentürk**'tür. Âşık, 1980'de Bursa'da vefat etmiştir.
- Medrese tahsili görmüş ama tamamlayamadan Çanakkale Savaşı'na katılmıştır. Askerlik hizmeti bitince memleketine dönmüştür.
- Efkârı, **badeli** âşıklardandır. Âşıklık geleneğinin tüm inceliklerine aşinadır. O, Âşık Müdamî ile birlikte âşıklar topluluğunun en yaşlı ustalarındandır.
- Pek çok âşıkla tanışmış ve karşılaşmıştır. Onun pirinde her türlü konuyu bulabiliriz. Çok güzel şiirleri yanında, atışma dalında ün yapmış, hikâyeleri de olan bir âşığımızdır. Kullandığı dilde mahallilik ve coğrafya ağır basar.

MURAT ÇOBANOĞLU (1940 – 2005)

- Günümüz Halk şairlerinden olan Murat Çobanoğlu, 1940' ta **Kars**'ta dünyaya gelmiştir. Artvin, Konya ve Erzurum âşık yarışmalarında gösterdiği başarılarla tanınmıştır. 2005'te ölmüştür.
- Âşıklık geleneğinin bir özelliği olan türkölü hikâyeler anlatma konusunda başarılı örnekler sunan sanatçı, genç âşıklar üzerinde de önemli etkiler bırakmıştır.
- Atışma, memleket türküsü, taşlama, şiir, hikâye, türkü, dudakdeğmez ve muamma dallarında sürekli birincilik ödülleri kazanını bir âşığımızdır.

ÂŞIK EDEBİYATI

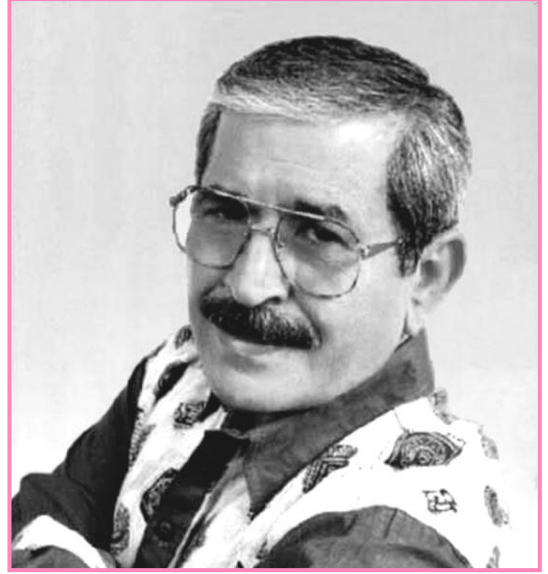
- Murat Çobanoğlu, güçlü şairliği yanında iyi bir hikâye musannıfıdır. Saraç İbrahim, Hamit Han ile Melek Sultan, Cünun ile Dertli Sultan ve Ahmet ile Mehmet adlı hikâyeleri, Çobanoğlu'nun tasnif ettiği türkölü halk hikâyeleridir.
- Murat Çobanoğlu'nun 1971 yılında Kars'ta açtığı **Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi**, genç âşıkların yetişip geleneği öğrenmeleri bakımından son derece yararlı olmuştur.
- Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova, Mevlit İhsanı, İlhami Demir ve Rüstem Alyansoğlu gibi usta âşıkların her gece, usta-çırak ilişkisi içerisinde meydan edip türkölü söyledikleri Çobanoğlu Kahvesi, âşık geleneğinin önemli bir merkezi durumuna gelmiştir.
- 26 Mart 2005 yılında ölen Murat Çobanoğlu'nun şiirlerinin bir kısmı çeşitli zamanlarda gazete ve dergilerde yayınlanmış, bir kısmı da kitap olarak basılmıştır. Değişik sayıdaki dörtlüklerden oluşan bu şiirlerinin toplam sayısı beş yüz kadardır.

Bilgi Kupu

- ✳ Murat Çobanoğlu, yurt içinde ve yurt dışında yapılan âşık toplantılarına ve karşılaşmalara en çok davet edilen bir saz şairidir.
- ✳ Murat Çobanoğlu'nun en çok bilinen türküsü ise Kızıroğlu Mustafa Bey adını taşır.

ÂŞIK MAHZUNİ ŞERİF (1939 – 2002)

- Âşık 1939'da **Maras**'ın Afşin ilçesinin **Berçenek** köyünde dünyaya gelmiştir. Asıl adı **Şerif Çırık**'tır.
- 20. yüzyılın önemli âşıklarından olan Âşık Mahzunî, Bektaşî kültürünün ve Anadolu ezgilerinin dünyaya tanıtılmasında önemli bir yere sahip olmuştur. 1998'de dünyanın yaşayan üç büyük ozanı arasında ilk sırayı alan sanatçı, eleştirel türkölüleri ile de adından sık sık söz ettirmiştir.
- Şiirlerinde aşk, sevgi, gurbet, ölüm, insanlık gibi konuları işlemenin yanında **Alevi - Bektaşî** inancını, toplumsal konuları da işlemiştir.
- Sosyal ve politik taşlamalarla toplumun aksayan yönlerini eleştirmiştir.
- 1989 - 1991 yılları arasında Halk Ozanları Derneği'nin başkanlığını yapmıştır. Bu yıllarda dernek tarafından dünyanın en iyi ozanları arasında gösterilmiştir.
- Sanatçının **İşte Gidiyorum Çeşm-i Siyahım, Dom Dom Kurşunu, Kırvem, Sarhoş** adlı ünlü türkölüleri bestelenmiştir ve bu türkölüleri dilden dile dolaşmış ve kasetlere alınmıştır.
- Sanatçının ayrıca "Nem Kaldı, Merdo, Sarı Saç-ım Mavi Gözlüm, Yuh Yuh, Leyla Leyla, Ağlasam mı" bilinen diğer ünlü şiirleridir.

ÂŞIK EDEBİYATI

SAZ ŞAİRLERİNE AİT BAZI ESER VE ŞİİRLER

■ Dâsitân-ı Sukût-ı Kars	■ Âşık Baykan
■ Elveda	■ Âşık Kuloğlu
■ Budin Türküsü	■ Âşık Gazi Hasan
■ Tuna'nın	■ Öksüz Dede
■ Pire destanı	■ Âşık Ömer
■ Hayvan destanı	■ Âşık Ömer
■ Yaş destanı	■ Âşık Ömer
■ İstanbul destanı	■ Âşık Ömer
■ Nemçe Destanı	■ Karacaoğlu
■ Genç Osman Destanı	■ K.Kul Mustafa
■ Atalar Sözü destanı	■ Âşık Levni
■ Yürüdü destanı	■ Âşık Sürûri
■ Bosna destanı	■ Âşık Ahmet
■ Yaş destanı	■ Âşık Seyrani
■ Telli Saz Destanı	■ Âşık Dertli
■ Esnaf destanı	■ Âşık Kâmili
■ 93 Koçaklaması	■ Âşık Şenlik
■ Sergüzeşt - name	■ Bayburtlu Zihni
■ Kitab-ı Hikâyeyi Garibe	■ Bayburtlu Zihni
■ Eşek destanı	■ Bayburtlu Zihni
■ Şeyda Bülbül	■ Kağızmanlı Hıfzi
■ Sefil Baykuş	■ Kağızmanlı Hıfzi
■ Çiçekler ve Turnalar	■ Kağızmanlı Hıfzi
■ Tortum destanı	■ Bayburtlu Celali
■ Para Destanı	■ Âşık Huzuri
■ Ters Öğüt destanı	■ Âşık Huzuri
■ Tezatlar destanı	■ Âşık Huzuri
■ Gönül Bahçesi	■ Şeref Taşlıova
■ Kızıroğlu Mustafa	■ Murat Çobanoğlu
■ Böyle Bağlar	■ Yaşar Reyhanî
■ Şu Tepenin Arkasında	■ Yaşar Reyhanî
■ Erzurumlu Gelin	■ Yaşar Reyhanî
■ Mühür Gözlüm	■ Ali İzzet Özkan
■ Teller de Muradın Alsın	■ Ali İzzet Özkan
■ Domdom Kurşunu	■ Mahzuni Şerif
■ Nem Kaldı	■ Mahzuni Şerif
■ Sarhoş	■ Mahzuni Şerif
■ Çeşm-i Siyahım	■ Mahzuni Şerif
■ Sefil Baykuş	■ Âşık Gülabi

BADELİ ÂŞIKLAR

- Âşık Koroğlu
- Karacaoğlu
- Ercişli Emrah
- Narmanlı Sümmani
- Çıldırî Âşık Şenlik
- Murat Çobanoğlu
- Şeref Taşlıova
- Âşık Reyhanî
- Âşık Feymani
- Kağızmanlı Hıfzi
- Âşık Nihanî
- Posoflu Müdami
- Posoflu Zülâli
- Bayburtlu Hicrani
- Âşık Efkari
- Davut Sulari

DİN VE TASAVVUFTAN ETKİLENENLER

- Âşık Ömer
- Kayıkçı Kul Mustafa
- Kul Himmet
- Dertli
- Erzurumlu Emrah
- Seyrani
- Ruhsati
- Âşık Şem'i
- Narmanlı Sümmani
- Bayburtlu Hicrani

YENİÇERİ OCAĞI ÂŞIKLARI

- Âşık Ömer
- Kayıkçı Kul Mustafa
- Âşık Bahşi
- Âşık Armutlu
- Âşık Çırpanlı
- Öksüz Dede
- Geda Muslu
- Âşık Gazi Hasan

ÂŞIK EDEBİYATI

Divanı olan âşıklar

- Âşık Ömer
- Âşık Gevheri
- Âşık Dertli
- Erzurumlu Emrah
- Bayburtlu Zihni
- Yaşar Reyhanî
- Âşık Şem'i
- Âşık Nigari

Tüm şiirlerini hece ile yazan âşıklar

- Köroğlu
- Karacaoğlu
- Dadaloğlu
- Kayıkçı Kul Mustafa
- Ercişli Emrah
- Âşık Şenlik
- Âşık Veysel
- Şeref Taşlıova
- Murat Çobanoğlu
- Mahzuni Şerif
- Âşık Daimi

Hem heceyi hem aruzu kullanan şairler

■ Âşık Ömer	■ Âşık Şem'i
■ Bayburtlu Celali	■ Tokatlı Nuri
■ Âşık Gevheri	■ Narmanlı
■ Erzurumlu Emrah	■ Sümmani
■ Bayburtlu Zihni	■ Âşık Mesleki
■ Bayburtlu Hicrani	■ Âşık Müdami
■ Âşık Levni	■ Âşık Zülâli
■ Âşık Dertli	■ Âşık Kâtibi
■ Âşık Ruhsati	■ Âşık Huzuri

Şair - name türünde örnek veren şairler

- Âşık Ömer
- Âşık Bosnavî
- Âşık Gubari
- Âşık Hızri
- Âşık Sun'i
- Âşık Feryadi
- Âşık Noksani

Yaş - name türünde yazan şairler:

- Pir Sultan Abdal
- Âşık Ömer
- Âşık Seyrani
- Âşık Ruhsati
- Âşık Şenlik
- Âşık İrfani
- Âşık Müdami
- Âşık Zülali

Usta - Çırac İlişkisi ile Oluşan Âşıklık Kolları

- Erzurumlu Emrah kolu
- Tokatlı Nuri kolu
- Âşık Ruhsatî kolu
- Âşık Sümmanî kolu
- Âşık Dertli kolu
- Âşık Huzurî kolu
- Âşık Şenlik kolu
- Derviş Muhammad kolu
- Derviş Feryadi kolu

TEKKE VE TASAVVUF EDEBİYATI

6. ÜNİTE

TEKKE VE TASAVVUF EDEBİYATI

- **Tekke edebiyatının özellikleri**
- **Tekke ve tasavvufi şiirde tür**
- **Allah hakkında yazılan türler**
- **Peygamber hakkında yazılan türler**
- **Din ve tasavvuf büyükleri hakkında yazılan türler**
- **Dini inançlar ve tasavvufi düşünceler hakkında yazılan türler**
- **Tekke ve tasavvuf edebiyatında düzyazı türleri**
- **Tekke edebiyatı sanatçıları**

TEKKE - TASAVVUF EDEBİYATI

Tekke Edebiyatının Genel Özellikleri

- Dini ve tasavvufi düşüncüyü yaymak amacıyla oluşmuş bir edebiyattır. **13.yüzyıldan** itibaren gelişme göstermiştir. Tasavvuf, evrenin nasıl oluştuğu, tanrı, insan ve fizik ötesi gerçekliğin ne olduğu sorularına yanıt arayan bir din felsefesidir.
- Tekke edebiyatında amaç insanlara tasavvuf düşüncesini benimsemektir. Tekke edebiyatında amaç tasavvuf düşüncesini yaymak olduğu için söz sanatlarına fazla yer verilmemiştir.
- Şairlerin çoğu tarikatlarda yetişmiş **şeyh** ve **der-vişler**dir. Bunlar, aşk yoluyla Allah'ı sevdirecek insanları Allah'a yaklaştırma yolunu seçmişler.
- Allah aşkı, Allah'a ulaşmanın yolu, dünyanın geçiciliği, nefsin öldürülmesi, insan sevgisi, ölüm en çok işlenen konulardır.
- Şiirde şekil olarak hem **halk** şiirinden hem **divan** şiirinden faydalanılmıştır. Halk şiirinden **koşma**, divan şiirinden ise **gazel** ve **mesnevi** en çok kullanılan nazım biçimleridir.
- Hem **hece** hem **aruz** ölçüsü kullanılmış ancak daha çok hece ölçüsü tercih edilmiştir. Nazım birimi ise **dörtlük**, bazen de **beyit** kullanılmıştır.

Hap Bilgi

- ✱ Tekkelerde dervişler tarafından tasavvuf anlayışına bağlı olarak yaratılan bu edebiyatın kurucusu Türkistanlı **Hoca Ahmet Yesevi**'dir.

- Şairlerin çoğu okuryazardır ayrıca **Arapça** ve **Farsçayı** da iyi bilirler. Şiirler **müzik eşliğinde** söylenir, şiirlerde dini bir lirizm ve coşku vardır.
- Şiirler nazım biçimlerine göre değil, konularına göre adlandırılmıştır. **İlahi**, nefes, deme, devriye, şathiye, nutuk, hikmet gibi nazım türleri kullanılmıştır. En çok kullanılan nazım türü ise ilahi'dir.
- Halkın anlayabileceği sade bir dil kullanılmıştır. Ancak şiirde Arapça ve Farsçadan gelmiş tasavvufi terimlere de yer verilmiştir.
- Anlatımda tasavvuf ile ilgili sembolik kavramlar bulunur. Sözelimi **âşık** Allah aşkıyla yanan kişi, **maşuk** Allah, **şarap** Allah aşkı, **saki** yol gösteren, **meyhane** tekke, **kadeh** ise aşkın kalbi anlamına gelmektedir.

YÜZYILLARA GÖRE TEKKE ŞAİRLERİ

- **13.yüzyıl**
Hacı Bektaşî Veli, Yunus Emre, Ahmet Fakih, Mevlana, Sultan Veled, Şeyyad Hamza
- **14.yüzyıl**
Abdal Musa, Said Emre, Gülşehri, Âşık Paşa, Kadı Darir, Elvan Çelebi
- **15.yüzyıl**
Hacı Bayram Veli, Kaygusuz Abdal, Akşemsettin, Yazıcıoğlu Mehmet, Süleyman Çelebi, Eşrefoğlu Rumi, Kemal Ümmi, Emir Sultan, İbrahim Tennuri
- **16.yüzyıl**
İbrahim Gülşeni, Ahmet Sarban, Aziz Mahmut Hüdai, Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Muhyiddin Abdal
- **17.yüzyıl**
Niyazi Mısri, Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Âdem Dede, Gaybi Sunullah
- **18. ve 19.yüzyıl**
Bursalı İsmail Hakkı, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mahdumkulu, Cemali, Bitlisli Müştak Baba

TEKKE VE TASAVVUFİ ŞİİRDE TÜRLER

- Tekke ve tasavvufî halk edebiyatı şiir geleneğinde meydana getirilen şiir türleri şunlardır:
  - Allah hakkında yazılan türler
  - Peygamber hakkında yazılan türler
  - Din ve tasavvuf büyükleri hakkında yazılan türler
  - Dini inançlar ve tasavvufî düşünceler

ALLAH HAKKINDA YAZILAN TÜRLER

1. **Tevhit**: Allah'ın birliğini, yüceliğini ve sıfatlarını konu edinen türlerdir.
2. **Münacat**: Allah'a yalvarıp yakarmayı, esirgenmeyi, bağışlanyı konu edinen türlerdir.
3. **Esmâ-i Hüsnâ**: Allah'ın esasen 99 olan sonradan yapılan eklemelerle 1001'e çıkarılan en güzel ve şerefli adlarını ve kapsadıkları özelliklerini işleyen türlerdir.
4. **İlahi**
  - Allah'ı övmek ve ona yalvarmak amacı ile yazılan şiirlerdir. Tekke edebiyatında ise din ve ahlakla ilgili şiirler ilahi adıyla tanımlanır. Konusu din, inanış ve Allah aşkıdır.
  - Hem koşma hem semai biçiminde ve hem **hece** hem de **aruz** ölçüsüyle yazılmış şiirlerdir. Hece ölçüsünün 7, 8 ve 11'li kalıpları tercih edilmiştir.
  - Nazım birimi **dörtlük**tür; **3** veya **7** dörtlükten oluşur. Kendine özgü bir ezgi ile söylenirler. Kafiye örgüsü bakımından koşmaya benzer.
  - Dörtlüklerle yazılanlarda kafiye düzeni **koşmaya**, beyitlerle yazılanlarda kafiye düzeni **gazele** benzer.
  - Giriş bölümüne zemin, gelişme ve sonuç bölümüne **miyan** denir. Bu ikisinin arasında nakarat bölümleri bulunur. Müzik parçası olarak bakıldığında **zemin-nakarat - meyan - nakarat** sistemindeki bir kalıba uyarlar.
  - Divan şiirinde karşılığı **tevhit** ve **münacattır**.
  - Tekke edebiyatının en yaygın nazım türü olup en önemli temsilcisi **Yunus Emre**'dir.

- Ayrıca Eşrefoğlu Rumi, Niyazi Mısri, Aziz Mahmut Hüdayi, Yunus Emre'nin etkisinde kalarak ilahiler yazmışlardır.

Hap Bilgi

- İlahiler, tarikatlara göre değişik isimler alır: İlahiye Mevleviler **ayin**, Bektaşiler **nefes**, Gülşeniler **tapuğ**, Halvetiler **durak**, diğerleri ise **cumhur** ya da **ilahi** derler.
- İlahiler okundukları yer ve zamana göre cami ilahisi, tekke ilahisi, mektep ilahisi, Ramazan ve Muharrem ilahisi, Mekke ilahisi, Kadir Gecesi ilahisi gibi adlarla anılır.

ÖRNEK

İlahi

Cânlar cânını buldum
 Bu cânım yağma olsun
 Assı ziyândan geçdüm
 Dükkânım yağma olsun
 İkilikden usandım
 Aşk tonını donandım
 Derdün hanına kandım
 Dermânım yağma olsun
 Yunus ne hoş dimişsin
 Bâl ü şeker yemişsin
 Ballar bâlını buldum
 Kovanım yağma olsun

PEYGAMBER HAKKINDA YAZILAN TÜRLER

1. Naat

- Hz. Muhammed'i övmek ona duyulan sevgi ve saygıyı dile getirmek için yazılan şiirlerdir.
- Tekke ve divan edebiyatında Hz. Muhammed'i övmek amacıyla yazılan **manzum** ve **mensur** eserlerdir.
- Naatlar Hz. Muhammed'in yanı sıra dört halife ve Hz. Ali için de yazılabilir. Naatların hemen hemen bütün nazım şekilleriyle yazıldığını görebiliriz ancak kaside nazım şekliyle yazılan naat sayısı daha fazladır.

- Naatlarda genellikle Hz. Muhammed'e duyulan sevgi, saygı ve inanç anlatılır. Naat bir anlamda insanın kendini Hz. Muhammed'de aramasıdır. Naat, Hz. Muhammed'in şiirle yapılan portresidir.

ÖRNEK

Naat

Cânım kurban olsun senin yoluna
Adı güzel kendi güzel Muhammed
Şefaât eyle bu kemter kuluna
Adı güzel kendi güzel Muhammed

Mü'min olanların çoktur cefâsı
Ahirette olur zevk ü sefâsı
On sekiz bin âlemin Mustafâ'sı
Adı güzel kendi güzel Muhammed

2. Sîretü'n-Nebi

Hiz. Peygamberin doğumdan ölümüne kadar hayatını ve erdemlerini konu edinen şiirlerdir.

3. Mucizât-ı Nebi

Hiz. Muhammed'in gösterdiği mucize ve kerametleri konu edinen şiirlerdir.

4. Hicret-name

Hiz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç etmesini konu edinen şiirdir.

5. Miraç-name

- Hiz. Muhammed'in Miraca çıkması konulu şiirlerdir. Miraç kelimesinin sözlük anlamı göğe çıkmadır.
- Hiz. Muhammed'in Recep ayının 27. gecesini Burak'la göğe çıkması, orada Allah'la görüşmesidir. Ayrıca diğer peygamberlerin ruhlarıyla da görüşmüştür.
- Miraciyele Hz. Muhammed'in göğe çıkmasını anlatan hem **manzum** hem de **mensur** olarak yazılan eserlerdir.
- Manzum olan miraciyelerin nazım şekli genellikle kaside ve mesnevidir. Miraciyelerin konusu Kur'an'ın İsrâ suresinden alınmıştır.

ÖRNEK

Miraciye

Muhammed'e bir gice Çalab'dan indi Burak
Cebrâil eydür hocam mi'râca kıgırdı Hak

Aç kendüne cinânun Behişt ü didâr senün
Seni okur Sünhânun ne yatarsın kıl yarak

Urdı mi'râc kasdına yürüdi âbdestine
Secde kıldı dostına dimedi yakın ırak

Gitti yık Hazreti getürdi Burak atı
Nûrdan idi hil'ati gözü gevher yüzi ak

Kadem bir taşa basdı taş kopdı bile vardı
Kâf yâ mübarek didi şöyle kaldı mua'llak

Taş eydür gelesini bir kadem basasım
Resûl eydür gelürem buyurunsâ ol Hakk

Göklere haber oldu yir gök şâdılık toldı
Eydürler Ahmed geldi bezendi sekiz uçmak

Gör Muhammed n'eyledi gökleri seyr eyledi
Ümmetini toyladı arşa hemin varıcak

Yunus Emre

6. Mevlid

- Hiz. Muhammed'in doğumu başta olmak üzere hayatını konu edinen şiirlerdir.
- Manzum** siyerlere genellikle mevlid adı verilmiştir. Kelimenin sözlük anlamı "doğma, birinin doğduğu yer ve zaman"dır. Çoğunlukla manzum olup **mesnevi** nazım şekliyle yazılmışlardır.
- Konu yönünden küçük değişiklikler gösterirlerse de çoğunlukla klasik mesnevi biçimine uygun olarak başta münacat ve sonda da dua bölümlerini içerirler.
- Birçok mevlid örneğinde Hiz. Muhammed'in doğumu (**viladet**), peygamberliğin gelişi (**risalet**), göğe yükselişi (**miraç**) ve vefatı (**rihlet**) bölümleri ortak konular arasındadır.

- Didaktik - lirik bir anlatımın hâkim olduğu mevlidler halka yönelik dinî eserler olup genelde yalın dille yazılmışlardır.
- Ayrıca aynı tarzda ama Hz. Muhammed yerine Hz. Ali'nin anlatıldığı mevlidler de vardır.

7. Hilye

- Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerle, dört halifenin iç ve dış güzelliklerini ele alan şiirlerdir.
- Önceleri yalnızca Hz. Peygamber hakkında yazılan hilyelerin konuları büyük bir genişleme göstermiş ve diğer peygamberler ile dört halife hakkında da hilyeler yazılmasına yol açmıştır.
- Hilyelerin kaynağını hadis ve tarih kitapları oluşturuyordu. Hz. Peygamber'e özgü hilyelerin en büyük kaynağı ise halife Ali'nin onun hakkında saymış olduğu özelliklerdir.
- Hilyeler şiir veya düz yazı olarak yazılabildikleri gibi manzum - mensur karışık olanlar da vardır.

8. Gevher-name

- Allah'ın birliğini, Peygamber'in ahlakını konu edinen şiirlerdir. Bu konuda en güzel örnek **Kaygusuz Abdal**'a aittir.

9. Dolap - name

- Su dolaplarının yapıldığı ağacın kişileştirilmesi yoluyla onların ağızından Allah aşkının ifade edilmesi konulu şiirlerdir.
- Dolap tasavvufta, Allah aşkını, Allah'a teslimiyeti vb. simgeler.
- Dolap - nameler, Allah aşkını anlatan **sorulu cevaplı manzum** eserlerdir.
- Tekke edebiyatında **Yunus Emre** ve **Kaygusuz Abdal** bu türün en güzel örneklerini vermiştir.

Hap Bilgi

- ✱ Hilye, Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerle, dört halifenin iç ve dış güzellikleri konulu şiirdir.

ÖRNEK

Dertli Dolap

Dolap niçün inilersin
Derdüm vardır inilerem
Ben Mevlâ'ya âşık oldum
Onun için inilerem

Beni bir dağda buldılar
Kolum kanadum kırdılar
Dolaba lââyık gördiler
Anun için inilerem

Benüm adım dertli dolap '
Suyum akar yalap yalap
Böyle emreylemiş Çalap
Anun için inilerem

Dülügerler beni yondı
Her âzâm yirine kondı
Bu inildüm Hak'dan geldi
Onun için inilerem

Suyum alçakdan çekerem
Dönüp yüksekden dökerem
Görün şu ben ne çekerem
Onun için inilerem

Ben bir dağın ağacıyam
Ne tatluyam ne acıyam
Ben Mevlâ'ya duacıyam
Onun için inilerem

Derviş **Yûnus** ey dür âhi
Gözyaşı döker günâhı
Hakk'a âşıkum vallâhi
Onun için inilerem

Yunus Emre

İSLAM'IN BEŞ ŞARTI İLE İLGİLİ YAZILAN TÜRLER

1. **Ramazan-name:** Ramazan ayının faziletlerini, orucun faydalarını anlatan manzumelere denir.
2. **Salât-name:** Namaz hakkında yazılan manzum eserlere denir.
3. **Oruç-name:** Ramazan ayının özelliklerini anlatan manzumelere denir.
4. **Hac-name:** Hac yolculuğuyla ilgili oluşturulan manzumelere denir.

TASAVVUF BÜYÜKLERİ HAKKINDA YAZILAN TÜRLER

1. Methiye

- Dört halifeyi, ashab-ı kirâmı, velileri övmeyi konu edinen şiirlerdir. Birini övmek için yazılan manzum ve mensur eserlerdir.
- Halk bu şiirlere **ilahi**, aruz şairleri **istigase**, tekke şairleri ise **istimdat** adını verir.
- Methiyeler daha çok **kaside** nazım şekli ile yazılır.

ÖRNEK

Methiye

Cem olmuş dervişleri
Pirim Abdülkadir'in
Yoluna sadıkların
Pirim Abdülkadir'in

Elim verdim eline
Kurban oldu diline
Canlar feda yoluna
Pirim Abdülkadir'in

2. **Mersiye:** Tekke ve tasavvuf ulularının ölümünü konu alan şiirlerdir. **Kaside** nazım biçimiyle yazılır.

3. Maktel-i Hüseyin

- Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in Kerbelâ' da şehit edilmesini konu edinen şiirdir.

- Maktel, katledilen, öldürülen yer anlamındadır. **Manzum** ve **mensur** eserlerdir. Manzum olanlar kaside, gazel, mesnevi, terakibibent ve terciibent şekilleriyle yazılmıştır.
- Her maktel bir mersiye ama her mersiye bir maktel örneği değildir. Makteller genelde Şii, Ale-vi-Bektaşî âyin-i cem ve özel toplantılarda makamla saz eşliğinde okunur.
- Maktel-i Hüseyinler genellikle 10 bölümden oluşurlar. İlk birkaç bölüm Hz. Peygamber ile ehl-i beytin çektiği sıkıntılara ayrılır ama konunun ağırlık noktası Hz. Hüseyin'i anlatan son bölümdedir.

ÖRNEK

Maktel-i Hüseyin

Gündüz hayalimde gece düşümde
Her derdime derman İmam Hüseyin
Yılın on iki ayın seherlerinde
Her dertlere derman İmam Hüseyin

Aşk kitabın Huda bana gönderdi
Gökten Cebrail de yere indirdi
Yezitleri cehenneme gönderdi
İblis çıkmaz ordan İmam Hüseyin

Hatice rehberi divanda bir yar
Fatma Ana ağlar hem saçın yolar
Hak bir terazidir mizanın kurar
Şehit donu giyen İmam Hüseyin

Pir Sultan ne güzel bulmuş yerini
Ben pirime kurban verdim serimi
Muaviye oğlu mülcem soyunu
Sürelim dergâhtan İmam Hüseyin

Pir Sultan Abdal

4. Ali - name

- Hz. Ali hakkında oluşturulan **manzum**elere denir.

5. Duvaznâme / Duvazdeh / Duvazimam

- On İki İmam'ı övmek için yazılan manzumelere denir
- Övgü için yazılan bu şiirlere **düvezdeh imam**, halk deyişiyle **düvazman** veya yalnız **düvaz** denir.

ÖRNEK

Düvaz - name

Ali ismi dört kitapta okunur
Lâilâheillallah yazılı
Zikredeni Azazil'den sakınur
Lâilâheillallah yazılı
Hacı Bektaş Veli ismi dildedir
Muhammed'in hub cemali güldedir
Fatıma Ananın gözü yoldadır
Lâilâheillallah yazılı
Hasan bahçesinin gülü açıldı
Şah Hüseyin tazelandı saçıldı
Şehîd olanlara hülle biçildi
Lâilâheillallah yazılı

- 6. Fazilet-name:** Hz. Muhammed'in, dört halifenin ve Hz. Ali'nin iyiliklerini anlatan **manzum** türdür.

- 7. Mansur - name:** Hallac-ı Mansur'un hayatını anlatan manzumelere denir.

- 8. Menakıp-name:** Tarikat kurucularının mezhep imamlarının, diğer önemli kişilerin biyografilerini, mücadelesini, kerametlerini anlatan **manzum** ve **mensur** eserlerdir.

DİNİ İNANÇLAR VE TASAVVUFİ DÜŞÜNCELER HAKKINDA YAZILAN TÜRLER

- Vücut-name:** İnsanın yaratılışını konu edinen manzum ve mensur eserlerdir.
- Nasihah-name:** İnsanlara öğüt verme, yol gösterme amacı taşıyan şiirlerdir.
- İbret-name:** Kötü bir olaydan ders alma ve kötülükten arınma konulu şiirlerdir.
- Fütüvvet - name:** Esnaf teşkilatının uyması gereken dürüstlük ve terbiye konulu şiirlerdir.
- Gazavat-name:** Din düşmanlarıyla yapılan savaşları konu edinen şiirlerdir.
- Minber-name:** Hatiplerin minberden bildiklerini halka anlatmalarını konu edinen şiirdir.
- İstihrac-name:** Geleceğe ait herhangi bir olayın üstü kapalı bir biçimde bildirilmesi konulu şiir.
- Nevruziye:** Nevruz günü ve kutlamaları özellikle de Hz. Ali'nin doğumu konulu şiirdir.
- Tahassür-name:** Tasavvuftan habersiz geçen ömre duyulan üzüntüyü konu edinen şiirdir.
- Tarikat-name:** Tarikatların yöntem ve yollarını konu edinen şiirdir.

Nutuk

- Tarikatın gelenek-görenek ve âdetleri konulu şiirdir. Pirlerin tarikata yeni giren dervişlere tarikat adabını ve kurallarını öğretmek için söyledikleri şiirlerdir.
- Türkmen Alevi ve Bektaşilerinin, âşık tarzı halk edebiyatı nazım türü olan nefese verdiği isimdir.
- Şekil yönüyle **koşmaya** benzer. Türün en önemli temsilcisi **Kaygusuz Abdal**'dir.

ÖRNEK

Evvel tevhid sürer mürşid dilinden
Erişir canına fazl-ı Hüdâ'nın
Kurtulursam emâretin elinden
Erişir canına fazl-ı Hüdâ'nın

📖 Hikmet

- İslâmiyet'in esasları, tasavvufun incelikleri konulu şiirlerdir. Din ve tasavvuf konularında bilgiler veren, öğütler içeren şiirlerdir.

Bilgi Küpü

- En güzel örneklerini **Ahmet Yesevi**, Divan-ı Hikmet adlı eseriyle vermiştir.

📖 Devriye

- İnsan ruhunun Allah'tan çıkıp yine Allah'a varacağı düşüncesini konu edinen şiirdir.
- Devir kuramını anlatan şiirlere denir. Devir kuramı Hz. Muhammed'in "Ben nebî iken Âdem su ile çamur arasındaydı." hadisi ile ilgilidir.
- Mutasavvıflara göre vücut halindeki Hz. Muhammet, yeryüzüne sonradan gelmiştir. Hâlbuki ruh halindeki Muhammed ezelden beri vardı. Vakti gelen ruh maddi âleme iner. Önce cemâdata (cansız varlıklara) sonra nebata (bitkilere), hayvana, insana en sonra da İnsan-ı Kamil'e geçer. Oradan Allah'a döner ve onunla birleşir. Bu inişe nüzul, tekrar Allah'a dönüşe de huruc denir. Bu inişi ve çıkışı anlatan şiirlere **devriye** adı verilir.
- Lâ mekân ilinde bir nokta iken ismi var, cismi yok yerden gelirim. Daha hiçbir nesne yaratılmadan kandilin içinde Nûr'dan gelirim. Dört nesneden yoğrulup da yapıldım şekillendim, fırınlara atıldım Mevla'm buyurunca ayağa kalktım, Âdemden en bir beşerden gelirim.
- Tasavvuf inancına göre her şey Allah'tan gelmiştir, yine Allaha dönecektir. İşte devriyelerde bu düşünce işlenir. Ölçü ve uyak bakımından ilahiye benzer.

📖 Şathiye

- Ciddi bir düşünce veya duyguyu, iğneleyici ve alaylı bir biçimde anlatan şiirlerdir.
- Tanrıyla konuşurcasına ve şakalaşırçasına yazılan şiirlerdir. Bu şiirler daha çok Alevi - Bektaşî şairlerince söylenir.

- Dini ve tasavvufi halk şiirinde **mizahi** manzumelere genel olarak şathiye adı verilir. İnançlardan teklifsizce, alaycı bir dille söz eder gibi yazılırlar.
- Şathiyeler, mutasavvıf şairlerce söylenmiş ya da yazılmış, **tasavvufi** inançlarını dile getiren, anlaşılması yorumlanmasına bağlı olan şiirlerdir.
- Tasavvufi konuları işleyenleri şathiyat-ı sûfiyâne adını alırlar. **Nefesin** bir türüdür.
- Şathiyelerde Allah'ın celâl sıfatının değil, cemâl sıfatının ön plana çıkarıldığı görülür. Bu tür şiirlere genellikle Bektaşî - Alevî şairlerinde rastlanır.
- Allah ile alay eder gibi yazılmış şathiyeler küfür sayılmıştır. Ama şathiyeler asla küfür değildir. Şathiyeler komik ve alaylı olabilir ama şathiyede aranan şiirin arkasındaki düşüncedir.

Hap Bilgi

- * Kaygusuz Abdal ve **Yunus Emre** şathiyeleri ile tanınmış şairlerdir.

ÖRNEK

Şathiye

Yeri göğü ins ü cinni yarattun
Sen ey mimar başı eyvancı mısın
Ayı günü çarhı burcu var ettin
Ey mekân sahibi rahşancı mısın

Denizleri yarattın sen kapaksuz
Suları yürüttün elsüz ayaksuz
Yerleri temelsüz göğü direksüz
Durdurursun acep iskâncı mısın

Kullanırsun kanadsuzca rüzgârı
Kürekle mi yaptun sen bu dağları
Ne yapıp da öldürürsün sağları
Can virip alırsın sen cancı mısın

Sekiz cennet yapdun sen âdem için
Aldın büyük bağışla anın suçun
Âdem 'i Cennet'ten çıkardun niçün
Buğday nene lâzım harmancı mısın

📖 Nefes

- **Bektaşî** şairlerinin yazdığı tasavvufî şiirlerdir. Nefeslerde **vahdet-i vücüt** kuramı anlatılır. Ayrıca Hz. Peygamber ve Hz. Ali için övgüler de vardır.
- Dili sade olan nefesler biçim olarak koşmaya benzer. Dörtlükler halinde ve **hece** ölçüsünün 7, 8, 11'li kalıpları ile yazılırlar. Ancak az da olsa **aruzla** yazılanlara rastlanır. Bektaşî törenlerinde saz eşliğinde söylenir.
- Dörtlük sayısı 3 ile 7 arasında değişir. Ancak dörtlük sayısı fazla olabilir.

Bilgi Küpü

- ✳ Nefes türünün en güzel örneklerini **Pir Sultan Abdal** ve **Kaygusuz Abdal** vermiştir.

ÖRNEK

Nefes

Eşrefoğlu al haberi
Bahçe biziz bağ bizdedir
Biz de mevlanın kuluyuz
Yetmiş iki dil bizdedir

Erlik midir eri yormak
Irak yoldan haber sormak
Cennetteki ol dört ırmak
Coşkun akan sel bizdedir

Âdem vardır cismi semiz
Abdes alır olmaz temiz
Halkı dahleylemek nemiz
Bilcümle vebal bizdedir

Eğer ekilir de bostan olursam
Şu halkın diline destan olursam
Kara toprak senden üstün olursam
Bu yıl bu yayladan Şâh'a gidelim

Bir bölük turnaya sökün dediler
Yürekteki derdi dökün dediler
Yayladan öteki yakın dediler
Bu yıl bu yayladan Şâh'a gidelim

Pir Sultan Abdal

📖 Deme

- Alevî ve Kızılbaş şairlerinin kendi düşüncelerini yaymak için yazdıkları bestelenebilen bir **nazım** türüdür.
- Bu şiirler Alevî tekkelerinde, tören sırasında sazla terennüm edilir.
- Hecenin 8'li ölçüsü kullanılır. 3 veya 5 dörtlükten oluşabilir.

📖 **Meded-name**: Ehl-i Beyt'ten ve On İki İmam'dan yardım isteyip yalvarma konulu şiirlerdir.

📖 **Selam-name**: Âli-Âba, On İki İmam ve Hacı Bektaşî Veli'nin erdem ve güzelliklerini işleyen şiirlerdir.

📖 **Düstur**: Alevî- Bektaşî tarikatının gelenek ve göreneklerini, âdetlerini anlatan nefeslerdir.

📖 **Kıyamet-name**: Kıyamet gününü ve özelliklerini konu alan şiirlerdir.

📖 **Şefaat-name**: Mahşer gününde Hz. Muhammed ve diğer peygamberlerce sahip çıkılmayı ve aracılıklarıyla affa uğramayı sağlamayı işleyen şiirlere verilen addır.

TEKKE VE TASAVVUFİ EDEBİYATINDA DÜZ YAZI (NESİR) TÜRLERİ

1. Cenk - nameler

- Anadolu'da 13. yüzyıldan itibaren Türk toplumunun sosyo - kültürel yapısı ve dünya görüşüne uygun olarak tercüme ve adapte etmek suretiyle oluşturulan eserlerdir.
- Kaynağını Arap ve Fars edebiyatlarından alan ancak Türk destan geleneğinin ölçütleri ve icra töresine göre oluşturulan cenk-nameler **manzum**, **mensur** ve manzum-mensur karışık olarak meydana getirilmişlerdir.
- Cenk - namelerin konusu Hz. Ali, Hz. Ali'nin atı Döldül, kılıcı Zülfikâr, Hz. Ali'nin oğlu Muhammed Hanefi etraflarında gelişen kahramanlıklardır.
- Çoğunlukla **manzum** örneklerine rastlanılan **Ke-sikbaş Hikâyeleri** de Hz. Ali'nin etrafında oluşmaları nedeniyle bu gruba girmektedir.

2. Hamza - name

- Hz. Muhammed'in amcası Hz. Hamza'nın kahramanlıklarını konu edinen ve onun efsanevi hayatını anlatan eserlerdir.
- Türkler arasında anlatılan ilk İslami destan kahramanı olması nedeniyle de Hz. Hamza anlatıları ayrı bir önem taşır.
- Hamza-name, Türkler arasında 10. yüzyıldan itibaren sözlü kültür ortamında anlatılmaya başlanmış ve 14. yüzyıl sonlarına doğru **Hamzavî** adlı bir kişi tarafından yazıya geçirilmiştir.

3. Ebû Müslim - name

- Halifelüğün Emevilerden Abbasilere geçmesinde son derece önemli bir rol oynayan Ebû Müslim-i Horasanî'nin hayatı etrafında oluşan anlatılardır.
- Bu anlatılarda Ebû Müslim-i Horasanî daima hakkı savunan, zulme ve zalimlere karşı çıkan bir kahraman olarak idealize edilmektedir.

4. Battal - name

- İslâm ordularının Bizans Devleti'ne karşı yaptıkları savaşlarda gösterdiği başarılarla ün kazanan bir Arap Emiri olarak kabul edilen Battal Gazi etrafında oluşan epik destan nitelikli anlatıların yer aldığı menkıbeler (dinî efsaneler) mecmuasıdır.
- Bu anlatılarda Battal Gazi'nin efsanevi hayatı Anadolu'ya yerleşen Türklerin gözüyle **manzum** ve **men-sur** olarak yansıtılmıştır.

5. Danişment - name

- Anadolu'da bağımsız bir devlet kuran Danişmentli hanedanının, başta **Danişment Ahmet Gazi** olmak üzere, ileri gelenlerinin hayatları ve kahramanlıkları hakkında oluşmuş anlatılardır.
- Danişment-name destanında dile getirilen olayların tarihsel gerçeklere uygunluğu, kahramanlarının tarihî şaysiyetler olması, yer ve şahıs adları nedeniyle uzun bir süre bir tarih kitabı diye düşünülmüştür.

6. Saltuk - name

- Anadolu ve özellikle de Balkanların Türkleşmesinde son derece önemli bir yere ve role sahip olan **Sarı Saltuk** adlı bir Türk dervişinin hayatını anlatan dinî-destanî bir eserdir.
- Anadolu'da ve çoğunlukla tekke çevresinde oluşan İslami Türk destanlarının sonuncusu Sarı Saltuk destanıdır.
- Saltuk-name, Şeh-zade Cem'in buyruğuyla **Ebu'l-Hayr Rûmî** adlı şahıs tarafından Anadolu'da yedi yıl boyunca sözlü kaynaklarda **Sarı Saltuk** hakkında anlatılanların yazılarak toplanmasıyla meydana getirilmiştir.

7. Menakıp - name

- Velilerin kerametlerini anlatan efsanevi küçük hikâyelere menkıbe adı verilir. Bu evliya hikâyeleri önceleri tasavvufî-biyografik kitaplarda veya evliya tezkirelerinde toplanmıştır.
- Ancak 9. ve 10. yüzyıllardan sonra tek bir veli hakkındaki menkıbeleri toplayan menakıp, menakıp-name, vilâyet-name veya velâyet-name şeklinde adlandırılan eserler ortaya çıkmıştır. Bu tür eserler Arap, Fars ve Türk dillerinde yazılmış ve İslâm âleminin her tarafına yayılmıştır.
- Bu bağlamda Anadolu'da faaliyet gösteren Mevlevilik, Kadirilik, Vefâilik, Bektaşilik ve benzeri tarikat çevrelerinde ün salmış büyük mutasavvıfların hayatları hakkında da menakıpnameler oluşmuştur
- Bu eserler dönemlerinin Anadolu'sunu şehir hayatı ve teşkilatını, sosyal tabakaları, ekonomik yapısını, dinî hayatını gelenek ve göreneklerini aktiren son derece önemli kaynaklardır.

8. Gazavat - name

- Tek bir savaşın veya bir savaşlar silsilesinin anlatıldığı "gaza-name" veya "gazavat-nameler" de ağırlıklı olarak tekke çevrelerinde meydana getirilmiş eserlerdendir.

TEKKE - TASAVVUF EDEBİYATI ŞAİRLERİ

13.Yüzyıl Tekke Şairleri

- Mevlana Celâleddin-i Rûmî
- Hacı Bektaşî Velî
- Sultan Velet
- Ahmet Fakih
- Yunus Emre
- Şeyyâd Hamza

14.Yüzyıl Tekke Şairleri

- Abdal Musa
- Kaygusuz Abdal
- Gülşehri
- Âşık Paşa
- Said Emre
- Kadı Darir
- Elvan Çelebi
- Rabguzi

15.Yüzyıl Tekke Şairleri

- Hacı Bayram Veli
- Süleyman Çelebi
- Eşrefoğlu Rumi
- Kemal Ümmi
- Emir Sultan
- Dede Ömer Ruşenî
- Akşemseddin
- Yazıcızâde Mehmed
- İbrahim Tennûrî

16.Yüzyıl Tekke Şairleri

- Pir Sultan Abdal
- İbrahim Gülşeni
- Aziz Mahmud Hüdayî
- Muhyiddin Üftade
- Şah İsmail Safavi
- Ahmet Sarban
- Vahib Ümmî
- İbrahim Gülşenî
- Kul Himmet
- Muhyiddin Abdal

17.Yüzyıl Tekke Şairleri

- Âdem Dede
- Elmalılı Sinan Ümmi
- Niyazi Mısrî
- Şeyhülislam Yahya
- Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi
- Gaybi Sunullah
- Kul Nesimi
- Âşık Virani
- Kazak Abdal

18.Yüzyıl Tekke Şairleri

- Bursalı İsmail Hakkı
- Erzurumlu İbrahim Hakkı
- Mahdumkulu
- Cemali
- Üsküdarlı Haşim
- Kul Şükrü
- Nasuhi
- Senayi
- Mehdi
- Mahvi

19.Yüzyıl Tekke Şairleri

- Tûrabi
- Salih Baba
- Bitlisli Müştak Baba

20.Yüzyıl Tekke Şairleri

- Edip Harabi
- Mihrabi
- Mehmet Nuri
- Yozgatlı Hüzni
- Molla Rahim
- Derunî
- Sıtkı
- Zeynel Uslu Baba

Hoca Ahmet Yesevî (12. yüzyıl)

- Batı Türkistan'ın **Sayram** şehrinde doğmuştur ve tasavvufi marifetleri Buhara muhitinde edinmiş bulunan Hoca Ahmet Yesevî, tarikat kurucusu, şair ve din büyüğü olarak Türk dünyasının manevî hayatını etkilemiş nadir kişilerdendir. Ahmet Yesevi, **İbrahim** adında bir şeyh olan babasını yedi yaşında iken kaybedince ablası Gevher Şehnaz ile birlikte **Yesi** şehrine göçer. Burada ilk tasavvuf terbiyesini **Arslan Baba**'dan alır.
- Sonra Buhara'ya giderek zamanın en büyük âlim ve mutasavvıflarından ders görür. Çağının en meşhur sofisi **Şeyh Yusuf-ı Hemedani**'nin müridi olarak onun muhabbetini kazanır. Nitekim şeyhi öldükten bir müddet sonra onun postuna da geçer. Sonra Yusuf-ı Hemedani'nin eski bir işaretini hatırlayarak Yesi'ye döner, ölüne kadar orada yaşar.
- Hazret-i Muhammed'e tutkunluğu dolayısıyla onun yaşadığı yıldan fazla yaşamak istemediği söylenir. Peygamber, 63 yaşında vefat ettiğine göre, o da **63** yaşına gelince kendisine yer altında bir hücre kazdırmış, kalan ömrünü, günsüz güneşsiz, orada tamamlamıştır.
- Ahmet Yesevî'nin en önemli eseri **Divan-ı Hikmet**'tir. Ancak bu hikmetlerin bir kısmı Ahmet Yesevî'nin olsa da zamanla türlü Yesevî dervişlerinin hikmetleri de bunlara karışmıştır.
- Divan-ı Hikmet'teki parçaların çoğu kuru öğretici olup lirizm ve heyecandan uzak parçalardır.

- Hikmetler dörtlüklerden kurulmuş, 12 ve 7'li hece vezniyle ve koşma nazım şekliyle yazılmıştır, redifle pekiştirilmiş, yarım kafiye kullanılmıştır.
- Arapça ve Farsçanın biraz karıştığı; fakat sade bir Doğu Türkçesi ile yazılmıştır. Ancak gazel ve mesnevi nazım şekliyle yazılmış hikmetler de az değildir.

Hap Bilgi

- ✱ Karacuk Dağı'nı ortadan kaldırması
- ✱ Ateş ve pamuğu bir araya getirmesine rağmen pamuğun yanmaması
- ✱ Turna donuna girerek gökyüzünde uçuşması
- ✱ Halden anlayan öküz ve terbiyesi

Hacı Bektaşî Velî (13.yüzyıl)

- Horasan'dan Anadolu'ya gelen dervişlerdendir. **Bektaşilik** tarikatının kurucusudur. Kırşehir yakınlarında yaşamıştır, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Müslümanlaşmasında büyük rol oynamıştır.
- Horsan'ın **Nişabûr** şehrinde doğmuştur. Babası İbrahim Sani, annesi Hâtem Hatun'dur.
- İlk eğitimini Ahmet Yesevî'nin halifesi olan **Lokman Perende**'den almıştır.

TEKKE VE TASAVVUF EDEBİYATI

- Hacı Bektaş Veli ise bugünkü Hacı Bektaş ilçesi olan o günkü adıyla Suluca Karahöyük denilen yere gelir, İdris Hoca ve eşi Fatma Nuriye (Kadıncık Ana'nın) evine yerleşir.
- Hayatının büyük bir kısmını Sulucakarahöyük'te geçiren Hacı Bektaş Veli, ömrünü de burada tamamlamıştır. Mezarı, Nevşehir iline bağlı Hacı Bektaş ilçesinde bulunmaktadır.
- Yesevîlik tarikatının Anadolu'daki uygulayıcısı, **Bektaşilik** tarikatının kurucusudur. Hakkında bilgi alabildiğimiz en eski kaynak yaşam hikâyesinin anlatıldığı velâyetnamedir.
- Türkçe yazdığı nefesleriyle Anadolu halkına dini tasavvufi ve ahlaki yol göstericilik yapmıştır. Nefeslerini genellikle **hece** ölçüsü ve dörtlükler halinde söylemiştir.

HACI BEKTAŞI VELİ KERAMETLERİ

- Eğik olan bir duvarı el yardımı ile düzeltme
- Güvercin donunda Anadolu'ya gelmesi
- Çilehane'ye yumrukla pencere açması
- Eğilmiş olan bir duvarı düzeltmesi
- Kendi cenazesini kendisinin yıkaması

ESERLERİ

MAKALAT

- En önemli eseri sohbetler, sözler anlamına gelen **Makalat**'tır. Arapça yazılmış olan yapıt müritlere el kitabı niteliğindedir. Tasavvuf konusunda yazılmış ayrı ayrı bölümler halindedir.
- Makalat, Ahmet Yesevî'nin **Fakr-name** adlı eserinin **manzum - mensur** tercümesi gibidir.
- Makalat'ın ana konusunu Alevi-Bektaşî inancındaki **dört kapı** (Şeriat - Tarikat - Marifet - Hakikat) ve **kırk makam** oluşturur. Tasavvuf konularını işleyen makalelerden oluşmaktadır. Din, ahlak kuralları, davranışlar ve hoşgörü işlenmiştir.

- Hacı Bektaş Veli eserde tasavvufî düşüncelerini ayet ve hadislerle açıklar. 8 bölümden oluşan eserde dört kapı ve her kapının da on makamını dile getirir.
- Makâlât'ın aslı Arapça'dır. Velâyetnâme'de Said Emre'nin Makâlâtı Türkçeye çevirdiği söylenir.
- Oldukça zengin bir nüsha özelliğine sahip olan bu eserin manzum ve mensur olarak kaleme alınmış nüshaları da bulunmaktadır.

KİTÂBÜ'L-FEVÂ'İD

- Abdülkâki Gölpinarlı, bu eserin Hacı Bektaş Veli'ye ait olmayıp bazı tasavvufî eserlerden ıktibaslarla oluşturulduğunu söyler.

FÂTİHA SÜRESİ TEFSİRİ

- Hacı Bektaş Veli'nin böyle bir eseri bulunduğunu ilk defa **Fuat Köprülü** söylemektedir.

ŞATHİYE

- Hacı Bektaş Veli'nin iki sayfa kadar tutan bir şathiyesi olduğunu yine Abdülkâki Gölpinarlı söyler.

Hacı Bektaş'ın Nasihatleri

Bu nasihatlerin gerçekten Hacı Bektaş'a ait olup olmadığı konusunda kesin bir delil yoktur.

BESMELE ŞERHİ

- Bir nüshası Manisa Kütüphanesinde bulunan bu eser Türkçe olarak kaleme alınmıştır.
- Eser, Hacı Bektaş Veli'nin Besmele Tefsiri adıyla neşredilmiştir. Hacı Bektaş Veli bu eserinde besmelenin mana ve ruhunu yorumlar.

Hap Bilgi

- Hacı Bektaş Veli'nin Makalat adlı Arapça eserinin manzum çevirisi Hatiboğlu'nun "Bahrü'l Haka-yık" adlı eseridir.

SAİD EMRE (13.yüzyıl)

- Said Emre'nin 13.yüzyılın sonlarıyla 14.yüzyılın başlarında yaşadığı öne sürülmektedir.
- Bir rivayet göre Hacı Bektaşî Veli müritlerinden olan Said Emre, onun Makâlât'ını Arapçadan Türkçeye tercüme eden Sadeddin adlı kişidir.
- Hacı Bektaşî Veli menakıbına göre, Molla Sadeddin Aksaraylı bir âlimdir. Her yıl erenlerden Kayserili bir dostunu ziyarete gider.
- Bir seferinde yolda Molla Hünkâr ile karşılaşır. Karametlerini görünce ona bağlanır ve ömrü boyunca ondan feyz alır. Bu himmetle bir divan oluşturacak kadar nefes söyler ve Makâlât'ı tercüme eder.
- Edebiyat tarihinde Said Emre, Yunus'un takipçisi olarak bilinmektedir

YUNUS EMRE (13.yüzyıl)

- 13.yüzyılda yaşamış olan sanatçının yaşamı hakkında kesin bilgi yoktur. Eskişehir' in **Sivrihisar** ilçesine bağlı **Sarköy**'de doğduğu ve yine orada öldüğü ileri sürülmektedir. Mezarının nerede olduğu, ne zaman öldüğü de tam olarak bilinmemektedir.

- Şiirlerinden medrese eğitimi gördüğü, tasavvuf ile uğraştığı, şeyhi **Taptuk Emre**'nin dergâhında hizmet verdiği ve Taptuk Emre'nin düşüncelerini yaymak için Anadolu'yu dolaştığı anlaşılr.
- Moğol akınlarıyla sarsılan huzur ve barış ortamının yok olduğu 13.yüzyıl Anadolu'sunda bütün insanları dil, din ayrımı gözetmeksizin kucaklamış, sevgi ve hoşgörünün temsilciliğini yapmıştır.
- **13.yüzyılda** yaşamış olan Yunus, sadece tekke ve tasavvuf edebiyatının değil, tüm Türk edebiyatının da en önemli isimlerindendir.
- Mevlana ile ilgili bazı ifadelerinden onunla görüştüğü, sohbetinde ve sema meclisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Mevlana vefat ettiğinde Yunus Emre otuz iki veya otuz üç yaşlarında idi.
- Yunus Emre'nin evlenip evlenmediğine, çocuklarının olup olmadığına dair de açık belgeler yoktur. Bir şiirinde geçen "Bunda dahi verdin bize oğul u kız çift ü helâl" ifadelerinden onun evlendiği ve oğullarının, kızlarının olduğu sonucu çıkarılabilir.
- Yunus Emre, şeyhinin Tapduk Emre olduğunu kimi şiirlerinde ifade etmiştir. "Tapduk'un tapusunda kul olduk kapusunda" vb. pek çok mısralarından bu anlaşılmaktadır; bir şiirinde de kendisini **Tapduklu Yunus** olarak tanımlamıştır.
- Tekke edebiyatının en büyük ve en lirik şairidir. Şiirlerinde hem **aruz** hem de **hece** ölçüsünü kullanmıştır. Şiirlerinde **Allah** ve **insan sevgisini** birlikte ele almıştır.
- Edebiyatımızda ilahi türünün en güzel örneklerini vermiştir. Şiirlerini çoğunlukla hece ölçüsüyle ve halk edebiyatı nazım biçimleriyle dörtlükler halinde söylemiştir.
- **Risalet'ün-Nushiye** adlı mesnevisini ise aruz ölçüsü ile kullanmıştır.
- Şiirlerini son derece yalın, anlaşılır, bir dille yazmış; halk dilinin deyiş ve özelliklerini kullanmıştır.

TEKKE VE TASAVVUF EDEBİYATI

- Onun tüm şiirlerinde Allah'a ulaşma çabasıyla duyduğu mutluluk, Allah aşkının içtenliği, ona kavuşma isteğinin coşkusuyla kavuşamamanın verdiği acı var.
- Sevgi ve hoşgörünün simgesi olan şair, 1991 yılında **UNESCO** tarafından dünyanın büyük şairleri arasında gösterilmiştir.
- Yunus, hem şiirleriyle hem fikirleri ile kendisinden sonra gelen tüm halk şairlerini, özellikle de tasavvuf şairlerini derinden etkilemiştir.

ESERLERİ

- **Divan:** Allah, insan, ölüm, varlık, yokluk kavramlarını tasavvuf anlayışında eriterek yazdığı şiirlerinin topluca bulunduğu eseridir.
- **Risalet'ün-Nushiye:** Nasihatler kitabı anlamına gelen eser, **mesnevi** nazım biçimiyle ve **aruz** ölçüsüyle yazılmıştır. Eserde insanın **ateş, su, hava ve toprak** ile sonradanda ona eklenen **canın** birleşmesinden meydana gelişini anlatır.

EMİR SULTAN (1368 – 1429)

- Asıl adı Seyyid Şemseddin Muhammed Bin Ali el-Hüseynî'dir. Emir Sultan, Buhara'da yetişmiştir. Mekke-i Mükerre ve Medine-i Münevverede ilim görmüştür. Bir gece rüyasında Peygamber efendimiz ve Hz. Ali'nin kendisine Rum'a gitmesi, mezarının da orada olacağını söylemeleri üzerine önce Irak üzerinden Anadolu'ya geçmiş, Karaman, Isparta, Kütahya ve İnegöl üstünden Bursa'ya gelerek Gökdere civarında bir mağaraya yerleşmiştir. Orada bir süre ibadet, züht ve takva içinde yaşamıştır.
- Burada Bursa halkı tarafından kısa sürede sevilmiş ve etrafında birçok mürit toplanmıştır.
- Emir Sultan Bursa'da Şemseddin Fenârî'den ders almıştır ve icazet diploması hocası tarafından yazılmıştır. Daha sonra I. Bayezid'in kızı Hundî Hatun ile evlenmiş bu evlilikten iki kızı ve daha sonra kendi emri ile öldürteceği emir Ali Çelebi adında bir oğlu olmuştur. Çocukları hep kendisinden önce ölmüştür.

- Zamanında Osmanlı sultanları kendisine hürmet eder, sefere çıkacaklarında huzura gelip mübarek duasını alırlardı. Onun eliyle kılıç kuşanırlardı.
- Emir Sultan, hayatı boyunca din ve vatan için yapılan gazaları teşvik etmiştir. Müritlerine bu işlerin kutsiyetini anlatarak onların da bu yola gönül bağlamalarını sağlamıştır.
- Vefatından sonra bile manevi yardımlarını serhat boylarındaki gaziler tarafından görüldüğü sürekli anlatılmıştır.
- Emir Sultan, çok gayret etmesine rağmen Timur-Yıldırım çarpışmasının önüne geçememiştir. Savaş, Emir Sultan'ın işaret ettiği gibi Yıldırım Bayezid'in lehine sonuçlanmıştır. Kendisi de 63 yaşında ölmüştür.

Hap Bilgi

- Tekke ve tasavvuf edebiyatında **kerametler sultanı** olarak bilinen mutasavvıf, Emir Sultan'dır.

ABDAL MUSA (14.yüzyıl)

- 13.yüzyılın sonu ile 14. yüzyılın başlarında yaşayan Abdal Musa **Antalya**'nın **Elmalı** kazasında yaşamıştır ve birçok alperen yetiştirmiştir.
- Abdal Musa'nın gerçek şahsiyetiyle ilgili bilgiler tarihî değildir. Bunlar menkıbe ve kişisel yorumlara dayandığı için rivayet olarak kalmıştır.
- Abdal Musa "**pir-i sâni**" lakabı ile anılmakta ve kurduğu tekke, Bektaşîliğin dört dergâhından biri sayılmaktadır. Bektaşî ayini icra edilirken çevreye serilen on iki posttan on birincisi "Ayakçı Şah Abdal Musa Sultan Postu" şeklinde adlandırılır.

TEKKE VE TASAVVUF EDEBİYATI

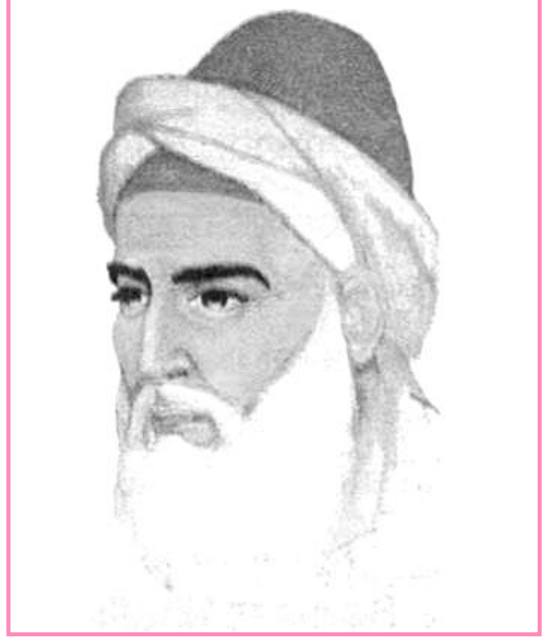
- Kaygusuz Abdal, Abdal Musa'nın müritlerindendir. Rivayete göre Abdal Musa geyik biçimine girerek Alaiye Sancak Beyi'nin oğlu Gaybi Bey'i peşine takmış, gösterdiği kerametle onu müritleri arasına katmıştır. Gaybi Bey, Abdal Musa'ya mürit olunca Kaygusuz Abdal adını almıştır.
- Bu olay üzerine Teke Beyi, Abdal Musa'ya öfkelenmiş, onu ateşte yakmak istemiştir. Abdal Musa ve müritleri ateşin üzerine yürümüşler. Ateş bu olay karşısında sönmüştür. Teke Beyi ölmüştür, Kaygusuz'un babası da oğlunu eliyle Abdal Musa'ya teslim etmiştir. Abdal Musa'nın elini öpüp özür dilemiş ve ona tabi olmuştur
- Şiirlerini **Nasihatnâme** adlı küçük bir kitapta toplamıştır. Kitaptaki şiirlerin kendisine ait olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Ancak sayılan az olmakla birlikte Alevî-Bektaşî edebiyatında önemli örnekler olarak yer alır.

Hap Bilgi

- ✱ Tekke ve tasavvuf edebiyatında "Pir-i Sâni" diye anılan isimler: Abdal Musa ve Balım Sultan'dır.

KAYGUSUZ ABDAL (14.yüzyıl)

- 14.yüzyılda yaşamış Alevi-Bektaşî halk şiirimizin öncülerindendir. Kayıtlarda **Mısır**'a şeyh olarak gittiği, orda bir tekke kurarak Bektaşî tarikatını yaymaya çalıştığı sırada öldüğü ve tekkenin mağarasına gömüldüğü bildirilir.
- Asıl adı Alâaddin Gaybi olan şair, Alanya Beyi'nin oğludur. Bektaşî şeyhi **Abdal Musa**'nın dergâhında **40 yıl** hizmet vermiş daha sonra bir Bektaşî ulusu olarak **Kaygusuz Sultan** diye tanınmıştır.
- Menakıpname'ye göre on sekiz yaşındayken yakınlarıyla ava çıktığı bir gün bir geyik görür. Onu okuyla vurur. Geyik oku yediği halde kaçır. Gaybî arkasına düşer. Geyik bir dergâha girer, o da arkasından girer. Bu dergâh Seyyid Abdal Musa Sultan'a aittir. Gaybi, oradakilere vurduğu geyiği sorar. Gaybi'yi Abdal Musa'nın huzuruna getirirler. Abdal Musa kolunu kaldırır ve koltuk altına saplı duran oku gösterir. Bunun üzerine Gaybî, Abdal Musa'nın dergâhına katılır.
- Gaybi, Sarayi, Kaygusuz Sultan gibi adlar ile anılan sanatçı, Yunus Emre'nin yolundan gitmiştir. Şiirlerinde tanrı, insan ve doğa sevgisi gibi temaları ele almıştır.

- Sanatçı hem **hece** hem de **aruz** ölçüsüyle şiirler yazmış ve bunları **Kaygusuz Abdal Divan'**ında toplamıştır. Heceyle yazdığı şiirlerinin çoğu da zaten **şathiye** türündedir.
- **Divan'**ında yüzde seksen gazel bulunur. 20–30 kadar heceyle yazılmış şiir vardır. Gazel tarzındaki şiirleri ilahi türündeyken heceyle yazılanlar daha çok **şathiye** türündedir.
- Şiirlerinin yüzde sekseninin aruz vezni ile yazmıştır. ancak şiirlerinde aruz hatalarına sıkça rastlanır. Hece vezni ile yazdığı şiirler çok fazla değildir. Bu şiirlerde 7'li ve 8'li vezinleri kullanmıştır.
- Nazım şekli olarak en çok gazel ve mesneviyi kullanmıştır. Ayrıca bir kaside, ikişer tane terciibent ve terkibibent, iki müstezat da yazmıştır. Hece ile yazdığı şiirlerinde nazım şekli olarak koşmayı kullanmıştır.
- Şiirlerinde hicivli, mizahlı yer yer remizlerle tekerlemeli bir övgü içerisinde ham sofularla, insanlık kusurlarıyla alay eder.
- Tasavvuf ve Bektaşilikle ilgili görüşlerini **mizahi** bir üslupla dile getiren sanatçının nükteli ve iğneleyici bir dili vardır.
- Kaygusuz Abdal, 14.yüzyılın sonlarıyla 15.yüzyılın ilk yarısında yaşadığı için şiirleri **Eski Anadolu Türkçesi**nin bütün özelliklerini sergiler.

ESERLERİ

a. Manzum Eserleri

- Divan
- Gülistan
- Mesnevî - i Baba Kaygusuz
- Gevher - name
- Minber - name

b. Mensur Eserleri

- Budala - name
- Kitab-ı Miğlât
- Vücut - name

c. Manzum - Mensur Eserler

- Saray - name
- Dil - güşâ

K.Abdal'ın Eserlerinin Özellikleri

- 📖 **Budala-name:** Divanın dışında düz yazı alanında örnekler vermiş sanatçının en ünlü eseridir. Mensur bir eser olup eserde tasavvufi meseleler ele alınır.
- 📖 **Gülistan:** Eser ezeldaki vahdet-i vücudu anlatmak ile başlar. Kâinatın ve Hz. Âdem'in yaratılışını hikâye eder ve tasavvufun çeşitli konuları üzerinde durur.
- 📖 **Gevher-name:** 71 beyitlik kısa bir mesnevidir. Hz. Peygamberi övmek için yazılmıştır. Başlangıçta vahdet-i vücud görüşünü; deryadan kenara atılan gevher teşbihiyle dile getirir. Gevher, Hz. Muhammed'dir.
- 📖 **Minber-name:** 58 beyitlik bu küçük mesnevide ise nefsi bilmenin gerekliliği üzerinde durur.
- 📖 **Vücut - name:** İnsan vücudunun çeşitli bölümleri ile tasavvufi ve kozmik kavramlar arasında ilişki kuran bir eserdir.
- 📖 **Kitab-ı Miglate:** Bu eserinde bir derviş devamlı uykuya dalmakta ve rüyasında bazen geçmişte bazen de gelecekte dolaşmaktadır. Her defasında karşılaştığı şeytanla mücadele eder ve onu mağlup eder.
- 📖 **Mesnevî-i Baba Kaygusuz:** Tasavvufi konuları ele aldığı üç mesneviden oluşan eseridir.
- 📖 **Dil-güşâ:** Vahdet-i vücudu anlatan uzun bir mesnevi ile başlar. Eserde uzun Farsça bölümler vardır, bir dervişin tasavvuf umdelerini anlatması ile devam eden Dil-güşâ, tasavvufu ele alır.
- 📖 **Saray-name:** Kaygusuz'un şeriat unsurlarına en çok yer verdiği eser Sarayname'dir. Bu bakımdan diğer manzum eserlerine göre daha kurudur. Ancak yer yer lirik söyleyişler taşır.
- 📖 **Risale-i Kaygusuz Abdal:** Allah'a varma yollarını, nefsin terbiyesini ve sabrı ele alır.

DEDE ÖMER RÜŞENİ (15.yüzyıl)

- Asıl adı Ömer'dir. Aydın'ın **Tire** kazası yakınlarındaki Güzelhisar'ın Ruşen köyünde dünyaya gelir. Doğduğu yere nispeten Rûşenî lakabıyla tanınır.
- Eğitimine önce doğduğu yerde başlamış, daha sonra bilgisini ilerletmek üzere Bursa'ya gitmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra orada Yeşil İmaret Medresesi'ne müderris tayin edilmiştir..
- Bu sırada bir aşk hikâyesine karışan Ruşenî, dedikodu önlemek maksadıyla Bursa'yı terk ederek Karaman'ın Lârende kasabasına gitmiştir. Ağabeyi Alâeddin Halveti'nin aracılığı ile Halveti tarikatına girmiştir. Yine ağabeyinin tavsiyesine uyarak Azerbaycan'a gitmiş. Bakü'de Halvetîliğin ikinci piri kabul edilen Seyyid Yahya Şîrvânîden el almıştır.
- Yine orada Seyyid Yahya Şîrvânî'nin yanında eğitimini tamamlayıp onun baş halifesi olmuştur. Şeyhinin vefatı üzerine postnişini sıfatıyla Karabağ, Gence ve Tebriz civarında irşatla meşgul olmuştur.
- 1487'de Tebriz'de vefat eden Rûşenî, orada zâviyesinin haziresine defnedilir. Rûşenî'nin hayatındaki bu yirmi yıllık Tebriz devresi, onun Tasavvufî şöhretinin gittikçe artan bir şekilde yayıldığı, tasavvufi mesnevilerini kaleme aldığı, şair olarak da ününün arttığı, hatta yazdığı şiirlerin diyar-ı Rum'a ve İstanbul'a kadar ulaşip onlara nazirelerin yazıldığı bir devredir.
- Devrinin kuvvetli şairlerinden biri olan Rûşenî'nin, dini ve tasavvufi şiirlerinin bazıları bestelenmiş olup asırlarca tekkelerde okunmuştur.

- Gençlik yıllarında daha çok âşıkane ve hiciv türünde şiirler yazmasına karşılık tarikata girdikten sonra yazdıkları ise dinî ve tasavvufi konuludur.
- Dede Ömer Rûşenî'nin eserleri şunlardır:
  - Divan
  - Çoban - name
  - Ney - name
  - Miskin - name
  - Kalem - name
  - Âsâr-ı Aşk

ESERLERİ

- 📖 **Divan:** Birkaç münacat, beş naat, beş tercii bent, dört terakibibent, doksan kadar gazel, yüzden fazla tuyuğ, rubai ve beyit bulunmaktadır.
- 📖 **Çoban - name:** Eser, Musa ile Çoban adlı kisanın Rûşenî tarafından yapılmış genişçe bir tercümesidir. Eser, yaklaşık 1000 beyit kadar olup yirmi beş bölümden meydana gelir.
- 📖 **Miskin - name:** Bu didaktik manzume, Ruşenî'nin mesnevileri içinde tamamıyla telif bir eser olması yanında onun tasavvufi anlayışını ortaya koyması bakımından da önem taşımaktadır. Eser, 128 beyitlik bir girişten sonra başlamakta, çoğunlukla hikâyet başlığı altında 34 bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümlerde Hz. Peygamber ve ahabının başından geçen ibret verici olaylar, evliya menkıbeleri daima tasavvufi bir yorumla anlatılmıştır.
- 📖 **Ney - name:** Eser 1028 beyittir. Hatimesiyle birlikte 24 bölüm olan mesnevinin aslında belli bir adı yoktur. Ney-namenin önemli bir özelliği, Rûşenî'nin kendisi, doğum yeri ve ailesi hakkında da bilgiler vermesidir.
- 📖 **Kalem - name:** Eser 250 beyit hacmindedir. İlk 100 beyitte kaleminden bahsedilmekte, geri alan beyitle de bazı hikâyelerle tasavvufi yorumlar var.

EŞREFOĞLU RUMİ (15.yüzyıl)

- 15.yüzyıl tekke ve tasavvuf şairlerinden olan sanatçı, Hacı Bayram Veli'ye derviş ve damat olmuştur.
- Asıl adı **Abdullah**'tır. Osmanlının kuruluşunun sonları ile yükselişi arasında yaşamıştır.
- İznik**'te doğan şair, Kadiriye tarikatının Eşrefiye şubesini kurmuştur. Emir Sultan tarafından Hacı Bayram Veli'ye gönderilmiş, 11 yıl burada kaldıktan sonra İznik'e halife olarak gitmiştir.
- İznik'e dönen Rumi, burada Kadiriğin bir kolu olan **Eşrefiye** dergâhını kurar ve tarikatı kısa zamanda yayılır. Özellikle de Eşrefiye tarikatı İznik ve Bursa çevresinde etkili olur.
- Yunus Emre'nin yolundan yürümüş şiirlerini hem aruz hem hece ölçüsü ile yazmıştır. Sanatçının şiirlerini topladığı **Eşrefoğlu Divan**'ı vardır.
- En önemli eseri ise tasavvuf ilkelerini, nefsi terbiye etme yollarını öğreten **Müzekki'n Nüfus**'tur.
- Müzekki'n-Nüfus, **mensur** bir eserdir. Eser, temel olarak dini ve tasavvufi nasihatler içerir. Eser bir anlamda halka tasavvufu anlatmak için yazılmıştır.
- Mensur bir eser olsa da eserde beyit, kıta ve ilahiler de bulunur. Ayrıca eserde zaman zaman konuyu anlatmak için çeşitli hikâyelere de yer verilmiştir.

ESERLERİ

- Müzekki'n-Nüfus
- Tarikat - name
- Delâilü'n-Nübüvve
- Fütüvvet - name
- İbret - name
- Ma'zeret - name
- Hayret - name
- Münâcât - name
- Esrârü't-Tâlibin
- Tac - name
- Elest - name
- Nasihat - name
- Cinânü'l-Canân

AKŞEMSEDDİN (15.yüzyıl)

- Fatih Sultan Mehmet'in hocası ve **Şemsiyye-Bayramiyye** tarikatının kurucusudur. 1389'da Şam'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Şeyh Mehmet Şemsettin Bin Hamza'dır.
- 15. yüzyılın en büyük bilim adamı ve sufisi olan Akşemsettin; beyaz elbiseler giydiği ve saç, sakalı beyaz olduğu için Akşemsettin, Akşeyh ismini almıştır. İstanbul'un manevi fatihi olarak anılır.
- 7 yaşında hafız olmuştur. Genç yaşta müderrisliğe yükselmiştir. Üstün zekâsı ve çalışkanlığı ile kısa sürede matematik, astronomi, tıp, eczacılık alanlarında kendini kanıtlayarak, dönemin ünlü âlimlerinin arasına girmiştir.
- Ankara'ya giderek Hacı Bayram Veli'yi ziyaret etmek istemiş ancak yoksullar için bile olsa yardım kabul etmesi Akşemsettin'i hayal kırıklığına uğratmıştır. Bunun üzerine buradan ayrılarak Halep'e doğru yola çıkmıştır. Yolda gördüğü rüyadan çok etkilenen Akşemsettin, tekrar Ankara'ya dönmüş, **Hacı Bayram**'ın müridi olmuştur.
- Akşemsettin gösterdiği üstün başarılarından dolayı II. Murat tarafından oğlu II. Mehmet'e hocalık yapması için görevlendirilmiştir.

TEKKE VE TASAVVUF EDEBİYATI

- II. Mehmet'e her konuda yol gösteren Akşemsettin, İstanbul'un fethinde de Sultan'ın yanındadır.
- Şehir fethedildiğinde Sultan'ın yanında şehre giren Akşemsettin'e şehir halkı tarafından hünkâr sanılarak çiçekler sunulur; ancak Akşemsettin kabul etmeyerek hünkârı gösterir. Fatih Sultan Mehmet ise "çiçekleri ona verin, o benim hocamdır" diyerek Akşemsettin'e hürmetini sunar.
- Böylece şehre ilk giren, Akşemsettin olmuştur. II. Mehmet, Ayasofya'da hutbesini okuyarak Akşemsettin'i imamete geçirmiş ve fethin ilk cuma namazını Akşemsettin kıldırıştır.
- Akşemsettin fetihden sonra Göynük'e giderek orada yaşamını sürdürmüş, bir süre sonra, yetmiş yaşında hayatını kaybetmiştir.

Bilgi Kupu

- ✳ "Ruhların Hekimi" ve "Bedenlerin Hekimi" olarak adlandırılan Akşemsettin, mikrobu bulmuştur.

ESERLERİ

- Maddetü'l-Hayat (Hayat Maddesi)
- Def ü Metain
- Risale-i Zikrullah
- Risale-i Şerh-i Ahval-i Hacı Bayram-ı Veli
- Nasihatname-i Akşemsettin
- Risaletü'n-Nûriye (Nur Risalesi)
- Hall-i Müşkilât (Güçlülerin Halli)
- Kitabü't Tıb (Tıp Kitabı)
- Makamât-ı Evliyâ (Velilerin Makamları)

İBRAHİM GÜLŞENİ (16.yüzyıl)

- Halvetiye tarikatının Gülşeni'ye kolunu kuran İbrahim Gülşeni'nin eserlerinde başta Mevlana ve Yunus Emre olmak üzere Nesimi ve Şeyhi Ruşeni'nin tesirleri görülür.
- Türkçe Divanı'nda yer alan gazel ve ilahilerinde sağlam bir dil ve akıcı bir üslup göze çarpar.

ESERLERİ

- 📖 **Türkçe Divan:** 24.000 beyiti ihtiva eden bir eserdir. Özellikle dil açısından önemlidir.
- 📖 **Farsça Divan:** Farsça yazılmış bir divandır.
- 📖 **Arapça Divan:** Arapça yazılmış bir divandır.
- 📖 **Ma'nevi:** 40.000 beyitlik Farsça bir mesnevidir. Mevlana'nın Mesnevisine nazire olarak kaleme alınmıştır. Şeyh La'li Muhammet Fenâi tarafından baştan beş yüz beyitlik kısmı şerh edilmiştir.
- 📖 **Raz - name:** Tasavvufi bir mesnevidir.
- 📖 **Kenzü'l Cevahür:** Bir kısmı tuyuğ, bir kısmı rubaî vezninde olup Farsça, 7000 dörtlükten meydana gelmektedir.

Hap Bilgi

- ✳ Onun İstanbul'a gelişi, Tanzimat devrinde yazılan ilk tiyatro eseri olan **Hikâye-i İbrahim Paşa ve İbrahim Gülşeni** adlı oyuna konu olmuştur.

AZİZ MAHMUT HÜDÂYÎ (16.yüzyıl)

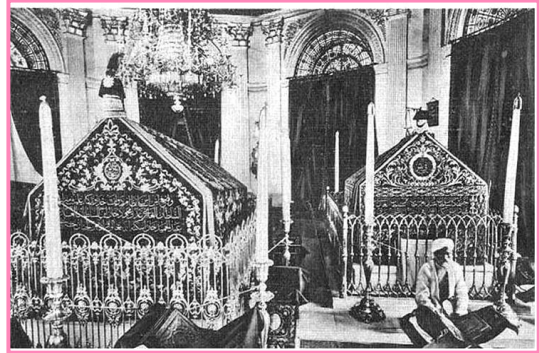

- Celvetiye tarikatının kurucusu olan Aziz Mahmut, Seferhisar'da doğmuştur. Kendisinin Cüneyd-i Bağdadi neslinden geldiğini bildiren Hüdâyî, ilk tahsilini babası Feysullah Bin Mahmut'un yanında görmüştür.
- Daha sonra İstanbul'a gelerek Molla Nasırzâde'nin derslerine devam etmiştir. Hocasının Edirne'deki Sultan Selim Medresesine tayini üzerine onunla Edirne'ye gitmiştir ve ona mürit olmuştur.
- Ardından Şam ve Mısır'da bulunan Hüdâyî, buralarda Halvetiye şeyhleri ile görüşmüştür. Dönüşünde Bursa'daki Ferhadiye Medresesi'ne hoca tayin edilmiştir ve burada dersler vermiştir.
- Bursa'da gördüğü bir rüya üzerine Şeyh Üftade'ye bağlanmıştır. Üç sene kadar Celvetî üslûbu üzerine sülûktan sonra Seferhisar'da halife olarak irşada başlamıştır. Sonra Bursa'ya oradan da İstanbul'a Üsküdar semtine gelmiş ve önce Küçükcamlıca'daki çilehanede bir süre inzivaya çekilmiştir.
- Dergâh devrinde âlimlerin, şairlerin ve musikişinasların toplantı yeri olmuş, devrin padişahı I. Ahmet de zaman zaman bu toplantılara katılmıştır.

- Hüdâyî, sade ve hikemi mahiyette şiirler yazmıştır. Şiirlerinde bazen hece bazen da aruz vezni kullanan Hüdâyî, vahdet-i vücud anlayışına bağlı bir mutasavvıf olmuştur.
- Büyük bir şeyh, aynı zamanda büyük bir âlim olan Aziz Mahmut'un kerametleri, Üsküdar halkı arasında asırlarca unutulmamış; Üsküdar'dan İstanbul'a geçen kayıkçılar, denize Hüdâyî yolu denilen her göze görünmeyen düz bir yoldan geçtiklerine inanmışlardır.
- Aziz Mahmut, pek çok dini ve tasavvufi eser yazmıştır. Eserlerinin birçok nüshasının bulunması onların halk tarafından ne kadar sevilip benimsendiğini gösterir.

ESERLERİ

- Divân-ı İlâhiyat
- Tarikat-name
- Tezakir-i Hüdai
- Ecvibe-i Mutasavvîfâne
- Nasâyih ve Mevâz
- Mi'râciye
- Habbetü'l-mahabbe
- Nefâisül-Mecâlis
- Vâkıât

Hap Bilgi

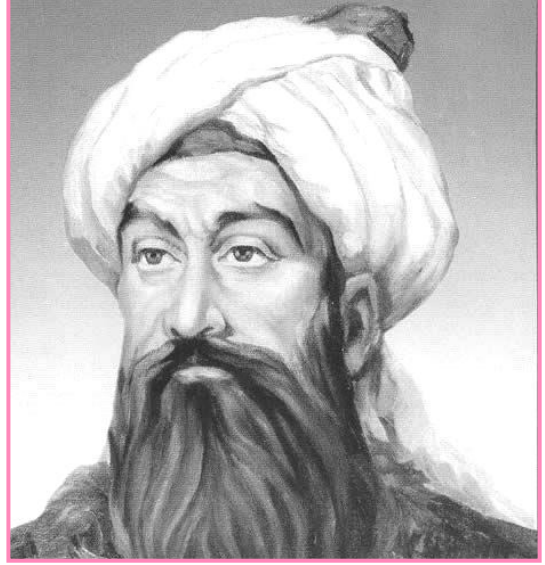
- Tekke edebiyatında Aziz Mahmut Hüdâyî şu unvanlarla anılmıştır:
  - kutbü'l-aktab
  - sâhibi zamân
  - mürşid-i kâmil

MUHİDDİN ÜFTÂDE (16.yüzyıl)

- Mehmet Muhittin Üftâde, 1478'de Bursa'da doğmuştur. Üftâde küçük yaşlarda babasının zoruyla bir meslek öğrenmesi için bir ustaya çırak olarak verilmiş ancak Üftâde kendini işe pek vermemiştir. Bu da ustasını üzmüş, üzüntüsünden öldüğü rivayet edilir.
- Ustasının ölümünden kısa bir süre sonra babası da ölen Üftâde, hemen Hacı Bayram Veli halifesi Hızır Dede'den tarikat usullerini öğrenmeye başlar. Kaynaklarda Üftâde'nin on sekiz yaşına gelmeden bütün hazırlıklarını bitirerek izin ve icazet aldığını belirtilir.
- Üftâde şeyhinin 1494'te vefat etmesinden sonra tamamen inzivaya çekilmiştir. Yalnız Emir Sultan Camii'nin hatipliğini yapmış, vaaz ve irşatta bulunmuştur
- Yüz yıldan fazla yaşayan Üftâde 1580 yılında vefat etmiştir. Aziz Mahmut Hüdai hazretlerini yetiştirmiştir.
- Üftâde'nin tek eseri divan'dır. Divanda yalnız ilahiler vardır. İlahilerini **aruz** ve **hece** ile yazmıştır. İlahilerinde vahdet-i vücud felsefesinin yankılarını görmek mümkündür.

ÜMMÎ SİNAN (16.yüzyıl)

- Asıl adı Yusuf Sinan'dır. Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğmuştur. Büyük bir mutasavvıf, bilgin ve eğitimcidir. Halvetiye tarikatının yiğitbaşı koluna mensuptur. **Niyazi-i Mısri**'nin şeyhi olduğu bilinmektedir.
- Kuvvetli bir kaleme sahip olan şairin Yunus tarzında şiirleri de mevcuttur.
- Şiirlerinde mahlas olarak hem Ümmî Sinan'ı hem Sinan Ümmî'yi kullanmıştır.
- Niyazî-i Mısri eserlerinde ve şiirlerinde Ümmî Sinan'dan övgüyle bahseder. Döneminde tarikatı ve tekkesi ile bir yandan halka belli seviyede dinî bilgiler öğretirken bir yandan da tasavvuf yolunu öğretmiştir
- Ümmî Sinan'ın başlıca eserleri arasında **Kutbül-Meânî**, **Divan**'ı bulunur.

PİR SULTAN ABDAL (16.yüzyıl)

- Asıl adı **Koca Haydar** olan sanatçının Sivas'ın **Banaz köyü**nde doğduğu, Kanuni döneminde yaşadığı, bir ayaklanmaya katıldığı ve İran şahı Tahmasb'ın propagandasını yaptığı için de **Hızır Paşa** tarafından Sivas'ta astırıldığı bilinir.
- Alevîlerin tanıdığı en büyük yedi şairden biridir. Şiirlerinden anlaşıldığına göre Sivas'ın Yıldız ilçesinin Banaz köyündendir.
- Bir Alevî ayaklanmasına öncülük ettiği için yetmiş üç isyancıyla birlikte yakalandığı, Sivas Valisi Deli Hızır Paşa tarafından Toprakkale'ye hapsedildikten sonra asıldığı bilinmektedir.
- 16.yüzyılda yaşamış olan şair tasavvuf halk edebiyatımızın ve Alevî - Bektaşî tarikatının en büyük şairlerindendir.
- Şiirlerinde halk edebiyatı geleneğine bağlı olarak bütün şiirlerini **hece ölçüsü**yle ve saz eşliğinde söylemiştir.
- Halk dili ve halk edebiyatıyla beslenen kusursuz bir söyleyişe sahip olan Pir Sultan; şiirlerini koşma, semaî, türkü biçimlerinde söylemiştir.
- Aleviliği yaymak amacıyla yazdığı şiirlerinde çok-kun bir lirizm vardır.

TEKKE VE TASAVVUF EDEBİYATI

- Divan edebiyatından hiç etkilenmemiştir. Şiirlerinde tasavvuf dışında aşk doğa, sosyal olaylar gibi dindışı konuları da işlemiştir.
- Alevî-Bektaşî inanç felsefesi etrafında dönmekte olan şiirleri, On İki İmam ve Hz. Ali içeriklidir.
- Alevî-Bektaşî inancının ağırlıklı olarak işlendiği manzumelerde Allah, peygamberler, melekler, kitaplar, dünya, ahiret, divan, mizan, sırat köprüsü gibi kavramlar üzerinde durmuştur.
- Pîr Sultan Abdal'ın en çok etkilendiği şair Hatâî'dir; ikinci olarak Kaygusuz Abdal etkisinden de söz edilebilir.
- Şiirlerinde derin bir tasavvufa rastlanmaz ancak nefesleri çok geniş bir coğrafyada sevilerek okunmuş bir şairdir. Hayati (Şah İsmail), Kul Hüseyin ve Kul Himmet'ten, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'dan etkilenen sanatçının duru bir dili vardır.

ÖRNEK

Güzel âşık cevrimizi
Çekemezsin demedim mi?
Bu bir rıza lokmasıdır
Yiyemezsin demedim mi?
Yemeyenler kalır naçar
Gözlerinden kanlar saçar
Bu bir demdir gelir geçer
Duyamazsın demedim mi?

KUL HİMMET (16.yüzyıl)

- Alevîler arasında Pîr Sultan'dan sonra en kuvvetli şair olarak kabul edilen Kul Himmet'in 16.yüzyılın ikinci yansı ile 17.yüzyılın başlarında yaşadığı tahmin edilmektedir.
- Kul Himmet gerek şair olarak gerekse şahsiyet bakımından **Pîr Sultan Abdal**'ı etkilemiştir.
- Hayatta iken Alevî-Bektaşî çevrelerinde büyük ün kazanan Kul Himmet'in şiirleri halk tarafından çok sevilmiş ve birçok cönkte yer almıştır. Bu sevginin en önemli nedeni, özellikle Alevî inancını şiirlerinde halkın anlayabileceği bir Türkçeyle etkili biçimde ifade etmesidir.
- Nefesler, destanlar, Kerbelâ şehitleri için ağıtlar ve taşlamalar Kul Himmet'in şiirlerinde yer alan konulardır.
- Tahmasb gibi Safevî şahırlarına övgü, zamandan şikâyet, gurbet, sıra özlemi ve beşerî aşk şiirlerinde yer alan diğer konulardır.
- Kul Himmet; şiirlerinde güçlü bir söyleyişe, etkiileyici bir anlatıma sahiptir. Bütün şiirlerinde Hz. Ali ve onun soyuna duyduğu ilgiyi dile getirir.

MUHYİDDİN ABDAL (16.yüzyıl)

- 15.yüzyılın sonları ile 16.yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen Muhyeddin Abdal'ın yaşamı ve kişiliğine ilişkin fazla bilgi yoktur.
- Dobruca ve Makedonya dolaylarında dolaşmıştır. Balım Sultan'dan icazet aldıktan sonra bir süre Akyazılı İbrahim Baba'ya da hizmet etmiştir.
- Nefesleri genellikle hece ölçüsü ile yazılmıştır. Dili çok sadedir. Eserlerinde Hurufîlik felsefesi işlenmiştir. Coşkulu, içtenlikli, öğretici içerikte olan nefeslerinin birçoğu bestelenmiştir.
- Şiirlerinde **Hurufîlik** inançlarını dile getirirken Bektaşî edebiyatının temel konularını da işlemiştir. Bu şiirlerde Yunus Emre ve Nesimi'nin etkisi açıkça görülür.

BALIM SULTAN (16.yüzyıl)

- Bektaşilerce Hacı Bektaşî Veli' den sonra ikinci pir (**pir-i sâni**) olarak kabul edilen Balım Sultan'ın asıl adının **Hızır Balı** olduğu ileri sürülür. Bektaşiliğin bir tarikat haline gelmesine Balım Sultan'ın rolü büyüktür. Hayatı hakkında fazla bilgi olmayan Balım Sultan'ın Hacı Bektaş'la akrabalık bağı olduğu ve Kırşehir'de öldüğü bilinir.
- İkinci Beyazıt, ününü duyunca onu Kırşehir Hacı Bektaşî Tekkesi'ne göndermiştir. Balım Sultan burada Bektaşiliğin kesin kurallarını, törenlerini düzenleyerek tarikatın da ikinci kurucusu olma unvanını kazanmıştır.

Hap Bilgi

- Bektaşilik tarikatını sistemleştiren ve Bektaşilik tarikatının ikinci kurucusu olarak kabul edilen mutasavvıf, **Balım Sultan**'dir.

YEMİNİ (16.yüzyıl)

- Alevi - Bektaşî geleneğinde **Yedi Ulular** olarak bilinen Fuzuli, Hatayi, Virani, Pir Sultan, Nesimi, Kul Himmet gibi saygın şairler arasında yer alan Yemini, 16.yüzyılda yaşamıştır.
- Bektaşî ozanıdır. Ömrü Tuna ırmağı yöresinde geçmiştir. Şiirlerinin bir bölümünde ise Nesimi'nin işlediği gibi **Hurufi** temaları da işlemiştir.
- Yemini'nin şiirleri genellikle **hece** ölçüsü ile yazılmıştır ama bazı şiirlerinde **aruz** ölçüsünü de kusursuzca ve ustaca kullanmıştır.
- Şiirlerinin topluca olarak bulunduğu bir divanı bulunamamıştır. 1519 yıllarında yazıldığı sanılan Hz. Ali'nin menkıbe niteliğinde methiyelerini ihtiva eden **Fazilet-name** adlı bir eseri vardır. Bu eser Hz. Ali'nin yaşamını mitolojik bir biçimde konu edinmiştir ve 7300 beyitten oluşur.

KUL NESİMİ (17.yüzyıl)

- Asıl adı **Ali**'dir. Nerede doğduğu ve yaşadığı bilinmemektedir. 17.yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Bektaşî şairlerindendir. Hakkındaki bilgilerin tamamı şiirlerine dayanır.
- Kul Nesimi ile Seyyid Nesimi aynı kişiler değildir. Seyyid Nesimi' tekke şiirinin önde gelenlerinden olup 14.yüzyılda yaşamıştır; Kul Nesimi' ise Bektaşî şairi olup 17.yüzyılda yaşamıştır.
- Günümüze yaklaşık 200 şiiri kalan Kul Nesimi'nin şiirlerindeki bilgi ve kullandığı dil onun iyi bir öğrenim gördüğünü, yüksek bir kültüre sahip olduğunu ortaya koymaktadır.
- Şiirlerini hem hece hem aruz ile yazmıştır. Her iki ölçüyü de başarıyla kullanan şairin heceyle yazdığı şiirleri ağır basmaktadır.
- Kul Nesimi nefesleriyle ün kazanmıştır. Şiirlerinde Alevi-Bektaşî inançlarına yer vermiştir.

KAZAK ABDAL (17.yüzyıl)

- Romanya** Türklerindendir. 17. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. Elde bulunan birkaç şiiri dışında kim olduğu, ne zaman yaşadığı kesin olarak bilinmemektedir. Bir şiirinden de asıl adının **Ahmet** olduğu anlaşılar.
- O şiirlerinde Ali sevgisini, Ali'de Tanrı'nın dile geldiğini, görünüş alanına çıktığını inançla anlatır.
- Dili yalın ve içtendir, rahat okunur. Şiirlerinin bir kısmı hiciv doludur. Şiirlerinde yerici ve alaycı tutumu, güldürücü diliyle yobazlara, sofulara, kulaktan dolma tutarsız bilgilerle bilgin görülmeye çalışan cahillere, ses kalabalığı ile başkalarını susturmaya çalışanlara şiirlerinde sataşır; onların olumsuz yanlarını sergiler.

TESLİM ABDAL (17.yüzyıl)

- 17.yüzyılda yaşamış **Bektaşî** şairlerindendir. Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Teslim Abdal **Çorum**'un Mecit-özü kazasına bağlı Teslim köyünde yatıyor.
- IV. Murat dönemi şairlerinden Kul Mustafa da bir manzumesinde bu şairden söz etmektedir. 17.yy. dan başlayarak yazılan birçok mecmuada şiirlerine rastlanmaktadır.

ÂDEM DEDE (17.yüzyıl)

- Âdem Dede Antakyalıdır. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte 17.yüzyılın ilk yarısında vefat etmiştir. Çavuş-oğulları diye tanınmış zengin bir aileye mensuptur. Antalya'da Mevlevî tekkesi şeyhi Zincirkıran Mehmet Dede'ye derviş olmuştur.
- Konya'da Bostan Ankaravî'nin vefatından sonra Galata Mevlevîhanesi şeyhi olmuştur. Bunun yanında İstanbul'da kimi kerametleriyle destanî bir kişilik olarak tanınmıştır.
- Âdem Dede, tekke şeyhi olduktan sonra birçok fakire yardım etmiş ve babasından kalan serveti bu uğurda tüketmiştir.
- Şeyhülislam Bahayî ile aralarında derin bir bağ olmuştur. Yaşamının sonlarında hacca gitmek amacıyla İstanbul'dan ayrılan Âdem Dede, Mısır'da vefat etmiştir.
- Âdem Dede'nin en ayırıcı özelliği bugünkü bilgilere göre Mevlevîler içinde, hece ile ve Yunus tarzında ilahi söyleyen ilk şair olmasıdır.

OĞLANLAR ŞEYHİ İBRAHİM EFENDİ

- İstanbul'da Halveti tarikatına bağlı hocalardan dersler almış, daha sonra Gavsi (Oğlanlar Tekkesi) tarikatına halife olmuş ve yaşamını burada sürdürmüştür.
- Oğlanlar Şeyhi, Aziz Mahmut Hüdayî'den feyz almış Kütahyalı Sunullah Gaybî'nin yetişmesinde de etkili olmuştur.

NİYAZİ MISRİ (17.yüzyıl)

- 17.yüzyılda yaşamıştır. Asıl ismi **Mehmet Şemsettin** olan şair **Malatya**'nın **Soğanlı köyü**nde doğmuş, Mısır'da öğrenim görmüş bu nedenle de Mısırlı anlamına gelen **Misri** denilmiştir
- Şöhreti her yana yayılan Niyazî Misrî, ordunun maneviyatını yükseltmek için Sultan IV. Mehmet tarafından Lehistan seferine götürülür.
- Hakkında ileri sürülen iftiralardan sonra Limni adasına sürülür ve burada on beş yıl çileli bir hayat yaşar. Ölümünden bir yıl kadar önce affedilir ve Bursa'ya döner.
- Fakat Bursa Kadısı'nın şikâyeti üzerine tekrar Limni'ye gönderilir ve burada vefat eder. Osmanlı sultanı tarafından sürgüne gönderildiği Limni adasında 1693 yılında vefat etmiş olup türbesi de aynı adada bulunmaktadır.
- Niyazi Misri, Türkçe ve Arapça manzum ve mensur on ciltten fazla eser vermiştir. Hem **aruz** hem **hece** ölçüsüyle şiirler yazmıştır, aruzla yazdığı şiirlerde Fuzuli ve Nesimi'nin hece ile yazdığı şiirlerde ise Yunus Emre'nin etkileri görülür.
- Divan**'ından başka, "Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, Tahir-name Risaletü't-Tevhid, Şerh-i Nutk-ı Yunus Emre, Risale-i Hasaneyn, **Divan-ı İlahiyat**, Fatiha Tefsiri" adlı eserleri de vardır.

Bilgi K   

- * Niyazi Mısri'nin menkıbevi hayatı esas alınarak **Emine Işın** tarafından bir roman şeklinde yazılan biyografisi "**Bukağı**" adını taşımaktadır.

ÂŞIK VİRÂNİ (17.yüzyıl)

- Âşık Vîrânî ile ilgili elde kesin bilgiler bulunmamaktadır. 17. yüzyılda yaşıadığı varsayılan şairin **Hur  flik** inancına bağılı bir Bektaşî babası olduğı sanılır.
- Şiirlerinde Vîrânî, Âşık Vîrânî, Vîrânî Baba gibi mahlaslar kullanır.
- Asıl adı da bilinmeyen şair, Bektaşî geleneğinin Nesimi, Hatâyî, Fuz  l  , Kul Himmet, Yemin   ve Banazlı Pir Sultan Abdal'la birlikte yedi büyük kutsal şairinden biri sayılır.
- Hur  flik kurallarına bağılanmıştır. Nesim   ile başlayan bu edebiyatın 17.yüzyılda en g     savunucusu ve yayıcısı olmuştur.
- Genellikle, aruz ve hece     s  yle şiirlerini yazan şair hem halk edebiyatında, hem de klasik edebiyatta oldukça önemli bir yer edinmiştir.
- Vîrânî'nin H  rufilik kurallarını gösteren bir risalesi ve kırk kadar manzumeyi içeren köşk bir **Divan**'ı vardır. Kimi şiirlerini aruz vezniyle yazmıştır. şiirlerinde Hur  f   fikirlerinin dışında bir içtenlik egemendir. Dili oldukça ağırdır.

GAYBÎ SUNULLAH (17.yüzyıl)

- Kütahya'da doğımuştur. Kütahya'dan İstanbul'a gelerek Aksaray'da Oğılanlar Derg  h   şeyhi İbrahim Efendi'ye bağılanmıştır.
- İbrahim Efendi'nin halifesi olmuş, 1655'te şeyhinin vefatıyla tekrar Kütahya'ya dönmüş ve m  n-zev   bir hayat yaşamıştır.
- Gaybî aruzla ve hece vezniyle şiirler söylemiştir. şiirlerinde melam   neşvesini terennüm etmiştir. Mensur eserlerinde bağılı olduğı tarikatın esaslarını açıklamıştır.
- Sanatçının eserleri arasında Divan, **Sohbetname** (Gaybî'nin şeyhi İbrahim Efendi'den dinledikleri), **B  atn  me** (Mel  milik tarikatı silsilesi, mensur) bulunur.

KUL şüKRü (18.yüzyıl)

- Deli şükrü adıyla da anılan ve **Bektaşî** olduğı anlaşılan Kul şükrü'n  n 18.yüzyılda yaşıadığı tahmin edilmektedir.
- Kimliğıne ilişkin hiçbir bilgiye sahip olunmayan bu şair, Abdal Musa tekkesi m  ritlerindendir. Hemen her vesile ile **Abdal Musa**'yı ve müritlerini   ver.
- şiirleri oldukça düzgün olmakla birlikte emsallerine oranla farklı bir özellik taşımaz.

MAHDUMKULU (18.yüzyıl)

- Mahdumkulu, 18.yüzyılda **Türkmenistan**'da yaşamıştır. Devlet Mehmed Azadi'nin oğıludur. Niz  m  , S  adi, Fuz  l  , Nev  y   gibi Türkçe ve Farsçanın klasiklerini tanımıştır.
- şiirlerinde Ahmet Yesevi, Hacı Bektaşî Veli ve Mevlana'dan etkilendiğini görmekteyiz.
- Türkmen sahasında   n kazanan şair, şiirlerini halkın dili ile yazmış ve bu sahada Ahmet Yesevi'nin temsilcisi olmuştur.

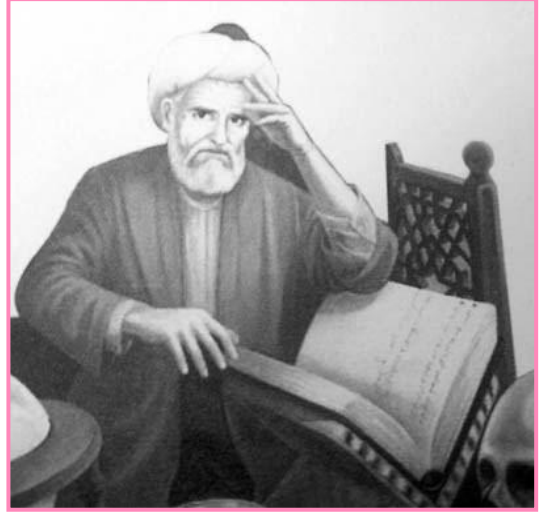
BURSALI İSMAİL HAKKI (18.yüzyıl)

- Bursalı İsmail Hakkı bir şair olmaktan çok, büyük bir mutasavvıf, tasavvuf ve vahdet-i vücud meselesini açıklayan bir din âlimi ve ariftir.
- Eserlerinin birçoğu şerh mahiyetinde olmakla beraber, bilhassa tefsirinin tasavvufi tesirler arasında ayrı bir yeri vardır. Manzumelerinde ise edebi sanat göstermekten çok tasavvufi anlayışları ifade etmek gayesini gözetlemiştir.
- İsmail Hakkı'nın 60 kadar Türkçe, diğerleri Arapça bir kısmı da Farsça olmak üzere 100'den fazla eseri vardır.
- Belli başlı eserler arasında şunları sayabiliriz: Tefsir-i Ruhul Beyan, Ruhul Mesnevi, Şerh-i Hâdis-i Erba'in, Şerh-i Muhammediye, Şerh-i Bostan, Kitâbü'l Necat ve Divanı vardır.

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI (18.yüzyıl)

- 18.yüzyılda yaşamıştır, Erzurum'un Hasankale ilçesinde doğmuş ünlü bir mutasavvıftır.
- 18.yüzyıl tekke şairlerinden olan Niyaz Mısıri'nin etkisinde kalmıştır.
- Tasavvuf çevresinde yetiştiği için şeyhi İsmail Fakirullah'ın Siirt'in **Tillo köyü**ndeki dergâhına yerleşerek onun yerine şeyh olmuş ve 1772'de Tillo'da ölmüştür.
- On beşe yakın eseri bulunur. En önemli eseri ise **İlahi - name** adlı **Divan**'ıdır.
- En ünlü eseri ise "**Marifet - name**"dir. Eserde çağının jeolojiden astronomiye, fizyolojiden, psikolojiye kadar birçok alandaki bilgilerini bir araya getirmiştir.
- Marifet - name'nin sonunda yer alan **Kıyafet - name** adlı manzum bölümde ise insan vücudunun şekillerini ve manalarını ortaya koyar.

Bilgi Küpü

- ✳ Edebiyatımızda ilk kıyafetname örneği, Hamdullah Hamdi'ye aittir.
- ✳ En ünlü kıyafetname örneği ise Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretlerine aittir.

19.YÜZYIL TEKKE ŞAİRLERİ

BİTLİSLİ MÜŞTAK BABA (19.yüzyıl)

- Asıl adı Muhammed Mustafa olan şair, Bitlis'te doğmuştur. Temel eğitimini Şems-i Bitlisi'den almıştır. Daha sonra Bağdat'a giderek birçok âlimle tanışma imkânı bulmuştur.
- Hacı Bayram Veli'nin kabir ziyaretinde söylediği bir şiirde **Ankara**'nın ileride başkent olacağını dile getirmiştir.
- Kadirî tarikatına mensup olan şair, musikide büyük bir ustalık göstermiştir ve ud çalarak ün kazanmıştır.
- Sanatçının dini ve tasavvufi ağırlıklı aruz vezniyle yazılmış bir Divan'ı mevcuttur.

TÜRABÎ (19.yüzyıl)

- Asıl adı Ali olan Türebî, 19. yüzyılın ünlü Bektaşî şairlerindendir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. 1868 yılında öldüğü bilinen şairin doğum tarihi hakkında bir bilgi yoktur. Kırşehir'de Bektaşî babalığında da bulunan Türebî, 1850'de postnişin olmuştur. Araştırmacılar Ankaralı olduğunu söylüyor.
- Bektaşî tarikatının en büyük bilginlerindendir. Bektaşî çevresinde efsanevi bir kişiliğe sahip olan şair samimi bir üslupla yazdığı şiirleri ile döneminde büyük ilgi görmüştür.
- Şiirlerini hece ve aruzla yazmakla birlikte daha çok aruzu kullanmıştır. Halk şiiri tarzındaki şiirlerinde içten ve sade bir üslup vardır.
- Aruz vezniyle yazdığı şiirlerinde Fuzulî'nin etkisi kendini gösterir. Ayrıca Hurufiliğe yaklaştığı şiirleri de vardır. Divan'ı bulunur.

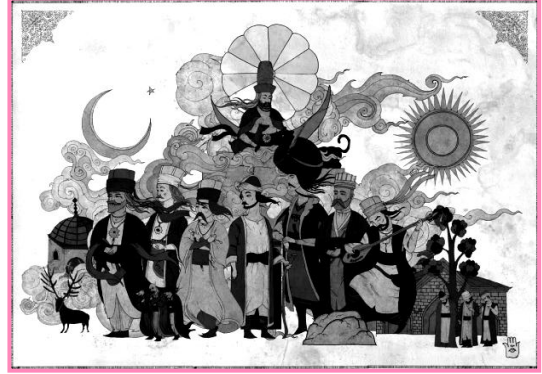
20.YÜZYIL TEKKE ŞAİRLERİ

YOZGATLI HÜZNİ (20.yüzyıl)

- 1879'da Yozgat'ta doğmuştur. Nakşibendî tarikatına bağlı Derviş Mehmet Efendi'nin oğludur.
- Bir ara medrese tahsili görmüşse de tam olarak eğitimini tamamlayamamıştır. Tahsili yarıda bırakıp memuriyet hayatına atılmıştır.
- Arapça ve Farsçayı çok iyi bile Hüzni, imamlık yaparak geçimini sağlamıştır.
- Kısmen aruz, büyük ölçüde hece vezni ile kaleme aldığı şiirleri, iki divan ve bir defterde toplanmıştır.

Hap Bilgi

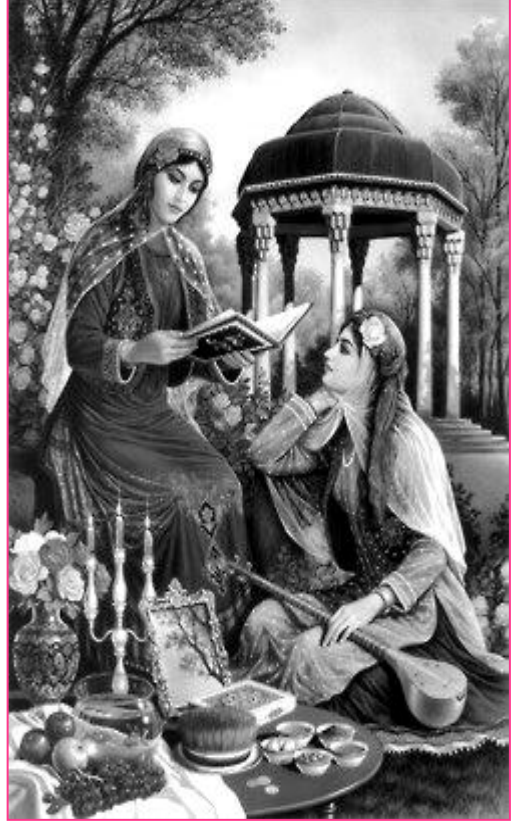
- İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fet-hedieceğini II. Murat'a müjdeleyen **Hacı Bayram Veli**'dir.
- Ankara'nın ileride başkent olacağını söyleyen ise **Bitlisli Müştak Baba**'dır.

Yedi Ulular Olarak Bilinen Şairler

- ★ Şah İsmail Hatayi
- ★ Kul Nesimi
- ★ Yemini
- ★ Fuzuli
- ★ Pir Sultan Abdal
- ★ Kul Himmet
- ★ Virani

HALK HİKÂYELERİ

7. ÜNİTE

- **KAHRAMANLIK HİKÂYELERİ**
- **Köroğlu Hikâyesi**
- **Kirmanşah Hikâyesi**
- **Şah İsmail Hikâyesi**
- **Yaralı Mahmut Hikâyesi**
- **SEVDA KONULU HİKÂYELER**
- **Ercişli Emrah ile Selvi Han**
- **Karacaoğlan ile İsmika Sultan**
- **Kerem ile Aslı Hikâyesi**
- **Âşık Garip Hikâyesi**
- **Tahir ile Zühre Hikâyesi**
- **Arzu ile Kamber Hikâyesi**
- **Hurşit ile Mahimihri Hikâyesi**
- **Salman Bey ile Turnateli Hanım**
- **Sevdakâr Şah ile Gülenaz**
- **Varka ile Gülşah Hikâyesi**
- **Derdiyok ile Zülfisiyah**
- **Elif ile Mahmut Hikâyesi**
- **Asuman ile Zeycan Hikâyesi**
- **Kaçak Nebi Hikâyesi**
- **Dede Korkut Hikâyesi**

HALK HİKÂYELERİ

KAHRAMANLIK HİKÂYELERİ

KÖROĞLU HİKÂYESİ

- Köroğlu destanının halk ağzından ilk derlenmeleri, 19. yüzyılda başlar. **İ. Şopen** 19. yüzyılda Azerbaycanlı bir âşîğin ağzından dinlediği destanını konusunu, Rusçaya tercüme edip yayımlar. 1840'lı yıllarda **A. Chodzko** adlı Polonya asıllı bir Rus Azerbaycan ve Türkmen vadilerini dolaşarak on üç hikâyelik ilk önemli Köroğlu destanı metnini tespit eder ve Rusçaya tercüme ederek bastırır.
- Köroğlu destanının halk arasından derlenmiş ilk Türkçe yayını Mir Babaoğlu Hasan Molla tarafından yapılmış, Hikâyat-ı Köroğlu Sultan ve Hikâyat-ı Gayvazhan adı ile Kazan'da yayımlanmıştır.
- Köroğlu hikâyeleri Türkiye'nin dışında bütün Türk cumhuriyetlerinde ve topluklarında, Türklere komşu olan halklar (Ermeni, Gürcü, Tacikler, Fars, vb.) arasında da anlatılmaktadır.
- **Köroğlu'nun Soyü:** A. Chodzko, Pertev Naili Boratav vb. araştırmacılara göre Köroğlu Teke boyundan bir Türkmen'dir. Türkmenistan Türkleri onun Daşoğuz ilinin Göroğlu köyünden olduğunu ileri sürerler.

- **Köroğlu'nun Babası:** Doğu varyantlarında Köroğlu'nun babası Ravşan, Revşenbek, Ravşanbek Hazreti Ali vb. adlarla bilinmektedir. Batı varyantlarında ise Köroğlu'nun babası Uruşan (Rövşen, Ruşen) Baba; Yusuf, Deli Yusuf veya Ali'dir. Üruşan Baba veya Deli Yusuf ise pek çok destan ve halk hikâyesinde Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı Kolu'nda görülmekte ve kısa bir süre sonra da ölmektedir. Bu sebepten batı varyantlarında Köroğlu'nun babası hakkında fazla bilgiye sahip değiliz.
- **Köroğlu'nun Annesi:** Doğu varyantlarında anne Akanay, Bibi Hilal, Hilalay, Zulper Ayım vb. adlarla bilinmektedir. Oysa batı varyantlarında anne ile ilgili hiçbir şey bilinmemektedir.
- **Köroğlu'nun Adı:** Köroğlu'nun esas adı Ruşen Ali Ali veya İnşvan Ali, Ruşen, Rövşen, Ruşen Ali Uruşen Ali, Ali Ruşen / Ruşen Ali, Hürüşan'dır.
- **Köroğlu'nun Evliliği:** Köroğlu, doğu varyantlarında birden fazla eşle evlenmiş gösterilirken, batı anlatmalarında daha çok tek eşle evliliği tespit edilmiştir.
- **Köroğlu'nun Çocukları:** Köroğlu'nun çocuğu meselesi de doğu ve batı varyantlarında farklılıklar gösterir. Nitekim Özbek anlatmasında İvaz Han Köroğlu'nun oğlu olarak bilinmesine karşılık gerçek hiç de öyle değildir. Günün birinde Hendek Gölü civarında bir Türkmen çadırına gelen İvaz'a evin kızı kim olduğunu sorduğunda: "Köroğlu'nun oğluyum" cevabını alınca kız: "Köroğlu'nun oğlu yok, senin kim olduğun belli değil. Köle gibi bir şeysin, ben sana varmam." der. İstanbul rivayetinde ise Köroğlu'nun Nigar ile evliliğinden bir çocuğu olmuştur ve adı Hasan Bey'dir.
- **Köroğlu'nun Memleketi:** Köroğlu'na gerek Türkiye içinde gerekse, Türkiye dışında pek çok yer ev sahipliği yapmak istemektedir. Türkiye'de Bolu ilinin Dörtdivan ilçesi, Erzincan ilinin Kemah ilçesi, Van ilinin Muradiye ilçesi, Kars ilinin Sarıkamış ilçesi ile Tokat ve Bingöl bunlardan birkaçıdır.

HALK HİKÂYELERİ

- **Köroğlu'nun İşi:** Köroğlu daima yeni maceralar peşinde koşan birisidir. O böylece yeni şehirleri görecektir. Seyahate çıkması sebepleri de böylece ortaya çıkmaktadır. Mesela bir elmacı vasıtasıyla Kars hâkimi Ahmet Paşa'nın kızı Perizat'la tanışır.

- **Köroğlu'nun Şahsiyeti:** Gerek ilk derlemeyi yapması, gerekse batı dillerine çevrilmesinde A. Chodzko'nun önemli bir yeri vardır. Chodzko, Köroğlu'nun Türkmenlerin Teke boyundan olduğunu, Erzurum-Hoy arasında eşkıyalık yaptığını belirtir.

Hap Bilgi

- * Türkiye'de Köroğlu ile ilgili ilk bilimsel çalışmayı yapan **Pertev Naili Boratav** başlangıçta onu millî bir kahraman olarak değerlendirirken daha sonra ortaya çıkan belgeleri de göz önüne alarak onun bir eşkıya olduğu görüşünü ortaya atar.
- * **Evlîya Çelebi**, 17. yüzyıldaki Celalî ayaklanmalarından söz ederken Köroğlu'nun da adını sayar.
- * **Ziya Gökalp**, Köroğlu'nun, Gazneli Mahmut; Ayvaz'ın da nedimi Ayaz olduğunu iddia eder.

Köroğlu Hikâyesinin Oluşumu

- Köroğlu destanının oluşumuyla ilgili değişik görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan **birincisi** hikâyelerdeki olayların 16. ve 17. yüzyıllardaki Osmanlı-İran savaşlarının izlerini taşımasıdır. Bu görüşü savunanların başında Pertev Naili Boratav gelmektedir. Destanın Türkmen kökenli olabileceğini söyleyen Boratav "Osmanlı tarihinde Köroğlu hikâyelerine temel olabilecek mahiyette öyle safhalar var ki... "diyerek destanı Anadolu'daki Celalî ayaklanmalarıyla da ilişkilendirir. Bu görüşü Azerbaycanlı araştırmacı Paşa Efendiyev de desteklemektedir.
- **İkinci görüş**, Fikret Türkmen'e ait olup ona göre Köroğlu hikâyelerinin temelinde Dede Korkut hikâyelerinde olduğu gibi Oğuzların büyük destanları yatmaktadır.

➤ Köroğlu Hikâyelerinin Kol Sayısı

Köroğlu hikâyesinin kol sayısı anlatıldığı coğrafyaya göre değişiklik göstermektedir. Türkiye-Azerbaycan: 14–24; Özbekistan: 47; Türkmenistan: 14; Kazakistan: 65; Tacikistan: 50.

- **Köroğlu Anlatma Geleneği:** Türkiye'de Köroğlu anlatma geleneği Doğu Anadolu Bölgesi'nin dışında Kahramanmaraş ve Osmaniye'de de devam etmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde âşık meclisleri Köroğlu ile başlar ve yine Köroğlu ile biter. Eğer meclisin başında ve sonunda Köroğlu'nun adı anılmazsa (ondan türkû, şiir okunmazsa) Kırat'ın sabaha kadar âşığın kayıncıvalidesinin çadırın dibinde kışneyeceğine dair bir inanış vardır.
- Köroğlu'nun ideolojisini vurgulamada halk hikâyesi anlatıcıları ve araştırmacıların şu noktalar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir:

- Fakiri, fukarayı incitmeme
- Zenginden alıp fakirlere dağıtma
- Köroğlu arşını ile bezirgânların mallarını dağıtma
- Çiftçilerin hamisi olma
- Gariplere yardım etme

▪ Köroğlu Hikâyesinin Kolları

a. Köroğlu'nun Zuhuru Kolu

Köroğlu'nun ortaya çıkışını konu alan ilk kol, Doğu ve Batı varyantlarına göre farklılıklar göstermektedir. Hazar Denizi'nin doğusundaki anlatılarda hamile kadının öldükten mezara gömülmesi, bebeğin mezarda dünyaya getirilmesi, daha sonra kısarak veya keçi tarafından emzirilmesi gibi mitolojik motifler batı varyantlarında yoktur. Doğu varyantlarında çocuk kor (gör, kur, gor: mezar) da doğduğu için mezarın oğlu' anlamına **Gor (Gör, Gur, Kor) oğlu** denilmiştir. Oysa batı anlatmalarında bu mitolojik motifler kaybolmuştur. Burada at baytarı olan Köroğlu'nun babasının gözleri bağlı bulunduğu bey tarafından kör edilince 'körün oğlu' anlamında **Köroğlu** denilmiştir.

Hazar Denizi'nin batısındaki anlatmalarda karşılaştığımız, sudan çıkan atla kısırağın birleşmesiyle doğan kır ve doru atlar, doğu varyantlarında görülmemektedir. Yine atların ışık görmeyen bir ahıra konulması, yemleri verildikten sonra yanında durulmaması, atların ahırdan çıkarıldıktan sonra sınavdan geçirilmesi gibi hususlar da Batı varyantlarında karşımıza çıkan mitolojik unsurlardır.

Köroğlu hikâyelerinin batı anlatmalarında gördüğümüz abıhayatın (üç köpük) içilmesi motifi de Doğu anlatmalarında görülmemektedir. Bugün sözü edilen abıhayatın Bingöl ilimiz sınırları içerisinde olduğuna inanılmaktadır. Hatta Bingöl ilimizin adına bağlı olarak anlatılan efsane Köroğlu ile ilişkilendirilmektedir. Üç köpüğün Köroğlu'na verdiği meziyetler, ölümsüzlük, kahramanlık ve âşkıktır. Son meziyet de üç köpüğün bade ile ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Köroğlu daha çok alp tipi içerisinde değerlendirildiği için verilen bade (üç köpük) de onun ününe yakışmıştır. Türkiye'de Pertev Naili Boratav, Metin Ekici, Mustafa Arslan, Zekeriya Karadavut gibi araştırmacılar bu kol üzerinde bilimsel çalışma yapmışlardır.

Hikâyenin Özeti: Ruşen Ali (Ürüşan Baba), Bolu Beyi'nin yanında at bakıcısıdır. Beyin isteği üzerine Ruşen Ali Anadolu coğrafyasında at aramaya çıkar. Günler süren yolculuktan sonra Erzincan ilinin Tercan ilçesine gelir ve orada iki çelimsiz kulunu satın alır. Çünkü bu kulunlar sudan çıkan aygır ve kısırağın birleşmesi sonucunda doğmuşlardır. Bu sebepten cılız olmalarına rağmen çok değerlidir.

Ruşen Ali, bir süre sonra iki kulunla birlikte Bolu Beyi'nin huzuruna gelir. Çelimsiz, burunları sümüklü, kemikleri sayılan kulunları gören Bolu Beyi küplere biner ve Ruşen Ali'yi makamından uzaklaştırır ve gözlerine de mil çektirir. Artık Ruşen Ali kördür. Oğlu Ali de bu sırada on yaşlarındadır. Ruşen Ali oğlundan kulunların bakımına yardımcı olmasını ister ve onları tavlaya çektirir. Daha sonra da bir ahır yapmasını ve üzerinin ışık girmeyecek şekilde örtülmesini ister. Ayrıca kulunlara yemleri verildiğinde onların yanında durulmamasını da tembih eder.

Bolu Beyi, eski seyisbaşının gözlerine mil çektirmesine karşılık günlük yiyeceğinin mutfaktan verilmesini ister. Bu sebepten her gün Ali, Bolu Beyi'nin mutfağında pişen yemeklerden alır ve kendi evlerine götürür. Ali'nin kimsesizliğinden yararlanan sokak eşkıyaları da onun önünü keserler ve mutfaktan çıkan yemeklere zorla el korlar. Bu sebepten Ali evlerine az yemek götürür, ya da hiç götürmez.

Yine böyle bir yolculuk sırasında tek bir köpeğe mahalledeki pek çok köpek saldırır. Ancak tek köpek üzerine saldıran bütün köpeklerle karşı kor ve kendini korur. Köpeğin bu hareketinden ilham alan Ali de önlerini kesen sokak eşkıyasına saldırır ve onların tamamını döver. Böylece kör seyisin oğlu Ali, Köroğlu olur. Artık Ali on altı yaşma gelmiştir. Babasının isteği üzerine tarla balçık hâline getirilir, daha sonra da ahırdaki iki kulun dışarıya çıkarılır. Ruşen Ali'nin isteği üzerine Ali bu atlardan Doru'ya biner ve çamura sürer. Dönüşte Doru'nun ayağında çamur izleri görülür. Çünkü üzerine iğne deliği kadar bir delikten ışık girmiştir. İkinci olarak Kırat'a binen Ali, onu da balçığa sürer ve dönüşte ayağında çamura rastlanmaz. Çünkü onun üzerine ışık girmemiştir ve uçabilme özelliğini kaybetmemiştir. Baba Ruşen Ali, Kırat'ı iyice gözden geçirdikten sonra, "Oğlum, Kırat senin altında iken seni hiç kimse tutamaz, artık durma, eğer benim helal evladım isen Bolu Beyi'nden intikamımı al." der. Bütün bunlar olurken Ruşen Ali oğlundan bir kova almasını ve Murat Nehri'nin çıktığı yere gitmesini, ırmağın çıktığı kaynağı beklemesini, şafak aktı gelecek üç köpüğü kendisine getirmesini tembih eder. Bunun üzerine Köroğlu, Murat Irmağı'nın kaynağına gider ve söylenilen zamanda üç köpüğü kovaya doldurur, sonra da içer. Bir süre sonra babasının yanına geldiğinde Ürüşan Baba, köpükleri oğlunun içtiğini anlayınca; kaderine razı olmanın verdiği bir olgunlukla; "Oğlum, bu üç köpüğü bana getirseydin, benim gözlerim açılacak, sonra da Bolu Beyi'nden intikamımı alacaktım, der. Ancak olan olmuştur yapılacak bir şey de yoktur.

Bu üç köpük sana kahramanlık, ölümsüzlük ve şairlik gücünü kazandırmıştır. Bundan böyle benim intikamımı Bolu Beyi'nden almak senin görevindir." der. Kısa bir süre sonra da Ruşen Ali ölür ve Köroğlu onu aynı yere defneder.

Ardında da Erzincan'ın Kemah ilçesinde kendi adına bir kale yaptırır ve gelenden geçenden haraç almaya başlar. Çok geçmeden de Sultan Murat durumdan haberdar edilir.

b. Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu

Sultan Murat, Köroğlu'na bir fermanla bezirgânlardan "Kırkta bir bac " alma hakkı verir. Yıllarca bac veren bezirganlar kendi aralarında anlaşarak artık Köroğlu'na bac vermek istemezler. Bunun için de Köroğlu'nun kendilerinden kırkta bir değil de yedide bir bac aldığı yalanını uydurur, ona iftira ederler. Her bezirgân ayrı ayrı dilekçe yazarak iftira ettikleri Köroğlu'nu padişaha şikâyet eder. Bunun üzerine İstanbul padişahı, Köroğlu'nu elleri kolları bağlı padişahın huzuruna getirene dünyalığını vereceğini, söyleyerek tel-lal çağırır.

Bu arada Köroğlu Gürcistan üzerine yürürken Afganistanlı bir derviş kılığına girer. Bir sarraf dükkânı önünde oynayan ve Afganistan şahmın torunu olan yedi yaşındaki Esebalı'yı kaçıır.

Esebalı yedi yaşında olmasına karşın, altınların üzerindeki yazı ve turayı parmaklarıyla silebilecek kadar kuvvetlidir Köroğlu, oğlanın bu durumunu kimseye duyurmaz. Daha çok küçükken kaçırılan Esebalı Nigâr Hanım'ı anne, Köroğlu'nu da baba bilerek büyür.

Bolu Beyi'nin hizmetçisi olan Keloğlan Köroğlu'nun yakalanmasıyla ilgili fermanı duyunca, lalanın kızı Dönek Sultan'ı kaçırdığı için hapis yatan Bolu Beyi'ne durumu anlatır. Zindandan ve yüz bir yıllık hapis cezasından kurtulmanın tek yolunun da Köroğlu'nu yakalayıp getirmek olduğuna Bolu Beyi'ni ikna eder. Ayrıca, bu işi başarırsa Dönek Sultan'la da kolaylıkla evlenebileceğini söyler. Bolu Beyi zindandan padişaha bir dilekçe yazar. Padişah onu huzuruna çağırır ve Köroğlu'nu getirirse cezasının bağışlanacağını ve Dönek Sultan'ın da kendisine verileceğini söyler. Padişah, Bolu Beyi'nin emrine seksen bin süvari ve seksen bin piyade vererek. Köroğlu'nu bulmaya gönderir.

Sultan Murat devrinde Erzurum'da kışlar soğuk geçer. Bir seferinde kış yedi sene sürer. Erzurumlular sahil şehirlerine göçerler. fiehire hayvanlar yuva yapar. Ulu Camiye de geyikler yuva yapmıştır. Sultan Murat memleketin durumunu öğrenmek için lalasıyla birlikte Erzurum'a doğru yola çıkar. "Karaz" köyüne gelirler. Bütün köy ağır kış şartlarından dolayı boşalmış, sadece bir kişi kalmıştır.

Bir kişi de yakın bir köyde kalmıştır. Karaz'da kalan keşiş, diğer köyde kalan ise derviştir. Keşiş, zengin olduğu için pek sıkıntı çekmemektedir. Derviş ise yiyecek ekmeğe muhtaçtır, ancak o din kuvvetiyle ayaktadır. Keşiş'ten sonra dervişin yanına giden padişah büyük bir iltifat görür. Derviş, yedi yıl süren kışa rağmen evinde misafir ettiği padişah ve lalaya on iki dakika içinde salatalık ikram eder, atlarına da taze yonca verir. Padişah, ağır kış şartlarında bunları nereden bulduğunu sorunca, Bağdat'tan getirdiği cevabını alır. Durumu anlayan Padişah dervişe yaz mevsiminin gelip gelmeyeceğini sorar.

Derviş de “Umudum Allah’tan var ki bahara açılır.” der. Dervişin duası kabul olur ve baharla birlikte her taraf yeşillenir, bunun üzerine köyün adı “Umudum Köyü” ne dönüşür.

Ağır kış şartları Çamlıbel’de de hayatı zorlaştırır. Köröğlu’nun keleşleri boş yatmaktan ve hep aynı şeyleri yemekten sıkılır. Ayvaz’ın da yardımıyla Köröğlu’nu bac almaya gönderirler. Kışta kıyamette gitmek istemeyen Köröğlu yiğitleri arasındaki huzursuzluktan dolayı gitmek zorunda kalır. Bir derviş elbisesi giyerek İstanbul’a doğru yola çıkar.

Köröğlu bir süre gittikten sonra bir grup askerle karşılaşır. Onlara niçin burada olduklarını sorduğunda askerlerden birisi Köröğlu’yu yakalamak için sefere çıktıklarını anlatır. Derviş kıyafetindeki Köröğlu, Bolu Beyi’nin bulunduğu çadıra gelir ve kendisinin de Köröğlu’na düşman olduğunu anlatır. Köröğlu bununla da kalmaz ve bin altın karşılığında Bolu Beyi ve askerlerini Çamlıbel’e götürebileceğini söyler. Derviş kıyafetiyle Bolu Beyi’nin çadırında saz çalıp türkü söyleyen Köröğlu’nu askerlerden birisi tanır ve çok geçmeden Bolu Beyi’ni durumdan haberdar eder.

Bu arada Köröğlu boş durmaz ve diğer komutanlara kendisini padişahın, Bolu Beyi’ni takip etmekle görevlendirdiğini söyler, onlar da inanırlar. Daha sonra da bir yolunu bularak askerlerden kurtulup Çamlıbel’e gelir ve olup bitenleri koçaklarına anlatır.

Koçaklar arasında fikir alışverişi yapıldıktan sonra Bolu Beyi’ni yakalama görevi Demircioğlu’na verilir. Demircioğlu da kimsenin ruhu bile duymadan Bolu Beyi’ni yakalayarak Çamlıbel’e getirir.

Bolu Beyi acınacak durumdadır, nitekim koçaklardan Köse Kenan, Köröğlu’ndan Bolu Beyi’ni affetmesini ister. Köröğlu da Köse Kenan’ı kırmaz ve Bolu Beyi’ni affeder. Çamlıbel’de tutsaklıktan kurtulan Bolu Beyi Köröğlu olmadan İstanbul’a giderse öldürüleceğini, Dönek Sultan’ın da başkalarına yâr olacağını söyleyince, Köröğlu elini kolunu bağlatarak İstanbul’a gidebileceğini söyler.

Bu habere Bolu Beyi çok sevinirken, başta Köse Kenan olmak üzere bütün koçaklar karşı çıkarlar. Ancak Köröğlu kimseyi dinlemez ve kendi ellerini kollarını bağlatarak Bolu Beyi ve askerlerle birlikte İstanbul’a doğru yola çıkar. Bolu Beyi, yolculuk sırasında Köröğlu’na işkence yapar, ağır hakaretlerde de bulunur. İstanbul yolculuğu sırasında taşkın bir dereden geçmeye hiç kimse cesaret edemez, bunun üzerine Köröğlu taşkın suların içerisine bırakılır. Bolu Beyi’nin buradaki gayesi Köröğlu’nun öldürülmesidir. Ancak azgın sulardan kurtulan Köröğlu bir sigara yakar; dumanı gören iki asker de Köröğlu’nun ölmediği haberini Bolu Beyi’ne bildirirler. Haberi alan Bolu Beyi, paşalardan yardım ister. Fakat paşalar ona yardım etmezler.

Bunun üzerine Bolu Beyi, Köröğlu’nu yakalar. Boğazına deliktaş takar, el ve ayaklarını da yedi kat ipe bağlayarak İstanbul Padişahı’nın huzuruna götürür. Köröğlu’nun bu durumunu gören Padişah; “Bolu Beyi’ni öldürüp gelseydin seni affederdim, bu hâlde karşıma gelmeye utanmadın mı?” der. Padişahın; “Ey Köröğlu şimdi bağlı mısın, açık mısın?” sözüne Köröğlu cevap veremez. Köröğlu’nun bu durumuna içerleyen padişah, Bolu Beyi’ne Köröğlu’nu öldürmesini, kafasını denize atmasını emreder.

Bolu Beyi’nin Köröğlu’nu yakalayıp elleri ve kolları bağlı bir şekilde İstanbul’a getirdiğini öğrenen Dönek Hanım, ağır misafirlerin konağının önünden geçirilmesini ister. Köröğlu’nu gören Dönek Hanım onun mertlikle değil hile ile yakalandığını anlar, Bolu Beyi’ne gönderdiği bir mektupta Köröğlu’nu kendisinin öldüreceğini söyler ve onu haremine alır. Bolu Beyi ise buraya alınmaz. Epey bir süre gittikten sonra Dönek Hanım Köröğlu’nu öldürdüğünü söyler ve Bolu Beyi’nden padişahı bilgilendirmesini ister. Oysa Köröğlu sağdır.

Sarayın bodrumuna saklanmıştı. Bolu Beyi ise olanlara inanır ve padişaha giderek Köröğlu’nu öldürdüğünü söyler. Artık Bolu Beyi özgürdür, Dönek Sultan’la düğünleri de altı ay sonra yapacaktır.

Bolu Beyi mutludur, yaptırdığı bir kahvehaneye de “Benim kahramanlığımı görmek isteyenler gelsin.” diye yazdırır.

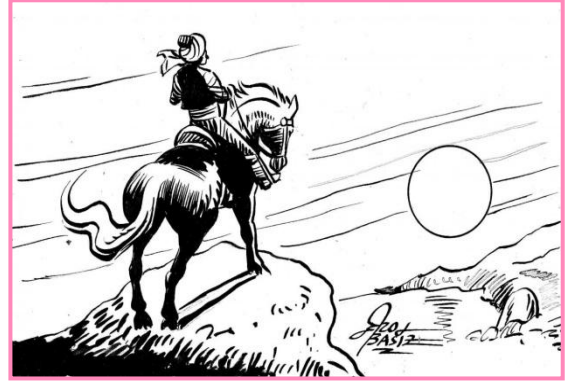
Han Nigâr’ın isteği üzerine Esebalı, Köroğlu’nu aramaya gitmek ister. Başta Köse Kenan olmak üzere pek çok koçak önce karşı çıksalar da daha sonra kabul ederler. Esebalı, İstanbul yerine Halep’e gider ve yolculuk sırasında uykuda iken kırk haramilere yakalanır. Esebalı Köroğlu’nun oğlu olduğunu söylerse de haramibaşı buna inanmaz, çünkü o Köroğlu’nun eski dostudur ve Esebalı adında bir çocuğunun olmadığını bilmektedir. Bunun üzerine Esebalı başından geçenleri anlatır ve kırk haramileri ikna eder.

Haramibaşı daha önce pek çok iyiliğini gördüğü Köroğlu’na yardım etmeye karar verir. Esebalı’ye pullu kıratı, kılıcı ve biraz da para vererek İstanbul’a gönderir. İstanbul’a ulaşan Esebalı tesadüfen “Köroğlu’nu öldüren” Bolu Beyi’nin kahvesine girer. Esebalı’yi sazı ile görenler ondan türkü söylemesini isterler. O da, türkülerinde Bolu Beyi’ni taşlar. Bunun üzerine kahveden uzaklaştırılmak istenirse de kahvedekilerin yoğun baskısı sonucu vazgeçerler. Türkülerini okumaya devam eden Esebalı’nın sesini Dönek’nin cariyelerinden birisi işitir ve öğrendiklerini Dönek’e anlatır. Bunun üzerine Esebalı, Dönek Sultan tarafından konağına davet edilir. Esebalı, Köroğlu’nun eşyalarını konakta görünce ağlar, bunun üzerine Dönek Sultan Köroğlu’nun öldürülmediğini, sağ olduğunu söyler, sonra da onu Köroğlu’nun saklandığı yere götürür.

Bu arada Dönek Sultan ile Esebalı birbirlerini sevmişlerdir. Bütün bunlardan sonra Köroğlu’nun yapacağı tek şey kalmıştır; Dönek Hanım ve Esebalı’yi de alarak kaçmak. Dönek Sultan ile Esebalı’yi yolcu eden Köroğlu, Bolu Beyi’ni öldürmek için geri döner. Bu arada padişah da Dönek’in, Köroğlu tarafından kaçırıldığını haber alır ve Bolu Beyi’ni huzuruna çağırır. Bolu Beyi, Köroğlu’yu öldürebilmesi için hazinede bulunan tüfeği ister, o da verir.

Bolu Beyi bir süre sonra Köroğlu ile karşılaşır, fakat mermilerin hiçbirisini isabet ettiremez. Bunun üzerine Köroğlu, Bolu Beyi’ni yakalar ve öldürür.

Dönek Sultan’ın babası kızının kaçırılması üzerine Akçadağ Yaylaları’nda bulunan kardeşi Kiziroğlu’ndan yardım ister. Kiziroğlu, Köroğlu’nu takip eder ve bir süre sonra da yakalar. Kiziroğlu, Köroğlu’nun samimiyetini anlayınca her ikisi dost olur. Çardakçı Çamlıbel’de Esebalı ile Dönek Sultan’ın düğünleri yapılır.

c. Köroğlu’nun Son Kolu

Köroğlu’nun dünya üzerine mezarı yoktur. Bugün onun tipindeki kahramanlara pek çok yer ev sahipliği yapmak isterken Köroğlu için bunu söylememiz mümkün değildir. Ölümsüzlük suyunu içen Köroğlu aramızda yaşamaya devam etmektedir. Bu sebepten Doğu Anadolu âşıkları âşık fasıllarının başında ve sonunda Köroğlu’ndan parça okumayı alışkanlık hâline getirmişlerdir. Böylece yaptığı hatalar padişah tarafından bile hoşgörü ile karşılanan Köroğlu’nun, yaşatılması istenmektedir. Bu da Köroğlu’nun ne kadar sevildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Burada şu hususu da belirtelim ki batı varyantlarının büyük çoğunluğunda Köroğlu’nun en son görüldüğü yer farklı şehirlerdir. Aşağıdaki özetle Köroğlu’nun Şam’a götürülmesi Gaziantep’e yakınlığındandır. Doğu Anadolu Bölgesi’nde kaybolunan yerler aynı bölgenin sınırları içerisinde.

Frenk Bezirgân’ın intikam alması da üzerinde durulması gereken konular arasındadır.

Galiba bilek gücüyle yenilmeyen Köroğlu ancak bu şekilde hırsına getirilebilirdi. Delikli demir, tufeng (tüfek) gibi adlarla hikâyelere yansıyan silah göçer toplumun sanayi toplumuna uyum sağlayamayıp havlu atmasının güzel bir örneği olsa gerektir. Köroğlu, uzun yıllar kılıç, kalkan, ok devrinde başarıdan başarıya koşmuştur. Bütün bu başarılar onu yenilmez kılmamıştır. Köroğlu'nun, koçağı Hoylu'nun ölümü üzerine kırk gün divana gelmemesi, tıraş olmaması yas âdetlerindendir.

Hikâyenin Özeti: Frenk Bezirgân, oğlunun Köroğlu tarafından kaçırlmasını bir türlü içine sindiremez. Bu sebepten Köroğlu'ndan intikam almak ister. Ancak onu elindeki imkânlarla yenmesi de mümkün değildir. Bu sebepten yeni arayışlar içerisine girerek tabancayı icat eder ve bunu Ayvaz'a hediye etmek ister. Bezirgân'ın Ayvaz'ı seçmesindeki en önemli etken Ayvaz'ın genç olması ve silaha düşkünlüğüdür. Ayrıca Ayvaz'ın silahı kullanması sırasında yapacağı bir hata koçaklardan birinin ölümüne sebep olacaktır, bu da Çamlıbel'deki yiğitlerin arasına sokulacak olan en büyük fitnedir. Çamlıbel'e gelen Frenk Bezirgân tabancayı Ayvaz'a hediye ettikten sonra nasıl kullanacağını anlatır ve bir süre sonra da oradan ayrılır.

Demircioğlu, Frenk Bezirgân'ın hediye ettiği silahın kendisini öldürüp öldürmeyeceği konusunda Ayvaz'la tartışır. Bunun üzerine Ayvaz ateş eder ve Demircioğlu'nu öldürür. Duruma kızan Ahmet Bezirgân da Ayvaz'ı öldürür. Köroğlu'nun çok sevdiği Ayvaz'ın öldüğünü gören Dağıstanlı Hasan da Ahmet Bezirgân'ı öldürür.

Çok geçmeden, Demircioğlu, Ayvaz ve Ahmet Bezirgân'ın öldürülmeleri Köroğlu'na bildirilir. Köroğlu en sevdiği koçaklarını kaybetmiştir, üzüntü içerisinde, Frenk Bezirgân ise yaptığı oyunla koçakları birbirine düşürüp öldürtmekten büyük mutluluk duymaktadır. Köroğlu, Dağıstanlı Hasan'a koçakların defnedilmesi emrini verir.

Köroğlu artık vaktin geldiğini anlamıştır. Bu sebepten Dağıstanlı Hasan'dan ikinci olarak hazinedeki hesabın da yapılmasını ister. Verilen emir üzerine, Demircioğlu, Ayvaz ve Ahmet Bezirgân Köroğlu'nun babasının yanına gömülür.

Artık hazinedeki mal varlığı hesaplanmıştır. Köroğlu, hazineyi yirmi ikiye böler. Birini kendisi, kalan yirmi birini de yirmi bir tabur arasında pay eder ve bütün koçaklarını dağıtır. Daha sonra ailesi (eşi Hösne Bala Hatun, oğlu Hasan; Hasan'ın nişanlısı Güllüzar Hatun, ikinci hanım adayı Benli Döne) ve yardımcılarını da yanına alarak Şam'a göçer.

Bundan böyle Çamlıbel dağılmıştır, Frenk bezirgân intikamını almıştır, Köroğlu çok ihtiyarlamıştır. Daha eline kılıç kalkan alamayacağını söyleyen Köroğlu, Şam yakınlarındaki Kırklar Dağı'nı ziyaret eder. Sonra da inzivaya çekilir, hiç kimseye karışmaz. Köroğlu, daha önceden Benli Döne'ye evlenme vaadinde bulunmuştur, ancak Köroğlu'nun yeni hayat tarzı buna uygun değildir. Bütün bunları göz önüne alan Benli Döne intihar eder, daha sonra Kırklar Dağı'ndaki mezarlığa defnedilir.

Köroğlu ile oğlu, Döne'nin mezarını ziyarete gittiklerinde Hasan'dan önde yürümesini ister. Bir süre sonra ardından; "Oğlum Hasan, anan Hüsne Bala Hatunu, nişanlını, ölen beylerin nişanlılarını yanma al, doğru Dağıstan'ın yolunu tut. Beni de atımı da arama." diye bir ses işitir. Artık Köroğlu yoktur, sazının sesi ise Kırklar Dağı'nda yankılanmaktadır.

Eve dönen Hasan başından geçenleri annesi Hösne Bala Hatun'a anlatır. Anne de oğlundan babasının vasiyetlerini yerine getirmesini ister. Hasan, Güllüzar, Hösne Bala Hatun, Demircioğlu, Ayvaz ve Ahmet Bezirgân'ın nişanlıları ve yardımcılarını da yanlarına alarak Dağıstan'a giderler. O günden bu yana Köroğlu'nu gören olmamıştır. Bir başka ifadeyle Köroğlu kırklara karışmıştır.

KIRMANŞAH HİKÂYESİ

- Hikâye, Türkiye ve Azerbaycan'ın dışındaki Türk devlet ve topluluklarında bilinmemektedir.
- Hikâye, sadece sözlü kaynaklarda anlatılmakta olup Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan bazı derlemelerde farklı anlatımları tespit edilmiştir. Bu derlemelerden yararlanılarak **Ali Berat Alptekin** tarafından hikâye üzerinde bir yüksek lisans tezi yapılmıştır.
- Kirmanşah hikâyesinin kaynağı **Binbir Gece Masaları**'dır.
- Hikâyede geçen yer adları (Yemen, Kaf Dağı) masal ülkesidir. Yine masal kahramanları arasında olan Ağ Dev Mahperi'yi Kaf Dağı'na kaçırmış ve mağarasına Mahperi'yi hapsetmiştir.
- Kirmanşah'ın Yemen yolculuğu sırasında Arapüzengi görünümündeki kahraman insan kafasından kale yapmıştır. Kalenin burcunun tamamlanmasına sadece bir kafa kalmıştır.
- Kızın, kendisiyle evlenecek gençte aradığı en büyük vasıf kahramanlıktır. Bu sebepten hikâye masal kaynaklı bile olsa Arapüzengi tipinde alp tipinin özelliklerini görüyoruz. Arapüzengi ile Dede Korkut hikâyelerindeki Banu Çiçek ve Selcan Hatun arasında büyük benzerlikler vardır.

- Yine yolculuk esnasında Kirmanşah'la Arapüzengi'nin dağ başında konaklama sırasında aralarına kılıç koyarak yatmaları bir anttır ve Türk destan, hikâye ve masalarında bol örnekleriyle karşılaşmaktayız.
- Kirmanşah hikâyesinde dikkatimizi çeken bir başka kahraman Koca Arap'tır. On dört bin atlı askeri olan Koca Arap bölgeye hâkim olan bir güçtür. Onun kalelerinin yakınından hiç kimse geçememektedir. Onun Köroğlu'nun koçaklarından olması masal kaynaklı bir hikâyenin destan motifleriyle süslenmesinden başka bir şey değildir. Tüyü bitmemiş Kirmanşah'ın onu güreşte yenmesi ve ödül olarak atı Karakaytaz'ı alması hikâyedeki at kültürünün önemini göstermesi bakımından önemlidir. Hikâye bu yönüyle de destana yaklaşmaktadır.
- Sevdiği genci kaybeden Mahperi'nin kendisini ırmağa atarak intihar etmesi ve onun bir değirmenci tarafından değirmene gelen su kanalında bulunması doğu hikâyelerindeki mutlu sonudur. Hikâyede de görüldüğü gibi değirmenci ailesi fakir olup çocukları da yoktur. Birden bire yokluktan zenginliğe ulaşma masalların felsefesiyle izah edebileceğimiz bir özellik olsa gerektir.

Hikâyenin Özeti: Tiflis hükümdarı Hurşut Şah'ın çocuğu olmaz. Yakınlarından bazıları bir sünnet merasimi için izin istemeye geldiği zaman Hurşut Şah, çocuğu olmadığı için üzülür. Üzüntüsünü gidermek isteyen Hurşut Şah, veziri ile beraber bir su kenarına gider. Burada onların yanına bir derviş gelir. Derviş, padişaha tavsiyesine uyulursa çocuklarının olacağını söyler, daha sonra da kaybolur. Padişah, dervişin tavsiyesine uyar ve zamanı gelince bir oğlu dünyaya gelir.

Bu güçlü, kuvvetli bir çocuktur. Dört yaşma gelen çocuğun kuvvetinden bütün Tiflis halkı korkar. Çocuğun daha fazla "Atsız" olarak çağırılmasına razı olmayan vezirler, Hurşut Şah'ı sıkıştırırlar.

Şah ve meclis toplantı hâlinde iken derviş içeri girer ve çocuğa Kirmanşah adını verir. Kirmanşah yedi yaşma geldiğinde okula gönderilir. O, on dördüne girdiği zaman hocalarının öğreteceği hiçbir şey kalmamıştır. Kirmanşah bir gün Yemen Sultanı'nın kızının güzelliğini, pehlivanlığını ve gücünü işitir. Yemen Sultanı'nın kızı ile güreş tutan Kirmanşah onu yendikten sonra ikisi birlikte Tiflis'e gelirler. Rüyasında kendisine daha önce yardım eden piri gören Kirmanşah'a üç bade verilir. Bunlardan birincisi Allah; ikincisi, üçler, yediler, kırklar; üçüncüsü, Herat hükümdarı Selim Şah'ın kızı Mahperi Han aşkıdır. Aynı derviş, o gece Kirmanşah'a verilen badeyi Mahperi'ye de verir. Bunun üzerine her iki kahraman da birbirinin aşkına yanıp tutuşmaktadırlar. Durumu anlayan Hurşit Şah, istememesine rağmen oğluna sonunda izin verir, oğlu da böylece gurbete çıkmış olur.

Kirmanşah günün birinde olağanüstü özelliklere sahip olan hayvanların olduğu bir yere gelir. Bu hayvanlardan birincisi ejderhadır. Ancak pirin verdiği kuvvetle Kirmanşah ejderhayı öldürür. Yoluna devam eden Kirmanşah daha sonra yolun sağını ve solunu kesen aslan ve kaplanla karşılaşır. Yine pirin verdiği güçle onları da öldüren Kirmanşah, üç aylık bir yoldan sonra Koca Arap'la karşılaşır. Koca Arap'ı o zamana kadar kimse yenememiştir. On dört bin atlısı olan Koca Arap pek çok ülkeden haraç almaktadır.

Koca Arap falcıları çağırır ve kendisini yenebilecek kişinin olup olmadığını sorar. Falcı de kendisini yenebilecek birisinin yakın zamanda yanına geleceğini söyler. Bunun üzerine Koca Arap çeşitli yollara gözcüler koyar.

Yemen Şahı'nın kızı ile beraber yoluna devam eden Kirmanşah, günün birinde Koca Arap'ın memleketine varır. Kirmanşah ve yanındaki Yemen Sultanı'nın kızı burada Koca Arap'ın kahramanı Mecal Vermez'le karşılaşır ve onu yener. Durumu öğrenen Koca Arap neye uğradığını şaşırır ve on dört bin atlısını hazırladıktan sonra, kale kapılarını kapattırarak Kirmanşah'ı kale burcunda beklemeye başlar.

Kale önüne gelen Kirmanşah'la Koca Arap arasında önce söz düellosu başlar. Bunu kaybeden Arap, kale kapılarını açtırır. İçeriye giren Kirmanşah'la Koca Arap güreş tutarlar. Güreşi kim kaybederse o, diğerinin emrine girecektir. Güreşi Koca Arap kaybetmiştir. Bundan sonra Koca Arap hiçbir ülkeden haraç almayacaktır, hiçbir garibin önüne geçmeyecektir. Fakat bu şartlara karşılık Kirmanşah, Koca Arap'a oğul olacaktır.

Üç gün, üç gece Koca Arap'a misafir olan Kirmanşah, dördüncü gün başından geçenleri anlatır. Koca Arap, Herat Hükümdarı Adil Han'a mektup yazacağını, Mecal Vermez'in de kızı getireceğini söylemesine karşılık Kirmanşah bu teklifi kabul etmez. Bunun üzerine Koca Arap bindiği Karakaytaz adındaki atı Kirmanşah'a verir ve onu Herat'a yolcu eder.

Bu sırada Herat hükümdarının kızı Mahperi, sevgilisinin yolunu gözlemektedir. Ancak beklenmedik bir anda Kaf Dağı'ndan yola çıkan "Ağ Dev" Mahperi'yi kaçırmıştır. Bu olay üzerine başta Selim Şah olmak üzere bütün Herat halkı yas tutmaktadır.

Koca Arap'tan ayrılan Kirmanşah kırk gün sonra Herat'a gelir. Han kızı Yıldız iki cariyesi ile çeşme başında su doldururken, Kirmanşah'la yanındaki kız bunlara yaklaşır. Gelenin Mahperi'nin sevgilisi olduğunu anlayan kızlar Selim Şah'ı haberdar ederler. Bunun üzerine zaman kaybetmeden Kirmanşah huzura alınır.

Mahperi'nin babası Selim Şah, olanları bir bir Kirmanşah'a hikâye eder. Adil Han'dan izin alan Kirmanşah, Yemen Sultanı'nın kızı ve diğer arkadaşlarıyla beraber üç dört gün yol giderler. Bir tepeye geldiklerinde bunları pir karşılar. Pirin talimatı üzerine Yemen Sultanı'nın kızı ve diğer atlılar Herat'a dönerler. Tepenin arkası, insan ayağının değmediği yerdir. Üç gün, üç gece yol giden Kirmanşah, Davudoğlu Süleyman'ın bahçesine ulaşır.

Bahçedeki levhada:

“Oğlum Kirman senden evvel Kaf Dağı'na dört kişi gelmiştir, bunlar Kahraman-ı Katil; Zaloğlu Rüstem; Hamza-i Sahip Kiran ve Hz. Ali'dir. ” Dikili beş taş vardır. Herkes hissesini atmıştır, sen de at! Kaf Dağı adetlerinde hamle düşmanıdır, senin değildir. Elindeki kılıç devi kesmez, devin başucundaki kılıcı al, ancak onunla Ağ Dev'i öldürebilirsin. Çünkü onun üzerinde “ism-i azam” duası yazılıdır. Gördüğün acı ip ve garayiplerden korkma.”

Levhada yazılanları okuyan Kirmanşah yoluna devam eder. Tepe üzerine geldiğinde tekrar pırle karşılaşır ve onun dediklerini dikkatle dinler. Yoluna devam eden Kirmanşah “billur-i ezeme” geldiğinde buranın yarısının ateş, yarısının da kar olduğunu görür. Soğuk ve sıcak diyarları Allah'ın yardımıyla geçen Kirmanşah, devin kalesine ulaşır. Ancak kaleye açılan hiçbir kapı yoktur. Bu sırada kalenin içinde esir olan Mahperi rüyasında Hz. Hızır'ı görür. Hızır, sevgilisinin geldiğini Mahperi'ye haber verir ve kaybolur. Kız yaptığı kemendi kaleden aşağıya sarktır. Böylece Kirmanşah kaleden içeri girer. İki hasret birbirine kavuştuktan sonra Kirmanşah sevgilisinden devin olduğu yeri öğrenir ve başucundaki kılıçla onu öldürür.

Kirmanşah'ın kalede esir olan amcasının oğulları da kızı âşık olduklarından kurtulmalarına pek sevemezler. Sarkıtılan kementle kaleden, önce kız, daha sonra amcaoğulları çıkarlar. Sıra Kirmanşah'a geldiğinde amcaoğulları kemendi keserek onun yaralanmasına sebep olurlar. Devden bazı belirtileri alan amcaoğulları daha sonra Şiraz'a doğru yola çıkarlar.

Mahperi bunlarla gitmek istemediği için saklanır. Babalarının tahtına çıkan iki oğul Kirmanşah'ı devin yediğini, kendilerinin de devi öldürdüklerini söylerler. Çok geçmeden Hurşit Şah da meseleyi öğrenir. Bunun üzerine her iki ülke de yasa bürünür.

Yaralı vaziyetteki Kirmanşah, Kara Kaytaş'ın, deve gibi yere çökmesiyle üzerine biner. İki sevgili günler süren yolculuktan sonra bir çimenlikte istirahat ederler. Bu bahçe, Kirmanşah'ın annesi Zöhre Banu'nundur. İki sevgili oraya geldikleri sırada Zöhre Banu rüyasında oğlunun salimen geldiğini görür. Bunun üzerine Zöhre Banu bahçıvanlarına bahçeyi gezmek istediğini söyler. Bu sırada kız Kirmanşah'a süt aramak için gittiğinde, bahçıvanlar yalnız kalan oğlanı bulurlar.

Sütü bulan Mahperi sevgilisinin olduğu yere geldiğinde onu bulamaz. Mahperi'nin bu durumda yapacağı hiçbir şey kalmamıştır. Daha fazla acıya dayanamadığı için de kendisini ırmağa atar. Bir süre sonra kemeri kıyıda bir ağaca takılır. Ağacın dibinde de bir hazine vardır. Kemerini kurtaran kız suda sürüklenerek değirmenin bendine kadar gelir. Değirmenci suyun gelmemesi üzerine kanala çıkıttığında kızı bulur ve evlat edinir. Böylece değirmenci, kızın ağacın dibinde gördüğü hazineye de sahip olur. Kirmanşah'm babasının askerleri Mahperi'yi aramalarına karşılık bulamazlar.

Sahipsiz kalan Karakaytaş Koca Arap'ın kulelerine gelir. Atı gören Arap, Kirmanşah'ın başının dertte olduğunu anlar ve Adil Han'ın memleketi olan Herat'a doğru yola çıkar. Herat'a varan Arap'ı Adil Han'ın elçileri karşılar. Haraç almaya gelmediğini bildiren Koca Arap Kirmanşah'ı sorar. Adil Han ve meclisi Yemen Sultanı'nın kızı ile Kirmanşah'ın geriye gelmediğini Koca Arap'a bildirirler. Bunun üzerine Koca Arap, Yemen Sultanı'nın kızını da alarak ordusu ile beraber Firaz'a doğru yola çıkar. Günün birinde Ahmet Şah'ın yanına gelen Arap, ondan Kirmanşah hakkında bilgi alır. Ahmet Şah oğullarının sözüne kanarak, Koca Arap'a Kirmanşah'ı devin yediğini söyler.

Fakat kendileri ile beraber “Ağ Dev”e esir olan kızla ilgili sorulara doğru cevap veremedikleri için yalan söyledikleri ortaya çıkar. Durumun anlaşılmasından sonra Koca Arap onları öldürür.

Bu sırada Kirmanşah’ın yarası iyileşmiştir. Mahperi değirmenciye zengin ettiği gibi, Kirmanşah adına da büyük bir hayrat yaptırmıştır. Orada herkes bedava yiyip içmektedir. Öbür taraftan Mahperi’yi aramaya çıkan Kirmanşah ile Koca Arap hayratın kapısında Kirmanşah’ın adını görürler. Kızın isteği üzerine hayratı yaptıran değirmenci burada iki âşığı birbirine kavuşturur. Daha sonra onlar için Tiflis’te büyük bir düğün yapılır. Düğüne Herat hükümdarı Adil Han da çağırılır. Böylece hasretler de birbirine kavuşur.

ŞAH İSMAİL HİKÂYESİ

- Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Balkanlar ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde bilinen hikâyenin sözlü ve yazılı kaynaklarda çok sayıda anlatması vardır.
- Gerek hikâyede görülen coğrafi saha (Hint, Yemen vb.) gerekse bazı motifler yönünden (devlerle savaş, göze kuş tüyünün sürülmesiyle görmeye başlanması vb.) Şah İsmail hikâyesinin **masal** kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz
- Hikâyede dikkatimizi çeken hususların başında elma yenilerek çocuk sahibi olma gelmektedir. Bu motif sevgi konulu halk hikâyelerinin tamamında karşımıza çıkar. Zaman zaman elmanın yerini nar (Asuman ile Zeycan) almaktadır.

▪ Şah İsmail’in kapısı bacası olmayan kuleyi bir güz darbesiyle yıkması, devlerle yapılan savaşı kazanması alp tipinin özelliğidir. Bu hikâyede karşımıza çıkan Arapüzengi tipinde insan başından kale yapılmıştır. Yüzlerce insan bu kızla yaptığı savaşı kaybetmişler ve öldürülmüşlerdir. Aslında güzel bir kız olan **Arapüzengi**’yi yenen de Şah İsmail’dir. Bütün bunlar da gösteriyor ki hikâye masal kaynaklı bile olsa kahraman alp tipinin özellikleriyle öne çıkmaktadır. Bu hususta metindeki destanî bir özelliktir. Yolculuk sırasında Arapüzengi ile baş başa kalan Şah İsmail’in aralarına kılıç koyarak yatmaları Kirmanşah hikâyesinde olduğu gibi bir ant şeklidir. Benzer motifler Dede Korkut hikâyeleri, Köroğlu gibi anlatmalarda da görülmektedir.

- Bu hikâyede dikkatimizi çeken bir başka özellik Şah İsmail’in birden fazla eşle evlenmesidir. Halk hikâyelerinde çok eşle evlilik yok denecek kadar azdır. Zaten hikâyelerdeki kahramanların büyük çoğunluğu kavuşamamıştır. Bilindiği gibi kavuşanların başında Âşık Garip ile Senem, Ercişli Emrah ile Selvi Han ve Şah İsmail ile Gülizar vb. gelmektedir. Bunlardan, Garip, Senem ile Emrah, Selvi Han ve Selâtin Peri ile Şah İsmail ise, Gülizar, Gülperi ve Arapüzengi ile evlenir.
- Üzerinde durulması gereken bir başka konu babanın oğlunun getirdiği kızlara âşık olmasıdır. Babayı yanlış yola sevk eden ise Şah İsmail’in annesidir. Türk örf ve âdetlerinde görülmeyen bu husus başka kültürlerden hikâyeye geçmiş olabilir. Zaten hikâyenin sonunda kötü baba cezalandırılırken Şah İsmail ve üç kız mutlu sona ulaşır.
- Görmeyen gözün tedavi edilmesi genelde toprak ve kanladır. Ancak burada babası tarafından gözleri çıkarılan Şah İsmail’in gözlerinin yerine konulması ve tekrar görmesinde bir kuş yardımcı olmaktadır. Gözlerin yerine konulması ve kuşların bıraktığı tüyün göze sürülmesiyle göz tekrar görmeye başlar.

Hikâyenin Özeti: Kandehar Padişahı'nın çocuğu olmaz bu sebepten vezirini de yanına alarak gurbete çıkar. Yolları üzerinde rastladıkları bir çeşmede abdest alırlar ve iki rekât namaz kılarlar. Selam verdiklerinde yanlarına bir derviş gelir ve bunların padişah ve vezir, dertlerinin de çocuksuzluk olduğunu söyler. Sonra da koybundan çıkardığı elmayı vererek bunu ikiye bölüp eşleriyle birlikte yemelerini, elmanın kabuğunu da ahırdaki kısrağa vermelerin tavsiye ederek gözden kaybolur.

Bütün bu uygulamalardan sonra doğacak çocuğa ve kuluna kendisinin ad vereceğini belirtmekten de geri kalmaz. Padişah dervişin isteği üzerine elmayı karısıyla birlikte yer, kabuğunu da ahırdaki kısrağa yedirir ve vakti gelince padişahın oğlu kısrağın da kulu olur. Çocuk, beş yaşma gelince Hoca Danyal adında birisinden ders almaya başlar. Bu eğitim çocuğun dikkatini derslere verebilmesi için bir mahzende yapılır. Bu arada çocuk on beş yaşma gelmesine rağmen henüz adı konulmamış olup halk arasında Atsız Bey diye çağırılmaktadır.

Padişah çocuğuna ad vermek için meclisini toplar ve çeşitli adlar üzerinde tartışma açılır. Tam bu sırada derviş gelir ve çocuğa **Şah İsmail** kuluna ise "**Kamer Tay**" adını vererek kaybolur. Bütün bunlar olurken eğitime devam eden Şah İsmail, fırsat buldukça ava çıkar. Yine böyle bir av esnasında arkadaşlarından ayrılan Şah İsmail bir çeşme başında uyuyakalır ve kırkların elinden bade içer. Uyanan Şah İsmail, gezisi sırasında Türkmen Beyi'nin kızı Gülizar'la karşılaşır ve gençler birbirlerine âşık olurlar.

Birbirlerine hediye verirler. **Kandehar Padişahı**, oğlunun âşık olduğunu öğrenince Türkmen Beyi'ni huzuruna çağırır ve kızını ister. Bey de kızını Şah İsmail'e verir. Kandehar Padişahı düğün hazırlıklarına başlar. Bu arada Gülizar'ın annesi olanlardan rahatsızdır; bu sebepten kızını da alarak ansızın Hindistan'a göçer. **Gülizar** da yazdığı mektubu ocaklık taşının altına bırakarak göçtükleri yeri bildirir. Padişah bu durumda yapılacak bir şey kalmadığını belirterek oğlunu başka bir kızla evlendirmek ister, Şah İsmail bunu kabul etmez ve ailesinden izin alarak Kamer Tay'la birlikte sevdiğinin peşine düşer.

Yolculuk sırasında kapısı bacası olmayan bir sarayla karşılaşır ve bir gürz darbesiyle kaleyi yıkıp içeriye girdiğinde Gülperi adındaki kızla karşılaşır. Gülperi, Şah İsmail'e yedi kardeşinin devlerle savaştığını, bunlardan üçünün şehit olduğunu anlatır. Bu haber üzerine Şah İsmail, Gülperi'nin kardeşlerinin yanına gider, devlerle savaşır ve galip gelirler. Kardeşler savaşı kazanmanın mutluluğu içinde evlerine dönünce kalenin yıkılmış olduğunu görürler. Kız kardeşlerinin kendilerine namus lekesi bıraktıklarını, bu sebeple öldürülmesi gerektiğini belirtirler. Ancak kız olanları anlatınca Gülperi ile Şah İsmail'i evlendirmek isterler.

Şah İsmail, Gülizar'ı bulmadan **Gülperi** ile evlenemeyeceğini söyleyince, düğün ertelenir. Yolculuk sırasında Şah İsmail'in karşısına bu defa da Arab Üzeni'nin kalesi çıkar. Arapüzengi, insan başından kale yapmıştır, kalenin burcunun tamamlanması için ise bir başa ihtiyaç vardır. Kızın niyeti, Şah İsmail'in başını keserek onunla kalenin burcunu tamamlamaktır. Arapüzengi ve Şah İsmail kavgaya tutuşurlar. Arapüzengi iyi dövüşmesine karşılık Şah İsmail'e yenilmekten kurtulamaz. Arapüzengi'yi öldüreceği sırada o, yüzündeki nikabı açınca dünya güzeli bir kız olduğu anlaşılır. Arapüzengi kendisini yenen gençle evleneceğini söyleyince Şah İsmail bunun olabileceğini ancak Gülizar'ı bulmadan bunun gerçekleşemeyeceğini söyler.

HALK HİKÂYELERİ

Arapüzengi'yle birlikte yola çıkan Şah İsmail bir süre sonra Hindistan'a gelir ve orada yaşlı bir kadının misafiri olur. Yaşlı kadından, Gülizar'ın Hint Padişahı'nın oğlu ile evlendirildiğini fakat kırk günlük yasını bahane ederek damadı gerdeğe almadığını öğrenirler. Yaşlı kadına bolca altın veren Şah İsmail, Gülizar'ın kendisine hediye ettiği tarakla birlikte kadını onun yanına gönderir. Tarağı tanıyan Gülizar, Şah İsmail'den kendisini kaçırmamasını ister. Ardından da Şah İsmail ve Arapüzengi, Gülizar'ı kaçırmazlar. Yolda Gülizar ile Şah İsmail uyur, üzerlerine gelen Hint askerlerini Arapüzengi püskürtür, daha sonra da Şah İsmail ve Gülizar'ı uyandırarak Kahdehar'a doğru yola devam ederler. Yolculuk sırasında bunlara Gülperi de katılır. Dörtlü Kandehar'a geldiğinde Şah İsmail'in annesi, gelinlerini görünce kıskanır ve kocasından Şah İsmail'i öldürmesini ve gelinleri ile evlenmesini ister. Kandehar Padişahı da Şah İsmail'i hile ile yakalatır ve idam edilmesini ister. Ancak oğlunun yalvarması üzerine öldürmekten vazgeçerek gözüne mil çektirerek dağa terk eder.

Şah İsmail'in eve dönmemesinden şüphelenen Arapüzengi, kayınbabasının kendilerini saraya getirmesi için gönderdiği doksan dokuz kadının başını keser. Padişah, gelininin bu hareketine karşılık üzerlerine ordu gönderir. Arapüzengi bu orduyla da savaşır. Arapüzengi, padişahın ordusu ile savaşmaktayken Şah İsmail'e güvercinler yardım eder. İsmail, güvercinlerden düşen kanadı gözlerine sürünce tekrar görmeye başlar. Bir çiftçinin korumasına giren Şah İsmail bir süre sonra orduya katılarak padişahın huzuruna çıkar ve Arapüzengi ile savaşma arzusunu belirtir. Padişahın izin vermesi üzerine savaş meydanına çıkan Şah İsmail Arapüzengi ile karşılaşır fakat ikiliden hiç birisi öbürüne üstünlük sağlayamaz. Padişah Kamertay'ı bu gence verir, ancak karşılığında Arapüzengi'nin öldürülmesini ister. Arapüzengi Şah İsmail'i tanır ve güçlerini birleştirerek padişahın ordusu ile savaşır. Arapüzengi, kayınbabasını öldürür; Şah İsmail tahta çıkar. Üç kızı kırk gün kırk gece düğün yapılır ve sevgililer muratlarına ererler.

YARALI MAHMUT HİKÂYESİ

- Hikâye, daha çok masallarda rastladığımız gecelerin ortaya çıkarıldığı zaman etrafı aydınlatan çamçıra' taşlarının Bağdat'tan alınarak İstanbul'a getirilmesi konusu etrafında oluşmuştur.
- Yaralı Mahmut hikâyesi sadece Türkiye'de bilinmektedir. Hem yazılı kaynaklarda vardır, hem de sözlü olarak yaşamaktadır. Araştırmacıların büyük çoğunluğuna göre hikâyenin doğuş yeri Doğu Anadolu Bölgesidir.
- **Hikâyenin Özeti:** Ali Bezirgân adlı zengin bir tüccarın Ahmet ve Mahmut adlarında iki oğlu vardır. Mahmut akıl sahibi, ailesine bağlı bir gençken Ahmet bunun tam tersidir. Baba Ali Bezirgân'ın ölümünden sonra bırakılan miras çok kısa bir sürede Ahmet tarafından bitirilir. Bu durumda Mahmut da annesi ve kendisinin geçimini sağlayabilmek için çobanlığa başlar. Bu arada Osmanlı Padişahı muhteşem bir saray yaptırır.

Sarayı gören herkes mükemmel olduğunu ancak şamşırak taşlarının getirilmesiyle daha da güzelleşeceğini söylerler. Padişah, sözü edilen taşların Gence Padişahı'nda olduğunu öğrenince tellallar çağırır: Her kim ki Gence Padişahı'nda bulunan taşları getirirse padişah onun dünyalığını verecektir. Bu işe Mahmut taliptir. Padişahla görüşen Mahmut emrine verilen ordu ve babasının arkadaşının rehberliğinde Gence'ye doğru yola çıkar. Ordu Gence'ye ulaştığında, Mahmut emrindeki elçi vasıtasıyla, Gence Padişahı'ndan sözü edilen şamşırak taşlarını vermesini, yoksa taş üstünde taş koymayacağını bildirir.

HALK HİKÂYELERİ

Gence Padişahı, bu işe razı olmaz. Bunun üzerine iki ordu karşı karşıya gelir. Savaş sırasında Mahmut ordunun yarısını kılıçtan geçirir. Ancak iki taraf daha fazla kanın dökülmesini önlemek amacıyla Mahmut'un karşısına Arap görünümlü bir pehlivanı çıkarır. İki pehlivandan Arap görünümlü olanı vuruşmayı kaybedince öldürüleceği sırada yüzündeki peçeyi çıkarır. Karşısındakinin dünya güzeli bir kız olduğunu anlayan Mahmut, ona ilk görüşte âşık olur ve bayılır. Mahmut kendisine geldiğinde, Arap adının Mehbub olduğunu, ahdine göre kendisini yenen gençle evleneceğini, istediği şamşırak taşlarının da kendi konyunda olduğunu söyler.

Bu haber karşısında sevinen **Mahmut**, Mehbub'la birlikte taşları da alarak İstanbul'a doğru yola çıkarlar. Ancak sıkıntılı bir durum vardır, o da Mehbub'un **Kara Vezir** adında birisiyle nişanlı olmasıdır. Kara Vezir'in tehditleri karşısında bir çıkış yolu arayan Gence Padişahı, cadının yardımıyla kızını geri getirmeye karar verir. Küpüne binerek İstanbul'a gelen cadı yaptığı sihirle Mehbub'u Mahmut'tan ayırır. Bir süre sonra da Mehbub Mahmut'u terk ederek Gence'ye döner. Eşini takip eden Mahmut, Mehbub'la Kahraman Dağları'nda karşılaşırlar. Büyünün etkisiyle Mehbub, Mahmut'u yaralar.

Mehbub, Gence'ye geldiğinde kendisine büyü yapıldığını anlar ve cadıyı öldürür ancak Kara Vezir'le evlendirilmekten kurtulamaz.

Kahraman Dağları'nda ölüme terk edilen Mahmut'u bir bezirgân bulur ve halk hekimi olan kızı Gülşen'e tedavi ettirir. Gülşen bir taraftan yaralıyı tedavi ederken diğer taraftan da onun sevdiği arkadaşı Mehbub'un eşi olduğunu öğrenir.

Bütün bunlar olurken diğer yandan da Mehbub'la Kara Vezir'in Kandehar'da düğün hazırlıkları başlar. Gülşen'in yardımıyla düğün evine gelen Mahmut gerdek odasında saklanır. Mehbub ve Kara Vezir gerdek odasına geldiğinde saklandığı yerden çıkan Mahmut, Kara Vezir'i öldürür, daha sonra da iki sevgili İstanbul'a doğru yola çıkarlar.

İkili Erzincan'a gelince Mehbub çeyizsiz İstanbul'a gidemeyeceğini, bu sebepten para kazanmaları gerektiğini söyleyince bunlar haramiliğe başlarlar. Haramilerin yakalanması görevini ise güvenlik kuvvetleri komutanı olan Ahmet üzerine alır. Haramileri yakalayan Ahmet bunların kardeşi ve gelinleri olduğunu öğrenince elleri bağlı şekilde padişahın huzuruna çıkarır.

Padişah, Mahmut'u affeder, çünkü o daha önce kahramanlık göstererek şamşırak taşlarını Gence Padişahı'ndan almıştır. Ardından da Mahmut ile Mehbub'a kırk gün kırk gece düğün yaparak onları muratlarına erdirir.

SEVDA KONULU HALK HİKÂYELERİ

- Ercişli Emrah ile Selvi Han
- Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan
- Kerem ile Aslı
- Âşık Garip
- Tahir ile Zühre
- Arzu ile Kamber
- Hurşit ile Mahımihri

ERCIŞLİ EMRAH İLE SELVİ HAN HİKÂYESİ

- Hem sözlü kaynakta anlatmaları hem de yazılı kaynaklarda nüshaları olan Ercişli Emrah ile Selvi Han hikâyesi, Türkiye'nin dışında Azerbaycan, Türkmenistan ve Balkanlarda da bilinmektedir.
- Araştırmacıların büyük çoğunluğunun kanaatine göre hikâyenin doğuş yeri Doğu Anadolu Bölgesidir.
- Ercişli Emrah ile Selvi Han hikâyesi, 17. yüzyılda yaşamış olan Ercişli Emrah ile Selvi Han'ın hayatı etrafında oluşmuştur.
- Halk hikâyeleri üzerinde çalışanlar Ercişli Emrah ile Selvi Han hikâyesini sevda konulu hikâyeler (aşk hikâyeleri) içerisinde ele alırlar. Bu hikâye, Ercişli Emrah'ın, Selvi'ye kavuşmak için çektiği çileler yumağıdır. Emrah, Selvi'sinin aşkına yollara düşmüş, şahoğlu Şah Abbas'ın huzuruna çıkmıştır; kendisinin bade bir âşık olduğunu ispat etmiştir.
- Emrah'ın yorulmak bilmeyen enerjisinin yanında Selvi'nin de kendisine talip olanlara karşı Emrah'ı bekleme taktiği vardır. Selvi'nin Şahoğlu Şah Abbas gibi bir şaha bağ ektirerek süre istemesi; yedi yılda dokunacak olan halının bitmeden evlenmeyeceğini bildirmesi onun Emrah'a karşı olan sevgisinin ispatıdır. Hikâyede Şahoğlu Şah Abbas adaletiyle takdir toplarken, baş veziri Yakup Han iyi niyetinin kurbanı olmaktan son anda kurtulur.

- Hikâyede bade içme olayı iki defa görülmektedir. Emrah birincisinde Selvi Han'ın aşkına, ikincisinde Selâtin Peri için pir elinde bu iksiri içmiştir. Yine Türk halk hikâyeleri içerisinde mutlu son bu hikâyede görülmektedir. Çok uzun yıllar süren bir macedaradan sonra biraz da Şahoğlu Şah Abbas'ın zoruyla Emrah birer hafta arayla murada ermektedir.

- **Hikâyenin Özeti:** İsfahan Şahı Şahoğlu Şah Abbas'ın kırk âşığı vardır. Bunlar hep aynı yerde kalmaktan bıktıkları için Şah'tan ferman alarak zengin bir ülke olan Gence'ye giderler. Gence'de Kara Vezir'e misafir olan âşıklar, ondan atışma yapmak için rakip dilerler. Bunun üzerine Kara Vezir, bütün âşıkları sarayına davet ederse de, kimse yarışmaya katılmayı kabul etmez.

Bu durumdan rahatsız olan **Kara Vezir** güçlü bir âşık olan **Âşık Ahmet**'i yarışma için saraya davet etmeyi düşünür. Bu sırada Âşık Ahmet de bir rüya görmüştür. Rüyasını hanımına anlattığında, karısı kendilerine padişah tarafından bir kapı açılacağını, ancak sunulan kismete ulaşamayacaklarını ve sürgün edileceklerini anlatır.

Âşık Ahmet ile hanımı rüyanın yorumu üzerinde tartışırken kapıları çalınır ve Kara Vezir'in, daveti bunlara bildirilir. Hanımıyla vedalaşan Âşık Ahmet Gence'ye doğru yola çıkar. Gence'de çağırılma sebebini öğrenir ve çok geçmeden Şahoğlu **Şah Abbas**'ın kırk âşığı ile buluşur. Onların gücünü görünce kendisinin bu yarışmayı kazanamayacağını anlar ve altı yaşındaki çocukları Emrah'ı da yanlarına alarak Erciş'e zorunlu bir göç yapar. 350 nüfuslu Erciş'e gelen Âşık Ahmet ve ailesi önce köyün kenarına yerleşirler. Zengin birisi olan Miroğlu Ahmet Bey her hafta âşıkları evinde toplar ve fasıllar düzenler. Bu haberi işiten Âşık Ahmet de günün birinde saz meclisine katılır ve kırk altın kazanır. Artık Âşık Ahmet rahatlamıştır, **Erciş Beyi Miroğlu Ahmet Bey** tarafından kendisine bir ev verilir.

Bütün bunların karşısında Âşık Ahmet de Bey'in işlerine yardım edecek, Cuma günleri halkı sazı ve sözü ile eğlendirecektir. Bu arada Emrah on dört yaşma girmiştir. Cuma akşamları babasının nereye gittiğini annesinden öğrenen Emrah günün birinde kahveye gelir. Bu arada babası Miroğlu Ahmet Bey'e fasıl yapmaktadır. Âşık Ahmet oğlunun kahveye gelmesine kızarsa da, Bey'in emri üzerine Emrah'a da bir saz verilir ve baba oğlun birlikte çalıp çığırması istenir. Saz çalmasını bilmeyen Emrah daha ilk dokunuşta sazın bütün tellerini kırar. Duruma üzülen baba da halkın arasında Emrah'ı döver.

Bu dövülmeyi içine sindiremeyen Emrah köyün dışındaki çeşmeye gider, elinin yüzünün kanını yıkar, abdest alır iki rekât namaz kılar ve kendisine de âşıklık vermesi için Allah'a dua eder. Emrah'ın duası kabul olur ve Hazret-i Pir gelerek ona niçin ağladığını sorar. Emrah da Pir'e başından geçenleri anlatır. Bunun ardından Pir, Emrah'a biri Allah'ın aşkına; biri üçler, beşler, yediler, kırklar aşkına; sonuncusu da Miroğlu Ahmet Bey'in kızı Selvi Han'ın aşkına olmak üzere yeşil fincanda üç bade sunar. Ardından da koltuğunu kaldırarak Miroğlu Ahmet Bey'in kızı Selvi'yi gösterir. Emrah, Selvi'ye kavuşmak isterse de başaramaz ve ağzından köpükler saçılarak bayılır.

Hazret-i Pir aynı anda Selvi Han'a da üçüncü badeyi verdikten sonra Emrah'ın cemalini yine koltuğunun altından gösterince o da bayılır. Emrah'ın eve gelmemesi üzerine aramaya çıkan yakınları onu çeşme başında baygın durumda bulurlar. Onu uyandırmak için çeşitli yollara başvurulursa da başaramazlar.

Bunun üzerine baba Âşık Ahmet'e haber verilir. Âşık Ahmet de oğlunun derdinin hekimlik olmadığını, onun derdinin âşıklık olduğunu söyler ve sonra da sazının tellerine dokunur. Bunun üzerine ayılan Emrah başından geçenleri manzum olarak okumaya başlar. Ardından da babasına atışma teklifinde bulunur. O, babasına çeşitli sorular sorar, baba ise bu soruların hiçbirisine cevap veremez. Bunun üzerine baba, oğlunun üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalır. Bütün bu olaylardan sonra Miroğlu Ahmet Bey Âşık Ahmet'in de oluru alarak Emrah'ı kendisine evlat edinir. **Selvi Han**'ın rahatsızlandığı haberi çok geçmeden her tarafa yayılır. Köyün imamı çağırılır, o da kızın durumunun görünce Miroğlu Ahmet Bey'i teselli eder ve "Ağa korkma, kızında bir şey yok. Yıldızı sevdaya akmış. Vakti gelince o birdenbire ayılır." der. Gerçekten Selvi kendisine geldiğinde, derdini kimselere söyleyemez. Onun bir dert ortağı vardır o da sır arkadaşı Nazlı'dır.

Emrah ve Selvi aşk ateşiyle yanıp tutuşurlarken **Nazlı** bu iki genci gizlice buluşturur. Bu arada İsfahan Şah'ının âşıkları fasıl yaptıktan sonra vezirlerden biri yârenlik olsun diye Şah Abbas'a, şimdiye kadar Van Kalesi'ni kimsenin alamadığını söyler. Bu söze kızan Şahoğlu Şah Abbas'ın kalenin alınması emrini vererek ordunun hazırlık görmesini ister.

Ardından da **Van**'a gelerek kaleyi kuşatır. Ancak Şahoğlu Şah Abbas kaleyi alamaz ve askerin moralini yüksek tutabilmek için bulunduğu yere bağ diktirir ve adını da "Şahlar Bağı" koyar. Bu arada kalede açlık baş göstermiştir. Bütün bunlar olurken Van Kalesi'nin Vali tarafından Şahoğlu Şah Abbas'a teslimi düşünülmeye başlanır. Haberi alan yaşlı bir nine hazırladığı lavaş ekmeği ve bir bakraç yoğurdu da alarak Şahoğlu Şah Abbas'a gitmek istediğini Vali'ye bildirir. Vali'nin oluru da alan nine kendisinin çadırdan içeriye girdiğinde kalenin burçlarından kireç savurmalarını ister. Şahoğlu Şah Abbas'ın huzuruna çıkan yaşlı kadının hediyeleri ve Van Kalesi'nden dökülen beyaz tozlar Şah'ı şaşırtır ve çok geçmeden kuşatma kaldırılır.

Yola çıkan ordu Erciş'e geldiğinde iki asker Miroğlu Ahmet Bey'in bahçesine girerler, ardından evlenme arzusuyla Selvi ve Nazlı'yı kaçırmalar. Kızların kaçırılması Emrah'ı çileden çıkarmış ve onu gurbetin yoluna düşürmüştür. Yapılan talanlar, kaçırmalar Şahoğlu Şah Abbas'ı rahatsız etmiş, talan ve baskınlara karışanlar da cezalandırılmıştır. Cezalandırılanlardan ikisi de Selvi Han ve Nazlı'yı kaçıran askerlerdir. Saat Çukuru (İğdir)'nin yöneticisi Yakup Han'ın kusursuz hizmeti ve misafirperverliği Şahoğlu Şah Abbas'ın çok hoşuna gider ve onu birinci vezir yapma düşüncesiyle İsfahan'a götürmeye karar verir. Abbas, İsfahan'a gelince Sevi Han'la evlenme arzusunu Yakup Han'a açar.

Yakup Han da durumdan Selvi Han'ı, Nazlı vasıtasıyla haberdar eder. Selvi bu evliliğin olabileceğini ama kendisi için bir bağ dikilmesini ve adının "Selvi Han Bağları" konmasını, bağın üzümünü verdiği zamanda da düşünlerinin yapılmasını söyler. Şah Abbas kabul ederse de bu bağların yedi yıldan önce meyve vermeyeceğini de bilir. Bunun üzerine Yakup Han'ın tavsiyesi ile Selvi Han ile Nazlı'nın tasvirlerinin yapılmasına, Şahın da bu tasvirleri bakarak günlerini geçirmesine karar verilir.

Emrah, anasından, babasından helallik alıp Selvi Han'ı aramak için yola çıkar ve Sahat Çukuru'nda Yakup Han'ın annesiyle karşılaşır. Yakup Han'ın annesi Emrah'a yardım etmesi için oğluna bir mektup yazar. Emrah İsfahan yolunda iken Şahoğlu Şah Abbas ile Selvi Han'ın kırk gün sürecektir. Her gün yeme içme fasıllarının yanı sıra söz fasılları da yapılmaktadır.

Böyle bir günde İsfahan'a gelen Emrah, Şah Abbas'ın bir âşığı tarafından meclisten uzaklaştırılır. Durumdan haberdar olan Yakup Han Emrah'ı kendi âşığı yaparak onun da meclise katılmasını sağlar.

Ertesi gün âşıklar arasında bir yarışma başlar. Emrah, Âşık Abbas'ın sözlerinin anlamını çözer ancak kendi sorduğu soruların cevabını alamaz, ardından da bütün ödülleri kazanır ve bunları diğer âşıklara dağıtır, Yakup Han, yirmi bir yaşındaki Emrah'ı, Şah Abbas'ın huzuruna götürür. Emrah yolda mektubu Yakup Han'a verir. O da, Emrah'a yardım edeceğine dair söz verir. Şah Abbas, Emrah'ı huzuruna getiren Yakup Han'dan, âşığın badeli olup olmadığını sorar.

Emrah da badeli âşık olduğunu söyler. Bunun üzerine Şahoğlu Şah Abbas methiye söylemesini isteyince o da gözüne ilişen Selvi'nin resmine şiir söyler. Duruma kızan Şah, bir taraftan cellâtları çağırırken Emrah'a: "Oğlum, bak Şah ne soruyor. Selvi senin neyin, sen Selvi'nin nesisin?" der. Emrah da yalan söyleyerek: "Selvi benim amcamın kızıdır." der. Emrah'ın söylediklerinin doğru olup olmadığını araştırmak için Selvi'nin yanına gelen Şah, bilgileri ona da doğrular. Bütün bunlara karşılık Şah, kızı Emrah'a vermemek için engeller çıkarır.

Badeli âşık olduğuna göre Şah'ın kalbinden geçenlerin bilinmesi; Emrah, aslında kız olduğunu Şah Abbas'tan başka kimsenin bilmediği, erkek kıyafetiyle dolaşan Mirza Kulu'nun, Cevahir adlı hizmetçi olduğunu bilir. Şah'ın kafesindeki kuşun adının bilinmesi istenir; Emrah bunun altı yüz elli yaşında "talhan" kuşu olduğunu bilir.

Artık Emrah Selvi Han'la evlenmeye hak kazanmıştır. Ancak vezirlerden bazılarının uyarması üzerine üçüncü bir sınavdan geçirilir. Eğer bu âşık gerçekten Hak âşığı ise verilecek zehri de içmelidir. Emrah, zehri Selvi Han'ın vermesi karşılığında içecektir. Bunun üzerine hazırlanan zehir Selvi'nin elinden Emrah'a sunulur. Tam bu sırada kimseye görünmeden pencereden giren derviş parmağını zehrin içerisine sokar.

Zehri de içen Emrah'a bir şey olmayınca onun Hak âşığı olduğu düşüncesine katılmayan kalmaz. Bütün bunlardan dolayı Şahoğlu Şah Abbas tarafından hazırlanan üç deve yükü çeyizi Selvi Han'a, ömür boyu yetecek altını da Emrah'a vererek bunları Yakup Han'la birlikte Erciş'e yolcu eder.

Bir süre Yakup Han'ın memleketi Saat Çukuru'nda kalan misafirler daha sonra Erciş'e doğru yola çıkarlar. Bu arada Miroğlu Ahmet Bey ve hanımı ölmüştür. Selvi'nin kardeşleri ise "bir âşık parçasına kız mı verilir" diyerek bu evliliğe karşı çıkmaktadırlar. Bu işler olurken Emrah ile Selvi Han için çok güzel bir köşkün yapımına da başlanmıştı.

Ancak Selvi'nin kardeşleri düşüncelerinden vazgeçemedikleri için kardeşlerini de alarak Gence'ye kaçarlar. Kızın kaçırıldığı haberi duyulunca köşkün yapımı durdurulur, Emrah ile babası da bunların izini sürmek için yola çıkarlar. İlk uğrak yerleri Erzurum'dur. Erzurum halkı Emrah'ı dinlemek için kahveyi doldurur, baba ve oğul Selvi Han'ı sorarlarsa da sağlıklı bir haber alamazlar. Nazlı ve Selvi'yi kaçırان iki kardeş, kardeşlerini Kara Vezir'in oğluna vermek isterler. Ama Selvi Han'ın şartı vardır: Çeyizinde yer alacak olan halıyı kendisi dokuyacaktır. Bu halı yedi yılda bitecektir. Eğer itiraz edilirse Selvi Han intihar edecektir. Bu arada Nazlı her ikisinin yarısı keklik, yarısı insan şeklinde suretlerinin yaptırılmasını teklif eder. Kara Vezir kalemдар gönderip kızların tasvirlerini yaptırır ve bahçenin iki ayrı kapısına astırır.

Gece gündüz bekletir. Emrah ile babası Erzurum'dan sonra Halep'e varırlar. Tahsin Bey adında birinin bahçesine giren Emrah ve babası köşkte gördükleri kızı **Selvi Han**'a benzetirler ve baba ile oğul onun sadakatsizliğinden bahsederler. Aslında adı da Selvi olan kadın, Selvi Han'ın benzerinden başka bir şey değildir.

Bu duruma üzülen Emrah saz çalıp şiir söyleyince ev sahibi ve eşi uyanır. Çok geçmeden de meselenin aslı anlaşılır. Bunun üzerine Tahsin Bey bütün Halep esnafına Selvi Han adında bir kızı görüp görmediklerini sorar, daha sonra da böyle bir kızın Halep sınırları içerisine girmedığı ortaya çıkar. Emrah ve babası Erciş, Erzurum, Halep yolculuğunda, Selvi Han ise Gence'de iken Selâtin Peri adlı genç bir kıza Pir Dede üç bade sunar. Bu badelerden üçüncüsü Emrah'ın aşkına içilmiştir. Pir Dede bade vermekle kalmaz ertesi gün Selâtin Peri'nin tekrar rüyasına girer ve viran yerde bir bahçe kurmasını, adını da "Veran Bağları" koymasını söyler. Selâtin Peri, bağların meyvesini yedi yıl bekleyecek; o zaman da Emrah gelecek. **Selâtin Peri** aynı rüyayı bir daha görünce ertesi gün bahçenin dikimine başlar.

Âşık Ahmet ile Emrah'ın yolu Selâtin Peri'nin bahçesine düşer. Dinlenmek üzere durdukları sırada Âşık Ahmet bahçeye girerek meyve koparmak ister. Ancak Selâtin Peri'nin nöbetçi kızları onu yakalayıp huzura götürürler. Selâtin Peri'nin öfkeli bir eda ile konuşması üzerine Âşık Ahmet yolcu olduklarını, oğlu Emrah'ın da dışarıda kendisini beklediğini söyler. Emrah'ın getirilmesi üzerine Selâtin Peri bu delikanlının Pir Dede'nin gösterdiği genç olduğunu anlar. Heyecanlanan Selâtin Peri Emrah'a sarılmak isterse de başaramaz, çünkü Emrah Selvi'yi sevmektedir. Ancak Selâtin Peri Emrah'a elini tutmasını söyleyince Emrah denileni yapar ve akli başından gider, ayakta duracak hâli kalmaz ve Selâtin Peri'nin kucığına yığılıverir. Selâtin Peri Emrah'ı ayılttıktan sonra başından geçenleri ona hikâye eder, ancak Emrah ve babası Selvi Han'ı aradıklarını söyleyerek izin isterler.

Emrah ve babası günün birinde Gence'ye gelirler ve duvarında yarısı güvercin yarısı Selvi Han ve Nazlı suretin asılı olduğu bahçeye girerler. Emrah bir ağaç gölgesinde dinlenmek isterken, babası ağaçtaki bir meyveyi koparmak isteyince yakalanır. İhtiyarın feryadını işiten Selvi Han, Nazlı'yı göndererek yakalanana Emrah'ın sadakası için kurtarmasını söyler.

Nazlı, Âşık Ahmet'i tanırsa da belli etmez, onu içeri götürmelerini söyler; güya biraz da Selvi Han ile kendisi dövecektir! İçeride Âşık Ahmet başından geçenleri anlatır. Nazlı'nın gönderdiği kızlar dışarıda bekleyen Emrah'ı alıp getirirler. Emrah'ı saç sakal içinde gören Selvi Han üzülür. Bu arada Şahoğlu Şah Abbas, Emrah ile Selvi'den haber alamadığı için üzülmemektedir. Diğer taraftan Kara Vezir'in oğlu nişanısını görmek için köşke geldiğinde Emrah ile Selvi'nin birlikte olduğunu görür ve babasını durumdan haberdar eder, baba da cellâtlara Emrah'ı öldürmeleri talimatını verir.

Kara Vezir'in yakınları öldürmeden önce gence son arzusunun sorulmasını söylerler. Teklif kabul görürce Emrah başından geçenleri bir bir anlatır, ancak Şah Abbas'ın verdiği ferman, Erciş'te Selvi Han'ın sandığında kaldığı için anlattıklarını delillendiremez. Bunun üzerine Emrah, ya Erciş'ten fermanın getirilmesini yahut da Şah Abbas'tan sorulmasını teklif eder. Onu zindana atıp daha yakın olduğu için İsfahan'dan sormaya karar verirler.

Kara Vezir bir yandan İsfahan'a elçi gönderirken, diğer yandan da anlatılanların doğru olduğuna kanaat getirir. Bu durumda yapılacak bir tek şey kalmıştır, elçiye sahte bir yazı yazdırılarak getirtilecektir. Bütün bunlar olurken Nazlı da Kara Vezir'in bir hainlik yapacağını düşünerek Emrah'ın babasını fermanı getirmek üzere Erciş'e göndermek ister ancak Âşık Ahmet daha kısa bir yol olan İsfahan'a Şahoğlu Şah Abbas'ın huzuruna çıkmayı tercih eder. Elçi, on sekiz gün sonra, elindeki sahte yazıyla Gence'ye döner. Kâğıtta Şah Abbas'ın, Emrah'ı ve Selvi Han'ı tanımadığı, böyle bir fermanı vermediği, isterlerse onu kendilerinin cezalandırabilecekleri yazılıdır.

Kara Vezir'in hemen cezalandırılması teklifine çevresindekiler karşı çıkar. Emrah'ın her gün bir saat Gence çarşısında suçlu olarak gezdirileceği; dokuzuncu günü de cellât edileceği haberi yayılır. Böylece Emrah sekiz gün birer saat çarşıda dolaştırılır.

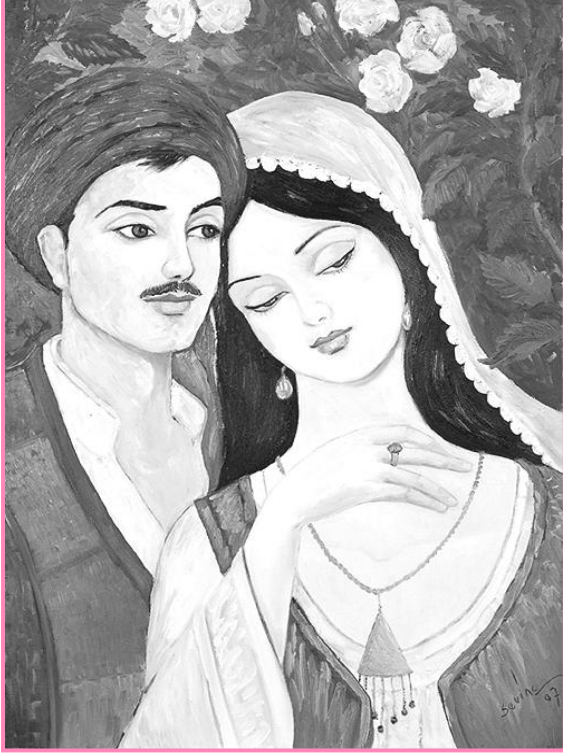
İsfahan'a ulaşan Âşık Ahmet, Şah Abbas'ın huzuruna çıkmayı başarır ve olanları Şah'a anlatır. Bu durumda "düğünü yaptım" diyen Yakup Han'ın yalanı ortaya çıkar. Böylece Emrah mektubu Şah'a kendisinin yazdığını söylerse Yakup Han kurtulacaktır, aksi takdirde Sahat Çukuru dümdüz edilip arpa ekilecektir.

Mektubun peşine düşen Yakup Han Emrah'ın asılması için götürüldüğü Kanlı Dere'ye ulaşır. Bu arada Emrah son sözünü söylemek için cellâtlardan izin ister. Deli Cellât karşı çıkarsa da Kara Cellât, Emrah'ın konuşmasına izin verir. Emrah'ın konuşmalarına üzülen Deli Cellât onu affetmek ister. Oysa Kara Cellât acilen Emrah'ın kellesinin kesilmesinden yanadır. Deli ve Kara Cellâtlar arasındaki kavgada Kara Cellât öldürülür. Emrah, Yakup tarafından kurtarılır ve Kara Vezir'in sarayına gidilir.

Yakup Han, Kara Vezirden hesap sorunca önüne sahte ifadelerle dolu kâğıt konulur. Ardından elçinin ifadesi alınır, o da bu işi Kara Vezir'in yaptığını söyler. Bunun üzerine elçi ve Kara Vezir öldürülür. Kara Vezir'in maiyeti ise suçsuz olduklarını, kâğıdın Şah Abbas'a ait olduğuna inandıklarını söylerler.

Yakup Han, Selvi Han, Nazlı ve Emrah, İsfahan'a dönerler. Şah Abbas gelenleri huzuruna kabul eder etmez elindeki kâğıdı Emrah'a göstererek yazının kendisine ait olup olmadığını sorar. Emrah da yazının kendisine ait olduğunu söyleyince Şahoğlu Şah Abbas düğün hazırlığının başlaması emrini verir. Ancak Emrah ve babası Selâtin Peri'den söz edince Yakup Han, Veran Bağları'ndan Selâtin Peri'yi, Erciş'ten de Emrah'ın annesini getirmekle görevlendirilir. Şahoğlu Şah Abbas'ın isteği üzerine önce Selvi Han'ın, bir hafta sonra da, Selâtin Peri'nin düğünleri yapılır. Böylece Emrah hem Selvi Han'a, hem de Selâtin Peri'ye kavuşmuş olur.

KARACA OĞLAN İLE İSMİKAN SULTAN

- Hikâyenin tek anlatması bulunmakta olup o da **Radloff'un Proben** adlı eserinin I. cildindedir.
- Bu hikâye zaman zaman Türkiye Türkü araştırmacılar tarafından (Ali Berat Alptekin, Saim Sakaoğlu, Esmâ Şimşek, vb.) değerlendirilmiştir.
- Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan hikâyesinde ise Smayıl ihtiyar kadının bardağını kırınca “Çok güç bela çekesin de keç murat alasin” şeklinde beddua edilmekte olup hikâye âdeta bu cümle üzerine kurulmuş gibidir.
- **Hikâyenin Özeti:** Memleketin birinde iki kızı bir oğlu olan bir adam vardır. Bu adamın oğlunun adı da “Smayıl”dır. **Smayıl**, Allah yolunda gezen, “nefesli Hak olan” birisidir. Günün birinde bu delikanlı çeşme başında yaşlı bir kadının “bardağını” kırar. Duruma üzülen kadın: “Çok güç bela çekesin de, keç mura-dına eresin.” diye beddua eder. Bütün bunlar olurken bir gece rüyasında Smayıl’a **İsmikan Sultan** gösterilir. Kızı gören oğlan kendisinden geçer ve şiir söylemeye başlar. Smayıl’ın şiir söylemesi onun adının da Karaca Oğlan olmasına sebep olmuştur.

Karaca Oğlan olanları babasına anlatır ve ondan izin isteyerek gurbete çıkar. Yolda peri kızları ile karşılaşan Karaca Oğlan, onlara türkü söyler. Duruma kızan peri kızları onu yakalarlar. Ancak Karaca Oğlan’ın başından geçenleri anlatması üzerine, peri kızları onu serbest bırakırlar. Peri kızlarından aldığı mesajla yoluna devam eden Karaca Oğlan, Murat Paşa’nın kahvesinin olduğu şehre gelir. Bu arada İsmikan Sultan’ı, babasının gemisinde bulunan **Prikaşçık** da sevmektedir.

Murat Paşa’nın kahvesine çırak olan Karaca Oğlan, bilmeden İsmikan Sultan’ın evine suya gider. Bu arada yolda kavga eden iki kişinin kavgasını önleyen Karaca Oğlan’ın “ilim sahibi” birisi olduğu ortaya çıkar. Sadece Karaca Oğlan’ın bu yönü değil, onun saz çaldığı, şiir söylediği de çok geçmeden öğrenilir. Durumu öğrenen Murat Paşa bir akşam kahvede çırağına meclis yapması söyler. O da “of İsmikan Sultan” redifli bir türkü söyler. Dinleyiciler arasında bulunan İsmikan Sultan’ın babası kızının adının anılması üzerine çok bozulur, fakat Murat Paşa’nın araya girmesi ile öfkesi yatışır, ardından da kızını Karaca Oğlan’a vermeye razı olur.

Karaca Oğlan Belgratlı, İsmikan Sultan’ın babası ise Tunalıdır. Belgratlı ve Tunalı gençlerin murat alıp vermesi için düğün kurulur. Ardından da kırk gün kırk gece düğün yapılır. Bu arada Murat Paşa’dan yedi gün izin alarak o diyardan ayrılan Karaca Oğlan zamanında gelmediği için, öldürülmesi talep edilir. Ancak Karaca Oğlan’ın yalvarmasına dayanamayan Murat Paşa, onun cezasını kademeli olarak indirir, sonunda da affeder. Ölümünden kurtulan Karaca Oğlan ardından İsmikan Sultan’ın yanına gider. Ancak, Karaca Oğlan onu bir Arapla görür, ardından da sevgilisini terk eder.

Bu sırada gurbetteki Prikaşçık büyük hediyelerle İsmikan Sultan’ın yanına gelir. Arap, ardından Karaca Oğlan’ın onu terk etmesi, daha sonra da Prikaşçık’ın gelmesi İsmikan Sultan’ı çok üzer. Bütün bu üzüntülere fazla dayanamayan İsmikan Sultan hastalanır ve yatağa düşer.

HALK HİKÂYELERİ

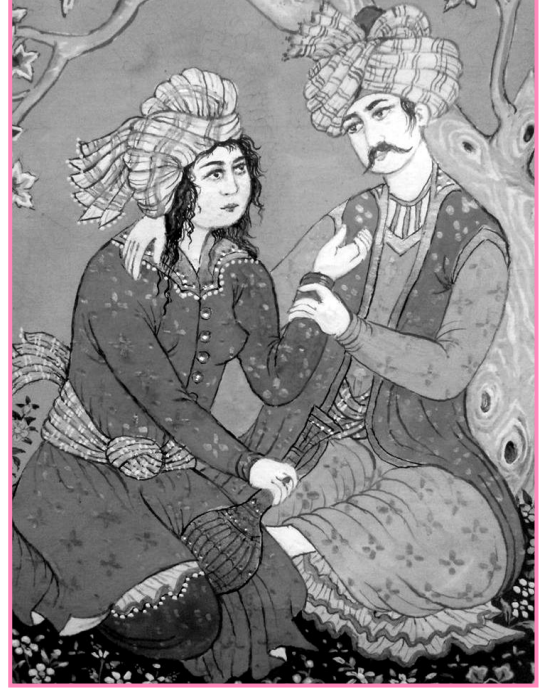
Olayları öğrenen Murat Paşa, Prikasçık'e ferman vererek, Karaca Oğlan'ı öldürmesini ister. Üzüntü ve hastalıktan vücudu şişen, kulakları sağır olan, bünyesinin tamamı yaralarla kaplı olan İsmikan Sultan'ın ızdırap ve kokularına daha fazla dayanılmaz ve İsmikan Sultan şehrin dışına terk edilir.

Elindeki fermanla Karaca Oğlan'ı aramaya çıkan Prikasçık günün birinde onu bulur. Karaca Oğlan, Prikasçık'i tanıdığı için İsmikan Sultan yerine Gülizar adıyla şiir söylerse de onun elinden kurtulamaz. Prikasçık ve Karaca Oğlan birlikte Murat Paşa'nın yanına gelirken, yolda şehrin dışına terk edilen İsmikan Sultan'la karşılaşırlar. İsmikan Sultan'ın kötü yola düşmediğini anlayan Karaca Oğlan bu duruma üzülür ve ardından da affeder. Daha sonra, İsmikan Sultan'ı bir kaplıcaya götüren Karaca Oğlan onun bütün dertlerinden kurtulduğunu görür.

Dertlerinden kurtulan İsmikan Sultan'a, Prikasçık: "Seni iyi ettim" dediğinde, o kendisini Allah'ın iyi ettiğini ve zaman Karaca Oğlan'dan ayrılmayacağını anlatır. Bunun üzerine Karaca Oğlan daha önce kıldığı sazını tutkalla yapıştırır ve bir türkü söyler. Onun türküsüne İsmikan Sultan da bir türkü ile karşılık verir. Durumu gören Prikasçık, Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan'a hizmetçi olur. Bey ve Murat Paşa'nın huzuruna gelen üç kişi başlarından geçeni meclise hikâye ederler. Olanları dinleyen meclis Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan'a kırk gün kırk gece düğün yaparak onları murada erdirirler.

KEREM İLE ASLI HİKÂYESİ

- Kerem ile Aslı hikâyesi Türkiye'nin dışında, bütün Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarında bilinmektedir. Halk arasında anlatıldığı gibi belli bir süreden beri de yazılı kaynaklarda görülmektedir.
- Araştırmacıların büyük çoğunluğu hikâyenin doğuş yeri olarak **Doğu Anadolu**'yu ve **Azerbaycan**'ı göstermektedir.
- 17. yüzyılda yaşadığı sanılan Âşık Kerem'in hayatı etrafında oluşan bir halk hikâyesidir.
- Bu hikâyenin diğerlerinden ayrılan en önemli özelliklerinden birisi de **manzum** kısımlarının nesir kısımlarına göre daha fazla olmasıdır.
- Hikâye üzerinde Türkiye'de özellikle Şükrü Elçin ve Ali Duymaz çalışmıştır.
- Hikâyenin Azerbaycan anlatmalarının geniş bir coğrafyaya yayıldığını görüyoruz. Gence'den başlayan yolculuk Gürcistan, Tiflis, Erzurum, Sultan Dağı, Balı Çay, Kars, Doğu Beyazıt, Altu (Oltu), Van, Erdehan (Ardahan), Nemrut, Alvız ve Erzurum Dağı'ndan sonra Kayseri'ye ulaşmaktadır.

- Kerem ile Aslı hikâyesi din farklılığı üzerine kurulmuştur. Başlangıç itibarıyla Aslı'nın asıl adı Meryem, Kerem'in adı ise Muhammet'tir. Daha adların konulmasıyla başlayan aileler arası mücadele, hikâyenin başından sonuna kadar devam etmektedir. Yine hikâyemizde Hazreti Hızır'ın darda kalan Kerem ve Sofu'ya değişik mekânlarda yardım etmesi önemli bir yere sahiptir. Kerem, Hızır'ın sayesinde pek çok engeli aşmaktadır.
- Aslı'nın halk âşığı olması motifi de bu hikâyede dikkatlerden kaçmamaktadır. Sevdiğinin dizinde kısa bir süre yatma aşkına ağızındaki bütün dişleri çekti-ren Kerem, istediği karşılığı Aslı'dan alamayınca Allah'a dua eder, sonucunda Aslı da Kerem'i sevmeye başlar. Keşiş'in Kayseri Paşası'na şikâyeti üzerine aynı giyimli kırk kız arasında Aslı'nın bulunması Kerem'in Hak âşığı olduğunun ispatı açısından son derece önemlidir.
- **Hikâyenin Özeti:** **Âdil Şah**, İsfahan şehrinin Şahı, Keşiş ise hazinedardır. Bu ikilinin en büyük sıkıntıları çocuklarının olmamasıdır. Üzüntülerini atabilmek için kıyafet değiştirerek seyahate çıkarlar. Yolda karşılaştıkları yaşlı bir zat bunların dertlerinin çocuksuzluk olduğunu bilir ve eşleriyle birlikte yemeleri için bir elma verir.

Şah, yaşlı adama para vermek isterse de başarılı olamaz, çünkü o gözden kaybolmuştur. Bu olaydan sonra evlerine dönen ve elmayı eşleriyle birlikte yiyen Şah ve hazinedarının zamanı gelince çocukları dünyaya gelir ve Şahın oğluna **Ahmet Mirza**, hazinedarın kızına da Kara Sultan adı verilir. Yaşlı adamın tavsiyesi doğrultusunda bu iki genç büyüdüklerinde birbirleriyle evlendirilecektir. Bu arada haznedar kara kara düşünmektedir, çünkü kendisi Hristiyan, Şah ise Müslüman'dır. Yapılacak bir tek şey vardır, o da çocukların evlenme çağı gelince kaçmaktır. Bir baha-ne ile Şah'ın huzuruna çıkan Keşiş işten ayrılacağını bildirir ve çok geçmeden ailesiyle birlikte Zengi'ye göçer. Diğer taraftan Ahmet Mirza arkadaşı **Sofu** ile birlikte okula gider. Eğitimini çok kısa bir süre içerisinde ve başarılı bir şekilde tamamlar.

Bir hafta sonu arkadaşı Sofu ile birlikte ava giden Ahmet Mirza, dönüşte yolda uyuyakalır ve o sırada üçler, yediler, kırkların elinden bade içer, bu arada Keşiş'in kızı Kara Sultan da ona gösterilir. Bunun üzerine **Kara Sultan**'ı aramaya çıkan Ahmet Mirza Zengi'ye gelir ve keşişe misafir olur. Durumu bilen Keşiş ise Kara Sultan'ın öldüğü haberini yayarak bu işten kolayca kurtulmak ister.

Bu arada Ahmet Mirza yas tutarken, yine bir av esnasında şahinini takip eder, şahin de bir bahçeden içeri girer. Şahini almak için aynı bahçeye giren Ahmet Mirza rüyasında gördüğü kızla karşılaşınca kendisinden geçer ve ikili karşılıklı aşk şiirleri oku-maya başlarlar. Bu arada ikili sohbet esnasında geçen "Kerem" ve "Aslı" kelimelerini birbirlerine mahlas verirler. Görüşme Ahmet Mirza ve ailesi için sıkıntının başladığı andır çünkü bundan sonra Şah'ın oğlu yataklara düşer ve hiçbir hekim onun derdine derman olamaz.

Ancak yaşlı bir kadın maharetini kullanarak Ahmet Mirza'nın derdini öğrenir ve zaman geçirmeden durumu Şah'a anlatır. Şah da eski hazinedarı Keşiş'i makamına davet ettikten sonra dünür olur. **Keşiş**, kızını verebileceğini ancak hazırlık yapması gerektiğini söyler. Hazırlık bahanesiyle evine gelen Keşiş durumu eşine anlatır ve aynı gece göçmeye karar verirler. Bu arada Şah'ın hiçbir şeyden haberi yoktur.

Bütün İsfahan halkı Şahlarının oğullarının düğünü için Zengi'ye geldiklerinde şaşkınlık içinde kalırlar: Keşiş ve ailesi kaçmıştır. Bu durum karşısında kendisini harap eden Kerem'e babası ve annesi nasihatler ederler, kendine başka kızlar bulabileceklerini filan belirtirlerse de Kerem'i yatıştıramazlar. Bu ayrılığa daha fazla dayanamayacağını anlayan Kerem, anne ve babasından izin aldıktan sonra arkadaşı Sofu ile birlikte gurbete çıkar. Yolculuk sırasında Keşiş'in göçünü takip eden Kerem ve arkadaşı sırasıyla Hoy, Gence üzerinden Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri'ne gelir. Sonunda Erzurum'a gitmek amacıyla Van'a doğru yola çıktığında kırk haramiler tarafından alıkonulurlar.

Ancak kendisinin Hak âşığı olduğunu ispat etmesi üzerine ölümden kurtulurlar. Yoluna devam eden Kerem; Tiflis, Van, Ahlât, Muş, Ganlı Kilise, vb. yerleri gezerken zor tabiat şartlarıyla karşılaşır. Bu engeller arasında Nemrut Dağı, Süphan Dağı, Murat Suyu ve Çoban Köprüsü de vardır. Bütün bu engelleri aştıktan sonra avcının tuzağına yakalanmış ceylanla konuşur. Bu arada pek çok sıkıntıyla karşılaşır ama bunların hepsinde Hak âşığı olduğunu ispat ederek kurtulur.

Erzurum yolculuğu sırasında Laleli Dağı'nda yakalandığı kar fırtınasından Hazreti Hızır'ın yardımıyla kurtulur. Buradan Erzurum'un merkezine gelen Kerem, Alık Paşa'nın kahvesinde çalıp çığırma yapar. Ancak onun derdi para kazanmak değil Aslı'sına kavuşmaktır. Bu şartlarda yapacağı da Aslı'sını takip etmektir. Bu arada Aslı'yı Erzurum'da, hamamdan çıkan kızlar arasında görürse de görüşemez. Erzurum'un ilçeleri Oltu ve Tercan'dan sonra Erzincan'a doğru yola çıkar. Bu yolculukta da çeşitli engellerle karşılaşan Kerem tamamını ortadan kaldırır ve mezarlıktan geçerken karşılaştığı kuru bir kafa ile konuşur. Erzincan'dan, Engürü'ye doğru yola çıkan Kerem, Aslı'nın Ayaş'a gittiğini haber alır. Bu yolculuk sırasında Sivas, Tokat üzerinde Zile'ye gelir. Bu arada Kızılırmak ve Yıldız Dağı'yla konuştuğundan sonra sonunda Ürgüp'e ulaşır. Aslı'yı Ürgüp'te de bulamayan Kerem ile Sofu, Kayseri'ye gitmeye karar verirler. Yolculuk esnasında karşılaştığı cenazeye türkü söyleyince cenaze sahipleri ve imamla tartışır. Kayseri'ye ulaşan Kerem, diş çektirmek bahanesiyle Aslı'nın evine gider.

Bu arada Aslı'nın dizine yatar ve ağzındaki bütün dişleri ağrıyor diye çektirir. Sonunda Aslı'nın daha önce verdiği mendille ağzındaki kanı silmeye kalkışınca, kız onu tanır. Kerem aceleyle evden çıkarılmak istenirken ayağı dış kapıya sıkışır ve yaralanır. Can havliyle Allah'a yalvararak; "Ya Rabbim, benim aşkımın üçte birini bu kıza ver de onun için çektiğim anıların " der. Kerem'in duası kabul olur ve iki sevgili gece kaçmaya karar verirler.

Anlaştıkları saatte Kerem, Aslı'yı uyandırmak için türkü söyleyince Kayseri Paşası'nın adamları Kerem ve Sofu'yu yakalarlar. Yargılama sonunda Kerem'in idamına karar verilir. Ancak bu işe kadı ve müftü karşıdılar. Çünkü Kerem kendisinin Hak âşığı olduğunu söylemiştir. Bu durumda yapılacak tek şey kalmıştır o da imtiyandan geçirilmektir. Eğer Kerem görünümü aynı olan kırk kızın içerisinde Aslı'yı tanıyabilirse canı bağışlanacaktır. Kerem de kırk kızın arasından Aslı'yı tanıyarak imtihanı başarır. Bunun sonucunda da Kayseri Paşası, Aslı ile Kerem'in düğünlerinin yapılmasını Keşiş'ten ister.

Paşa'nın tavrı karşısında Keşiş'in yapabileceği bir şey yoktur. Hazırlık için izin isteyen Keşiş çok geçmeden göçünü yükleyerek Tekke'ye doğru yola çıkar. Keşiş'in ardından atlılar çıkartılırsa da yakalanamaz. Bu durumda yapılacak tek şey kalmıştır Kerem ve Sofu'nun onları takip etmesi. İkili (Kerem ve Sofu) Tekke, Karapınar, Belen, Antakya üzerinden Halep'e gelirler ve bir külhanbeyinin yardımıyla Aslı'yı bulurlar. İkili'nin gizli buluşması suç olduğundan güvenlik güçlerine haber verilir. Daha sonrada Kerem yakalanarak hapse atılır. Ancak tutsağın Kerem olduğunun anlaşılması üzerine Halep Paşası'nın emriyle serbest bırakılır.

Bu arada hemen Aslı'da başka bir delikanlıya verilmiştir. Nikâhları kilisede kıyılan Aslı, Halep Paşası'nın emri üzerine çıkışta yakalanır ve konağa getirilir. Ardından da Halep Paşası'nın emriyle Kerem ile Aslı'nın evlendirilmeleri kararlaştırılır. Keşiş bu işe bir şartla razıdır; o da kızının gelinliğini kendisi diktir. Keşiş, kızına sihirli bir gelinlik diker ve ona "Elbisenin düğmelerini gerdekte sen açmayacaksın. Kerem açacak. Yoksa babalık hakkımı helal etmem." der. Aslı, bunu kabul eder.

Düğün sonrası gerdek odasında Kerem gelinliği açabilmek için epey çaba harcarsa da başarıya ulaşamaz; çünkü düğmeler her açıldığında sonuncusunda tekrar kapanmaktadır. Bütün bu olanların sonunda Kerem, "ah" çekince ağzından mavi bir alev çıkar ve yanmaya başlar.

HALK HİKÂYELERİ

Aslı bu ateşi söndürmek için çaba harcarsa da şey yapamaz. Sonunda onun küllerini saçlarıyla toplamak isterken Aslı da yanar ve kül olur. Bütün bu olayların sebebi Keşiş olduğunun anlaşılması üzerin Halep Paşası'nın emriyle, Keşiş ve karısı öldürülür, Sofu da, Esmâ adlı bir kızla evlendirilir

ÂŞIK GARİP HİKÂYESİ

- Âşık Garip hikâyesi, Türkiye, Balkanlar, Azerbaycan (Kuzey ve Güney), Türkmenistan, Özbekistan ve Doğu Türkistan'da hem yazılı, hem de sözlü kaynaklarda bilinmektedir.
- Bazı araştırmacılara göre hikâyenin çıkış yeri Azerbaycan'dır. Daha sonra doğuya (Türkmenistan, Özbekistan, Doğu Türkistan) ve batıya (Türkiye, Balkanlar) yayılmıştır.
- Hikâye, Türk ülkelerinin dışında bazı komşu ülkeler arasında da sevilip okunmaktadır. Bunun sonucu olarak 1875 yılında hikâye Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yayımlanmıştır.
- Âşık Garip hikâyesi ile ilgili olarak Türkiye'de Fikret Türkmen tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır. Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma adını taşıyan çalışmada hikâyenin kaynağı, varyantları, epizotları, şiirleri ve örnek metinleri çeşitli açılardan ele alınarak değerlendirilmiştir.

- Âşık Garip hikâyesi ile Dede Korkut hikâyelerinden Kampüre'nin Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesi arasında büyük benzerlikler vardır. Bunların başında her iki anlatmada da görmeyen gözün tedavisi gelmektedir. Bamsı Beyrek hikâyesinde Beyrek'in babasının; Âşık Garip hikâyesinde ise Garip'in annesinin gözleri ağlamaktan dolayı kör olmuştur. Görmeyen gözün tedavi edilmesinde Bamsı Beyrek'te kanın mendille göze sürülmesi, Âşık Garip'te ise Hazreti Hızır'ın atının ayağının altından alınan toprağın göze sürülmesi etkili olmuştur.
- Ayrıca her iki hikâyede de ölümün sembolü olarak kanlı gömlek motifi vardır. Beyrek'in öldü haberini Yalancıoğlu Yaltacuk, Garip'in öldü haberini ise Keloğlan getirir. Her iki hikâyede de Beyrek (Deli Ozan) ve Garip düğünün otuz dokuzuncu gününde düğün evine gelip saz çalıp türkü söylerler. Âşık Garip hikâyesinde tayyi zaman ve tayyi mekân motifleriyle Hazreti Hızır'ın çok önemli bir yeri vardır. Aşılması zor engeller (Kızıldağ, Erzurum gediği, Kars dağları) Hazreti Hızır'ın yardımıyla aşılar.
- Âşık Garip hikâyesinde Garip gurbete, Senem için istenen kırk kese altını (başlığı) toplamak için çıkmıştır. Başta yöneticiler olmak üzere her kesim kırk kese altını kendi aralarında toplamak isterlerse de Garip günün birinde başına kakınç olacağı düşüncesiyle bütün teklifleri reddeder.
- **Hikâyenin Özeti:** Tebrizli olan Hoca Maksud'un bir oğlu (**Resul**) ve bir de kızı (**Güllü Han**) vardır. Çocukları büyüme çağındayken babaları ölür. Hoca Maksud'un mal varlığı ergenlik çağındaki Resul'un çevresindeki asalak insanların artmasına sebep olur. Çok geçmeden de Resul'un arkadaş çevresi değişir. Resul, yeni arkadaşlarıyla birlikte içki meclislerine katılmaya başlar.

Bir süre sonra miras biter. Resul kendisine bir meslek aramaya başlar. Annesi Resul'ü değişik meslek gruplarına çırak olarak verirse de oğlu bunların tamamında başarısız olur.

En sonunda âşıkliğa başlamaya karar veren Resul altı ay kadar bu işe devam ederse de bunda da bir arpa boyu yol alamaz. Berat Gecesi'nde yapılan helva sohbetinin misafirleri arasında Resul'un dışın-da Keloğlan da bulunmaktadır. O, Resul'un durumu-nu bildiği için aşağılamak maksadıyla Resul' den saz çalıp türkü söylemesini ister. Bu durumda Resul'ün duadan başka yapabileceği hiçbir şey kalmamıştır. Öyle de yapar. Yatsı namazını kıldıktan sonra Allah'a kendisine âşıklık vermesi için dua eder.

Duası kabul olmuş olacak ki o gece üçler, yediler, kırklar Resul'ün rüyasına girerler ve ona bade içirir-ler. Bunun sonucunda Resul sadece âşıkliği öğren-mez, aynı zamanda Tiflisli Hoca Sinan'ın kızı Şah Senem'e de âşık olur. Resul, mevsimin kış olmasın-dan dolayı yolların tenha ve zaman zaman da kapalı olacağını bilmesine rağmen annesini ve kız kardeşini de yanına alarak Tiflis'e gitmeye karar verir. Tiflis'e ulaşan aileye Canım Hoca adındaki birisi kucak açar. Gurbete çıktıkları ve Tiflis'in yabancıları oldukları için de Resul'ün adı çevrede Garip olarak söylenmeye başlar. Başlangıçta Tiflis'te Deli Mehmet'in kahve-sinde şiir söylemeye başlayan Âşık Garip'in ünü çok kısa bir sürede her tarafa yayılır.

Bu arada Garip'in âşık fasıllarını dinleyenler arasında Senem'in babası Hoca Sinan da vardır. Garip'in tavırları ve sesini çok beğenen Hoca Sinan, Garip'ten kendi yanında çalışmasını isteyince o, teklifi tere-dütsüz kabul eder.

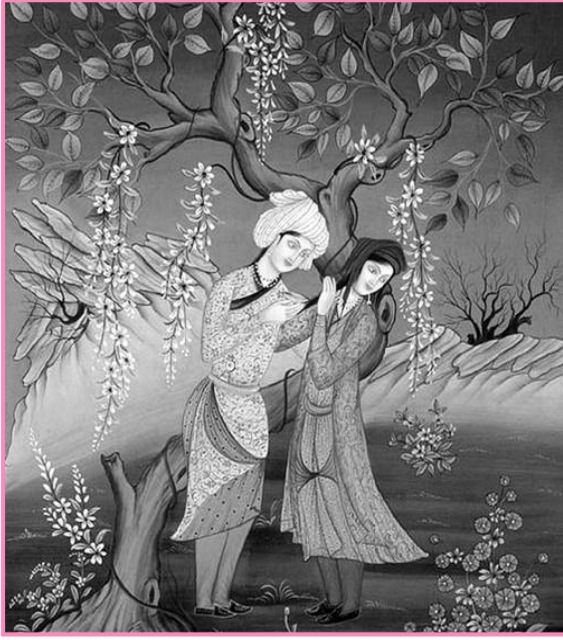
Böylece Garip ile Senem birbirlerini daha yakından görme fırsatına kavuşmuş olurlar. Çok geçmeden Senem'in arzusu üzerine Garip kızı babasından ister. Hoca Sinan kızı vermeye razıdır, ancak karşılığında kalın (başlık parası) olarak kırk kese altın ister. Bu durumda Garip'in yapabileceği bir şey yoktur, onun elinden gurbete çıkıp saz çalıp şiir söylemek ve kırk kese altını toplamaktan başka bir seçeneği yoktur. Aslında bu para çeşitli kesimler tarafından Garip'e verilmek istenirse de o bunu kabul etmez ve alın terimin akmadığı para günün birinde başıma kakınç olur der. Gurbete çıkmaya karar veren Garip'i bu dü-şüncesinden annesi, kız kardeşi ve sevgilisi vazge-çirmeye çalışırlarsa da başarılı olamazlar.

Sonunda Garip annesi ve kız kardeşine duvara astığı sazına kimsenin dokunmamasını tembih ettikten sonra; "Ey valide, eğer bu saz oradan düşerse ve-yahut bir teli kırılırsa, ben ya geldim ya öldüm." der ve bunlarla vedalaşarak yedi yıllığına gurbete çıkar. Bu arada Garip, Senem'den kendisini yedi yıl bekle-mesini, eğer bu süre içerisinde gelmezse başka biriyle evlenmesini ister. Garip'in gideceği yerler ve oraların güzelleri Senem'in kafasında bazı soru işa-retleri doğurursa da kızın yapabileceği fazla bir şey yoktur. Annesi, kız kardeşi ve Senem'le vedalaşan Garip önce Erzurum'a gelir ve Aslan Dede Oğlu Ba-ba Yusuf'un kahvesinde çalıp çağırmaya başlar.

Burada yapılan âşıklar yarışmasında Halep Paşa-sı'nın âşıkclarını yenince, Garip'in itibarı şehrin yöneti-cileri ve halk arasında daha da artar. Senem gur-betteki sevgilisine yazdığı mektubu ulaştırması rica-sıyla Şah Veled adında bir bezirgâna verir. Oysa Şah Veled de Senem'i sevmektedir. Mektubu merak eden Şah Veled zarfı açar ve okur. Bu arada Şah Veled yakın dostu olan Keloğlan ile birlikte hazırladıkları planı da uygulamaya koyar. Buna göre Garip' in daha önce Keloğlan'a hediye ettiği gömleği kana bulaş-tırılacak ve aileye öldüğü haberi getirilecektir. Keloğ- lan ve Şah Veled ikilisinin hazırladığı bu senaryo uygulanır ve kanlı gömlek anneye teslim edilir.

HALK HİKÂYELERİ

Bu acı karşısında çılgına dönen anne gece gündüz ağlar ve bunun sonucunda iki gözü de görmez olur. Bu arada Şah Veled de kıza dünür gönderir. Yapılacak bir şeyin olmadığına anlaşılmaması üzerine Senem de Şah Veled'e verilir. Ancak Senem, bu ölüm haberine inanmaz ve Keloğlan'dan doğruyu söylemesini ister, Keloğlan öldüğü haberinde diretince Senem ona beddua eder ve çok geçmeden Keloğlan ölür.

Boş durmayan Garip'in annesi, kız kardeşi ve Senem, ücretini ödedikleri bir bezirgândan konuyu araştırmasını isterler. Senem, Bezirgan'a Garip'in bade içtiği tas ile birlikte mührünü de verir, sonra da tasla bedava şerbet dağıtmasını ister: Bezirgân, Erzurum, Hint, Yemen ve Şam gibi yerleri gezer ve burada Senem'in verdiği tasla şerbet dağıtır. Ancak hiç kimse tasa ve mührü sahip çıkmaz.

Günün birinde Halep'e gelen bezirgân burada da tasla şerbet dağıtır. Şerbeti tanıyan Garip tasın kendisine ait olduğunu söyleyince o da başından geçenleri bir bir anlatır.

Ayrıca Senem'le Şah Veled'in düğünlerinin başladığı haberini de verir. Bu haber üzerine Halep Paşası'ndan izin alan Garip Tiflis'e doğru yola çıkar.

Yolculuk esnasında çeşitli zorluklarla karşılaşan Garip, Hazreti Hızır'ın yardımıyla tüm engelleri aşar ve Sivas, Erzincan, Erzurum, Kars üzerinden Tiflis'e ulaşır. Ardından da Hazreti Hızır, Garip'e, atının ayağının altından toprak almasını ve annesinin gözüne sürmesini tavsiye eder.

Böylelikle annesinin gözleri yeniden görecektir. Garip, Tiflis'e ulaştığında karalar giymiş olan kız kardeşiyle karşılaşır. Garip, kız kardeşini tanırsa da, Güllü Han, ağabeyini tanıyamaz. Ancak Garip'in ısrarını da kıramaz ve onu Tanrı misafiri olarak evlerine götürür. Garip'in eve girmesiyle duvarda asılı olan sazın telleri kopar. Bunun üzerine anne ve kız kardeş Garip'in evlerinde olduğunu anlarlar. Hasret giderdikten sonra Garip, Hazreti Hızır'ın atının ayağının altından aldığı toprağı annesinin gözlerine sürünce göz görmeye başlar.

Bu arada Şah Veled'le Senem'in düğünü başlamış ve otuz dokuzuncu gün dolmuştur. Garip, âşık kıyafetiyle düğün evine gelir ve saz çalıp türkü söylemeye başlar. Ardından da kendisini tanıtır ve sevdiğini Şah Veled'den alır. Ancak Şah Veled'in harcamalarını göz önüne alarak kız kardeşi Güllü Han'ı ona verir. Çiftlere yeniden kırk gün kırk gece düğün yapılır, mutlu sona ulaşılır.

TAHİR İLE ZÜHRE HİKÂYESİ

- Hemen hemen Türkçenin konuşulduğu her yerde hikâyenin anlatmalarıyla karşılaşmaktayız. Hem yazılı, hem de sözlü kaynaklarda anlatmaları vardır.
- Tahir ile Zühre hikâyesi Rusça, İngilizce ve Almancaya da çevrilmiştir. Son yıllarda bir operanın konusu olmuş ve filmi de çevrilmiştir.
- Hikâyedeki şiirler halk ağzında, cönklerde, yazmalarda ve mecmualarda da bulunabilir. Hikâye, "Meh-Mah", "Hurşit ile Mahımihri" gibi hikâyelerde olduğu gibi "astral" (gök cisimleriyle ilgili) eserlerin sonradan folklorlaşmış varyantlarıdır.
- Türkiye'de Tahir ile Zühre hikâyesi üzerinde Fikret Türkmen tarafından bir doçentlik tezi hazırlanmıştır.

- Tahir ile Zühre hikâyesi çocuksuzluk motifi üzerine kurulmuş olup zamanla padişahın hanımının kızını Tahir'e vermemesi üzerine çile yumağı hâline gelmiştir. Tahir ile Zühre hikâyesini diğer halk hikâyelerinden ayıran en önemli tarafı Tahir'in der-yaya (ırmağa) atılmasıdır. Sandığa konularak Nil Nehri'ne atılan Tahir, Göl Padişahı'nın kızları tarafından kurtarılır. Tahir'in sandığa konulmadan önce sandığın içresinin bal mumu ile iyice kapatılması, yiyecek ve içeceklerin bolca konulması, bugün denizlerin altında dolaşan denizaltıların ilkel tipi olsa gerektir.
- Bu hikâyede de Hazreti Hızır ve tayyi zaman - tayyimekân motifiyle karşılaşıyoruz. Mardin Kalesi'nde yıllarca hapsolan Tahir dua edince Hazreti Hızır, bir göz açıp kapama anında kahramanımızı Zühre'ye kavuşturur.
- Tahir ile Zühre hikâyesinde dikkatimizi çeken bir başka motif cadıdır. Tahir ve Zühre'yi birbirinden ayıran, onları sadece dünyada değil öbür dünyada kavuşmalarına engel olan tip cadıdır. Tahir ve Zühre'nin ölümü, sonra da cadının intihar etmesi ve karnından karaçalı (diken) çıkması sembolik mitler için de güzel bir örnektir. Hikâyedeki şiirlerin daha çok yedi heceli ve mâni şeklinde olması da dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu da hikâyenin teşekkül ettiği coğrafyanın tespiti bakımından önemlidir.
- **Hikâyenin Özeti:** Zengin bir padişahın çocuğu yoktur, bu sebepten üzüntüsü hiç bitmemektedir. Padişah, pek çok yöntemi denemesine rağmen çocuğu olmaz. Padişahın lalasının da derdi aynıdır. Bu ikili gamlarını, üzüntülerini dağıtmak düşüncesiyle sık sık şehir dışına yaptırdıkları bahçeye giderler ve orada üzüntülerini gidermeye çalışırlar, ancak bütün çabalar boşunadır.

En son çare olarak yapacakları bir şey kalmıştır, o da kıyafet değiştirerek gezintiye çıkmaktır. Padişah ve lalası bir süre yolculuk yaptıktan sonra bir derişle karşılaşırlar. Derviş, padişah ve lalasının sıkıntılarını bildiğinden onlara koynundan çıkardığı bir elmayı verir ve bunu eşleriyle birlikte yemelerini, zamanı gelince çocuklarının olacağını söyler.

Gerçekten de dokuz ay sonra padişahın bir kızı ve lalanın da oğlu olur olur. **Tahir ve Zühre** adları verilen bu çocuklar, aynı çevrede büyürler, birlikte okula giderler, hatta bu gençler kendilerinin kardeş olduklarını sanırlar. Zühre'nin babasının bir akarsu kenarında (bazı varyantlarda su üzerinde) Hint ve Rum hükümdarları tarafından yaptırılmış bahçesi ile sarayı bulunmaktadır.

Tahir ve Zühre zaman zaman bu bahçeye giderler ve birbirlerine şiir söylerler. Çok geçmeden de iki genç birbirlerine karşı ilgi duymaya başlar. Her fırsatta babalarının bahçe ve köşküne giden ikilinin aşk dedikoduları her yerde konuşulmaya başlar. Bu arada iki genç bir saz ustasından ders alırlar ve sanatlarını icra ederler. Tahir ve Zühre büyürler ve on beş yaşına gelirler. Padişahın da bir Arap Köle'si vardır. Arap Köle günün birinde Tahir ve Zühre'nin birbirlerine âşık olduklarını Zühre'nin annesinin yanı sıra çevreye de anlatmaya başlar. Baba, dedikodulara inanmak istemezse de gençleri takip ettirmekten de geri kalmaz ve çok geçmeden anlatılanların doğruluğu ortaya çıkar. Baba, kızını Tahir'e vermek isterse de annesi buna razı olmaz ve bir büyücünden yardım alır. Büyü tutunca Zühre, Tahir'den soğur.

HALK HİKÂYELERİ

Olanlar karşısında ne yapacağını şaşırان Zühre, babasının yardımıyla ihtışamlı bir köşk yaptırır ve dadısıyla buraya yerleşir. Dadı, Zühre'ye annesinin yaptıklarını anlatınca kız kendinden geçerek bayılır. Ayıldığında yoldan geçen birisinin Tahir'e ait bir türküyü söylemesi onun derdini artırır. Bir süre sonra Tahir'le karşılaşan Zühre, başından geçenleri ona anlatır. Tahir ve Zühre'nin birlikte olduğu haberi çok geçmeden padişaha iletilir. Böylece gençler suçüstü yakalanmış olurlar. Padişah, dedikoduların az da olsa önünü keşebilmek için Tahir'i Mardin'e sürgüne gönderir. Bu arada Mardin ve çevresinde Tahir'in başından geçenler ve türküleri dilden dile söylenmeye başlar.

Zühre de yedi yıllık hasretin aşkıyla yanıp tutuşmaktadır. Günün birinde bir kervancı (Keloğlan), Zühre'nin Tahir için söylediği türküyü işitir ve onunla ilgili haberleri Mardin'deki Tahir'e ulaştırır. Zühre'nin sıkıntıda olduğunu anlayan Tahir dua edince Hazreti Hızır'ın yardımıyla bir göz açıp kapama anında sevdiğine kavuşur. Ancak Zühre, Tahir'i tanıyamaz çünkü o yedi yılda çok değişmiştir.

Kıyafeti çok kötüdür. Onun durumuna acıyan Zühre ona sadaka bile verir. Sevdiğinden ayrılan Tahir, biraz da Zühre'nin isteği üzerine, babasına kavuşur. Bir süre sonra kendisine gelen Tahir, fırsat buldukça Zühre ile gizli gizli görüşür. Ancak bu buluşma çok geçmeden Arap Köle tarafından fark edilir ve padişah durumdan haberdar edilir. Olanlara çok kızan padişah emrindeki askerlere Tahir'i yakalatmak ister ama ilkinde başarılı olamaz.

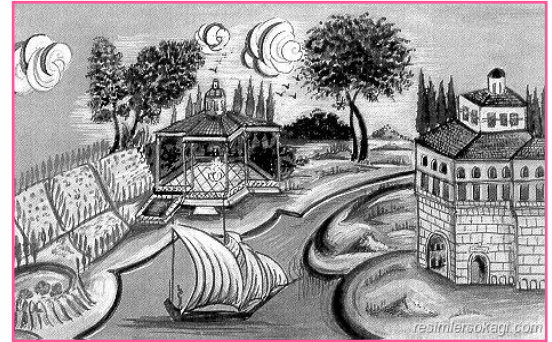
Hatta Tahir padişahın onlarca askerini öldürür. Durumu fark eden padişah yeni asker gönderince yapılacak bir şeyin olmadığını anlayan Tahir teslim olur. Ardından da bir sandığa kapatılarak deryaya (Nil Nehri) bırakılır. Sevdiğinin başına gelenlere üzülen Zühre, Göl Padişahı'nın kızına mektup yazarak sevgilisinin kurtarılmasını ister. Tahir'i kurtaran kız onu görünce aşk ateşiyle yanmaya başlarsa da aşkına cevap alamaz, çünkü Tahir Zühre'den başka kimseyi sevmemektedir.

Göl Padişahı'nın kızıdan kaçan Tahir Hazreti Hızır'ın yardımıyla çok kısa sürede Zühre'nin yanına ulaşır. Bütün bunlar olurken Zühre de başka bir gence verilmiştir. Düğün hazırlıkları yapılmaktadır. Zühre'nin dadısı olanları gizlice Tahir'e bildirir. Kıyafet değiştirerek düğün evine gelen Tahir, Zühre ile karşılıklı aşk türküleri okurlar. Durumu gören Arap Köle, padişahı haberdar eder. Padişah da iki âşğın üzerine ordu gönderir ve Tahir yakalanarak huzura getirilir.

Padişahın yakın çevresinin isteği üzerine Tahir ölümden kurtulur ama çektiği acılar da onun canına tak eder. Ve daha fazla dayanamayarak Allah'tan canını almasını ister. Allah Tahir'in duasını kabul eder ve oracıkta ölür. Bu durumu gören Zühre de dua edince o da ölür. Bu iki gencin kavuşamamasına üzülen Arap Köle de olanlara daha fazla dayanamaz ve intihar eder.

Bütün halk bu iki gencin ölümüne üzüldü, cenaze merasimini yaparlar ve iki âşğı defnederler. Bir süre sonra Tahir'in mezarında kırmızı, Zühre'nin mezarında ise beyaz bir gül biter. Arap Köle'nin mezarında da bir karaçalı çıkar. Güller tam birbirlerine kavuşacakları sırada karaçalı onların arasına girerek bu kavuşmaya engel olur.

ARZU İLE KAMBER HİKÂYESİ

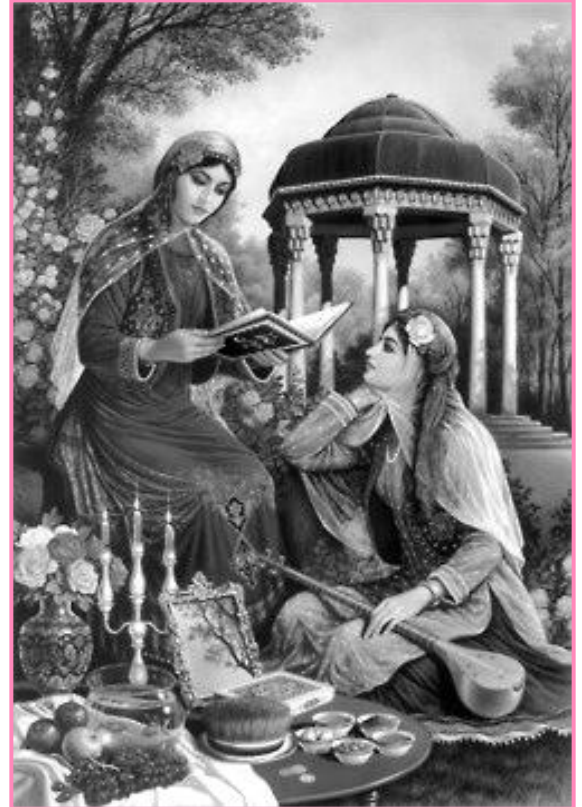
- Arzu ile Kamber hikâyesi Türkiye'nin dışında, Musul, Kerkük ve Balkanlarda bilinmektedir. Hem sözlü, hem de yazılı kaynaklarda anlatmaları vardır. Araştırmacıların büyük çoğunluğuna göre hikâyenin doğuş yeri olarak Kerkük gösterilmektedir.

HALK HİKÂYELERİ

- Bu hikâyenin diğerlerinden ayrılan en önemli özelliklerinden birisi manzum kısımların **mânî** şeklinde olmasıdır.
- Arzu ile Kamber hikâyesi **göçebe hayatın izlerini** taşıması bakımından son derece önemli bir hikâyedir. Kamber'in koyun çobanı olması, koyunların köy çeşmesinden sulanması, kızların su doldurmak için çeşmeye gelmeleri, dayısının atları, Arzu'nun gelin giderken ata bindirilmesi vb. unsurlar göçebe hayatın izleridir.
- Hikâyenin anlatmaları arasında farklılıklar olmakla birlikte Kamber denizden gelen bir sandıkta bulunur. Arzu ile Kamber hikâyesinde de erkek çocuğa karşı sıcak bir ilginin duyulduğunu görüyoruz.
- Çünkü Ağa'nın kızı olmasına karşılık oğulları yoktur. Bu sebepten sandığın içerisinde bulunan erkek çocuk sevilmekte ve evlat edinilmektedir. Bu hikâyede de işleri karıştıran cadı karısıdır. Nitekim hikâyenin sonunda Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin hikâyelerinde olduğu gibi Arzu ve Kamber kavuşmamaktadırlar. Mezarlarından çıkan güllerin kavuşma anında onları ayıran cadı çalı (diken) olarak yine kavuşmaya engel olmaktadır. Her halk hikâyesinde dua etkilidir.
- Ancak Arzu ile Kamber hikâyesinde bu çok daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Kamber'in bedduası sonucunda Arzu'nun gelin giderken bindiği bütün atların beli kırılmaktadır. Bunun dışında "Ya Rabbi Arzu'nun dizinde yatayım da ondan sonra canımı al!" diye dua etmesi üzerine dua kabul edilmekte ve Kamber ölmektedir.
- **Hikâyenin Özeti:** Ahmet adındaki bir çobanın erkek çocuğu olmaz. Günün birinde koyun otlatırken ırmağın üzerinde bir sandık görür. Sandığın içinden bir erkek çocuk çıkar. Çoban bebeği evine götürür ve adını Kamber koyar. Kamber, Ahmet'in kızı Arzu ile birlikte büyür, birlikte okula gönderilir. Ayrıca bunlar birbirlerini kardeş sanırlar. Yine bir gün okul yolunda yolların ayrıldığı bir yerde Arzu ve Kamber hangi yolun daha kısa olduğu konusunda bahse girerler.

Ve ikisi de seçtikleri yola giderler. Kamber yolu üzerinde rastladığı yaşlı bir kadından Arzu ile kardeş olmadığını öğrenir. Arzu dönüşte Kamber'in geldiği yoldan gelir ve o da yaşlı kadına rastlar ve Kamber'in kardeşi olmadığını öğrenir. Bundan sonra Arzu ile Kamber birbirlerini sevmeye başlarlar. Bunun üzerine babaları her ikisini de okuldan alır. Arzu evin işlerini yapmaya başlar, Kamber de koyun otlatmaya gider. Günün birinde çeşmeye su getirmeye giden Arzu, bileziklerini burada unutur. Kamber kuzuları sulamak için çeşmeye geldiğinde Arzu'nun bileziklerini bulur.

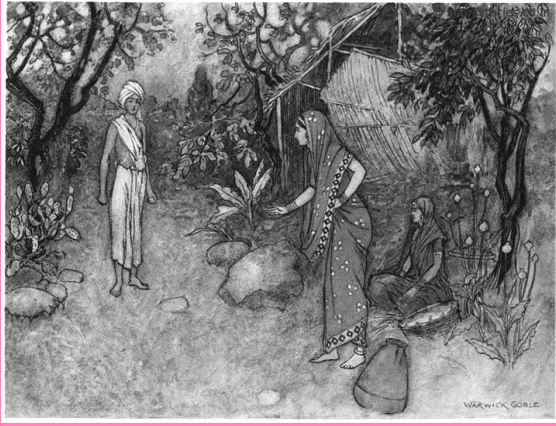
Arzu bileziğinin Kamber'de olduğunu öğrenince almak için elini Kamber'in koynuna sokar. Bu arada Kamber de Arzu'yu kucaklayıp öper. Bu durumu gören koca karı, bunları ayırmak için köyün ileri gelenlerini toplayarak onlara ziyafet verir. Bu ziyafet sırasında gelenlerden biri Arzu'nun annesinin sütü ile yemek yapıp, Kamber'e yedirilmesini söyler. Bu söylenenleri Arzu'nun küçük kardeşi duyar ve ablasına durumu anlatır. Arzu da Kamber'i uyarak yemeği yemesini engeller.

HALK HİKÂYELERİ

Kamber, Arzu'nun yanından ayrılıp bir şehre gider. Orada bir ağanın yanında çalışmaya başlar. Bu ağanın da bir oğlu vardır. Bir gün bu oğlan kırk arkadaşıyla gezerken yolları Arzu'nun günlük olarak su aldığı pınara düşer.

Koca karının yardımıyla Arzu'yu gören oğlan bayılır. Çünkü o Arzu'ya bir görüşte âşık olmuştur. Arkadaşları tarafından ayıltılan oğlan, babasını Arzu'ya dünür gönderir. Arzu'nun babası oğlana Arzu'yu verir. Daha sonra düğün için kırk gün geriye gün kesip memleketlerine dönerler. Kamber, ağanın oğlunun kendi sevgilisi ile nişanlandığını duyunca dayısı Araz Bey'in yanına gider. Dayısı, Kamber'e kırk atlı vererek Arzu'yu kurtarmasını söyler. Kendi atı olan Döldül'ü de Kamber'e verir.

Kamber atlılarla birlikte Arzu'nun köyüne varır. Atlıların geldiğini gören koca karı bir torba leblebi alıp çocuklarla mezarlığa gider. Koca karı gözüne biber atıp, yeni bir mezarın başında ağlamaya başlar. Kamber, kadına niçin ağladığını sorduğunda, o, Arzu'nun öldüğünü, bu sebepten ağladığını söyler. Acı haberi duyan Kamber bayılır. Kendine geldiğinde atına binip dağa çıkar.

Uzun zaman dağlarda dolaşan Kamber, Arzu ile vedalaşmak için mezarlığa varır. Fakat bir türlü mezarı bulamaz. Orada bir çiftçi ile karşılaşır. Çiftçiden Arzu'nun ölmediğini ve şu anda ağanın oğlu ile düğününün yapıldığını öğrenir. Kamber hemen düğün evine varır. Orada onu tanımazlıktan gelirler.

Bunun üzerine Kamber beddua eder. Düğünden sonra gelini götürmeye gelenler Arzu için at ararlar. Ancak Kamber'in bedduası üzerine Arzu'nun bindiği bütün atların beli kırılır. Sadece Kamber'in atı sağlam kalır. O da Kamber'den başkasını yanına yaklaştırmaz. Atın başını çekeceğine dair söz alan Kamber, atı alarak gelinin yanına gelir. Arzu Kamber'in atına bindirilir.

Yolda Arzu atı mahmuzlayınca at Kamber'in ayaklarına basar. Kamber'in çizmeleri kanla dolar. Arzu, Kamber'e kanını silmek için bir mendil verir. Kamber bir fırsatını bulup Arzu'yu öptükten sonra oradan uzaklaşır. Arzu, ağanın evine gelin gider ancak Kamber'in bedduası sonucunda damat ölür.

Şehirde yas ilân edilir. Kamber diyar diyar gezdikten sonra günün birinde Arzu'nun bulunduğu şehre varır ve dua eder: "Yarabbi Arzu'nun dizi üzerinde biraz yatayım da canımı sonra al." der. Kamber, Arzu'nun yanına gelir. Çok yorgun olduğunu söyleyerek Arzu'nun dizine yatar.

Gün ağarırken de kaldırmasını Arzu'dan ister. Arzu, Kamber'i uyandırmaya kıyamaz. Sabaha kadar bekleyen Arzu geç de olsa onun öldüğünü anlar. Kamber'in acısına dayanamayan Arzu, Allah'a yalvararak kendisinin de canını almasını ister ve orada ölür. Koca karı, oğlanın babasıyla beraber Arzu'yu aramaya çıkar. Karı, bunları ararken bir gül ağacının dibinde Arzu ile Kamber'in birbirlerine sarılı durumda ölümlerini bulur. Adam karıya bu hâli sorar.

Koca-karı da bunların birbirlerini sevdiklerini ancak kendisinin bunları ayırdığını söyler. Adam bu sözleri duyunca koca karıyı orada öldürür. Kılıcın ucunda damlayan bir damla kan iki âşığın arasına düşer. Adam bir mezar yaptırıp onları mezara gömdürür. Her yıl ikisinin mezarında birer gül biter.

Güller açıp da birbirine kavuşacakları sırada koca karının bir damla kanı karaçalı olup onların arasına da çıkar. Böylece bunların kavuşmalarına engel olur.

HURŞİT İLE MAHİMİHRİ HİKÂYESİ

- Hikâye, Türkiye'nin ve Balkanlar'ın dışındaki Türk devletlerinde bilinmemektedir. Hikâye hem yazılı kaynaklarda vardır hem de halk arasında sözlü olarak yaşamaktadır.
- Hurşit ile Mahimihri hikâyesi de göçebe hayatın izleri üzerine kurulmuş alegorik bir hikâyedir.
- Hikâyede, yaylaya göçülmesi, göç sırasında Mahimihri'nin ocaklık taşı altına mektup bırakması, av sırasında bırakılan şahinin Mahimihri'nin çadırına girmesi, vb. bu hususlardan bazılarıdır. Yedi erkek kardeşin tek kız kardeşi olan Mahimihri'nin resmini Hurşit'e gösteren dervişler, onun bayılmasına sebep olurlar, ancak ayıldıktan sonra onu teselli etme işi de dervişlere düşmektedir.
- Ava giden Hurşit şahini bıraktığında onun bir çadırdan içeriye girdiğini görür ki bu çadır Mahimihri'nindir. Şahinini takip eden Hurşit kızı görünce bayılır. Ayıldığında ise iki sevgili karşılıklı olarak şiir söylerler. Her ne kadar badenin verilisi sırasında üç badeden söz edilmiyorsa da bu tek bade üç badenin de işlevlerini yerine getirmektedir.
- **Hikâyenin Özeti:** Padişahın bir oğlu olur, adını Hurşit koyar. Hurşit, dört yaşma gelince okula gönderilir ve on yaşında bütün ilimleri öğrenip okulu tamamlar. Ardından savaş aletlerini kullanmayı öğrenir. Hurşit evlilik çağına gelince babası onu evlendirmek ister. Fakat oğlan kendi yakışıklılığına denk bir kızın olmadığını düşünerek bu teklife karşı çıkar. Uçma'an şehrinin beyinin Mahimihri adında çok güzel bir kızı vardır.

Bey, kızına layık erkek olmadığını düşünerek kızını kimseyle evlendirmek istemez. Mutsuz bir şekilde dolaşan Hurşit rüyasında Murat Tepesi adında bir yere varır. Orada kırklarla karşılaşır. Kırklar ona Mahimihri'nin tasvirini gösterir. Kızın tasvirini gören Hurşit'in aklı başından gider, bayılır. Kırklar kızın aşkına ona bir kadeh abıhayat verirler ve: "Ağlama oğul biz bunu sana münasip gördük. Bu senin nasibindir, yedi ay tamam olunca ona kavuşacaksınız. Ancak bizi gördüğünü kimseye söyleme." diyerek ortadan kaybolurlar. Hurşit uyandığında yanında hiç kimseyi göremez.

O, günden güne Mahimihri'nin aşkıyla yanıp tutuşur. Kırkların tenbihinden dolayı da aşkını kimseye söyleyemez. Hurşit, aşkından dolayı gece gündüz ağlar, sararıp solar. Bunun derdini kimse bilemez. Bir gün Hurşit, Hıde kenarındaki sarayında gökyüzünü seyrederken turnaların geçtiğini görünce hemen sazını eline alıp turnalara Mahimihri'nin yerini sorar.

Altı ay dolar, Hurşit'in Mahimihri'ye kavuşmasına bir ay kalır. Hurşit'in sararıp solduğu babasına iletilir. Baba, hekimleri, ulemayı toplayıp oğlunun derdine çare arar. Ancak kimse Hurşit'in derdini anlamaz. Şehrin içinde yedi sarhoş vardır. Bunlar padişaha gelip Hurşit'in derdine çare bulabileceklerini söylerler. Hurşit'i saraydan alarak bir has bahçeye giderler. Meclis kurulunca Hurşit sazı eline alıp olanları bir bir anlatır. Kâtibin yazdıklarından Hurşit'in aya âşık olduğunu sanırlar. Hurşit'ten tevbe istiğfar etmesini isterler. Hurşit söylenenleri duyunca babasının huzurunda da aynı şeyleri anlatır.

Bu arada kırkların vaat ettiği gün tamam olur. Hurşit, kırkların kızı gösterdiği yere gider. Sabah namazını kıldıktan sonra etrafı gezmeye başlar. Geylâni Yaylası'nda Kurulu olan çadırları görür. Hurşit avı yakalamak için elindeki şahini salar. Şahin avın peşinden bu çadırlara doğru gider. Obanın erkekleri Kara Han ile savaşıma giderler. Obada sadece kadınlar kalır. Bu durumdan haberi olmayan Hurşit şahini bulmak için obaya varır.

HALK HİKÂYELERİ

Mahimihri'yi orada görünce aklı başından gider ve düşüp bayılır. Hemen bir hoca çağırılır. Hoca, bu delikanlının ilacının Mahimihri olduğunu ve ancak oğlana sarılırsa kendine geleceğini söyler.

Hemen bir çadır kurulur. Mahimihri Hurşit'e sarılınca Hurşit kendine gelir. Sazını eline alıp derdini anlatmaya başlar. Hurşit söyledikçe Mahimihri de karşılık verir. Hurşit ile Mahimihri birbirlerine söz verdikten sonra ayrılırlar. Hurşit babasına gelip olanları anlatır ve kıza dünür gitmesini ister. Padişah kızın kardeşlerine dünür gider. Kardeşler de kırk gün süre isterler. Otuz gün dolunca yedi kardeş Mahimihri'yi alarak oradan uzaklaşırlar. Hurşit, Mahimihri'ye bir haberci gönderir. Haberci Mahimihri'nin gittiğini Hurşit'e bildirir.

Haberi duyan Hurşit'in aklı başından gider, o da oradan uzaklaşır. Bir çeşme başına varan Hurşit; "Acaba benim Mah'im buralarda gezdi mi, ocak taşma elini sürdü mü?" diyerek ocak taşını kaldırıncı Mahimihri'nin mektubunu bulur. Mektuptan sevgilisinin Yüzbaşı Han ile evlendirileceğini öğrenir. Yola çıkan Hurşit bir yaylaya varır. Yaylada bir çobana rastlar.

Çobandan Mahimihri'nin nereye gittiğini öğrenir ve günlerce süren yolculuktan sonra Uçma'an şehrine varır. Şehirde su dolduran bir yaşlı kadına rastlar. Kadın, Hurşit'i evine götürüp karnını doyurur. Sonra Hurşit'i Hasbahçe denilen yere gönderir. Oraya varınca aşiretin beyinin kızı Boz Kula'yı görür. Boz Kula'ya Mahimihri'ye âşık olduğunu söyler. Burada bulunan Hasret Hatun, Hurşit'e yardım eder. Hatun, Kara Han'ın emrinde olan üç oğluna haber salar. Bunlara Hurşit'in Mahimihri'ye kavuşmasını sağlama-larını ister. Üçkardeş Hurşit'i alarak Kara Han'ın huzuruna çıkarırlar. Onun amcalarının oğlu olduğunu söylerler. Kara Han, Hurşit'i hazinedarın yanına yardımcı olarak verir.

Hurşit oradan ayrılıp kahveye gider. Orada kahvecinin verdiği sazla çalıp söyler. Hurşit'in sesini duyan kahveci, hemen Kara Han'a haber verir. Kara Han Hurşit'i huzura çağırır.

Hurşit, Han'ın huzurunda Mahimihri'ye olan aşkını saziyle dile getirir. Sonra tekrar kahvehaneye gelip oturur. Kara Han Meclisi kurar. Kadehçibaşı şerbetlere rakı kattığı için herkes sarhoş olur. Bu arada Hasret Hatun, Mahimihri'yi Hurşit'in yanına getirir. Hurşit Mahimihri ile birlikte yola çıkar.

Yolda düşmanla karşılaşırlar ve düşmanı helak ederler, daha sonra da bir hana gelirler. Burada haramiler tarafından yakalanırlar. Haramiler Hurşit'i öldürmesi için bir arabı görevlendirirler. Bu Arap Hurşit'in babasının arabıdır. Hurşit, araba kendini tanıtır. Arap, Hurşit'i öldürmekten vazgeçer. Arap'la Hurşit birlikte bütün haramileri tek tek öldürürler. Mahimihri'yi mağaradan çıkarıp memleketlerine doğru yola çıkarlar.

Hurşit babasının huzuruna gelir. Sonra Hurşit ile Mahimihri'nin düğünleri yapılır ve âşıklar muratlarına ererler.

LATİFŞAH HİKÂYESİ

- Hikâye, Türkiye ve Azerbaycan'ın dışındaki Türk devlet ve topluluklarında bilinmemektedir.
- Hikâyenin sözlü kaynaklarda çok sayıda anlatması tespit edilmiştir. Öğrenci tezlerinin dışında Latif Şah Hikâyesi pek çok kaynakta bulunmaktadır.
- Hikâyede masal unsurları çoğunlukta olup masal kaynaklı bir halk hikâyesidir. Hikâyenin bilimsel derlemesini Ensar Aslan yapmıştır.

- **Hikâyenin Özeti:** Yemen şehrinde Gamsız Şah adında hiç derdi kederi olmayan bir padişah vardır. Gamsız Şah, günün birinde berberine tıraş olurken levhanın üzerindeki tüylerin döküldüğünü görür ve bu duruma çok kızar. Evine düşünceli gelen Gamsız Şah kıyafet değiştirerek vezirini de yanma alır ve gurbete çıkar. Yolda abdest alıp namaz kılan padişah ile vezirin yanma aksakallı bir ihtiyar gelir. Bunların derdini bilen pir, onlara yemeleri için bir elma verir. Elma yenildikten sonra doğacak çocuğa kendisinin ad koyacağını bildirir ve kaybolur.

Aradan zaman geçer, padişah ile vezirin birer çocukları olur. Ancak dervişin tavsiyesine uyulduğu için çocuklara ad konmaz. Çevrenin baskısına dayanamayan padişah çocuğa ad koymak isterken, elma veren ihtiyar gelir. Çocuğa Lâtif Şah adını koyar. Bir müddet sonra sünnet olan Lâtif Şah okula gitmeye başlar. On yedi-on sekiz yaşlarına gelen Lâtif Şah, yiğit bir delikanlı olur ve ok atmaya merak sarar. Yine bir gün avcılık yaparken dağdaki ışığı takip eden Lâtif Şah, haramilerle karşılaşır. Onlarla savaşı Lâtif Şah, savaşı kazanır, kendisi de haramilik yapmaya başlar. Şikâyet üzerine ise haramiliği gümrükçülüğe tevîl eder. Böylece Lâtif Şah adı kısa sürede her yerde duyulur. Bunlar arasında Hindistan Şahının kızı Mehriban Sultan da vardır. Lâtif Şah adını duyan ve ona âşık olan kız onu görmek istemesine rağmen bir türlü göremez. Uydurma bir rüya ile Yemen şehrindeki Elvan Dağı'nı ziyaret etmesi gerektiğini anlatan kız, cariyeleri yardımıyla babasından izin alarak seksen deve Hindistan kumaşı ve çok sayıda askerle Yemen'e doğru yola çıkar.

Üç ay sonra Yemen'e gelen kervan, sınırda gümrükçü (Lâtif Şah) ile karşılaşır. Tahtirevan üzerindeki kızı gören Lâtif Şah bayılır. Kız da ona bir mektup bırakarak oradan ayrılır. Durumdan haber-dar olan Gamsız Şah, bütün hekimleri sarayına çağırır, fakat oğlunun derdine kimse çare bulamaz. Bunun üzerine Şah, lalasını yanma çağırarak yedi gün içinde derdine derman bulmasını ister. Aksi takdirde kendisini öldüreceğini de belirtir.

Çünkü olay zamanında lalanın oğlu Ahmet, Lâtif Şah'ın yanında bulunmuştur. Babasının derdini anlayan Ahmet, mektubu gösterir, bunun üzerine Lâtif Şah m kara sevdaya tutulduğu anlaşılır ve bir saz alan lala, çalıp söylemeye başlar. Sazın sesini duyan Lâtif Şah ayılır. Oğlunun derdini anlayan şah, bütün hükümlüleri serbest biktırır, açları yedirir, çıplakları giydirebilir. Bir müddet sonra sevgilisinin yanma gideceğini bildiren Lâtif Şah, hazırlık görür.

Seksen deve yükü kumaş ve lalasıyla birlikte Hindistan'a varan kervan, şehrin kenarında konaklar. Kervanı bırakan Lâtif Şah ile Koca Lala, Hindistan Padişahı'nın huzuruna çıkar ve ona çok kıymetli ve güzel bir hediye takdim ederler. Hediye'nin güzelliği karşısında şaşkına dönen Hindistan Padişahı, bezirgâna şehrin en güzel yerinde bir dükkân verir. Kumaşları ucuz satan Koca Lala'nın karşısında hiç kimse dayanamaz. Mehriban Sultan, kırk cariyesinden Topal Ağca yı, isteği üzerine Koca Lala'dan elbiselik alması için dükkâna gönderir. Lâtif Şah'ın güzelliği karşısında şaşırان kız, bir görüşte ona âşık olur.

Eşyalarla birlikte Topal Ağca ve Lâtif Şah, Mehriban Sultan'ın yanına gelirler. İki âşık birbirlerini görünce sarmaş dolaş olurlar. Kırk cariyenin adını sazla söyleyerek Hak âşığı olduğunu kabul ettiren Lâtif Şah, sevgilisinin yanından ayrılarak Koca Lala'nın yanma gelir. Olanları lalaya anlatan Lâtif Şah'ın konuşmalarını dinleyen Kel Mehmet, olanları Hindistan Padişahına nakletmek için giderken Koca Lalaya yakalanır. İki avuç altın karşılığında şikâyetten vazgeçer.

Öte yandan Fes Padişahı da Mehriban Sultan'a âşıktır. İsfendiyar adlı komutanına Hindistan'ı kuşatmasını ve Mehriban Sultan'ı getirmesini emreden Fes Padişahı, bu işi yapabilirse güzelliği, şöhreti dünyayı tutmuş olan kız kardeşi Esmer Sultan'ı ona verecektir. Olanlar karşısında çaresiz kalan Hint Padişahı, kızım Fes Padişahına vermeye razı olur. Diğer taraftan da: "Kim Fes Padişahım yenerse ona istediği her şeyi vereceğim." diye ilân verdirtir. Haberi duyan Lâtif Şah, İsfendiyar'ın üzerine yürür.

Bütün Hindistan halkı önünde yapılan savaşı Lâtif Şah kazanır. İsfendiyar'ın ölümü üzerine Fes ordusu dağılarak memleketine döner. Bütün bu olanlardan sonra Hindistan Padişahı sözünü tutar ve Mehriban Hanımı Lâtif Şah'a verir. İki sevgilinin kırk gün kırk gece düğünleri sürerken Lâtif Şah, deniz kenarındaki bir ağaçta asılı duran cezalı kayığı indirerek denize açılır. Fakat kayığın cezası bitmediği için fırtına çıkar ve kayık parçalanır.

Lâtif Şah, olanları bir kâğıda yazarak kuğu ile Mehriban Sultan'a gönderir. Mektubu okuyan kız, Koca Lala ve padişaha haberi iletir.

Padişahın emriyle Lâtif Şah aranmaya başlar. Fakat onu hiç kimse bulamaz. Çünkü onu deniz yoluyla giden Fes askerleri bulmuştur. Ordusunu yenen, komutanını öldüren Lâtif Şah'ı, karşısında gören Fes Padişahı hemen darağacının kurulmasını emreder. Ancak delikanlının güzelliğini gören Esmer Sultan, onu ölümden kurtarır.

Fes Padişahı'ndan gizlice kaçan gençler, yolda bir çayırıktaki dinlenip Hindistan'a doğru yola çıkarlar. Durumu öğrenen Fes Padişahı gençlerin arkasından bir ordu gönderirse de başarılı olamaz.

Bu arada Koca Lala'nın gözleri kör olmuştur. Tesadüfen Lâtif Şah'la karşılaşan Koca Lala, Mehriban Sultan'dan haberler verir. Allah'ın hikmetiyle de gözleri görmeye başlar. Vakit kaybetmeden Mehriban Sultan'ın yanına giden Lâtif Şah, sevgilisinin zehir içmesine engel olur.

Sevgilisinin gelmediğini gören Esmer Sultan da ona bir mektup yazar. Olanları Mehriban Sutan'a anlatan Lâtif Şah, bu konuda da Hint Padişahı'ndan yardım görür. Kırk gün kırk gece düğünden sonra Lâtif Şah'la Mehriban ve Esmer Sultan evlenirler.

Bir müddet sonra da hanımlarıyla Yemen'e dönen Lâtif Şah, annesi ve babasına kavuşur. Ömürlerinin sonuna kadar Yemen'de mutlu bir hayat sürerler.

SALMAN BEY VE TURNATEL HANIM HİKÂYESİ

- Hikâye, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinde yaygın olarak anlatılmaktadır.
- Salman Bey ile Turnatel Hanım hikâyesinin anlatıcısı olarak da **Çıldırli Âşık Şenlik** bilinmektedir.
- **Hikâyenin Özeti:** Çin-Maçin ülkesinin Payitaht şehrinde bir padişah yaşamaktadır. Onun on dört - on beş yaşlarında Salman Bey adında bir oğlu vardır. Günün birinde Salman Bey'e dervişler, üç bade içirirler. Bunlardan biri de Hatem Şah'ın kızı Turnatel Hanım içindir. Dervişler aynı badeyi Turnatel Hanım'a da içirmişlerdir. Bunun üzerine Turnatel Hanım sararıp solmaya başlar. Babasının çağıracağı hekimler, onun derdine derman bulamazlar. Nihayet Turnatel Hanım, başından geçenleri babasına anlatır. Eyyam Münecim de kızın anlattıklarını doğrulayınca Turnatel Hanım, yola çıktığı anda Salman Bey de durumu babasına anlatmış ve gurbete çıkmıştır.
- Uğradığı yeri Turnatel Hanım'ın memleketi zanneder. Salman Bey, orada Gevher Hanıma âşık olur. Oysa Gevher Hanım nişanlıdır. Ancak iki âşık yine de gizli gizli buluşurlar. Bu şekilde uzun süre kalamayacağını anlayan Salman Bey, Gevher Hanım'ı kaçıır. Kaçan iki âşık Payitaht şehrinde dinlenirken arkadan Celal Vezir'in ordusu yetişir. İki âşık ile ordu arasında yapılan savaşı, Salman Bey kaybeder ve Gevher Hanım esir düşer. Duruma çok üzülen Salman Bey, Gevher Hanımın ardından Payitaht şehrine gelir ve orada Hak âşığı olduğunu ispat eder.

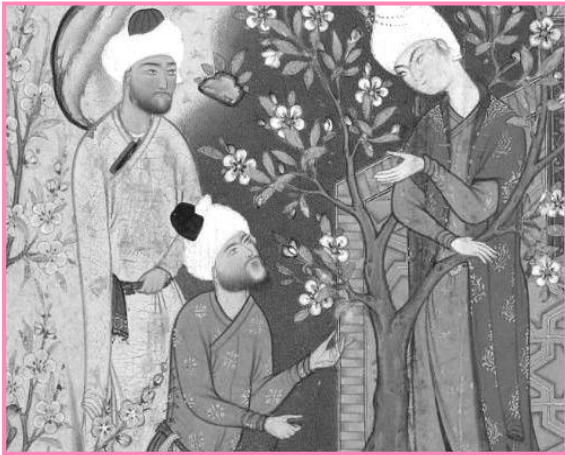
Bunun üzerine Gevher Hanım ile Salman Bey'e kırk gün, kırk gece düğün yapılır. Bir alay askerle de Payitaht şehrine gönderilir. Günler böyle geçip giderken Salman Bey'in kayın babasının veziri Celal Vezir, Salman Bey i öldürtmeye karar verir. Bu karar üzerine de Gaddar Üzengi, Salman Bey'i öldürmek için Payitaht şehrine doğru yola çıkar.

Salman Bey'in çadırı etrafına pusu kuran Gaddar Üzengi, Salman Beyin yerine Gevher Hanım'ı yaralar. Bir müddet sonra da Gevher Hanım ölür. Duruma çok üzülen Salman Bey, yanık yanık türküler söylerken Gevher Hanımın annesi Senem Hanım da Payitaht şehrine gelir.

Kızının ölüm haberi onu çok üzer. Bu arada Salman Beyle bade içen Turnatel Hanım da, sevgilisini aramak için yollara düşmüş ve Payitaht şehri yakınlarına gelmiştir. Dağda rastladığı bir çobandan Salman Beyin başından geçenleri öğrenen Turnatel Hanım, Gevher Hanımın öldüğünde üzerinde olan elbiselerini giyerek mezarının başında beklemeye başlar.

Mezar başında dua eden ve Kuran okuyan Salman Bey, bu güzelin Tumatel olduğunu anlayınca acısına rağmen çok sevinir. Sevgilisini ailesiyle tanıştıran Salman Bey ile Tumatel Hanım için kırk gün, kırk gece düğün yapılır. Onlar murada ererler. Tumatel Hanım'la gelen Eyyam Müneccim de Hatem şehrine yolcu edilir.

SEVDAKÂR ŞAH İLE GÜLENÂZ SULTAN

- Hikâye Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaygın olarak anlatılmaktadır.
- Sevdakâr Şah ile Gülenâz Sultan Hikâyesi'nin anlatıcısı olarak da **Çıldırılı Âşık Şenlik** bilinmektedir.

Hikâyenin Özeti

Şahoğlu Şah Abbas'ın Deli Becan adında bir pehlivanı vardır. Bu pehlivanın sırtını hiç kimse yere getirememiştir. Abbas, çocuksuzluk derdi çekerken Mısır kralı ordusuyla İsfahan'a baskın yapmak ister. Haberi alan Şah Abbas, ordusunun başında sefere çıkar. Bir müddet gittikten sonra tekrar İsfahan'a dönen Şah Abbas, cariyesi **Gülenâz** ile gizlice evlenir. Bu evlilikten hamile kalan Gülenâz'ın durumu çok geçmeden Abbas'ın hanımı **Perçem Sultan**'a bildirilir. Bunun üzerine bir cadı karıdan Gülenâz'ı öldürmesi istenir.

Gülenâz'ın yanma gelen cadı, doğan çocuğu ve hatem yüzüğünü alarak Kandeher'a doğru yola çıkar. Orada birkaç gün yaşayabilen cadı, çocuk ve yüzük hakkında bildiklerini açıklayıp ölür. Çocuk, üç yaşına geldiği zaman adı Kandeher Padişahı tarafından Sevdakâr Şah olarak konur. Öğrenimini tamamlayan Sevdakâr Şah, bir gün çocuklarla "âşık" oynarken: "Gidip ihtiyar babasına yardım etmez." denilmesi üzerine üvey babasına yardım etmeye başlar. Beğman adındaki üvey babanın bahçesi de, Kandeher Şahının kızının sarayına yakındır. Şah'ın kızı Gülenâz Hanım, bahçesinde gezerken Sevdakâr Şah'ı görür ve ona bir görüşte âşık olur. Fakat kızın bir bahçıvan çırağına âşık olması ailesi tarafından hoş karşılanmaz. Gülenâz'ın isteği üzerine sütninesi birkaç defa Sevdakâr'ın olduğu bahçeye gelir. Ancak Sevdakâr saraya gelmez.

Bu defa Gülenâz Sultan'ın kendisi bahçeye gelir. Kızın güzelliği karşısında neye uğradığını şaşırarak Sevdakâr orada düşüp bayılır. Ayıldıktan sonra sütninenin refakatinde saraya gelen Sevdakâr Şah ile Gülenâz Sultan, muratlarına ererler. Aynı günlerde Kandeher padişahının veziri ölür, yerine de Beğman vezir olur. Beğman, saray çevresi tarafından kısılanılmaktadır. Bu yüzden ona çeşitli hileler yapılır. Bunlardan birisi de padişahın hazinesinin soyulmasıdır. Bu olay üzerine Beğman ve bütün yakınları zindana atılır. Fakat sadece Sevdakâr, daha önce aldığı bir ferman yardımıyla hem ölümden kurtulur, hem de başvezir olur.

Başvezirin isteğiyle de Beğman ve akrabaları serbest bırakılır. Beğman'ın anlatmasıyla da Sevdakâr'ın asıl kimliği ortaya çıkar. Sevdakâr, babası Şahoğlu Şah Abbas'ın yanına gitmek üzere İsfahan'a yolcu edilir. Ayrılmadan önce Gülenaz'ın yanına gelen Sevdakâr ondan bir yüzük alır. Babasının sarayına gelen Sevdakâr, kimliğini Şahoğlu Şah Abbas'a anlatır. Bunun üzerine **Gülenaz**'la Sevdakâr'ın kırk gün, kırk gece süren düğünleri yapılır. Sevdakâr, padişah olduktan sonra veziriyle birlikte Kandehar'a gider. Gülenaz'ın, Tahran Şahına verildiğini duyunca da çok üzülür. Sevdakâr, yanında Allahverdi ve **Deli Becan** birlikte Tahrana doğru yola çıkar. Yolda haramîbaşını öldüren üç arkadaş, bir gün Tahrana varırlar. Bu arada istediği kişiyle evlenemeyen Gülenaz da yataklara düşmüş ve derdine kimse çare bulamamıştır. Derviş kıyafetinde saraya çıkan vezir, hanımının derdine çare bulabileceğini söyler. Gülenaz'a kendini tanıtan vezir, nasıl kaçacaklarını ona açıklar. Ertesi gün Sevdakâr'la birlikte saraya çıkan vezir, iki sevgiliyi kavuşturur. İki hasret, sohbet anında iken Tahran Padişahının kız kardeşi Zöhre Sultan, içeri girer, fakat Sevdakâr'ın yalvarması üzerine **Zöhre Sultan**, susmayı tercih eder. Bir gece Gülenaz'ı kaçıran üç arkadaşın ardından Tahran Şahı, asker çıkartır. Fakat Becan'ın kahramanlığı karşısında İran ordusu dağılır. Birkaç gün sonra İsfahan'a gelen Sevdakâr ile Gülenaz Sultana kırk gün, kırk gece düğün yapılır. Gülenaz'ın cariyelerinden biri de Sevdakâr'a gönlünü kaptırdığı için Gülenaz'ı yok etmek ister.

Yahudi Bezirgân'la anlaşılan cariyeye, hile ile Gülenaz'ı sandığa kapatır ve Tahran'a gönderir. Bu arada Zöhre Sultan da Tahran-İsfahan arasında haramiliğe başlamıştır. İsfahan'dan gelen Yahudi Bezirgân'ı da soyan Zöhre Sultan, bir sandığın içinde Gülenaz'ı bulur. Gülenaz ile Zöhre, başlarından geçenleri birbirlerine anlatırlar. Bu arada Sevdakâr ile arkadaşları da bezirgânın ardından gelmektedirler. Onlar da Arap kıyafetindeki Zöhre'ye yakalanırlar. Zöhre Sultan, Sevdakâr ile Gülenaz Hanımı birbirine kavuşturur. Kendisi de elbisesini değiştirerek kimliğini açıklar.

Daha sonra hep birlikte İsfahan'a gelirler. Yeniden kırk gün kırk gece düğün yapılır ve hasretler murada ererler.

ADİLŞAH HİKÂYESİ

Hikâye, sadece Türkiye'de bilinmekte olup üzerinde herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır.

Horasan Hükümdarı Turan Şah, adaletli ve vefalı birisi olmasına rağmen çocuksuzluk yüzünden dert çekmektedir. Daha fazla çocuksuzluğa dayanamayan Turan Şah'ın duası Allah tarafından kabul edilir ve pirin verdiği elmanın da yardımıyla şahın bir oğlu olur. Çocuğa ad verilmesi sırasında herkes değişik adları teklif eder, ancak şah hiçbirisi kabul etmez. Şah, yanındakilerle tartışma hâlindeyken yanlarına bir pir gelerek çocuğun adını Âdil Şah koyar. Öğrenimini tamamlayan **Âdil Şah**, günün birinde arkadaşlarıyla ava çıkar. Av sırasında yüce bir dağın başında uyuyakalan Âdil Şah, rüyasında yeşil cübbeli kırk pir görür.

Onlardan sırasıyla; Allah, pirlar ve Kandehar şahının kızı Şemsinûr Sultan aşkına bade içer.

Bu olay aynı anda Şemsinûr'un da rüyasına girer. Âdil Şah ve **Şemsinûr** aşk ateşiyle yanıp tutuşurlarken onların derdine dermanlar aranır, fakat hiç kimse onların derdine derman bulamaz. Âdil Şah saziyla durumu babasına anlatınca, babası onun Kandehar'a gitmesine izin verir. Yolda Gamoğlu denilen birisine yakalanan Âdil Şah, onu öldürünce Abuzer adındaki beyin saldırısına uğrar. Abuzer'in elçisine durumu anlatan Âdil Şah, bir süre sonra yoluna devam eder.

Günlerce süren yolculuktan sonra Kandehar'a gelen Âdil Şah ve arkadaşları, kahveye giderler. Âdil Şah'ın söylediği türküler üzerine kahveci, Şemsinûr'a Âdil Şah'ın geldiğini haber verir. Bir süre sonra Şemsinûr'un babasının imtihanını kazanan Âdil Şah, Şemsinûr'la kırk gün kırk gece düğün yaparak evlenir. Böylece de iki âşık muratlarına ererler.

VARKA İLE GÜLŞAH HİKÂYESİ

Hikâye, Anadolu sahasında bilinmekte olup masal kaynaklıdır.

Çin'de yaşayan iki kardeşin çocukları olmadığı için acı çekmektedirler. Bunların derdini anlayan bir derviş, koynundan çıkardığı elmayı kardeşler arasında paylaştırır ve hanımlarıyla birlikte yemelerini söyler. Dervişten ayrılan iki kardeş evlerine dönerler ve onun isteklerini yerine getirirler. Daha sonra da aralarında anlaşarak çocuklarının kız ve erkek olmaları hâlinde birbirleriyle evlenmelerine karar verirler.

Zamanı gelince biri kız, diğeri erkek iki çocuk dünyaya gelir. Gülşah ve Varka adları verilen bu iki çocuk, birbirlerine kardeş bilmekte ve öğrenimlerini bir arada sürdürmektedirler. Ancak sütninelerinin; "Siz kardeş değilsiniz." demesi üzerine birbirlerine ilgi duymaya başlarlar. Bu arada Varka'nın babası ölür, ardından da serseri takımı Varka'nın başına toplanarak, kısa zamanda bütün mal varlığını bitirirler. Bu esnada lalası Çelebi ile gül bahçesini gezen Varka orada amcasının kızı Gülşah'la karşılaşır. Gülşah, Varka'ya doğru yola gelmesini, aksi takdirde babasının evliliğe razı olmayacağını söyler.

Bunun üzerine serseri takımından ayrılan Varka çok geçmeden de Gülşah'la evlenmek ister. Bu arada maddî durumunu da düzeltten Varka, Gülşah'ı annesinden istetir. Ancak annesinin zamanında gelmesi üzerine Varka sahralara düşer. Yolu üzerinde bir pirle karşılaşan Varka, ondan çeşitli hünerler öğrenir. Diğer taraftan Gülşah da Varka'yı merak etmektedir. Sütninesini Varka'ya göndereceği sırada Varka, hediyelerle sevgilisinin yanına gelir. Bu arada sık sık pirin yanma giden Varka, güreş imtihanında ona yenilince pir onun sırtını üç kez sıvazlar. Böylece Varkanın sırtı yere gelmeyecektir. Pirden güç ve hüner alan Varka, Gülşah'ı istemek için amcasının huzuruna çıkar. Amcası da kızın verebileceğini ancak çeyiz olarak, bir deve yükü cevahir, bir deve yükü zerzab, bir deve yükü de altın ister.

Bu kadar varlığı olmayan Varka ve annesi kızın babasından kırk gün izin isterler. Varka'nın dedesi (annesinin babası) Kûh-ı Billûr Padişahıdır ve ölünce onun yerine dayısı padişah olmuştur. Vara'nın annesi bir mektup yazarak Kûh-ı Billûr'a gönderir. Lala, yoldayken Gülşah, istenilen çeyiz miktarını duyunca çok üzülür. Lala, kırk gün içinde dönmediği için Varka, ikinci bir defa kırk gün izin alarak Kûh-ı Billûr'a gider. Yolculuğunun on birinci günü Kûh-ı Billûr'a varan Varka, kale çevresinde devam eden bir cenge tesadüf eder. Kementle kale içerisine alman Varka, padişahın huzuruna çıkar. Sabah olunca da padişahın habersiz düşmana saldıran Varka, onları perişan eder ve sonunda savaşı kazanır. Ancak düşman, hile ile onu bir çukura düşürüp krallarının huzuruna çıkarırlar.

Ardından da Varka öldürülmesi için cellâtlara teslim edilir. Bir dağ başına giden cellât ile Varka, çok geçmeden birbirleriyle tanışır. Çünkü cellât Varka'nın lalasıdır. İki hasret birbirlerine başlarından geçeni hikâye ederler. Düşman askerlerini sarhoş eden iki arkadaş, bir süre sonra düşmanı da mağlup ederek Kûh-ı Billûr Padişahı'nın huzuruna çıkarlar. Başlarından geçeni anlatıp çeyizi de alan iki arkadaş çok geçmeden de yol hazırlığına başlarlar.

HALK HİKÂYELERİ

Ancak bu arada Gülşah, sararıp solmaktadır. Çünkü kızın ününü duyan Bağdat Padişahı, Gülşah'ı babasından istemiş, o da vermiştir. Memleketine gelen Varka, sevgilisinin öldüğü yolundaki haber ve yalancıkdan yapılan türbe ile karşılaşınca şaşırır. Fakat çok geçmeden gerçek ortaya çıkar ve Varka, Bağdat'a doğru yola koyulur. Yolda haramileri yenen Varka'yı Bağdat Padişahı görerek kimliğini bilmeden sarayına alır. Nişan yüzüğü sayesinde birbirlerinden haberdar olan Varka ile Gülşah, buluşup söyleşirler. Ancak günün birinde padişah bunları kendi aralarında konuşurken dinler, sonra da durumu öğrenir ve iki âşığı kavuşturarak memleketlerine gönderir. Yolda iki rekât namaz kılan Varka, Allah'a dua ettikten sonra ruhunu teslim eder, olanlara daha fazla dayanamayan Gülşah da kendisini hançerle öldürür.

DERDİYOK VE ZÜLFİSİYAH HİKÂYESİ

- Derdiyok ile Zülfisiyah hikâyesi sadece Türkiye'de bilinen bir halk hikâyesidir.
- Hikâyenin konusu geniş bir coğrafyaya yayılmış olup, Batı da Keşan, doğuda Buhara ya kadar uzanmaktadır. Derdiyok ve Zülfisiyah gibi adlar pek bilinmemesine rağmen günümüzde Recep ve Abdurrahman adları daha çok bilinen adlardır.

Hikâyenin Özeti

Acem diyarında Horasan şehrinde İsmail Şah adında bir padişah vardır. Bu padişahın da Mahmut ve Muhammed adında iki bezirgânı bulunmaktadır. Bir gün İsmail Şah, Yemen Padişahına savaş açmak ister. Ancak savaş için hazineye yeterli para yoktur. Bunun üzerine padişah bezirgânlarından ödünç para ister.

Bezirgânlardan para alamayan padişah, onların öldürülmesini ve bütün mallarına el konulmasını talep eder. Bezirgânların çocukları Recep ve Abdurrahman da sokağa terk edilir. Çocuklar, şahin kendilerini de öldüreceği korkusuyla bir gece Isfahan şehrine kaçarlar. Isfahan şehrinde kahvecilik yapan Ali Ağa bunları yanına alıp misafir eder. Daha sonra da bunlardan birini helvacıya, diğerini de terziye çırak olarak verir. Bunlar altı ay sonra kalfa olurlar. Bir yıl sonunda da usta olup dükkân açarlar.

Bir gün Ali Ağa, hanımından delikanlılara birer kız bulmasını ister. Bir süre sonra aranan kızlar bulunur ve bunlar evlendirilir. Vakti gelince Abdurrahman'ın bir oğlu, Recep'in ise bir kızı dünyaya gelir. Ali Ağa, oğluna Derdiyok, kıza Zülfisiyah adlarını verir. Çocuklar beş yaşına gelince hocaya verilir. On beş yaşına kadar ilim tahsil ederler. Recep'in hanımı günün birinde kızını yanına alarak Abdurrahman'ın evine misafirlığe gider. Derdiyok'u gören Zülfisiyah düşüp bayılır. Aynı hâl Derdiyok'un başına da gelir.

Akşam eve gelen baba Derdiyok'un hâlini görünce hanımına eve kimin geldiğini sorar. Hanımı da Zülfisiyah ve annesinin geldiğini söyler.

Günden güne sararıp solan Derdiyok'a bir çare bulmak için babası onu Ali Ağa'nın kahvesine götürür. Orada Derdiyok merakla sazın tellerine dokununca saz sahibi onu azarlar. Kahvede duramayan Derdiyok bir mescide gider ve abdest alır. Daha sonra da iki rekât namaz kılar. Namazdan sonra: "Ya Rabbi ya bana şairlik ver, ya da bu bedenden emanetini al" diye dua eder. Duası kabul olunan Derdiyok'u gaflet uykusu basar ve orada uyuyup kalır.

Uykusunda pir elinden bade içen Derdiyok, uyandığında kendine bir hâl olduğunu anlar. Derdiyok tekrar kahveye gelir. Ali Ağa'dan yerde duran sazı ister. Sazı alan Derdiyok çalıp söylemeye başlar. Oradaki şairler Derdiyok'a hayran kalırlar ve onlardan birisi armağan olarak sazı ona hediye eder. Zülfisiyah da Derdiyok'un aşkıyla günden güne sararıp solmaktadır

HALK HİKÂYELERİ

Bir Cuma gecesi Zülfisiyah abdest alıp iki rekât hacet namazı kılar ve: "İlâhi ya Rabbi sen beni sevdiğime kavuştur." diye dua ederek orada uyur. Uykusunda kırklar elinden bade içen Zülfisiyah uykudan uyan-
dığında çalıp söylemeye başlar. Bir müddet sonra Ali Ağa, oraya giderek kızla oğlanı nişanlar. Nişandan kısa bir süre sonra Derdiyok'un babası ölür. Bir yandan babasının ölümü, diğer yandan aşk derdi Derdiyok'u perişan eder. Derdiyok da Ali Ağa'nın kahvesinde saz çalıp söylemeye devam eder. Bir gün Derdiyok kahvede çalıp söylerken Zülfisiyah'ın babası kızının adının şiirlerde geçtiğini işitince kızır. Daha sonra da Recep, konuyu namus meselesi yaparak kızını Derdiyok'a vermekten vazgeçer.

Ali Ağa, Recep'i ikna etmek için çok çaba harcar, ancak başarılı olamaz. Evini ve dükkânını satan Recep, Keşan'a göçer. Zülfisiyah yazdığı bir mektubu koca karıya verir ve onu Derdiyok'a ulaştırmasını söyler. Nameyi okuyan Derdiyok annesiyle helâleşerek Keşan'a doğru yola çıkar.

Recep, hanımı ve kızı ile Keşan'a varırlar ve mahalle muhtarı ve imamı bulup onlardan ev ister. Onlar da validen izin almadan ev veremeyeceklerini söylerler. Recep de, Keşan (Valisi) Seyyid Han'ın yanına gidip başından geçenleri hikâye eder. Bu arada Derdiyok da Keşan'a ulaşır ve Zülfisiyah'la görüşüp hasret giderir. Karşılıklı saz çalıp söylemeye başlarlar. Recep yanındaki askerlerle hanımı ve kızını almak için çadıra gittiğinde Derdiyok'u görür. Ondan şikâyetçi olan Recep, Derdiyok'u Seyid Han'ın huzuruna çıkartır. Seyyid Han, Derdiyok'u zindana attırır. Recep, hanımı ve kızını yanına alarak Giremşan şehrine gitmeye karar verir. Zülfisiyah bir name yazarak oradaki Kocakan'ya verir ve zindandaki Derdiyok'a ulaştırmasını ister.

Derdiyok, başından geçenleri zindancıya anlatınca zindancı ona yardım etmek ister. Zülfisiyah'ın oturduğu mahalleye giden zindancı Kocakarı da bulunan nameyi Derdiyok'a getirir. Daha sonra zindancı, Seyyid Han'a anlatır. Seyyid Han, Derdiyok'u huzuruna çağırır ve ondan af diler.

Seyyid Han, Derdiyok'a at, silâh ve para vererek Giremşan şehrine gitmesine yardım eder. Recep, Derdiyok'un peşlerinden geleceğinden şüphelenerek Buhara'ya gitmeye karar verir. Derdiyok Giremşan şehrine varır. Burada bir kahveye gider. Bu kahvede bütün âşıkları yenen bir âşıkla karşılaşır ve onu yener. Kahvede bulunan âşıklar Zülfisiyah'ı bulmak için şehri alt üst ederler, ancak Zülfisiyah'a bir türlü ulaşamazlar. Zülfisiyah, sevdiğinin Giremşan şehrinde değil de Buhara'da olduğunu öğrenince üzülür. Bu arada Derdiyok da rüyasında sevdiğinin Buhara'da olduğunu görür.

Bunun üzerine Derdiyok, Buhara'ya doğru yola çıkar. Yolda Derdiyok açlık ve susuzluk çeker. Ancak Hak Taala'ya ettiği dua kabul olur ve karşısına bir pir çıkar ve pirin yardımıyla kısa sürede gideceği yere ulaşır.

Pir, ona kendisinin başından geçenleri anlatır. Pir, Derdiyok'a gidip olanları Eyüp Şaha anlatmasını söyler ve kaybolur. Derdiyok, pirin dediğini yaparak hem Zülfiyah'a hem de dedesinin malına kavuşur. Horasan'dan İsfahan'a dönen Derdiyok ile Zülfisiyah üç gün dinlendikten sonra kırk gün kırk gece süren bir düğün yaparlar.

ELİF İLE MAHMUT HİKÂYESİ

- Hikâye Türkiye, Balkanlar ve Kafkasya bölgelerinde yaygın bir şekilde anlatılan Şah İsmail hikâyesinin bozulmuş şekli olup masal kaynaklıdır.

Hikâyenin Özeti

Buhara hükümdarı olan **Murat Şah**'in çocuğu olmaz. Veznini de yanma alan Şah, çeşme başında aksakallı bir ihtiyarla karşılaşır. Bunların derdini bilen ihtiyar, onlara bir elma verir ve elmayı hanımlarıyla birlikte yedikleri takdirde çocuklarının olacağını söyler. Elmanın kabuğunu ise ahırdaki kısrağın yiyecektir.

Zamanı gelince çocuk dünyaya gelir, üç yaşma gelince de elmayı veren derviş tarafından adı Yaralı Mahmut olarak konulur. Derviş, çocuğun annesine de büyüdüğü zaman verilmek üzere bir bıçak verir. Ancak bıçak kından çıkarsa **Mahmut** ölecektir. Bir müddet sonra ata binmeye, av avlamaya başlayan Mahmut, herkesi kendisine hayran bırakmaktadır. On beş yaşlarında ava çıkan Mahmut önüne çıkan ceylanı kovalarken mağaradan içeri girer. Orada hiçbir şey bulamayan Mahmut, çıkışta kırk aksakallı ihtiyarla karşılaşır. Onların isteğiyle biraz mağarada oturan Mahmut, orada resmini gördüğü bir kıza âşık olur.

Daha sonra da ihtiyarın elinden bade içen Mahmut, resmini gördüğü kızın kimliğini öğrenince oradan ayrılır. Durumu babası ve arkadaşlarına anlatan Mahmut, daha sonra da sevgilisini aramaya çıkar. On beş gün sonra yolda kuvvetli bir pehlivanla karşılaşan Mahmut, onun Hütam diyarına gitmek istediğini öğrenir. Yollarına devam eden iki arkadaş bir müddet sonra yolda bir Arap'la karşılaşır.

Bu Arap'la savaşıyan Yaralı Mahmut onu yenip öldüreceği sırada Arap'ın yüzündeki nikâbı kaldırması üzerine çok güzel bir kız olduğu ortaya çıkar. Kendisini yenen delikanlıyla evleneceğini bildiren kıza, Mahmut derdini anlatır ve Hütam Padişahı'nın kızını aramaya gittiğini söyler. Yolu üzerinde ikinci bir Arap'la karşılaşan Mahmut, onun da bir kız olduğunu öğrenir. Bu kız da Mahmut'la evlenmek ister, fakat olanları işitince o da yolcular kervanına katılır. Birkaç gün süren yolculuktan sonra Mahmut, Hütam diyarına gelir. Aynı dervişlerin elinden bade içen Elif de, babasını kaybettikten sonra şehir dışında yaptırdığı saraya yerleşmiştir.

Orada karşılaşan iki sevgili birbirlerine karşılıklı şiir söylerler. Bu arada saçları bulan bir balıkçı onu Ejderha Padişahına götürmüş, padişah da sihirbazı yardımıyla Elifi sarayına getirtmek istemiştir. Küpe binen cadı, Elifin sarayına gelir ve onun isteğiyle Elif, sevgilisinin canının nerede olduğunu öğrenir. Durumu öğrenen cadı, bıçağı kınından çıkararak bir kuyuya atar. Daha sonra da kızı küpe bindirerek Ejderha Padişahının sarayına getirir. Fakat kız bir türlü Ejderha Padişahı ile ev olmak istemez.

Yaralı Mahmut'un arkadaşı ise remil atarak onun ruhunun olduğu yeri bulur. Bıçağı kuyudan çıkardıktan sonra da Mahmut dirilir ve Ejderha Padişahı'nın yanında tutsak olan Elifi kurtarır. Ancak yolda haramiler iki genci yakalar. Onlardan da kurtulan Mahmut yolda bulduğu kızları da yanına alarak Buhara'ya döner. Oğlunun getirdiği kıza âşık olan baba, çok geçmeden Mahmut'u öldürmek ister. Fakat Zülfisiyah ve Zülfiperişan babayı yakalayıp Mahmut'u kurtarır.

ASUMAN İLE ZEYCAN HİKÂYESİ

- Asuman ile Zeycan Hikâyesi sadece Türkiye'de bilinen bir halk hikâyesidir.
- Hikâyenin konusu Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde geçmektedir. Erzincan, Erzurum ve Murat Suyunun dışındaki yerler daha çok masal unsurlarıyla süslenmiştir.
- Hem sözlü hem de yazılı kaynaklarda nüshaları (anlatmaları) vardır. Bu hikâyenin diğerlerinden ayrılan en önemli özelliklerinden birisi **manzum** kısımların **mânî** tarzında olmasıdır.

Hikâyenin özeti

Erzurum'da Kalazad adında bir bey ile Derviş İsmail adında fukarası vardır. Bunların ikisinin de ortak derdi çocuksuzluktur. Bu ikili kara kara düşünürken Dede Sultan adında birisi bunlara yol gösterir ve deniz kenarında bulunduğu narı ikiye bölerek **Kalazad Bey** ile **Derviş İsmail**'e verir.

Ardından da vakti gelince birinin oğlu, birisinin de kızı olacağını, doğan çocuklara ise Asuman ve Zeycan adlarının konulmasını tavsiye eder. Zamanı gelince Kalazad Bey'in bir kızı olur ve adını **Zeycan** korlar. Fukara Derviş İsmail'in ise bir oğlu olur, onun da adı **Asuman** konulur.

Çok geçmeden çocuklar büyürler ve birlikte aynı okula gitmeye başlarlar. Ancak bunların birlikte hareket etmeleri bir koca karı tarafından kışkırlır ve bunlar çeşitli yollarla ayrılmak istenir. Ancak kocakarı bu işte başarılı olamaz. Çok geçmeden de bu ikilinin aşkkan aileleri harekete geçirir ve Derviş İsmail, Kalazad Beyin kızı Zeycan'ı Asuman'a ister. Ancak bey bu işe karşı çıkar. Bunun üzerine Asuman yatsı namazını kıldıktan sonra: "Ya Rab bu gice ya ruhumuzu kabz eyle, ya bana âşıklık ver." diye dua eder ve yatar. Rüyasında kırk pir görür ve onlardan "âşıklık ister." Onlar da Asuman'ın arzusuzunu yerine getirirler. Zeycan da yatsı namazını kıldıktan sonra: "Ya Rab bu gice bana sevdiğim gibi âşıklık ver yahut ruhumu kabz eyle." der ve yatar. O da rüyasında kırk piri görür, onlar da onun isteği olan âşıklığı Zeycan'a verirler. Uykudan uyanan Zeycan Hanım, yanma Gül-boy cariyesini de alarak Murat ırmağının kenarına kurdukları çadıra yerleşir. Kalazad Bey günün birinde kızının çadırının olduğu yere gelir.

Orada kızının durumuna üzülen baba, ona niçin böyle yaptığını sorduğunda, o, başından geçenleri şiirle anlatır. Kızının âşık olduğunu anlayan baba, onunla atışacak bir âşık olarak Asuman'ı bulur. Atışmayı eğer Asuman kazanırsa Zeycan'ı alacaktır. Eğer atışmayı kız kazanırsa Asuman öldürülecektir.

Sonuçta atışmayı Asuman kazanır. Ancak Kalazad Bey kızı verme yerine, şehre dönmeyi tercih eder. Böylece gerçek niyeti anlaşılmış olur. Yolda Hazreti Hızır'ın talimatına da uymayan Kalazad Bey, Asuman'ın üzerine ordu gönderir ve onun öldürülmesini ister. Kalazad Beyin askerleri Asuman'ı yakaladıktan sonra onu öldürmek isterler. Ancak Asuman şiirle başından geçenleri askerlere anlatır.

Ardından da Zeycan'ın yalvarmasıyla bölükbaşları onu serbest bırakırlar. Bu arada Asuman'ın Murat suyuna atılıp öldürüldüğü haberi aileyi üzüntüye gark eder. Ancak günün birinde oğullarıyla karşılaşınca dünyaları değişir. Her ne kadar Zeycan'dan ayrılması tavsiye edilirse de o söylenenleri kabul etmez. Zeycan'ın isteği üzerine Asuman, cariyeler tarafından huzuruna getirilir. İki sevgili birlikte ailelerini terk ederler ve bir dağ başında konaklarlar.

Burada fırtınaya yakalanan ikili Allah'a yalvarır. Ardından da orada uyuya kalırlar. Uyandıklarında ise başlarında Dede Sultan'ı görürler. Onun yardımıyla bir göz açıp kapama anında Muskadar şehrine varan Asuman Üryanı Dede adında birisinin kahvesinde çalıp çığırmaya başlar. Çok geçmeden Asuman'ın ünü burada duyulur ve diğer âşıklar tarafından kışkırlanmaya başlanır. Bu arada Asuman rüyasında Zeycan'ı ve onun düğününü görür.

Bunun üzerine derdi, kederi iyice artan Asuman, bir koca karının tuzağına yakalanarak kuyuya atılır. Bu kuyuda Asuman'ın dışında beş yüz kadar Müslüman vardır.

Muskadar şehrine gelen Dede Sultan, Asuman için dua eder ve beş yüz Müslüman ile Asuman'ı da kuyudan çıkarır. Muskadar şehrinde Üryanı Dede ile hesap gören Asuman ve Dede Sultan bir göz açıp kapama anında onu memleketine ulaştırır. Bu arada Asuman'ın baba ve annesi vefat etmiştir. Zeycan'ın ise bir başka delikanlı ile düğünü yapılmaktadır. Sazını alarak düğün evine gelen Asuman, orada Erbabî Dede ile atışır.

Onu şiir atışmasında yenince bu durum Kalazad Beyin hoşuna gider ve Asuman'ı da alarak saraya gelir. Sarayda nasıl bir yol izleyeceğini Asuman'a anlatan Zeycan, onu Erzurum Paşasına gönderir. Paşaya hâlini arz eden Asuman'a, Erzurum Paşası yardım eder ve onlara kırk gün kırk gece düğün yaparak murada erdirir.

KAÇAK NEBİ HİKÂYESİ

- Kaçak Nebi Hikâyesi, Azerbaycan ve Türkiye'nin doğu bölgelerinde bilinen bir halk hikâyesidir.
- Hikâyenin konusu Kafkasya'daki dağlarda geçmektedir. Ana tema ise Rus işgaline başkaldırır.

Hikâyenin özeti

Nebi, dürüstlüğü ve çalışkanlığı ile herkes tarafından tanınan Alo'nun on birinci çocuğudur. Ancak Nebi büyüyüp on iki yaşına geldiğinde, babasının bir takım güçlükler çektiğini düşünür ve çalışmak üzere Kerbelayı Mehemmet'in yanına gider. Yanına çalışmak için gittiği bu kişi, Nebi'yi çok sever, şefkat gösterir, kendi evladı gibi görür. Kerbelayı Mehemmet, kızı Gülsabah kaçırıldığı esnada, yolda Mahmut Hampa'nın atının ayaklan altında kalarak ölür. Nebi, bir gün çeşme başında gördüğü Hacer adlı bir kızı âşık olur.

Fakat Hacer'in ailesi kızlarının Nebi ile evlenmesine razı olmayınca, Nebi de **Hacer'i** kaçıır. Mahmut Hampa'nın, Nebi'nin babasını dövmesi üzerine Nebi olayı duyar ve çılgına döner, **Mahmut** Hampa'yı öldürür. Daha sonra Kerbelayı Mehemmet'in hediye ettiği atı ve silâhı ile birlikte hanımı Hacer'i de yanına alarak dağa kaçar ve "Kaçak" olur. Dağda yaşamak zorunda kalan Hacer ve Nebi'nin etrafında, Rus işgaline karşı koymak isteyen kahraman Türk gençlerinden oluşan otuz kırk kişilik bir grup oluşur.

Ruslar, Nebi ve arkadaşlarını yakalamak için çok uğraşırlar, ancak başarılı olamazlar. Fakat Nebi'nin kardeşi Mehdi ile eve giderken Ruslar tarafından yakalanan Hacer hapse atılır. Hacer'in yeni doğan çocuğu da Rus işgalcileri tarafından öldürülür.

Bu olayın sonunda Nebi, büyük bir kahramanlık göstererek kardeşi Mehdi'yi, hanımı Hacer'i ve hapiste bulunan diğer Türkleri kurtarır. Etrafındakilerle Kirs Dağı'nda dinlenen Nebi, atının haber vermesiyle üç geçer. Yine bir kadını öldürmek isteyen kayın biraderinin elinden kadını kurtarır ve adamı öldürür. Pek çok kahramanlık gösteren Nebi'yi artık bütün Azerbaycan Türkleri tanımaktadır.

Çünkü yoksul insanlara, Ruslarla mücadelesinden elde ettiği pek çok ganimeti dağıttırması ve halk arasında çok sevilmiştir. Bu durum karşısında Ruslar çok öfkelenerek, Nebi'nin yakalanıp öldürülmesi için emir çıkarır ve başına büyük ödülleri koyarlar. Fakat başarılı olamazlar. Çünkü Nebi hem zekidir hem de bazen farklı kılıklara girerek Ruslarla mücadele etmektedir. Nebi'yi öldürmeyi başaramayan Ruslar, başka çareler aramaya koyulurlar.

Paşanın hanımı, Şah Hüseyin'in hanımını, o da Şah Hüseyin'i kandırır ve birlikte Nebi'yi öldürme planları yaparlar. Bir gece Şah Hüseyin, atını tımar eden Nebi'yi arkasından vurarak öldürür. Nebi'nin ölümü üzerine onu çok seven atı, çok yüksek bir sesle kişner, bu sesle yer gök inler. Boz at, Nebi'nin intikamını, Şah Hüseyin'i ayaklan altında ezip öldürerek alır ve Nebi'nin başında insan gibi ağlar. Nebi'nin ölüm haberini alan Hacer ve Nebi'nin yiğitleri, onun kanını yerde bırakmayacaklarına dair yemin ederler ve tekrar dağa çıkmaya karar verirler, ardından Nebi için ağıtlar yakarlar.

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ

- Türk edebiyatının en önemli eserlerinden birisi, 12 hikâyeyi içine alan Dede Korkut Kitabı'dır. Bu eser üzerinde yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yüzlerce çalışma yapılmıştır,
- Eserin iki önemli yazması bulunmakta olup bunlar Almanya'nın **Dresden** şehrinde ve **Vatikan**'dadır, Dresden nüshası 1815 yılında **H. O. Fleischer** tarafından bulunmuştur, Vatikan nüshasını ise 1950 yılında **Ettore Rossi** bilim dünyasına tanıtmıştır.
- Bazı araştırmacılar Dede Korkut hikâyelerinin Berlin nüshasından da söz ederler, Ancak bu nüsha Dresden nüshasının kötü bir kopyasından başka bir şey değildir.
- On yıl kadar önce Türk kamuoyunda Dede Korkut hikâyelerinin Mısır nüshasının bulunduğundan söz edilmişse de, bu daha önce Pertev Naili Boratav'ın Türk Dil Kurumunda bulunduğunu söylediği Bamsı Beyrek hikâyesinin baş tarafıdır.
- Bir giriş ve on iki hikâyeden oluşan Dede Korkut hikâyelerinin konusu da çeşitlilik göstermektedir, Bunlardan birinci (Dirse Han Oğlu Boğaç Han) ve on ikinci (İç Oğuzun Dış Oğuz'a Asi Olup Beyrek'in Öldürülmesi) hikâyelerde Oğuzların kendi aralarındaki mücadeleler anlatılmaktadır.

- Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Hikâye ile Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesinde ise Oğuzların olağanüstü güçlerle olan mücadelesi ele alınmıştır.
- Kalan sekiz hikâyede (Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması, Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Esir Düşmesi, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı, Kazılık Koca Oğlu Yigenek, Begil Oğlu Emren, Uşun Koca Oğlu Segrek, Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Kurtarması) ise Oğuzların komşuları ile olan mücadelelerini görmekteyiz.
- Dede Korkut hikâyelerinin birinci derecede kahramanı **Dede Korkut**, Kazakistan kaynaklarına göre Kızıldoralıdır ve mezarı Sırderya Irmağının kenarındadır, Hikâye kahramanı Dede Korkut'un doğumu, mitoloji ve efsane ile süslenerek 36 ayda dünyaya gerçekleşmiştir. O, doğduğunda olağanüstülükler olmuş, mevsim değişmiştir. Tıpkı doğumu gibi Dede Korkut'un ölümü de olağanüstülüklerle doludur.
- Bir rivayete göre 295 yıl yaşamıştır. Öleceğini hissedince dört bir yana gitmiş, ama her gittiği yerde kendi mezarını kazanlarla karşılaşmıştır. Bunun üzerine ölümden kaçamayacağını anlamış ve Sırderya Irmağının üzerine seccadesini sermiş ve ibadet etmeye başlamıştır. Bu sırada bir yılan onu sokmuş ve ırmağın dalgaları Dede Korkut'u bugünkü mezarının olduğu yere bırakmıştır.
- Dede Korkut'a Demirkapı Derbendier de sahip çıkmaktadırlar. Adam Olerairus, 1638 yılında Demirkapı Derbenti'nden geçerken o civarda rastladığı mezarları ve bunlarla ilgili efsaneleri araştırmış ve bu mezarlardan birisinin Dede Korkut'a ait olduğunu ileri sürmüştür. Barthold, bu mezarı araştırmışsa da bulamamıştır.
- Dede Korkut hikâyeleri 9. ve 11. yüzyıllarda oluşmuş, 15. yüzyılın sonunda, adını bilmediğimiz biri tarafından yazıya geçirilmiştir.

- Hikâyeler, Hanlar Hanı **Bayındır Han** veya Salur Kazan'ın verdiği ziyafetle başlar. Oğuz beyleri Bayındır Han veya **Salur Kazan**'dan izin aldıktan sonra ava giderler. Bu arada yurtları düşman saldırısına uğrar. Bunun sonucunda mallarını kaybederler, bu sırada Oğuz beyleri bir bir gelirler ve düşmanı yenerek ülkelerini ve tutsakları kurtarırlar.
- Hikâyelerin geçtiği coğrafi alan **Hazar Denizi**'nin doğusu ve batısıdır. Doğusunda geçen yerler arasında Kazılık Dağı, Ala Dağ, vb. yerler ilk aklımıza gelenlerdir. Hazar Denizi'nin batısında ise bu bölge Azerbaycan ve Türkiye'nin **Kuzey Doğu Anadolu** Bölgesidir. Bu geniş coğrafya adı konulmasa da bir Oğuz ülkesidir.
- Dede Korkut, Oğuzların akıl hocasıdır. O, Oğuz kavminin sorunlarını çözer, yeni doğan çocuklara ad verir, evlenmek isteyenleri evlendirir. O aynı zamanda kopuzun bulucusu ve ozanların piridir. Her hikâyenin sonunda yapılan şenliklerde kopuz çalar, destanlar söyler.
- Dede Korkut hikâyelerinde Hanlar Hanı Bayındır Han en üst mevkidedir. Ondan sonra Salur Kazan gelir. Her beyin bir divanı bulunmaktadır. Beylerin çocuklarına av avlayıp, kuş kuşladıktan ve baş kestikten sonra beylik verilir. Yine av avlamayan, kuş kuşlamayan ve baş kesmeyen çocuğa ad verilmez. Hikâyelerde beylerin yanında 300, çocuklarının yanında ise 40 yiğit vardır. Hatunların yanında da 40 ince belli kız bulunmaktadır.
- Hikâyelerde Oğuzlar Müslüman'dırlar ancak din kuvvetli bir unsur olarak görülmez. Oğuz beyleri sefere çıkmadan önce arı sudan abdest alırlar, iki rekât namaz kılarlar. Düşmanlara saldırıları sırasında “adı görklü Muhammed”e salâvat getirirler.
- Savaşların sonunda daima düşmanlarından aldıkları kalelerdeki kiliseyi mescide çevirirler, keşişleri öldürüp ezan okuturlar. Ayrıca hikâye boyunca dört büyük melekten, peygamberlerden, üç halifeden ve Kur'an-ı Kerim den söz edilir.
- Bütün bunlara rağmen İslamiyet'in yasakladığı içkiyi içerler, kâfir kızlarına sağrak [kadeh] sundururlar. At eti yerler, kırmızı içerler. Hatta Deli Dumrul, Allah'ı tanımaz ve onunla savaşmak ister.
- Hikâyelerde **aile** çok sağlamdır. Bamsı Beyrek hikâyesinin dışında bütün Oğuz beylerinin **tek eşle evlilikleri** söz konusudur. Bamsı Beyrek'in ikinci evliliği de Parasar'ın Bayburt Hisarı'ndan kurtulması sırasında kızın yardım etmesi ve Beyrek'in verdiği sözden dolayıdır. Oğuz beyleri kadınlara karşı saygılıdır.
- Hikâyelerde, **alp tipi evlilik** vardır. Bunun en güzel örneği Bamsı Beyrek ve Kan Turalı hikâyelerinde görülmektedir. Bu arada beşik kертmesi evliliğin varlığından da söz edebiliriz. Yine Deli Karçar'ın Banu Çiçek için istediği, 1000 dişisini görmemiş erkek deve; 1000 dişisini görmemiş koç; 1000 dişisini görmemiş aygır; 1000 kuyruksuz, kulaksız köpek; 1000 pire bu dönemin başlık parasıdır.
- Dede Korkut hikâyelerinde iki yüzlülük yoktur. Bütün beyler ve kadınlar merttirler. Yalan söylemezler, hikâyelerin tek yalancısı Yalancıoğlu Yaltacuk ise konu gereği Bamsı Beyrek hikâyesinde karşımıza çıkar.
- Anneye çok değer verilir, Oğuzlara göre “ana hakkı Tanrı hakkıdır”. Tercih edilen çocuk erkektir
- Hikâyelerdeki hayat tarzı **göçebeliktir**. Tek varlıkları sürüleridir. Onların develeri, atları, koyunları çok kıymetlidir. Sayıları binlerle ifade edilen bu hayvanların çobanları vardır.
- Hikâyelerde kopuzun yanında davuldan da söz edilir. Savaşa gitmeden önce davul çalınırken kopuz hemen hemen her Oğuz beyinin yanından hiç eksik etmediği müzik aletidir. Hatta kopuz Oğuzlarda tanınma işaretidir.
- Hikâyelerde tabiat çok canlıdır, heybetlidir, hırçındır, dağlar geçit vermez. Hikâyelerde dağlar, su-lar canlı gibi düşünülmüş ve onlarla konuşulmuştur. Hikâyelerin değişmezlerinden birisi de avdır.

HALK HİKÂYELERİ

- Hemen hemen her hikâyede ava çıkılmaktadır. Av alanında önemli kararlarında alındığını hatırlatmakta yarar vardır.
- Eser, Türk dili ve kültürü açısından olduğu kadar halk bilimi açısından da son derece önemli bir kaynaktır. Türklerin doğum, evlenme ve ölüm âdetleri, antları, çocuk oyunları, halk hekimliği ve halk bayatlığı, vb. konularda başvuracağımız ilk kaynakların başında Dede Korkut hikâyeleri gelir.
- Türk âşıklık geleneğinin kökeni hakkında bilgi sahibi olduğumuz en önemli eser yine Dede Korkut hikâyeleridir. Hikâyenin giriş kısmında; “Kolça kopuz götürüp ilden ile bigden bige ozan gezer. Er cömerdin er nakesin ozan bilür. Heyünüzde çalup aydan ozan olsun. Azup gelen kazayı Tanrı savsın hanum hey. ”denilerek âşıkların en önemli özelliği bu eserde ortaya konulmuştur.
- Halk mutfağıyla ilgili bilgileri yine bu eserde bulmaktayız: Kara koyun yahnisi, bazlama, bir külek yoğurt, vb.
- Dede Korkut hikâyeleriyle ilgili olarak Kilisli Muallim Rifat, Orhan Şaik Gökay, Muharrem Ergin, Saim Sakaoğlu, Osman Fikri Sertkaya, Semih Tezcan, Dursun Yıldırım, Keriman Üstünova, Güllü Yoloğlu, Ali Duymaz bilimsel çalışma yapanlardan bazılarıdır.

MEDDAH HİKÂYELERİ

- Halk hikâyesi anlatma ve dinleme geleneğinin tarihçesi oldukça eskidir. Önceleri Asya’da görülmeye başlayan hikâye anlatma ve dinleme geleneği daha sonra bütün dünyada görülmeye başlanmıştır.
- Türklerin tarih sahnesine yayıldıkları coğrafyanın Asya olduğunu düşünürsek hikâye anlatma ve dinleme Türklerin üç önemli töreninde anlatılmış olabilir. Şölen, sığır ve yuğ merasimleri sadece hikâye anlatma bakımından değil, Türk şiirinin, Türk örf ve âdetlerinin, Türk folklorunun kökenini araştırmak isteyenlerin üzerinde durması gereken kavramlardır.

- Elbette şölen / seylan törenlerinde insanlar yiyecek, içecek, eğlenerek ve vakti gelince hoşça vakit geçirmek için hikâye anlatacak, şiir söyleyecek, türkü çağıracaktır. Sürek avlarının düzenlediği sığır törenlerinden sonra bir akşamüzeri ateşin etrafında toplanacaklar, bir taraftan avlarını pişirecekler, bir taraftan da ünlü av hikâyelerini anlatılıp bunlar nesilden nesle aktarılmaya başlanacaktır.
- Aynı hususlar ölüm merasimlerinden sonra düzenlenen yuğ törenleri için de geçerliydi. Ozanların sadece kopuz çalıp şiir söylemediklerini, bunların aynı zamanda hikâye, destan anlattıklarını yukarıda belirtmiştik, Bu hususta Fuat Köprülü; “Oğuz Türklerinin kurdukları büyük küçük muhtelif devletlerde, şair İslâm saltanatlarında olduğu gibi, hükümdarı eğlendirmekle vazifeli nedim ve komiklerin bulunduğuyla kolaylıkla hükmedebiliriz.
- Nitekim Anadolu’da Selçuklu saraylarında, Bizans İmparatorlarının taklitlerini yaparak sultanları eğlendirmeye çalışan bir takım komik ve taklitçilerin bulunduğunu Bizans kaynakları bize bildiriyor. Bunlardan ayrı olarak da Selçuklu ordularında ve saraylarında, Farsça kasideler ve gazeller yazan şairlerden tamamen farklı, bir takım ozanların bulunduğunu Şark kaynaklarından öğreniyoruz. Türk kültüründe 15. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan meddah hikâyeleriyle, halk hikâyeleri çeşitli açılardan benzerlikler göstermektedir, Zaten halk hikâyesi geleneği içerisinde meddah ve meddah hikâyelerinin önemli bir yeri vardır.
- Evliya Çelebi’den öğrendiğimize göre 17. yüzyılda İstanbul, Bursa, Erzurum, Malatya gibi şehir merkezlerinde meddah ve meddah hikâyeleri anlatılmakta ve geniş bir dinleyici kesimi bulabilmektedir, Köprülü, meddah hikâyesi hakkında; “bizim sonraları meddah dediğimiz halk hikâyelerine Araplar “kıssas” ve Acemler yine aynı mânâya olarak kullanılan “kıssahan” derler ki bu tabir meddah kelimesinin umumileşmesinden önce Türkler arasında da -bilhassa Anadolu’da- epeyi zaman yaşamıştır.” demektedir.

HALK HİKÂYELERİ

- Meddahlar halkı eğlendirmekle kalmamakta, aynı zamanda eğitmektedirler. Çünkü meddahlar aynı zamanda birer psikologdurlar. Padişahın sıkıntılı anlarında saraya davet edilmekte, onların eğlendirmekte ve psikolojilerini düzeltmektedirler. İlk meddah I. Bayezid'in sarayında bulunan Kör Hasan'dır.
  - Son meddah ise 1973 yılında vefat eden **İsmail Dümbüllü**'dür. Bu ikilinin arasında onlarca meddah yaşamış ve meddah hikâyeleri iyi bir okuyucu ve dinleyici kesimine sahip olmuştur.
  - Günümüzde teknolojinin ilerlemesiyle birlikte meddahlık kendisine yeni alanlar bulmakta ve televizyonlar aracılığıyla çok geniş kitlelere ulaşabilmektedir. Günümüzde bu işi yapanlar arasında Cem Yılmaz, Şahan Gökbakar, Beyazıt Öztürk, Ata Demirel, Yılmaz Erdoğan, Ferhan Şensoy vb. sayılabilir.
- Fütüvvet-nâme'de meddahlar dörde ayrıldıktan sonra özellikleri şu şekilde sıralanır:
- Üstün yetenek ve söz ustalıklarıyla, Hazret-i Peygamber ve Ehl-i Beyt'ini öven, onlarla ilgili söylenilenler, hikâyeleri ve menkıbeleri manzum olarak söyleyenler (Hasan Sabit, Mevlâna Hasan Kâşî gibi)
  - Büyüklerin şiirlerini ve başkalarının manzum olarak yazdıkları sözlerini okuyanlar ve halka yararlı olanlar. Bunlar olmazlarsa, değerli sözlerin yararı halka ulaşmaz. Bunlara râvî denilir ve meddah sayılırlar.
  - Bu sınıfa giren meddahlar meddahlığın yanı sıra halka yararlı olan başka işler de yaparlar (Sakalık gibi).
  - Dağınık birtakım şiirler öğrenmiş olanlardır. Bunlar şiirleri kapı önlerinde okurlar ve her kasideyi dile-nerek satarlar. Peygamber soyunun övgüsünü dilencilik aracı olarak kullanırlar. Bu gruptakiler, meddah görünümünde de olsalar, meddah topluluğu içinde sayılmazlar."

REALİST İSTANBUL HALK HİKÂYELERİ

- Tayyazade, Cemi Çelebi, Sansar Mustafa, Hançerli Hanım, Tıflî ile İki Biraderlerin Hikâyesi adlarıyla bilinen hikâyelerin tamamı IV. Murat döneminde İstanbul'da oluşmuştur.
- Masal ve halk hikâyesi gibi anlatmalarda karşılaştığımız olağanüstülüklerin yerini bu metinlerde tesadüfler almıştır. Hikâyeler, bu yönüyle masal ve halk hikâyesinden ayrılıyorsa da, sonuç olarak masala benzemektedir, Çünkü bütün hikâyelerin sonunda kötüler cezalandırılmakta, iyiler ise ödüllendirilmektedir.
- Realist İstanbul hikâyelerindeki kahramanlar gerçek hayattan seçilmiştir, Hatta bu kahramanlardan birisi de Sultan IV. Murat'tır.
- Hikâyelerin dikkat çeken bir başka yönü de anlatım ve hikâye ediş tarzıyla birbirine benzemesidir. Bu hikâyeler 19. yüzyılda oluşmuştur.
- Muhtemelen halk hikâyesi dediğimiz nazım-nesir karışımı anlatmaların anlatıcı ve dinleyici kesimi hayalden gerçeğe geçmek istemiştir. Böylece daha gerçekçi konular anlatıcılar tarafından anlatılmış, sonra da okunması için kitaplaştırılmıştır.
- Kitabî Mensur Realist hikâyeler üzerinde Fuat Köprülü, Özdemir Nutku, Pertev Naili Boratav, Şükrü Elçin, Saim Sakaoğlu, Pakize Aytaç gibi araştırmacılar durmuşlardır.

Hap Bilgi

Realist Halk Hikâyeleri

- Letâ'ifnâme
- Hançerli Hikâye-i Garibesî
- Hikâye-i Cevri Çelebi
- Tıflî Efendi Hikâyesi
- Meşhûr Tıflî Efendi ve Kanlı Bektaş'ın Hikâyesi
- Hikâye-i Tayyazâde
- Meşhûr Tıflî Efendi ile İki Biraderler Hikâyesi
- Sansar Mustafa Hikâyesi
- Bursalının Kahvesi

TAYYARZADE HİKÂYESİ

IV. Murat döneminde defterdarlık görevinde bulunan Hüseyin Efendi, zengin birisi olmasına karşılık yalnızlık çekmektedir. Bu sebepten dostu Derviş Muhmut'un bulduğu Tayyartzade adında, Arapça ve Farsça bilen, musikiden anlayıp tambur çalan bir delikanlıyı evlatlık edinir. Bayram iznine giden Tayyartzade'ye, yanlışlıkla uşak için hazırlanan bohça verilince buna alınan delikanlı geri dönmeyeceğine dair yemin eder. Tayyartzade'yi aramak için kıyafet değiştirerek evinden ayrılan Hüseyin Efendi'den bir süre haber alınmaz. Bir hafta sonra, onun mühürlü kâğıdını getiren biri, bin altın alıp gider. Olay tekrarlanınca Tayyartzade'den şüphelenilir; onu dövmek için giden karısı ve cariyeleri, Hüseyin Efendi'nin orada olmadığını anlarlar. Ancak Tayyartzade'nin de içine kurt düşmüştür, Tekrar para istemeye gelen adam takip edilince Hüseyin Efendi'nin batakhane'ye düştüğü anlaşılır. Yer, Sultan Ahmet'te Fazlı Paşa Sarayı'dır, Paşa'nın kızı Gevherli Hanım üç tuğlu birkaç paşadan dul kaldıktan sonra sarayı batakhane'ye çevirmiştir. Yeterince soyulan zenginler daha sonra öldürülüp ortadan kaldırılmaktadır.

Sarayın önünde ne yapacağını düşünürken içeriden, arkasında birkaç cariyeye olduğu hâlde güzel bir kızın çıktığını gören Tayyartzade, onunla konuşur ve birlikte saraya girerler. İçeride pek çok kimseye bahşiş verilerek Gevherli Hanım'ın yanına çıkarılır, Aslında bu güzel kızlar çarşıya çıkıp peşlerine takılan zenginleri kırk odalı batakhane'ye düşürmektedir. Ancak Tayyartzade'ye âşık olan cariyeye Sahba Kalfa, sarayda dönenleri anlatır ve delikanlıya bir zararın gelmeyeceğini söyler. Tayyartzade, Hüseyin Efendi'den alınan yüzükleri yapan dervişini bulmak üzere dört saatlik bir izin alır. Dışarı çıkınca yanında Tıflı olduğu hâlde derviş kıyafetinde gezmekte olan IV. Murat'a rastlar ve durumu anlatır. Padişah da kurbanlardan biri sanılarak özel odaya alınmak istenilirse de duruma kızan IV. Murat, Gevherli Hanım'ı hançerleyerek öldürür. Hüseyin Efendi de diğerleri gibi kurtarılır.

Yeniden defterdar yapılır, Tayyartzade ise Sahba Kalfa ile nikâhlanır ve kendisine Gevherli Hanım'ın bütün mallarıyla yirmi cariyeye bağışlanır, Ayrıca Sultan'a musahip olur.

SANSAR MUSTAFA

IV. Murat musahibi Tıflı Efendi'den o gün Tophane'nin seyir günü olduğunu öğrenir. Derviş Hasan ve Derviş Hüseyin adlarıyla ve Mevlevî kıyafetiyle seyre çıkarlar. İki Kapılı'da bir berber dükkânından çıkarken gördükleri bir delikanlının kim olduğunu merak ederler. Adı Ahmet olan delikanlı dükkân sahibinin oğludur. Ancak ertesi gün Ahmet işe gelmez; babasından öğrendiklerine göre "Sansar" lakaplı Mustafa onu kaçırıp Panayot'un meyhanesinin üstündeki bir odaya kapatmıştır. IV. Murat, Tıflı'ya Ahmet'i bulması için kesin emir verir; aksi takdirde sonu ölümdür. Pek çok insan Ahmet'le Sansar'ı aramaya koyulur. Bu arada Ahmet, Mustafa'nın bulunduğu bir kadınla Dolmabahçe'deki bir evde murat almaktadır. Ancak kadının kendilerini bulmakla görevli olduğunu, Ahmet'ten hoşlandığı için ihbardan vazgeçtiğini öğrenen Mustafa onu Cezayir palasıyla öldürüp denize atar. IV. Murat dürbünle deniz seyrinde iken olayı tesadüfen görür. Bu olayda da Mustafa'nın parmağı olduğunu anlayan Sultan, nihayet onları yakalatır.

Ancak Mustafa cellata tuz ekmek hakkı için Ahmet'i asmamasını söyler ve onu kurtarır. Mustafa için kurtuluş kaçmaktadır. Bir gece Cumapazarı'nda uymakta iken öldürdüğü iki Arnavut'un elbiselerini giyip Mısır'a gitmek üzere Ahmet'le bir kalyona binerler. Çeşitli maceralardan sonra İskenderiye'ye ulaşırlar. Orada kahveciliğe başlarlar ve Ahmet'in güzelliğine koşup gelenler sayesinde zengin olurlar.

Aradan beş-altı yıl geçtikten sonra Ahmet memleketini özler; İstanbul'a dönerler. Ancak Sansar bir gün Üsküdar dönüşü Taşçılar'da dolaşırken yakalanır, huzura çıkarılır. Olanları birer birer anlatır. Sonuçtan memnun kalan Sultan, Ahmet'in kız kardeşi-ni Sansar'a alır; Ahmet'e de haremden bir kız vererek herkesi muradına erdirir.

CEVRİ ÇELEBİ

Zamanının çoğunu berber Mehmet Çelebi'nin dükkânında geçiren Cevri Çelebi, Yusuf Çavuş'un karşıdaki konağının penceresinde gördüğü Abdi'ye âşık olur. Yusuf'un ölmesi üzerine aileye yaklaşan Cevri Çelebi, Abdi ile işrete başlar; ona olan düşkünlüğünü dile getirir. Bin altına yaptırdığı Abdi'nin tasvirinin arkasında da güzel bir kız resmi vardır. Bu tasvire vurulan Abdi, ancak o kızın bulunması şartıyla Cevri ile olan dostluğunu devam ettirecektir. Abdi'nin tasvirin sahibi olan kıza Cevri Çelebi'nin Abdi'ye olan ilgisi her ikisini de hasta eder. Üzülen anneler kızın bulunması için sokak sokak dolaşırlar. Kız, Hoca Mahmut'un kızı Rukiye'dir. Anneler bir yolunu bulup bir gece onun evinde misafir kalırlar ve uygun bir zamanda Abdi'nin tasvirini Rukiye'ye gösterirler.

Kız da ona vurulur ve Abdi'yi görmek ister. Hastaların iyileşmesinden sonra çengi kılığına bürünen Abdi, Rukiye'yi de alıp onunla birlikte birkaç günlüğüne Hoca Mahmut'un yalısına gider. Orada Rukiye bu buluşmanın sebebini öğrenince Cevri Çelebi'yi çağdırmaya karar verirler. Çelebi bazı şeylerden şüphelenerek korka korka yalıya gelir. Abdi ile Cevri Çelebi arasındaki bazı konuşmalar kol gezen bostancı-başının dikkatini çeker ve yalıya yanaşır. Rukiye ile Abdî gizlenirler. Cevri bütün bu olup bitenleri IV. Murat'a anlatır. Abdi ile Rukiye evlendirilir; Cevri Çelebi'ye de saraydaki kızlardan birini verirler. Düşünleri yapılır. Bu arada Rukiye'nin babası Hoca Mahmut da sarayda bezirgânbaşı olur.

TİFLİ İLE İKİ BİRADERLER HİKÂYESİ

Hasan ve Hüseyin adlı iki arkadaş, babalarından kalan serveti meyhanelerde yiyip bitirince evlenmeye karar verirler. Geçim sıkıntısına düştükleri için Danişment Baba adlı bir ihtiyarın tavsiyesi üzerine kayıkçılığa başlarlar. Hasan, bir gece kayığı ile Rumeli Hisarı'na müşteri götürürken Bebek'teki bir yalıdan gürültüler gelir. Dönüşte yalıya yaklaşan Hasan'ın kayığına bir kız atlayıverir.

Bu, nişanlısı Kazazoğlu'nun hâlâ başka kadınlarla ilgisini kesmediği için nişanı bozan Narlıkapı'dan Musa Çelebi'nin kızıdır. Nişanlısı, kızın halasına elli altın vererek yalıya getirmiştir; Kazazoğlu'yla kavga eden kız kurtuluşu kaçmakta bulmuştur.

Kayıkçı Hasan kızı ertesi gün babasına teslim etmek üzere odasına getirirse de arkadaşı Hüseyin onu hafifmeşrep kadınlardan sanıp sarkıntılık eder. Hüseyin'in bu hareketine kızan Hasan arkadaşını palasıyla öldürüp cesedini denize atar.

Kızı babasına teslim eden Hasan dönüşte müşteri beklerken kayığında uyuya kalır. Bu sırada karşıya geçmek için kıyıya gelen IV. Murat ile Tıflı onun kayığına binerler. Hasan başından geçenleri anlatır. Sultan, Sarayburnu'na çıkar çıkmaz kız ile babasını getirtir, olayları kızdan dinler. Hasan'a, Bahçekapı'da bir ev alıp kızın çeyizini düzer ve gençleri evlendirir. Eski nişanlı Kazazoğlu ile hala da sürülürler

HANÇERLİ HANIM

Bedestanî Halil Efendi, IV. Murat döneminin sayılı zenginlerinden olup artık ticareti bırakmış, İbrahim Bey adlı arkadaşıyla dostluk etmektedir Ölümünden sonra, güzellikte eşi bulunmayan oğlu Süleyman'ın etrafını çeviren birtakım serseriler onun bütün servetini kısa zamanda meyhane ve eğlence yerlerinde bitirirler. Baba dostu İbrahim Bey onu bedestendeki bir dükkâna yerleştirir. Ancak güzelliği ile dikkati çeken delikanlıyı bir gün zengin bir kadın görür ve ona âşık olur; Süleyman ise onun cariyesi Kamer'e âşıktır. Delikanlıyı işinden çıkartan Hançerli Hüzmüz, annesine de bir konak satın alır.

Kamer'le Süleyman arasındaki yakınlığı sezen hanım, cariyeyi kabahatli sanıp onu nice işkenceden sonra Beykoz'daki bir ormana attırır. Durumu anlayıp kızı kurtaran Süleyman'ın bu hâlini gören Hançerli, onun da cezalandırılmasına karar verir; meddahı Emin Çelebi'ye düzdürdüğü bir hikâye de olaylar benzer şekilde cereyan ettirilir. Süleyman kuşkulanırsa da daha önceden plânlanan ada gezisine çıkmak zorundadır.

HALK HİKÂYELERİ

Bu sırada Sultan Murat ile musahibi Tıflî de Bekri Mustafa'nın kayığı ile Çatladıkapı'ya giderken kendilerini adaya yaklaşmış olarak bulurlar. Bu sırada eteğinin altından çıkardığı hançerini meddahının anlattığı hikâyedeki gibi Süleyman'a saplayan Hançerli'nin onu denize attığını görürler. Tıflî hemen delikanlıyı Ahırkapı'ya çıkararak tedavisiyle ilgilenir; sonra da Hançerli'nin intikamından korumak amacıyla onu ticaret için önce Mısır'a sonra da Trabzon ve İran'a gönderir.

Tıflî, bir gün Hançerli'nin işlerini hikâye hâline getirip Sultan'a anlatır. Bunun üzerine Hançerli'nin konağı basılıp kendisinin Mısır'a sürülmesi kararlaştırılır; ancak Süleyman'ın ricasıyla affedilen Hançerli, Kamer'i azat ettiği gibi bütün malını da onunla Süleyman'a bağışlar. Gençler evlendirilir ve delikanlı saraya nedim olur.

NOT

KESİKBAŞ HİKÂYESİ

Manzum, küçük dinî hikâyedir. Hz. Muhammed ve ashabının vefatlarından sonra Kur'an ile birlikte onların sözlerinin, hayatlarının ve hareketlerinin toplanmaya başlandığı, bu sırada bazı olayların efsaneleştiği görülür. Bu durum bir müddet sonra diğer İslam büyükleri için de söz konusu olmuş, sözlü gelenekte yayılan, değişikliğe uğrayan bu efsaneler dinî bilgileri geniş olmayan halk tabakası tarafından dinlenmiş, bu eserlerde sürekli işlenip zenginleştirilmiştir. Hikâyede, Hz. Muhammed'in huzuruna eli, ayağı, gövdesi olmayan bir kesikbaş gelir. Gövdesinin bir devin yediğini karısını ve çocuğunu bir kuyuya attığını söyler. Hz. Ali kuyudan keşikbaşın ailesini ve esir 500 Müslüman'ı kurtarır. Hikâye aruzun 3 fâilâtün / failün kalıbıyla yazılmıştır.

PİR SULTAN ABDAL VE HIZIR PAŞA

Yine rivayetlere göre bir gün Hızır Paşa daha mevki makam sahibi olmadan Pir Sultan'a mürit olur. Ondan kendisi için dua etmesini ve duanın ileride yüksek kademelerde görev alan büyük bir insan olması yolunda edilmesini rica buyurur. Pir "Sana dua edeyim ama sen yarın büyük bir adam olduğunda beni astırırın." der. Yine de duasını eder.

Gel zaman git zaman Hızır büyük bir vezir olunca pirini unutmaz ve onu sofrasına buyur eder. Pir Sultan davete gider fakat hiçbir şey yemez. Nedeni sorulduğunda "Bu nimetler haram kokar, zina kokar." der ve Hızır Paşa ile arası bozulur. Paşa onu zindana attırır.

Paşa Pir Sultan' a eğer içerisinde hiç "şah" kelimesi geçmeyen bir şiir yazarsa onu salıvereceğini söyler. Fakat Pir Sultan kalemini satacak bir adam değildir. Aşağıda bir bölümünü verdiğimiz şiirinden de anlayacağınız üzere paşayı baya sinirlendirir ve idam yoluna bu şiiri yüzünden gittiği de söylenir.

İSTANBUL'UN FETHİ

Baş başa sohbet ettiği günlerden birinde; konu İstanbul'un fethine gelmişti. Murat Han Gazi; "Allahü teâlânın izniyle, evliyanın himmet ve bereketleriyle İstanbul'u almak istiyorum. Rahmetli dedem Yıldırım Bâyezîd Han bu işe girişti. Fakat bir netice elde edemedi. Devlet-i âl-i Osman'ın toraklarının ortasında bir Bizans Devletinin olmasına hiç gönülüm razı değil. Sevgili Peygamberimizin de fethini müjdelediği bu İstanbul bize lâzım. Bunu almak için de himmetinizi, yardımınızı bekliyorum." dedi.

Murat Han bu sözleri söylerken, Hacı Bayram-ı Veli derin bir tefekküre dalmış, onu dinliyordu. Sultanın sözü bittikten bir süre sonra şöyle konuştu:

"Sultanım! Bu şehrin alınışını görmek ne size, ne de bize nasip olacak. İstanbul'u almak, şu beşikte yatan Muhammed'e (Fatih Sultan Mehmet Han) ve onun hocası, bizim Köse Akşemseddîn'e nasîb olsa gerektir." müjdesini verdi. Sonra geleceğin Fâtih'ini kucağına aldı. Onun gözlerine bakarak, uzun uzun teveccühlerde bulundu. Sultan Murat Han, bu müjdeye çok sevindi. Oğlu şehzade Muhammed'e ve Akşemseddîn'e artık başka bir nazar ile bakmaya başladı.

KURBAN

Hacı Bayram Veli, Ankara'ya Sultan Murat Hanın verdiği fermanla geldi. Fermanda, Hacı Bayram Veli hazretlerinin talebelerinin, yalnız ilim ile meşgul olmaları için, onların vergi ve askerlikten muaf tutulduğu bildiriliyordu. Bunu duyan pek çok kişi, vergi ve askerlikten kurtulmak için Hacı Bayram Veli'nin talebesi olduğunu söylemeye başladı. Bunlar o kadar çoğaldı ki, Ankara'nın mali ve askerî düzeni bozuldu. Sonunda Sultan, Hacı Bayram Veli'den talebelerinin bir listesini istemek zorunda kaldı. Hacı Bayram Veli de, Ankara'nın Kanlıgöl mevkiinde bir çadır kurdu ve "Bize intisap edenler, talebe olanlar burada toplansın." diye ilân etti. Hacı Bayram Veli'nin talebesi olduğunu söyleyen herkes, akın akın gelip meydana doldurdu.

HACI BAYRAM VELİ

Dervişlerim, müritlerim! Bana intisap eden talebelerimi bugün burada kurban etmem emrolundu. Canını, malını bana feda eden, çadıra girsin." buyurdu. Bütün talebeleri bir korku aldı. Bir uğultu yükseldi. Vergiden kaçmak için talebe görünenler:

"Bu ne biçim mürşit; bu nasıl müritlik." diye söylenip duruyorlardı. Hacı Bayram-ı Veli de, eline keskin bir bıçak ile çadırın kapısında beklemeye başladı. Bu sırada topluluktan, bir erkek ile bir kadın kalabalığı yaparak doğruca çadırın içine girdiler. Arkalarından Hacı Bayram-ı Veli de girdi. Daha önceden çadıra koyduğu koyunu içeride hemen kesti. Kırmızı bir kan, çadırdan dışarı çıktı. Kanı gören herkes hemen kaçtı. Meydanda kimse kalmadı. Daha sonra dışarı çıkan Hacı Bayram-ı Veli; "Anladık ki bu kadar talebemiz varmış. Bunlardan başka herkes, vergi vermek ve askerlik yapmak suretiyle, devlete olan borcunu ödemelidir." buyurdu.

İBRAHİM EDHEM HAZRETLERİ

Belh şehrinin valisiyken taç ve tahtını terk edip çölle re düşen ve kendisini tamamen ibadete veren bir zattı. Valiyken emrinde olanlardan birisi, onu elbise lerini dikerken bulmuştu. "Gel bu hali terk et de eski saltanatına dön" diye ısrar etti. İbrahim Edhem kabul etmeyince o da İbrahim Edhem'in elindeki iğneyi alıp nehre attı. İbrahim Edhem Hazretleri, nehre dönerek Balıklar! Getirin benim iğnemi, der demez, bütün balıklar ağızlarında birer altın iğneyle suyun üzerine çıktılar. O, hayır bunları istemiyorum. Benim kendi iğnemi getirin, dedi. Bu sefer bütün balıklar gitti. Sadece bir balık, ağzında onun iğnesi olduğu halde suyun üstünde duruyordu. İbrahim Edhem Hazretleri uzanıp kendi iğnesini aldı ve Söyler misin, eski saltanat mı daha üstün, yoksa bu saltanat mı? dedi.

Onu eski saltanatına döndürmenin mümkün olmadığını anlayan eski adamı, bırakıp gitti. Kim Allah için dünya saltanatından vazgeçerse, Allah ona manevi saltanatlar ihsan eder. O saltanat hem dünyada geçerli olur, hem de ahirette.

ŞAİR NABİ VE HAC YOLCULUĞU

Şair Nabi, zamanın paşalarından birinin iltifatına mazhar olur ve beraberce hacca giderler. Nabi ile ilgili, 1678 yılında hacca giderken yaşadığı rivayet edilen bir hadise vardır. Şair, hacca gitmeye niyet eder ve bir kafil ile yola koyulur. O dönemde günlerce süren meşakkatli bir yolculukla ancak menzile ulaşabiliyordu. Şairin de içinde bulunduğu kafil Medine'ye yakın bir yerde vakit geç olduğu için mola verir. Nabi, mübarek yerlere yaklaşmış olmanın heyecanı ile uyuyamamıştır. Gözleri etrafta gezinirken bir kişinin ayakları kibleye karşı yattığını görür. Böyle durumlarda çok hassas olan şair, irticalen şu mısraları söyler.

***Sakin terk-i edebden kuy-ı mahub-ı Huda'dır bu
Nazargah-ı İlahi'dir makam-ı Mustafa'dır bu***

Bu beyti duyan kişi hemen toparlanır, ayağa kalkar. Davranışı kasti değildir ama çok utanır. Nabi farkında olmayarak bu mısraları birkaç kere tekrarlar. Her tekrar edişte sesi biraz yükselir. Ve nihayet öbür tarafta uyumakta olan Padişah uyanır. Nabi ne oldu, ne söylüyorsun, der. Nabi de "Efendim, Peygamberimizin (s.a.v.) kabri-i sadetlerinin bulunduğu Medine şehrine geldik de, bazı şeyler hatırladım, bunları söyledim." Paşa da Nabi'nin heyecanına katılır. Abdest alıp Medine sokaklarında Ravza-i Mutaahhara'ya doğru yürürler. Bu esnada kulaklarına bir ses gelir. Durup dinlerler. Sabah ezanları okunurken Medine'ye yaklaşmışlardır. Fakat hayrete düşerler. Mescid-i Nebi'nin bütün minarelerinden müezzinler sala verir gibi şunu okumaktadır.

***Sakin terk-i edebden kuy-ı mahub-ı Huda'dır bu
Nazargah-ı İlahi'dir makam-ı Mustafa'dır bu***

Sesi dikkatle dinleyince, biraz evvel Nabi'nin söylediği mısraların müezzin tarafından okunduğu anlaşılır. İyice duygulanırlar. Paşa Nabi'ye şöyle seslenir: "Nabi bu hal nedir? Nabi de: "Bilmiyorum" der. Her ikisi de sükût ederler ve beraberce minarenin kapısına girerler. Müezzinin minareden inmesini beklerler. Müezzin inince "O söylediklerin ne idi, onları ne için söyledin, sebebi nedir?" diye sorarlar. Fakat müezzin bir türlü söylemez.

Ne kadar ısrar ederse de "Söylemem, kafamı kes-seniz de söylemem!" deyince ama der Nabi, bunları biraz önce ben söyledim. Sana kim söyledi. Bu sefer müezzinin tavrı ve şekli değişir heyecanla "Senin ismin Nabi mi?" der. Evet, cevabını alınca müezzin Nabi'nin ellerine, Nabi de müezzinin boynuna sarılır. Paşa, dayanamayıp nereden bildin bunun isminin Nabi olduğunu, Allah aşkına söyle, der. Müezzin rüyasını anlatır. Aldıkları cevap hem enteresan, hem de muhteşemdir. "Efendim, akşam abdestli olarak yatmıştım. Biraz evvel Peygamberimizi rüyamda gördüm. "Ya müezzin kalk yatma. Benim âşıklarımın biri benim kabrimi ziyarete geliyor. Şu cümlelerle minareden onu istikbal et, dedi. Ben de hemen kalktım. Abdest aldım. Peygamberimizin iltifatına mazhar olan âşık kimdir diye düşünerek minareye koştum.

MEVLANA VE BEKTAŞI'NIN HİKÂYESİ

Bir adam kötü yoldan para kazanıp bununla kendisine bir inek alır. Neden sonra, yaptıklarından pişman olur ve hiç olmazsa iyi bir şey yapmış olmak için bunu Hacı Bektaşî Velî'nin dergâhına kurban olarak bağışlamak ister. O zamanlar dergâhlar aynı zamanda aşevi işlevi görüyordu. Durumu Hacı Bektaş Velî 'ye anlatır ve Hacı Bektaşî Velî helal değildir diye bu kurbanı geri çevirir. Bunun üzerine adam Mevlevî dergâhına gider ve aynı durumu Mevlana 'ya anlatır. Mevlana ise bu hediyeyi kabul eder. Adam aynı şeyi Hacı Bektaşî Velî'ye de anlattığını ama onun bunu kabul etmemiş olduğunu söyler ve Mevlana'ya bunun sebebini sorar. Mevlana şöyle der: "Biz bir karga isek Hacı Bektaş bir şahin gibidir. Öyle her leşe konmaz. O yüzden senin bu hediyeni biz kabul ederiz ama o kabul etmeyebilir." Adam üşenmez kalkar Hacı Bektaş dergâhına gider ve Hacı Bektaş Velî'ye, Mevlana'nın kurbanı kabul ettiğini söyleyip bunun sebebini bir de Hacı Bektaş Velî 'ye sorar. Hacı Bektaşî Velî de şöyle der: "Bizim gönlümüz bir su birikintisi ise Mevlana'nın gönlü okyanus gibidir. Bu yüzden, bir damlayla bizim gönlümüz kirlenebilir ama onun engin gönlü kirlenmez. Bu sebepten dolayı o senin hediyeni kabul etmiştir."

HURMA ÇEKİRDEĞİ

Arslan Baba dört yüz sene, diğer bir rivayete göre de yediyüz sene yaşamış daha sonra Türkistan'a gelerek Ahmed Yesevi'yi irşatla görevlendirilmişti. Çünkü Hz. Peygamberin mübarek gazalarının birinde sahabe-i Kiram aç kaldı ve Hz. Peygamberin huzuruna gelerek yiyecek istediler. Yüce Peygamberin duası üzerine Cebrail Aleyhisselam cennetten bir tabak içinde hurma getirdi. Sahabeler hurmaları yerken o hurmalardan bir tanesi tabaktan yere düşünce; Cebrail Hz. Peygambere "Bu hurma sizin ümmetinizden Ahmet Yesevi adlı bir erin kısmetidir" dedi. Hz. Peygamber ashabına dönerek "Bu görevi kim üzerine almayı ister?" dediğinde, Arslan Baba görevi üzerine alacağını söyledi. Hz. Peygamber o hurmayı Arslan Baba'nın ağzına attı. O anda hurmanın üzerinde bir perde meydana geldi.

Hz. Peygamber, Arslan Baba'ya Ahmet Yesevi'yi nasıl, nerede bulacağını tarif etti ve terbiyesi ile meşgul olmasını emretti. Hz. Peygamber'in duasının bereketiyle uzun yıllar yaşayan Arslan Baba daha sonra Türkistan'a gelerek Yesi şehrinde Ahmet'i okula gider iken buldu. Arslan Baba çocuğa selam verdi, çocuk selamı alıp iade ettikten sonra "Ey baba, emanetimiz hani?" diye sordu. Arslan Baba soru karşısında şaşırdı ve "Ey Velî çocuk sen bu olayı nereden biliyorsun?" dediğinde, küçük Ahmet "Allah bana bildirdi" diye cevap verdi. Arslan Baba çocuğun adını sordu ve Ahmet olduğunu öğrenince Hz. Peygamber'in emaneti hurmayı da ağzından çıkartarak Ahmet'e teslim eyledi ve bir müddet terbiyesiyle meşgul oldu.

Ahmet Yesevî hazretlerinin şöhreti, kerametleri her tarafa yayılıp, talebelerinin sayısı yüz bine yaklaşınca, kendisini çekemeyenler düşmanlıklarından, çeşitli iftiralara başladılar. Sohbet meclislerine örtüsüz kadınlar geliyor, erkeklerle birlikte oturuyorlar." dedikodularını yaydılar. Bu şayiayı duyan makam sahipleri, bazı müfettişler vazifelendirerek durumun araştırılmasını emrettiler.

Müfettişler, Ahmet Yesevî hazretlerinin ders verdiği meclisine gizliden gizliye gelip gittiler. Her şeyin, herkese açık olduğu bu yerde, insanlardan ve kanunlardan saklı uygunsuz bir hâlin bulunmadığını bildirdiler. Söylenilenlerin tamamen asılsız olduğunu, bu zâta iftirâ etmek için uydurulduğunu bildirdiler. Ahmet Yesevî hazretleri kendisine iftira edenlere bir ders vermek istedi ve toplandıkları yere geldi.

Elinde ağzı mühürlü bir kutu vardı. Oradakilere hitâben: “Bâlig olduğu günden bu ana kadar, sağ elini avret mahalline hiç uzatmamış bir veli istiyorum. Kim vardır? Bu mühim kutuyu ona teslim edeceğim” buyurdu. Hiç kimse çıkmadı. O sırada, Ahmet Yesevî'nin talebelerinden, Hâce Ata ortaya çıktı. Hâce Ahmet hazretleri kutuyu ona verip, bunu Horasan ve Mâverâünnehr memleketlerine götürmesini emretti. Talebe kutuyu alıp, bildirilen yere vardı. Her tarafa haber salınıp, âlimler ve Hâce hazretlerine iftira edenler geldiler.

Herkes bu kutunun içinde ne olduğunu merak ediyordu. O talebe, toplananlara, bu kutuyu hocası Ahmet Yesevî hazretlerinin gönderdiğini söyleyip kutuyu açtı. Kutu açılınca, herkes gördükleri manzara karşısında donakaldılar. Kutunun içinde kor hâlinde ateş, bir miktar pamuk arasında duruyordu. Ateş kızarıyor ve pamuğa birşey olmuyordu. Bu hâli gören herkes hayretler içinde kaldı. Hâce hazretlerinin bu kerameti karşısında, onu sevenlerin muhabbeti daha da arttı. Kendisine muâriz olanlar hatâlarını anlayıp tövbe ettiler. Hâce hazretlerine hediyeler gönderip, özürler dileyip pek çoğu ona talebe oldu. Merv şehrinde Mervezî nâmında bir müderris var idi. Ahmet Yesevî hakkında söylenilen uygunsuz ve uydurma sözler ona kadar gitmişti.

Bu yalanlara aldanıp, kendisini imtihan etmek, şüphesini gidermek niyetiyle, yanına dört yüz müşâvir ve kırk tâne de müftü alarak yola çıktı. Her tarafta talebeleri olduğunu, her zaman sohbetinde binlerce kişinin hazır bulunduğunu öğrenmişti. “Ben üç bin mesele ezberledim. Hepsine ayrı ayrı sual sorar.

Onları imtihan ederim.” diye düşündü. Bu sırada Ahmet Yesevî hazretleri hânegâhında bulunuyordu. Talebesi Muhammed Danişment’e “Bakar mısın, bize kimler geliyor?” buyurdu. Mervezî'nin mâiyyetiyle, yanındakilerle birlikte hafızasında üç bin mesele ile geldiğini bildirdi. Hâce hazretlerinin emri ile Muhammed Danişment, o üç bin meseleden binini, Mervezî'nin hâfızasından sildi. Sonra talebelerinden Süleymân Hakîm Atâ'ya aynı şekilde emretti. O da öyle yaptı. Mervezî, hâfızasında kalan bin mesele ile Yesi'ye geldi. Hâce hazretlerinin yanına gelip, “Allah'ın kullarını doğru yoldan ayıran sen misin?” dedi.

Hâce, hiç kızmadı. Karşılık da vermedi. Şimdilik üç gün misafirimiz ol! Ondan sonra görüşürüz.” buyurdu. Üç gün sonra bir kürsü kuruldu. Mervezî kürsüye çıktı. Hâce Ahmet hazretleri, Muhammed Hakîm Atâ'ya tekrar emredip, o bin meseleyi Mervezî'nin hâfızasından silmesini emretti. Hakîm Atâ, Allahü teâlâyâ duâ etti. Aklındaki bin mesele de silindi. Mervezî, kürsü üstünde bir şeyler konuşmak istedi. Fakat hâfızasında hiçbir meselenin bulunmadığını anladı. Nihâyet, defterini açıp oradan okumak istedi. Fakat defterinin sayfelerindeki yazıların da silindiğini gördü. Sahifeler bomboş idi. Bu hâli gören Mervezî, kusûrunu anlayıp oracıkta tövbe etti. Talebeliğe kabûlü için yalvardı. Bütün mâiyyetiyle beş sene kaldı. Çok mertebelere, yüksek derecelere kavuştu. Ahmet Yesevî bunu, yanında beş kişi ile berâber, insanlara Allahü teâlânın dînini doğru olarak anlatmak vazifesiyle Horasan'a gönderdi. Bunlar; Muhammed, Seyfeddîn, Sa'deddîn, Behâüddîn ve Kemâl isimlerindeki talebeleri idi. Oraya gidip halkı irşâd edip aydınlattılar.

ALTMİŞ ÜÇ YAŞ

Ahmet Yesevî hazretleri 63 yaşına gelmişti. O, çocukluğundan bu âna gelinceye kadar Resûlullah efendimizin sünnet-i seniyyesine yapışmakta hiç gevşeklik göstermedi. Resûlullah efendimizin âhirete teşrif buyurduğu andan itibaren yeryüzünde bulunmayı kendilerine münasip görmediler.

Bu sebeple dergâhın bahçesine derin bir yer kazdırdı ve içini kerpiçe ördürdü. Nihayet hazırlıklar tamamlanınca talebelerini dergâhın avlusunda toplayıp; "Ey gönül dostları, Allahü teâlânın en sevgili kulu olan Peygamberimiz Muhammed Mustafa hazretleri 63 yaşında bu dünyadan ayrıldı. Ben de şimdi 63 yaşındayım. Artık şu gördüğünüz çilehaneye çekilecek, ömrümün kalan günlerini bu hücrede tamamlayacağım" buyurdu. Müritlerinin gözleri yaşlı olarak "Ey sultanımız bizim hâlimiz nice olur." sözlerine karşı "Sizi Allahü teâlâyâ emanet ediyorum." dedikten sonra merdivenle çilehâneye indi.

Ahmet Yesevî hazretleri mezar misali olan o yerde, vefat edinceye kadar, devamlı ibadet, tâat ve Allahü teâlâyı düşünmekle meşgul oldu. Talebelerine ilim öğretmeye orada da devam etti. Kendisini vefat etmiş, kabre konmuş şekilde hissederek, bambaşka bir huşû' bağlılık ve teslimiyetle ibadetlerini yaptı. Burada evliyalık yolundaki makam ve dereceleri kat kat arttı. 63 yaşından sonra ömrünün diğer yarısını orada ibadetle geçirdi. 125 veya bir rivayete göre ise 133 yaşında vefat etti.

MUSA VE KARINCA

Hız. Musa köy köy, şehir şehir dolaşıp; insanlara Allah'ın dinini öğretirken, bir gün yolu Allah'ın, ceza olarak bütün halkını yaktığı bir köye düştü ve: "Ey Rabbim" dedi. "Bu köyde yaşayanlar arasında çocuklar, günahsız, suçsuz kimseler ve hayvanlar da vardı. Sadece suçluları ve günahkârları cezalandırabilecekken, böyle yapmayıp tüm köyü cezalandırmışsın senin şefkatin ve acıman sınırsızdır ve sen tüm canlılara bu şefkatle davranırın. Sen işlerini de bizim aklımızın eremediği yüksek bilginle yaparsın. Buna olan inancım tamdır. Fakat ben merak ettim; günahkârlarla beraber masum insanları niçin yaktın?" diyerek fazla oyalanmadan, yoluna devam etti.

Bir müddet sonra hem bir şeyler yemek, hem de yol yorgunluğunu biraz olsun üzerinden atmak için bir ağacın altına oturdu. Ağacın az ötesinde büyük bir karınca yuvası vardı. Karıncalar harıl harıl çalışıyordu

Bu karıncalarda bir tanesi gelip dinlenmekte olan Hız. Musa aleyhisselamı ısırdı. Musa karıncaya öfkelenildi Yerdeki kurumuş odunlardan birini ateşle tutuşturdu, geldi, tüm karınca yuvasını ateşe verdi. Tüm karıncalar yanarak öldü. Musa bildiren dini hükümler arasında karınca yakmak günah değildi. Bunun üzerin Allah şöyle seslendi: "Ey Musa! Seni sadece bir tek karınca ısırılmışken, sen bütün karınca yuvasını ateşe mi verdin. Bir karınca yüzünden koca karınca ülkesini her ana hamde eden, beni en güzel sözlerle öven bir toplumu yakıp yok ettin, öyle mi?"

Hız. Musa gerek kendi gördüğü karşısında söyledikleri, gerek yaptığı karşısında Cenab-ı Hakk'ın seslenişinden öğrenmiş oldu ki: Suçlularla beraber olanlar, kendileri suçsuz olsalar dahi aynı cezaya uğrarlar. Ancak Allah hesap gününde onları birbirinden ayırır, her birine hak ettiği karşılığı fazlasıyla verir. Bizler de kötü insanlarla beraber olmamalı, onların yaşadıkları yerlerde bulunmamalıyız. Bulunmak zorunda kalırsak onları uygun bir lisan ile uyarmalı, oradan bir an önce uzaklaşmaya bakmalıyız.

HÜNKÂRIN VEFATI

Hacı Bektaş Hünkâr bir gün namaz kıldı. Evrâduu okudu, halvete vardı. Sarı İsmail'i çağırdı: "Sen benim hâs halîf ersin, bugün perşembe, ben bugün âhirete göçeceğim, göçünce kapıyı ört, dışarı çık. Çiledağı tarafını gözle, oradan bir boz atlı gelecek, yüzünde yeşil örtü olacak. Bu zât atını kapıda bırakıp içeri girecek, bana Yasîn okuyacak. Attan inip selâm verince selâmım al, onu ağırla. Hülle donundan kefenimi getir, o beni yıkar. Beni yıkarken su dök, ona yardım et. Ceviz ağacından tabut yapar, beni tabuta koyun, ondan sonra beni gömün. Sakın onunla söyleşmeyin. Dünya hâli budur, gelen gider. Sen de hizmet et, sofraya yay. Himmet dilersen cömertlikte bulun. Benden kisvet giyen her mürîd konuk istesin, konuğa hizmet etsin. Şeytan gibi kendisini görmesin.

Kimsenin yatan itini kaldırmazın, kimseye karşı ululanmayın, hased etmesin" dedikten sonra ikinci vasiyetine geçer ve şöyle devam eder: "Öğüdümü tut, ölümünden sonra bin koyunla, yüz sığır kurban et, bütün halkı çağır. Hizmet et, onları doyur. Yedinci ve kırkinci günü helva dağıt. Korkma erin harcı eksilmez. Ne kadar muhib ve mürit varsa davet et, onları topla. Öğüt ver, sakın ağlamasınlar. Bir halifem de Barak Baha'dır. Gerçek bir erdir, ona da söyleyin Karasi'ye varsın, Balıkkese'ye gidip orayı yurt etsin. Hünkâr böyle vasiyet ettikten sonra, Sarı İsmail ağlamaya başladı. Tanrı bana o günü göstermesin." dedi. Hünkâr, biz ölmeyiz, suret değiştiririz diyerek onu teselli etti. Sonra Tanrı'ya niyazda bulundu. Peygambere salâvat getirdi. Kendisi kendisine Yâsîn okudu, Tanrı'ya can verdi. Sarı İsmail, vasiyet gereği Hünkâr'ı yüzünü hırkasıyla örttü.

Halvetin kapışım çekip dışarı çıktı. Hünkâr'ın muhibleri ve müritleri, dört bir yandan gelerek ağlaştılar. Derken bir de baktılar ki Çiledağı tarafından bir tozdur koptu. Bir anda yaklaştı, Hünkâr'ın dediği gibi bu zâtın elinde bir mızrak vardı. Yüzüne yeşil lîkâb örtmüştü. Altında da tarife uygun olarak boz bir at vardı. Erenlere, mürit ye muhiplere selâm verdi. Selâmını aldılar. Mızrağını yere dikti. Atından inerek doğruca halvete girdi, kendisiyle beraber içeriye yalnız Sarı İsmail girdi. Kara Ahmet kapıda durdu, kimseyi içeriye sokmadı.

Sarı İsmail, su döktü, yüzü örtülü er yıkadı. Yanındaki hülle donları kefen yaptı. Tabuta koyup doğruca musallaya götürdüler. Boz atlı er imamlık etti, erenler de saf olup ona uydular. Namazı kılındı, götürüp mezara koydular. Boz atlı erenlerle vedalaştıktan sonra atma atlayarak yürüdü.

Sarı İsmail, acaba bu kim, diye merak etti. Eğer Hızır ise görüştüğüm için tanımam lazımdır deyip ardından koştu, yüzü örtülü ere: "Namazını kıldığın, yüzünü gördüğün er hakkı için, kimsin bildir bana" dedi. Boz atlı er, Sarı İsmail'in yalvarmalarına dayanamadı, örtüsünü açtı.

Hacı Bektaş Velî'nin kendisinden başkası değildi. Sarı İsmail atının ayağına düşüp yalvardı: "Lütfen erenler şahı, otuzüç yıldır hizmetindeyim, kusurum var seni bilememişim, suçumu bağışla" dedi.

Hünkâr: Er odur ki ölmeden ölür, kendi cenazesini yıkar. Sen de var buna gayret et." dedikten sonra Çiledağına yönelip gözden kayboldu. Rivâyete göre, Hacı Bektaş Velî vefat ettiğinde 63 yaşındaydı.

BİZİM YUNUS

Yunus, Tapduk'a 40 yıl hizmet etti. Fakat kendisine bâtin âleminde bir şey açılmamıştı. O da kaçıp dağlara, kırlara düştü. Bir gün bir mağarada yedi ere rastladı, onlarla arkadaş oldu. Her gece onlardan biri dua eder, onların duası bereketiyle bir sofraya yemek gelirdi. Nöbet Yunus'a geldi, o da dua etti.

Yarabbi benim yüzümü kara çıkartma. Onlar kimin hürmetine dua ediyorlarsa, onun hürmetine beni utandırma" dedi. O gece iki sofraya yemek geldi. "Kimin yüzü suyu hürmetine dua ettin" diye sordular. "Önce siz söyleyin" dedi. Onlar: "Biz Tapduk Emre'nin kapısında kırk sene hizmet eden erin hürmetine dua ederiz" dediler.

Yunus bunu duyunca hemen geri döndü ve doğru gelip Aha Bacı'ya sığındı. "Aman, beni bağışlat" dedi. Ana Bacı dedi ki: "Tapduk Emre, sabah ne-mazına abdest almak için çıkar. Sen kapı eşiğine yat. Üstüne basınca bu kim diye sorar. Ben 'Yunus' derim. "Hangi Yunus?" derse bil ki gönlünden çıkmışsın. "Bizim Yunus mu?" derse ayaklarına kapan, kendini bağışlat." Yunus, Ana Bacı'nın dediği gibi eşiğe yattı. Tapduk Emre'nin gözleri görmezdi, Ana Bacı koluna girer. Onu abdest almaya götürdü. O sabah gene Tapduk Emre'yi abdest almaya götürüyordu, götürürken ayağı Yunus'a değdi. "Bu kim?" diye sordu. Ana Bacı, "Yunus" dedi. Tapduk "Bizim Yunus mu? deyince Yunus Tapduk'un ayaklarına kapanıp suçunu bağışlattı. İşte bu hadiseden sonra Yunus, artık "Bizim Yunus" olarak isim almış oldu.

ABDAL MUSA VE GAYBÎ BEY

Teke İli Alâiye Sancak Beği'nin oğlu Gaybî Beğ, onsekiz yaşında iken, tevâbîlerinden bir kısım kişilerle Antalya civârında avlanmak üzere ava çıkar. Beğzâde, avlanırken tepe üzerinde bir Âhû görür. O esnâda Ahû önüne çıkagelir. Gaybî Beğ, onu görünce hemen tirkeşinden bir ok çıkarıp, kirişe kor, nişan alır ve oku atar. Ok, Âhûnun sol koltuğunun altına saplanır, fakat Ahû yıkılmaz, sıçrayıp kaçar.

Gaybî Beğ de ardına düşer. Dağlar, vadiler geçip nihâyet bir sahraya inerler. Yaralı ahû, büyük bir âsitâne kapısından içeri girer. Gaybî de geyiğin arkasından dergâha girer ve dervişlere yaralı geyiği sorar. Meğer bu büyük âsitâne Seyyid Abdal Mûsâ Sultâna âittir. Sultân'ın yanına gelenler, mutlaka mürîd ve muhib olup kalırlarmış. Pek çok dervîş, Abdal Mûsâ'ya lâayık veçhile hizmet edermiş.

Dervişler, Gaybî Beğ'i görüp karşılaştılar ve atının dizginini tutup: "Buyurun, ziyârete geldünüz ise aşağı inün." dediler. Gaybî: "Buraya oktanmış bir âhû geldi, o benüm şikârumdur, nice oldu, onu bana virün." dedi. Dervişler de: "Buraya böyle bir âhû gel-medi ve biz görmedük." dediler. Gaybî Beğ: "Hiç dervişler yalan söyler mi, niçün inkâr idersünüz? Ben âhûyu kendü gözümle gördüm, buruyu gelüp içerü girdi." dedi. Dervişler bu söz karşısında hayret ettiler:

"Bizüm haberimüz yok, bilmiyoruz." dediler. Beğzâde, bu durum karşısında hayli melûl ve perîşân oldu. Bir müddet öyle kaldı. "Acep bu âhû nice oldu, nereye gitdi? Bunlardan gayrı kimünle söyleşsek diye düşünürken, dervişler dergâha doğru dönüp: "Sultân-um! Alâiye Sancağı Beği oğlu Gaybî Beğ buraya gelüp bizden şikâr talep ider." dediler. Bu esnâda, zaten durumu içeriden dinleyen Sultân: "Onu benüm katuma götürün. gelsün ben ona cevâb vireyüm." dedi. Dervişler, Gaybî Beğ'e: "Sizi, erenler gelsün diye buyurdılar. Hem ziyâret kılasun, hem de kifâyetlü cevap alasun." dediler. Gaybî Beğ de Sultân'ın bu hitâbın işitti ve hemen atından inerek: İçeri meydana girdi, Sultân'ı gördü, hemen eğilerek selâm verdi.

İleri yürüyüp elini öptü. Alnını yere koyup hâk-i pâ-yine yüz sürdü, Daha sonra geri çekilip karşısında el kavuşturarak ayakta durdu. Seyyid Abdal Mûsâ hazretleri, onun selâmını izzetle aldı: "Hoş geldünüz oğlum, safa geldünüz, kadem getürdünüz. Gönlün, dilegün nedür, dile bizden, söyle işidelüm bilelüm." dedi. Gaybî Beğ, keyfiyet-i hâli beyân etti. Vâkayı olduğu gibi anlattı. Sultân: O âhû, neden senün şikârun oldu" diye sordu. Gaybî Beğ:

"Sultân-um! Ben anı ok ile vurdum, üzerine at sürüp hayli koşdum. Çok menzil aldı, yoruldu, güç ile buruya geldi." cevâbmı verdi. Sultân: "O ahuyu görünce bilür misin?" diye sordu. Gaybî Beğ: "Bilürem Sultân-um!" dedi. Abdal Mûsâ: Bak imdi, gör okını." dedi. Kendi mübarek kolunu yukarı kaldırdı. Koltuğunun altında saplı bulunan oku gösterdi.

Gaybî Beğ bakıp gördü ki attığı ok Sultân Abdal Mûsâ'nın koltuğuna saplanmış duruyor. Meğer bu, geyik suretinde görünen bu âsitânenin şeyhi Abdal Mûsâ Sultân imiş. Beğzâde, bu durumu görünce çok pişman oldu, utandı; bir vakit korku ve heyecânından kendisine gelemedi.

Kendisine gelince hemen Sultân'un elini öpüp ayağına baş koydu, özür diledi, tazarrû ve niyâz eyledi. Abdal Mûsâ da koltuğunun altındaki oku çıkarıp, Gaybî Beğ'in önüne koydu ve şöyle dedi: "Dergâhımızda itizar ehline lûtf u ihsân kapısı her zaman açıktır. Biz geçdük suçundan, bir dahi böyle etmesün, her gördüğün cânâ ok atmayasun." Beğzâde, pişmânlık duydu. Aklı başına gelince Sultân'ın hizmetine alınması için tazarrû ve niyazda bulundu:

"Sultân-um! Bendenüzi hizmetünüze lâayık görüp, oğulluğa kabûl eyleyün. Allah'un kudretiyle hizmetünüze idelüm." Sultân şöyle karşılık verdi: "Oğlum! Bu erenler yolına gitmeklige mutlak mücerredlik gerektür. Sonum düşünmeyüb sonra peşimân o-makdan tek durmak yegdür.

Zirâ kim, bu yol, ince sarp bir yoldur ve bu yolun derd ü belâsı, mihnet ü cefâsı boldur.

Bu tarîka giren kişi kâdir olduğu denli elden gelen işi men' itmeye, Halkdan kendüsine her ne cefâ gelürse sabreyleye ve cânib-i Hakk'dan ne belâ nâzil olırsa kendüsine ganimet bile, feryâd kılmaya, incinüb melûl ve mahzûn almiya. Hakk Te'alâ Hazreti'nün, her işde bir hikmeti vardır. Meselâ dünya ve âhiret, cehennem ve cennet, gice ve gündüz, kış ve yaz, gâm ü şâdi, ağlamak ve gülmek, al, ondan sonra bizüm katumuza gel. Gönüne de danış ki, sonra peşimân olmayasım. " Beğzâde: "Sultânüm! Benüm pederüm sizsünüz. Burada kaldığuma râzî olmazsanuz, ben gayri yire gitmem ve bu âsitâneyi terk itmem. Gelmek var gitmek ve dönmek yok." dedi. Bu müşavereden sonra Abdal Mûsâ, bir hâlifesine buyurdu:

"Gaybî Beğ'ün başını tıraş idün." Bu emir üzerine, onu tarikat üşülünce tıraş ettiler, tâc ve hırka giydirdiler, beline kemer bağladılar. Daha sonra âsitâne saadette yer gösterip bir posta oturtular. Gaybî Beğ'de bu post üzerine çıkıp iki diz üzerine, erkân üze oturdu. Fakr libâsın kabul edip dünyadan el etek çekti; herşeyden uzak kalıp Hakk'a tevekkül kıldı. Beğzâde'nin yanında bulunan refakâtçiler, âhûnun arkasından yalnız başına giden Gaybî Beğ'i kaybetmişlerdi. Dağlan, ovaları, sahrâları, tamamıyla aradıkları hâlde onu bulamamışlardı. Nihâyet hizmetkârlardan biri kan izini tâkib ederek âsitâne-i saadete geldi. Kapıdan içeri baktı. Gördü ki Beğzâde buradadır. Hemen, diğer yol arkadaşlarına durumu haber verdi: Gaybî Beğ'i burada buldum, gelün" dedi. Bunun üzerine ne kadar atlı varsa hepsi âsitâne'ye geldi-ler. Atlarından inip âsitâne kapısından meydana girdiler. Orada Beğzâde'yi gördüler. Beğzâde atından ve donundan ferâgat etmiş, bir post üzerinde oturuyordu.

Selâm verip, durumu Gaybî Beğ'den sordular. Gaybî Beğ'de vâkayı olduğu gibi anlattı. Maiyyetinin tereddüdünü izâle maksadıyla: "Bundan sonra benim babam Abdal Mûsâ Sultân'dur. Siz bana dahi idemezsiniz. Hemen at ve tumanumu alıp benden fâriğ olun!" dedi.

Bunun üzerine mâiyeti de bu emre uyarak atım ve elbiselerini alıp, babası katına, 'Alâiyye Sancağı Beğ'i nezdine geldiler. Bevvâblar, Gaybî Beğ'in atını ve elbiselerini görüp kendisin göremeyince şaşırdılar: "Gaybî Beğ avdan geri dönmedi, gâib oldu, hiç görünmez. Nerede ve ne hâlde olduğunu bilmeyüz" dediler. Zaten merâk içinde bulunan 'Alâiyye Sancağı Beğ'i bu konuşmaları içeriden duydu. Akli başından gitti. Bu esnâda kullan başına geldi. Durumu tafsîlâtıyla onlardan sordu:

"Hani oğlum Gaybî nice oldu? Sizünle berâber gitmiş idi, neyledünüz?" dedi. Onlar da Beğzâde'nin durumunu gördükleri ve Gaybî'den duydukları şekliyle babasına anlattılar. Alâiyye Sancağı Beğ'i, oğlu Gaybî'nin bir dervîş olup, Abdal Mûsâ Tekkesi'nde kaldığını işitince ciğeri yandı, acısı tepesine çıktı. Hemen yerini huzuruna geldi. Selâm verdi, yüzünü yerlere sürdü, ağladı. Abdal Mûsâ Hazretlerinden şikâyetle bulundu: "Bir 'âşık dünyayı tutdı. Dört beş yüz abdalı var. Benüm oğlumu dahi efsûnlar idüp alakoymuş. Bana medet eyle! Tut, onun hakkından gel! Bu yanmış yüregüme bir su serpüp bana dermân eyle; yok dersen helâk olurum, halk içindçe vakârum, nâmus u arum kalmadı. Her ne iderseri becîd tut" dedi.

HACI BEKTAŞ VE AHÎ EVREN

Hacı Bektaş'ın yaşadığı çağda Kırşehir'in adı "Gülşehir" idi. Camileri, mescidleri, medreseleri çok olup mamûr bir şehirdi. Şehirde ziyade bilgin ve müderrisler vardı. Bunların içinde Hacı Bektaş'la dost olan Ahî Evren adında bir de er vardı. Ahî Evren, Denizli'den Konya'ya, oradan Kayseri'ye gelmiş, Kayseri'den kalkıp Gülşehir'ne gelerek yerleşmişti. Ahî Evren de Hacı Bektaş Velî'yi ziyade severdi. Hattâ bir gün muhibleriyle sohbet ederken: Kim bizi şeyh edinirse, onun şeyhi Hacı Bektaş Hünkârdır" der. Bu iki eren daha önce görüşmüşlerdi. Tekrar görüşmek için Hacı Bektaş Velî, Kırşehir'e hareket etti. Bu hâl, Ahî Evren'e malûm oldu, o da karşılamak için yola çıktı. Kırşehir yakınlarında bir tepe üzerinde bir araya geldiler. Sohbetle bulundular.

Sohbet sırasında Ahî Evren: "Ey Erenler şahı, ne olurdu burada bir pınar olaydı da abdest almaya, içmeye yarasaydı, der. Hünkâr, mübarek eliyle bir yeri eşer, arı duru güzelim bir su çıkıp akmaya başlar, Ahî Evren yine: " Ey Erenler şâhı, bir göl gelik ağaç da olsa, sıcak günlerde gölgelenilirdi. Ahi Evren bu sözü tamamladıktan sonra, Hacı Bektaş Velî'nin elindeki kavak şerip yapraklandı. Sonra biraz daha bu gölgelikte sohbet ettiler, sonra da kalkıp yerlerine gittiler. Bundan sonra, Hacı Bektaş Velî ve Ahî Evren birkaç kez daha bir araya geldiler. Her seferinde karşılıklı kerâmetler göster-diler. Aralarında çok yakın bir dostluk oluşmuştu.

GÜVENÇ ABDAL

Güvenç abdal Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin dervişi olan ulu bir evliyadır. Hünkâr Hacı Bektaş Velî tarafından verilen diğer bir adı ise Er Güvenç Abdaldır. Muhammed Ali neslinden geldiği için Seyyit'dir. Başta Çepni Türk'leri olmak üzere Karadeniz'de bulunan Türkmen boylarının bağlı olduğu ocak Güvenç Abdal Ocağıdır.

Güvenç Abdal Gümüşhane ili Kürtün ilçesi Taşlıca Köyü'ne yerleşerek Karadeniz'e İslam inancını yaymıştır. Evlatları daha sonra Muhammed Ali yolunu yüzyıllar boyunca bu bölgede tüm baskılara rağmen sürdürmüşlerdir.

Özellikle Yavuz Sultan Selim'in saltanat uğruna bu ocaklara büyük zulümler yaptığı halde bu inanc azalsa da dimdik ayakta kalmaya devam etmiştir. Güvenç Abdal'ın Gümüşhane Kürtün İlçesi Güvende yaylasındaki sır olduğu bir türbesi ile Hacıbektaş dergâhında bulunan diğer bir türbesi ile iki makamı bulunmaktadır.

Hacıbektaş'taki türbede yanda Eşi Dünya Güzeli ana ve kızı mekân tutmuştur. Güvenç Abdal Araştırma Eğitim Kültür ve Tanıtma Derneği'nin uzman profesör nezaretinde, üniversitelerle iş birliği içerisinde Güvenç Abdal Ocakları 9 Cilt ve 8 Kapaktan oluşan ansiklopedik bir eser yayınlamıştır.

HACI BEKTAŞI VELİ – GÜVENÇ ABDAL

Hünkâr'ın Hizmetinde Güvenç Abdal adlı bir devîş vardı. Er terbiyesi görmüş bir zattı. Bir gün, 'Erenler Şahı' dedi; "Gönlümde bir sorun var. İzin verirseniz söyleyeyim". Hünkâr, şöyle buyurdu; "Güvenç acaba dedi, şeyh kimdir, muhip kimdir, âşık kimdir? Bize lütfedip bildirseniz". Hünkâr; "hemen Güvenç yerinden kalk, tez git, bir sarrafta bin altın nezirimiz var, al gel" dedi. Güvenç Abdal, sarraf kimdir, hangi şehir-dedir, demeden hemen belini bağladı, Hünkâr'ın elini öptü, yola revan oldu. Gide gide vardı, bir şehre.

Gördü ki pek büyük bir şehir. Kendi kendine, bizim ülkede böyle büyük bir şehir yoktu, acaba bu şehir, hangi şehir dedi. Gezerken bir adama; Bu şehir hangi şehir? O adam: Burası Hindistan, bu şehre de Delli (Delhi?) derler. Güvenç, şaşırıldı. Rum ülkesi nerde Hindistan nerde dedi. Sehrin içinde gezerken pazara ulaştı, etrafına bakınırken gördü ki, karşıda bir sarraf oturmadı. Sarraf onu görünce hemen kalktı. Beri gel dervîş diye yanına çağırdı. Sarraf, Güvenç'e; "Hangi ildensin" dedi. Güvenç; "Rum ülkesinden" dedi. Kimin hizmetindesin deyince", Güvenç; "Hacı Bektaş Hünkâr'ın hizmetindeyim, bana, bir sarrafın bize bin altın neziri var, al gel buyurdu". Sarraf, Hünkâr'ın adını duyunca, onu evine götürdü, üç gün boyunca ağır-ladı. "Dervîş" dedi. "Neziri olan sarraf benim. Bir vakit ticarete giderken denizde fırtınaya yakalandım.

Az kaldı, gemimiz batacaktı. Hemen vilayet erenlerini çağırdım, beni kurtarın bin altın nezirim olsun dedim. O anda erenler yetişti, gemiyi mübarek eliyle tuttu". Adını sordum; "Hünkâr Hacı Bektaş'tır", dedi. Rum ülkesine nezirimi nasıl ulaştıracağım dedim, ben birisini yollarım buyurdu. Adamın şeklini sordum, senin şeklini tarif etti. Onun için seni çağırdım. Hamd olsun ki, hata etmemişim. Bu bin altını al, erenlere götür. Bin altın daha saydı. Bu da erenlerin hizmetinde bulunanlara, bin altın daha saydı, bunu da sen harca dedi. Güvenç Abdal, üç bin altını alıp sarrafla veda-lararak yola revan oldu. Şehir içinde giderken bir çardağın penceresinde, gün yüzü güzel bir kız bak-mada, kızı görür görmez bin canla âşık oldu.

Altınları alarak akşam saatinde yola çıktılar. Karanlık olunca ıssız bir yerde yattılar. Uyanınca baktılar ki sabah olmuş, bulundukları yerle yattıkları yerin aynı olmadığını gördüler, Arafat dağının yanındaki Kızılcaöz'den gelen yolun yanındalar. Halifeler karşıladılar. Hünkâr'a götürdüler. Güvenç Abdal, erenlerin ellerini öpüp ayaklarına yüz sürdü. Hünkâr "Güvenç Abdal" dedi. "Bu işlerdeki hikmeti bildin mi"? Güvenç buyurun erenler şahı dedi. Hünkâr "Sen bizden şeyh kimdir, mürid kimdir, âşık kim" diye sormuşsun, bizde sana cevap verdik. Mürid odur ki senin yaptığını yapar. Biz seni hizmete gönderdik, nereye gideceğim, kimi göreceğim demeden yola düştün. Bir kerecik denizde helak ola yazdı, erenler diye çağırdı, bin altın nezretti, vardık, imdadına yetiştik, gemisini kurtardık, yerimizi sordu, seni yolladık, şöyle böyle demeden nezirini sana teslim etti. Şeyhliği biz yaptık; seni kolayca götürüp getirdik, seni o yüz karasından da kurtardık. Âşıklığıysa o kız yaptı, bir vilayet görmekle âşık oldu bize; buraya gelmedikçe karar etmedi. O kızı Güveç Abdal'a nikâhladılar.

HALK EDEBİYATI ARAŞTIRMACILARI

8. ÜNİTE

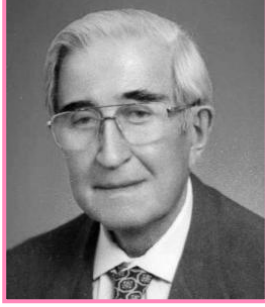
HALK EDENİYATI ARAŞTIRMALARI

- Şükrü Elçin
- Erman Artun
- Pertev Naili Boratav
- Özkul Çobanoğlu
- Naki Tezel
- Sadettin Nüzhet Ergun
- Ömer Asım Aksoy
- Umay Günay
- Ali Berat Alptekin
- Bahattin Ögel
- İlhan Başgöz
- Fikret Türkmen
- Saim Sakaoglu
- Tahir Alangu
- Bilge Seyidoğlu
- Metin And
- Hikmet Dizdaroğlu
- Eflatun Cem Güney
- Abdülbaki Gölpınarlı
- Ahmet Talat Onay
- Ignacz Kunos

ŞÜKRÜ ELÇİN

- Edebiyat tarihçisi, folklorcu, yazar, şâir. Florina'da doğdu. İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1939). Liselerde, yüksek okullarda öğretmenlik ve öğretim üyeliği yaptı. 1949'da Halk Edebiyatı doktoru, 1962'de doçent oldu. Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde profesörlüğe yükseldi. 1981'de aynı fakülteden emekli olarak ayrıldı.
- Lise öğrencisi iken şiir yazmaya başladı. Şiirlerini kitap hâline getirerek bastırdı. Türk edebiyatı konularında yüze yakın makale ve kitap neşretti. Yazıları Türk Yurdu, Türk Folklor Araştırmaları ve Türk Kültürü gibi dergilerde yayımlandı. Emekli olduktan sonra fakültesi Şükrü Elçin Armağanı çıkardı.

ESERLERİ

Şiir kitapları

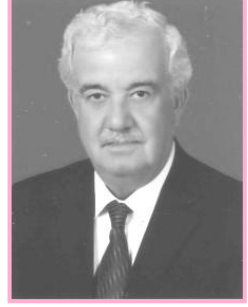
- Şair Bozuntuları
- Yirmi Dört
- Adalara Destanlar

Halk edebiyatı ile ilgili kitapları

- Kerem ile Aslı Hikâyesi
- Anadolu Köy Orta Oyunları
- Türk Halk Edebiyatına Giriş
- Halk Edebiyatı Araştırmaları
- Gevheri
- Gevheri Divanı
- Âşık Ömer
- Türk Bilmeceleri
- Anadolu Köy Orta Oyunları
- Halk Şiiri Antolojisi
- Türk Edebiyatında Tabiat
- Yurt Duyguları
- Çocuklarımıza Şiirler

ERMAN ARTUN

- 1948 yılında Tekirdağ'da doğdu. 1971 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Tekirdağ'da edebiyat öğretmeni ve Tekirdağ Eğitim Enstitüsü'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. Trakya Üniversitesi'nde okutman olarak çalıştı. 1991 yılından beri Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim dalında öğretim üyesi olarak çalıştı.
- Yurt içinde ve yurt dışında ulusal, uluslararası, kongre ve sempozyumlara katılıp on beşi yurt dışında olmak üzere seksenin üzerinde bildiri sundu. Yirmisi yurt dışı olmak üzere yüz onun üzerinde yayımlanmış bilimsel makalesi ve 22 kitabı vardır.

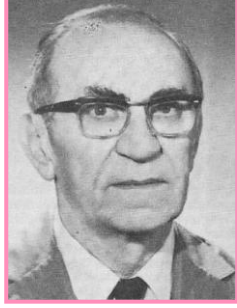
ESERLERİ

- Tekirdağ Folklor Araştırması
- Tekirdağ Çocuk Oyunları
- Tekirdağ Halk Oyunları Araştırması
- Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği ve Âşık Feymani
- Adana Mutfak Kültürü ve Adana Yemekleri
- Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı
- Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı
- Türk Halk Edebiyatına Giriş
- Türk Halk Bilimi
- Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri
- Âşık Edebiyatı Araştırmaları
- Âşık Edebiyatı Metin Tahlilleri
- Dinî - Tasavvufî Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri
- Anonim Türk Halk Edebiyatı Nazım
- Ansiklopedik Halbilimi / Halk Edebiyatı Sözlüğü
- Çukurova Halk Kültüründe Mizah
- Halk Kültürü Araştırmaları

HALK EDEBİYATI ARAŞTIRMACILARI

PERTEV NAILİ BORATAV

- Türk halkbilimcisi, halk edebiyatı ve folklor araştırmacı-sıdır. Darıdere (Bulgaristan) de 1907'de doğdu. 1927'de İstanbul Erkek Lisesi'ni, 1930'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 1931-1932'de Fuat Köprülü'nün asistanlığını yaptı.
- 1941'de Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği teziyle doçent oldu, 1948'de profesörlüğe yükseldi. 1948'de başkanı olduğu Halk Edebiyatı Kürsüsü CHP iktidarınca komünizmi yaydığı gerekçesiyle kapatıldıktan sonra yurt dışına gitti.
- ABD, Almanya ve Fransa'da çalıştı. 1940'lı yıllarda Behice Boran'ın Yurt ve Dünya dergisini yönetti. Stanford Üniversitesi Türkiye bölümünü kurdu. Paris'te ölümüne kadar CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique)'de çalıştı. 1998'de öldü.
- Türk halk edebiyatı araştırmaları öncüsü Pertev Naili Boratav 2000 masal, 40 halk hikâyesi, çocuk oyunları, türküler, tiyatrolar, şarkılar, fıkralar, şiirlerden meydana gelen zengin bir arşiv kurdu. CNRS, Sedat Simavi, TC Kültür Bakanlığı ödülleri almıştır.

ESERLERİ

- Gökoğlu Destanı
- Folklor ve Edebiyat I
- Folklor ve Edebiyat II
- Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler
- Halk Edebiyatı Dersleri
- İzahlı Halk Şiiri antolojisi
- Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği
- Typen Türkischer Volksmärchen
- Zaman Zaman İçinde
- Le Tekerleme
- Az Gittik, Uz Gittik
- 100 Soruda Türk Folkloru
- Nasreddin Hoca

ÖZKUL ÇOBANOĞLU

- Günümüzde profesör olarak Hacettepe Üniversitesi'nin Türk Halkbilimi Anabilim Dalı'nda görev yapıyor.

ESERLERİ

- Türk Epik Destan Geleneği Araştırmalarına Giriş
- Türk Dünyası Kültür Ekolojisi ve Atasözleri
- Türk Halk Kültüründe Memoratlar
- Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü
- Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tari-hine Giriş
- Türk Halk Kültüründe Memorat Türü Üzerine Bir Tahlil Denemesi

NAKİ TEZEL

- 1915 yılında İstanbul'da dün yaya gelen Naki Tezel, bir folklor araştırmacı-sıdır. Tezel 1940 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş, ardından bazı nahiye ve ilçelerde kaymakamlık yapmıştır. Bir süre sonra Basın-Yayın Genel Müdürlüğü ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı dairelerde çalışmış, sonra da İş ve İşçi Bulma Kurumu'nda müdürlük yapmıştır. 1960-1966 yıllarında Sosyal Sigortalar Kurumu Müşaviri olarak görev yapmıştır.

ESERLERİ

- Keloğlan Masalları
- İstanbul Masalları
- Köroğlu Masalı
- Bilmeceler ve Maniler
- Çocuk Masalları
- Türk Halk Bilmeceleri
- Türkiye Folklor ve Etnografya Kılavuzu
- Türk Masalları

HALK EDEBİYATI ARAŞTIRMACILARI

SADETTİN NÜZHET ERGUN

- Edebiyat tarihçisi, yazar. Bursa'da doğdu. Üsküdar İttihat ve Terakki Mektebi ile Sultani'de ilk ve orta öğrenimini gördü. İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Çeşitli liselerde edebiyat öğretmenliği, kütüphane memurluğu ve müdürlüğü yaptı.
- Çalışmaları daha çok edebiyat tarihi ile halk edebiyatı konularında yoğunlaşmıştır. Şiirleri de vardır.

ESERLERİ

- İlmî Tasavvuf
- Türk Şairleri
- Karacaoğlan
- Gevheri
- Pir Sultan Abdal
- Bektaşî Şairleri
- Tanzimat'a Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri
- Mevlana
- Şeyh Galip
- Beşiktaşlı Gedâî
- Kâtibi
- Kuloğlu
- Silleli Sürûrî
- Namık Kemal
- Neşâtî
- Cenap Şahabettin
- Fehim-i Kadim Divanı
- Baki
- Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özû
- Âşık Ömer
- Aka Gündüz
- Halk Edebiyatı Antolojisi
- Namık Kemal'in Şiirleri
- Türk Musikisi Antolojisi
- Bektaşî Şairleri ve Nefesleri
- Hatâî Divanı
- XIX. Asra Kadar Bektaşî Şairleri ve Nefesleri

ÖMER ASIM AKSOY

- 5 Nisan 1898 Gaziantep'te doğdu, 30 Ekim 1993'te Ankara'da öldü. Hayatı boyunca, öğretmenlik, avukatlık, savcılık, milletvekilliği gibi pek çok işi yapmış olmasına rağmen, gerek Türk Dil Kurumu'nda görev alması, gerekse yazdığı ve yazılmasına öncülük ettiği kitaplarla daha çok dilbilimci yönüyle tanınır.

ESERLERİ

- Derleme ve Tarama Sözlükleri
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü
- Özleştirme Durdurulamaz
- Dil Yanlışları, Dil Yazıları, Dil Gerçeği

UMAY GÜNAY

- 1943 yılında Erdek'te doğdu. Ankara Üniversitesi dil ve tarih coğrafya fakültesi Türk dili ve edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Kısa süre öğretmenlik yaptıktan sonra Erzurum Atatürk Üniversitesi Türk dili ve edebiyatı Bölümü'ne asistan olarak girdi. Mehmet Kaplan'ın yönetiminde hazırladığı "Elazığ Masalları" adlı doktora teziyle doktor unvanını aldı.
- 1974'te Hacettepe Üniversitesi'ne geçti, 1980'de burada "Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi" adlı teziyle doçent unvanını aldı. 1987'ye kadar bu bölümde öğretim üyeliği ve Türk halkbilimi anabilim dalı başkanlığı yaptı. Bir yıl süreyle başbakanlık basın-yayın ve enformasyon genel müdürlüğünde müşavirlik görevinde bulundu. 1987'de Gazi Üniversitesi Türk dili ve edebiyatı eğitimi bölümüne profesör olarak atandı.

ESERLERİ

- Elazığ Masalları
- Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi
- Risaletü'n Nushiyye

HALK EDEBİYATI ARAŞTIRMACILARI

ALİ BERAT ALPTEKİN

- 1953 yılında Silifke'de doğdu. Erzurum A.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümünü bitirdi Silifke Lisesinde öğretmenlik yaptı. 1979'da mezun olduğu bölüme asistan olarak girdi. "Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması" teziyle doktor oldu (1982). 1985'te Fırat Üniversitesine geçti. Kazakistan'da Uluslararası Ahmet Yesevî Türk-Kazak Üniversitesinde bir yıl süreyle ders verdi. Ali Berat Alptekin halk edebiyatı üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanındı.

ESERLERİ

- Azerbaycan Âşıkları ve El
- Erzurumlu Emrah Bibliyografyası
- Dadaloğlu Bibliyografyası
- Çıldırli Âşık Şenlik Bibliyografyası
- İçel Bibliyografyası, Halk Edebiyatı, Folklor, Etnografya
- Bayburtlu Zihni Bibliyografyası
- Posoflu Âşık Müdamî Bibliyografyası
- Azerbaycan Tapmacaları / Bilmeceleleri
- Âşık Hacı Karakılçık
- Yesevî Ocağında 210 Gün (Hatıraları)
- Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri
- Taşeli Masalları
- Kazak Masallarından Seçmeler
- Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı
- Türk Manilerinden Seçmeler
- Efsane ve Motifleri Üzerine
- Halk Bilimi Araştırmaları
- Halk Şiirinden Seçmeler
- Evliya Çelebi Seyahatname'sinden Seçmeler
- Türk Saz Şiiri Antolojisi
- Hayvan Masalları
- Türk Ninnilerinden Seçmeler
- Kırmanşah Hikâyesi

BAHATTİN ÖGEL

- 1924 yılında Elazığ'da doğdu. Türklerin Müslüman olmadan önceki dönemlerdeki tarih ve kültürleri üzerine yaptığı araştırmaları ile tanındı. 1945'te Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesini bitirdi. Erzurum Lisesinde ve Hasanoğlu Köy Enstitüsünde tarih öğretmenliği yaptı.
- Dil Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi Wolfgang Eberhard'ın yanında "Uygurların Menşesi Efsaneleri, Uygur Devletinin Kuruluşu" konulu doktora tezini tamamlayarak DTCF'de asistan oldu. 1956'da doçentliğe, 1964'te profesörlüğe yükseldi. İki yıl Tayvan'da Taipei Üniversitesinde misafir profesör olarak ders verdi. Orta Asya'da Türk tarihi ve kültürü hakkında incelemeler yaptı.

ESERLERİ

- Türk Kültür Tarihine Giriş
- İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi
- Türk Kültürünün Gelişme Çağları
- Türk Mitolojisi 1 / 2
- Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar
- Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi
- Türklerde Devlet Anlayışı

İLHAN BAŞGÖZ

- Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde okudu. Aynı yerde asistanlık yaptı, doktora yaptı. Sonra oradaki görevinden uzaklaştırıldı ve Tokat Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. 1960'ta ABD'ye gitti. Indiana Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Türk folkloruyla ilgili çalışmalarıyla tanınmaktadır

HALK EDEBİYATI ARAŞTIRMACILARI

ESERLERİ

- Doğu Anadolu'da Folklor Derlemeleri
- İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi
- Manilerimizden
- Köroğlu
- Karacaoğlan
- Folklor Yazıları
- Yunus Emre
- Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk
- Âşık Ali İzzet Özkan
- Geçmişten Günümüze Nasrettin Hoca

FİKRET TÜRKMEN

- 1963 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kaydoldu. 1967 yılında mezun olarak Konya Erkek Lisesi Edebiyat öğretmenliğine atandı. 1968 yılında Atatürk Üniversitesi'nin açtığı sınavı kazanarak Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne halk edebiyatı asistanı oldu. 1969 yılında doktora yapmak üzere İstanbul'a, Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın yanına gönderildi. 1972 yılında "Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma" isimli doktorasını tamamladı.
- 1974 yılında Fransa'ya gönderildi. Paris'te Prof. Dr. Pertev Naili Boratav'ın yanında Sorbonne'daki folklor metodolojisi ve halk edebiyatı ile ilgili ders, seminer ve konferanslara katıldı. 1976 yılında Türkiye'ye döndü. 1978 yılına kadar Atatürk Üniversitesi'nde çalıştı. 1978 yılında Ege Üniversitesi'nde yeni açılan Sosyal Bilimler Fakültesi'ne (Edebiyat Fakültesi) naklen atandı. 1980 yılında "Tahir ile Zühre" isimli eseri ile doçent oldu, 1986 yılında "Nasreddin Hoca Fıkraları" konulu tezi ile de profesör oldu. 1992 yılında Ege Üniversitesi bünyesinde Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nün kurulmasına öncülük yaptı ve kurucu müdür olarak görev aldı.

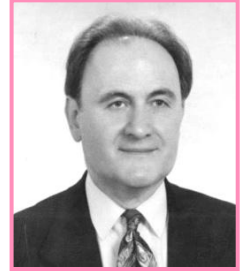

ESERLERİ

- Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma
- Tahir ile Zühre Hikâyesi (İnceleme-Metin)
- Letâif-i Nasreddin Hoca
- Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri
- Sahada Folklor Derleme Teknikleri
- Türkmen Şiiri Antolojisi
- Manas Destanı Üzerine İncelemeler
- Halk Bilimi Yöntemi

SAİM SAKAOĞLU

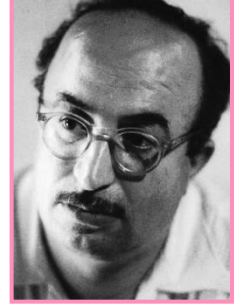
- 1939 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Ayrıca Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'nu da bitirdi. İlk görev yeri Tokat Gazi Osman Paşa Lisesi'dir. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'ne öğretim üyesi olarak girdi. 1977 yılında asistan doktor, 1978 yılında doçent doktor unvanlarını aldı.
- 1988 yılında Konya Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne profesör olarak atandı. 1988-1994 yılları arasında iki dönem Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanlığı yaptı.
- Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İLESAM, Folklor Araştırmaları Kurumu, UNİMA gibi kurumların üyesi. 1983-2001 yılları arasında Türk Dil Kurumu bilim ve yürütme kurullarında görev yaptı. Yurt içi ve yurt dışında çeşitli bilimsel toplantılara katıldı.
- Kitapları, makaleleri ve bildirileri İngilizce, Almanca, Fransızca, Makedonca ve Japoncaya çevrildi. 1981 yılında Atatürk ve Türkçe konulu eser yarışmasında birinciliğe, 1990 yılında Türkiye İş Bankası'nın Büyük Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü.

ESERLERİ

- Gümüşhane Masalları / Metin Toplama ve Tahlil
- Halk Şiirinde Atatürk
- 101 Anadolu Efsanesi
- Türk Çocuklarına Masallar
- Anadolu - Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi
- Kıbrıs Türk Masalları
- Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri
- Dadaloğlu
- Ercişli Emrah
- Senin Aşkınla / Kadirli Âşık Halil Karabulut
- Bayburtlu Zihnî
- Atatürk, Gençlik ve Kültür
- Türkmen Halk Masalları
- Folklor Bibliyografyaları Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme
- Azerbaycan Tapmacaları / Bilmeceleleri
- Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca
- Hikâye-i Garîbe
- Efsane Araştırmaları
- Hurşit ile Mahmihi Hikâyesi
- Proben VIII
- Âşıkların Diliyle Cumhuriyet
- Dede Korkut Kitabı
- Masal Araştırmaları
- Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi
- Çaybaşı Yazıları
- Türk Ad Bilimi I / Giriş
- İslâmiyet Öncesi Türk Destanları / İncelemeler – Metinler
- Destan Destan Üstüne / Kadirli Âşık Halil Karabulut'un Destanları
- Ercişli Emrah Bibliyografyası
- 101 Türk Efsanesi
- Türk Gölge Oyunu Karagöz
- Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri
- Sarı Çiçek / Sivaslı Âşık Kul Gazi
- Türk Saz Şiiri Antolojisi
- Konya Üzerine Şiirler
- Halk Şiirinden Seçmeler
- 80. Doğum Yılında Şair Ahmet Tufan Şentürk

TAHİR ALANGU

- 1915'te İstanbul'da doğdu. 19 Haziran 1973'te İstanbul'da yaşamını yitirdi. 1938'de Kabataş Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1943'te mezun oldu. Birçok lisede, köy enstitüsünde ve yüksekokulda öğretmenlik yaptı. Galatasaray Lisesi'nde edebiyat öğretmeni oldu. Boğaziçi Üniversitesi'nde halkbilim dersleri verdi.
- Şiirleri, eleştirileri, edebiyat, tarih ve halkbilim üzerine yazıları öğrencilik yıllarından başlayarak Yurt, Tarihten Sesler, Yeni Türk, Değirmen, Gündüz, Yeni Yurt, Yenilik, Yeditepe, Türk Dili, Dost ve Kim gibi dergilerde yayınlandı.
- 1960-1969 arasında Varlık dergisinde roman ve öykü değerlendirmeleri yazdı. Varlık Yıllığı'nın hazırlanmasına katkıda bulundu. Vatan ve Cumhuriyet gazetelerinde de yazdı. Ömer Seyfettin'in bütün eserlerini baskıya hazırladı.
- Asıl katkısını halkbilim dalında yaptı. Masallar, gölge oyunları, destanlar, göçmen folkloru ve bunlarla ilgili kuramsal sorunlar hakkında araştırmalar yaptı.
- Halkbilimin geleneklerin incelenmesinde eskiye bağlı kalınması yöntemine karşı çıktı, bu bilimin eskinin temelleri üzerinde yeni bir çağdaş toplum yapısı oluşturulmasına katkı sağlayacağını savun

ESERLERİ

- Çalgılı Kahvelerdeki Külhanbey Edebiyatı ve Nümuneleri
- Servet-i Fünun Edebiyatı Antolojisi
- Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman
- Ömer Seyfettin (Biyografi-roman)
- Billur Köşk Masalları
- Keloğlan Masalları

BİLGE SEYİDOĞLU

- Bilge Seydioğlu 1941 yılında Afganistan'ın Kabil şehrinde doğdu. 1964'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. 29 Eylül 1965 tarihinde Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde halk edebiyatı asistanı olarak göreve başladı.
- Prof. Dr. Mehmet Kaplan yönetiminde hazırladığı "Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar" başlıklı doktora tezini 26 Haziran 1971'de tamamlayarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde "edebiyat doktoru" unvanını aldı. 1971-1979 yılları arasında doktor asistan olarak göreve devam eden Seydioğlu, 1972-1974 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Michigan State Üniversitesinde Mukayeseli Mit Araştırması çalışmaları yaptı.
- Mukayeseli Folklor ve Edebiyat derslerine devam etti. 1974 yılında Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki görevine döndü. Erzurum'da Belli Yerlerle İlgili Efsaneler Üzerine Bir İnceleme konulu tezini hazırlayarak 4 Temmuz 1979'da doçent unvanını aldı. Mitoloji Üzerine Araştırmalar adlı takdim tezi ile 3 Nisan 1989 tarihinde profesörlüğe yükseltildi.

ESERLERİ

- Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar-Metinler ve Açıklamalar
- Erzurum Efsaneleri (Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme)
- Mitoloji Üzerine Araştırmalar
- Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince
- Türk Hikâyeler Külliyyatı
- Erzurum Masalları
- Ferec Ba'de's-Şidde'den Seçmeler

METİN AND

- 17 Haziran 1927'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra yüksek lisans yapmak için önce Londra'ya, daha sonra bale, opera ve tiyatro eğitimi için Rockefeller Vakfı bursuyla New York'a gitti.
- Yazı hayatına 1954 yılında edebiyat, opera ve bale eleştirmenliği ile başlayan And, Ulus gazetesinde 15 yıl boyunca tiyatro eleştirileri yazdı. Ayrıca Forum, Değişim, Dost, Türk Dili dergisi dergilerinde yazıları yayımlandı.
- And, bazıları yabancı dillerde olmak üzere 50 kadar kitap, 1500 kadar bilimsel inceleme, tanıtma-eleştiri yazısı kaleme aldı.
- Metin And, Türk Dil Kurumu Bilim Ödülü, Türkiye İş Bankası Bilimsel Araştırma Ödülü, Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü, Fransa Hükümeti'nin "Officier de l'ordre des Arts et des Letres" nişanı, İtalya Cumhurbaşkanı'nın Şövalyelik nişanı, Türkiye Bilimler Akademisi Hizmet Ödülü gibi ödül ve nişanlar aldı.

ESERLERİ

- Türk Köylü Dansları
- 100 Soruda Türk Tiyatrosu
- Tiyatro Kılavuzu
- Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu
- Geleneksel Türk Tiyatrosu
- Atatürk ve Tiyatro
- Osmanlı Tiyatrosu
- Türk Tiyatrosunun Evreleri
- Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu
- Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu
- 50 Yılın Türk Tiyatrosu

HALK EDEBİYATI ARAŞTIRMACILARI

HİKMET DİZDAROĞLU

- Gazi Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Raportörlüğü, Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat öğretmenliği, Türk Di-Li Kurumu terim kolu başkanlığı görevlerinde bulundu. Bir süre Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı görevini üstlendi. 1971 yılında Gazi Eğitim Enstitüsünde edebiyat öğretmenliği yaparken kendi isteği ile emekliye ayrıldı.
- Makale, inceleme, eleştiri, sohbet ve fıkra türündeki yazıları Aras, Altın Işık, Bozkurt, Çağrı, Edebiyat Dünyası, Fikirler, Hisar, Oğuz, Orkun, Şadırvan, Türk Folklor Araştırmaları, Türk Dili, Türk Yurdu, Ülkü, Varlık, Yücel gibi dergilerde yayımlandı.

ESERLERİ

- Huzuri
- Namık Kemal
- Cenap Şahabettin
- Abdülhak Hamit
- Şinasi
- Ömer Seyfettin
- Ahmet Rasim
- Türkçede Sözlük Yapma Yolları
- Türkçede Fiiller
- Dilcilere Saygı
- Halk Şiirinde Türkler
- Tümce Bilgisi

EFLATUN CEM GÜNEY

- Masal edebiyatımız denildiğinde akla gelen en önemli sanatçıdır. Danimarka'da bulunan Andersen Kurumu; 1956 yılında "Açıl Sofram Açıl" adlı eseriyle yazara Dünya Çocuk Edebiyatı Onur Belgesi vermiştir.

- Yazdığı eserler ile ödüller kazanmış olan sanatçı, birçok masalın günümüz Türkçesiyle ortaya çıkmasında etkili olmuştur.
- Milli Eğitim Bakanlığınca İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü yardımcılığına atanmış, İstanbul Radyosu'nda "Bir Varmış Bir Yokmuş?" adlı bir program yapmıştır.
- Geleneksel halk hikâyelerini ve masalları derlemiştir. "Masalcı Baba" unvanını almıştır.

ESERLERİ

- Nar Tanesi
- Gökten Üç Elma Düştü
- Az Gittim Uz Gittim
- Evvel Zaman İçinde
- Zümrüdüanka
- Dede Korkut Masalları
- Açıl Sofram Açıl
- Akıl Kutusu
- Halk Şiir Antolojisi
- Sabırtaş

ABDÜLBAKİ GÖLPINARLI

- Dini - tasavvufi Türk edebiyatı ile ilgili çalışmalar yapmış ve mezhepler / tarikatlar ile ilgili araştırmalarda bulunmuştur.

ESERLERİ

- Yunus Emre Divanı
- Fuzuli Divanı
- Nedim Divanı
- Mevlana Celaleddin
- Mevlana'dan Sonra Mevlevilik
- Hayyam ve Rubailer
- Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli
- Alevi Bektaşî Nefesleri
- Hafız Divanı
- 100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar
- 100 Soruda Tasavvuf
- Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin
- Hurufilik Metinleri Kataloğu

AHMET TALAT ONAY

- 1885 yılında Çankırı'nın Perdedar Mahallesi'nde doğdu. Eğitimci bir ailenin oğluydu. Babası Hafız Numan Efendi İstanbul'da muallim eğitim aldıktan sonra başmuallim olarak Çankırı'da çalışmıştı. Ahmet Talat orta öğrenimini Çankırı, Kastamonu ve Ankara'da tamamladı. Darülfünun Edebiyat Şubesi'ne girdi. 1910 yılında mezun oldu. Bu dönemde Türklük ve Türkçülük kavramlarıyla tanıştı. Sırasıyla Ankara Darülmualimin Rüştîyesi edebiyat öğretmeni, Kastamonu Sultanisi edebiyat öğretmeni, İzmir Sultanisi edebiyat öğretmeni olarak görev yaptı.
- Bu dönemde Anadolu ve Duygu gazetelerinin başyazarlığını yapmaktadır. Yazdığı makalelerle milli duyguların canlandırılmasına çalışır. İzmir'in işgaline karşı gösterdiği tepkiler sebebiyle tutuklanır.
- Kastamonu'ya edebiyat öğretmeni olarak atanır. Milli mücadeleyi desteklemeye Tiraje, Köroğlu ve özellikle Açıksoz dergilerinde yazdığı yazılarla devam eder. Zonguldak Milli Eğitim Müdürlüğü görevini Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü görevi takip eder.
- Kendi isteğiyle Bolu Milli Eğitim Müdürlüğü'ne geçiş yapar. Burada Bolu Salnamesi'nin hazırlanmasında çaba sarf eder. 12 Ağustos 1923'de 2. Dönem Çankırı Milletvekili seçilir.

ESERLERİ

- Âşık Dertli
- Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i
- Çankırı Şairleri
- Türk Şiirlerinin Vezni
- Âşık Tokatlı Nuri
- Dasitan-ı Ahmet Haramî
- Sarı Çiğdemler
- Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı
- Millî Mücadele Yazıları

IGNACZ KUNOS

- Türk dili, halk edebiyatı ve halkbilimi üzerine yapıtlarıyla tanınmış Macar Türkolog, ilk ve orta öğrenimini Debrecen'de yaptı. Üniversiteyi Budapeşte'de bitirdi. Önce Hungaristik alanında çalışmalar yaptı. Daha sonra A. Vambery, J. Budenz ve B. Munkacsi gibi ünlü Türkologların derslerini izledi. 1885'te bir süre Bulgaristan'daki Türkler arasında yaşadıkten sonra Anadolu'da uzun bir araştırma gezisine çıktı. Bu sırada Macar Bilimler Akademisi'ne gönderdiği veriler, bilim çevrelerinde ilgiyle karşılandı. 1890'da Macaristan'a döndü. Gezi boyunca derlediği türküler, halk masadan ve öykülerini, ayrıca Karagöz, ortaoyunu, Nasrettin Hoca ve bazı geleneklere ilişkin notlarını yayımlayarak kısa sürede Türk halkbilimi alanındaki en ünlü adlardan biri oldu. Rumeli ve Anadolu Türkleri arasındaki farklılıkları da yansıtarak tanıttığı Türk dili ve edebiyatı ürünlerinden bir bölümü, Radloff'un 10 ciltlik Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme adlı yapıtının 8. cildi içinde yayımlandı.
- Kunos 1899'da Budapeşte Doğu Ticaret Akademisi müdürlüğüne getirildi. Türk lehçeleri üzerine 1900'den sonra Leiden ve Leipzig'de Almanca yayımlanan yapıtlarıyla ünü daha da yaygınlaştı.
- 1925-26'da Türk hükümetinin çağrılısı olarak Ankara ve İstanbul'a gitti ve konferanslar verdi.

ESERLERİ

- Üç Karagöz Oyunu
- Osmanlı-Türk Halk Edebiyatı Derlemesi
- Ortaoyunu
- Türk Halk Masalları
- Osmanlı Ağzları
- Nasreddin Hoca Fıkraları
- Türk Halk Edebiyatı

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- Âşık Ali İzzet Özkan: Prof. Dr. İlhan Başgöz
- Halk Şiiri: Prof. Dr. İlhan Başgöz
- Halk Edebiyatı Dersleri: Pertev Naili Boratav
- 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı: Boratav
- Halk Şiirlerinin Şekil Ve Nevi: Ahmet Çankırılı
- Âşık Dertli: Ahmet Talat Çankırılı
- Âşık Tokatlı Nuri: Çankırılı Ahmet Talat
- Halk Şiirinde Türler: Hikmet Dizdaroğlu
- Halk Edebiyatına Giriş: Prof. Dr. Şükrü Elçin
- Anadolu Ağıtları: Ahmet Şükrü Esen
- Yunus Emre: Sabahattin Eyüboğlu
- Yunus Emre: Abdülhak Gölpinarlı
- Pir Sultan Abdal: Abdülhak Gölpinarlı
- Kaygusuz Abdal: Abdülhak Gölpinarlı,
- Halk Şiiri Antolojisi: Eflatun Cem Güney
- Halk Türküleri: Eflatun Cem Güney
- Kaygusuz Abdal: Abdurrahman Güzel
- Saz Şiiri Antolojisi: Vasfi Mahir Kocatürk
- Türk Saz Şairleri: Prof. Dr. M. Fuat Köprülü
- Türk Halk Şiiri Antolojisi: Rauf Mutluay
- Âşık Veysel: Ümit Yaşar Oğuzcan
- Karacaoğlan: Cahit Öztelli
- Pir Sultan Abdal: Cahit Öztelli
- Dertli ve Seyranî: Cahit Öztelli
- Köroğlu ve Dadaloğlu: Cahit Öztelli
- Halk Şiiri: Cahit Öztelli
- Türk Halk Şiiri Antolojisi: Ali Püsküllüoğlu
- Yunus Emre: İsmail Habib Sevük
- Türk Edebiyatı Tarihi: Âgâh Sırrı Levent
- Gevherî: Şükrü Elçin
- Anonim Halk Şiiri: Doğan Kaya
- Türk Edebiyatı Tarihi: M. Fuat Köprülü
- Tekke Şiiri Antolojisi: Vasfi Mahir Kocatürk
- Türk Edebiyatı: Ahmet Kabaklı
- 101 Türk Efsanesi: Saim Sakaoğlu
- Masal Araştırmaları: Saim Sakaoğlu
- Türk Saz Şiiri Antolojisi: Saim Sakaoğlu
- Türk Gölge Oyunu Karagöz: Saim Sakaoğlu
- Âşık Edebiyatı Araştırmaları : Saim Sakaoğlu
- Bayburtlu Zihni: Saim Sakaoğlu
- Nasreddin Hoca: Saim Sakaoğlu
- İslamiyet Öncesi Türk Destanları: S.Sakaoğlu
- Türk Halk Edebiyatı El Kitabı: Öcal Oğuz
- Halk Biliminde Kuramlar: Ö. Oğuz
- Halk Hikâyeleri ve Motif Yapısı: A. B. Alptekin
- Âşık Tarzı Şiir Geleneği: Umay Günay
- Türk Destanları: Umay Günay
- Türk Halk Bilimi: Erman Artun
- Dini - Tasavvufi Türk Edebiyatı: A.Güzel
- Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri: E: Artun
- Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi
- Halk Edebiyatı Araştırmaları: Şükrü Elçin
- Örneklerle Türk Şiir Bilgisi: Cem Dilçin
- Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü
- Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nevi: A.T Onay
- Türk Şiirlerinin Vezni: A. Talat Onay
- Oğuz Kağan Destanı: Reşit Rahmeti Arat
- Türk Mitolojisi: Bahattin Ögellu
- Türk Dünyası Epik Destanı: Özkul Çobanoğlu
- Geleneksel Türk Tiyatrosu: Metin Ant
- Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları: D. Yıldırım
- Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği: Boratav
- Mânilerimiz: İlhan Başgöz
- Anadolu Köy Orta Oyunları: Şükrü Elçin
- Türk Dünyası El Kitabı: Şükrü Elçin
- Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri: Ö. Nutku
- Eski Türk Şiiri: Reşit Rahmeti Arat
- Dede Korkut Kitabı: Muharrem Ergin
- Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar: Köprülü
- Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı: Erman Artun
- Türk Saz Şairleri: M. Fuat Köprülü
- Folklor Yazıları: İlhan Başgöz